

**ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ
УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ**

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
		I СЕМЕСТР	
		Українська література 1920–1930 рр. Вступ	
1		Суспільно-історичні умови розвитку української літератури ХХ ст., основні стильові напрями	
2		Провідна роль поезії у 20-ті роки. Павло Тичина — найбільший модерніст цього періоду. Феномен «кларнетизму». «Арфами, арфами...», «О панно Інно...», «Ви знаєте, як липа шелестить..?»	
3		П. Тичина. «Одчиняйте двері...». Художнє відтворення національно-визвольного пробудження народу. Уславлення борців за вільну Україну у вірші «Пам'яті тридцяти»	
4		Авангардні тенденції в українській поезії 1920-х рр. Михайль Семенко — поет-футурист. Урбаністичні мотиви лірики («Бажання», «Місто», «Запрошення»)	
5		Київські «неокласики». Микола Зеров. Різноманітний творчий шлях митця. «Київ — традиція». Філософічність, афористичність лірики	
6		Максим Рильський «Молюсь і вірю...», «Солодкий світ!..». Мотиви пошуків душевної рівноваги, краси в житті та в душі	
7		Євген Плужник — один із провідних поетів «розстріляного відродження». Сповідальність, ліричність, філософічність поезії «Для вас, історики майбутні...»	
8		Є. Плужник. «Вчись у природи творчого спокою...», «Ніч... а човен — як срібний птах!», «Річний пісок...». Урівноваженість душевного стану ліричного героя, мить і вічність у чуттєвому вираженні	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
		Проза	
9		Розвиток української прози 20-х років ХХ ст. Микола Хвильовий. Біографія письменника, його провідна роль у літературному житті 1920-х рр.	
10		Микола Хвильовий. «Я (Романтика)» — новела про добро і зло в житті та в душі	
11		Микола Хвильовий. «Кіт у чоботях», «Вальдшнепи», «Сентиментальна історія», «Санаторійна зона» (на вибір)	
12		Григорій Косинка. Творча біографія прозаїка. Змалювання строкатої картини життя крізь призму долі й душі людини. Новела «В житах» — пошуки порушеної гармонії	
13		Григорій Косинка. «В житах». Вітаїстичний пафос новели, імпресіоністична настроєвість	
14		<i>Контрольна робота № 1. Українська література 1920–1930 рр. Поезія. Проза</i>	
15		Юрій Яновський. Творча біографія митця. Роман «Вершники». Ідея протиставлення загальнолюдських вартостей класовим у новелі «Подвійне коло»	
6–17		Ю. Яновський. «Дитинство». Ідея нетлінної вартості національних основ буття. Утвердження загальнолюдських ідеалів вірності й кохання в новелі «Шаланда в морі»	
18		Валер'ян Підмогильний. Життєвий і творчий шлях письменника	
19–20		Валер'ян Підмогильний. «Місто». Світовий мотив підкорення людиною міста, самоутвердження, інтерпретовані на національному матеріалі. Зображення «Цілісної» людини	
21		Життя і творчість Отапа Вишні. «Моя автобіографія» — гумористична розповідь письменника про свій життєвий шлях	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
22		«Як варити і їсти суп із дикої качки», «Сом». Оптимізм, любов до природи, м'який гумор як риси індивідуального почерку Остапа Вишні	
		Драматургія	
23		Розвиток національного театру, драматургії 1920–1930 рр. Життєвий і творчий шлях Миколи Куліша. Зв'язок із театром Л. Курбаса	
24		Микола Куліш. Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації	
25		М. Куліш. «Мина Мазайло». Сатиричне викриття бездуховності обивателів, які зрікаються своєї мови. Драматургічна майстерність автора у створенні комічних характерів та ситуацій	
26		Контрольний твір-роздум на тему: «Значення п'єси Миколи Куліша “Мина Мазайло” вчора й сьогодні»	
		Українська література за межами України	
27		Література в Західній Україні до 1939 р. Життя й творчість Богдана-Ігоря Антонича. «Автопортрет», «Вишні». Аполітичність, наскрізна життєствердність, метафоричність і міфологізм поезій	
28		Богдан-Ігор Антонич. Поезії «Зелена євангелія», «Дороги», «Різдво». Міфологічність образу, екзотика лемківського краю в контексті вселюдських мотивів	
29		Осип Турянський. Огляд життєвого й творчого шляху письменника. «Поза межами болю». Загальнолюдські мотиви й гуманістичні цінності	
30		О. Турянський. «Поза межами болю». Ідея перемоги духа над матерією	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
31		Дискусія-узагальнення на тему: «У чому сенс життя?» (За твором Осипа Турянського «По за межами болю»)	
32		<i>Контрольна робота № 2.</i> Українська література 1920–1930 рр. Проза. Драматургія. Українська література за межами України	
		II СЕМЕСТР	
		Еміграційна література	
33		Еміграційна література (огляд). «Празька поетична школа» української поезії та її представники	
34		Євген Маланюк. Огляд життєвого й творчого шляху письменника. «Під чужим небом», «Стилет чи стилос?..». Ностальгічні мотиви, філософічність поезій	
35		Проза У. Самчука, Т. Осьмачки, Д. Гуменної, Наталени Королевої. Основні віхи життя й творчості І. Багряного	
36		І. Багрянний. «Тигролови» як український пригодницький роман. Проблема свободи й боротьби за своє визволення. Жанрові особливості	
		Українська література 1940–1950 рр.	
37		Українська література 1940–1950 рр. О. Довженко — відомий у світі кінорежисер, засновник поетичного кіно	
38		О. Довженко. «Україна в огні». Національні й загальнолюдські проблеми	
39		О. Довженко. «Зачарована Десна». Історія написання, автобіографічна основа, сповідальність оповіді. Поєднання минулого й сучасного. Морально-етичні проблеми	
40		Усний твір-роздум «Моральна краса й духовна велич людини в кіноповісті О. Довженка “Зачарована Десна”»	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
		Українська література другої половини XX — початку XXI ст. Вступ	
41		Провідні тенденції розвитку української літератури в другій половині XX — початку XXI ст.	
		Поети-шістдесятники	
42		«Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище. Василь Симоненко — «Витязь молодої української поезії». «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...»	
43		Дмитро Павличко. Основні відомості про поета, перекладача. Пісня «Два кольори», що стала народною	
44		Іван Драч. «Балада про соняшник» — поетичний роздум про суть мистецтва	
45		Микола Вінграновський — поет, прозаїк, кіномитець. «Сеньйорито акадіє, добрий вечір...». Несподівана асоціативність, буйна фантазія, образна деталь поезії	
46		Ліна Костенко. Життя й творчість письменниці. Особливості індивідуального стилю. «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Українське альфреско»	
47		Ліна Костенко. Інтимна, пейзажна й філософська лірика («Хай буде легко. Дотиком пера...», «Я вранці голос горлиці люблю...», «Недумано, негадано...»)	
48		Роман у віршах «Маруся Чурай». Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання	
49		Нелюди й люди в романі Л. Костенко «Маруся Чурай». Центральні проблеми твору	
50		Контрольний твір на тему: «Художнє осмислення загальнолюдських цінностей у творчості Ліни Костенко»	
51–52		«Як добре те, що смерті не боюсь я...». Літопис життя й творчості Василя Стуса	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
53		<i>Контрольна робота № 3.</i> Еміграційна література. Українська література 1940–1950 рр. Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Поети-шістдесятники	
		Проза другої половини ХХ ст.	
54		Проза другої половини ХХ ст. Олесь Гончар. Загальна характеристика творчого доробку, громадянська й життєва позиція, роль у духовному відродженні нації	
55		О. Гончар. «За мить щастя». Краса й сила кохання як матеріал художнього осмислення. Узагальнений образ миті життя, філософія миті щастя людини	
56		О. Гончар. Новела-засторога «Залізний острів» з роману «Тронка»	
57		Григорій Тютюнник. Життєвий і творчий шлях письменника	
58		Григорій Тютюнник. «Три зозулі з поклоном». Образ любові як втілення високої християнської цінності	
59		Валерій Шевчук. Життя й творчість митця. Повість-преамбула до роману «Дім на горі»	
60–61		Валерій Шевчук. «Дім на горі». Жіноче начало й чоловіче у творі. Притчевість образів, епізодів. Барокове поєднання високого (духовного) й низького (буденного)	
		Українська історична проза	
62		Загальна характеристика української історичної прози. Павло Загребельний. Життєвий і творчий шлях	
63–64		П. Загребельний. «Диво». Історична основа й художній вимисел у творі. Аналіз образів-персонажів. Наскрізні проблеми роману	
		Сучасна українська література	
65		Література кінця ХХ — початку ХХІ ст. На шляху до нового відродження. Літературні угруповання	

№ з/п	Дата	Тема уроку	Примітки
66		Вияв постмодернізму в українській літературі останнього часу. Сучасні часописи та альма-нахи	
67		Російськомовна українська поезія та її особливості (огляд)	
68		<i>Контрольна робота № 4.</i> Проза другої половини ХХ ст. Українська історична проза. Сучасна українська література	
69		«Україна у нас одна». Велич минулого й віра в щасливе майбутнє у творах Данила Куліняка	
70		Усе починається з любові. Життєвий і творчий шлях Михайла Шевченка	

I семестр

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1920–1930 рр. ВСТУП

О. П. Ващенко

Урок № 1

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ ст., ОСНОВНІ СТИЛЬОВІ НАПРЯМИ

Мета: ознайомити учнів з історичними та суспільними умовами розвитку літератури ХХ століття, основними стильовими напрямками; розкрити поняття «розстріляне відродження»; розвивати усне зв'язне мовлення одинадцятикласників, уміння користуватися довідковими виданнями й словниками; розвивати критичне мислення; тренувати вміння учнів узагальнювати, систематизувати та аналізувати отриману інформацію; учити вести дискусію, висловлювати та аргументувати власну думку, толерантно ставитися до іншої точки зору; виховувати інтерес до української літератури, пошану до історичного минулого рідної країни.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник з історії України, підбір фотографій письменників доби «розстріляного відродження», твори письменників, таблиця «Літературний процес ХХ століття».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

План уроку

1. Робота за таблицею «Літературний процес ХХ століття».
2. Література й політика.
3. Художньо-стильові напрями й течії в літературі.
4. Основні літературні організації, угруповання 1920-х років.
5. Розстріляне відродження.
6. Репресії проти митців.

1. Робота за таблицею «Літературний процес ХХ століття»

Певні особливості літературного процесу розглядаються в межах таких історичних відрізків:

Початок ХХ ст. (до 1917 року)	Ці хронологічні межі визначаються не тільки перебігом революції 1905–1917 рр., а й відходом із життя І. Франка (1916 р.) та М. Коцюбинського й Лесі Українки (обоє померли в 1913 р.). Формування після 1905 р. Києва як літературної столиці України, поширення загальноукраїнської літературної періодики
Період революції й національного державотворення	Література за часів Центральної Ради, УНР
Літературний процес 20-х рр.	Період утопій українських націонал-комуністів і поступової ліквідації національного відродження України. Значення Празької школи в розвитку провідних тенденцій літератури в Україні
Розстріляне відродження й насадження в літературі ідей соціалістичного реалізму	Література в умовах геноциду (голод 1923–1933 рр., сталінські репресії 1934–1939 рр.). Насадження комуністичної ідеології й вульгарної соціології в літературознавстві
Література в період війни 1941–1945 рр.	Друга хвиля еміграції. Література в таборах Ді-Пі (МУР, розвиток української літературно-художньої періодики, книговидавнича справа)
Українська література післявоєнного періоду	Література від 1946 до кінця 50-х рр. в Україні й поза нею
Література в період відродження 60-х років	Самвидавівська література. Нью-Йоркська група в діаспорі
Літературний процес 70–80 рр.	Література в умовах брежнєвсько-сусловського ідеологічного засилля, репресій і форсованої русифікації. Формування сталих взаємин із діаспорою
Українська література в період розпаду СРСР	Утвердження національної й державної незалежності України. Література на сучасному етапі

2. Література й політика

Літературна дійсність в Україні 20-х рр. ХХ ст. видається приголомшливо багатою. Порівняно з нею бліднуть будь-які інші періоди розвитку нашого письменства. Творча палітра вражає унікальним гроном яскравих талантів: В. Еллан, П. Тичина, В. Сосюра, М. Хвильовий, В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, М. Івченко, М. Куліш, М. Зеров, М. Рильський, Є. Плужник, Г. Косинка, М. Семенко, Ю. Яновський, Тодось Осмачка, М. Бажан та ін. Привертає увагу дивовижне нуртування розмаїтих стильових течій, що ніби водночас вибухнули в художньому часопросторі, — авангардизм зі своїми відгалуженнями (футуризм і конструктивізм), революційний романтизм, неоромантизм, нео-реалізм, необароко, «неокласика», імпресіонізм, експресіонізм тощо. Злива різних видань, калейдоскоп літературних угруповань («Плуг», «Гарт», «Аспанфут», ВАПЛІТЕ, МАРС, ВУСПП та ін.), потоки маніфестів і декларацій, пристрасні полеміки про сутнісні проблеми творчості, — справді, нелегко було молодому митцеві зорієнтуватися в такій стихії. Здавалося, перед ним відкрилися широкі перспективи художнього самоствердження. Це давало підстави вважати 20-ті рр. «ренесансними». Ідеться про свіжі, оновлювальні процеси, що мали свій конкретно-історичний зміст, відмінний від змісту класичного Відродження, зорієнтованого на універсальні критерії, поціновуваного як одна з органічних ланок поступу європейського мистецтва. Інша річ — українське відродження, що сприймається як спонтанний порив уперед, але часто з поглядами, оберненими в минувшину, у накопичені вчорашні проблеми. Мовиться не про одне відродження, а про їх низку, що витворює основу українства, коли з певної чергової національної катастрофи поставало нове покоління, представлене переважно письменниками, аби нарешті розв'язати не лише естетичні, а й національні та соціальні питання. Така доля спіткала й творче покоління 20-х рр. ХХ ст. — неоднорідне, позначене різними орієнтаціями на художнє та позахудожнє життя, що не могло не призвести до внутрішнього розмежування, характеризувало своєрідність літературних угруповань. Адже АСПИС (Асоціація письменників), що склала 1924 р. основу для формування «Ланки» (з 1925 р. МАРС — Майстерня революційного слова) та «неокласиків», а також ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури, 1925–1928 рр.) ставили собі мету — писати справжню літературу, що відповідала б високим естетичним критеріям. В інших організаціях, що різнилися тільки назвами («Плуг», або Спілка селянських письменників, 1921–

1925 рр.; «Гарт», або Спілка пролетарських письменників, 1922–1925 рр.; ВУСПП — Всеукраїнська спілка пролетарських письменників, 1927–1932 рр.; «Молодняк» — Спілка комсомольських письменників, 1927–1932 рр.), панував неприпустимий для творчості партійно-адміністративний стиль. Їхні зусилля спрямовувалися на культивування безперспективного «пролетарського реалізму», перейнятого не художнім, а чужим для мистецтва класовим духом. Решта течій проголошувалася «буржуазними», «попутницькими». Проти них велася нещадна боротьба. Хоча саме й «попутники», а не опікувані компартією «пролетарські письменники», збагатили нашу літературу творами нев'янучої цінності.

Літературна ситуація. Українські письменники 20-х рр. ХХ ст. розрізняли дві дійсності — національне, близьке їм відродження, та невідповідну його змістові більшовицьку версію життя, задля якої вимагалася заперечувати минувшину, виповнюватися класовою ненавистю. Світ розчахнувся, як писав М. Рильський, «на «так» і «ні» — на «біле і червоне», зумовивши болісне роздвоєння людської душі. Неприхована правда промовляла у творах «Я (Романтика)» М. Хвильового, «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича, «Третя революція» В. Підмогильного, у збірках «Дні» Є. Плужника, «На пожарищі» Д. Фальківського, приголомшувала сучасників масштабами трагедії громадянської війни, спровокованої більшовиками. Література лишилася вірною гуманістичним принципам. Вона зберігала віру в незнищенні духовні цінності, хоч і сама зазнала впливу руйнівних чинників.

3. Художньо-стильові напрями й течії в літературі

До того чи іншого літературного напрямку належать письменники, які мають спільні принципи художнього зображення, естетичні ідеали та уподобання (тобто спільний художній метод). Найвизначнішими в історії літератури нового часу літературними напрямими й водночас художніми методами (та стилями) є бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, натуралізм, модернізм, постмодернізм тощо.

Окремо слід сказати про соцреалізм, модернізм та постмодернізм як методи, що використовувалися (чи використовуються) українською літературою.

Модернізм

Загальна назва сукупності літературних тенденцій нереалістичного характеру на межі ХІХ–ХХ ст. Головні ознаки:

- перевага інтуїтивного, ірраціонального начала над логічно-раціональним;

- вищість таланту й мистецтва;
- головним знанням уважалася не наука, а поезія, краса, що здатна проникати в глибини буття;
- звільнення мистецтва від практичних цілей («мистецтво для мистецтва») та від жорстких канонів.

Модернізм виник у Франції, пов'язаний з іменами Ш. Бодлера, А. Рембо, П. Верлена, Е. Верхарна, М. Метерлінка, В. Брюсова, О. Блока, Р.-М. Рільке. В українській літературі модернізм набув специфічних рис, ставши перш за все рухом до новітніх європейських течій. Українські модерністи: поети «Молодої музи» (П. Карманський, В. Пачовський, О. Луцький), «Української хати» (М. Вороний, О. Олесь, М. Євшан, Г. Чупринка).

Модернізму притаманні конструктивність, віра в прогрес та гуманістичні ідеали, чим він принципово відрізняється від постмодернізму. У межах модернізму виділяють такі літературні течії: символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм, авангардизм (деякі вчені вважають авангардизм окремим явищем через його деструктивну направленість), сюрреалізм, неоромантизм.

Символізм

Напряму у мистецтві, відгалуження модернізму. Виник у Франції в 70-х рр. XIX ст. (С. Малларме, А. Рембо, П. Верлен). Основні риси: для символістів мистецтво не відображення життя (як для реалізму), а «медіум», посередник між цим світом і вищим ірраціональним, доступним лише на рівні інтуїції, через натяк і символ. Відповідно у творі за зовнішнім конкретним змістом повинен ховатися інший, таємний. Об'єкт мистецтва — символ, що асоціюється з іншими, вищими сферами. «Інший» світ може бути відкритий через мистецтво поезії й музики, звідси намагання внести в письменство «дух музики». Література, на думку символістів, є не функціонером, а самоцінним виявом прекрасного, тобто естетична функція ставилася на перше місце.

В українській літературі символізм з'явився на початку XX ст. Повністю розкритися не зміг через несприятливі історичні умови, проте його риси бачимо в поезії представників «Молодої музи» (В. Бирчак, П. Карманський, Б. Лепкий, О. Луцький, В. Пачовський, С. Чернецький) та «Української хати» (О. Олесь, М. Вороний, М. Євшан, Г. Чупринка), після революції — «Музагет» (П. Тичина, Д. Загул, М. Терещенко, О. Слісаренко, Я. Савченко, В. Кобилянський), останнім «спалахом» вважається творчість групи «Митуса» (Р. Купчинський, В. Бобринський, О. Бабій, Ю. Шкрумеляк).

Імпресіонізм

Напрямок у мистецтві, відгалуження модернізму. Завдання імпресіонізму — передати світ таким, яким його відчуває автор, відтворити мінливі відчуття та переживання. Первісно виник у малярстві (назва — від картини К. Моне «Імпресія. Схід сонця»), у літературі чіткої поетики не виробив, наближаючись то до натуралізму чи реалізму (в прозі), то до символізму (в поезії). Основні риси: уривчастий, фрагментарний суб'єктивний опис, багатий кольоро- та звукопис, передача різних внутрішніх ставнів автора.

Представники: брати Гонкури, А. Доде, Гі де Мопассан, С. Цвейг. В українській літературі елементи імпресіонізму спостерігаємо у М. Коцюбинського, Г. Михайличенка, М. Хвильового.

Експресіонізм

Напрямок у мистецтві, відгалуження модернізму. Також уважається течією авангардизму. Протистоїть реалізму та імпресіонізму. Головним завданням експресіонізму є відображення максималізованого авторського переживання через напругу переживань та емоцій. Для експресіонізму характерні: загострена «нервова» емоційність, ірраціональність, гіперболічність, гротеск, фрагментарність письма, одноколірність чи протиставлення барв. Часто у творчості експресіоністів поєднуються зовні протилежні явища: буденність і космічність, вульгарність і пафос, пацифізм і революційність. Представники: Г. Тракль, Б. Брехт, М. Брод. В українській літературі — В. Стефанік (окремі риси), Ю. Клен, М. Хвильовий, М. Куліш.

Футуризм

Один із напрямів авангардизму початку ХХ століття, відгалуження модернізму. Головні ознаки: деструктивна направленість щодо класичних художніх зразків, урбанізм (зображення й естетизація міста як головного місця подій), епатажність, прагнення створити мистецтво майбутнього (звідси й назва). Футуристи намагалися абсолютно оновити мистецтво на всіх рівнях — аж до словотворення, поєднання письменства з малярством та кіно.

Першим теоретиком футуризму був італієць Т. Марінетті. У Росії його представляли І. Северянін, В. Хлебников, В. Маяковський, в українській літературі — М. Семенко, Г. Шкурупій. Виконавши прогресивну на певному етапі деструктивну роль, футуризм, як і загалом авангардизм, відійшов у минуле. Певні риси футуризму простежуються в неоавангардистів кінця 80-х — початку 90-х рр. ХХ ст., зокрема групи «Червона фіра».

Авангардизм

Поєднання течій у мистецтві, що виникають у кризові періоди, коли певний напрям або стиль уже вичерпав себе, а створені ним «канонічні зразки» перетворилися на кліше. Авангардизм заперече та викриває їх шляхом висміювання, пародіювання, гротескового поєднання. Головна функція авангардизму — деструктивна, його мета — «очищення шляху» для нового, що має прийти в мистецтво. Авангардизм не є конструктивним, не здатен на створення власних цінностей. Тому він виникає «хвилями», з часом, виконавши свою місію, зникає. З погляду історії літератури авангардизм ХХ століття вважають одним із відгалужень модернізму. Його риси бачимо в кубістів, експресіоністів, дадаїстів.

В українській літературі ХХ століття авангардизм виникав двічі: у 20-х роках, коли виникла потреба оновлення народницької літератури (пов'язаний з іменами поетів-футуристів М. Семенка, Г. Шкурупія) і в кінці 80-х — на початку 90-х (неоавангардизм), викривши штучні та зужиті аспекти літератури соцреалізму (групи «Бу-Ба-Бу», «ЛуГоСад», «Нова дегенерація»).

Неоромантизм

Стильова течія модернізму в українській літературі початку ХХ ст. Леся Українка називала його «новоромантизмом». На відміну від класичного романтизму, який проголошував розрив між дійсністю та ідеалом, неоромантизм вважав за можливе їх поєднання завдяки силі волі людини, її потягу до втілення мрії, здійснення неможливого. В українській літературі неоромантизм виявився в драматургії Лесі Українки, творчості митців «розстріляного відродження» (О. Влизько, М. Йогансен, Ю. Яновський) та «празької школи» (О. Ольжич, О. Теліга), у романі «Тигрови» І. Багряного. У зарубіжній літературі він виявляється у творах Р. Кіплінга, Р.-Л. Стівенсона, Г. Ібсена, Е.-Л. Войнич, Дж. Лондона, К. Гамсуна, М. Гумільова.

Соцреалізм

Соціалістичний реалізм. Псевдохудожній метод, проголошений єдино можливим і найдосконалішим у радянській літературі, по суті — набір жорстких догм і шаблонів. Визначальними для нього були позалітературні й позаестетичні принципи: партійність (висловлення у творі позиції Компартії як єдино можливої ідеї), перекинуті поняття народності та інтернаціоналізму, крайня заангажованість.

Поняття прекрасного могло застосовуватися тільки для прославлення радянського ладу та його містифікованих, реально

не існуючих героїв (Павлик Морозов, Олександр Матросов), потворне — у зображенні всіх представників інших суспільних устроїв та ворогів ладу.

З погляду поетики прикметними рисами (точніше, вимогами, які формулювалися на з'їздах і висловлювалися в постановках) соцреалізму є: історичний оптимізм (кінцевим результатом історичного прогресу є комунізм); конфлікт у радянській дійсності є боротьбою хорошого зі ще кращим, а потворне — окремими недоліками, обов'язково подоланими у творі; вузька робітничо-селянська тематика; сакралізація радянської історії та вождів; обов'язковою була наявність позитивних героїв (комуністів) і негативних. Соцреалістична критика твори сучасників оцінювала винятково з точки зору втілення догм. У випадку їх недотримання творчість отримувала ярлики «буржуазна» та «націоналістична», вилучалася з бібліотек, надалі не публікувалася, автор піддавався цькуванню в пресі, а за значні відхилення — репресіям. Твори класики оцінювалися з точки зору «передбачення» радянського ладу, у випадку неспівпадіння — генії перетлумачувалися у вигідному світлі й навіть містифікувалися (Т. Шевченко — атеїст), митці меншого масштабу просто замовчувалися.

У той же час у середовищі соцреалізму з'являлися високомистецькі твори, які відповідали деяким його вимогам, але ставили гуманізм вище партійності (наприклад, «Собор» О. Гончара). Загалом соціалістичний реалізм був набором догм, створених для контролю партії над письменниками, перетворення літератури в агітацію.

Заангажованість

Насиченість літератури пафосом суспільно-політичної, громадянської чи національної проблематики. Заангажованість літератури — прояв суспільної відповідальності митця за результати своєї творчості. Панівна в СРСР теорія партійності літератури призвела до крайнього ступеня заангажованості письменства, до продукування творів за попередньо розробленими ідеологічними зразками та нормами (соцреалізм). Це спричинило появу великої кількості малохудожніх творів — псевдолітератури.

Заангажованість літератури зростає в період змагань поневолених народів за незалежність. Критики-народники (С. Єфремов та ін.) надавали заангажованості великого значення, протиставляючи її естетиці. Талановиті митці, зокрема, «празької школи» змогли поєднати заангажованість з високою художністю, давши приклад удалого розв'язання проблеми.

Постмодернізм

Загальна назва сукупності літературних тенденцій другої половини ХХ — початку ХХІ ст., що виникли після модернізму. Постмодернізм став реакцією на ідеологічну кризу гуманізму після Другої світової війни, також увібрив авангардистську «втому від культури», пересиченість культури («все вже написано»).

Ідейні риси: історична іронія; зневіра в прогрес; ідея циклічності часу і вічної повторюваності; зневіра в будь-яку ідею, яка бачиться знаряддям маніпуляції; відчуття пересиченості західної цивілізації. Риси поетики: інтертекстуальність (творення свого тексту з чужих); колаж і монтаж («склеювання» різнорідних фрагментів); гра з часом, з історією; широке використання алюзій; іронія, яка пронизує весь твір; тяжіння до прози ускладненої форми (романи з «вільним» розташуванням розділів). Першим постмодерністом вважається Гюнтер Грасс («Бляшаний барабан», 1947 р.). Визначні представники: У. Еко, Х. Л. Борхес, М. Павич, М. Кундера, П. Зюскінд, В. Пелевін, Й. Бродський, Ф. Бегбедер. В українській літературі (як і в російській пост-СРСРівській) постмодернізм став реакцією на диктат соцреалізму, органічно поєднавшись з неоавангардизмом. Представники: Ю. Андрухович, О. Ірванець, Ю. Іздрик, Т. Прохасько.

4. Основні літературні організації, угруповання 1920-х років ХХ ст.

Символістські групи

Символізм (франц. *symbolisme* — знак, символ) — одна із стильових течій модернізму, що виникла в останній третині ХІХ ст. у Франції спочатку в поезії, а згодом поширилася на живопис і театр, уплинувши на європейську й американську літературу ХХ ст. Замість традиційного образу символісти прагнули виразити індивідуальний емоційний досвід за допомогою символізованої мови, зокрема символу. Вони заглиблювалися у внутрішній, ірраціональний світ, прагнучи передати таємницю існування людського «Я» за допомогою індивідуального вживання метафор й образів-символів. Важливу роль відводили милозвучності, кольору, відтінкам, дбайливо дібраним словам, які спроможні відбити прихований внутрішній світ, таким чином наповнивши новим сенсом романтичну концепцію двосвітності.

Основоположником символізму у Франції був С. Малларме, автор поезій «Осіньна скарга», «Лебеді». До символістів у Польщі належали Б. Лесм'ян, в Австрії — Р.-М. Рільке, у Бельгії — М. Метерлінк, автор п'єси «Синій птах». Український символізм до революції 1917 р. репрезентували М. Вороний, О. Олесь,

Г. Чупринка, П. Карманський, М. Філянський, деякими аспектами Б. Лепкий.

В Україні після Лютневої революції 1917 р. найперше виявили себе символісти. П. Тичина, Я. Савченко, О. Слісаренко, В. Кобилянський, Д. Загул та ін. заснували в Києві символістську школу «Біла студія», що й видала збірник «Літературно-критичний альманах» (1918 р.), спрямований проти народницьких поглядів на літературу. Його редактором був поет-символіст Яків Савченко. Тут оприлюднили свої твори П. Тичина, П. Савченко, Я. Савченко, О. Слісаренко, Д. Загул, М. Терещенко.

У цьому ж році символісти утворили монолітну групу «Музагет» (Музагет — грецький епітет покровителя муз Аполона). До цієї групи належали Я. Савченко, Д. Загул, М. Терещенко, В. Кобилянський, М. Жук, В. Ярошенко та ін. Естетичну платформу виклав Ю. Іванів-Меженко в програмній статті «Творчість індивідуума і колектив» («Музагет», 1918 р.), у якій стверджував самоцінність мистецтва й творчої особистості: «Творчий індивідуум тільки тоді може творити, коли визнає себе вищою істотою над загалом» і не підлягає колективові, хоча й відчуває з ним свою національну спорідненість. Це типово символістська концепція мистецтва. Настільки це були сміливі судження, що більшовицька влада закрила друкарню, в якій опубліковано альманах, а музагетівці мало не потрапили у в'язницю. У «Музагеті», окрім творів символістів, оприлюднено було статті Ю. Меженка про «Сонячні кларнети» П. Тичини та М. Бурачека про образотворче мистецтво, Л. Курбаса про новітню німецьку драму.

Словацький дослідник М. Неврлий вважає автора «Сонячних кларнетів» найвидатнішим представником українського символізму.

1920 р. символісти видають альманах «Гроно», але залучають до нього й імпресіоністів та футуристів (В. Поліщука, Г. Шурупія, Г. Косинку). 1922 р. «гронівці» в Катеринославі видали авангардний альманах «Вир революції». Деякі «музагетівці» у 1923 р. ввійшли в «Аспіс», поступово розсіюючись серед інших угруповань.

Футуристські угруповання

Футуризм (від лат. *futurum* — майбутнє) був відгалуженням модернізму, ставши одним із напрямів авангардизму. Його творці заявляли, що творять «мистецтво майбутнього», заперечуючи його суспільну функцію та ідейний намір митця, і ставили за мету розміщання людини та доби.

В Україні футуризм зародився з іменем М. Семенка, який, послухавши виступ В. Маяковського в політехнічному інституті,

вирішив писати в дусі футуризму. Це засвідчили його перші збірки «Prelude», «Дерзання», «Кверофутуризм» (від лат. *quero* — шукати), що з'явилися в Києві 1913–1914 рр. Але першу українську футуристичну організацію «Фламінго» він утворив у 1919 р., до якої увійшли О. Слісаренко, Гео Шкурूपій, В. Ярошенко, художник А. Петрицький та ін. Вони пропагують модернізм у мистецтві, протиставляючи його народницькій літературі, видають «Універсальний журнал», «Мистецтво» (редактор М. Семенко). Поступово українські футуристи лівіють, а то й «сповзають» на пролеткультівські позиції. Символами футуристів була жовта лілія та жовта блуза, яку замінюють синьою, що мало вказувати на їх пролетарське походження (з такими атрибутами вони проводили літературні вечори).

1921 р. О. Слісаренко утворює науково-мистецьку групу «Комкосмос» (Комуністичний космос), а на початку 1922 р. М. Семенко перетворює її в «Аспанфут» (Асоціація панфутуристів, грецьке слово пан — все, всеохоплюючий), у 1923 р. її перейменовано в «Комункульт». Активними членами були М. Семенко, Гео Шкурूपій, Юліан Шпол (псевдонім М. Ялового), О. Слісаренко, Гео Коляда, М. Щербак, до неї увійшли символісти Я. Савченко, М. Терещенко та ін.

Українські панфутуристи стояли на таких засадах: засудили «салонну» буржуазну культуру, проголосили деконструкцію (руйнування) мистецтва, пропонуючи створити нове «метамистецтво» — штучний синтез різних галузей культури й спорту. Оскільки засудили індивідуалізм як міщанство, то відкидають і лірику як «буржуазний» жанр. Мовляв, нова доба вимагає розвитку драми, що й зумовило появу авангардного театру, неперевершеним творцем якого був Л. Курбас. Вони оголосили динамізм художнім стилем нового мистецтва.

1927 р. М. Семенко утворив організацію «Нова генерація» й видавав до 1930 р. під цією назвою журнал, який найбільше європеїзував тогочасну українську літературу, пропагуючи під пролетарськими гаслами новітні художні стилі.

Відомо десять маніфестів українських футуристів, які оприлюднювалися, окрім української, ще й французькою, англійською та німецькою мовами, адже футуристи дбали про те, щоб їх знали і в Європі.

Словом, поки «пролетарська література» була слабкою, українське письменство розвивалося вільно й інтенсивно, утверджуючи по-європейськи модерністське мистецтво.

Лівій орієнтації були харківські пролеткультівські організації «Всеукраїнська федерація пролетарських письменників і митців», «Цех каменярів» (1918 р.), які відкидали класичну спадщину й стояли на нігілістичних позиціях щодо української мови, розвитку національної культури в Україні, чим відштовхнули від себе митців. За словами О. Білецького, пролеткультівські групи в Україні були провінціальними відділами московського Пролеткульту й для розвитку української літератури зробили дуже мало. Тільки в більшовицькому Харкові вони почувалися самовпевнено, видали альманах «Арена», російськомовні журнали «Пролетарское творчество», «Рабочий журнал». Активними учасниками пролеткульту були російськомовні письменники З. Невський, С. Радугін, а також українські В. Еллан-Блакитний, В. Сосюра, В. Коряк, С. Пилипенко, М. Майський. Проте український пролеткульт не мав якихось помітних художніх досягнень і 1924 р. фактично припинив своє існування, але його роль перебрали на себе ВУАПП (Всеукраїнська асоціація пролетарських письменників), ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників).

Помітною була організація «Гарт» (1923–1925 рр.), назву якої утворено від слова «гартованці», запозиченого з роману «Божки» (1914 р.) В. Винниченка, у якому так називалося товариство робітників. «Гарт» очолив відомий поет В. Еллан-Блакитний. Серед перших членів «Гарту» були К. Гордієнко, І. Дніпровський, О. Довженко, М. Йогансен, О. Копиленко, І. Кулик, В. Сосюра, П. Тичина, М. Хвильовий та ін. У статуті оприлюднювалося, що пролетарські митці поширюватимуть комуністичну ідеологію, користуватимуться українською мовою як знаряддям творчості, пропагуючи активну роль мистецтва у вихованні читача, нової людини. Від письменників вимагалось оспівувати сучасність, писати твори, які б у масах викликали настрої бадьорості й життєздатності. Платформу організації виклали В. Блакитний у статті «Без маніфесту» та І. Кулик у статті «На шляхах до пролетарського мистецтва», який пролетарських письменників уважав «мистецьким авангардом переможного класу». У цій статті автор гостро атакував «буржуазне мистецтво», тобто класичну спадщину й радив, яким чином диктатура пролетаріату, нова влада має прихилати до себе письменників (пропонувати їм гарні помешкання, добре оплачувані посади, високі гонорари за видані книжки). Він закликав письменників облишити тему громадянської війни й оспівувати «натхненну побудову нового суспільства». «Пролетарських письменників» мала об'єднувати марксистська ідеологія, так звана класова позиція. В естетиці надавалась перевага

змісту над формою. Це був спрощений погляд на роль мистецтва в суспільстві, зумовлений утилітарним його розумінням як потреби дня. 1926 р. «Гарт» припинив своє існування й на його уламках партійні функціонери створили лівацьку ВУСПП, яка в 1927–1932 рр. відповідала російському РАППу (Російська асоціація пролетарських письменників).

ВАПЛІТЕ. У 1926 р., коли керівник «Гарту» В. Еллан-Блакитний був хворий, спілка розпалася. М. Хвильовий утворив нову літературну організацію ВАПЛІТЕ, прагнучи вивести українську літературу на світові вершини мистецтва. Ваплітяни боролися проти політизації літератури, за високу письменницьку майстерність і відкидали більшовицькі командні методи організації літературного процесу. ВАПЛІТЕ організувалась як академія, тобто така назва, на думку її організаторів, зобов'язувала академічно, себто серйозно й відповідально ставитись до творення нового мистецтва. Вони закликали митців глибоко освоювати класичну спадщину, а тому дотримувались непримиренної позиції щодо нецтва, халтури, графоманства, що заповонили пролетарську літературу. З огляду на це умови вступу до ВАПЛІТЕ були важкими, особливо враховувалася письменницька кваліфікація. Під цією ж назвою видавали журнал, у шостому числі якого 1928 р. опубліковано другу частину роману «Вальдшнепи» М. Хвильового, за що його було заборонено й знищено. Організацію очолили М. Хвильовий, М. Яловий, О. Досвітній. До неї входили М. Бажан, О. Довженко, Г. Епik, М. Йоганесен, Г. Коцюба, О. Копиленко, М. Куліш, А. Любченко, Ю. Смолич, В. Сосюра, П. Тичина та ін. Під час літературної дискусії 1925–1928 рр. М. Хвильовий зазнав з боку компартії гострих нападів, а тому, щоб урятувати ВАПЛІТЕ від розгрому, він вийшов з організації. Її очолили М. Куліш та Г. Епik. Але внаслідок переслідування партійними органами вона на початку 1928 р. саморозпустилася. Тоді письменники згуртувалися навколо альманахів «Літературний ярмарок», «Універсальний журнал», які в тодішніх складних умовах найбільше європеїзували українську літературу. Однак українських провідних митців продовжували й далі переслідувати вуспівці, заявляючи, що ваплітяни здійснюють черговий маневр, щоб «приспати пильність партії». Урешті колишні члени «ВАПЛІТЕ» об'єдналися в організацію «Пролітфронт» (Пролетарський літературний фронт).

«Плуг». На інших позиціях стояли учасники літературної організації «Плуг», що виникла в Харкові в березні 1922 р. Вона

об'єднала селянських письменників. Її очолив байкар і прозаїк С. Пилипенко. До «Плугу» входили Д. Бедзик, С. Божко, М. Биковець, В. Гжицький, А. Головка, Г. Епик, Наталя Забіла, О. Копиленко, В. Минко, Галина Орлівна, І. Сенченко, П. Усенко, Варвара Чередниченко та ін. Видавали журнал «Плужанин» (1925–1927 рр.), а також двотижневий часопис «Плуг» (1928–1932 рр.). Платформу організації виклали С. Пилипенко, П. Панч, А. Панів, І. Кириленко та І. Шевченко. Вони рішуче виступили проти «російської шовіністичної буржуазії», яка «намагалася задати» українську мову й культуру. «Плужани» задекларували про своє бажання творити нову культуру, а в художніх творах змальовувати життя нового села у світлі «настанов компартії», закликали критично ставитись до мистецтва минулого, у сфері естетики захищали марксистську тезу про перевагу змісту твору над його формою. Вони проводили масові вечори, «понеділки», які збирали велику аудиторію. Тут зачитувалися твори не тільки письменників-харків'ян, а й О. Кобилянської, В. Стефаніка, обговорювалися нові мистецькі явища. На цих вечорах схрещувалися естетичні позиції пролеткультівців, гартованців, прибічників «динамізму й конструктивізму». Так формувалися нові літературні школи, нові концепції мистецтва й творчості. «Плужани» проводили велику культурницьку роботу на селі. Але цей «масовізм» — гонитва за кількістю учасників організації, утворення безкінечних секцій, визнання кожного «сількора» й «робкора» «письменником» — виявився суттєвим недоліком організації. У ході літературної дискусії 1925–1928 рр. «Плуг» зазнав серйозної критики за «масовізм» й «червоне просвітянство». Оскільки талановитих письменників оточувало велике коло малоздібних креаторів (творців), то термін «плужанин» став синонімом провінційної обмеженості, низького художнього рівня, примітивізму у змальованні людської психології.

На лівацьких позиціях стояли креатори «Молодняка», спілки комсомольських письменників (1926–1932 рр.). До організації входили С. Воскресенко, І. Гончаренко, Я. Гримайло, С. Голованівський, Б. Коваленко, П. Колесник, О. Корнійчук, С. Крижанівський, Т. Масенко, Л. Первомайський, Л. Смілянський, А. Шиян, М. Шпак та ін. Платформа була викладена в журналі «Молодняк» (1927, № 3). «Молодняківці» оголосили себе «бойовим загоном пролетарського фронту» й пропагували «інтернаціональну ідеологію пролетаріату». Тут не обійшлося без вульгаризації мистецтва: ідеологічно витримане римоване гасло ставилося вище

ліричного вірша; романтика оголошувалася чужою й ворожою «справі пролетаріату». Статті молодих критиків відзначалися ортодоксальністю, брутальною розправою з інакодумцями.

Такому ідеологічному тиску прагнули протистояти митці «Ланки» (В. Підмогильний, Є. Плужник, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Б. Тенета, М. Івченко, Г. Косинка та ін.), група письменників «МАРС», «Жовтень» (1925 р.), що вийшли з «Аспанфуту» (В. Десняк, Іван Ле, М. Терещенко, Ю. Яновський, Ф. Якубовський, В. Ярошенко). Спілка письменників «Західна Україна» (1925–1933 рр.) об'єднала митців, вихідців із Західної України. 1933 р. їх усіх було репресовано, тільки кілька з них, пройшовши сталінські концтабори, вижили (В. Гжицький, М. Марфієвич, Ф. Малицький).

5. Розстріляне відродження

Розстріляне відродження — літературно-мистецьке покоління 20-х — початку 30-х рр. ХХ ст. в Україні, яке дало високохудожні твори в галузі літератури, живопису, музики, театру і яке було знищене тоталітарним сталінським режимом.

Термін «розстріляне відродження» вперше запропонував діаспорний літературознавець Юрій Лавріненко, уживши його як назву збірника найкращих текстів поезії та прози 1920–1930-х рр. За це десятиліття (1921–1931 рр.) українська культура спромоглася компенсувати трьохсотрічне відставання й навіть переважити на терені вітчизни вплив інших культур, російської зокрема (на 1 жовтня 1925 р. в Україні нараховувалося 5000 письменників).

Початком масового нищення української інтелігенції вважається травень 1933 р., коли 12–13 травня стався арешт Михайла Ялового й самогубство Миколи Хвильового.

Кульмінацією дій радянського репресивного режиму стало 3 листопада 1937 р. Тоді «на честь 20-ї річниці Великого Жовтня» у Соловецькому таборі особливого призначення за вироком Трійки розстріляний Лесь Курбас. У списку «українських буржуазних націоналістів», розстріляних 3 листопада, також були Микола Куліш, Матвій Яворський, Володимир Чеховський, Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, Григорій Епік, Мирослав Ірчан, Марко Вороний, Михайло Козоріс, Олекса Слісаренко, Михайло Яловий та інші. Загалом, в один день за рішенням несудових органів, було страчено понад 100 осіб представників української інтелігенції — цвіту української нації.

6. Репресії проти митців

Щоб придушити вільну думку, викликати страх, укріпити покору, сталінський режим розгорнув масові репресії. У сучасну публіцистику, наукову літературу увійшов образ «розстріляного відродження». У 1930 р. був організований судовий процес над Спілкою визволення України, яка нібито була створена для відділення України від СРСР. Головні обвинувачення були висунені проти віце-президента Всеукраїнської Академії наук С. Єфремова. Перед судом постало 45 чоловік, серед яких були академіки, професори, учителі, священнослужитель, студенти. Були винесені суворі вироки, хоча насправді ніякої підпільної організації не існувало. Подальші арешти в середовищі діячів науки й культури, жорстокі розправи проводилися без відкритих процесів. Закрили секцію історії Академії наук, був арештований М. Грушевський. Його незабаром звільнили, але працювати перевели до Москви. Туди ж перевели й кінорежисера О. Довженка.

У 1938–1954 рр. було репресовано майже 238 українських письменників, хоча багато з них були прихильниками радянської влади, воювали за неї, відбулися як письменники вже після революції. За підрахунками істориків літератури, з них 17 розстріляні, 8 покінчили життя самогубством, 16 пропали безвісти, 7 померли в ув'язненні. Зазнавав арешту М. Рильський, 10 років провів у таборах за обвинуваченням в участі у міфічній Українській військовій організації Остап Вишня, були розстріляні Г. Косинка, М. Зеров, М. Семенко. Покінчив життя самогубством М. Хвильовий, який мужньо намагався врятувати багатьох товаришів.

Закрили театр «Березіль», арештували й розстріляли всевітньо відомого режисера Л. Курбаса. Жорстокої розправи зазнали митці кобзарського цеху. За різними підрахунками впродовж 1930-х років московською владою було розстріляно від 200 до 337 кобзарів, бандуристів та лірників, серед загиблих — композитор і мистецтвознавець, засновник харківської школи бандури Гнат Хоткевич.

Про масштаби репресій говорить і такий факт: з 85 вчених-мовознавців репресували 62. Лише наркомат освіти «очистили» від 2 тисяч співробітників.

IV. Підсумок уроку

- Чому вражає літературний процес в українському письменстві 20-х рр. XX ст.?

- Поясніть відмінність літературних угруповань: МАРС, «нео-класики», ВАПЛІТЕ і «Гарт», «Плуг», ВУСПП, «Молодняк».
- Якими підставами керувалася комуністична партія, утручаючись у літературне життя 20-х рр. ХХ ст.?
- Що розуміємо під «стильовим новаторством» української прози 20-х рр. ХХ ст.?
- Яку проблематику порушували прозаїки цього періоду?
- Які нові жанри з'явилися в українській прозі 20-х рр. ХХ ст.?
- Поясніть причини оновлення української драматургії 20-х рр. ХХ ст.
- Розкрийте причини «розстріляного відродження».

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал підручника. Дати розгорнуту відповідь на запитання: «Розстріляне Відродження» — суто національне явище чи загальна риса тоталітарної доби?
2. Виразне читання та аналіз творів письменників «розстріляного відродження» (на вибір учнів).

Н. І. Счастливецва

Урок № 2

ПРОВІДНА РОЛЬ ПОЕЗІЇ У 20-ТІ РОКИ. ПАВЛО ТИЧИНА – НАЙБІЛЬШИЙ МОДЕРНІСТ ЦЬОГО ПЕРІОДУ. ФЕНОМЕН «КЛАРНЕТИЗМУ». «АРФАМИ, АРФАМИ...», «О ПАННО ІННО...», «ВИ ЗНАЄТЕ, ЯК ЛИПА ШЕЛЕСТИТЬ?..»

Мета: допомогти учням зрозуміти основні тенденції української поезії 1920-х років, познайомити із життєвим і творчим шляхом П. Тичини, його ранніми збірками, формувати вміння характеризувати основні мотиви ранньої творчості, розвивати навички аналізу поезій, особливих ознак індивідуального стилю поета, удосконалювати навички виразного читання, виховувати почуття людяності, любові до мистецтва, розвивати розуміння прекрасного.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет П. Тичини, виставка творів поета, аудіо-запис романсів та хорових творів на слова поета, книга В. Стуса «Феномен доби», репродукції картин Сандро Ботічеллі «Весна», Михайла Жука «Біле і чорне», опорна схема аналізу ліричного вірша.

*Я люблю П. Тичину... Приваблює
до себе свіжий аромат його мови,
повної чарівної краси...
А. Кримський*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Повідомлення учня «Роль поезії у 20-ті роки»

У 20-х — на початку 30-х рр. ХХ ст. активно розвивається література.

У розвитку мистецтва цієї доби поєднувалися традиції дожовтневого часу та досвід молодих культурних сил, покликаних до життя революцією. Про бурхливий розвиток літератури цієї доби свідчить утворення різноманітних творчих угруповань («Плуг», «Гарт», «Ланка», ВАПЛІТЕ, «Молодняк», «Аспанфут», «Нова

генерація» тощо). У цей час молоді українські письменники часто відмовляються від традицій класичної літератури та орієнтуються на літературне життя Західної Європи.

У літературі 20-х рр. ХХ ст. сформувалася яскрава революційно-романтична течія (П. Тичина, В. Сосюра, В. Чумак, В. Еллан).

У другій половині 20-х рр. ХХ ст. помітне місце займала ВУСПП (1927–1932) — спілка, яка ставила за мету об'єднати всіх художників слова, що прагнули до створення єдиної інтернаціональної пролетарської літератури.

Керівники ВУСПП висунули гасло «союзник або ворог», виявляли нетерпимість до тих письменників, що не належали до організації (Остап Вишня, М. Куліш, Ю. Смолич, О. Копиленко, Є. Плужник, Ю. Яновський).

Група київських неокласиків (М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Філіпович, М. Рильський) прагнули засвоїти досвід класичної світової літератури. Чимало митців тяжіли до різних проявів модернізму.

Існували літературні угруповання, які тяжіли до модернізму в різних виявах: «Аспанфут», «Авангард», «Ланка», «Марс». У 20-х роках ще була певна можливість розвиватися напрямом, започаткованим ще на початку ХХ ст. Символізм, характерний для творів молодого П. Тичини, продовжував розвиватися. Його представники згурпувалися довкола журналу «Музагет» (Д. Загул, О. Слісаренко, В. Кобилянський та ін.). Символізм — нетривалий період в історії нашої літератури, бо його представники відходили до інших течій — футуризму, революційно-романтичного напрямку.

Виникнувши на початку століття в Італії, футуризм поширився в Україні (спілка «Аспанфут»). Представником цього напрямку був М. Семенко, який шукав нові словесні форми для вираження динаміки життя, змін, що відбувалися дуже бурхливо («Весна», «Степ»). Група «Авангард» тяжіла до конструктивізму.

У перше десятиліття після революції особливо бурхливо розвивається поезія.

Найзначніші постаті серед поетів: В. Чумак (1900–1919), В. Еллан (1894–1925), П. Тичина (1891–1967), В. Сосюра (1898–1965), М. Рильський (1895–1964), поети-неокласики.

Єдина збірка В. Чумака «Заспів», у якій він оспівує революцію, вийшла після смерті автора.

В. Еллан-Блакитний — один із зачинателів української радянської поезії. Редактор журналів «Шляхи мистецтва», «Червоний

перець». Його перша поетична книга — «Удари молота і серця» — зобразила грандіозний розмах революційного поступу і перші кроки будівництва соціалістичного суспільства.

В. Сосюру називають найтоншим ліриком української поезії. Він автор десятків поем, кількох десятків збірок поезій, автобіографічного роману «Третя рота».

Євген Плужник (1898–1938) — видатний поет і прозаїк, автор збірок «Дні» (1926) і «Рання осінь» (1927), роману «Недуга».

Творчість М. Бажана (1904–1983), що спершу тяжів до футуризму, характеризується філософською глибиною, епічністю, громадянським пафосом («Руро-марш», «Протигаз», «Будівлі»).

Тривалий час широкому загалові невідомі були твори західноукраїнського поета і прозаїка Б. Лепкого (1872–1941). Він автор циклу романів про І. Мазепу, відомої в усьому світі пісні «Чуєш, брате мій».

Відомими поетами у Західній Україні у 20-х рр. ХХ століття були Б.-І. Антонич («Привітання життя»), О. Ольжич, С. Городинський («Барви і лінії») та інші. Деякі західноукраїнські письменники (Я. Галан, П. Козланюк, С. Тудор, О. Гаврилюк) з симпатією ставилися до подій, що відбувалися в Радянській Україні й орієнтувалися на письменників революційно-романтичного напрямку.

У 20-х рр. активізувався розвиток прози. У великих епічних творах письменники-реалісти намагалися осмислити і узагальнити події, що відбувалися, зміни в суспільно-політичному житті народу та його побуті (Ю. Яновський («Майстер корабля»), П. Панч («Голубі ешелони»), І. Ле («Роман міжгір'я»), А. Головка («Бур'ян»).

Серед блискучої плеяди українських письменників початку ХХ століття — В. Винниченко (1880–1951). Він — один із найвидатніших діячів українського національно-державного відродження (оповідання «Краса і сила», «Малорос-європеєць», «Федько-халамидник», «Голота», «Зіна», «Кумедія з Костем»; романи «Сонячна машина», «Заповіт батьків», «Записки Кирпатого Мефістофеля», «Чесність з собою»; драми «Пророк», «Щаблі життя», «Дисгармонія»).

Для творів Григорія Косинка (1899–1934) — одного з фундаторів української прози — характерна імпресіоністична лаконічність і реалістична місткість авторського письма, ліричність, психологізм (збірки новел і оповідань «На золотих богів», «Мати», «В житах», «Політика»).

За високу письменницьку майстерність проти «масовізму» виступили члени ВАПЛІТЕ (організація, що виникла в Харкові

в кінці 1925 р.). До неї увійшли колишні члени «Гарту», дехто з «Плугу» і «Жовтня». Організацію очолювали М. Хвильовий, М. Яловий, О. Досвітній, згодом М. Куліш і Г. Епик.

20-ті роки ХХ ст. — це час гострих дискусій про шляхи і принципи побудови соціалістичної України та її культури, час, коли, здавалося, реалізуються найпрекрасніші сподівання народу, і час особистих трагедій найбільш талановитих представників творчої інтелігенції, яка під тиском сталінського диктату, розчарувалася в ідеалах соціалізму і шукала можливості виходу України на шляхи демократичного розвитку.

2. Виступ першого учня-«літературознавця»

Павло Тичина — один із найвидатніших українських поетів, рівних якому знайти дуже складно. Народжений у бідній родині, він бачив життя села, міста, церкви, літературної громади, інтелігенції особисто та зсередини. Тичина бачив національне відродження, радянське будівництво, бачив мир і війни — і все те викарбувалося на сторінках його книг. Поет, який бачив Україну в найрізноманітніших її проявах, який став Україною, переплавив її в собі, а потім виплеснув зі свого серця, подарувавши іншим. Вивчення та дослідження творчого спадку Павла Тичини є дуже актуальним, необхідним для правильного розуміння українського національного духу — поет відчув його найглибшу сутність, яка полягала в піснях, у народнопісенній поезії.

Перша друкowana збірка Павла Тичини — «Сонячні кларнети» вийшла на початку 1919 року, коли поетові було вже двадцять вісім, але відомо, що писати він почав набагато раніше. Перший відомий вірш датовано 1906 роком — роком смерті батька. Цей вірш, який називався «Під моїм вікном» і був присвячений батькові, почуттям, які охопили дітей після його загибелі. Небагату родину небіжчика Григорія Тичини — бідного дяка з села Піски — тепер і поготів обсіли злидні:

А як батько вмер —
Мов прийшла зима:
Жити стало гірше, тяжче —
Хліба...ї то нема.

Незважаючи на тяжкі обставини, юнак продовжив тоді займатися в монастирському хорі, в Чернігівській семінарії, а душевний смуток виливав у поезії. Тичина познайомився з літературними колами Чернігова, з 1911 року часто по суботах відвідував

літературні вечори в Михайла Коцюбинського, де читав свої вірші, спілкувався з талановитою молоддю.

Підтримка маститого письменника окрилила юнака, допомогла йому рухатися на шляху до себе, творчо розвиватися. Пізніше Тичина згадував: «Коцюбинський, від'їжджаючи з Чернігова до Італії, повіз із собою й мої юнацькі вірші, щоб прочитати їх Горькому». Дружба з такими людьми, як Коцюбинський, дуже допомагала Тичині. В його творах того періоду часто з'являються мотиви смутку, проте поетичне відчуття пересилило печаль, і рання поезія митця все більше наповнюється радісними, оптимістичними нотами, як наприклад, у вірші «Блакить мою душу обвіяла», де Тичина пише:

Блакить мою душу обвіяла,
Душа моя сонця намріяла.
Душа причастилася кротості трав
Добрідень я світу сказав!

Наступна строфа цього віршу розкриває патріотичні настрої юного поета, любов до рідної землі, до її природи й сільського життя:

Струмком серед гаю як стрічка
На квітці метелик мов свічечка
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добрідень тобі, Україно моя!

Ентузіазм молоді можна черпати з його віршів повними долями — Тичина ладен кинути виклик усьому світові, один з його віршів 1911 року починається й закінчується словами:

Молодий я, молодий,
Повний сили та одваги,
Гей, життя, виходить на бій,
Пожартуєм для розваги!

В інших віршах цього періоду також відчувається глибоке переживання селянської долі, і це не просто співчуття селянам, а переживання сільського хлопчика, який залишився свого часу без батька, з п'ятьма сестрами та чотирма братами, маючи занадто швидко подорослішати, щоб вижити. Що стосується описів природи в ранній ліриці Тичини, то вони ніколи не стають просто пейзажами, їхнє місце поруч із головним ліричним героєм.

Навчаючись найкращих, наймелодичніших поетичних прийомів, Тичина не став нічийим послідовником, не намагався когось переписати. Юний поет неухильно проступав шляхом мистецького становлення, формував і вдосконалював свій власний стиль.

3. Виступ другого учня-«літературознавця»

У багатьох віршах раннього періоду (1906–1915) помітно, як молодий Тичина невтомно поширював тематичні й стилістичні обрії своєї літературної творчості. Цікаво в цьому сенсі проаналізувати перший друкований вірш Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...» (1911). Складається він з двох шестирядкових строф, у яких перші рядки — запитання, а останні — ствердна відповідь. Така композиція поезії-мініатюри робить її стрункою і елегантною. Від української народної пісні взятий прийом паралелізму: шелестіння липи місячної весняної ночі й сон коханої, сон старих гаїв-дідуганів і солов'їне тьохкання.

Картина-елегія намальована лаконічними засобами: короткі речення передають схвильований стан душі ліричного героя. Не міг палкий юнак із ліричним хистом оминати в ранній творчості своїй і кохання до жінки. Щирістю почуттів і мистецькою довершеністю позначений, наприклад, вірш «Коли в твої очі дивлюся...» (1911). Ліричний герой в очах коханої, «чудових, ясних» побачив і «небо прозоре», і справжнє диво — «брильянтових зір ціле море». Але досить їй заговорити, як одразу ж розкривається душевна вбогість обраниці, і на думку спадає затуманене осіннє поле, де тільки «суха бадиллина хитається...Спить груддя важке».

Привабливість людини — передусім її інтелектуальному розвитку, зокрема в світловідчужанні, в мові. Заговорить така людина — мов пісня з її вуст полетиться. Зовсім інша героїня поезії — байдужа, нецікава. З душевним болем ліричний герой звертається до неї у поезії: «Кохана, чом серце твоє не таке?» Не таке, як її принадані чудові очі...

Рання поезія Павла Тичини — це свідoctво, свідок і освідчення. Свідoctво того, що від першого вірша, від першої пісні поетична творчість Тичини була сповнена глибокого ліризму, мелодійності та хисту. Свідок процесу творчого зростання поета, який, обдарований римами та нотами, зміг розвинути свій таланти стати справжнім майстром, від якого в захваті сучасники та нащадки. Освідчення поета в коханні — в коханні, яке охоплює й жінку, й Батьківщину, й увесь білий світ, що йому сам поет кидає виклик. Творчість Тичини — це освідчення у виклику. Його стиль повен ентузіазму, вірші насичені питаннями, прозріннями та пориваннями. Таким підійшов Павло Тичина до видання своєї першої збірки — до гри в безсмертя на кларнеті.

Перша друкована збірка Павла Тичини — «Сонячні кларнети» вийшла на початку 1919 року, коли поет був уже відомим, і збірки від нього чекали. Тичина вже давно писав, і вже майже сім років

друкувався в журналах — перед виходом «Сонячних кларнетів» він мав уже чималий поетичний доробок, що міг би скласти першу, «передкларнетну» збірку. Збірка «Сонячні кларнети» явила найкраще зі здобутків Павла на шляху творчої реалізації, відобразила його експерименти зі словом, із піснею, з розмірами та стилями. Тут сповна розкрилося як те, чого поет навчився в народі, так і те, що він створив сам, і з народом поділився.

У «Сонячних кларнетах» Тичина відкрив поліфонію не в поєднанні різних типів інтонації — наспівної, говірної, ораторської, — а в самому наспівному інтонаційному ладі. Специфічна властивість інтонаційної структури вірша в збірці «Сонячні кларнети» — раптові емоційні сплески в оповідному тексті (вигуки, запитання) — якесь достоту людське зітхання, спонтанний, внутрішній, незбагнений порух душі, емоційні пориви. Наприклад, у поезії «Дощ» можна добре побачити, як посеред спокійного чистого тексту, з'являється схвильований вигук:

Квітчастий луг і дощик золотий,
А вдалині, мов акварелі, —
Примружились гаї, замислились оселі...
Ах, серце, пий!
Повітря, мов прив'ялий трунок.
Це рання осінь шле цілунок
Такий чудовий і сумний.

Якщо з наведеної строфи прибрати четвертий рядок, вірш втрапить суто тичинівську інтонацію тієї схвильованості, живої сердечності, яка й робить лірику поета неповторним феноменальним явищем справжнього мистецтва. Особливості синтаксису й архітектоніки в ранніх збірках поета дістали наукову оцінку в нарисі Ф. Майфета «Матеріали до характеристики творчості Тичини», в якому автор спеціально дослідив словесно-композиційні повтори у вірші поета 20-х років, показав величезне розмаїття численних типів синтаксичного паралелізму й дав їх класифікацію:

- 1) повтор піввіршів («Над мною, підо мною, Горять світи, біжать світи»); як його різновид — обернений паралелізм, так званий хіазм — повтор однорідних словоформ на початку й кінці рядка («Квітчастий луг і дощик золотий»);
 - 2) повтор рядків («Тікай шепнуло в береги, — лягай, — хитнуло смолки»);
 - 3) повтори у межах періодів, строф, вірша («О люба Інно...») та інші. За цими ж параметрами досліджені такі звукові й синтаксичні фігури, як анафори, епіфори, стик кільця.
- Присутність повторів свідчить і про певний характер вірша.

Збільшення кількості повторів — це й збільшення кількості емфатичних пауз, які, своєю чергою, посилюють словесні й фразові акценти й, отже, сприяють загальній тонізації вірша. Посилення ролі емфатичних пауз — одна із основних ознак вірша Тичини 20-х років ХХ ст. певною мірою вона виявляє особливості психічної структури поета — імпульсивність, гостроту, динаміку його емоційних реакцій. Універсальна система повторів і емфатичних пауз у Тичини визначає сугестивність, впливовість його вірша. Оскільки впливова сила ритму є силою повторів, то поєднання різних типів повторів (метричних, звукових, словесних, фразових тощо) багатократно збільшує їх дієвість. Впливовість ритму підвищується тим, що повторюється форма кола; коло — рядкове, строфічне, композиційне — найбільш сугестивна ритмічна форма, властива танку, музиці, поезії (хоровод, хороколо). Коло є найчастіше вживаним засобом композиційного розподілу матеріалу у поезії Павла Тичини 20-х років.

У створенні оригінальної, тонко розгалуженої завершені строфи поет поєднує різнометричні стопи, причому не в межах рядка (кожний рядок у його вірші чистий, однометричний), а тільки в межах строфи, надаючи строфічній цілості виняткової заокругленості, інтонаційної чистоти (отже, користується рядковими, а не рядково-стопними логаетами (логаети з грець. словоспів). Індивідуальні «словоспіви», мелодійні строфи ми знаходимо в цілому ряді віршів збірки «Сонячні кларнети» («Я стою на кручі», «Хор лісових дзвіночків», «На стрімчастій скелі», «З кохання плакав я», «О панно Інно...» та ін.).

Отже, перша збірка лірики Павла Тичини є значним поступом як на творчому шляху самого митця, так і для української поезії в цілому. На етапі її створення Тичина вже випрацював неповторний власний стиль, який запозичив мелодійність та інструментарій народнопісенної поезії, але вдосконалив її новими зворотами, компонованням кількох розмірів і жанрів у межах одного вірша, драматичним ліризмом тощо. Вірші молодого Тичини мелодійні, співучі та ліричні, тут мало говірних віршів, а багато з творів, які ввійшли до «Сонячних кларнетів», пізніше були покладені на музику видатними композиторами.

4. Звучить аудіозапис поезії «Ви знаєте, як липа шелестить..?»

5. Евристична бесіда

(роздуми вчителя та учнів над збіркою «Сонячні кларнети»)

Учитель. А ви знаєте, хто є автором щойно прослуханої поезії?

Іноді дивуєшся, як щедро природа наділяє деяких людей талантами. Рясно впала Божа благодать і на Павла Тичину.

Проте, маючи дар співака, музиканта і живописця, він став поетом. Безперечно, в цьому немало роль зіграв М. Коцюбинський, який підтримав іскру Божу хлопця. А ще, можливо, вибір долі зумовлювався тим, що слово має здатність відтворювати світ всіма засобами мистецтва і слово може і змалювати, і озвучити і розказати. Але ж бути тим, хто не має ніякого хисту? Невже така людина нічого не варта.

Сьогодні ми спробуємо торкнутися дивного світу ранньої поезії Тичини, відчуті її серцем і осягнути розумом.

Кажуть, що поет починається, як річка з джерела. Чи мав Тичина своє джерело?

Орієнтовні відповіді учнів

Так! Це волелюбний рідний край, співуча мова земляків, які розмовляли, які співали, мову й мелодію сплітаючи воедино.

Пісня, українська народна пісня — генетичне зерно поезій П. Тичини.

Учитель. Як весняна повінь, увійшов в українську літературу поет зі своїми ранніми поезіями і першою збіркою «Сонячні кларнети». Чому ж вона так називається?

6. Виступ учня-«критика»

Перша книжка поезій П. Тичини з незвичайною назвою «Сонячні кларнети» (тоді писалося «Сонячні») вийшла друком у 1918 р. На обкладинці — соняшники.

Кларнет — духовий інструмент. Назва його походить від латинського *clavus*, що означає «ясний». Так названо інструмент за його звук — чистий, ясний, бадьорий.

Сонячні кларнети — музика сонця, а сонце — джерело всього живого, символ життя, радості, розквіту, щастя. Винесений у заголовок книжки цей незвичайний образ-символ якнайкраще відбиває сутність індивідуального стилю молодого Тичини. Назва збірки — це поетичне вираження авторського розуміння гармоній всесвіту.

«Сонячні кларнети» — збірка Тичини, яка стала епохальною книжкою поезій, про яку заговорила вся літературна Європа. В. Стус у книжці «Феномен доби» пише, що «Компліменти були великі».

7. Виступ учня-«літературознавця»

У віршах збірки «Сонячні кларнети» поєдналися дві музи — музика й поезія з братом живописом. Тому картини заговорили звуками, звуки утворили полотна, слова засяяли барвами.

До збірки П. Тичина включив найкращі свої твори. «Сонячні кларнети» поділяються на три тематичні групи.

До першої належить лірика з пейзажними й любовними мотивами. Це музичні, граційні, живописні вірші (уже відомі нам) «Гаї шумлять», «А я у гай ходила», «Хор лісових дзвіночків» та такі, як «О панно Інно...», «Арфами, арфами...», «Ви знаєте, як липа шелестить..?» та інші. Поезії вражають красою образів і глибинним розумінням законів природи. Цю групу віршів справді можна назвати «Світлою нотою збірки».

Друга збірка — це вірші про народне горе, принесене Першою Світовою війною. «Хтось гладив ниви...», «Іще пташня...». У них відчувається справжній трагізм; поет майстерно передає найтонші настрої й почуття.

Третя група тематично поєднується з другою: Україна й революція («Одчиняйте двері...», «По блакитному степу», «Скорбна мати» та інші). Поет з позицій власного розуміння добра і зла, справедливості й народної моралі осмислює, що несе революцію рідному народові. Ці дві групи можемо назвати «скорбними нотами» збірки.

8. Випереджальне завдання

Збірка «Сонячні кларнети» в оцінці літературної критики (*учні по черзі читають висловлювання, записують у зошити*).

Літературознавець Олександр Білецький

«Ніби щойно прокинувшись, він (П. Тичина), відкрив очі на світ і основне начало всесвіту побачив у ритмічному русі, гармонійному звукові, музиці. Цей ритм всесвіту і є «Сонячними кларнетами».

Поет Микола Бажан

«Ніколи не забуду тієї безсонної ночі дев'ятнадцятого року, коли мій друг приніс мені книжку з рясними соняшниками на обкладинці. Ми з ним сиділи в лісі при багатті (бо виїхали всім технікумом на заготівлю дров): читали, і п'яніли, і кричали з радості, насолоджуючись красою українського слова, яке з такою нечуваною нами досі музичністю грало, співало, бриніло, гриміло, лилося зі сторінок тієї книги...»

Критик Леонід Новиченко

«Сонячні кларнети» явили вже поета сформованого і високо оригінального в художньому розумінні. Наче відбувся якийсь могутній внутрішній стрибок... Звідки взяв молодий поет ці розливи сонячного світла, що струменять у його віршах? Звідки прийшла до нього, нарешті, дивовижна, незрівняна музика, якою

все перейняте в його поетичному світі, музика, що поступає не лише як провідний принцип віршованої форми, але й однією з основ образної системи і всього світовідчуття поетового? Марно шукати відповіді на подібні питання, тут — таємниця таланту».

Письменник Василь Барка

«Тичина — кларнетист, можливо, був найвизначніший лірик світу у свої «класичні роки (1914–1924)».

9. Аналіз поезії «Ви знаєте, як липа шелестить..?»

Жанр поезії — пейзажна. Це своєрідна форма художнього пізнання людської душі.

Вірш «Ви знаєте, як липа шелестить..?» — пейзаж-паралелізм, що нагадує фольклорні зразки, де картини природи пов'язуються душевними настроями, а події людського життя часто замальовуються як певна паралель до явищ природи.

Духовна спорідненість ліричного героя зі світом природи передається всією силою барв, мелодій, голосів рідної землі.

Картини природи і людські почуття чергуються:

Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі? (*пейзажний етюд*)

Кохана, спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі (*переживання ліричного героя*)

Такий паралелізм збуджує в читачів роздуми й переживання.

Риторичні запитання («Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі?», «Ви знаєте, як сплять старі гаї?»), риторичні окличні речення («А солов'ї!.. Та ви вже знаєте, Як сплять гаї!») привертають увагу до краси весняної ночі, готують слухача до сприйняття наступної картини.

Вражають інтонації цього твору: ніжність, мелодика слова, чаруюча принадність пейзажних картин незрівняної української ночі.

Тичининська ніч нагадує пізній вечір картини Білокур, відтворений на картині «Квіти і берізоньки ввечері» (*Учні розглядають картину*).

У музиці «Сонячних кларнетів» оживає ніжна любов, таємниця світу, чари молодості, краса природи. Доказом цього є поезія «Арфами, арфами...».

10. Виразне читання напам'ять учням вірша «Арфами, арфами...»

11. Слово вчителя

Критик Леонід Новиченко про вірш «Арфами, арфами...» сказав, що до збірки «Сонячні кларнети» епіграфом слід було б узяти

цю чудову зі своїм, золотим метеором пісню юності, цей широкодзвонний, неначе й справді виконаний на арфі, гімн весні.

12. Аналіз вірша за схемою (фрагменти виступу)

У поезії всього чотири строфи. Фабула розмежована й поділена за строфами рівномірно. У першій змальований прихід весни. Поет подає дивної краси її живописний портрет: «Йде весна, запашна, квітами-перлами закосичена».

Друга строфа віщує грозу картиною хмар — дум, якими вкривається небо.

У третій — ліричний герой милується весною, що дзвенить потічками й співом жайворонка.

В останній строфі в артистичній асоціативно-образній формі розкривається піднесений душевний стан персонажа, який звертається до коханої із закликком відкрити своє серце весні.

Композиції кожної строфи відповідає певна структура фрази з виділенням найважливіших слів-епітетів. Вони виносяться на кінець речення й віршованого рядка (самодзвонними, ніжно-тонними, перламутровими), символічні за змістом позиції.

Головні, ударні рядки в поезії закінчуються чоловічими римами, наповнюючи енергією й усі інші рими. Для надання урочистості, відкритості, поет майстерно користується властивостями голосних звуків. Візьмемо в першій строфі звук «а», яким розпочинається вірш:

«Арфами, арфами... Йде весна запашна». Він створює ілюзію широти, лунності, розложистості. Звуки [а] й [о] — музичні крила цієї поезії. Характерно, що вірш написаний не одним розміром, а кількома. Це створює дивну музикальність і тонку мелодійність, які відзначилися ще літературознавцями 20–30-х років.

«Арфами, арфами...» вражає не тільки гармонійністю звуків, а й чарівними живописними картинами. Передусім портретом закосиченої весни (бачимо тут спектр райдуги). А далі сріблястий тон («квіти-перли») переплітається з голубим кольором, що допомагає ліричному герою вираженню глибокої романтичної задуми. Живописна палітра розширюється: «золотистими», «блакить», «перламутровий», «вогневий». Кольори поєднуються, виграють різними відтінками, допомагаючи відтворити складний спектр почуттів юної закоханої душі.

13. Виступ учня-«аналітика»

Тичинина весна дуже схожа на дівчину весну, змальовану Сандро Боттічелі, струнку юнку в розкішній світлій сукні, оздобленій

витканими ніжними квітковими візерунками. Її золотисто-пшеничне волосся уквітчане вінком. На лебединій шиї різнобарвна гірлянда. Юне обличчя сумне й мудре, тонкі руки підтримують троянди, які падають, а потім потопають у темно-зеленому трав'яному килимі. Як і Сандро Боттічелі, Тичина читає книгу природи очима мрійника й хлібороба. Отож, весну він бачить з «колосом вій».

14. Інценізація уривка з біографічної повісті Станіслава

Тельнюка «Павло Тичина» (виконують підготовлені учні)

Автор. Якось П. Тичина прочитав у товаристві свій вірш «Арфами, арфами...». Усім він сподобався, тільки одна дівчина, на ймення Поля, сказала:

Поля. А я знаю подібний у Вороного «Весна»:

Має крилами весна
Запашна,
Лине вся в прозорих шатах,
У серпанках і блаватах...
Сяє усміхом примар
З-поза хмар
Попелястих, пелехатих.

Автор. Павло Тичина також знав цей вірш і зрозумів, що Поля хоче натякнути, ніби його, Тичинин вірш, неоригінальний чи навіть запозичений! Знітився, не знав, що відповісти. Втрутилась Інна — сестра Полі.

Інна. У вас, Павле, зовсім інша музика, зовсім не той настрій... Микола Кіндратович милується весною, як, пробачте, добродушний дідок — молодію дівчиною. Він намагається описати її ще кращою, ніж вона є... А у вас — весна — ваша ровесниця, як ось Поля чи я. І ви говорите те, що бачите й відчуваєте.

Автор. Павло мовчки дивився на дівчат і думав про Полю. Гарна, миловидна, запальна... Він розумів, що вона йому дуже-дуже подобається. А от чи він їй? Він ще не знає, що буде далі... А далі буде так. Він з Полею стрічатиметься не раз. Покохає її щемно-безнадійно. Читатиме вірші, говоритиме про музику, але Поля чогось не договорюватиме...

Учитель. Цьому моменту в житті Тичини художник Михайло Жук присвятив своє загадкове панно «Біле і чорне».

На передньому плані — дві постаті: темноволосий юнак в античному одязі й русява дівчина зі схрещеними на грудях руками. Хлопець насолоджується чарівними звуками сопілки. Задума й стриманість на ніжному личкові юнки. Його півпостать

охоплюють широкі чорні крила, а її — білі. Створюється таке враження, що вони пильно рухаються до нас.

Навколо юнака й дівчини буяють квіти. Ближче до нього — соняшники, чорнобривці, жовті гвоздики (спектр теплих кольорів), а біля неї — віоли, синьога лазорева, татарська гвоздика (холодні тони).

Портрет юнака написаний з двадцятилітнього П. Тичини, а дівчини — з Поліни Коновал (доньки чернігівського поета й драматурга І. О. Вороньківського), яка була першим юнацьким коханням поета. Художник знав історію нещасливої любові свого учня...

Переконавшись, що дівчина його не кохає, перестраждавши й перемучившись, Тичина напише вірш «О, панно Інно...» і подає сестрі Поліни.

15. Виразне декламування вірша вчителем

16. Аналіз поезії учнями

Для вираження глибокого драматизму ліричного почуття автор використовує взаємодію музичного й живописного. Він двічі звертається до зорових образів. Білим кольором зимового пейзажу («сніги») підкреслюється самотність героя, який мучиться й страждає від кохання. А думка-загадка, що любов загублено, подається в супроводі такої промовистості деталі «цвіли луги». Музикальність, яка йде від логічних, ритмічних і психологічних пауз, обірваних і номінативних речень («Вікно. Сніги. Зимовий вечір... Тиша. Ми), від цілої системи синтаксичних повторів та зорової образності, надає поезії великої естетичної цінності. Переживання персонажа такі глибокі, що здорові враження переплавляються в музичні, і навпаки, — в здорові: наприклад: «Я ваші очі пам'ятаю, як музику, як спів» (зорові перейшли в музичні); «І раптом небо ... шепіт гаю... О ні! То очі Ваші» (музичні перейшли в зорові).

Вірш «О, панно Інно...» складається всього з двох восьмирядкових строф (рівновеликі ямбічні рядки скріплені двома римами), а скільки в ньому трепетного почуття, щему, ніжності. Здається, перед нами звичайні прості слова. Але тисячі разів чужі слова письменник увів у свій контекст, і вони набрали особливої ритмічності й образності, заграли, як відшліфований діамант.

17. Відгук Станіслава Тельнюка про вірш

«О, панно Інно...» (зачитує учень)

«Кожне слово — мов клавіш. Кожне слово — мов інший звук інший настрої. Все йде на нюансах. Цнотливо. Чисто. Без жодного

зайвого слова, яке здатне зіпсувати все враження. Вірш — мов кришталевий палац, де все просвічує навколо і де не треба ні барви, ні звука — усе це замінює благородство граней чистого скла...

Для таких поезій потрібен колосальний заряд почуттів. Такі поезії не пишуться щодня. Навіть Павлом Тичиною».

Слово вчителя

Справді, інтимні вірші П. Тичини «самі просяться в музику». Мелодії до них створили М. Верківський, М. Скорульський («Ви знаєте, як липа шелестить..?»), Г. Майборода («Гаї шумлять»), В. Верховинець («Ми дзвіночки»), П. Козицький («А я у гай ходила»), П. Синиця («Подивилась ясно...») і А. Морозов («О, панно Інно...»).

18. Звучить романс «О, панно Інно...»

19. Виступ учня-«теоретика»

Вітаїзм також — віталізм (від лат. *vitalis* — життєвий). Стильова течія початку ХХ ст., проявилася в кількох модерністських напрямках (неоромантизм, футуризм, експресіонізм). Головна ознака — відтворення безперервного потоку життя, погляд на людину як на біологічну істоту. Джерело вітаїзму — учення Ф. Ніцше про «діонісійське» (темне, інстинктивне) начало культури. В українській літературі вітаїзм також стверджував життєвість, незнищенність нації. Представлений творами М. Хвильового, Є. Маланюка, О. Ольжича, У. Самчука.

Експресіонізм (від франц. *expression* — вираження, виразність) — літературно-мистецька стильова тенденція авангардизму, що сформувалася в Німеччині на початку ХХ століття. Основний творчий принцип експресіонізму — відображення загостреного суб'єктивного світобачення через гіпертрофоване авторське «Я», напругу його переживань та емоцій, бурхливу реакцію на дегуманізацію суспільства, знеособлення в ньому людини, на розпад духовності, засвідчений катаклізмами світового масштабу початку ХХ ст.

Визначальні риси експресіонізму:

- зацікавленість глибинними психічними процесами;
- заперечення як позитивізму, так і раціоналізму;
- оновлення формально-стилістичних засобів, художньої образності та виразності, часом непокінчених між собою, як глибокий ліризм і всеохоплюючий пафос;
- суб'єктивізм і зацікавленість громадянською темою.

В українській літературі експресіонізм започаткував Василь Стефаник, який від декадентських поезій у прозі перейшов на

засади експресіонізму. Класичний експресіонізм утвердив Осип Турянський повістю «Поza межами болю». У стильову течію експресіонізму частково вписується творчість Миколи Куліша («97»), частково — Миколи Бажана (збірка «17-й патруль»), а особливо проза Миколи Хвильового (зокрема твір «Я (Романтика)»), Івана Дніпровського, Юрія Липи, Тодося Осьмачки.

Кларнетизм — світоглядно-естетична концепція Павла Тичини, унікально виражена за допомогою багатьох поетичних засобів: звукових (асонанс, алітерація, звуконаслідування, анафора й епіфора), зорових (епітет, метафора, індивідуально-авторські слова), формальних (розміщення строф і рядків у них) тощо.

Термін, запропонований Ю. Лавріненком та В. Баркою для позначення стильової якості синтетичної лірики раннього П. Тичини й походить від назви його збірки «Сонячні кларнети» (1918). Кларнетизм указує на «активно ренесансну одушевленість життя» (Ю. Лавріненко). Синтетичне мислення схильного до «кольорового слуху» та «слухового кольору» П. Тичини («Арфами, арфами...», «Гаї шумлять...», «Пастелі» та ін.) зумовлювало одночасну «мальовничу музичність» і «музичну мальовничість» його лірики. Водночас кларнетизм виявився містком, що перекидався від ідейно-естетичних, почасти врізнібіч спрямованих пошуків попередніх поколінь до синтетичного типу мислення, що не вкладалося в жодну стильову течію. Так, органічний для П. Тичини символізм переплітався з елементами авангардизму, імпресіонізму, імажинізму, про що поет писав у щоденнику, а разом з тим — і неоромантизму, неореалізму та необароко. Вплив тичинського кларнетизму на українську літературу ХХ ст. виявився одним із визначальних.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Визначте найголовнішу ознаку поезій збірки «Сонячні кларнети»

Найголовнішою ознакою поезій є тонке спостереження навколишнього світу, замилювання його гармонією. А ще — несподіваність першовідкриття. Побачити все довкола ніби вперше — на це здатний не кожен. Так дитина відкриває світ... Душа поета теж дитина, сповнена любов'ю і захопленням.

У поетичному сплаві «Сонячних кларнетів» поєднані розповідь, музика, спів, живопис — усе, що було близьким натурі поета. Кожна картина — жива, радісна, інтонаційно багата. І все ж тут переважає музичне світовідчуття. Василь Стус у книжці «Феномен

доби» наводить слова А. Ніковського: «З духу музики зародилася ця лірика»).

2. Розкрийте особливості творчої манери, поетичного новаторства П. Тичини

Надзвичайно висока, порівняно з попередниками й сучасниками, образність відтворення світу.

Створення разом з іншими поетами світової літератури (Поль Верлен, Лайнер Марія Рільке, Артур Рембо) нової поетичної мови ХХ ст.

Своєрідне порівняння фольклоризму та модернізму.

Слово вчителя

Тичина став поетом, яким Україна пишається перед світом. Оригінальний стиль, щирість інтонацій, дивовижність його поезій кличуть нас у світ, де панує гармонія і краса. «А серед усього того,— пише Сергій Єфремов,— стоїть цей дивний мрійник із очима дитини і розумом філософа, з вразливою, спраглою краси душею художника й потужною мовою справжнього майстра слова...».

Так, ідеал П. Тичини — гармонія природи й людини, інтелекту й духовності, почуття й обов'язку, національного й загальнолюдського, землі й космосу.

V. Домашнє завдання

1. Вивчити напам'ять вірші «Арфами, арфами...», «О, панно Інно...»
2. Написати акварель за мотивами збірки «Сонячні кларнети».
3. Скласти міні-твір «Мої враження від світлої ноти «Сонячних кларнетів» або «Мій найулюбленіший вірш П. Тичини».

Н. І. Счастливцева

Урок № 3

П. ТИЧИНА. «ОДЧИНЯЙТЕ ДВЕРІ...».

**ХУДОЖНЄ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО
ПРОБУДЖЕННЯ НАРОДУ. УСЛАВЛЕННЯ БОРЦІВ
ЗА ВІЛЬНУ УКРАЇНУ У ВІРШІ «ПАМ'ЯТІ ТРИДЦЯТИ»**

Мета: розкрити трагічні наслідки революційних змагань 1917–1918 рр. на Україні, глибоке усвідомлення реальності й драматизму своєї доби П. Тичиною; удосконалювати вміння й навички ідейно-художнього аналізу ліричних творів, опису картин; розвивати творче мислення, культуру образного бачення, виховувати почуття поваги до своєї землі та історії.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет П. Тичини, репродукція картини В. Павліщука «Розпач».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Актуалізація опорних знань

1. В уривку поезії П. Тичини «Арфами, арфами...»

Арфами, арфами —
Золотими, голосними обізвалися гаї
Самодзвонними:
Йде весна
Запашна
Квітами-перлами
Закосичена, —

використано художні засоби:

- А монориму
- Б синекдоху
- В метафору
- Г неологізм
- Д оксиморон
- Е епітет
- Є інверсію.

2. Продовжіть думку: «1918 рік став поворотним пунктом у мистецькій долі Павла Тичини»...

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Перегляд уривків з кінострічки «Червоний Ренесанс»

(Бажано урок провести в комп'ютерному класі та переглянути фільм за допомогою мережі Інтернет.)

ПРО ФІЛЬМ

За період 20–30-х рр. ХХ ст. українська культура пережила своє становлення, розквіт і трагічний фінал. Трисерійна документальна картина розповідає про долі В. Сосюри, П. Тичини, М. Хвильового, Леся Курбаса, М. Куліша та О. Довженка. У фільмі використані хроніки того часу, автори картини побували на місцях, де розвивалися події цієї похмурої для України епохи, та в численних музеях, що зберегли матеріали, папери й свідчення тих років.

2. Виразне читання вірша «Одчиняйте двері...»

3. Бесіда з учнями

- Які картини поставали у вашій уяві під час читання вірша?
- Назвіть зорові образи твору, окресліть його кольорову гаму.
- Опишіть найяскравіший образ вашої уявної ілюстрації до цього вірша.
- Який музичний твір можна дібрати для мелодекламації поезії? Вибір аргументуйте.

4. Літературознавча студія

Один із перших рецензентів «Сонячних кларнетів» Андрій Ніковський так проінтерпретував «Одчинені двері»: «Цей вірш єдиний у всій нашій сучасній поезії дав нечувано різку й геніально пластичну картину нашої української революції. Ефект цього вірша заснований на церковній ремінісценції, на ефекті того моменту, коли наречена входить, люди обертаються до дверей. У церкві сутінки, тихо враз розчиняються двері, — хор тремтить... у церкву вливається світло, гомін, у квадраті дверей горить блакить неба, і в центрі уваги молода, ясна наречена, біла голубка.

Павло Тичина скористався тим глибоким ефектом, котрий походить від руйнації звичайної згадки: він на самім високім ступеню ламає звичайну асоціацію замість ясного образу... дає страшний образ чорної зливи, дикої бурі...

Найкращий вірш нашої поезії про українське відродження, про перші наші ясні сподівання й почуття національного щастя та дальні соціальні й політичні бурі, анархію, кров».

Довідка. Ремінісценції (у поетичному й музичному творах) — риси, що навіюють згадки про інший твір.

5. Аналіз вірша учнями

Мотив вірша «Одчиняйте двері» — ставлення ліричного героя до кривавого монстра революції як до власної нареченої:

Одчиняйте двері —
 Наречена йде
 Одчиняйте двері
 Голуба блакить!
 Очі, серце і хорали
 Стали,
 Ждуть...
 Одчинились двері —
 Всі шляхи в крові!
 Незриданими сльозами
 Тьмами
 Дощ...

Заклик-рефрен «Одчинити двері» вказує на пристрасне бажання, прагнення, прийняття, сильну потребу, потяг до революції-нареченої. Його повторюваність є різновидом навіювання, створення мимовільного, асоціативного відчуття зображуваного. Комплексно ландшафт виглядає так. У церкві (вказівка на «хорали» — рід релігійних співів латинською мовою в католицький чи протестантських церквах) перед олтарем стоїть молодий, котрий пристрасно чекає на свою наречену для здійснення шлюбної церемонії. Молодий або хтось інший (той же автор) закликає відчинити двері храму, оскільки наречена з'явилася, стоїть за дверима й готова підійти до молодого. У чеканні на молоду все завмирає на найвищій точці напруження, і в першу чергу завмирає молодий («Очі, серце...Стали»).

Наречена з'являється, і необоротними наслідками її появи є горобина ніч (літня грозова ніч — символ грізного наростання чогось, тривоги, втрати й смерті), закривавлені шляхи (образ кривавого весілля, весілля крові нагадує створену приблизно в цей час п'єсу «Криваве весілля» іспанського поета й драматурга Федірко Гарсія Лорки, в якій у перебігу весілля це свято також перетворюється на моторошну різанину) й незвичайний дощ, котрий іде... незриданими сльозами (сльози — символ плачу, жалоби й втрати, тим паче незриданні — ті, які ще мають

виплакати або й зовсім не виплачувани) й тьмами (наприклад, у контексті Біблії це слово вказує на події кінця світу й Божого суду). Отже, граничне ідеалізування революції 1920-х у ліриці Тичини поєднано з визнанням катастрофічності її наслідків для української нації.

6. Слово вчителя

«Пам'яті тридцяти» — громадянська лірика. В основі твору — дійсний трагічний факт: бій під Крутами 29 січня 1918 року, загибель юних патріотів-українців у боротьбі за вільну Україну проти російської більшовицької навали. Останки забитих юнаків були поховані на дніпровських кручах у Києві.

Поезія Тичини глибоко психологічна. Автор тужить, страждає, оплакує борців за волю. Ці почуття передаються й читачам. Авторська оцінка зображуваного в кожному слові, народженому спалахом болю. Автор пророкує:

По кривавій по дорозі
Нам іти у світ!

Це означає, що щастя не буде, на крові його не збудуєш. І вибрана дорога — приречена на невдачу, загибель. Пророцтво поета є провідною думкою твору. Життя й смерть, щастя й горе, святість і гріховність, любов і ненависть — усе поряд. Філософські роздуми над поезією приведуть до думки про вічність людських діянь: ніщо не минає безслідно. І через роки розплата за злочин наздожене того, хто його скоїв. Час є найвищим суддею. «Боже, покарай...» — за християнською мораллю лише Бог має право карати. Тому ж насильно нав'язаний шлях і потерпів крах. Молодий поет у 1918 році сказав (прорік) те, що не вдалося вгледіти політикам. Поезія, як відомо, належить до категорій вічних, бо має здатність передбачити, передчувати. Якщо, звичайно, слова й думки поета поєднані з вічністю. Саме це можна сказати про раннього Тичину...

«Новий заповіт», «Слава святих», «Боже, покарай» — таке наближення до вічності ще більше підкреслює філософію буття, мораль, закони Всесвіту, його гармонію, ритм і єдність. Роздуми спонукають до висновку: жити слід за законами Вічності. Яке ж почуття домінує у вірші? Туга, печаль, жаль, страждання і — прохання в Бога помсти. Бо хіба така жорстокість може бути не покарана?

7. Аналіз поезії

Сюжетна основа твору — проста. Поховання на Аскольдовій могилі українців-воїнів. Проте твір більше емоційний, ніж розповідний. Читач дізнається про те, що тридцять воїнів поховали

в одній могилі, що вони були молоді й славні, що навкруги буяла чарівна природа... А їх немає не буде вже ніколи. Вони навіки залишили те, що найбільше любили — свою Україну.

Ліричний герой — збірний образ. Це тридцять мучеників. Це — український цвіт! Їхня загибель — початок кривавої дороги. Скільки ще того цвіту загине? Що було далі, ми вже знаємо. Далі був геноцид... Така перспектива думки. Від 1918 року до кінця ХХ століття.

У поезії «Пам'яті тридцяти» багато символів. *Сонце, вітер, Дніпро* — символи життя, можливого щастя, радощів, *Кривава дорога* — нещасливе майбутнє. Символічний і образ Каїна. Те, що загинули дуже юні, а навкруги буяє життя, ще більше загострює усвідомлення такого тяжкого лиха, такої втрати, неприродності смерті. Разом із юнаками загинули і їхні ненароджені діти, онуки, правнуки, яким так і не судилося побачити свою Україну.

Емоційному наснаженню твору сприяють стислі речення, точні вислови, закінченість думки у двох коротких рядках. Вірш короткий, як сплеск болісної розповіді. Розділові знаки: тире, двокрапка, багатокрапка, знак оклику й знак питання (у риторичному запитанні «На кого завзявся Каїн?»), однакове закінчення й початок твору — усе сприяє створенню відповідного настрою, наростанню емоцій. Влучні епітети (*славних, молодих, коханий, кривавих*) і метафори (*сонце квітне, вітер грає, рука посміла знятись*) художньо збагачують твір.

Рима — проста (співзвучні окремі звуки): *іх — молодих, цвіт — світ, рука — ріка, покарай — край, святих — іх*. Рима увиразнює твір, його емоційність, посилює ритм, об'єднує рядки, надає мелодійності, оживляє вірш. Підсилює експресивність твору своєрідність художньої форми: твір не поділений на строфи, хоч римування другого й четвертого рядків дало б право на це. Крім того, така побудова твору допомагає автору досягти динаміки, цілісності поезії. Ритм вірша нагадує дихання вкрай схвильованої людини.

У кількох рядках поету вдалося зобразити історичний факт, у якому відбилась епоха. Вірш «Пам'яті тридцяти» є прекрасним витвором мистецтва. Поезія вивищує наші душі. І в цьому її духовно-естетична цінність.

8. Робота за репродукцією картини В. Павліщука «Розпач»

- Яке враження справляє картина?
- Хто зображений на ній?
- Чому, на вашу думку, автор дав картині таку назву?
- Окресліть гаму кольорів. Як вона допомагає виразити ідею художнього полотна?

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Виразне читання віршів І. Гнатюка, М. Петренка про долю України

Чи співзвучні ідеї віршованих творів П. Тичини, І. Гнатюка, М. Петренка з думами, настроями, які викликала у вас картина В. Павліщука?

«ЦИТЬТЕ, ВІТРИ! ЦИТЬТЕ, БУЙНІ!..»

Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!
В лузі не гудіте!
Моє горе лягло спати,
Так не побудіте.

Ох, заснуло воно в серці,
Як в норі гадюка;
Наче легше мені стало,
Наче менше мука.
Цитьте, вітри! Цитьте буйні!

Горя не будіте!
Дайте мені, молодому,
Хоч на час спочити!
Бо те горе нескінченне,
Боже, надоїло;
Чую, серденько від його
В крові закипіло.

Що ж те горе колихало,
Від чого заснуло?
Мабуть, мила чорнобрива
К сердцю пригорнула?

Сеї ласки я не знаю,
В сьому не кохаюсь:
Коли тяжко мені стане,
К дубу пригортаюсь!

Моє горе, моє люте
Вздохи колихали;
Сльози, пісні жалісливі
Його присипляли.

Уморили моє горе
Не жарти дівочі:
Ох,
Вибили його з сили
Безсонії ночі.

Цитьте ж, вітри, не гудіте,
Нехай йому спиться!
Мука мені, як просветься:
Душа розболиться!

Ой, загули буйні вітри,
Похилились лози:
Чую, де ж мої сльози?

(М. Петренко)

Наболівся думами і словом,
Саднами душі і мозолів,
Як не бився з лихом стоголовим,
Але ще живу — не відболів.
Ще в чаду людського безголів'я
Хрипну з крику — ридма, як німий, —
Ні, душею ще не відболів я,
Не змирився з вироком «Амінь».
Ще не зрікся болю, хоч камінно
Щелепи знеболюють його, —
Ним же я востаю в Україну
З кляпом в горлі стогону свого.
І, не ставши перекотиполем,

Перейшовши в землю чи в траву,
Оживу невивібленим бодем,
У болючім слові оживу.

(І. Гнатюк)

2. Слово вчителя

Гіркота обману, образ розтерзаної України постає у творах П. Тичини 1918–1919 рр. Поет, як багато його сучасників, опинився на роздоріжжі. З одного боку, П. Тичина вірив, що революція принесе українцям соціальне, національне й духовне визволення:

Вставай, хто серцем кучерявий!
Нова республіко, гряди!
З іншого, поет усвідомлює:
Не будь ніколи раю
У цім криваві краю...

Загострене сприйняття навколишнього передчуття біди, пекучий біль за Україну народжують рядки:

Хто ж тобі зготовив цей кривавий час?
Хто ж так люто кинув на поталу нас?

А трагедія на Україні тим часом розгоралася...

3. Поетична хвилина пам'яті

Заздалегідь підготовлений учень читає «Хвала поетові» М. Стельмаха.

V. Домашнє завдання

Скласти електронні презентації життєпису П. Тичини, його творів.

Н. І. Счастливецва

Урок № 4

АВАНГАРДНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ 1920-х рр. МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО — ПОЕТ-ФУТУРИСТ. УРБАНІСТИЧНІ МОТИВИ ЛІРИКИ («БАЖАННЯ», «МІСТО», «ЗАПРОШЕННЯ»)

Мета: ознайомити одинадцятикласників з авангардними тенденціями в українській поезії 20-х років ХХ ст., дати поняття «футуризм», охарактеризувати постать М. Семенка в українській літературі, обґрунтувати його значення для розвитку української поезії, шліфувати вміння школярів виразно й усвідомлено читати вірші, виокремлювати основні мотиви, головну думку, характеризувати настрій, ритм, розвивати експериментаторські, пошукові здібності учнів, виховувати високі морально-етичні риси простої людини.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет Михайла Семенка, роздатковий матеріал «Література в таблицях і схемах», поезії поета.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент.

Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учня

Український поетичний авангард кінця ХХ ст.

Зародився авангард у роки Першої світової війни, набувши бурхливого розвитку в різних видах мистецтва, і відтоді активно заявляє про себе.

Авангардизм у літературі — це явище, що виникає періодично як реакція на певні процеси в суспільстві та самій літературі. Це течія модернізму, його складова частина. У західноєвропейській літературі авангард після 20-х років активізувався в 60-ті рр.; у 80–90-ті рр. — у російській і українській літературах. Авангардизм виявився в певні періоди творчості Б. Брехта, П. Неруди,

Д. Бурлюка, В. Маяковського, Й. Бехера, М. Семенка, Гео Шкурупія, В. Поліщука. У 20-ті рр. в Харкові існувала літературно-мистецька група «Авангард», очолювана В. Поліщуком.

Передумовою зародження літературного авангарду є кризові періоди розвитку мистецтва, що застоюється, костеніє, тобто певний напрям або стиль вичерпують свої художньо-виражальні засоби й заважають розвитку літературного процесу в цілому, тому виникає нагальна потреба зруйнування попередніх естетичних систем, розчищення місця для зародження нових художніх явищ.

Поетичний авангард ставить перед собою завдання — різке відмежування від старих, віджилих традицій і докорінне оновлення поезики на всіх рівнях: проблемно-тематичному, мовно-стильовому, жанровому, формальному. На цьому наголошують майже всі дослідники авангардизму (А. Погрібний, Л. Таран, В. Пахаренко, В. Моренець, Н. Білоцерківець та ін.). Наприклад, В. Моренець у статті «Сучасна українська лірика: модель жанру» пише: «Програмний постулат авангарду — це агресивність щодо традиції, поза якою він насправді позбувається всякого смислу». Суголосну думку в статті «Нарис української поезики» висловлює й В. Пахаренко: «Це мистецтво протесту і руйнування». Отже, авангардизму в літературі належить санаційна (очищувальна) роль.

В українській поезії ХХ ст. можна вирізнити три хвилі розвитку поетичного авангарду. Перша хвиля — це так званий історичний авангардизм 1910–1930 рр., представниками якого були Валерій Поліщук, Михайло Семенко, ранній Микола Бажан. Він був покликаний до життя гострою необхідністю очистити українську поезію від застарілих тенденцій — консервативності, хуторянства, народницьких ідей, що в першій третині ХХ ст. гальмували художні пошуки митців. Проте на початку 1930-х рр. усі естетичні здобутки поетів-авангардистів були нівельовані під тиском репресій і засилля соціалістичного реалізму як «єдино правильного творчого методу».

Друга хвиля — творчість поетів діаспори повоєнної доби (Юрія Тарнавського, Емми Андіївської) та деяких шістдесятників (Івана Драча, Миколи Вінграновського), що також містить певні вияви авангарду.

Третя хвиля — це так звана «нова хвиля», постмодернізм — відродження авангардизму в кінці 1980-х — на початку 1990-х рр. Представники цього стильового напрямку: угруповання «Бу-ба-бу» (Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Іранець), «Пропала грамота» (Юрко Позаяк, Семен Либонь, Віктор Недоступ), «ЛуГоСад» (Іван Лучук, Назар Гончар, Роман Садовський); «Нова

дегенерація» (Іван Андрусяк, Іван Ципердюк, Тетяна Майданович, Павло Вольвач, Олесь Ульяненко, Євген Пашковський).

2. Розповідь учителя (учні в ході розповіді складають конспект)

Представник авангардного мистецтва початку ХХ століття, єдиний, хто виступив і поетом, і теоретиком українського футуризму, Михайль Семенко був трагічною і надзвичайно яскравою постаттю української літератури, невинувато забутий у часи монополії «соціалістичного реалізму».

Михайль Семенко (Михайло Васильович) народився 31 грудня 1892 року в с. Кобинці Миргородського району на Полтавщині. Його мати — Марія Проскуріна — була письменницею й прищепила любов до літератури ще в дитинстві.

Початкову освіту Семенко здобув у Хорольській гімназії, а по її закінченні — в Курському реальному училищі. 1911 року вступає до Петербурзького психоневрологічного інституту. Закінчивши дворічні загальноосвітні курси відомого педагога А. С. Черняєва, він стає студентом природознавчо-історичного відділення педагогічного факультету. Саме на цей період припадає початок творчого шляху поета.

Поетичним дебютом М. Семенка стала збірка «Prelude» (1913). До неї увійшли традиційні романсові вірші елегійного типу, милозвучні, сентиментальні, властиві молодим поетам-початківцям. За спостереженням Д. Загула, М. Семенко «співав таким же соловейком, як і інші». Перебуваючи в Росії, він не міг залишитися осторонь бурхливих подій у російській літературі, нових творчих напрямів — модернізму, символізму, футуризму. Зрештою, відкидає як безперспективний модерністський напрям і поступово схиляється до авангарду. Його кумирами на той час були російські поети-футуристи.

1914 року М. Семенко опиняється в Києві. Однак із початком Першої світової війни Михайла мобілізовано до царської армії (за іншими даними Семенко хоче виїхати до Америки, але в 1914 році затримується у Владивостоці).

З 1916 до 1917 р. служить телеграфістом у Владивостоці. Там же вступає до підпільної групи РСДРП (б). Повернувшись до Києва наприкінці 1917 р., саме в розпал визвольної боротьби, активно включається в літературний процес, стає одним із ватажків відродження й розвитку національної літератури.

Його поезії (друковані ще в «Українській хаті») і збірка «Prelude» імпонували українським «модерністам». Але поет, вважаючи свою першу збірку лише пробою пера, рішуче пориває з молодомузівцями й хатянами.

Футуристичний етап творчої еволюції М. Семенка започатковано ще в його маніфестах-передмовах до збірок «Дерзання» та «Кверо-футуризм» (1914). Семенко безповоротно відходить від традицій хаток, вважаючи що оновлення національної лірики пов'язане саме з авангардом. Його пошуковий футуризм вимагає повного заперечення попереднього художнього досвіду, деканонізації будь-якого авторитету в літературі. І це не декларація, це активна дія. Дуже драматично сприймаються його не зовсім етичні випадки проти культу Т. Шевченка в українській літературі, проти хutorянського, провінційного мистецтва, загалом проти всього, що базується на традиційному національному ґрунті.

М. Семенка приваблює «краса пошуку», «динамічний лет». Переймаючись долею національного мистецтва і України, він у той же час пише твори дуже далекі, або й узагалі відчужені від національних традицій, за що його часто критикують представники майже всіх літературних течій. З формального боку, творчість М. Семенка схиляється в бік формально-графічного вираження, охарактеризованого нині як поезомалярство. І хоча за обсягом період кверо-футуризму не надто об'ємний, але саме з ним пов'язаний великий скандал: «Легше трьом верблюдам з теличкою в 1/8 вушка голки зараз пролізти, ніж футуристові крізь українську літературу до своїх продертись», — іронізував з цього приводу згодом Семенко.

Проте футуризм не єдиний напрям творчих зацікавлень поета. Ще в 1915 р. він пише цикл «Крапки і плями», започатковуючи ним «другий період» своєї творчості, позначений відчутним впливом імпресіонізму (цикли «Осінь рана», «П'єро кохає»). Це дає поштовх до спроб модернізації традиції лірики.

Вищезгадані цикли написані у формі солдатського щоденника. У поезіях переважає інтелектуальне бачення навколишнього світу, а також тонкий психологічний аналіз, орієнтований у чуттєву сферу людських переживань. З-поміж кращих зразків інтимної та медитативної лірики цього періоду — «Кондуктор», «Ніч», «Заплети косу міцніш!». Значний психологізм певною мірою став наслідком студіювання у відомого психолога Бехтерева. Творчий доробок цього періоду дуже плідний — збірки «П'єро здається» (1918), «П'єро кохає» (1918), «Дев'ять поем» (1918), «Дві поезофільми» (1919). Варто зазначити, що нахил до імпресіоністичних та символістських мотивів, продиктованих темою кохання, Семенко маскує за П'єро — ліричним героєм, близьким до внутрішніх душевних почувань самого поета. Перший том повного зібрання М. Семенка має назву «Арії трьох П'єро». Третій

«П'єро» — збірка «П'єро мертвопетлює» (1919) — повернення до поезики футуризму, гнівної, епатажної та ексцентричної.

Михайль Семенко бере активну участь у суспільному житті літературної України: організовує футуристичний рух у мистецтві, видає «Універсальний журнал» (Київ, 1918, виходить лише 2 номери), журнал «Фламінго», у виданні якого бере участь художник А. Петрицький (1919), «Альманах трьох» (Київ, 1920, за підписами М. Семенка, О. Слісаренка, М. Любченка), одне число «Катафалка искусства» та багато ін. Кожне з цих видань гуртувало довкола себе здібну творчу молодь. Саме в них дебютували пізніше такі відомі письменники, як М. Бажан, Ю. Яновський, Р. Лісовський та багато інших. Представлені в періодичних виданнях та в збірках поезії були досить різнобарвними за жанрово-стильовою тематикою, але тема стихії міста була домінуючою темою Семенка-футуриста.

Своєрідність урбаністичної тематики Семенка, яка вирізняє його з-поміж усіх інших футуристів, полягає у введенні до тексту твору науково-технічної термінології, розмовно-побутової лексики, синтаксичних ускладнень, а також у майстерному переході від узагальненого до конкретних образів-елементів міста («Ліхтар», «Тротуар», «Вулиця»). В. Коряк з цього приводу зауважив, що М. Семенко всією творчістю «Споруджує в українській поезії культ урбанізму». Паралельно з творчістю М. Семенко й далі розробляє теорію футуризму. Організовує групи «Ударна група поетів-футуристів» (1921), «Аспанфут» (Асоціація панфутуристів, 1921), редагує цілу низку футуристичних одноденок. Заради літератури він навіть жертвує відповідальною партійною посадою, для чого взагалі виходить із партії.

1922 р. він проголошує панфутуристичну теорію, за якою класичне «академічне» мистецтво, досягнувши вершини розвитку, починає агонізувати. А тому, каже Семенко, не треба чекати, поки воно відімре, треба деструктувати його, аби з уламків сконструювати нове — метамистецтво (надмистецтво).

1924 р. виходить ще одна збірка — «Кобзар», у якій були зібрані твори поета 1910–1922 рр. У протиставленні Шевченковому «Кобзареві» — намагання показати суть різниці між літературами ХІХ і ХХ ст. Нові книги М. Семенка мають назви «Степ» (1927), «Маруся Богуславка» (1927), «Малий Кобзар і нові вірші» (1928) — поет і далі вперто дратує колег-опонентів по творчій ниві, знову презентуючи свої супре-, футуро- і кубо-поезії, хоча поруч із ними знаходимо й традиційні віршові форми («Оксанія», «Туга», «Атлантида» тощо).

Кінець двадцятих років. Комуністична машина все більше й більше тисне на творчу свободу поета, примушуючи виконувати замовлення на соціальну тематику. Як і В. Маяковський, М. Семенко змушений вдатися до створення функціональної поезії (збірник «З радянського щоденника»), що по суті є схематичним переказом газетного тексту, віршованими лозунгами та агітками: «Писать про активність я мушу, забувши про людську душу».

У цей час футуризм як літературний напрям зникає. Він вичерпав себе як система ідейно-естетичних настанов, а цікаві елементи його поезики були відкинута задекларованими пролетарською літературою естетичними принципами, як шкідливі та антирадянські. Примушений ідеолого-політичною системою «зректися» футуризму, М. Семенко поступово відходить від літературного процесу. Аби якось засвідчити свою належність до поетів, він ще пише принизливий вірш «Починаю рядовим», який був сприйнятий критикою як свідчення остаточного краху футуризму, що й засвідчив сам лідер цього напрямку.

Частково вихід із скрутного становища М. Семенко знаходить у звертанні до жанру памфлету та віршів гострого соціального значення, що імпонувало його гострослів'ю й дотепністю. 1930 року виходить збірник памфлетів та віршів М. Семенка «Європа і ми», в якій іронія автора межує з сарказмом.

Збірка публіцистичних віршів «Міжнародні діла» (1933) за ідейно-тематичним наповненням уже нічим не відрізняється від літератури колег: «як усі, М. Семенко прославляє СРСР та викриває націоналістичний світ». Єдиний твір, що заслуговує на більш пильну увагу, — поема «Німеччина» (1936), у якій автор у гостро сатиричній формі порушує проблему загрози фашизму. Ідейні та художні цінності поеми свого часу відзначив Ю. Смолич: «Таку річ, на такій висоті поетичного слова і образу, міг дати письменник високої загальної культури, широкої ерудиції і багатого життєвого досвіду».

23 квітня 1937 року в Києві відбувся творчий вечір М. Семенка. А через три дні його заарештували. У зв'язку з тим, що поет мешкав у Харкові, а до Києва часто навідувався, було навіть підготовлено два ордери на його арешт. Семенка звинуватили в «активній контрреволюційній діяльності», і надломлений морально й фізично письменник, як свідчать протоколи допитів від 4, 7, 8 травня 1937 року, «зізнається» в усіх пред'явлених обвинуваченнях: спроба скинути Радянську владу в Україні за допомогою німецьких фашистів та ін. Зізнання він написав під диктовку

уповноваженого Кімова на ім'я Начальника НКВД УРСР Леплевського 4 вересня 1937 року.

23 жовтня 1937 року було винесено вирок — розстріл. Того самого дня вирок було виконано.

3. Словникова робота

Футуризм — авангардний напрям у літературі й мистецтві, що розвинувся на початку ХХ століття в основному в Італії й Росії.

У живописі й скульптурі італійській футуризм став предтечею багатьох наступних художніх відкриттів і течій. Так, Боччоні, який використовував у своїй роботі одразу кілька матеріалів (скло, дерево, картон, залізо, шкіру, одяг, дзеркала, електричні лампочки й т. д.) став попередником такого сучасного на сьогодні напрямку в мистецтві, як поп-арт. У своїх футуристичних роботах Балла прагнув до об'єднання форми, кольору, руху й звуку.

На світогляд футуристів великий вплив мали філософські погляди Ніцше з його культом «надлюдини» та Бергсона, який стверджував, що мозок може осягати все закостеніле й мертво.

Футуризм — це мистецтво антигуманізму, яке має відбити настання часу техніки. Спрямування футуризму можна виразити трьома «М»: місто, машина, маса. Дві головні ознаки футуризму: по-перше, нове мистецтво зовсім не цікавиться людиною. Психологізм оголошується анархізмом. Психологізм — характерна риса міщанської літератури, яка вмирає. Якщо цікавить душа — пізнай машину. По-друге, для цього мистецтва характерний виключний динамізм, опоетизування руху, швидкості, зорові пошуки засобів зображення руху. Зупинка є злом, отже — футуристи вживали такі принципи динамізації («прискорення») свого художнього тексту: тексти записувалися без розділових знаків, без великих і малих букв. На думку футуристів, найбільше перешкод для руху роблять прикметники й прийменники. На перший план висувається дієслово. Футуризм — це тотальне заперечення, у тім числі й естетства. Музикою міста вважався шум міста. Панувала поезія потворного, антиестетизм: деякі футуристи, наприклад, видавали свої твори на шпалерах.

До Першої світової війни футуризм в індустріально відсталій Україні не мав сприятливого ґрунту. Але вже 1913 р. лідер українського футуризму Михайль Семенко видав збірку поезій «Prelude», а 1914 р. — «Дерзання» і «Кверо-футуризм»; за роки революції він видав ще 8 збірок. Він був засновником низки українських футуристичних угруповань і журналів: «Флямінго» (1919–1921), «Аспанфут» (1921–1924) у Києві, а після переїзду

до Харкова журнал «Нова генерація» (1928–1930). Під тиском панівної комуністичної ідеології журнал змушений був стати бойовою трибуною «пролетарського мистецтва» й від destrукції перейти до пропаганди конструктивізму й супрематизму (низку статей надрукував у «Новій генерації» К. Малевич), а потім був зовсім заборонений. До «Нової генерації» належали, крім М. Семенка, поети Гео Шкурупій, Олекса Влизько, М. Скуба та ін., теоретик О. Полторацький. Деякий час під впливом футуризму був Микола Бажан. Близько до футуризму стояв Валер'ян Поліщук, що на футуристичній основі намагався створити власний напрям «динамічного спіралізму». Футуристи не мали такої видатної позиції в українській літературі своєї доби, як символісти чи неокласики, проте вони активізували поезію новими темами й формами, а передусім експериментаторством. «Нова генерація» пропагувала модерні західноєвропейські напрями (дадаїзм, сюрреалізм), що суперечило настановам офіційної критики, і журнал перестав існувати ще до загальної ліквідації літературних організацій у 1932 р.

Крім згаданих, існували ще й менші локальні гуртки футуристів: у Харкові «Ком-Космос» (1921), в Одесі «Юголіф» (з участю місцевих російських футуристів), у Москві «СІМ» («Село і місто», 1925), що об'єднувало українських письменників у РСФСР. Органами футуризму в 1920-х рр. були ще «Семафор у майбутнє», «Катафалк искусства» (російською мовою) і «Гольфштром».

Деструкція — руйнування структури будь-чого.

Період панфутуризму у творчій біографії Михайля Семенка пов'язується, перш за все, з надзвичайно плідною діяльністю в плані розробки теоретичного підґрунтя нової течії. Перебуваючи в контексті актуальної на той час тези про смерть мистецтва, Михайль Семенко формулює свою теорію «деструкції» світового мистецтва й розуміння футуризму, як перехідної ланки від мистецтва минулого до майбутнього. Процес розкладу світового мистецтва, його деструкція, має, на думку М. Семенка, змінитися конструктивним процесом формування нової культури.

«Матеріал поезії — слово як таке — підпало під енергійний процес деструкції... Слово розкладене й використане з усіх боків — як поняття, символ, образ, фарбова пляма, тональний звук і, нарешті, як прозаїзм», — писав наприкінці 20-х років минулого століття керманіч українського футуристичного руху Михайль Семенко.

Його «деструкція» насправді виявляється в небагатьох віршах-маніфестах, покликана прагненням здійснити велику справу —

вивести українську літературу, що загрузла в «селянському дискурсі», на європейський, світовий рівень. Футуризм Семенка переслідує не так мистецькі, як патріотично-просвітницькі цілі — і саме цим він найбільш цінний для вітчизняної літератури, як перша спроба створити щось не «українське», а «літературне».

4. Виразне читання вірша «Місто»

5. Бесіда з учнями

- Опишіть свої враження від прослуханої поезії. (*Це експеримент зі словом, звуком*)
- У поезії визначте, які образи (зорові чи слухові) переважають? Прокоментуйте свій вибір. (*Звуки справді відображають поспіх, шум, гамір, суєту великого. Гримкотить транспорт, шумлять заводи, йдуть дими, а люди живуть своїм життям — кохають, хворіють, радіють*)

6. Читання віршів «Бажання», «Запрошення»

7. Аналіз творів

Коментар до вивчених поезій

Провідним поетичним образом у поезії М. Семенка є місто. Його він оспівував у кількох поезіях з однойменною назвою. Ці твори мають другу назву за першим рядком: «Вдихаю я тонку отруту...», «Блимно і крапно», «Сонце освітлювало...», «Зойкно вилітали...», «Вечір подошовий...», «Місто мокре», «Ось те сте...». А також у віршах із надзвичайно промовистими назвами, що відображають міську атрибутику: «Будинки», «Тротуар», «Улиці», «Асфальт», «В кафе». Михайло Семенко захоплюється міськими пейзажами, із задоволенням удихає запах бензину, обожнює швидкий рух, який він називає «життерухом», любить посидіти з друзями в кав'ярні, сходити в кіно, яке входило тоді в моду. У поезії він головним критерієм вартості вважає оригінальність думки й словесну гру. Навіть із назв творів Михайла Семенка можна зрозуміти, що він є прихильником неологізмів. Про значення багатьох таких слів читач легко здогадується, а над деякими доводиться задуматись. Твори М. Семенка тримають читацьку думку в постійному напруженні, тому їх цікаво читати й аналізувати.

Візьмімо, наприклад, вірш «Бажання». Тільки такий оригінальний митець, як Михайло Семенко, міг поставити таке безглузде, на перший погляд, запитання:

- Чому не можна перевернути світ?
- Щоб поставити все догори ногами?

Виявляється, що подібне «бажання» М. Семенко може здійснити сам, і не знайдеться сміливця, хто посмів би йому заперечити. Перевертання світу, здійснене ліричним героєм поезії М. Семенка, виглядає дещо дивним. Він стягує місяця й дає йому «березової каші», роздає дітям зірки замість іграшок, а служниці Маші дарує весняні берези, щоб її покохав Петька. Михайло Семенко любить постійні зміни, постійну динаміку, Його не влаштовує навіть сама природа, він називає її «балаганом» і прагне, щоб її «чорти вхопили», адже його «бажання» неможливо виконати.

Вірш «Запрошення» — це звернення до майбутніх поколінь. Поет усім тим, хто хоче його «духа визвать» обіцяє показати безліч світів «оригінальних і капризних», безліч шляхів, а також відчинити замкнуті двері. Михайлові Семенку вдалося перемогти «всі стихії й дощі», тому, звичайно, прогулятися з ним уночі було б цікаво.

Таку ж цікаву прогулянку обіцяє поет і в другому вірші з аналогічною назвою «Запрошення». Цього разу він пропонує піднятися на Батієву гору, бо там «гарно», «симпатично й різнобарвно». Поет знає, що дехто дивиться на футуристів «як на звірів», проте він хоче подолати таке несправедливе ставлення з боку суспільства до нього і його друзів, прагне довіри й доброзичливості з боку читачів, він пише:

Люди ми сильні, молоді, сміливі —
Не боїмось нікого й бажаємо усім добра.

- Визначте образ ліричного героя вірша «Бажання». *(Ліричний герой горить бажанням перетворити світ, він уявляє собі, що все буде раціонально, з користю: зорі — дітям, барви — гарній дівчині, щоб її покохав хлопець. Герой сповнений радості життя, яку дає природа — гамірливий ярмарок, і напівіронічно, напівжартівливо скаржить, що в неї немає ладу, якого б йому хотілося)*

8. «Відкритий мікрофон» (спонування до висловлення власної думки)

Прослухавши поезію «Запрошення», бачимо, що ліричний герой уявляє себе духом із потойбіччя. Він говорить про те, наскільки життя таємниче й загадкове, скільки в ньому доріг, котрі треба подолати, який різноманітний у людини вибір. Пізнати оте буття й небуття — це дійти «до останнього пункту», відчинити «двері замкнуті». Не кожний на це зважиться, адже чекають на мандрівника «всі стихії й дощі». Прогулятися в пітьму, спробувати осягнути таємниці життя й запрошує читачів поет разом зі своїм ліричним героєм.

- Уявіть, якими репліками могли б ви обмінятися з ліричним героєм поезії під час «подорожі в п'ятьму»?
- Висловіть свої погляди на життя та його вибір.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Рольова гра

Від імені письменника розказати про такі етапи його життя:

- здобуття початкової освіти;
- перший поетичний дебют;
- другий період творчості;
- активна участь у суспільному житті літературної України.

2. Виступ учня-«дослідника» («У світі цікавого» — див. додаток)

3. Робота з термінами

Для характеристики авангарду в українській поезії 1920-х років виберіть відповідні терміни й поясніть їх значення:

- футуристичні угруповання;
- бароко;
- урбаністичні мотиви лірики;
- літературні організації;
- авангардні тенденції;
- імпресіонізм.

V. Домашнє завдання

1. Вивчити біографію М. Семенка.
2. Уміти аналізувати твори письменника.
3. Підготувати повідомлення про неокласиків.

Додаток до уроку

У світі цікавого (виступ учня-«дослідника»)

Азіатське походження Михайла Семенка — факт загальновідомий. Анатоль Петрицький залишив нам словесний і акварельний портрети лідера українського футуризму: «І ось Семенко. Це людина малого зросту, і під час зустрічі з ним перше, що кидається в очі, це величезна шевелюра волосся, покрученого, як в негра. Коли ви довго приглядаєтеся до нього, помічаєте пару косих очей китайця, — я думаю, що пояснюється це тим, що його мати довгий час жила як не в Японії, так у Владивостоці. Одягався Семенко завжди зі смаком, костюм, що він його найбільше поважав, був світло-сірий і мав на собі плями, — такий, який часто носять бувші греки і турки в екзотичних кафе Одеси. Я і зараз уявляю,

як живого, Семенка в багатолюдному кафе, в сірому костюмі, без комірця, що їсть рахат-лукум і п'є кофе по-турецькому.

На стінці проти мене висить портрет улюбленого мого поета Пушкіна, роботи маляра Кіпренського... Я кинув поглядом і помітив — так, він мені нагадує Пушкіна, — такий, зріст, ніс, чуб — тільки у Пушкіна очі круглі, а в Семенка косі-прекосі...».

А ось і автопортрет М. Семенка: «...обличчя його вміщало в собі риси всіх націй і рас, що його волосся було чорне, як вугілля шахт, а очі блищали вогнем татарських ватр, скитських вогнищ та юпітерами європейських ательє...».

Таким бачимо М. Семенка й на інших портретах та шаржах, а також на світлинах...

Звичайно ж, окремі факти зі словесного портрета поета потребують уточнення: мати поета, письменниця Марія Проскурівна, не була ні в Японії, ні у Владивостоці (у Владивостоці був сам М. Семенко), доречні в портреті згадки турків, кави по-турецькому, бо прапрабабусею М. Семенка по батьковій лінії була турчанка, привезена прапрадідом із Криму — звідси очевидно, оті «косі-прекосі очі...».

У Владивостоці Михайль Семенко опинився в кінці 1914 р. під час Першої Світової війни, тут він служив армійським телеграфістом.

Перші враження від Владивостока М. Семенко описує у вірші «Море чуже» (1915):

Чужого моря хвилі сині
 І струмкість падаючих скель
 Застигли в серці моїм нині
 Край мармурових стель
 Невже чужий цей рідний вітер
 І сопок сірих смілий ряд?
 Мені не сниться й досі Дніпр
 І не приваблює назад.

Владивосток для М. Семенка якийсь час зберігатиме оцю екзотичність, він час від часу берегься описувати у віршах бухти, береги, просто гори. Сприйняття далекого краю, далекого міста змінюється тоді, коли в поета з'являється кохана (її звати Лідія Горенко, вона згодом стане дружиною М. Семенка й народить йому двох дітей). Свідченням цієї зміни стає вірш «Місто над бухтою» (1916).

Н. І. Счастливецва

Урок № 5

КИЇВСЬКІ «НЕОКЛАСИКИ». МИКОЛА ЗЕРОВ. РІЗНОГРАННИЙ ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИТЦЯ. «КИЇВ — ТРАДИЦІЯ». ФІЛОСОФІЧНІСТЬ, АФОРИСТИЧНІСТЬ ЛІРИКИ

Мета: ознайомити учнів із групою і творчістю київських «неокласиків», із життєвим і творчим шляхом М. Зерова, поглибити поняття про сонет, розвивати навички виразного й усвідомленого читання та аналізу поезій М. Зерова, навчити висловлювати власні думки з приводу поетичної майстерності «неокласика», виховувати любов і повагу до України, відчуття естетики поетичного образу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрети групи «неокласиків» (М. Зерова, М. Рильського, Юрія Клена, М. Драй-Хмари), схема аналізу ліричного твору, відеозапис документального фільму «Соловки. Місто сили. 2009», епіграф.

*Закоханий у вроду слів
Усіх Венер єдину піну.
Ти чародійно зрозумів
І мідних римлян, і Тичину*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент.

Мотивація навчальної діяльності

Складання словничка уроку

Неокласики, неокласицизм, доба «розстріляного відродження», творче кредо, філософічність, афористичність, лірика, сонет, ідейно-художній аналіз поезії, вітаїзм, зорові й слухові образи, майстерність, естетика.

II. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Випереджальне завдання. Повідомлення учня

Неокласики — група українських поетів та письменників-модерністів початку ХХ століття.

На відміну від інших груп, «неокласики» не дбали про своє організаційне оформлення й не виступали з ідейно-естетичними маніфестами. Проте їхня присутність у літературному житті була досить вагомою, що позначилося не лише на творчому рівні, а й під час літературних дискусій 1925–1928 рр.

Неокласицизм (з грецької новий і зразковий) — течія в літературі та мистецтві, що з'явилася значно пізніше занепаду класицизму як літературного напрямку й знайшла свій вияв у використанні античних тем і сюжетів, міфологічних образів і мотивів, проголошенні гасел «чистого» мистецтва та культу позбавленої суспільного змісту художньої форми, в оспівуванні земних насолод.

Неокласицизм виник у західноєвропейській літературі в середині XIX ст. До групи українських неокласиків у 20-х роках XX ст. належали М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський П. Филипович, Юрій Клен (О. Бургардт). Вони відмежовувалися від так званої пролетарської культури, прагнули наслідувати мистецтво минулих епох, віддавали перевагу історико-культурній та морально-психологічній проблематиці.

Те, що неокласики прагнули впроваджувати у своїй творчості форми та методи грецького й римського мистецтва, представникам влади здалося невизнанням радянської дійсності. Тому в 1935 р. були заарештовані М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, яких звинувачували в шпигунстві на користь чужоземної держави, у підготованні й спробі вчинити терористичні замаху на представників уряду та партії і в приналежності до таємної контрреволюційної організації, очолюваної професором Миколою Зеровим.

Проходив у цій справі неокласик М. Рильський, але через деякий час був звільнений. Юрій Клен (О. Бургардт), скориставшись своїм німецьким походженням, виїхав до Німеччини на лікування й не повернувся. А М. Зеров був розстріляний 1937 р., П. Филипович загинув на Соловках того ж 1937 р., М. Драй-Хмара помер у концтаборі на Колімі в 1939 р.

Неокласики позиціонували себе як естетів і жорстко протиставляли себе народництву й романтизму. Крім художньої творчості, члени групи були також активними літературними критиками та теоретиками українського.

Неокласики належать до так званих письменників доби «розстріляного відродження».

Справді масовими літературними організаціями того часу стали Спілка селянських письменників «Плуг» (1922 р.) та Спілка пролетарських письменників «Гарт» (1923 р.).

2. Усний журнал «Гордість української літератури»

Перекладач, учений, критик і поет,
Закоханий в Еладу і поетів Риму,
Плекав класичний ритм і срібнодзвонну риму
Великий ерудит, природжений естет.
Прихильник строгих форм різбив дзвінкий сонет.
Перекладав поетів світових перлини,
Нещадно розбивав противників доктрини,
І кожен рік міцнів його високий лет...
В часи сваволі дикої, пітьми і зла,
Коли засліплені безглуздий культ кували,
В неволі дальній, де німа холодна мла,
Миколи Зерова не стало.

(*О. Теліга*)

У цьому сонеті влучно описане життя нашого славного земляка, якого заслужено називають гордістю української літератури.

Широченна ерудиція в античній, західноєвропейській, українській і російській літературах, ґрунтовні знання з історії, тонкі естетичні відчуття, глибокий аналіз і розуміння літературних явищ, строгий критичний розум, феноменальна пам'ять, вільне володіння стародавніми й новими мовами (близько 20), блискучий ораторський талант, тонко вигострене слово — ось багатющий арсенал, яким володів Микола Зеров, який допомагав йому виходити переможцем із різних літературних дискусій. У цьому була його нездоланна сила. У цьому було і його нещастя.

Неокласична естетична позиція М. Зерова, як і його побратимів по перу (М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, О. Бургардта), полягала в необхідності засвоєння найвищих літературних здобутків людства як передумови справжнього розквіту мистецтв, розуміння значення уроків класики у зростанні художника слова. Така позиція у 20–30-ті роки ХХ ст. була актуальна, адже в той час українську літературу заповнили твори-агітки, твори-плакати на злобу дня. Письменник писав власну історію душі, протиставляючи її сірості, провінційності. Він уважав українську словесність невід'ємною складовою європейської словесності.

Як науковець і літературознавець М. Зеров турбувався й вболівав за майбутнє української культури. Брав активну участь у літературній дискусії 1925–1928 рр., ставши на бік М. Хвильового та інших членів ВАПЛІТЕ. Виступав проти російської культурної гегемонії, проти зведення штучної завіси між українською й західною культурами. Дбаючи про майбутнє українського письменства, поет закликав звертатися до джерел, вивчати

досвід минулих поколінь, традиції рідної культури, здійснювати новітні пошуки в письменстві. Йому було чуже неучтво й пристосовництво в літературі, виступав за творче змагання. Уважалося, що з цього все й почалося: неокласики, ортодокси, руйначі усталених традицій, формалісти, попутники, а значить — вороги народу. Звідси — неприязнь, підозра, несприйняття і, нарешті, репресії. Майже 10 років (до арешту) Микола Зеров жив у «підвішеному» стані — зацькований і зневажений. Та вірив, що кривда відступить. Не відступила...

На Соловках, у нелюдських жахливих умовах, письменник намагався хоч якось зберегти свій внутрішній світ — останнє, що в нього залишилося. Але безжальна тоталітарна машина не залишала йому шансів на життя.

Микола Костянтинович Зеров, володіючи пам'яттю тисячоліть, прагнув служити ідеалові гармонії в суспільстві. Але митець мусив трагічно загинути, бо жив у часи, коли такі особистості вважались небезпечними для суспільства.

Його реабілітовано посмертно. Творча спадщина Миколи Зерова повноправно входить у фонд культурних цінностей українського народу, якому він і присвятив усе своє коротке життя.

3. Складання хронологічної таблиці життя й творчості М. Зерова (у ході розповіді вчителя)

Літопис життя і творчості Миколи Зерова

1890 р., 26 квітня — народився в м. Зінькові в родині вчителя.

1898–1900 рр. — навчання в Зінківській 2-класній школі.

1900–1903 рр. — навчання в Охтирській гімназії.

1903–1908 рр. — навчання в Першій Київській гімназії.

1908–1914 рр. — студент історико-філологічного факультету Київського університету. Один із провідних діячів Київської української студентської громади.

1912 р. — початок літературної діяльності в журналі «Світло».

1914 р. — блискучий захист роботи «Літопис Грабянки», закінчення університету.

1914 р. — знайомство з майбутньою дружиною Софією Лободою.

1914–1917 рр. — викладач у Златопільській гімназії.

1917–1920 рр. — викладач латини в Другій українській державній гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства і Академії Наук.

1919 р. — редактор журналу «Книгар».

1920 р., 13 лютого — вінчання із Софією Лободою.

1920 р., травень — дійсний член філологічної секції Українського наукового товариства.

1920 р. — вийшла книга «Антологія римської поезії» у його перекладах українською.

1920 р. — вийшла книга «Нова українська поезія».

1920 р., жовтень — переїзд сім'ї в Баришівку; викладання історії у соціально-економічній школі.

1921 р. — вийшла збірка «Сонети і елегії».

1922–1933 рр. — професор, завідувач кафедри Київського інституту народної освіти.

1924 р. — вийшли друком лекції з історії літератури «Нове українське письменство» (1798–1870 рр.).

1924 р. — вийшла збірка «Камена».

1924 р. — опублікована монографія «Нове українське письменство».

1924 р. — вийшла монографія «Леся Українка».

1926 р. — побачила світ збірка статей «До джерел».

1928–1929 рр. — приїзд до Полтави, зустріч з Г. Мафетом, О. Ковінькою.

1929 р. — вийшла збірка статей «Від Куліша до Винниченка».

1929 р. — свій архів передає до Всенародної бібліотеки України, складає бібліографію своїх творів.

1934 р., вересень — звільнення від викладацької роботи в університеті, позбавлення можливості займатися науковою роботою.

1934 р., листопад — смерть сина.

1934 р., грудень — переїзд до Москви.

1935 р., квітень — арешт.

1936 р., лютий — суд, вирок «терористові» — 10 років таборів.

1936 р., травень — вивезений на Соловки.

1937 р., вересень — останній лист дружині.

1937 р., жовтень — справу переглянуто й винесено вищу міру покарання.

1937 р., 3 листопада — розстріляний в урочищі Сандормох (Карелія).

1958 р., березень — реабілітований.

4. Перегляд документального фільму «Соловки. Місто сили. 2009» (Режисер О. Замислов)

5. Слово вчителя

Майбутній поет М. Зеров із задоволенням показував Київ гостям, живописні куточки його, бо дуже любив це місто. Уважав, що

оглядати місто краще навесні, «коли цвітуть каштани, і Дніпро ще не схоже на півдохле кошеня». Свій сонет, написаний у 1927 р., він і назвав «Київ навесні ввечері». У цьому місті він закінчив відому 1-у гімназію, де одночасно з ним навчався М. Булгаков. До речі, однокласником поета в Зіньківській міській школі був Павло Губенко, котрий потім стане Остапом Вишнею.

6. Виразне читання напам'ять учнем поезії

«Київ навесні ввечері» М. Зерова

7. Словникова робота

Сонет (sonetto — звучати) — ліричний вірш, що складається з чотирнадцяти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба, власне, двох чотиривіршів (катрени) з перехресним римуванням та двох тривіршів (терцети) з усталеною схемою римування: **абаб, абаб, ввд, еед** або (рідше) перехресною **абаб, абаб, вде, вде** чи **абаб, абаб ввд, еед** і т. п.

Микола Зеров називав сонет формою «ліро-епічної мініатюри окремої схеми».

Найвищого розвитку досягає сонет у творчості неокласиків Миколи Зерова (його «Sonnetarium», виданий 1948 р. за кордоном, містить 85 оригінальних і 28 перекладних сонетів), Максима Рильського й інших.

8. Виразне читання вчителем сонету «Київ — традиція»

(див. додаток уроку)

9. Колективна робота. Аналіз поезії

Заслуговує на увагу думка М. Зерова стосовно архітектури терцетів, з усталеною схемою римування:

Абба > кільцеве (суміжне) римування
 Абба >
 Вве
 Еве

На лексичному рівні відзначимо епітети: «войовничі» (готи), «лядський» (Болеслав), чар-рута й т. п. Епітети, підкреслюючи характерну рису певних предметів, явищ, сприяють більш глибокій передачі думок та мрій ліричного героя. Для підсилення емоційного звучання авторської думки поет використовує в сонеті сталі сполуки (фразеологізми): «теревені плів», «байки складав», персоніфікацію, метонімію.

На синтаксичному рівні зазначимо використання складних речень.

10. Слово вчителя

1923 р. М. Зеров пише сонет «Київ з лівого берега». Милуючись красенем-містом («...Золотоглавий! На синіх горах»), слава якого нібито в минулім, поет закликає безіменного мандрівника все-таки уважніше приглянутись до цього дива й переконатися:

Живе життя і силу ще таїть
Оце гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

Через десять років поет пише сонет «28 серпня 1914» (1933 р.), у якому кольори «золота і блакиті» названі ще прозоріше:

Я думав: «Степе! За твоїм порогом
Що на добридень 'ддасть моїм тривогам?
Понура пустка? Темнота гірка?
Чи буде день, і світла бистрі скалки
Заграють синім усміхом ставка
На жовтім дні западистої балки?».

Критика звичайно, розгадала поєднання «золота» й «блакиті» та «синього» й «жовтого» кольорів у степу, і тому цитовані сонети зазнавали найжорстокіших нападів, адже це кольори національного прапора України. Отже, М. Зерова ніколи не покидала віра в неминуче національне відродження і в те, що місце поета в ньому — будівниче.

Апофеоз цього мотиву — в інших шести сонетах, присвячених Києву як символу України.

Він натерпівся лиха від історичних гримас войовничих готів, норман та лядських загарбників, але «чар-отруту» зберігати до наших днів («Київ — традиція»), він особливо чудовий навесні, хоч як над ним знущалися всілякі «гермокопіді» та «архітектори-нездари» («Київ навесні ввечері»); його прикрашають крутодахі палати мецената Заборовського («Брама Заборовського»), зрештою, найвеличніша краса Києва — у живій природі, у мальовничих газонах алей, у сліпучо-синіх водах Дніпра («У травні»).

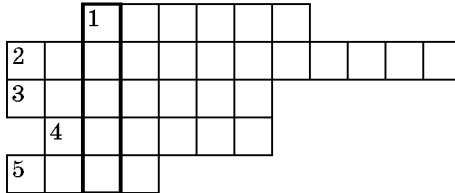
Цими гімнами (звернімо увагу, що писалися вони протягом десяти років!) поет віддав шану й колиці своєї освіти та праці, і тому відродженому модернізмові, який несподівано сам так оновився в Україні 20-х рр. ХХ ст.

11. Робота в парах (групах)

Самостійно виконати ідейно-художній аналіз поезій «Київ з лівого берега», «У травні» (див. додаток до уроку).

III. Закріплення вивченого

1. Скласти (письмово) уявний портрет М. Зерова «Закоханий у вроду слів»
2. Розгадати кросворд

1. Назва журналу. Початок літературної діяльності М. Зерова. (*Світло*)
2. Течія в літературі та мистецтві (з гри — «новий», «зразковий»). (*Неокласицизм*)
3. Місто народження М. Зерова. (*Зіньків*)
4. Чиї поетичні рядки: «Перекладач, учений, критик і поет, / Закоханий в Елладу і поетів Риму...»? (*Теліга*)
5. Назва Спілки пролетарських письменників початку ХХ ст. (*Гарт*)

IV. Домашнє завдання

1. Скласти план повідомлення «Основні мотиви лірики М. Зерова».
2. Вивчити напам'ять одну з поезій М. Зерова, виписати вжиті художні засоби.

Додаток до уроку

Микола Зеров

КИЇВ — ТРАДИЦІЯ

Ніхто твоїх не заперечить прав.
 Так, перший світ осяв твої висоти,
 До тебе тислись войовничі готи,
 І Данпарштадт із пущі виглядав.

Тут бивсь норманн і лядський Болеслав
 Щербив меча об Золоті ворота,
 Про тебе теревені плів Ляссота
 І Левассер Бон план байки складав.

І в наші дні зберіг ти чар-отруту:
 В тобі розбили табір аспанфути —
 Кують, і мелють, і дивують світ.

Тут і Тичина, голосний і юний,
 Животворив душею давній міт
 І «Плуга» вів у сонячні комуни.

КИЇВ НАВЕСНІ ВВЕЧЕРІ

Хоч як звели тебе гермокопиди
І несмак архітекторів-нездар,
І всюди прослід залишив пожар, —
Ти все стоїш, веселий, ясновидий

І недаремно вихваляють гіді
Красу твою, твій найдорожчий дар
Синіють води, зеленіє яр,
І стелються сліпучі краєвиди.

А вулиці твої виводить зір
В повітря чисте. В запашний простір,
Де ходить вітер горовий і п'яний,

І в тихий час, як западає ніч,
Поважно гомонять старі каштани
І в небо зносять міріади свіч.

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний, золотоголавий
На синіх горах...Загадався, спить,
І не тобі, молодшому, горить
Червлених наших днів ясна заграва.

Давно в минулім дня твоєї слави,
І плаче дзвонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Твого буюння, цвіту і держави.

Але, мандрівне, тут на пісках стань,
Глянь на химери барокових бань,
На Шеделя білоколонне диво:

Живе життя, і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

У ТРАВНІ

Емаль Дніпра, сліпучо-синій сплав.	Ніколи так жадібно не вбирав
Газон алей і голе жовтоглиння,	Я красоти весняного одіння,
І в повіді прозорого каміння	Пісок обмілин, жовтобоке ріння,
Зелені луки — як розлогий став.	Брунатні лози і смарагди трав.

Крізь цеглу й брук пульсує кров зелена
Земних рости, і листя чорноклена
Кривавиться у світлі ліхтарів.

І між камінних мурів за штахетом
Округлих яблунь темний кущ процвів
Таким живим розпадистим букетом.

Н. І. Счастливцева

Урок № 6

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ «МОЛЮСЬ І ВІРЮ...», «СОЛОДКИЙ СВІТ!...». МОТИВИ ПОШУКІВ ДУШЕВНОЇ РІВНОВАГИ, КРАСИ В ЖИТТІ ТА В ДУШІ

Мета: поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях поета, через процес роботи над поезіями збагнути патріотизм М. Рильського, учити виразно читати поезію, з'ясувати її ідейно-художню цінність; на прикладі життя митця виховувати в учнів працелюбність, відчуття краси художнього слова.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: мультимедійна дошка, презентація проектів (слайди), аудіозапис вірша «Троянди й виноград», епіграфи.

*О, тиха пристане робочого стола,
Де ще на якорях дримають вірні рими,
Де мислі щоглами підносяться струнками,
Струмкують образи, як понадводна мла!*

Максим Рильський

*Все для людини і завжди з людиною.
Цей заповіт Максим Рильський проніс
крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя.*

Михайло Стельмах

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності

Висловіть свої погляди, думки щодо сказаного в епіграфі уроку.

II. Перевірка домашнього завдання

1. Повідомлення учнів «Основні мотиви лірики М. Зерова»

Сучасникам в історії української літератури відкриваються все нові й нові імена інтелігентів-літераторів, справжніх патріотів своєї землі. Вони йдуть до нас із небуття й переходять у безсмертя. Серед багатьох таких імен — ім'я Миколи Зерова, батька українського неокласицизму.

Творча спадщина Зерова значна й багатогранна: він залишив нам вірші, написані в різних жанрах, поетичні переклади, антології, літературно-критичні наукові статті тощо. Творча діяльність М. Зерова розпочалась з перекладів.

«Закоханий у вроду слів», — так назвав С. Білокінь свою книгу про нього. У 1917 році Микола Костьович починає перекладати Верлігія, Овідія, Горація, а вже через три роки видає одну з кращих своїх праць — «Антологію римської поезії», де порушує питання про роль і місце поета в суспільному житті, роль поезії.

Уже в ранній літературній творчості, політик і літературознавець Микола Костьович Зеров намітив майбутнє української літератури, схилився до думки про необхідність продовження на новому етапі розвитку й утвердження традицій класичної літератури.

У здобутку поета — класичні вірші-сонети. Цей жанр ми зустрічаємо в лабораторії й інших українських неокласиків: М. Драй-Хмара, М. Рильського, П. Филиповича.

Особливість літературознавчих суджень М. Зерова в тому, що він не був схильний до «чистої лірики». Про це свідчать його репліки, висловлені під час літературної дискусії 1925–1927 рр. У 1922 році поет видає збірку віршів під назвою «Сонети і елегії», до складу якої увійшло багато оригінальних творів, а збірка «Камена», видана в цьому ж році, засвідчила його зрілим поетом-художником. Твори, що увійшли до цієї збірки, були написані Зеровим у Баришівці під Києвом.

Свої враження від життя провінційного міста автор передає не тільки у віршах, але й у невеликих оповіданнях.

Зеров був схильний до аналізу, синтезу, філософських роздумів про сутність життя. Осмислюючи роки розрухи, які супроводжувалися вимиранням сіл, хворобами, поет писав:

Блажен, хто «рокові час»
Не відчував на власній шкурі.
І бачив втіхи і краси,
Знав революцію з фасаду...

У «Камені» поет піддає різкій критиці тих, хто не піклується про чистоту вірша, не дбає про його майстерну форму. Особливо не поважає автор тих, хто не розуміється в техніці віршування.

До збірки «Камена» увійшло 9 перекладів римських поетів. Захопленість давниною нарекла неприємності. Зерова починають звинувачувати у відходженні від радянської дійсності, а сам поет «шукає себе». Він прагне знайти своє «я», своє розуміння

трагічної громадянської війни. Краса, розуміння, відданість державі у творчій спадщині М. Зерова домінують над стихією руйнації.

Поет намагається у вічних, іноді біблійних, сюжетах, темах, образах знайти риси сучасності. Сучасності він присвячує певні публіцистичні твори. Писати їх нелегко, бо занадто складний психологічний світ тих, хто поряд із поетом. 1935 рік у житті М. К. Зерова був згубним. У Москві, на квартирі, його арештовують. У Зерова було передчуття цього лиха, і про це свідчить сонет «То був щасливий, десятилітній сон».

Творчість М. К. Зерова не вивчена до кінця. Сучаснику не відомі літературно-критичні та наукові статті. Не всі переклади дійшли до нашого часу. Одним словом, творча спадщина найінтелектуальнішої людини епохи чекає свого дослідника.

2. Конкурс на кращого читця напам'ять поезії М. Зерова

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово

У 1920-х роках М. Рильський належав до мистецького угруповання «неокласиків». Протягом десятиріччя вийшло десять книжок поезій, серед яких «Синя далечінь» (1922), «Поєми» (1925), «Крізь бурю і сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Гомін і відгомін» (1926), «Де сходяться дороги» (1929) та декілька книжок поетичних перекладів.

Як і решта неокласиків, Рильський безпосередньо своєю творчістю не реагував на політичні поезії й протягом 1920-х років цілковито ізолювався від радянської дійсності, лише подеколи в одвертій формі чи у вигляді іронічних відгуків виявляв обурення проти ідейно-політичної та літературної атмосфери, що панувала тоді. Така поведінка поета викликала гострі напади офіційної критики, що врешті закінчилася арештом НКВС у 1931 р., після чого він майже рік просидів у Лук'янівській тюрмі. Після ув'язнення Остап Вишня забрав його до себе в Харків на кілька днів у гості. Його товариші-неокласики М. Драй-Хмара, П. Филипович, М. Зеров були репресовані й загинули в концтаборах.

2. Презентація проекту «Життя і творчість М. Т. Рильського»

Перший міні-проект «Самота працююча й спокійна світить лампаду мою і розкладає папір»

Максим Рильський народився 19 березня 1895 р. в сім'ї українського етнографа й культуролога Тадея Рильського, що походив з давнього сполонізованого українського роду. Матір'ю була проста селянка Меланія з с. Романівки колишнього Сквирського

повіту (тепер Попільнянського району Житомирської області). Народився хлопець у Києві, але його дитинство промайнуло в с. Романівці.

В автобіографічній розповіді «Із давніх літ» Максим Рильський з теплою згадував це село понад річкою Унавою, що перепинена греблею, розливається в широкий, зарослий очеретом і лататтям ставок. Тут він почав пізнавати світ як «таємничу, ледве розкрити книгу». Різні грані цього світу — «стоголосе поле», біла гречка, «вітер кучерявий», садок, що біліє цвітом і «тихо ронить пелюстки», цвітіння бузку, гудіння «веселих бджіл» — потім природно увійдуть у вірші поета й нададуть їм виразного національного колориту.

Навчався Максим у приватній гімназії відомого київського педагога Володимира Науменка, жив у Миколи Лисенка та Олександра Русова. Таке культурне середовище, у якому з повагою ставилися до всього українського, сприяло формуванню підлітка в національному дусі, виробленню в нього відповідних поглядів, запитів, смаків. Хлопець рано починає віршувати, а у 1910 р. виходить книжка його лірики «На білих островах».

У 1915 р. Максим став студентом Київського університету, де спочатку два роки вивчав медицину, потім навчався на історико-філологічному факультеті.

Громадянська війна, голод і холод змусили юнака перервати навчання й покинути місто. Він учителює в школах на Житомирщині (1917–1923). Багато читає, студіює наукові праці з проблем філософії, естетики, літературознавства, історіософії, стає високо ерудованою людиною в царині мистецтва та гуманітарних наук. У Києві виходять збірки його лірики «Під осінніми зорями» (1918), «Синя далечінь» (1922), поема-ідилія «На узліссі» (1918).

Переїхавши до Києва, поет продовжує працювати вчителем української мови та літератури в школах та на робітфаку інституту народної освіти, читає курс теорії перекладу в інституті лінгвістичної освіти. Водночас видає кілька збірок поезії — «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929), багато перекладає з російської, польської та французької літератур. Творча діяльність М. Рильського розгорталася тоді в річищі неокласицизму — художньої школи українських поетів, зорієнтованої на античну класику, на продовження гуманістичних традицій європейської поезії нового часу. Неокласиками називали тих поетів і критиків, які групувалися навколо журналу «Книгар» (1918–1920), а пізніше — біля київського видавництва «Слово».

Миколу Зерова, Максима Рильського, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмару, Освальда Бургардта об'єднували поглиблений інтерес до загальнолюдських цінностей, прагнення підняти престиж художнього слова, з його допомогою вирішувати філософські, історичні, морально-етичні проблеми. Так ці поети намагалися оберігати українську літературу від примітивізму, поширюваного графоманами, котрі нібито писали на «злобу дня».

Відомо, що сталінщина спрямовувала репресивні удари насамперед проти мислячої національної інтелігенції. Були ув'язнені, а потім замучені в концтаборах Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара. Арештовують у 1931 р. і півроку тримають у Лук'янівській в'язниці Києва Рильського.

Тяжкі часи настали для М. Рильського. Щоб вижити, доводилося говорити не своїм голосом. Тому в 30-х роках не раз виходять з-під його пера плакатні вірші-заклики. Тоталітарній системі були потрібні тільки такі твори, де б вона «оспівувалася», «підносилася», «звеличувалася». Правда, часом дозволялося надрукувати й щось «нейтральне», і такі можливості Рильський та інші автори намагалися використовувати.

У роки боротьби проти фашистських заброд на хвилі загальнонародного патріотичного піднесення знову щиро зазвучало й слово М. Рильського, який перебував в евакуації спочатку в Уфі, а потім у Москві. Видані тоді поетичні книжки — «За рідну землю» (1941), «Слово про рідну матір» (1942), «Світова зоря» (1942), «Світла зброя» (1942), «Велика година» (1943), «Неопалима купина» (1944) — є художнім літописом роздумів і переживань патріота в той трагічний час.

За видатні заслуги в розвитку науки й культури М. Рильського було обрано академіком АН УРСР (1943), а згодом і академіком АН СРСР (1958). Він очолював Спільку письменників України (1943–1946), був директором академічного інституту мистецтвознавства, фольклору й етнографії (1944–1964).

Серед кращих поетичних книжок повоєнного часу — «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосівська осінь» (1959), «Зимові записи» (1964).

Не стало Рильського 24 липня 1964 р. Поховано його на Байковому кладовищі в Києві.

Другий міні-проект

«Людина й природа як лірична домінанта»

М. Рильський, згадуючи чарівну пору дитинства і юності, зізнавався, що тоді його особливо захоплювала природа в усьому

її розмаїтті — «весняні фіалки, що проростають з-під жовтого й багряного торішнього листя, напружене життя птиці, риби, звіра, таємниче занурювання в воду рибальського білого поплавця, повист качиних крил». Власні спостереження вічно мінливого світу природи доповнювалися інформацією з прочитаних книжок — не тільки науково-популярних, а й художніх, у яких той дивовижний світ також поставав у різноманітних, часто незвичних ракурсах.

Світ природи відбивається вже в найперших віршах М. Рильського, зокрема й тих, що склали книжку «На білих островах» (1910). Її ліричний герой спостерігає земне життя з «білих островів» хмар. Поет створює персоніфікований образ літа, малюючи дівчину «в шатах зелених» з «росами-перлами» в косах.

Природа рідного краю — головний образ ліричних поезій книжки «Під осінніми зорями» (1918) та ідилії «На узліссі» (1918). З'ясовуючи мотиви цих творів, дослідники аргументовано проводили паралелі між ними й лірикою Афанасія Фета, Федора Тютчева, Олександра Блока, показуючи деяку залежність М. Рильського від них у плані користування прийомами художніх асоціативних зв'язків.

Та впадає в око й суто своє, притаманне тільки Рильському, — ясність і прозорість поетичного малюнка, щирість в освідченні людини улюбленій природі. Мініатюра «Поле чорніє» вражає яскраво вираженим почуттям єдності героя з рідною землею:

Поле чорніє. Проходять хмари.
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!
Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься.

Чарує в поезії чіткість образів, що прямо гірляндю звисають у ній, до чому хвилює емоційність, яку вони виражають. Мав усі підстави Леонід Новиченко, щоб сказати про жагу простого людського щасті, досконало вираженого поетом.

Максим — герой ідилії «На узліссі» — захоплено сприймає багатство й красу природи, йому приносять насолоду полювання й рибальство, праця в саду. І хоч герой живе в «хатині лісовій», проте він не відірваний від світу, від культури. У хатині є гарна книгозбірня творів класиків, що сприяє морально-духовному оздоровленню людини, яку втомили жахливі катаклізми епохи.

Третій міні-проект

«Білі двері краса в минуле вміє одчинять і в будуче»

Таким незвичним, але дуже містким образом М. Рильський звернув увагу на високу місію художньої творчості в збереженні культурних надбань поколінь, на її можливості використовувати скарби минулого при будівництві теперішнього й підготовки могутнього. Так у поезії Рильського стала кристалізуватися його друга магістральна тема — духовність, культура, мистецтво, її вияви помітні у віршах 20-х років, позначених поетикою неокласицизму. На противагу пролеткультівцям і футуристам, які закликали зруйнувати традиції минулого й на голому ґрунті починати будівництво «пролетарської культури», М. Рильський і його однодумці високо підносять класичну спадщину.

Микола Зеров як теоретик обстоює потребу широких естетичних обріїв для української літератури. Він висунув гасло «До джерел!». Йому і як поетові, і як критикові імпонували художні пошуки М. Рильського. У статті про творчість Рильського він зазначав, що поет формує «класичний стиль, з його зрівноваженістю, мальовничими епітетами, міцним логічним побудуванням і строгою течією мислі».

Такі особливості властиві віршам збірки «Синя далечінь» (1922), у яких порушувалися питання взаємин між мистецтвом і дійсністю. Показовим у цьому плані є однойменний триптих, де образом синьої далечіні передається почуття радості, щастя від пізнання світу:

На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в сонці тане кожен городок
І в виноградах утопають села.
Десь є Марсель і з моря дух п'яний;
Десь є Париж, дух генія й гамена;
Десь жив Доде, гарячий і ясний;
Десь полювали милі Тартарени.

Так проводиться думка про вічність культури, яка єднає покоління, гуртує народи світу, так утверджується неперехідність краси, акцентується в підтексті вагомість внеску кожної нації в загальнолюдську скарбницю.

До речі, Рильський безпосередньо втілить цю тему в циклі «Книга про Францію», що ввійшов до збірки «Далекі небосхили» (1959). Поет у передмові до циклу скаже, що і в «Синій далечіні», і пізніше він писав про велику французьку культуру, про прекрасну Францію, виплекану в мріях за читанням творів фран-

цузької літератури. М. Рильський з гіркотою відзначав несправедливість оцінок вульгарно-соціологічної критики. Однак ніякі наклепи не похитнули переконань поета, він міг з честю сказати на схилі літ, звертаючись до Франції: «Кохана моя! Цілую твою натруджену в чесній праці і в битвах за свободу руку!»

Четвертий міні-проект

«Ми працю любимо, що в творчість перейшла»

Вільніше дихалося поетові під час короткочасної «хрущовської відлиги». У книжках другої половини 50-х — початку 60-х років читачі знову зустрілися зі справжнім Рильським — поетом Добра і Краси, великим життєлюбом-гуманістом.

Збірка «Троянди й виноград» (1957) була однією з тих поетичних книжок, які відкривали новий період у розвитку всієї української літератури, уся вона осяяна отим світлом, що характеризувало лірику «Синьої далечини», кращі твори неокласицистичного етапу творчості письменника. Через символічні образи троянд і винограду глибоко й поетично розкрито радість повнокровного буття людини, мудро показано, у чому полягає смисл, глибина її щастя.

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград — красиве і корисне.

Образом поезії «Трете цвітіння» дослідники характеризували творчість поета на схилі літ. М. Рильський ось як розкриває сутність цього образу: «Так лагідний той час садівники зовуть, коли збираються у понадморську путь лелеки й ластівки». І далі, як це притаманно поетові, виділяються й інші подробиці осені: золотяться на ниві «сузір'я кіп», «лється дзвін коси серед густих отав» тощо. Саме в цю пору зацвітають втрете троянди. Ці деталі готують філософський, правда, не позбавлений і світлої іронії, висновок поета:

Отак подивився — і серце аж замре,
А надто як воно уже, на жаль, старе —
Чи то підтоптале... Держімо у секреті,
Чому ми, друже мій, цвітіння любим трете!

Поетичним шедевром можна назвати світлу елегію «Коли копають картоплю...». Знову, як і в попередньому творі, вражає щедрість предметних деталей, за допомогою яких картина української осені постає зримою, відчутною.

Анафора «Коли копають картоплю», якою розпочинаються всі чотири катрени, повертає нас до хронотопу осені, а сам цей образ конкретизується відомими, буденними подробицями, однак останні не знижують, а навпаки, підносять поетичність картини:

Коли копають картоплю — стелеться дим над землею,
Листя летить воскувате, ніби метеликів рій,
Пахне грибами і медом, вогкістю пахне тією,
Що, oprіч назви осінь, немає імені їй.

Глибинний, психологічний настрої відтінюється образом журавлиного ключа, який «рідною мовою кличе у невідомі краї». А звідси — прямий паралелізм до задумливого стану людини: «Смутком тоді щасливим повниться серце людини, вітер, як старості повів, навкруг обвіває її».

Елегію написано 7 жовтня 1956 р., коли автор перебував у Києві. Ця дата свідчить про добре, справді українське серце поета, який загрузив за знайомою ще з дитинства чарівною порою української осені і створив напрочуд поетичну її картину.

Збірка «Зграя веселиків» (1960) умістила поезію «Рідна мова», уперше прочитану автором попереднього року на IV з'їзді українських письменників і сприйняту громадськістю як громадянську акцію славетного поета, спрямовану проти брутального тиску русифікаторів, нищення ними національних культур.

Це твір про нечувані страждання української мови, про глум, який чинили над нашим словом «цареві блазні і кати, раби на розум і на вдачу», що докладали всіляких, найчорніших зусиль, аби запрягти мову великого народу в ярмо, «і осліпити, й повести на чорні торжища незрячу».

Показуючи знущання імперських чиновників над українською мовою, поет звертає увагу на тортури, яких вона зазнавала: їй виривали язик, її розлючено топтали, кидали за ґрати. Наша мова була порубана, посічена, як герой старовинної думи Федір Безрідний. І все ж вона не загинула, вижила, зберегла «свій дух велично-гідний».

М. Рильський, ніби виконуючи заповіт Великого Каменяря, всією своєю творчістю показав багатство нашого слова.

Від імені українців він перед усім світом ще раз ствердив невмирущість нашої мови.

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих — рідна мова.
Весняних пахощі листків,
Сурма походу світанкова,

Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа.

На схилі літ поет висловився образно про незрівняну сугестивну (від лат. — вплив, навіювання) силу мистецтва (вірш «Поетичне мистецтво» у збірці «В затінку жайворонка», 1961). Справжня поезія це така висока простота, «таке єднання точних слів», які не приймають марнославства, лицемірства, будь-якої фальші. Справжня поезія — це розкриття «глибинної суті життєвих явищ». Отож, звертаючись до митця, до себе самого, М. Рильський проголошує:

Слова повинні быть покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім.

П'ятий міні-проект

«Місце поета в українській і світовій культурі»

Понад 50 років звучав голос М. Рильського, і маємо всі підстави характеризувати ці десятиріччя в українській поезії як його епоху. Поет-лірик, автор численних ліро-епічних циклів і поем, вдумливий інтерпретатор поезії Олександра Пушкіна (лірика, «Євгеній Онегін», «Мідний вершник», «Бахчисарайський фонтан»), Адама Міцкевича («Пан Тадеуш»), Михайла Лермонтова (лірика), Вольтера («Орлеанська дівка»). Разом із Петром Карманським переклав українською першу частину «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі. Йому належать переклади багатьох шедеврів французької класичної поезії та драматургії — крім згаданої поеми Вольтера, ще й творів Нікколо, П'єра Корнеля, Жана Расіна, Жана Батіста Мольєра, Віктора Гюго. Рильський здійснив прекрасний переспів «Слова о полку Ігоревім». Дбаючи про поповнення національного оперного репертуару, він створив українські лібрето багатьох опер європейських композиторів.

Максим Рильський був незрівняним майстром слова, усі його переклади сягають рівня оригіналу. Відчуття духу й стилю першотвору ніколи не зраджувало йому, тому українською мовою легко й прозоро звучить дзвінкий пушкінський ямб, природно лунають саркастично-іронічні вольтерівські рядки, спалахують пристрасні емоції Адама Міцкевича задушевні роздуми Янки Купали.

Учений-академік проорав глибоку борозну на ниві фольклористики й літературознавства, етнології й мистецтвознавства. Йому належать такі ґрунтовні дослідження, як «Українські думи та історичні пісні», «Українська поезія дожовтневої доби»,

«Про поезію Тараса Шевченка», «Художній переклад з однієї слов'янської мови на іншу», «Природа і література» та інші.

Багатюща творчість М. Рильського — це цілий мистецький світ, де, за словами Дмитра Павличка, багато пристрастей, де гудуть автостради дружби, де жевріють зорі кохання, де стоять пам'ятники народним геніям.

3. Психологічний експеримент

Ви — М. Зеров, друг М. Рильського. Спробуйте від його імені розказати про ранню творчість Рильського.

Рання творчість М. Рильського (орієнтовна відповідь)

Тут поет щирий, відвертий, відкрито говорить про свої настрої й почуття, бо найщирішою людиною буває саме тоді, коли над нею не стоять негласні заборони. Проте М. Рильський не поспішав писати про революцію, ті суспільні рухи та зміни, що відбувалися в країні.

Поет багато уваги приділяв пейзажній ліриці, бо в тому бурхливому неспокійному житті, у тій круговерті війн та смертей, що супроводжувала перші три десятиліття ХХ ст., саме природа залишилася єдиною відрадою, чистим, незаплямованим людською ненавистю джерелом натхнення:

Молюсь і вірю, Вітер грає
І п'яно віє навкруги,
І голубів тремтячі зграї
Черкають неба береги.

На лоні природи ліричний герой замислюється над швидкоплинністю життя, над тим, що немає нічого вічного, що людське життя — лише мала крапля у величезному океані вічності. Проте ця крапля є частиною великого, і в ній міститься весь Всесвіт:

Хіба я не крапля мала,
Що світ необмежний одбила!
Лиш ґрунту свого не знайшла,
Лиш крила родимі згубила

Дивно, що людина (М. Рильський), якій ледве виповнилося двадцять років, замислюється над питаннями життя й смерті, ролі людини в цьому світі, сягає філософських глибин. І цьому сприяла не тільки гарна освіта, але й ті важкі умови, у яких він зростав, у яких формувався його світогляд.

Відомо, що війна примушує дітей швидко дорослішати, і саме тому в молодого поета з'являються думки дорослої людини. Але й тут не відчувається мотивів розчарування життям, марності

всіх людських спроб залишити по собі слід. Навпаки, поет упевнений, що варто жити, насолоджуватися кожним днем, який дарує нам життя:

Минають дні, минає літо...
Але нащо тужить за ним?
Прозору склянку вщерть налити
Вином червоним і хмільним!

Особливістю його індивідуального стилю є багатство ритмічних та інтонаційних ходів, виняткова мелодійність, музичність вірша, багатство тропів-метафор, алегорій, персоніфікацій і порівнянь. Характерним для Рильського є постійне оновлення поетичного словника, насичення його словами щоденного вжитку, уміння пробити поетичними звичайні, «прозаїчні» слова й поняття. Як досвідчений знавець класики, людина ерудована, він широко використовує історичні та літературні асоціації, паралелі, що створює особливий колорит поетичних творів. Вражають у віршах розгорнуті образи-символи, серед яких найвідомішими є образи троянди й винограду. (*Поетична хвилинка. Слухання в аудіозапису поезії «Троянди й виноград».*)

М. Рильський — поет-учений, поет-ерудит. У царстві мудрості й краси він сповідує ідеал високоосвіченого митця, він весь у пошуках краси й душевної рівноваги. Вірш «Солодкий світ», написаний у формі сонету, належить до ранньої лірики поета. Чому так гарно жити на світі? Мабуть, відчуття щастя складається з дрібниць: блакитно-біле небо, сонце, тонке віття дерев, погляд коханої. Уже цього досить, щоб, незважаючи на «довгі муки безсердечних літ», зрозуміти всю красу життя й сказати: «Солодкий світ!».

4. Виразне читання напам'ять учителем поезії «Солодкий світ!» (див. додаток до уроку)

5. Слово вчителя

Тема сповіді знаходить продовження в поезії «Молюсь і вірю». Це твір інтимно-філософського спрямування. Ліричний герой зізнається в любові до всього світу, до всього, що його оточує. Твір має виразний життєствердний мотив.

Читання вірша вчителем.

6. Теоретичний практикум.

Рольова гра (аналіз віршів «Солодкий світ!», «Молюсь і вірю»)

Таку роботу можна запропонувати виконувати за варіантами або групами.

Спостерігачі за рухом сюжету (завдання: визначити композицію твору).

- Пошуковець (завдання: визначити ключові образи твору).
- Ілюстратор (завдання: визначити, які мовні засоби сприяють емоційному наснаженню твору. Лексика, тропи, фігури, фоніка).
- Протоколіст (завдання: визначити віршування: види рими, спосіб римування, віршовий розмір, вид строфи).
- Шукач незвичайних слів (завдання: виокремити й прокоментувати зорові й слухові образи, художні деталі).

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Стилiстичний експеримент «М. Рильський — перекладач»

Завдання: наведіть свій варіант перекладу з «Євгенія Онегіна», порівняйте з майстерним перекладом поета-класика.

- «Любви все возрасты покорны» («коханню кожен вік підвладний»);
- «хандра ждала его на страже» («нудьга на нього чатувала»);
- «шипенье пенистых бокалов и пунша пламень голубой» («шипіння спінених напоїв і пуншу племін голубий»).

2. Продовжіть думку

- «Вірші юного поета свідчили...».
- «Ліричний герой ранньої лірики...».
- «Ранні поезії розкривають...».
- Вірші М. Рильського вражають..., викликають у мене..., примушують замислитися...

V. Домашнє завдання

1. Скласти піраміди життєвих цінностей Павла Тичини, Миколи Зерова та Максима Рильського. У кого життя змістовніше, духовно багатше?
2. Вивчити поезію М. Рильського (на вибір).

Додаток до уроку

«СОЛОДКИЙ СВІТ!
ПРОСТІР БЛАКИТНО-БІЛИЙ...»

Солодкий світ! Простір блакитно-білий
І сонце — золотий небесний квіт.
Благословляє дух ширококрилий
Солодкий світ.

Узори надвесняних тонких віт,
Твій погляд, ніби пролісок несмілий,
Немов трава, що зеленить граніт,
Неначе спогад нерозумно-милий...
Солодкий світ.

Чи янголи нам свічі засвітили
По довгих муках безсердечних літ,
Чи ми самі прозріли й зрозуміли
Солодкий світ?

«МОЛЮСЬ І ВІРЮ, ВІТЕР ГРАЄ...»

Молюсь і вірю. Вітер грає
І п'яно віє навкруги,
І голубів тремтячі зграї
Черкають неба береги.

І ти смієшся, й даль ясніє,
І серце б'ється, як в огні,
І вид пречистої надії
Стоїть у синій глибині.

Клянусь тобі, веселий світе,
Клянусь тобі, моє дитя,
Що буду жити, поки жити
Мені дозволить дух життя!

Ходім! Шумлять щасливі води,
І грає вітер навкруги,
І голуби ясної вроди
Черкають неба береги.

Л. В. Манян

Урок № 7**ЄВГЕН ПЛУЖНИК — ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ ПОЕТІВ
«РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ».
СПОВІДАЛЬНИСТЬ, ЛІРИЧНІСТЬ, ФІЛОСОФІЧНІСТЬ
ПОЕЗІЇ «ДЛЯ ВАС, ІСТОРИКИ МАЙБУТНІ...»**

Мета: вивчити творчу біографію Є. Плужника, проаналізувати поезію «Для Вас, історики майбутні...»; розвивати вміння сприймати явища, події в зіставленні, порівнювати їх; виховувати любов до Батьківщини.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: словник літературознавчих термінів, епіграф.

*Це снилось? ...На тихім світанні
Багнети, і я біля стінки...
О перші й довіку останні
Мої півхвилинки!*

Є. Плужник

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності.****Оголошення теми й мети уроку****II. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу****1. Вступне слово вчителя**

Євген Плужник... Це літературне ім'я одного з найзначніших майстрів поетичного слова України ХХ ст. Скромний, гранично щирий і цілісний він стрімко прогресував як літератор уже у 20-х рр. ХХ ст. В облозі тоталітарної ночі сталінщини, яка злочинно перетворила наше відродження на розстріляне, поет-філософ до останніх днів на Соловках залишився вірним собі, власній шляхетній і чесній музі. З осягненням поетичної, прозової та драматургічної спадщини Є. Плужника його творчий внесок усвідомлюватиметься дедалі вагомішим.

2. Опрацювання за підручником біографії письменника.**Складання учнями хронологічної таблиці**

26 грудня 1898 р. народився в багатодітній родині дрібного купця Павла Плужника в слободі Кантемирівці.

1918 р. разом із родиною переїхав на Полтавщину.

1923 р. Микола Зеров залучає Євгена Плужника до Асоціації письменників (Аспис).

У 1923 р. у київській газеті «Більшовик» та журналі «Глобус» з'являються перші вірші, підписані псевдонімом Кантемирянин.

1924 р. Є. Плужник стає членом письменницької групи «Ланка», яка 1926 р. перетворюється на «Марс» (Майстерня революційного слова).

1926 р. завдяки дружині поета, Галині Коваленко, вийшла у світ перша книжка віршів Євгена Плужника під назвою «Дні».

1927 р. виходить друга й остання прижиттєва поетична збірка Є. Плужника «Рання осінь», яка мала прихильну рецензію Ю. Меженка, а іншими розкритикована.

1933 р. — збірка поезій під назвою «Рівновага», яку Плужник підготував до друку, лишилася ненадрукованою: разом із багатьма своїми друзями й колегами по перу він потрапив у жорна сталінської репресивної машини. Ці вірші увійшли до «Вибраних поезій» Є. Плужника 1966 року.

4 грудня 1934 р. виписаний ордер на арешт письменника.

25 березня 1935 р. Євгену Павловичу Плужнику оголосили вирок: смертна кара, яку пізніше було замінено десятьма роками заслання.

2 лютого 1936 р. Євген Плужник помер.

3. Фронтальне опитування

- Чому заміна розстрілу на заслання не давала поетові жодних шансів на порятунок? (*Північ із суворими умовами полярного клімату та напівголодне життя в'язнів у казармах для людини, хворої на легені, означали вірну смерть*).
- Як називалася перша книжка Є. Плужника, яка вийшла 1926 року? («Дні»).
- Які письменники увійшли до групи «Ланка»? (*Б. Антоненко-Давидович, М. Галич, Г. Косинка, В. Підмогильний, Є. Плужник*).
- До якої організації влилася «Ланка»? («Марс»)
- Назвіть, яким псевдонімом Є. Плужник підписав свої поезії, чому саме так? («Кантемирянин» — *на згадку про далеку воронезьку слободу*)
- Розпад якої групи сприяв утворенню «Ланки»? («Аспис»)
- Як називалася лірико-драматична, психологічна поема, що увійшла до збірки «Дні»? («Галілей»)
- Поема-роздум, що увійшла до збірки «Дні»? («Канів»)

4. Слово вчителя

В українську поезію середини 1920-х років Євген Павлович Плужник увійшов як співець гуманізму. Поезії його сповнені трагічного звучання: проповідям класової ненависті й безжальному братовбивству він протиставляє ідею абсолютної цінності людського життя, протест проти бездумної революційної жорстокості. Поет прагнув конкретного гуманізму, зверненого до кожної людини, яка опинилася у вирі терору й репресій і була безсилою захистити свою честь, гідність, зрештою, саме життя. Ім'я Євгена Плужника далеко не всім відоме. І тому, що поет працював порівняно недовго, якихось 12 років, видавши всього дві книги віршів — «Дні» (1926) та «Рання осінь» (1927), — і тому, що за певних умов його ім'я майже 20 років не згадувалось. І лише коли в 1996 році вийшла з друку його збірка «Вибрані поезії», сучасники змогли гідно оцінити Євгена Плужника.

Поезія поета — явище надзвичайно складне, бо є у ній і віра, і сумніви, і печаль. Це лірика того інтелігента, що не без сумнівів та вагань приймав новий лад, нову ідеологію, нові форми й порядки життя. Творчий шлях починав Є. Плужник у самому розпалі занепадництва в суспільному та літературному житті, до того ж спадкова хвороба (туберкульоз) не настроювала на оптимістичний лад — і витворився поет такий, як він є. Разом із тим Плужник — поет сильний, оригінальний, мислячий, що нікого не наслідував і ні в кого не позичав ні слова, ні натхнення. Поет-філософ Плужник розкриває протиріччя між метою і здобутком, між справжнім сенсом людського життя і його нікчемними зовнішніми виявами.

Збірка «Дні» відкривалася промовистим епіграфом з Тичини: «...Як страшно! Людське серце до краю обідніло», а також віршем, що був своєрідним творчим кредо поета, де бриніли віра й надія, — майбутнє буде сповнене праці, любові, віри:

Я знаю:	Не ця.
Перекують на рала мечі.	І будуть одні ключі
І буде родюча земля —	Одмикати усі серця.

Та при всьому тому в коротких мініатюрах збірки «Дні» є немало сумних, трагічних образів і картин, сповнених надриву й болю — як селянські сини гинули в революцію; до того ж тут немає уточнення — хто і за кого... У них відбився й суспільний настрій, і власні настрої хворого поета, який без особливого захоплення спостерігає сучасне та чекає на майбутнє. У його першій книжці відсутні сліди навчання й впливів. І коли б ми достеменно не знали, що то перша книжка, то не повірили б, що належить вона, за нашими вимірами, початківцю.

До цієї збірки входить поезія «Для вас, історики майбутні...», написана в жанрі медитації. Значних здобутків Є. Плужник досягнув у цьому жанрі, органічно поєднавши філософські роздуми з глибокими психологічними одкровеннями. У таких поезіях він порушував проблеми життя й смерті, невлаштованості людини у світі, трагізм її існування, жертвовності в ім'я майбутнього.

5. Робота зі словником літературознавчих термінів.

Повторення визначень

Медитація (лат. *meditatio* — роздум) — жанр ліричної поезії, в якому автор розмірковує над проблемами онтологічного, екзистенціального спрямування, здебільшого схиляючись до філософських узагальнень. Їй найбільш властива така форма виявлення авторської свідомості, як суб'єктивований ліричний герой. Основні опозиції медитативної лірики: «людина — суспільство», «людина — людина», «людина — особистість», колізії морального характеру. Вона часто виступає як «контекст долі поета». Художньою настановою медитації постає аналіз душі, внутрішнього світу людини у співвідношенні з довкіллям. Звідси в медитативних віршах — інтонації-роздуми.

Ліричний герой — друге ліричне «Я» поета; умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань. Разом із тим ліричний герой не отожднюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності. Між ними існує естетична єдність, певний естетичний ідеал, виражений у тексті віршованих творів. Ліричний герой водночас концентрує в собі естетичний досвід певного покоління, нації, людства.

6. Виразне читання вчителем поезії «Для вас, історики майбутні...»

7. Самостійне читання учнями (мовчки)

8. Бесіда за змістом прочитаного

- Доведіть, що поезія «Для вас, історики майбутні...» дійсно належить до жанру медитації. (*Це вірш філософського змісту, в якому автор передає свої глибокі роздуми про важливі проблеми, відзначається внутрішньою конфліктністю, незгодою ліричного героя з поверховими поглядами на роль поета в суспільстві, його місце в історії та духовному бутті народу*). Як бачить ці незабутні події ліричний герой? (*Ці незабутні події для нього — «не рядки холодних слів», а пережита й пропущена крізь серце трагедія, свідоцтво пролитой крові за волю: «О, золоті далекі будні // Серед родючих вільних нив!»*)

- З чим не погоджується ліричний герой поезії? (*Ліричний герой поезії «Для вас, історики майбутні» не погоджується з оцінкою прийдешнього історика, який примітивно розглядатиме творчість митців 20-х років ХХ ст. як ілюстрацію до подій: «Якийсь дідок нудний напише, // — Війна і робітничий рух... // О, тише! // — Біль не вщух!»*)
- З якою метою введено автором епітет «золоті»? (*Бо тоді виборувалася свобода України, й ці дні для нього «золоті»*)
- У творі якого поета ми теж можемо зустріти цей епітет? (*Такий епітет зустрічаємо і в поемі П. Тичини «Золотий гомін»*)

9. Ідейно-художній аналіз поезії за планом

1. Передісторія створення вірша.
2. Тема твору, його жанрові особливості.
3. Ідея вірша.
4. Основні поетичні образи, картини, відтворені у вірші, прийоми їх зображення.
5. Які думки й почуття ліричного героя втілені в поезії? Які художні засоби допомагають їх розкрити?
6. Особливості віршування (рима, римування, віршовий розмір).
7. Особливості строфічної будови.
8. Загальне враження від поезії.

10. Коментар учителя

Людське життя для історії — це тільки мить. А для людини — піт праці і кров боротьби, це радість й страждання. Про них навряд чи напишуть майбутні історики. Можливо, узагальнять словами «війна», «робітничий рух». Для ліричного ж героя поезії — це живий біль, жива рана, і не треба її ятрити порожніми фразами. Мабуть, тільки письменникові під силу передати людські почування, історію «підтятої» людської душі.

III. Підбиття підсумків уроку

Ознайомившись із поезією «Для вас, історики майбутні...» я відчув(ла)... пригадав(ла)... пофантазував(ла)...

Вибрати один із варіантів та закінчити думку.

IV. Домашнє завдання

1. Повторити відомості про життєвий та творчий шлях Євгена Плужника, подати визначення течій модернізму.
2. Підготувати повідомлення про річища модерних стильових течій, у яких розвивався талант поета або розповідь про цікавий факт із життя письменника.

Л. В. Манян

Урок № 8

Є. ПЛУЖНИК. «ВЧИТЬСЯ У ПРИРОДИ ТВОРЧОГО СПОКОЮ...», «НІЧ... А ЧОВЕН — ЯК СРІБНИЙ ПТАХ!», «РІЧНИЙ ПІСОК...». УРІВНОВАЖЕНІСТЬ ДУШЕВНОГО СТАНУ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ, МИТЬ І ВІЧНІСТЬ У ЧУТТЄВОМУ ВИРАЖЕННІ

Мета: продовжити ознайомлювати школярів із творчістю Є. Плужника; сприяти виробленню в учнів уміння працювати з додатковою літературою, поглибити навички ідейно-художнього аналізу поезії; виховувати високі духовні цінності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет письменника, картки для письмової роботи.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційна частина

II. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності (оголошення теми, мети й завдань уроку)

III. Перевірка, оцінка й корекція раніше засвоєних знань, навичок і вмінь

1. «Міні-інтерв'ю». Робота в парах («журналіст» — «письменник»)

У діалозі повинно бути 4–5 питань. Кожна наступна пара учнів питання, що вже прозвучали, повторювати не може.

Наприклад:

— Євгене Павловичу, де й коли ви народилися?

— Я народився 26 грудня 1898 року в слобідці Кантемирівка Богучарського повіту Воронежської губернії в сім'ї дрібного торгівця.

— Скажіть, будь ласка, у яких навчальних закладах Ви навчалися?

— Учився в сільській школі, потім у кількох гімназіях — у Богучарі, Ростові, Боброві, у Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті, пізніше — у Київському музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка.

— У діяльності яких організацій Ви брали участь?

— В Асоціації письменників (Аспис), що об'єднувала тоді всю «непролетарську» літературу Києва, пізніше став членом письменницької групи «Ланка», яка 1926 р. перетворилася на «Марс» (Майстерня революційного слова).

— Де й коли були опубліковані Ваші перші українські вірші?

— Перші українські вірші були опубліковані 1923 р. в київському журналі «Глобус» під псевдонімом Кантемирянин (від назви рідного села).

2. Письмова робота за картками.

Заповнити анкету письменника

Справжнє ім'я

Псевдонім

Дата народження

Місце народження

Дата смерті

Місце смерті

Громадянство

Рід діяльності

Роки творчості

Жанри творів

3. Повідомлення про річища модерних стильових течій, у яких розвивався талант поета

1-й учень. Плужник — митець-експресіоніст. Для нього світ позначений людськими стражданнями, болями, невинними смертями. Про громадянську війну в Україні він пише як про вселюдське лихо, всесвітні суспільні катаклізми. У центрі його ліричних мініатюр — картини розстрілів, безжально обірваного молодого життя, трагічна доля людини, безглузда ситуація, коли брат убиває брата. З глибоким психологізмом змальовує епізоди розстрілів, спричинених «тотальною», «звичною жорстокістю», дією антигуманних сил. У річищі поезики експресіонізму Є. Плужник нехтує конкретним на користь узагальнення, майже алегорії. Експресіоністська поезія Плужника будувалась, за словами М. Рильського, на поетиці «короткого удару», щоб такими емоційно разючими образами передати жахливу руїну України. Цим він нагадує Василя Стефаника.

2-й учень. Євген Плужник мав могутній талант лірика, щоб замикатися лише в експресіонізмі. Придивлявся він до поезики імпресіоністів та неокласиків. Тому його творчій манері притаманні, за словами Миколи Бажана, філігранна витонченість

образів, досконалість побудови поезій, інтелектуальна гра нюансами емоційної та звукової сфери. Збірки поета відбивають його тяжіння до філософії екзистенціалізму, що почала формуватися в Європі. У його творах категорії самотності, страху та страждання покликані висвітлити антигуманність світу, пояснити, чому життя гірке й знецінене, яке місце людини в історії, підказати духовні орієнтири. Сила Плужника-екзистенціаліста — в гуманізмі, стоїцизмі, увазі до інтенсивного духовного життя людини, у порушенні важливих і хвилюючих проблем буття людини ХХ ст.

3-й учень. Фахова критика не без підстав назвала Є. Плужника «найвидатнішим майстром імпресіоністичної поезії ХХ сторіччя». Справді, деякі риси імпресіонізму, як, наприклад, інтелектуальна гра на нюансах емоцій, уникання дієслів, пуантилізм тощо, зразу помітні в поезії Плужника. Проте, є в нього й нетипові для імпресіонізму риси, як-от прагнення до мужнього ясного погляду на явища, конкретність образу, нахил до звичайної розмовної прози, рівновага ритмічних і смислових елементів. Та всі ті засоби Є. Плужник не запозичив як цілісні системи, а взяв їх, як окремі прийоми для власної оригінальної системи. Плужників поетичний лаконізм родиться із прагнення вилущити ядро, суть речі, дійти до найістотнішого, вирвати голу правду із лахміття масок і фальшу, здобути артистичну природність і підняти весь дійсний вантаж свого дня й своєї доби. Євген Плужник — поет, який, не впадаючи в пафос, зумів в екстремальних умовах зберегти природний тон. А там, де був ризик зриву, навчився мовчати між рядками так, як це уміють тільки майстри першої руки.

4. Повідомлення про цікаві факти біографії письменника

Плужник усе життя повторював наче заклинання слова *спокій*, *щирість* і їх похідні. Обов'язковими у його аутотренінгу стали витримка, розважливість, той недемонстративний стоїцизм, що не зрадив йому і в останні хвилини життя.

Є. Плужник помер у соловецькій тюремній лікарні. Перед смертю розпорядився, щоб його верхній одяг і пальто передали тим, до кого він прихилився, хоч знав, що його побажання не буде виконано. Передбачив наближення смерті. Попросив у санітара води: «...вмиюся, пригадаю Дніпро і вму».

Зі спогадів того санітара: «Плужник повільно вмочив праву руку, підніс її до чола і так тримав її якийсь час, закрити очі —

як людина, що пригадує; потім знову вмочив пальці обох рук у воду і слабо потер їх одну об одну. Потім обтерся рушником, що його я подав, — так само повільно, мляво. Я поміг йому лягти і закритися коцами до підборіддя; взяв миску і відійшов з нею. По якійсь хвилині-двох я знову був коло ліжка. Письменник уже не дихав...» (*Євген Плужник. Три збірки. — Мюнхен, Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1979*)

IV. Сприйняття й засвоєння школярами нового матеріалу

1. Слово вчителя

Наступна книга «Рання осінь» відрізняється від «Днів» своєю тональністю, у ній менше трагізму й мотивів жертвовності. Здебільшого це коротенькі вірші-роздуми, мета яких — знайти позицію й певний спокій у житті. Часто це була позиція самотника та відлюдника, людини хворої, яка має багато часу на міркування й мало практично діє. Звичайно, наш сучасник не поділятиме цієї позиції. Але в «Ранній осені» ми знаходимо іскри справжньої поезії, які можуть вдовольнити найтонших поціновувачів.

Є. Плужник ніколи не був ворожий новому ладові, а його інтелігентські побоювання нівеляції індивідуальності були безпідставними. У кращих віршах він розуміє це:

Шлях до останньої межі,
Свій коротенький перейшовши,
Не нарікатиму, — я жив!

До цієї збірки входить поезія «Вчись у природи творчого спокою».

2. Виразне читання поезії

3. Бесіда за прочитаним

- Доведіть, спираючись на текст, що автор описує початок осені. (*«Вересневі дні», «кудись на південь линуть журавлі»*).
- Які роздуми викликає осіння атмосфера в ліричного героя? (*Роздуми про два начала буття: людину і природу*).
- Доведіть, що людина й природа пов'язані між собою. (*Пов'язані двояко: прямо — від природи до людини, обернено — від людини до природи. Це зв'язки не формальні, а символічні, духовні*).
- Що символізує осінь у вірші? (*Велична в пору дозрівання осінь символізує у вірші стан духовної зрілості людини*).

- Поясніть значення використання звукопису в першій строфі. (*Поет майстерно використовує звукопис у першій строфі: ри ро оро ере ро ер оро ра, за допомогою чого відтворюються й звукова наповненість, і плінність картин вересневих днів, яку завершує ключ журавлів, що линуть у небі над чудовою осінньою землею*).
- Яка роль наказових форм дієслів, що використовуються в другій строфі? Хто є уявним адресатом? (*Уявний адресат — вічний учень, якому «негоже не шанувати визнаних взірців»*). Ці дієслова пов'язують смислову організацію тексту в цілість).
- Прочитайте риторичне запитання. Чому воно є кульмінацією ліричного сюжету? (*«Бо хто ж твоїй науці допоможе // На певний шлях ступити з манівців?»*). Ці рядки викликають найсильніші емоції, є емоційною домінантою).

4. Коментар учителя

До тих вічних цінностей, взірців, до яких варто звертатися, поет відносить природу, у якій усе гармонійно поєднане, включене в життєвий коловорот.

Людині притаманно сумніватися, помилятися. Тому потрібно і вчитися в природи, прислухатися до свого серця, своєї натури як частки цієї природи. І вірити, мати якісь ідеали, співзвучні загальнолюдським, щоб не схибити, не піти манівцями. Така головна думка поезії Є. Плужника «Вчись у природи творчого спокою...».

5. Розповідь про останню збірку поезій Є. Плужника «Рівновага»

Не побачила світу і третя книга віршів Є. Плужника «Рівновага» (1933). Рукопис її зберігся завдяки дружині письменника та був вивезений за кордон і надрукований там 12 років після смерті поета, а тепер основні вірші з неї надруковані у «Вибраних поезіях». Остання збірка поезій Є. Плужника «Рівновага» — це є документ перемоги «духової людини», що серед бурхливої доби знайшла собі «тишу», душевну рівновагу, певність своєї правди, красу «світу єдиного», серед загального розпаду — «міцний зв'язок між днем біжучим і простором часу». Так, Є. Плужник — син свого часу. Він, попри всі перешкоди, ішов до досягнення мудрості віку. Шкода, що передчасна смерть спинила його «на повороті до мегі».

Вірш, що ввійшов до збірки «Рівновага» — «Ніч.., а човен — як срібний птах!..» — це мариністично-символічна поетична мініатюра, сповнена неоромантичного світовідчужання. Вона нагадує

симфонію, у якій почуття ліричного героя й морські краєвиди зливаються в один візерунок, характеризують макрокосмос і мікрокосмос душі ліричного героя, його бунтівливу вдачу. Водночас морська стихія є втіленням вічності, що підносить душу людини до космічних вершин, до абсолюту світла: «Злітай, душе! І, мов нове світило, // Осяй глибини й простори ці!».

6. Виразне читання поезії напам'ять одним із підготовлених учнів

7. Бесіда з елементами дискусії

- Чим саме поезія Є. Плужника споріднюється із поезіями романтиків? (*Пафосом пошуку, неспокою, захопленням гармонією космічної сфери й морської стихії*)
- Доведіть, що ще в романтиків образ човна набув символічності й позначав долю людини в бурхливому морі життя. (*Такий образ наявний в «Абідоській нареченій» Джорджа Байрона, «Парусі» Михайла Лермонтова, «Човнику» Віктора Забіли, «Човні» Євгена Гребінки, у поезії «Вітер з гаєм розмовляє» Тараса Шевченка, в яких він є символом свободи самотньої людини*)
- Яким новим змістом наповнює митець образ човна? (*Човен уподібнюється до срібного птаха, стає другим «я» митця*)
- Доведіть, що у вірші Є. Плужника конкретна картина ночі на човні поєднується з алегоричною.
- Перечитайте поезію, зверніть увагу на розділові знаки. Яку роль відіграє кількаразове вживання трьох крапок? (*За допомогою трьох крапок автор передає глибоке внутрішнє хвилювання ліричного героя*)
- Порівняйте поезію Є. Плужника «Ніч.., а човен — як срібний птах!..» з віршем П. Тичини «Не Зевс, не Пан...». (*Як і Тичина, Плужник у своєму обоженні Всесвіту й природи доходить до пантеїзму, до космічного виміру нової людини. Таким же радісним світосприйманням, захопленням красою*)

8. Індивідуальне письмове завдання за поезію

Є. Плужника «Ніч.., а човен — як срібний птах!..»

1. Враження, яке справляє поезія.
2. Тема поезії.
3. Ідея твору.
4. Його жанр.
5. Почуття й настрої ліричного героя. (*Ліричний герой розуміє глибину й незбагненність світу, але в цьому його краса й привабливість, те, заради чого варто жити*)

6. Композиційна будова поезії. (*Композиційно поезія складається з двох строф, але саме в другій строфі експресивна гама почуттів ліричного героя досягає своєрідного піку*)
7. Художні засоби. (*Порівняння «човен — як срібний птах»; «Не спіши, не лети по сяйних світах, // Мій малий ненадійний човне!» (метафора, що може означати й людське життя, і вибір шляху людиною, і мрію)*)

9. Слово вчителя

Глибокий світ почуттів відображає любовна лірика Є. Плужника. Для поета кохання — дарунок долі, одне з життєстверджуючих начал буття, яке вимагає від людини самовдосконалення, творчості й внутрішньої свободи. Справжня любов наснажується високими духовними цінностями, адже потребує «живої душі», «гарячого серця», самовідданості, готовності до дії й самозречення, тривоги й піклування. Особиста драматична доля письменника наклала відбиток на його лірику, тому поезії Плужника відтілюють гіркі, позбавлені романтики реалії тяжко хворої людини, сірі лікарняні будні, боротьбу за життя. Однак його вірші не стали інтимним щоденником спаленої болем і коханням людини, її розпачу, страху за спливаючим щастям, ревнощів, безнадії. Навпаки, інтимна лірика поета складна за своєю внутрішньою структурою, адже в ній відтворено боротьбу різних начал, різних «голосів» у душі ліричного героя. У цих поезіях Є. Плужника сильним є елегійне начало душевних дисонансів, сум'яття, спогадів, але перемагає в них глибока щирість ліричного героя, відчуття щастя й гармонії, довіри й добра.

10. Ідейно-художній аналіз поезії «Річний пісок слідок ноги твоєї» (із збірки «Рання осінь»)

- Визначте жанр поезії. (*За жанром ця поезія нагадує класичну любовну елегію*)
- Яку роль відіграє опис природи в поезії? (*Ліричний сюжет розгортається на тлі мальовничої природи, яка відтілює душевні почуття й сум'яття героя*)
- На основі чого побудовано елегію? (*Елегія будується як спогад-рефлексія*)
- Який образ обожнюється ліричним героєм, стає особливо дорогим і рідним. (*Образ коханої*)
- Які перетинаються два часові пласти буття героя й протилежні душевні стани? (*Недавні щасливі дні й піднесені почуття, які він пережив тоді, коли поряд із ним була кохана, й жаль,*

душевний біль за неповоротно втраченим відчуттям краси, гармонії у світі та душі)

- Проаналізуйте почуття й настрої ліричного героя. (*Ліричний герой Є. Плужника занурюється у світ душевних переживань, у психологічні переливи, в уяві звертаючись до коханої, ведучи з нею розмову, мов сповідаючись їй*)
- Зачитайте рядки, які є філософськими роздумами над плинністю і вічністю буття («*Бо я дивлюсь і бачу: все навіки // На цій осінній лагідній землі, // І твій слідок малий — такий великий, // Що я тобі й сказати б не зумів!*»)
- Доведіть, що конкретно-предметний образ «слідок ноги» милої набуває символу. (*В уяві ліричного героя конкретно-предметний образ «слідок ноги» милої набуває символу, бо стає «великим», тобто дорогим, неповторним, як слід богині, самого життя. Це символ вічної краси й кохання, який бен-тежитиме душу завжди*)

11. Творче завдання

Скласти опорну схему для аналізу художніх засобів із поезії «Річний пісок слідок ноги твоєї».

V. Осмислення, узагальнення й систематизація нових знань

1. Слово вчителя

Лірика Є. Плужника наповнена внутрішнім горінням і відзначається філігранною витонченістю думки й почуття, образів і жанрових форм. Його поетичний словник і тропи, на перший погляд, «прости», уживаються звичайні поняття, але за цією звичайністю постає конденсована сила образів, експресія почуттів. Мистецька довершеність досягається своїм баченням світу й людини у ньому, внутрішньою цілісністю переживань та напруженістю думок, що, немов вулкан, виштовхують хвилями спресовану енергію, вольовий порив, які концентричними колами розгортаються в художньому світі митця. Не випадково Микола Бажан поетичну творчість цього поета відніс до найбільших і найдорожчих духовних цінностей української літератури ХХ століття.

2. Евристична бесіда

- У чому своєрідність творчої особистості Євгена Плужника?
- У річищі яких модерних стильових течій розвивався талант поета?
- У чому виявилось новаторство лірика у жанрі медитації?

- У чому полягає філософічність пейзажної та мариністичної лірики Є. Плужника?
- Чим вам імпонує інтимна лірика поета?

3. Самостійна робота

1. Знайдіть відповідність між назвами збірок Є. Плужника та роками їх написання.

1926 р.	«Рання осінь»
1933 р.	«Рівновага»
1927 р.	«Дні»
2. Поясніть символіку назв поетичних збірок Є. Плужника.
3. Назвіть, у яких жанрах працював письменник.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

1. Вивчити напам'ять одну з поезій Є. Плужника (на вибір).
2. Порівняти пейзажну лірику Є. Плужника та поезії П. Тичини «З кримського циклу».
3. Написати есе на тему: «Євген Плужник — найвидатніший митець національного відродження».

ПРОЗА

О. П. Ващенко

Урок № 9

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ 20-х РОКІВ ХХ ст. МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ. БІОГРАФІЯ ПИСЬМЕННИКА, ЙОГО ПРОВІДНА РОЛЬ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ЖИТТІ 1920-х рр.

Мета: дати загальну характеристику розвитку української прози 20-х років ХХ ст., її представників; ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Миколи Хвильового, розкрити його роль у літературному житті 1920-х років; розвивати навички роботи з літературою, уміння аналізувати й узагальнювати факти; виховувати в учнів активну життєву позицію, інтерес до творчості М. Хвильового.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: виставка творів письменників-прозаїків 20-х рр. ХХ ст., мультимедійний додаток про життєвий і творчий шлях М. Хвильового, портрет митця.

Україна кипіла, як величезний казан на безперестанному шаленому вогні, і в цьому казані виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди.

Тим-то літературні явища цієї доби становлять надзвичайно строкату картину.

О. Білецький

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми й мети уроку

II. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово

Історія розвитку української літератури мала такий же надзвичайно складний, самобутній шлях, як історія країни в цілому. Література зберігає та передає загальнонаціональні, загальнолюдські цінності від покоління до покоління, збагачує наш внутрішній

світ, виховує естетичний смак, розвиває інтелект, кругозір. Українцям є чим пишатися, адже література впродовж століть довела свою унікальність, бо попри всі гоніння й несприятливі історичні умови продовжувала розвиватися, постійно відстоюючи своє право на існування. Сьогодні, коли наша держава є незалежною, ми маємо можливість вільно знайомитися із творами поетів і письменників, які ціною власного життя відстоювали колись своє право на творчість. Їх біографії є яскравою ілюстрацією тих складних і трагічних для України часів.

2. Повідомлення учнів

1 повідомлення

XX століття для української літератури — дуже плідна пора, яка дала нашій культурі багато талановитих митців і геніальних творів. Мистецькі пошуки цілої плеяди молодих прозаїків хоч і знаходяться на різних полюсах ідейно-естетичних уподобань літератури 20-х рр., однак об'єднуються на основі характерних для цієї епохи принципів змалювання людини й світу в провідних творах. У межах імпресіонізму, інтелектуального реалізму, неоромантизму Г. Михайличенко, М. Хвильовий, М. Івченко, В. Підмогильний моделюють складну внутрішню драму особи з розколотою свідомістю, відтворюють динаміку внутрішніх змін «я» героя. Спільними естетично-стильовими засадами творчості прозаїків 20-х років XX ст. стала концепція людини нової епохи, яка відчуття самотності та непотрібності поєднувала з «активним романтизмом» вітаїстичної закоханості у буття загалом і майбутнє зокрема. Поняття «відродження й становлення» є основним в етичній моделі героїв епохи революції та громадянської війни, що відображає й романтичне самоствердження персонажа в нових суспільних реаліях, і трагізм його відірваності від універсальних першооснов буття.

2 повідомлення

Малі прозові форми демонстрували широкий спектр стильових манер, хоча в перші роки переважають експресивність (М. Хвильовий, І. Дніпровський, І. Сенченко), елементи імпресіонізму (М. Івченко, Г. Косинка, почасти В. Підмогильний), орнаментальність в оформленні психологічної новели (М. Хвильовий, А. Головка, Г. Косинка, П. Панч, О. Копиленко). З'являються оповідання з філософським забарвленням (В. Підмогильний, А. Любченко), позначені романтикою духовного аристократизму (Ю. Яновський): цікаві експерименти в прозі роблять футуристи. Популярними жанрами стають нарис (О. Мар'ямов, М. Йоганес),

фейлетон (Остап Вишня, згодом Ю. Гедзь). Низка авторів еволюціонує до традиційного реалізму (П. Панч, А. Головка, К. Гордієнко). Автори ведуть пошуки ґрунтовних сюжетів, оскільки лірична розкутість сприймається як розхристаність і брак організації матеріалу. Відчувається потреба в ширших полотнах.

Визначну роль у становленні та розвитку прози відіграє повість. Для цього був добрий ґрунт: адже в українській дореволюційній прозі повість — чи не провідний жанр, який досяг сюжетного розмаїття й тематичного багатства, подавши зразки родинно-побутової повісті-хроніки, соціально-побутової повісті, соціально-історичної, історично-пригодницької, психологічної, фольклорно-поетичної повісті. Розквіт жанру часто припадає на періоди бурхливих змін у суспільному житті, оскільки вона чутлива до новацій, здатна безпосередньо (хоч і не так оперативно, як оповідання) відгукуватися на живі проблеми й народжувані процеси.

3 повідомлення

Стильове новаторство виявлялося по-різному у кожного автора. Так, М. Йогансен у повісті «Подорож ученого доктора Леонардо та його майбутньої коханки прекрасної Альчести в Слобожанську Швейцарію» (1928) одивнював загостреним, постійно напруженим сюжетом, заповненим умовними екзотичними персонажами в середовищі природи — єдиного природного героя в цьому творі. Помітний крок від новелістики (збірки «Мамутові бивні», «Кров землі») до романної прози здійснив Ю. Яновський, видавши 1928 р. свого «Майстра корабля», виповненого щирим романтичним пафосом. Новою видавалася композиція твору, де герой існував у певному епізоді, що складався з мемуарів, початок листів нагадував низку вставних новел. Така тенденція принадувала багатьох тогочасних прозаїків, як-от А. Любченка. Його повість «Вертеп» (1928) відразу знайшла свого читача, оскільки мала несподіваний погляд на світ крізь призму лялькового дійства. Тут панувала атмосфера проголошеної М. Хвильовим «романтики вітаїзму», котра позначилася й на «Золотих лисенятах» М. Ялового, і на «Дверях в день» Г. Шкурупія, і на «Романах Куліша» чи «Докторові Серафікусі» В. Петрова (Домонтовича), і на «Фальшивій Мельпомені» Ю. Смолича та інших.

4 повідомлення

Поряд із романами та повістями продовжувала розвиватися новелістика, яскравим представником якої був Г. Косинка. Його твори поступово набували реалістичної виразності, хоч і не втрачали ознак імпресіоністичної стилістики. Основний мотив,

осмислюваний письменником, — драма українського села, зумовлена громадянською війною. Тема досить типова для тогочасної прози, але висвітлювана авторами під різним кутом зору. Так для В. Підмогильного («Третя революція») — це традиційна проблема протистояння села й міста, що набула неконтрольованого загострення під час революційних подій. Письменник шукав свого шляху в мистецтві, орієнтувався на європейські літератури, передовсім французьку, перекладав твори А. Франса, Гі де Мопассана та ін., що не могло не позначитися й на його доробку, як-от на романі «Місто» (1928). Тут розкривається мотив Растіньяка — молодика з провінції, охопленого бажанням приборкати байдужий до його долі мегаполіс. Таким у романі В. Підмогильного постає Степан Радченко, представник нової молоді, свіжий приплив якої переживав Київ 20-х рр. ХХ ст. Цей персонаж керується потребою особистого успіху, однак потрапляє в типові для міської дійсності смуги відчуження, що зумовлюють його агресивність, поглиблюють комплекс неповноцінності, призводять до внутрішнього спустошення. Замість переможця постає образ людини-маргінала, яка втратила свої духовні цінності, бо, відірвавшись від берегів батьківської традиції, так і не пристала до берегів іншої культури. Письменник сміливо застосував метод психоаналізу, аби якнайповніше розкрити внутрішню драму свого героя на зламі цивілізації. До цієї теми звертався й М. Івченко, але розв'язував її в аспекті драматизованої ліричної оповіді, виявляючи своє критичне ставлення до науково-технічних явищ, особливо загострене в полемічному романі «Робітні сили», де події розгортаються на одній з українських селекційних станцій, обертаються довкола професора Віктора Савлутинського — прихильника теорії сильної інтелектуальної особистості.

5 повідомлення

Оскільки персонажами таких творів була інтелігенція, зневажливо обізвана, за більшовицькою термінологією, «спецами», то ці талановиті книги зазнали нищівної вульгарної критики. До речі, не обминала вона й прози, де йшлося про трудящих, але недостатньо, мовляв, надавалося уваги «класовій свідомості». Якщо письменник спробував виконати оті вимоги, його твір утрачав художню якість. Так сталося із соціально-побутовим романом А. Головка «Бур'ян» (1927), з якого усувалася гірка правда про зловживання правами людини в пореволюційному селі, наявна ще в першій редакції. Згодом подібна ситуація спостерігатиметься й з наступним романом письменника «Мати» (1932). А масивний «Артем Гармаш» виявився творчою поразкою автора.

Схожа невдача спіткала й інших письменників (О. Копиленка, Ю. Смолича), котрі змушені були, з огляду на історичні обставини, відмовитися від справжніх законів мистецтва.

6 повідомлення

У 20-х рр. ХХ ст. з'явився новий жанр — кіноповість, зумовлений потребами кінематографу, зокрема ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління), що вимагало нових сценаріїв, залучало до їх створення письменників (М. Йогансен, Ю. Яновський, М. Бажан та ін.). Ішлося про складне художнє явище, базоване на низці «монтованих» подій, у якому досягається епічна широта зображення, необхідна для фільмування.

У 1928 р. з'явилася «Звенигора», яка принесла Довженкові визнання й світову славу. У ньому гармонійно поєднався глибокий філософський епос про долю народу й потужний ліричний струмінь. Цей фільм, власне, і породив українське поетичне кіномистецтво.

Висновок

Митці 20-х років ХХ ст., прагнучи передати мовно-естетичну цілісність народу України, руйнують містичне, сакральне значення слова. Звертаючись до конкретного чуття, реалії, письменники наповнюють твори умовно-асоціативними образами нового рівня. Вони прямо називають тонкощі й динаміку внутрішніх переживань особи в драматичний момент буття. Слово охоплює граничні межі образу: предметні та настроєві. У ньому відображається метафоризація художньої дійсності, звернена до внутрішнього світу людини та його емоційного вираження.

Завдяки ліризму, асоціативності, інтуїції, інтелектуальним теоріям, змалюванню реальних та ірреальних світів Г. Михайличенко, М. Хвильовий, М. Івченко, В. Підмогильний відображають унікальний суб'єктивний світ героя. Особа виступає як комплекс інтелектуальних, моральних, естетичних смислів, а епос відтворює багатозначну психологічну колізію — головну рушійну силу оповіді. Боротьба свідомого та підсвідомого стає провідним композиційним прийомом у творчості прозаїків. Кореляція меж внутрішнього й зовнішнього світів, підсвідомих прагнень та реальних можливостей як драматичний момент усвідомлення героєм власної сутності — основа художніх прийомів і засобів змалювання людини доби «розстріляного відродження».

3. Основні факти біографії Миколи Хвильового

(Учитель може використати мультимедійний додаток «Життя і творчість М. Хвильового».)

13 грудня 1893 р. в м. Тростянці (тепер Сумщина) в сім'ї вчителів народився Микола Григорович Фітільов.

Навчався в початковій школі, гімназії, з 6-го класу якої був виключений за участь у революційній організації.

1916 р. — фронти Першої світової війни, член дивізійної ради солдатських депутатів.

1917 р. — член компартії України, брав активну участь у громадянській війні в лавах Червоної армії.

1919 р. — у Харкові вийшло друком три збірки поезій.

1921 р. до літератури, української культури й державотворчих змагань увійшов як Микола Хвильовий.

1923 р. — збірка прозових творів «Сині етюди» («Редактор Карк», «Кіт у чоботях», «Солонський Яр», «Легенда», «Свиня», «Чумаківська комуна»).

1924 р. — збірка оповідань «Осінь» («Елегія», «Я (Романтика)», «Силуети», «На глухім шляху» та ін.), повість «Санаторійна зона». Ці публікації й громадянська активність зробили М. Хвильового центральною постаттю в літературному процесі 20-х років.

Микола Хвильовий у перші пореволюційні роки був одним із найпопулярніших письменників. Його вірші й новели вміщували в шкільні підручники й хрестоматії, його пісні співав народ... І раптом все це, як і його твори, було зачинено за сімома замками, його ім'я викреслювали із національних енциклопедій. Оцінка його постаті була однозначною, добре відредагованою (її дав Сталін). Слова вождя воістину стали дороговказом для «синів»-літературознавців, які задурманювали голови читачам. Безглуздість звинувачень була очевидною, але хто тоді осмілювався б їх спростувати?

20 листопада 1925 р. — разом з однодумцями створює літературну організацію ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури); започатковує літературну дискусію 1925–1927 рр., яка від питання про якість літературних творів, порушеного М. Хвильовим, швидко перейшла на ідеологічні засади й принципи розвитку української культури: «Ми визнаємо українське відродження за необхідний і неминучий етап» (Микола Хвильовий).

26 квітня 1926 р. — лист Йосипа Сталіна до Генерального секретаря ЦК КП (б)У Лазаря Кагановича, де критикується нарком освіти Олександр Шумський, який «неправильно розуміє українізацію і не зважає на цю останню небезпеку». Й. Сталін також пише: «Цей рух... може набрати місцями характеру боротьби за відчуженість української культури і української суспільності

від культури і суспільності загальнорадянської, характеру боротьби проти «Москви» взагалі, проти росіян взагалі, проти російської культури. ...Я маю на увазі такий усім відомі факт, як статтю відомого комуніста Хвильового в українській пресі. Вимога Хвильового «негайної дерусифікації пролетаріату» на Україні, його думка про те, що «від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати», його заява про те, що «ідеї пролетаріату нам відомі і без московського мистецтва», його захоплення якоюсь месіаністичною роллю української «молодої» інтелігенції, його смішна й немарксистська спроба відірвати культуру від політики — усе це й багато іншого в устах українського комуніста звучить тепер більше ніж дивно...

Тільки в боротьбі з такими крайнощами можна перетворити відроджену українську культуру й українську суспільність в культуру і суспільність радянську».

14 січня 1928 р. ВАПЛІТЕ змушена «самоліквідуватись».

1927 р. — роман «Вальдшнепи», III частина якого знищена урядовими органами.

Трактат «Україна чи Малоросія?» опублікований лише 1990 р.

1933 р. — поїздка по селах, де на власні очі бачить голодомор як найбільш переконливий «аргумент» сталінського виховання українців.

Травень 1933 р. — арешт Михайла Ялового, друга й однодумця, колишнього президента ВАПЛІТЕ.

«Наділений чутливою інтуїцією, письменник гарячково шукає виходу із катастрофічної ситуації, породженої, наростаючою хвилею репресій, вимиранням мільйонів українських селян, поширенням недовіри і підозри в суспільстві. Шукає і не знаходить. Бо не бачить виходу з цієї ідеологічної пастки, в яку він, комуніст, потрапив, натхненно довірившись гуманістичним ідеалам Революції» (Микола Жулинський).

Кілька разів Микола Хвильовий пробував зняти з себе жорстокі й небезпечні звинувачення, але його не чули й не хотіли чути.

13 травня 1933 р. Микола Хвильовий застрелився. Так закінчила свої рахунки з життям людина, яка тричі була під розстрілом.

Посмертна записка: «Арешт ЯЛОВОГО — це розстріл цілої генерації... За що? За те, що ми були найщирішими комуністами? Нічого не розумію. За генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. «Отже», як говорить Семенко, ... ясно. Сьогодні прекрасний сонячний день. Як я люблю життя — ви

й не уявляєте. Сьогодні 13. Пам'ятаєте, як я був закоханий у це число? Страшенно боляче. Хай живе комунізм».

4. Літературна діяльність

Дослідник Костецький виділяє три періоди творчості М. Хвильового:

1921–1924 рр. — період експерименту й шукань («Кіт у чоботях», «Синій листопад», «Свиня»);

1925–1930 рр. — період творчого змужніння (полемічні памфлети, «Іван Іванович», «Вальдшнепи», «Повість про санаторійну зону»);

1931–1933 рр. — період поразок, відступів, публіцистики.

Цикли памфлетів М. Хвильового «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», полемічний трактат «Україна чи Малоросія?» сконденсували в собі все багатоманіття думок та ідейно-естетичних шукань періоду літературної дискусії в Україні (1925–1928 рр.). Ці публіцистичні твори (а також його роман «Вальдшнепи») викликали гостру реакцію вульгарно-соціологічної критики та партійних ортодоксів.

Центральною для Хвильового-полеміста та публіциста була проблема історичного буття України, української культури. Заперечуючи московфільські тенденції частини тогочасних літераторів, М. Хвильовий проголошував орієнтацію на Європу, на стилі та напрями європейського мистецтва: «Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якмога швидше тікати. Поляки ніколи б не дали Міцкевича, коли б вони не покинули орієнтуватись на московське мистецтво. Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування... Наша орієнтація — на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми».

Перші поетичні збірки М. Хвильового «Молодість» (1921), «Досвітні симфонії» (1922), поема «В електричний вік» (1921), які були позначені впливами неоромантизму та імпресіонізму, дістали досить високу оцінку тогочасних літературознавців (С. Єфремов, О. Дорошкевич), але якнайповніше свій талант М. Хвильовий розкрив у жанрі новели чи оповідання (переважно короткого, з виразним лірико-романтичним чи імпресіоністичним забарвленням). Збірка його прозових творів «Сині етюди» (1923) стала якісно новим етапом у розвитку тогочасної української літератури, відкрила для неї нові естетичні обрії. Центральною для творчої манери М. Хвильового залишається проблема людини

в стосунках з революцією та історією, яка пізнала весь трагізм буття сучасного їй світу. У людській масі, у вирі революційних подій письменник виокремлює, найперше, людську індивідуальність з її пориваннями до високої, часом недосяжної мети, однак він не заплушував очей і на драматичну невідповідність проголошуваного високого ідеалу та його реального втілення. Романтично забарвлені герої Хвильового найчастіше вступають у гострий конфлікт зі своїм часом, його одновимірною буденністю. Редактор Карк — головний герой однойменної новели — лише у своїх мріях повертається до часу національної революції, коли світ існував ще в цілісності, не розірваним між мрією та реальністю. Але його персонажі — це не лише жертви історії, часом вони самі, своїми діями спричиняють її трагедійність. Конфлікт гуманізму та фанатизму осмислюється тут в усій своїй повноті.

Для чекіста — головного героя новели «Я (Романтика)» — такий конфлікт постає у своїй особливій гостроті: в ім'я абстрактної ідеї, в ім'я доктрини він має власноруч розстріляти свою матір, але знищення іншої особистості — це водночас і знищення свого людського єства. У такій ситуації неминучого вибору перед героєм постає дилема: самознищення чи відродження людського, гуманістичного начала, відродження, найперше, в собі самому. Емоційне враження від твору посилюється й тим, що це — сповідь героя, розповідь від першої особи. Узагалі, для М. Хвильового було характерне руйнування традиційних сюжетно-оповідних моделей української прози. Система розірваних фраз, мальовничі епітети, своєрідна ритмічна організація прози — це ознаки його лірико-орнаментальної манери письма. Саме такий стиль характерний для більшості його новел та оповідань, він допомагає автору радикально розірвати з елементами народницько-просвітянської традиції.

Внутрішній світ людини у творах Миколи Хвильового часто характеризують просторові епітети. Вони будуються на асоціативних зв'язках між образами дороги, шляху та простором внутрішнього світу героя (його почувань, емоцій). За допомогою таких образів на структурно-стилістичному рівні тексту створюється суперреальний світ характерів героїв, особливості етичних установок яких визначає метафорична асоціативність мікрообразів. Останні ж стосуються насамперед психодуховних переживань особи в критичний момент життя.

Основою розвитку дії в малій прозі Миколи Хвильового виступає рухлива свідомість персонажа, що в безпосередньому потоці вражень і емоцій об'єднує об'єктивну картину реального револю-

ційного світу. Зовнішня подієвість замінюється внутрішнім смислом. Глибинні підсвідомі переживання героя засновані на асоціативності, що охоплює граничні межі образу — предметні й настроєві.

Асоціативна структура характерів героїв письменника вказує на дві прикметні їх риси: розколотість і рухливість внутрішнього світу персонажа. Це герої вітаїстичного роздвоєння. Вони поставлені в ситуацію вибору, опинилися на межі граничного духовного й душевного напруження, дисгармонія їхнього «я» та громадських інтересів, за авторською концепцією, повинна виявити сутність «м'ятежних» характерів майбутнього.

5. Виразне читання учнями поезій М. Хвильового зі збірок «Молодість», «Досвітні симфонії»

III. Підсумок уроку

1. «Ланцюжок думок»

У чому трагізм життєвої долі Миколи Хвильового?

2. Бесіда

- Чим вражає літературний процес в українському письменстві 20-х рр. ХХ ст.?
- Прокоментуйте основні естетичні орієнтири, поставлені М. Хвильовим перед українськими письменниками.
- Що означає «дві дійсності» 20-х рр. у творчості тогочасних письменників?
- Що зумовлювало експериментальні пошуки української поезії 20-х рр.?
- Що розуміється під «стильовим новаторством» української прози 20-х рр.?
- Яку проблематику порушували прозаїки 20-х рр.?
- Які нові жанри з'явилися в українській прозі 20-х рр.?

IV. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал підручника. Знати основні етапи життя і творчості Миколи Хвильового.
2. Прочитати новелу «Я (Романтика)».

О. П. Ващенко

Урок № 10

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ. «Я (РОМАНТИКА)» — НОВЕЛА ПРО ДОБРО І ЗЛО В ЖИТТІ ТА В ДУШІ

Мета: ознайомити учнів зі змістом новели «Я (Романтика)», пояснити присвяту до неї, символічність образу матері, проблему вибору героя; розвивати вміння визначати жанр твору, відрізнити реальне й уявне в ньому, характеризувати образ ліричного «Я»; виховувати повагу до жінки, усвідомлення переваги гуманізму над будь-якими ідеологіями.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Миколи Хвильового, текст новели.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

i. Організаційний момент

ii. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, мети уроку

iii. Актуалізація опорних знань

Як ви розумієте слова Максима Рильського: «Шукання Хвильового почались там, де урвалися шукання Коцюбинського»?

IV. Перевірка домашнього завдання

- Коли й де народився М. Хвильовий? У якій родині?
- Чи можна вважати рівень його освіти високим?
- Де він працював?
- Коли почалася літературна діяльність М. Хвильового?
- У яких жанрах він працював спочатку?
- Назвіть першу збірку творів, яка прославила письменника.
- Чим ще відзначалася діяльність М. Хвильового, крім літературної творчості, у період 20-х років ХХ ст.?

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово

Творчість прозаїка, поета, критика, публіциста — яскравий приклад самовідданого служіння ідеї «загірної комуни», яка стала

причиною трагедії. Письменник бунтував, сумнівався, боровся, переживав, помилявся, каявся. Це не могло не знайти відбиток у новелах, що побачили світ у 1923–1927 роках.

Найбільшу увагу в плані розкриття психології мрійників, романтиків революційної доби заслуговує новела «Я (Романтика)», у якій розкрито душевний конфлікт між старим і новим. Відомий літературознавець О. Білецький зазначав, що твір «силою своєю не має собі аналогій в новітній прозі».

Уперше новелу надруковано в альманасі «Гарт» (Харків, 1924, Ч. 1). 1924 р. опубліковано в збірці «Осінь»; 1932 р. — у «Вибраних творах» (Т. 1).

2. Аналіз новели «Я (Романтика)»

Ідея твору: вимріяне майбутнє не може наблизити людина з роздвоєним «я», ціною злочину його не побудувати.

Жанр: новела.

Особливості композиції

- пролог (лірико-романтичний зачин), що вводить читача в складний психологічний світ (показана розмова матері з сином напередодні грози);
- три частини — три різні фронтів ситуації, три різні душевні стани героя.

Словник

Амазонянки (амазонки) — у грецькій міфології войовничий народ у Малій Азії та на узбережжі Азовського моря, що складався лише з жінок.

Будда — засновник буддизму Сідхатха Гаутама (632–544 рр. до н. е.).

Версальці — тут у значенні контрреволюціонери, за аналогією до зосереджених у Версалі контрреволюційних військ на чолі з А. Тьером і М. Мак-Магоном для боротьби проти Паризької комуни 1871 р.

Конфуцій — давньокитайський філософ, педагог і політичний діяч.

Лаотсе (Лао-цзи) Лі Ер (VI–V ст. до н. е.) — китайський мислитель.

Магомет (Мухаммед) — засновник ісламу.

Месія — у релігійному вченні посланець Бога, який здійснить спасіння людства.

Синедрион — рада старійшин, вищий державний орган із політичними й судовими функціями в древній Іудеї. Тут — рада, вищий орган.

Теософи — прихильники теософії, релігійно-філософського вчення про можливість «безпосереднього осягнення бога» за допомогою містичної інтуїції та одкровення, безпосередніх контактів із потойбічними силами.

Хетейський ієрогліф — письменна хетських племен у Малій Азії, які утворили в першій половині II тисячоліття до н. е. державу з високою культурою.

Штаб Духоніна — мається на увазі начальник штабу й головнокомандуючий російської армії, який не визнав Жовтневої революції та на початку грудня 1917 р. за наказом М. Кириленка був розстріляний у Могилеві. «Відправити в штаб Духоніна» — евфемізм, що означає «розстріляти».

Присвята: «Цвітові яблуні».

М. Хвильовий присвятив новелу «Я (Романтика)» «Цвітові яблуні» М. Коцюбинського. По-перше, М. Хвильовий-прозаїк був пильним учнем М. Коцюбинського. По-друге, у «Цвіті яблуні» теж виведено персонаж із роздвоєною свідомістю; це письменник, який, переживаючи трагедію смерті власної дитини, одночасно відчуває й муку батьківських почуттів, і роботу письменницької пам'яті. Для нього навіть момент смерті дитини стає творчим матеріалом — поза контролем свідомості, поза його волею. Він страждає, зневажає себе, але не владен будь-що змінити. Однак торжествує в цій трагедії творча, життєстверджуюча сила.

Письменник розкриває глибини підсвідомості персонажа. Але при цьому показує, що він сам несе повну відповідальність за вчинене. Його вибір був свідомим, і злочин його непростенний.

Ідейно-художній зміст

Новела «Я (Романтика)» має ліричний зачин. Саме з нього постає зримий, реальний образ матері-України: «З далекого туману, з тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія». Матір приходить до сина, коли він має хвилинку для перепочинку між жорстокими битвами. «Моя мати — наївність, тиха жура і добрість безмежна... І мій неможливий біль, і моя незносіма мука тепліють у лампаді фанатизму перед цим прекрасним печальним образом».

Але поступово наростає тривога, насувається гроза, син бачить в очах матері «дві хрустальні росинки». Чому ж у чудових очах рідної людини сльози, над чим плаче мати-Україна? Мабуть, над дилемою гуманності й фанатизму, людяності та сліпої відданості абстрактній ідеї. Письменник хоче допомогти осмислити протиставлення світлого й чорного, добра і зла, що живуть у душі головного героя новели.

З одного боку — це інструмент, який повинен вершити революційний суд, а з другого — людина, яка вміє любити, бути ніжною, яка невидимою силою любові зв'язана з матір'ю.

М. Хвильовий по-новому розкрив перед читачем споконвічну суперечку між життям і смертю. Стомлений син шукає спокою на старечих материних долонях. «Я — чекіст, але я і людина», — підкреслює головний герой. Отже, хочеться вірити, що цією людиною насправді має чинитися справедливий суд іменем народу. Але між двома початками терзається душа «м'ятежного сина: Андрюша і мати, Тагабат — людина, з холодним розумом і з каменем замість серця». Герой не бачить виходу. Саме в такі хвилини він, комунар, викликає співчуття.

Через роздвоєність душі син мусив застрелити матір. «Тоді я у млості, охоплений пожегом якоїсь неможливої радості, закинув руку на шию своєї матері й притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів маузера й нажав на скроню». І це в ім'я революції, в ім'я дороги до загірних озер невідомої прекрасної комуни...».

Отже, письменник намагається підвести нас до висновку, що такий вчинок міг здійснити тільки справжній революціонер, який у критичну хвилину «голови не загубив». Але ми все більше починаємо розуміти, що фанатична відданість ідеї несе тільки зло, убиває почуття справедливості, почуття розуміння добра й правди, руйнує людську особистість, людське «я».

«Там, в далекій безвісті невідомо горіли тихі озера загірної комуни». Цими сумними словами закінчується трагічна новела — драма роздвоєності людської особистості, примушуючи замислитися над високістю матері, яку вбиває блудний син. А Україна, котра породила революціонера, якого морально звівечила абстрактна ідея, прощає йому цей смертний гріх.

Новела Миколи Хвильового «Я (Романтика)» стала своєрідним викриттям жорстокості та несправедливості нової системи. Намагання вбити в собі людину, убити добро в ім'я фанатизму, приводить до переродження в дегенерата.

Разом зі своїми героями письменник шукав вихід із лабіринтів історії, помилявся й пророкував, свято вірив і люто ненавидів, і нарешті, не витримав дуалізму сучасної йому доби. Пролунав постріл...

Проблематика твору

1. Суперечність, полярність одвічного ідеалу любові, гуманізму, добра, традиційних етичних цінностей, вироблених християнською цивілізацією — з одного боку, і служінням ідеї абстрактного гуманізму, фанатизму, фальшивої романтики — з другого.

2. Неминучість втрати людської сутності через зраду принципів людяності. Хто вбиває іншого — вбиває себе.
3. Проблематика носить надчасовий, філософський характер.

Стильові ознаки новели

1. Розповідь від першої особи.
2. Драматизм.
3. Внутрішні монологи героя.
4. Відсутність безпосередньої авторської оцінки.
5. Лаконізм.
6. Виразні художні деталі.
7. Глибокий психологізм.
8. Відмова від традиційного описового реалізму.
9. Часові зміщення.
10. Зіткнення віддалених епізодів.
11. Історичні алюзії, асоціації (термін «версальці» тощо) з метою поставити революцію в контекст визначних подій світової історії.
12. Змістове згущення.
13. Символічний зміст образів, деталей.
14. Своєрідність зорового та звукового тла подій.
15. Засоби поетичного синтаксису.

Образна система новели

- матір (Марія — Божа й вселюдська мати — центральний гуманістичний символ новели, символ надії, любові, життя, материнського всепрощення);
- доктор Тагабат («людина з холодним розумом і каменем замість серця», безглуздо жорстокий п'яниця й людожер);
- дегенерат (вартувий революції з душею «палала з гільйотини»);
- Андрюша (людина з нормальною психікою, «чекіст мимоволі»);
- інсургент «Я» — образ, розкритий у розвитку, акцентований на моменті остаточного зламу й ролі в ньому дегенерата, на ставленні «Я» до інших постатей, виведених у творі: тамуванні відрази, виправданні того, що не можна виправдати в собі і в інших — «Я думаю: так треба» («Я» — «м'ятежний» син — «чекіст, але й людина», комунар, що у вогні фанатизму вбиває рідну матір і відтоді вже остаточно не людина, а тільки чекіст).

VI. Підсумок уроку

1. Бесіда з учнями

1. Коли була написана «Я (Романтика)» і яка тема твору?
2. Чому, на вашу думку, новела називається «Я (Романтика)»?

3. Як ви вважаєте, чому твір присвячено «Цвітові яблуні» — оповіданню Михайла Коцюбинського?
4. Що таке новела? Чим цей жанр відрізняється від оповідання?
5. Характери яких персонажів новели є цілісними, а яких — суперечливими, роздвоєними?
6. Які спогади про матір залишилися в головного героя новели «Я (Романтика)»?
7. Головний герой заявляє про себе: «Я чекіст, але я і людина». Що людяного ще зосталося в нього? Наведіть інші приклади самохарактеристики героя.
8. Як характеризує «главковерх чорного трибуналу» своїх найближчих співпрацівників?
9. Чому головний герой власноручно позбавив життя рідну матір? Хто більше винен у цьому злочині — він сам чи доктор Тагабат?
10. Як ставиться автор до свого героя? Чи достовірно й переконливо розкриває цей образ?
11. Чим можна пояснити надлюдську жорстокість чекістів?
12. Які художні образи новели нагадують вам біблійних героїв? Що у творі суперечить християнському вченню?
13. Чому не наведено жодного прізвища або імені людей, яких судили чекісти? Чому безіменні в новелі й головні герої?
14. Яке значення тропів у цитаті: «Воістину: це була дійсність, як згряя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни». Чи згодні ви із суттю цього твердження?

2. Висновок

Ідея цього глибокого філософського твору полягає в тому, що на крові не може постати гуманне суспільство, фанатизм убиває в людині людину, гармонійна світобудова виключає насильство як шлях її досягнення. Новела Миколи Хвильового «Я (Романтика)», як і вся література «розстріляного відродження», проїнята пафосом гуманізму.

VII. Домашнє завдання

Написати домашній твір-роздум на одну з тем: «Драматичний конфлікт новели М. Хвильового “Я (Романтика)”», «Трагедія Миколи Хвильового», «Микола Хвильовий — романтик і лірик», «Художні передбачення М. Хвильового».

Н. І. Счастливцева

Урок № 11

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ. «КІТ У ЧОБОТЯХ», «ВАЛЬДШНЕПИ», «СЕНТИМЕНТАЛЬНА ІСТОРІЯ», «САНАТОРІЙНА ЗОНА» (НА ВИБІР)

Мета: ознайомити школярів із новелістикою М. Хвильового й навчити порівнювати життєвий шлях митця зі змістом його творів, висловлювати міркування про своєрідність творчої манери письменника, що є виявом імпресіоністського стилю української літератури; плекати почуття високого громадянського обов'язку.

Тип уроку: позакласне читання.

Форма уроку: філософське дослідження.

Обладнання: портрет М. Хвильового, відеозаписи кінострічок, фотоілюстрації м. Тростянца за життя М. Хвильового, епіграф.

*Невже я зайвий чоловік тому,
Що люблю безумно Україну?*

М. Хвильовий

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Актуалізація опорних знань

Цифровий калейдоскоп

Назвати події та факти з життя й творчості М. Хвильового, що пов'язані із зазначеними датами.

13 грудня 1893 р. — ... (народився М. Г. Фітільов).

1916 р. — ... (фронти Першої світової війни, член дивізійної ради солдатських депутатів).

1917 р. — ... (член компартії України, активна участь у громадянській війні в лавах Червоної армії).

1919 р. — ...

1923 р. — ...

1924 р. — ...

1927 р. — ...

14 січня 1928 р. — ...

Травень 1933 р. — ...

Або заповнити анкету:

1. Псевдонім ... (*Микола Хвильовий*).
2. Справжнє ім'я ... (*Микола Григорович Фітільов*).
3. Дата й місце народження ... (*13 грудня 1893 р., м. Тростянець*).
4. Види діяльності ... (*Літератор, публіцист, громадський діяч*).
5. Напрямок літературної творчості ... (*«Романтичний вітаїзм»*).
6. Ідеологічне мистецьке спрямування ... (*Культурна інтелектуальна Європа*).
7. Роки творчості ... (*1921–1933 рр.*).
8. Сімейний стан ... (*Дівчі одружений*).
9. Смерть ... (*13 травня 1933 р. у Харкові, покінчив життя самогубством*).
10. Характеристика ... (*Романтик за світосприйняттям, фанатик ідей, вірний друг*).

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Поетична хвилина

Той постріл травня в серці громом,
Він став провісником тривоги,
І не лишився невідомим
Трагедій багатьох пролог.
Тепер ми зрозуміти можемо
Таємні підступи катів.
Поставить крапку їх загрозам
Тим пострілом співець хотів.
Хотів усіх він сповістити
Про помах чорного крила,
Бажав братам творити, жити, —
Епоха їх не вберегла.
Вони прийшли на поклик ранній,
На чай і на гітари дзвін,
Вони прийшли на спів прощальний —
Востаннє їм співає він.

2. Слово вчителя

Микола Хвильовий... Здрігнеться серце при цьому імені...

А хто ж він, цей Хвильовий, який понад півстоліття був затаврований політичними звинуваченнями: націоналіст, скривджений нашою фальшивою пам'яттю? Він міг помилятися й помилявся, але робив це щиро, сподіваючись, що його зрозуміють усі товариші по літературній праці, читачі — сучасні й майбутні.

3. Виступ учня-«дослідника»

У недавно опублікованій автобіографії читаємо: «З фронту я приїхав у Богодухівський повіт і там на селі почав енергійно організовувати спілки незаможних селян. Я так енергійно працював, що й незчувся, як недалеко загуділи німецькі гармати. З кінця 1918 року я втік із Харкова й організував повстанський загін, що боровся проти гетьманських загонів на Полтавщині. Цей же загін виступив і проти Петлюрівських частин. У цьому ж році загоном куреня імені Гонти мене приговорено до розстрілу...»

Утік М. Хвильовий буквально в останній момент. За час громадянської війни йому ще раз оголошувався смертний вирок. Урятувала Хвильового «молоденька дівчечка, котра і стала його дружиною та героєм твору «Кіт у чоботях».

4. Перегляд документального фільму «Цар і раб хитрощів»

Режисер Ірина Шатохіна. Занурення в епоху, в драматичну історію М. Хвильового.

5. Читання в стислому викладі новели «Кіт у чоботях»

6. Коментар до новели

Новела «Кіт у чоботях» присвячена жінці в революції. Гапка, тобто товариш Жучок, — це тип, що його зустрічав автор-оповідач на воєнних дорогах. Жінка невисока на зріст, взута у завеликі чоботи; за жвавий характер і, очевидно, темні очі прозвана Жучком. Спробуємо проаналізувати мову цієї новели і простежити, чи характерні для неї параметри імпресіоністичного письма.

Насамперед упадає у вічі настроєвість твору, що характерно для імпресіонізму. Захоплено-піднесене ставлення оповідача до Гапки-Жучка виражається як безпосередньо словами, так і самим синтаксисом — це в основному короткі, часто однослівні речення. Так можуть говорити вкрай захоплені люди: треба, щоб звучав гімн «моралям революції», але Жучкові буде не гімн, а пісня.

Портрет героїні, тобто зовнішність, письменник характеризує одним словом «жучок». Ми не знаємо, русява вона чи чорнява, якого кольору її очі. Відомо, що «ніс — головка від цвяшка» і що зріст — «кіт у чоботях».

Ім'я героїні — Гапка — асоціюється із гаптуванням золотом або сріблом, із червільною революцією, із п'ятикутною зорею на капелюшку, очі — із серпневим сонячним променем. Гапка — «мураль» революції, що тягне сонячну вагу в сонячний вік. Поєднання червільного кольору із кольором хакі — це і є головна героїня. Зустрічаємо Кота в чоботах і біля вогню, посеред зими й темної ночі. Золото, вогонь — це асоціації тепла, радості, досконалості.

Товариш Жучок — секретар парт'ячейки — розмовляє часто російською мовою (новела практично написана наполовину російською), що доносить до читача дух того часу, іншими словами — стиль життя, коли на жіночих зібраннях говорили про аборт, кохання, право куховарки.

Мовна стихія «Кота в чоботях» сповнена піднесення, радості, легкої іронії, щирого захоплення та симпатії. «Кіт у чоботях» — безпосередня, власне чоловіча емоція, викликана незвичайною Гапкою.

7. Перегляд уривків із художнього фільму «Вальдшнепи» (Режисер О. Муратов, 1996)

8. «Ланцюжок думок»

Прокоментувати назву твору. (*Вальдшнеп — невелика, граціозна дика пташка, поширена по всій території України, може бути об'єктом спортивного полювання. Очевидно, як усі дикі птахи, любить свободу, її важко приручити, але можливо. М. Хвильовий, завзятий мисливець, добре був обізнаний із фауною України. Зовсім не випадково він називає свого героя Дмитрія Карамазова і його дружину, колишню революціонерку Ганну, і Вовчика, і Аглаю вальдшнепами. Вони уособлюють всю українську пореволюційну інтелігенцію. Кожен із цих героїв має свій шлях (товариш Вовчик, наприклад, якраз є тим, якого легко приручити.)*)

9. Бесіда з учнями

- Які проблеми порушує автор у романі «Вальдшнепи»?
- Схарактеризуйте образ Дмитрія Карамазова. Чи має він щось спільне із самим автором? Якщо має, то що саме?
- Схарактеризуйте образ Аглаї. У чому її новизна у творчості М. Хвильового?

10. Проблемне завдання (за оповіданням М. Хвильового «Сентиментальна історія»)

Проаналізуйте жіночий образ у новелі «Сентиментальна історія».

ЖІНКА В ПОРЕВОЛЮЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У творчості М. Хвильового жіночі образи мають особливе значення. Відомо, що в Україні завжди панував культ жінки. Матір, кохана, Берегиня роду й споконвічних традицій — таким постає образ жінки зі сторінок письменників-класиків. А якою бачить жінку М. Хвильовий? У пореволюційні часи світ перевернувся з ніг на голову. Що відбувалося? Руйнація моральних канонів, і,

як наслідок, — деградація людських душ. І кому, як не жінкам, слід зупинити цей хаотичний абсурд? М. Хвильовий упевнений, що жінки морально стійкіші за чоловіків, тому він переконаний, що їхня любов, милосердя, врешті самопожертва вирвуть рідний народ із згубної стихії.

Головна героїня оповідання «Сентиментальна історія» намагається знайти своє місце в буремному новому суспільстві. Б'янка не бажає бути «зайвою», як товаришка Уляна, художник Чаргар. Вона не хоче пливати за течією шаленої ріки під назвою радянське суспільство, бо Б'янка — сильна особистість. Дівчина привчалася самотужки знаходити вихід із скрутного становища. Але в той же час вона ніколи не дозволить собі піти на компроміс із власним сумлінням. Героїня відчуває й усвідомлює те, що не можна сидіти склавши руки, бо інакше її «вишневоока Україна» перетвориться на збіговисько моральних потвор. Але навколо діється щось жахливе, бридке. Б'янка називає ці суспільні процеси «світовим бардачком». Омріяне майбутнє для своєї країни дівчина вважає «сентиментальною даллю», адже сміливим та красномовними лозунгами життя не покращити. То що ж робити? Як перетворити «сентиментальну даль» на реальність? Ламати — не будувати: душа не болить. Але може бути щасливим суспільство на руїнах моральних цінностей? Героїня жахається, що її земляків не цікавлять одвічні людські чесноти. Країна котиться в прірву... І лише істинні морально-етичні закони здатні врятувати суспільство від деградації, пролити світло на затуманене майбутнє. Але найбільше дівчину дивує те, що люди навіть не намагаються замислюватися над сенсом свого буття. Зачинившись у своїх нірках, вони живуть під тягарем страху. Б'янка страждає «темною ніччю нашої дійсності», але змінити щось — не в її силах. Останній вчинок дівчини — відчайдушна спроба налагодити зв'язок між мрією та реальністю. Але чи можливо це? Віддавши себе, Б'янка загубила найдорожче, найсвятіше й найчистіше, що було в її душі.

Б'янка — збірний жіночий образ пореволюційної доби. М. Хвильовий переконує нас, що роль жінки в суспільстві виняткова за будь-яких історичних часів, адже вона — втілення одвічних чеснот, Берегиня людських душ.

11. Відгук учня на твір «Санаторійна зона»

Санаторійна зона — діагноз хворого суспільства. Саме про це хворе суспільство і йдеться, воно є об'єктом викриття й водночас суб'єктом, що чинить тиск на головних героїв. Проте на все це звертаєш увагу лише при першому прочитанні. Далі вже перед тобою постають тільки образи, кожен із яких живе окремо у твоєму

мозку, складається таке враження, що кожна вада, «кожна душа» людини — це шухлядки, які не дай Боже відкрити, бо буде вулкан.

IV. Закріплення вивченого

1. Дати лаконічну відповідь на запитання: «Які умови спонукають до роздвоєння особистості?»
2. Філософське дослідження. «Роздвоєння особистості в українській новітній літературі».

Форма дослідження

Автор	Назва твору	Тема	Головні герої	Причини роздвоєння

V. Домашнє завдання

Провести дослідження (форма вільна), висвітливши проблемне питання «Хто за своїм стилем М. Хвильовий: імпресіоніст, реаліст, романтик?»

Додаток до уроку

Форма	Структура
<i>Доповідь</i> <i>Тези доповіді</i>	У короткому вступі — науково-практична цінність теми, її суть, обґрунтовані наукові пропозиції. Основні положення доповіді, основні висновки та пропозиції
<i>Наукова стаття</i>	Заголовок, вступні зауваження, стислі дані про методику дослідження, аналіз власних наукових результатів та їх узагальнення, висновки та пропозиції, посилання на літературу
<i>Науковий звіт</i>	Стислий виклад плану й програми завершених етапів наукової роботи, значущість здійсненої роботи, її цінність для науки та практики; детальна характеристика застосованих методів; досягнуті нові наукові результати, закінчення, де підбито підсумки дослідження й зазначено нерозв'язані питання; висновки та пропозиції
<i>Реферат</i>	Вступна частина, основний текст, заключна частина, список літератури
<i>Монографія</i>	Вступ, детальне й всебічне дослідження та розкриття якоїсь однієї з проблем або тем, висновки за кожним розділом, загальний висновок

Н. І. Счастливецва

Урок № 12

ГРИГОРІЙ КОСИНКА. ТВОРЧА БІОГРАФІЯ ПРОЗАЙКА. ЗМАЛЮВАННЯ СТРОКАТОЇ КАРТИНИ ЖИТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОЛІ Й ДУШІ ЛЮДИНИ.

НОВЕЛА «В ЖИТАХ» — ПОШУКИ ПОРУШЕНОЇ ГАРМОНІЇ

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Г. Косинки, зокрема трагічною його долею; сприяти розумінню позаідеологічності творів митця, психологізму художньої деталі; розвивати вміння переказувати сюжет твору, визначати основні мотиви; формувати власне ставлення до таких особистостей, як Г. Косинка; виховувати розуміння великої сили синівських почуттів.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет письменника, виставка його творів, тексти новел, епіграф.

*Григорій Косинка — єдиний і неповторний новеліст...
Є. Плужник*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми й мети уроку

II. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

(спогад Олекси Новицького про Г. Косинку)

«Я заходив у його скромну, як і він сам, господу, чисту й притну, як і його душа. Там, пам'ятаю, на столі, лежали новели його улюбленця й вчителя Василя Стефаника — поруч з «Мертвими душами» М. Гоголя, над перекладами яких працював Г. Косинка. Стоять ті самі каштани, а його немає між нас. Німіє дворище, куди він виходив подумати над долею своїх героїв, але не чути кроків Косинки... Сіяють ті самі зорі над Києвом, але він їх не бачить...».

Твори молодого новеліста були причиною його арешту, а згодом і розстрілу.

Письменника не стало 18 грудня 1934 року. Доробок одного з фундаторів імпресіонізму в новій українській літературі складає низка оповідань. Обдарований учень В. Стефаника й В. Винниченка «гарно списав» події громадянської війни та пожовтневого села на Україні.

2. Рольова гра «Маска»

Заздалегідь підготовлений одинадцятикласник у ролі Г. Косинки знайомить однокласників із автобіографією (*див. додаток до уроку*). Учні складають конспект.

Конспект

Г. Косинка — один із найкращих українських новелістів ХХ ст. Григорій Михайлович Стрілець (справжнє прізвище письменника) народився 29 листопада 1899 р. в с. Щербанівці на Київщині в бідній селянській родині. 1913 р. закінчив початкову школу в с. Красному й працював писарем. 1914 р. Григорій переїхав до Києва, де доводилося працювати й вчитися на вечірніх гімназійних курсах. Під час визвольних змагань брав участь у бойових діях у лавах армії УНР, за що певний час довелося відсидіти у в'язниці. Пізніше примкнув до лівих есерів («боротьбистів»), які симпатизували більшовикам. 4 травня 1919 р. в газеті «Боротьба» було надруковано автобіографічний етюд «На буряки», за підписом «Г. Косинка», що став псевдонімом письменника.

1920 р. вступив до Київського інституту народної освіти (КІНО), який згодом довелося залишити через матеріальну скруту. Його новели з'явилися на сторінках багатьох часописів, а 1922 р. вийшла його перша збірка «На золотих богів». Г. Косинка часто виступав на літературних вечірках з читанням своїх творів, що, за свідченням багатьох сучасників, він робив із неперевершеною майстерністю. Г. Косинка був членом київського літературного об'єднання письменників-попутників «Ланка» (з 1926 р. — МАРС — Майстерня Революційного Слова), до якого входили В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник, Т. Осьмачка та ін. У 1920–1930-ті рр. виходило багато збірок письменника: «В житах» (1926), «Політика» (1927), «Вибрані оповідання» (1929), «Серце» (1933) тощо. Писав він і публіцистичні твори, перекладав російських письменників. 5 листопада 1934 р. Г. Косинка був заарештований і 18 грудня то ж року розстріляний.

У своїй творчості Г. Косинка розвиває найкращі традиції української новелістики початку ХХ ст., зокрема М. Коцюбинського, С. Васильченка й передусім В. Стефаника. Письменник

прагне на обмеженому часі й просторі художнього твору зобразити трагічну розірваність сучасного йому світу, в якому персонажі не можуть ужитися. Для змалювання індивідуальних характерів Г. Косинка майстерно використовує такі засоби психологічного аналізу, як індивідуалізація мовлення, точна й лаконічна художня деталь, символічний пейзаж, показ найдрібніших нюансів психологічного стану персонажів. Суспільні проблеми у творах Г. Косинки зазвичай проходить крізь індивідуалізоване сприйняття героїв, що охоплює однібічні оцінки, наголошуючи на перевазі загальнолюдських цінностей над класово-ідеологічними.

3. Виступ учня з повідомленням

«Г. Косинка — майстер новелістичного жанру»

Українська класична література має багату спадщину майстрів новелістичного жанру. Це і В. Стефаник, і Марко Черемшина, М. Коцюбинський і С. Васильченко.

Г. Косинка — прямий їхній продовжувач, але своєрідний і неповторний, як і кожен із них.

Тонкий психолог селянської душі, життєлюб, оптиміст, вірний правді й красі, він має величезну силу емоційного впливу на читача. Кожне суспільне явище письменник розглядав з позиції людини, очима трудівника чи через призму заможника або дезертира. Він разом із героями шукав правду, істину.

Письменник постійно й послідовно розкривав процес зростання людської гідності в середовищі українських незаможників. Його герої сильні й вольові, багаті й красиві душею, завжди дійові й життєво правдиві, переконливі.

Усе, про що написав Г. Косинка, не видумане, відібране, виношене, виважене. Він добре знав психологію заможних селян, бо самому довелося з дитячих років поневірятися на чужих землях. Його герої — живі, пристрасні, колоритні фігури. Були вони страшними, часто жорстокими, немилосердними й цинічними, але не здатними протистояти руху часу. Такими виступають Андріян Кушнір у новелі «Політика», Кирило Смолянчук та штабс-капітан у «Гармонії».

4. Виразне читання та короткий аналіз новели «На буряки»

Тематично вона близька до розповіді про дитинство самого письменника, адже твір певною мірою автобіографічний.

5. Бесіда з учнями

- Про що розповідається у творі? Чим прочитане нагадує дитинство самого письменника?

- Якими художніми засобами Г. Косинка розкриває психологію юнацької душі?
- Про що мріяв юнак? Яким уявляв своє майбутнє?

6. Слово вчителя

У багатьох творах Г. Косинки відчутний подих майстрів слова минулого, але передусім наявна глибока індивідуальність творчого обдарування митця. Не встигнеш збагнути, як нестримно й владно поглинає тебе життєво-правдива атмосфера твору, земна сила відточеної фрази, образне багатство мови, уміння створювати яскравий художній тип, зібравши в ньому найістотніші, найхарактерніші риси певного життєвого явища.

Історія написання твору

Уперше надруковано у львівському журналі «Нова культура» (1922, № 2).

Виправлену й відредаговану автором новелу опубліковано в журналі «Життя й революція» (1925, № 6–7). Отож датою першодруку вважають 1925 р. Журнал «Життя й революція» виходив у Києві в 1925–1934 рр.

1924 р. М. Рильський писав: «Григорій Косинка весь виявляється на естраді, коли він публічно щось читає. Чи то буде його власне оббризане радісною поранковою рососою «В житах» (радісне і в трагізмі своєму), чи то Васильченкова меланхолійна «Мати». Голос Косинки бринить однаково молодю».

Читав Г. Косинка, на прохання слухачів, новелу «В житах» часто. Максим Тадейович написав навіть епіграму з цього приводу:

Це все було страшенно просто —
Хита і фізиків екстаз...
Читав про це разів ти зо сто,
Та не читай сто перший раз.

«Дорогий мій Максиме, — писав Г. Косинка, — я відповім вам рядками з вашого вірша, що ви мені його якось читали: «...і навіть неблаганний критик мене, як сонце, веселить». А назвіть мені твір, який полонив би слухача хоч сто разів?».

Новела викликала багато нарікань з боку критики. На літературних вечорах слухачі цікавилися: «Чому вашу увагу повернув такий сюжет? Навіщо з дезертира робити героя художнього твору?».

Г. Косинка відповів: «Я вважаю, що письменник повинен правдиво відображати дійсність, історію наших часів. Дезертири були, і я їх не обминаю, як не обминав босяків М. Горький. Художня

форма допомогла яскравіше розкрити психологію дезертира, цю прикру у свій час дрібницю. Що він у порівнянні з героїчними діями нашого народу». На те око художника, щоб помічати дрібниці, і ті, що сприяють, і ті, що перешкоджають нам будувати нове життя.

7. Аналіз новели «В житах»

Новела «В житах» з однойменної збірки засвідчує орієнтацію письменника на стефанівський тип письма. Перед читачами постає лише один «щасливий» день із життя Корнія Дзіка, від особи якого ведеться розповідь. Він зі своєї волі опинився в банді отамана Гострого, тому став дезертиром і переховувався в житах. Звідси — назва новели. «В житах» — це не лише місце дії, це багатогранний символ, що уособлює в собі й життя селянина, і його ставлення до навколишнього світу, і становлення як людини на землі. Деморалізована ідеологія світлого більшовицького майбутнього призвела до того, що молодий юнак ловить коротку мить і милується життям, але неспокій сидить у серці, бо при думці про розстріл комуніста Матвія Киянчука «до болю робиться сумно». Саме в житах випадково знаходить Корнія Уляна, вона йшла в сусідське село Чорносливку до матері. Уляна була вимушена через свою бідність стати дружиною гнилицанського багатія Дзюби, але вона досі кохає Корнія Дзіка.

Закохані сп'яніли від щастя в житах, адже там загубилася їхня доля. Що станеться з ними далі — невідомо. Світовідчуття героя твору сконцентровані на одній миті, а тому мають такий контрастний характер.

Ідея твору — з'ясування сенсу людського існування, адже інколи все своє життя людина чекає на одну мить щастя, а ще наштовхує на думку, що життя кожної миті ставить нас перед вибором, як і героя твору.

Для нього в ту мить жита, «червона хустка Уляни» і він сам — єдине мірило буття на землі, усе інше — потім. Корнію не хочеться згадувати про те, що мучить його совість, а саме розстріл комуніста Матвія Киянчука, у якому він, напевно, брав участь. Він молодий, трохи іронічний («ми, дезертири, — народ бойовий», але спраглий до життя. «...Мені хочеться співати, як співають старі, коли згадають молодість, а я ще хочу співати!»).

III. Закріплення вивченого матеріалу

Бесіда з учнями

- Чому Г. Косинка був такий популярний у 20–30-х рр. ХХ ст.?
- Чому, на вашу думку, він був репресований одним із перших?

- Якою мірою власний життєвий досвід митця відобразився в його новелах?
- Які, на ваш погляд, теми були найулюбленішими для Г. Косинки?
- Які стильові тенденції переважають в індивідуальному стилі письменника?
- Якими художніми засобами користується автор для донесення до читача основної ідеї твору?
- Чому Г. Косинка так любив свою новелу «В житах»?
- Який настрій переважає в цій новелі? Що в неї найголовніше: враження від подій чи самі події?
- Знайдіть описи природи? Яка їхня роль у новелі?

IV. Домашнє завдання

1. Вивчити біографію Г. Косинки; прочитати й проаналізувати новели «Змовини», «На золотих богів», «Фавст».
2. Написати твір «Наскрізнний пафос життєствердження в новелі Григорія Косинки «В житах» або «Мої роздуми про новелістику Г. Косинки».

Додаток до уроку

Моя автобіографія

Я з роду чумацького, але батькові моєму довелося вже чумакувати з торбою по наймах... За рід свій чумацький я згадав лише тоді, коли читав «Чумаки» Максима Рильського:

Ходив чумак до голубого Дону,
Де давній предок умочив шолом,
Сушу тараню, жовту і солону,
Возив, помахуючи батіжком...

Мій прадід ще ходив до «голубого Дону», але дід навіть волів уже не держав: зубожів славний рід чумака Павла Стрільця — прадіда мого.

Року 1899-го, 17 листопада в селі Щербанівці, на Київщині, у Наталки й Михаля Стрільців знайшлася перша дитина: Я.

Батьки мої жили вбого, бо мало землі мали — 1/8 десятини, батько, як пам'ятаю, по весні щороку ходив на заробітки — косар був добрий, — а косарів на Херсонщині — в степу, як казав батько, — аж за поли хватали — такий попит...

Пізньої ж осені, повернувшись із заробітків додому, батько щороку йшов працювати до григорівської цукроварні... Заробітки його, як робітника-чорнороба, були мізерні: батько все мріяв виїхати десь на Амур, на землі вільні...

Змалку — така вже доля всіх селянських дітей — я пас влітку скот, а зимою ходив до земської школи — в сусіднє село Красне, звідки родом була мати. Краснянська школа — мій перший університет.

Дитячі літа ще й досі стоять мені перед очима, тільки час, здається іноді, заткав їх на якусь хвилину синьою наміткою, — так врізались вони в пам'ять.

Року 1908-го, коли не пізніше, батьки спродали господарство — хату й землю, — і всі ми рушили на той далекий та суворий Амур — виїздили були з України навіки...

Ловив я тоді на Амурі карасі з дідом Сидоренко — рибалили вдвох та завзято, хоч до неокласиків записуй нас.

Батько й мати — пам'ятаю — мазали ту березову хату, щоб на зиму перейти вже до своєї-таки хати; робітник-китаець сидів на пеньку проти сонця, все намагався розказати батькові щось веселе — він кумедно так вимахував короткими руками, цювквк ротом, як птиця, а слів не зрозуміти...

Батько йому на все — «шибко, шанго, ходя, шибко...».

Мати поклали вальок глини на призьбу, сіли поруч того китаця та й заходилися плакати так гірко й страшно, як ніколи до того не плакали.

— Я буду в рідній стороні, — казали вони батькові, — старців водити та дітей годувати... Ти хочеш, мабуть, щоб нас тут, як мишей, хунхузи передавили? Їдьмо додому, я не хочу, щоб мої діти пропадали десь, як ті щенята... Не треба мені твоєї вольної землі, не хочу...Яке тут життя?

Я, а за мною й два менших брати — Трохим та Андрій — розплакалися й собі. Китаець заспокоював нас — давав Андрію якусь цяцьку, щось промовляв незрозуміле.

Батько довго стояв мовчки, далі витяг двадцять копійок — розплатився з китаєм за робочий день, хоч до вечора ще було далеко.

— Годі робить, ходя. Не хазяйнувати мені тут.

А до матері:

— Не плач, я сам день і ніч думав про домівку...Хіба я ворог дітям своїм? Їдьмо назад — я запряжу себе в найми, виплачу хату, город... Хай вона запасеться — земля ця.

І пізньої осені, коли на Амурі шумить тайга та йдуть рясні дощі, ми поверталися на Україну...

Додому ми приїхали, мов ті старці з убогого ярмарку. Батько запік себе в найми, мати шитвом почали заробляти паляниці, а я пішов по весні полоти буряки — двоє літ зряду полов. Перший

раз, як малого, прикажчик послав мене збирати кузьку, але пізніше я дослужився був аж до двох рядків — цілком оволодів фахом полільниці... Восени — я знову в економії — чи коло машини, чи за погонича коло волів, або за плугом десь стримиш, — аби не лінувався робити.

У вільний час я дуже любив книжки читати, отож завжди надокучав батькові, щоб купили мені в Києві яку-небудь книжку (батько часто на заробітки до Києва їздили — дрова грузити, цеглу на будівлі носити, «лінію» десь копати); батько бувало, привозили на цілий злотий книжок тих — Шерлок Холмс, Нат Пінкертон, Бова Королевич — багато всякого мотлоху. Батько мій був неписьменний, а книжки купував на око — дешево — раз, а найголовніш з малюнками.

І горе мені було з Шерлоками Холмсами і Пінкертонами. Я не читав їх, а буквально пив, — путньої ж книжки не можна було дістати, — та й не знав гаразд, чи є такі книжки... Село моє вбоге й дике; школи не було в моєму селі.

Збирався я піти в Красне до вчителя попросити книжку, але він завжди стояв мені перед очима в золотих гудзиках, білосніжній маніжці — пава якась, а не людина: «Тібе що, Стрілець?» — «На буряки, — кажу, — ходжу, господін учитель...».

Так я і не посмів попросити собі в краснянського учителя книжку; батькові книжки я іноді й тепер перегортаю — я зберіг їх — вони-бо єдині свідки, книжки ці, моєї дитячої любові до слова, до освіти...

Пам'ятаю, привіз раз батько дивну книжку — «Конотопську відьму» Грицька Квітки; я сміявся з прізвища автора — Грицько Квітка, чому не Півонія, не Деревій, а просто — Квітка?

«Конотопська відьма» — перша книжка, українською мовою писана, що потрапила була мені до рук. Квітчина повість мене дуже вразила й здивувала: є, виходить, люди, що пишуть по-старому, по-мужицькому, а про те, що це книжка українського письменника, я й не подумав, де там, я довго ще після «Конотопської відьми» не знав — «хто ми та чії діти»...

Року 1916-го, цілком випадково, я познайомився на горі Дитинці, в Києві, з гімназистом К., колись я згадаю детальніше за нашу першу зустріч — тепер ще передчасно, — але тов. К. — член молоді тоді української громади — перший скинув з моїх очей полуду русифікації: я став національно свідомим.

Не забігаючи вперед, мені хочеться бодай коротенько розповісти за своє життя на селі до київського періоду.

Так-от: був я дві зими робітником григорівської цукроварні — підносив до рубок кружки цукру, працював у сушках; влітку ж, баби йшли на прощу до Лаври, то моя баба Оксана завжди й мене брала з собою. «Гришка грамотний, — казали, — таблиці над святими читатиме...». Літ двоє зряду читав я ці таблиці — напам'ять знав, де повинна була стояти «мироточива голова», де угодники божії — Олексій, Ілля, митрополити всякі й архімандрити...

Року 1913-го батько одвели мене до сусіднього села Трипільля у волость... Довго, пам'ятаю, вони просили волосного писаря, щоб той узяв мене «за мальчика» — копії службові переписувати.

— Такої, ізвініть, мальчик розбитной, а дома бідність... Хай він у вас, господін писар, науку проходить... Я його до школи з дорогою душею оддав би, та не хвата, знаєте, достатків моїх...

Я стояв перед волосним писарем струнко, нерухомо, аж поки не почув з його вуст лаконічну фразу:

— Где ты учился?

— У краснянській земській школі...

Писар посміхнувся собі в пишного вуса, зміряв мою куцу постать, а доти знічев'я сказав батькові:

— Бесплатно. Почерк нужно вырабатывать, образовать... Приходи завтра.

Батько так сердечно й гаряче дякували за цю ласку писареві, що шапка упала їм з рук, а вони, задкуючи, низько кланялись аж до дверей...

— Слава богу, таки встроїв.

За три карбованці на місяць мав я притулок і харчі в далекій родички баби Трав'янчихи. У волості служив писарчуком до першої мобілізації року 1914-го. Усю систему колишніх управ, усі ті суди селянські, всю сваволю урядників, мирових посередників, писарів та помічників їхніх я не забуду, здається, довіку.

Волость залишив я року 1914-го. Платив тоді мені писар п'ять карбованців на місяць — ледве-ледве на харчі вистачало, а треба ж було зодягнутися, взуття... Дома — в батьків — сім'я все прибувала, а злидні, здавалося, напосідали все жвавіше й жвавіше: батько вже не мав снаги допомагати ще й мені.

Я вирішив їхати на заробітки до Києва. До Києва ми приїхали найматися удвох: батько — грузити на березі дрова, а я — невідомо ще на яку роботу.

Цілу ніч ми розмовляли на пароплаві з батьком, як би то знайти мені кращу роботу; батько раїв мені двірником десь стати — робота легка, а грамотному, мовляв, чоловіку кращої й шукати не треба.

Або, наприклад, черевики від хазяїна чистити; спритний хлопець на три-чотири карбованці чистить за день, а хазяїнові ж треба платити два. Харчі хазяйські, хвартух видається, щоб одежа не псувалася...

Батько купили два фунти свіжої булки — ми мовчки їли ту булку на вулиці в пилюці.

— Що ж я, сину, поможу тобі, як я й сам — добре знаєш — ніколи красних днів не бачу: як не коса, то лямка...

І перший раз я побачив тоді, як скотилися в батька по виду дві сльозини.

До речі, випадок у моєму житті завжди грав велику роль... Справді, як мені було не вірити в чарівну силу того чи іншого випадку в моєму житті, коли я абсолютно несподівано опинився на посаді реєстратора повітової земської управи — сидів поруч з «панянками», що їм тиждень тому, може, чистив був черевики?..

Молодість свою — оті літа красні, що ніколи вже не повернуться, — я прожив у надзвичайній матеріальній скруті, часто й густо в запеклій боротьбі за шматок хліба.

Перебуваючи на службі в земстві, я за порадою одного студента почав ретельно одвідувати так звані вечірні гімназійні курси, — склав пізніше іспити за шість класів гімназії.

Року 1920-го я вступив до Київського інституту народної освіти, дійшов до третього курсу, але закінчити інститут мені не пощастило, головним чином через матеріальну скруту...

Писати почав я року 1919-го, коли газета «Боротьба» видрукувала перше моє оповідання «На буряки», писав я свої перші твори легко: за два-три вечори, не маючи жодного уявлення про техніку прози, стиль, — все це прийшло до мене пізніше.

Мої учителі — Винниченко, Стефаник, Кнут Гамсун, Васильченко.

Мрію написати колись бодай одну повість та десятків зо два оповідань, написати їх так, щоб авторові не соромно було говорити в імені української літератури, не соромно носити почесне ім'я письменника: цього імені, на мою думку, я ще не заслужив, як не заслужили його й деякі безпардонно прославлені сучасні письменники.

Н. І. Счастливцева

Урок № 13

ГРИГОРІЙ КОСИНКА. «В ЖИТАХ». ВІТАЇСТИЧНИЙ ПАФОС НОВЕЛИ, ІМПРЕСІОНІСТИЧНА НАСТРОЄВІСТЬ

Мета: розвивати вміння школярів коментувати зміст новели, зокрема показ переваги загальнолюдського над класово-ідеологічним; розвивати навички спільного обговорення та зіставлення складних життєвих ситуацій; навчити виокремлювати й коментувати зорові й слухові образи твору, художні деталі; поглибити поняття про імпресіонізм; виховувати почуття прагнення гармонії душі і світу.

Тип уроку: комбінований із технологіями критичного мислення.

Обладнання: портрети Г. Косинки, його вчителів — В. Стефаника, С. Васильченка, текст новели «В житах», інші твори письменника, картки для аналізу тексту.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Визначити завдання, зосередити увагу одинадцятикласників на темі дослідження.

II. Актуалізація опорних знань

1. Слухання учнівських творів

Зразок твору «Наскрізний пафос життєствердження в новелі Григорія Косинки «В житах» (див. додаток до уроку)

2. Аналіз творів «Змовини», «На золотих богів», «Фавст»

Мало хто з письменників міг відчутти й зрозуміти землю й народ, який на ній працює, так, як відчував і розумів Г. Косинка.

Із самого початку творчого шляху він — співець села. Письменник мовби перейняв із рук Стефаника, Васильченка, Черемшини, своїх улюблених письменників-учителів, естафету й поніс її далі. Молодий Г. Косинка у своїх творах розповідав про гірку нужду, голодне животіння, безвихідні злидні дореволюційного

села, про соціальні зрушення, що сталися в українському селянстві після Жовтневої революції.

Щоб зберегти своє добро, яке було надбане протягом багаторічної праці, селянин часто вимушений був обдурювати владу, удаватися до шахрайства.

В оповіданні «Змовини» йде розповідь про багатого господаря Петра Рудика, який не хоче віддавати комуні своє добро. Він вирішив одружити свою дочку з найбіднішим у селі парубком, віддати все, щоб нічого не дісталось комнезамівцям. Він уночі вимушений був вивозити й переховувати в знайомих речі домашнього вжитку, зерно.

Ми по-людськи повинні зрозуміти й Петра Рудика, який чесно працював, з труднощами розжився, поставив на ноги власне господарство, а тепер мусить усього позбутися. І письменник тут при гостро конфронтаційному конфлікті віднаходить той ракурс, який дозволяє нам бачити життя багатогранно й об'єктивно. У цьому — сила його таланту.

Твір «На золотих богів» написано 1920 р. Етюд, або ліричний шкіц — так визначається його жанр, поширений у тогочасній прозі. Це свідчило про загальну тенденцію ліризації української літератури 20-х рр., прагнення письменників швидко відгукнутися на революційні події.

За цей твір Григорія Косинку було звинувачено в невиразності ідейної позиції.

Назва «На золотих богів» та й фраза «Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії «золотих богів» (тобто білогвардійців) ніби свідчать про щирі симпатії автора до селян-бідняків. Але ідейно-естетичний зміст твору виводить читача далеко за межі однозначної авторської оцінки: схвалення чи засудження чогось. Григорій Косинка, як і Валер'ян Підмогильний чи Микола Хвильовий, ніколи не користувався цим дешевим засобом.

«На золотих богів» — не пафосне оспівування революційних подій в Україні, а одна з перших спроб у літературі осмислити їх художньо.

Чи не найяскравіше свідчить про майстерність письменника оповідання «Фавст», яке лишилося незакінченим. Цей твір дуже довго не друкували, навіть у більш пізні часи. Певно, через те, що події, зображені у творі, відбуваються у в'язниці перших пореволюційних часів (1918–1919). Григорій Косинка брав участь у громадянській війні, три місяці був ув'язненим, саме тюремні спогади відображені в оповіданні «Фавст».

До камери, переповної вщерт, кинули селяка Прокопа Конюшину, ясна річ, «бандита». Білогвардійський офіцер одразу помітив його подібність до героя відомого твору: «Фауста привели. Посидим більше — Гете увидим». Головний герой твору, дядько з Поділля, не лише зовнішньо схожий на літературного персонажа твору Гете, він теж, як Фауст, шукає життєву істину. До в'язниці селянин потрапив як свідомий борець за самостійну Україну. Про події, що передували ув'язненню Прокопа, автор сказав кількома словами, що малюють в уяві читача цілісну картину тих часів: «Наступ Муравйова на село. Руїни, десятий відповідає. Смерть Фавствого батька. Скрині. Хлипало в бур'янах зотліле село. Образ матері». Не стерпівши наруги, «свідомий» селяк Конюшина створює загін і бореться проти нападників. У в'язниці слідчі домагаються від селянина зізнання — де його «бандити».

Місяцями Конюшину тримають у «чорному, як ніч, холодному й мокрому карцері», його катують, б'ють, але він не зізнається: «Не співайте! Не зацвітуть, ніколи вже не зацвітуть пісні на гриві коня! І я все-таки не буду журитися: ми вмираємо в ім'я наступних поколінь». Сповненого туги, але непохитного, показав письменник свого героя: «Так знайте — ...нікого не продаватиму. Юдою не буду!». І навіть у стані божевілля, до якого його довели тюремники, він мчав, по камері на своєму коні Іскрі, й, розбивши до крові руки, намалював на стіні велику літеру «У», що очевидно, мало означати «Україна». Ідучи в небуття, на страту, Фавст хоче кожному в камері залишити щось добре на згадку. Останні свідомі слова його: « Не радійте, офіцере, з моєї страти... — сотня поляже, тисячі натомість стануть до боротьби... ».

А в сусідній «етапній» камері студенти співають колядку, яка символічно може бути знаменням невмирущості ідеї Фавста, слова мовби перегукуються з душевним перетворенням Прокопа Конюшини — він стає зовсім іншою людиною, незримою, безтілесною, але існуючою для поколінь, а також і в пам'яті такого ж, як він селяка Конончука: «А Конончук держав у руках шматок хліба, що його дав йому Фавст з Поділля, і ридав». Образ Фавста — це споріднений образ Прометея Тараса Шевченка, Мойсея Івана Франка та Кам'яного господаря Лесі Українки.

Ідея оповідання — показати, що прагнення до незалежності України було притаманне не лише представникам інтелігенції, а й простим селянам, які задумувалися над сенсом свого існування. Письменник, переповідаючи трагедію новітнього Фауста, ніби застерігав від кривої розправи над селянами, ніби засту-

пався за ті тисячі жертв, які невдовзі поглинули сталінські концтабори. У 1930 році твори Григорія Косинки було заборонено видавати, а в 1934 р. влада знищила й письменника. Та ідея бунтарства проти насильства з боку влади, прагнення власної гідності й честі залишилися у творах новеліста як взірець для наступних поколінь.

III. Сприйняття й засвоєння учнями нового матеріалу

1. Евристична бесіда

- Хто такий дезертир?
- Назвіть ймовірні причини дезертирства?
- Якою людиною може бути дезертир?
- Уявіть собі, що ваш товариш, призваний до лав армії, раптом стає дезертиром. Змоделюйте ситуацію зустрічі з ним.

2. «Мозковий штурм». Схема подій

Герой	Мета	Суперник	Помічник
Корній Дзіка — дезертир, який разом з бандою прибував до рідного села	Знайти пристанище, їжу, але не потрапитися на очі односельчан	Гострий. Хто він? Бандит чи командир? У чому його схожість із доктором Тагабатовом М. Хвильового?	Розстріляний комуніст Матвій Киянчука. Молодець! А може Уляна?
Протагоніст. Уляна — його кохана. Вона любить	Бути щасливою із коханою людиною	Дзюба — багач.	Корній, який її теж любить і щасливим може бути тільки з нею. Його життєві обставини не дають йому повністю віддатись коханій

3. Підсумок

Кільце замкнуте, бо для кожного з них мета має різний рівень досяжності: Уляна мріє про велике щастя, а Корній мріє про те, як би задовольнити свої потреби сьогодні. І тільки після зустрічі в полі з коханою задумується над спільною для них обох метою.

4. Дослідження ситуації

- Як умовна ситуація показує нам героя?
- Чи викликає він у нас відчуження?
- Як допомагає природа показати його стан?
- Які зорові образи постають перед нами? (*Степ. Жита. Сонце. Черногуз*)
- Які слухові образи з'являються в новелі? (*Бджола тріпоче крилом. Слово. Сміх. Нерви дзвенять. Степ дзвонить косами*)
- Які почуття викликає герой?
- Що ми думаємо про зустріч його з Уляною?
- Чи зможуть вони бути щасливими?

5. Словникова робота

Імпресіонізм — художній напрям, заснований на принципі безпосередньої фіксації вражень, спостережень, співпереживань. Сформувався у Франції в другій половині XIX ст., насамперед у малярстві. Визначення походить від назви картини Клода Моне «Враження. Схід сонця» («*Impression. Soleil levant*», 1873). Наприкінці XIX ст. імпресіонізм поширився в європейському письменстві. Засновниками літературного імпресіонізму вважаються брати Конкури. Виявився він також у творчості Гі де Мопассана, М. Пруста, К. Гамсуна, О. Уайльда, Р. Л. Стівенсона, А. Шніцлера, А. Чехова, І. Буніна, А. Анненського та ін.

Визначальні риси імпресіонізму:

- зображується не сам предмет, а враження від нього («Бачити, відчувати, виражати — в цьому все мистецтво», — проголошували Едмонд і Жюль Конкури);
- імпресіоністи орієнтуються на почуття, а не на розум;
- відмова від ідеалізації: ставлячи перед собою завдання зафіксувати реальні моменти, імпресіоністи найчастіше заперечували поняття ідеалізації й ідеалу, адже ідеал відсутній у конкретній реальності;
- часопростір ущільнюється й подрібнюється, предметом мистецької зацікавленості стає не послідовна зміна подій і явищ (фабула), не соціальний, логічно впорядкований історичний відрізок або період життя героя, а уривчасті фрагменти, відбиті у свідомості персонажа;
- герой імпресіоністичного твору цікавий не так своєю активністю, спрямованою на перетворення зовнішнього світу, як саме «пасивною» здатністю сприймати, реагувати на зовнішні збудники, бути носієм, навіть колекціонером вражень;

- найпоширенішим жанром імпресіонізму стає новела. Український імпресіонізм на тлі західноєвропейського мав яскравіше лірико-романтичне забарвлення, що зближувало його (а нерідко й змішувало зовсім) з неоромантизмом та символізмом.

Поетика імпресіонізму відбилася у творчості М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Черемшини, частково О. Кобилянської, а також Г. Михайличенка, М. Хвильового, Є. Плужника та ін.

IV. Закріплення вивченого

1. Робота в групах

Пояснення й обговорення

Чому?

Що, якби...

Чому б не...

За поданими формулами домислити запитання, дати на них відповідь, сформувати драматичні ролі для обох героїв залежно від їх навантаження (Герой. Протагоніст).

Орієнтовні запитання

I група: Чому він не повернувся в рідне село? Чому, ставши дезертиром, потрапив до банди Гострого?

II група: Що, якби він не зустрів Уляну? Що, якби його побачив Гострий з Уляною? Що, якби він вистрелив тоді, у житах, у Дзюбу?

III група: Чому б не понести покарання, а потім жити чесно? Чому б не набратися сміливості й повстати проти бандитів?

2. Хвилина спогадів про Г. Косинку

(читають заздалегідь підготовлені учні)

- Ім'я й діло Косинки міцно вплетені у вінок слави української літератури (*В. Касян*).
- За своє коротке життя Григорій Косинка встиг написати небагато, але й цей доробок свідчить, що в його особі українська література мала талановитого співця української бідноти, дітям якої тільки «сниться молоко», глибокого знавця свого народу і його мови (*П. Панч*).
- Тонкий психолог, життєлюб, людинолюб, письменник визначного, наскрізь самобутнього таланту, істинний продовжувач художніх традицій Стефаника і Черемшини, Коцюбинського і Васильченка — такий був Косинка... (*Євген Шаблі-овський*).

- Сьогоднішній читач, перегортаючи перевидані тепер твори Г. Косинки та переклади їх на російську мову, з подивом відкриває для себе цього талановитого письменника (*Б. Антоненко-Давидович*).

V. Домашнє завдання

Написати творчу роботу «Як би склалося життя героя, якби він не став дезертиром?».

Додаток до уроку

Наскрізний пафос життєствердження в новелі Григорія Косинки «В житах»

Тривожним, важким і повним нерозв'язаних протиріч — саме таким постає перед нами час революційних та пореволюційних подій в Україні ХХ століття із творів визначних майстрів слова, діяльність яких припала на 20–30 роки. Новели Г. Косинки про ту бурхливу добу посідають одне з чільних місць серед правдивих історій про людину й час, написаних безпосередніми свідками, учасниками тих подій.

Та попри жахливість, нелюдське обличчя часу митці намагалися відповідно зі своїм світоглядом віднаходити в ньому й позитивні, або, сказати б, просякнуті пафосом гуманізму та життєствердження риси, і їм це вдавалося.

Косинчина заслуга в цьому напрямі неабияка. Адже ціла низка його творів — це гімн життю, що проростає на обпаленому війною полі наперекір нищівній силі тваринного в людині, це утвердження думки, що навіть, здавалося б, украй понівечена людська душа може й повинна повернутися у свій нормальний стан. А цей стан характеризується наповненістю серця людини радістю, людяністю, любов'ю і закоханістю в життя.

Мабуть, найглибшого розкриття у творчій спадщині Григорія Косинки порушена проблематика знайшла у невеличкій новелі «В житах».

Заувага про те, що новела досить коротенька за обсягом має досить суттєве значення, оскільки саме ця риса є найхарактернішою в письмі Г. Косинки: він умів декількома фразами, нюансом світлотіней, образом або символом передати найширшу гаму почуттів, думок, ідей. Недарма ж класик української новелістики Василь Стефаник називав Григорія своїм онуком.

Фабула новели незвичайно простенька: герой, який дезертирував із царської армії, вимушений переховуватися в житах, аби

не бути розстріляним. Під час перебування у сховку з ним відбуваються дві історії: він спостерігає за багатієм та зустрічається зі своєю колишньою коханою Уляною — це, власне, і все, про що розповів нам Косинка в новелі. А далі розпочинається розповідь Корнія — героя новели, яка, власне, не є розповіддю, а це, радше, череда спогадів, асоціативний ряд, вибудований ним на основі протиставлення мирного й повстанського життя, це глибоке почуття ненависті до багатія й так само глибока закоханість у дівчину. І все це постійно переплітається з образом жита.

Звичайнісінький злак у канві новели набуває яскраво символічного звучання. Житнє поле — єдиний свідок поневірянь героя, єдиний друг і захисник його — перетворюється у спогадах, свідомості героя у своєрідного повіреного у всі земні таїни, навіть більше: житнє поле стає самим життям. Життям, яке байдуже, а, може, й з біллю сприймає смерть своїх дітей, і так само спокійно дивиться на їхні радощі. Так, наприклад, поряд з тінню розстріляного Корнієвого товариша, що ніби проходить житами перед очима героя, з'являється й повна сил і краси Уляна. І вона не лише не тінь, а плоть і кров, вона самі соки землі, саме жито-життя, які здатні пробудити, повернути до сприйняття земних радостей і мертвих, і живих. А саме на пограниччі між цими двома станами перебуває Корній, адже для себе він живий, а для інших — мертвий, та й ледь не тваринне існування його до зустрічі з Уляною скоріше нагадувало смерть, аніж повноцінне життя. Але почуття любові до Уляни врешті перемагає страх за життя. Корній забуває про небезпеку, що йому загрожує, і піднімається з землі назустріч любові, навперейми справжньому життю. І хоч не довгим було щастя Корнія й Уляни, та все ж у героєвому серці назавжди залишився дух жита й непереможне прагнення жити.

Жито, жити, любити... — це весь Косинка, це його поезія. Читаючи його твори, часто просто-напросто забуваєш, що це проза, а не поезія. Такі ці новели насичені образами, мелодією, почуттям. То ж і пишучи про них, несподівано й сам спостерігаєш за собою бажання писати ледь не віршем, помічаєш, що Косинчині образи, художні засоби, ідеї знаходять відгук у тобі. Та не просто відгукуються, а спонукають тебе до співтворчості, пробуджують думку, почуття й наснажують на життя, наповнене сенсом і гідністю.

Н. І. Счастливцева

Урок № 14

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1920–1930 рр. ПОЕЗІЯ. ПРОЗА

Мета: перевірити рівень засвоєння вивченого матеріалу з теми; формувати вміння роботи з різнорівневими завданнями; розвивати навички узагальнення й аналізу вивченого матеріалу; виховувати прагнення самовдосконалення.

Тип уроку: контроль та коригування знань, умінь, навичок.

Обладнання: різнорівневі завдання.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми й мети уроку

II. Пояснення вчителем методики виконання завдань контрольної роботи

Виконання завдання I рівня передбачає максимальну оцінку 0,5 б., II рівня — 2 б., III рівня — 3 б.

III. Проведення тестової контрольної роботи

Варіант I

Рівень I

Визначте правильне твердження:

- 1920 р. виходить збірка П. Тичини під назвою
 - «Рідний край»
 - «Чернігів»
 - «Сталь і ніжність»
 - «Замість сонетів і октав»
- Представником авангардного мистецтва початку XX ст. є
 - М. Зеров
 - М. Семенко
 - Є. Плужник
 - Г. Косинка

3. «Батько — вчитель, потім — завідуючий городською школою, нарешті — 1905 року — інспектор народних шкіл, мати — з дрібного землевласницького роду Яреськів — роду козацького...». Це запис із автобіографії
- А М. Хвильового
 - Б М. Зерова
 - В М. Рильського
 - Г М. Семенка
4. Поезією М. Рильського про місто його дитинства — Київ є
- А «На білу гречку впали роси...»
 - Б «Яблука доспіли, яблука червоні...»
 - В «Слово про рідну матір»
 - Г «Ластівки літають, бо літається»
5. Показ жінки в часи революції, згубного впливу хибних ідей на людину та переродження комуністів у бездумних чиновників є темою твору М. Хвильового
- А «Сентиментальна історія»
 - Б «Я (Романтика)»
 - В «Кіт у чоботях»
 - Г «Думки проти течії»
6. Два світи — минуле й майбутнє, буття й небуття, реальне й уявне — поєдналися в один у творі Г. Косинки
- А «Мати»
 - Б «На золотих богів»
 - В «Фауст»
 - Г «В житах»

Рівень II

Дайте розгорнуту відповідь:

1. Які стильові тенденції переважають в індивідуальному стилі письменника?
2. Яким вимальовується в поезії Є. Плужника образ його часу? Порівняйте з художніми свідченнями інших авторів.
3. М. Рильський оцінив першу збірку Г. Косинки як початок «епохи революції». Чи виправдав новеліст ці сподівання?

Рівень III

Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:

- «Екзотичність мислення М. Семенка»;
- «Жінка в пореволюційному суспільстві» (за творами М. Хвильового);

- «Новели Г. Косинки — гарячий подих революції, селянської волі і сум бідняцької ниви (М. Стельмах)».

Варіант II

Рівень I

Визначте правильне твердження

- 1924 р. виходить збірка П. Тичини під назвою
 - А «Вітер з України»
 - Б «Плуг»
 - В «Сонячні кларнети»
 - Г «Сковорода»
- Перший друкований твір М. Семенка з'явився в журналі
 - А «Україна»
 - Б «Український вісник»
 - В «Українська хата»
 - Г «Дзвін»
- «Ми хочемо такої літературної обстановки, в якій будуть цінитися не маніфест, а робота письменника...». Ці слова належать критикові
 - А М. Семенку
 - Б М. Хвильовому
 - В М. Зерову
 - Г М. Рильському
- «Неокласицизм» стилю М. Рильського найбільш ґрунтовно й влучно сформулював
 - А М. Зеров
 - Б М. Семенко
 - В М. Хвильовий
 - Г П. Тичина
- Членом спілки пролетарських письменників «Гарт», одним із перших ініціаторів створення ВАПЛІТЕ є
 - А Є. Плужник
 - Б М. Зеров
 - В Г. Косинка
 - Г М. Хвильовий
- Автором поетичних рядків «Вчись у природи творчого спокою В дні вересневі...» є
 - А П. Тичина
 - Б М. Рильський
 - В Є. Плужник
 - Г М. Семенко

Рівень II

Дайте розгорнуту відповідь:

1. Поясніть зв'язок літератури як мистецтва слова з провідними тенденціями свого часу.
2. Схарактеризуйте художню форму одного із сонет М. Зерова (за вибором).
3. Розкрийте особливості гротеску в повістях М. Хвильового «Санаторійна зона» та «Сентиментальна історія».

Рівень III

Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:

- «Спадщина “розстріляного відродження” — то важлива й цікава сторінка нашої культури»;
- «Вірші П. Тичини, М. Рильського — шедеври світової літератури»;
- «Мої роздуми про новелістику Г. Косинки».

IV. Підсумок уроку**V. Домашнє завдання**

Скласти хронологічну таблицю життя й творчості Ю. Яновського.

О. П. Ващенко

Урок № 15

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ. ТВОРЧА БІОГРАФІЯ МИТЦЯ. РОМАН «ВЕРШНИКИ». ІДЕЯ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ВАРТОСТЕЙ КЛАСОВИМ У НОВЕЛІ «ПОДВІЙНЕ КОЛО»

- Мета:** ознайомити учнів із творчою біографією Юрія Яновського, місцем письменника в розвитку української літератури, жанровою своєрідністю роману «Вершники»; розвивати вміння аналізувати твори; виховувати інтерес до творчості письменника.
- Тип уроку:** вивчення нового матеріалу.
- Обладнання:** портрет письменника, мультимедійний додаток «Життєвий і творчий шлях письменника», виставка творів Ю. Яновського, документальної, художньої та публіцистичної літератури про письменника, епіграф.

Трапляються люди, що не полишають у пам'яті жодних згадок — були та й нема. Зате життя нас нагороджує великою кількістю людей-зірок, які не гаснуть у нашій пам'яті, які живуть у тобі, зогрівають тебе своїм теплом, своєю мудрістю. До таких світлих, незабутніх людей і належить Юрій Іванович Яновський.
Матвій Талалаєвський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово

Складний і важкий, іноді й суперечливий творчий шлях пройшов Юрій Яновський, шлях, будні якого були сповнені пристрасної творчості й горіння. Девізом його стали крилаті слова Емілія Золя: «Ні дня без рядка».

Ключ до справжнього розуміння і злетів, і протиріч, та й деяких творчих невдач Яновського — у сумлінному вивченні його спадщини.

Максим Рильський у статті «Правда завжди правда», присвяченій пам'яті письменника, закликав «при ясному денному світлі уважно переглянути всю творчість Яновського, — не для того, щоб її таки всю прийняти й визнати бездоганною, не для того, щоб канонізувати й поставити поза критикою деякі окремі, особливо ранні, твори письменника, а для того, щоб над іменем нашого видатного майстра й чесного громадянина засіяло в усій своїй красі сонце правди».

2. Розгляд виставки творів письменника та документальної, публіцистичної літератури про нього

3. Вивчення біографії Ю. І. Яновського

Основні дати життя й творчості

1902 року, 27 серпня у селі Майєрове Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нині Компаніївський район Кіровоградської області) у хліборобській родині Івана Миколайовича та Марії Мусіївни Яновських народився син Григорій, якого згодом стали називати Юрієм.

1909 р. — вступив до церковно-приходської школи в с. Майєровому, через рік — до земської в селі Нечаївці.

1911 р., серпень — зарахований до Єлисаветградського реального училища.

1918–1919 рр. — борець добровільної санітарної дружини в місті Єлисаветграді, бере активну участь у боях проти банди Никифорової.

1920 р. — інструктор Єлисаветградського повітового статистичного бюро та інспектор карткової системи продовольчого комітету.

1921 р. — інспектор Єлисаветградської повітової робітничо-селянської інспекції.

1922 р. — завідуючий відділом адмінсектора при Єлисаветградському міськвиконкомі; 4 червня — у київській газеті «Пролетарська правда» з'являється перша публікація — вірш російською мовою «Море» під псевдонімом Ней.

1922–1925 рр. — студент Київського політехнічного інституту.

1924 р., 17 лютого — у київській газеті «Більшовик» з'являється перша публікація українською мовою — вірш «Дзвін» під псевдонімом Юрій Ней.

1924 р., 2 березня — у тій же газеті друкується перше оповідання «А потім німці тікали».

1925 р. — у Харкові (видавництво «Книгоспілка») виходить перша книга — збірка оповідань «Мамутові бивні»; жовтень — переїзд до Харкова, знайомство з В. Блакитним, О. Довженком, Остапом Вишнюю, П. Тичиною, М. Кулішем.

1925–1927 рр. — редактор ВУФКУ, головний редактор Одеської кінофабрики.

1927 р. — у журналі «Вапліте» (№ 3) друкується повість «Байгород».

1928 р. — виходить книга поезій «Прекрасна Ут» і роман «Майстер корабля».

1930 р. — виходить роман «Чотири шаблі».

1932 р. — з'являється друком перша п'єса «Завойовники».

1935 р. — друкується роман «Вершники» спочатку в перекладі російською мовою в журналі «Знамя» та «Роман-газеті» (Москва), потім у Держлітвидаві України.

1937 р. — у театрах Москви, Ленінграда, Харкова та інших міст з успіхом іде п'єса «Дума про Британку».

1939 р. — переїзд на постійне проживання до Києва; 31 січня — нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

1941 р., 3 вересня — у газеті «За Радянську Україну» друкується перша новела воєнного часу «Коваль».

1941–1946 рр. — відповідальний редактор журналу «Українська література» (з січня 1946 р. — «Вітчизна»).

1942 р. — виходять збірки оповідань: в Уфі — «Американський кум» та «Генерал Макодзьба», у Саратові — «Новели».

1945 р., листопад — 1946 р., березень — спеціальний кореспондент газети «Правда України» на Нюрнберзькому процесі.

1947 р. — у журналі «Дніпро» (№ 4–5) друкується роман «Жива вода».

1948 р., квітень — за цикл «Київські оповідання», опублікований у журналі «Знамя», присуджено Державну премію СРСР.

1954 р., 16 лютого — прем'єра п'єси «Дочка прокурора» на сцені Київського драматичного театру ім. Лесі Українки.

1954 р., 25 лютого — помер Ю. І. Яновський. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

4. Створення портфоліо письменника

При народженні: Яновський Юрій Іванович.

Псевдоніми, криптоніми: Юрій Ней, Юрі Юрченко.

Дата народження: 27 серпня 1902 р.

Місце народження: хутір Майєрове, Кіровоградська область.

Дата смерті: 25 лютого 1954 р. (51 рік).

Місце смерті: Київ.

Національність: українець.

Громадянство: СРСР.

Мова творів: українська, російська.

Рід діяльності: прозаїк, поет.

Роки активності: 1922–1954 рр.

Напрямок: неоромантизм, соціалістичний реалізм.

Жанр: новела, роман, оповідання, повість, вірш.

5. Висловлювання відомих людей про Юрія Яновського

- «Що таке талант? Дехто, шукаючи відповіді, копірається у наукових фоліантах. Пригадуючи Юрія Івановича, робиш висновок, що талановита людина — це людина, яка має полум'яне серце, винятковий розум, особливу увагу...» (*Дмитро Гринько*).
- «...У Яновського вийшло у світ багато творів, але писав він протягом свого життя одну книгу — книгу мудрого великого Буття» (*Микола Строковський*).
- «Юрій Іванович завжди був шукачем цікавих пригод, але шукав він їх не для того, щоб одразу пустити в якийсь твір. Вони йому потрібні були як доказ його принципових життєвих настанов, він підкріплював ними своє впевнення, що людина може й повинна бути кращою, ніж вона є. Прагнути цього він учив нас своїм життям і своєю творчістю, і за це йому щиро-сердний уклін» (*Матвій Талалаєвський*).
- «Я любив романтичні твори Юрія Яновського — і вся його особа була оповита для мене романтичним серпанком» (*Абрам Кацнельсон*).
- «Юрій Яновський — наша національна гордість» (*Микита Шумило*).
- «Яка ж то була напрочуд приваблива людина!.. Стриманий і м'який, надзвичайно простий і привітливий у стосунках з людьми, з товаришами, скромний і вдумливий...» (*Наталія Забіла*).
- «Письменницький талант Юрія Яновського наскрізь пройнятий поезією українського народу, завжди викликав у нас справжню радість за українську літературу...» (*Петро Панч*).
- «Дбайливо, з великою любов'ю ставився письменник до слова. Варіюючи, відбираючи, він нанизував їх, як намистинки, одне до одного, будучи до себе безмірно вимогливим. Щоб оновити відчуття мови, почути її з народних вуст, він любив поринати в саму гущу народу» (*Тамара Яновська*).

6. Творчий доробок митця

Ю. Яновський залишив нам багатожанрову спадщину: 70 новел, оповідань, чимало поезій, повість, чотири романи, сім п'єс (деякі успішно ставилися театрами), а ще кіносценарії, публіцистика.

Його справедливо називають сміливим новатором в українській літературі ХХ ст. Він — один із найяскравіших представників неоромантичної течії в ній. У царині як змісту, так і форми художніх творів ніколи не прагнув ходити чужими стежками, відкидав усталені схеми, банальності, трафарети.

Уже перші збірки новел Ю. Яновського «Мамутові бивні» (1925), «Кров землі» (1927) разом із творами М. Хвильового, Г. Косинки, В. Підмогильного та ін. підтвердили відхід нової хвилі української літератури від народницько-просвітницьких традицій ХІХ, а почасти й початку ХХ ст. Поза сумнівом, на них позначився вплив футуризму й кіностилістики нової музи, що вабила до себе і Яновського. Сюжетами новел «Мамутові бивні», «Історія попільниці», «Роман Ма», «Туз і перстень», «Кров землі» керує смілива авторська думка, хоч у цілому вони досить банальні й поширені на ті часи.

Серед ранніх творів Ю. Яновського — новела «Поворот» (1927), надрукована вперше тільки 1967 р. У романтичному стилі написана повість «Байгород», яка створювалася 1927 р. в Одесі, «коли спогади юнацтва підступили клубком до його горлянки. Авторіві нашому здавалося тоді, що море витікає з берегів і широкою водою тече в степи, переламуючись, перегинаючись через обрій», — так пояснено задум у «Коментарях до знижок...».

Роман «Майстер корабля» (1928) — абсолютно новаторський за змістом і формою твір в українській літературі. Яновський осмислює роль творчої інтелігенції, власне, еліти суспільства у формуванні й становленні світогляду нової доби — тема, що постала на вістрі інтересу багатьох тогочасних письменників.

У романі «Чотири шаблі» (1931) показано могутню стихію національно-визвольного руху в Україні в революційний час та його трагічні наслідки. Така тема в українській літературі була порушена вперше. Твір складається із семи розділів (пісень). Таким чином, письменник започаткував в українській літературі новий різновид роману — роман у новелах.

Після появи 1935 р. роману в новелах «Вершники» письменник став досить відомим. Цей твір узагалі протягом довгого часу вважався вершинним здобутком митця. «В цій невеликій книжці закладено три роки роботи, три роки всіляких думок і самовід-

чувань, усяких життєвих умов», — читаємо в записниках автора. У ньому розповідається про братовбивчу війну в Україні 1919 р., яка стала початком трагедій, що випали на долю українського народу після революції 1917 р.

Ю. Яновський — романтик за світовідчуттям і стилем, його приваблювали яскраві характери, небуденні, екстремальні ситуації, у яких найвиразніше розкривалися людські риси. Його манера письма позначена суб'єктивною стихією: вибухом емоцій, патетикою, виведенням «назовні» авторськими симпатіями та антипатіями. Він був тонким стилістом з особливим чуттям слова, його відтінків і нюансів. Сам письменник назвав себе поетом, який інколи пише прозу.

Коли Юрій Яновський читав книжку і хотів її оцінити, він питав себе: «Чи взяв би ти її в далеку путь, по розмитій дорозі босоніж ступаючи, у далеку таємну путь? Чи поклав би її в торбу із хлібом окрайцем, пучкою солі й цибулиною? Чи достойна вона там у торбі на плечах лежати всю путь, до хліба торкаючись? На перепочинку, коли розв'яжеш торбу і з'їси хліба з цибулиною, чи дасть вона тобі мужність і радість, щирий захват і приємний біль мудрості?». У цих словах не тільки естетична програма письменника. Це — девіз його життя. Твори письменника й сьогодні захоплюють читачів, уселяють у них мужність, приносять незвичайну радість, щирий захват.

7. Коментування учнями епіграфу

8. Робота над романом «Вершники»

«Вершники» — перлина творчості Ю. Яновського. П. Г. Тичина сказав, що саме цим романом новітня українська література склала екзамен на атестат зрілості. Тема громадянської війни постає у творі по-справжньому героїчною й романтичною. Автор правдиво показує трагедію цілої родини Половців, яких революція розкидала по різні ідеологічні фронти.

Особливо яскраво виявилася в цьому творі композиційна майстерність Яновського. Роман складається із восьми сюжетно завершених новел («Подвійне коло», «Дитинство», «Шаланда в морі», «Батальйон Шведа», «Лист у вічність», «Чубенко, командир полку», «Шлях армій», «Адаменко»), які в сукупності передають панораму періоду громадянської війни.

«Вершники» — новелістичний роман.

9. Теорія літератури

Роман (фр. *roman* — романський) — літературний жанр, найбільш поширений у XVIII–XX ст.; великий за обсягом, складний

за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Новела (іт. *novella*, від лат. *novellus* — новітній) — невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вимальованою дією.

Роман у новелах — складний за побудовою і великий за розміром епічний прозовий твір, у якому широко охоплені життєві події певної епохи; складається з окремих новел, об'єднаних спільним задумом.

Відображаючи дійсність, мистецтво не може не відобразити і часопросторові форми її існування.

Художній простір і час є відтворенням, ідеальним простором і часопросторові. Простір і час у мистецтві — це універсальні визначення художнього образу.

Специфіка художнього простору полягає в тому, що він є художньо-відображеним простором і має естетичний зміст. Митець у своєму творі, відтворюючи реальний простір, разом із тим формує певний художній простір, у якому відбуваються події. Цей простір може бути великим і охоплювати кілька країн або виходити за межі земної планети, або ж навіть звужуватися до тісних меж однієї кімнати.

Художній час є способом існування мистецтва, одним із засобів оволодіння соціальним та індивідуальним часом, його відтворення та творення, збереження та перетворення. У ХХ ст. відбуваються суттєві зміни в художній практиці. Поширюється вільна (монтажна) форма композиції літературних творів. Майже одночасно з'являються безсюжетна література, безпредметний живопис, атональна музика, абстрактна скульптура.

В основу мистецтва покладена *умовність зображення*, оскільки не міг би відбутися сам факт відображення дійсності, яким передбачено відторгнення реально або ж уявно існуючих явищ і речей шляхом їх відтворення у змалюванні, а не ототожнення з прототипом.

10. Опрацювання особливостей роману

- Роман складається з восьми композиційно й сюжетно пов'язаних новел.
- Відсутність хронологічної послідовності в розгортанні подій.
- Використання кінематографічного прийому монтажу «кадрів».
- Має ознаки народної думи, героїчної поеми, новели.

- Виняткових героїв автор показує у виняткових обставинах.
- Головний мотив — розпад людського роду, що почався з революцією.
- Правдивість і типовість у відтворенні історичних подій та змалюванні дійових осіб.

Проблеми порушені в романі

- Трагедія роду й народу.
- Розпад родини заради ідеї.
- Революція і народ.
- Політичні платформи різних партій і політичних сил.
- Відданість справі.
- Творча праця та духовні цінності.
- Проблема братовбивчої громадянської війни.

Роман розпочинається новелою «Подвійне коло». Автор зразу вводить нас у шквал гарячих подій літа 1919 року. На степових просторах летиться кров чотирьох братів, обдурених, осліплених ворожими проповідями шовіністів і монархістів, націоналістів і анархістів.

Новела «Подвійне коло» (коло інтересів класових і родинних) — класичний зразок художнього втілення болючих роздумів митця про непростий час в історії свого народу, коли брат убиває брата. Той «умовний» бій у степу під Компановкою символізує собою всю складну ситуацію в Україні під час громадянської війни. І хоча врешті-решт перемагає інтернаціональний загін Івана Половця, але емоційний акцент зовсім на іншому — автор не підтримує цю криваву різню, хоча вона й задля нового життя.

IV. Підсумок уроку

1. Бесіда з учнями

- У чому новаторство роману «Вершники»?
- Якою новелою починається роман?
- Яким девізом у житті керувався Мусій Половець?
- Чи дотримувалися батьківської науки сини?
- У чому полягає трагізм роду Половців?

2. Ланцюжок думок

Чому новела має назву «Подвійне коло»?

Матеріал для вчителя

Серед літературознавців не існує одностайності в тлумаченні цього заголовку. Одні вважають, що «подвійне коло» означає подвійне коло подій — на фронті і в тилу, у степу й у підпіллі

(дії Мусія Половця й Чубенка). На думку С. Шаховського: «Подвійне коло» — це коло правди й неправди, які письменник дає можливість розрізнити за допомогою наскрізного образу Івана Половця».

Ідейна спрямованість новели в словах старого Мусія: «Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду». Та з кожною смертю зміст цієї тези заперечується, набуває інших форм і завершується Івановим: «Рід розпадається, а клас стоїть». Підсумки трагедії підводить комісар Герт: на його думку, брати Івана загинули тому, що були одного роду, та не одного класу.

Ці слова, можливо, є ключем до розуміння назви новели. Може, клас і рід — це те подвійне коло, у якому замкнуте життя п'ятьох братів. Вихід із цього кола диктується суворими законами класової боротьби. Якщо це так, то тоді правильною буде й така думка: почуття класової непримиренності вище за почуття родової приналежності. У криваве коло громадянської війни загнали себе брати Половці. Знехтувавши батьковим заповітом, вони стали братовбивцями, зрадниками, злочинцями, жертвами розмаїття ідеологій. Така історія, такий закономірний її розвиток по спіралі.

Існують й інші думки щодо назви новели. Дехто вважає, що це боротьба правди й кривди, добра і зла, правди багатих і правди бідних.

Та як би ми не тлумачили назву новели, закономірним є одне: не буде міцного роду — не буде держави. Рід — це частина держави. І хочеться вірити в те, що в майбутньому люди стануть братами й по крові, і по духу. Маленький промінчик цієї надії світиться в кінці новели: Іван не вбиває Сашка, пояснюючи його приналежність до проклятих махновців молодістю. Можливо, від цієї гілки відродиться рід Половців?! Наша незалежна Україна не повторить помилок братів Половців, а їх ганебні вчинки сприйме як застереження для майбутніх поколінь.

V. Домашнє завдання

1. Проаналізувати новелу «Подвійне коло».
2. Виписати висловлювання відомих людей про роман «Вершники».
3. Скласти хронологічну таблицю життєвого й творчого шляху Ю. Яновського.

О. П. Ващенко

Уроки № 16–17

**Ю. ЯНОВСЬКИЙ. «ДИТИНСТВО». ІДЕЯ НЕТЛІННОЇ
ВАРТОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСНОВ БУТТЯ.
УТВЕРДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ІДЕАЛІВ
ВІРНОСТІ Й КОХАННЯ В НОВЕЛІ «ШАЛАНДА В МОРІ»**

Мета: ознайомити учнів зі змістом новел «Дитинство», «Шаланда в морі»; розвивати навички аналізу текстів, шліфувати вміння пояснювати художні засоби, відокремлювати епізоди й художні деталі як втілення національних атрибутів; висловлювати власне ставлення до проблеми збереження своїх коренів, небезпеки їхньої втрати.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет письменника, план аналізу новели.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Проаналізувати новелу «Подвійне коло» за поданим планом

План

1. Проблематика.
2. Історичне тло зображуваних подій.
3. Місце новели у творчості Ю. Яновського і в українській літературі ХХ ст.
4. Характеристика образів новели.
5. Жанрові та стильові особливості твору.
6. Символічне значення назви. Ваша версія.
7. Образ автора в новелі.

2. Виконати тестові завдання

1. Розмістити етапи життя Ю. Яновського в правильній послідовності

- А Студент Київського політехнічного інституту
 Б Зарахований до Єлисаветградського реального училища
 В Боець добровільної санітарної дружини в місті Єлисаветграді
 Г Інструктор Єлисаветградського повітового статистичного бюро та інспектор карткової системи продовольчого комітету
2. Установити відповідність між назвою збірки та датою її виходу
1 «Земля батьків»	А 1925
2 «Короткі історії»	Б 1948
3 «Мамутові бивні»	В 1944
4 «Київські оповідання»	Г 1940

3. Читання учнями висловлювань відомих людей про роман «Вершники»

Орієнтовна відповідь

- «Заслуга «Вершників» перед нашою літературою дуже велика. Безсмертна героїка громадянської війни була поставлена на національний ґрунт, висвітлена як народна українська героїка. Твір Яновського посилив нашу увагу до відтворення народного характеру, його провідних позитивних рис» (*Л. Новиченко*).
- «Вихід у світ його «Вершників» — а вони вийшли майже одночасно й українською, і російською мовами — став святом для Юрія та для всієї літератури. Свято не прийшло без холодної пронизливості нудних і безпідставних закидів і причіпок, але вони примушені були, вражені фактом безсумнівної великої ідейно-художньої цінності нового твору Яновського, поступово, хоч і несамохіть, вщухати» (*Микола Бажан*).
- «У «Вершниках» творилась нова образність, нова барвами, ритмікою, мелодикою. Образність, що була б неможлива раніш. Тільки співець нового часу міг побачити й розгледіти їх, оті небесні споруди, оті неймовірні й невловні, з самого повітря лиш зіткані, з блакиті неба змуровані вежі, на тлі яких безстрашні витязі революції схрестили шаблі у двобої з минулим» (*Олесь Гончар*).
- «Вершники» — потрясли. Вражав кожний образ, кожна фраза, кожне так вдало й точно вжите слово. Творчість Яновського для мене стала яскравим і привабливим маяком» (*Юрій Збанацький*).
- «У «Вершниках» точність підмінялась картинністю. Усе тут було мальовниче і гарне: степ, море, села і люди. Власне кажучи, це були не люди, а богатирі, викувані на зразок перу-

анської троянди з одного куска металу» (Микола Ушаков).

- «Гарячим подихом боротьби, ласкавим степовим сонцем віє й досі із сторінок «Вершників»: звеличені пензлем художника, височать постаті героїв громадянської війни, як вікопомні пам'ятки недалекої і славної минувшини» (Микола Ушаков).

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово

Найкращі новели «Вершників» — це «Дитинство», «Шаланда в морі».

У «Дитинстві» Ю. Яновський змальовує дореволюційну дійсність. Новела сповнена описів степових просторів, народних звичаїв, пісень і дихає красою життя.

2. Аналіз новели «Дитинство»

Навальність дій, гострота, динамічність, які характеризують першу новелу, змінюються в другій спокійним екскурсом у дитинство Данила Чабана, життя якого уособлює шлях українського народу, роду «затятого і непосидючого», який «козакував і землю обробляв». Новела сповнена глибоких роздумів про життя дореволюційного українського села. У творі немає ні банальних сцен, ні гострих соціальних конфліктів, ні напружених ситуацій. Не стикаються тут у смертельному герці люди, не летється кров, але дух волелюбства і нескореності народу оживає зі сторінок цієї новели.

1. Визначте провідну думку твору.

Провідна думка розділу підкреслюється розповіддю старого Данила про повстання в селі Турбаях 1789 року. Прадід навчає правнука не коритися долі, виховує в малому Данилові одвічне прагнення до волі, до боротьби за краще життя. «І ми з роду турбаїв, не були кріпаками з роду-віку, і Данило хай не буде» — так закінчує свою розповідь про турбаївців прадід Данило. Його велична постать нагадує героїв українських дум та казок, у яких узагальнюється віковий життєвий досвід народу, утверджується його невичерпна мудрість і оптимізм.

Глибоко емоційна й лірична оповідь про дитячі літа героя надає цьому розділові особливості поетичності й пісенності, суворості урочистості й ніжної мрійливості. Як своєрідний гімн «незайманому степові», гімн народові — саме так сприймається новела «Дитинство».

«Степ простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск (ось візьміть лишень потримайте на сонці руку й понюхайте її!). І скільки всіляких ласощів росте на степу, яких можна попоїсти і потім приблукати до батька, що пасе ватагу панських овець... І жайворонок, що загубився в небі, співаючи жайворонісі, і орел, що повис на вітрі, ледве воруше кінчиками крил, виглядає здобич, черногуз бродить по траві, як землемір, ящірка перебігла обніжок — зелена, мов цибулиння, дикі бджоли гудуть за небом, ховрашок свистить, цвіркунці — одно пиляють у свої скриньки, наче сільський швець на весіллі». І все це переплітається з легким гумором і дитячою безпосередністю бачення світу.

2. Які образи сприяють емоційному наснаженню твору?

Слухові й зорові образи творять справжню симфонію українського степу. І той степ чи не найбільша радість у житті Данила, бо дитинство його вщерть сповнене гіркоти злиднів, горя й смутку: «Його смалило сонце та обпікав вітер, і завше йому хотілося їсти, бо народився в бідній хаті, і першим спогадом дитинства був степ». Але холод, голод, злидні не такі страшні, коли поруч добрі й лагідні люди. Ось і мати, від якої часто перепадало малому хлопцеві. Усе село її запрошувало, щоб до свят розмалювала піч або хату. Навіть батько, який щодня заливає горілкою свої злидні, чарував людей співом.

А поруч із Данилком мудрий прадід Данило, який знав усе: і коли риба краще ловиться, і коли бджоли більше меду кладуть, де ластівки зимують, що треба робити, коли перший грім ударить, коли з'явиться голубий ряс, і яка квітка на яку користь. Бути спостережливим, людяним, добрим навчається малий Данилко у прадіда. Западають у його душу гайдамацькі й козацькі пісні, казки й легенди. І росте хлопець розумним і допитливим. Волелюбність, життєстверджуючий оптимізм народу живив юне серце, і воно згодом повстало проти кривди.

Усе дитинство Данилка переплелось з чарівними обрядами й звичаями, прошуміло серед казок та пісень, убираючи незламний дух і стійкість трудового народу, віру в краще майбутнє.

3. Проаналізуйте сюжетну лінію новели.

Новела «Дитинство» не має єдиної наскрізної сюжетної лінії. Розділ складається з окремих пейзажних і побутових епізодів. Письменник щедро використав багаті фольклорні джерела, майстерно відтворив народні звичаї, побут, нужденне й злидарське

життя закріпаченого трудового люду України, його велич і незламну духовну силу. Філософське кредо новели — у ствердженні невмирущості й волелюбності людської гідності. Мандрівка прадіда з правнуком у степ, до моря символізує шукання світлої долі: вони «ішли великий день і все панською землею», і прадід по дорозі розкриває перед малим Данилкою могутність народу, пророчить йому чудове майбутнє.

Несподівана смерть прадіда серед квітучого степу дає Данилкові відчуття себе самотнім, але не зупиняє його спраги до життя. «Топчи землю, синок», — такими були останні слова мудрого старого, звернені до нащадка його роду. Оспівування міцних родових традицій, гуманістичного сприйняття буття, здорового існування людини на землі стає провідним для письменника.

3. Аналіз новели «Шаланда в морі»

Розгляд новели «Шаланда в морі» можна розпочати зі слів О. Бабишкіна, який писав, що це «новела про вірність, про щастя кохання, про безмір людських почуттів, про вболівання за артільні справи, а найбільше — про людську витривалість, якій першою підмогою ота вірність, і засновані на ній найкращі, найшляхетніші людські почуття — кохання, материнство, звитязність, відданість Вітчизні».

У третій новелі «Шаланда в морі», звертаючись до прийому «ущільненого часу», письменник створює образ Мусія Половця, який визволяє з тюрми підпільника Чубенка. Психологічна напруженість подій передається тут через сприйняття Половчихи, стійкість і мужність якої асоціюється з незламною скелею.

Борючись, відважні герої громадянської війни постійно думають про мирну творчу працю. Це яскраво відтворив Ю. Яновський у новелі, зокрема в поведінці Мусія Половця. Він не лише відданий справі революції борець, а й господар нового життя, дбайливий у ставленні до артільного добра, уважний до дружини.

1. Схарактеризуйте образ Мусія Половця.

Мусій Половець — прекрасний зовнішньо й внутрішньо. Це — сильна, вольова, загартована фізично людина. Він наділений найблагороднішими рисами характеру: сміливістю, людяністю, мудрістю й працьовитістю.

Новела від перших до останніх рядків тримає читача в напруженні. Нас непокоїть шторм, хвилює доля шаланди в морі, жахає, що там, далеко від берега, от-от її переверне й поглине розбурхана стихія. Напруження збільшується тому, що в шаланді рибалка Мусій Половець має доставити в селище Чубенка. Коли Мусій

бачить, що той не залишить його, він робить вигляд, що потопав, і це врятовує і Чубенка, і артільну шаланду.

«Наша артіль бідна, сказав старий, — і кидати шаланди в морі не годиться. Я — голова артілі, то мусив і рятувати, а Чубенко, мабуть, доплив добре, здоровий і завзятий, ніяк не хотів плисти без мене, аж поки я не пірнув під перекинуту шаланду, а він усе гукає та все пірнає, шукаючи мене».

Скільки в цьому вчинкові, у цих словах людяної вдачі старого Половця, як справді яскраво й неповторно передав Яновський такі риси його характеру, як хоробрість, працьовитість, мудрість.

2. Опрацюйте тлумачний словник.

Трамонтан — холодний вітер північного й північно-східного напрямку.

Шаланда — невелике вітрильне риболовне судно.

Артіль — основна форма виробничого об'єднання громадян для проведення колективного господарства.

3. Передайте психологічну напруженість часу через розкриття образу Половчихи.

У новелі «Шаланда в морі» письменник змальовує образ жінки в чеканні, образ люблячої матері, образ дружини, яка вічно чекає чоловіка з моря.

«Був місяць січень чи лютий, море замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі... все показувало, що незабаром ревтиме й справжній штормило», коли вийшла на берег стара Половчиха виглядати свого Мусія з моря. Небагатьма штрихами змальовує письменник зовнішність жінки: «вона була висока та сувора, як у пісні», «одежа на ній віялась, мов на кам'яній». Та багатющий світ внутрішніх переживань передає Ю. Яновський. Половчиха походила з «доброго рибальського роду», після одруження стала «до бою за життя, за рибу, стала поруч Мусія». Цими словами автор показує рівність в українській родині, побудованій на взаємному коханні й повазі до своєї пари. Хоч і дивувалися люди, що знайшла видна дівка у непоказному дофінівському хлопці, нижчому від неї на цілу голову.

Калатає серце старої Половчихи, боїться за любого Мусія, ладне вискочити з грудей, та виривається з них тільки мовчазне голосіння: «Ой, пішов ти в море, Мусієчку... та й слід твій солоня вода змила. Та коли б я знала та бачила, я б той слідок долонями пригортала та до берега тебе покликала... Ой, подми, вітре-трамонтане, оджени в море негоду та оджени й тумани, а я сто-ятиму тут самотня до краю, і хоч би з мене дерево стало, то я б

усіма вітами над морем махала й листям би шуміла». У створенні цього образу відчутні традиції народних дум та історичних пісень, поетичних легенд і переказів, «Слова о полку Ігоревім». Як і Ярославна в Путивлі на валу, ладна була б вона полетіти до Мусія, сили свої віддати, допомогти, «крикнути й покликати» чоловіка. Туга, але не розпач, огорнули вірне, любляче жіноче серце.

Любов робить із Половчихи «маяк невгасимої сили», який указує путь Мусію додому. Сильна духом жінка не втрачає віри в те, що ще побачить свого чоловіка. Навіть коли «натопт рибалок поздіймав шапки», шануючи пам'ять про славетного голову артілі, і тоді не пустила сльози Половчиха, не заголосила. І море кориться такій силі духу: виносить напівзамерзлого «її Мусієчка», який не про своє життя вболіває, а турбується про добробут артілі. Незважаючи на те, що «мати стояла на чолі родини, стояла, мов скеля в штормі», у неї ніжне серце й вразлива душа. «Преніжно обнявшись», поверталось додому подружжя, так, як ходили все життя.

Розкривається образ Половчихи і як люблячої матері. Народила вона п'ять синів, виростила, і хоч не всі стали на правильну путь, усіх любить матір: і ледачого Андрія, який вдався у дядька Сидора, і Панаса, що «привозив матері контрабандні хустки й серги, шовк і коньяк» (він найдорожчим був матері, бо важко його народжувала), й артиста Оверка, й Сашка, й Івана, який «працює на заводі і робить революцію». Передчуває материнська душа смерть синів і болить за ними.

Видатний письменник, романтик Юрій Яновський талановито, усебічно змалював образ жінки, її внутрішній світ, її сильну душу і непохитну любов. Образу старої Половчихи надав він величності й романтичної піднесеності, через що новела сприймається як дума про горе жінки, як гімн її витривалості, вірності й вічної любові.

4. Значення творчості Ю. Яновського

В українській літературі Юрію Яновському належить одне з чільних місць насамперед як майстрові прози. Видатний письменник нової епохи вніс у літературу своєрідні теми та жанри. У своїй творчості часто звертався до невичерпної скарбниці фольклору. Висока символіка, романтично-піднесений стиль, поєднаний із реалістичною достовірністю в зображенні дійсності, роблять героїв оповідань і романів Яновського яскравими й рельєфними, а їх дії та вчинки — гідними наслідування.

Яновський розширив сферу української літературної мови. Мова його творів вражає багатством інтонації, відтінків, синонімічністю лексики, ліризмом і тонким народним гумором.

Літературна спадщина Ю. Яновського, особливо роман «Вершники», вплинув на подальший розвиток української прози, передусім на творчість Олеса Гончара, М. Стельмаха, Г. Тютюнника та багатьох інших українських прозаїків.

Твори письменника виховують високий гуманізм, палку любов до рідної землі, до рідної культури, повагу до простої людини. Позитивні образи створені письменником є взірцем для нашого сучасника.

V. Підсумок

Бесіда з учнями

- Яким було дитинство Данила Чабана?
- Яка роль прадіда Данила, природи, народнопоетичної творчості у формуванні характеру майбутнього комісара?
- Яке ідейне спрямування новел?
- У чому виявилися героїзм і благородство Мусія Половця та його дружини у ставленні до громадської справи?
- Як розкривається в новелі «Шаланда в морі» краса людської вірності й кохання, материнської любові й почуття відповідальності за долю своєї землі?
- За допомогою яких образотворчих та мовностилістичних засобів письменник досягає типізації та художньої довершеності в змалюванні персонажів, подій?
- Які особливості композиції кожної новели?
- Яке ідейне навантаження пейзажних картин?

VI. Домашнє завдання

1. Скласти тестові завдання до теми «Життя й творчість Ю. Яновського».
2. Опрацювати теоретичний матеріал підручника.
3. Підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Валер'яна Підмогильного.

О. П. Ващенко

Урок № 18

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПИСЬМЕННИКА

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Валер'яна Підмогильного — активного творця української літератури ХХ ст., автора інтелектуально-психологічної прози, перекладача; виховувати ідеали добра й справедливості.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: мультимедійний додаток «Життєвий і творчий шлях письменника», портрет В. Підмогильного, епіграф.

*Дар правдивого спостереження життя,
уміння заражати читача настроями, тримати його увагу
напруженою протягом усього оповідання — становлять невід'ємну
властивість творчості В. Підмогильного.
Юрій Клен*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово

У «Розповідях про неспокій» Ю. Смолич залишив нам чи не єдиний ґрунтовний спогад про цього письменника, якого добре знав особисто: «Коли б хтось із читачів оцих моїх літературних спогадів та запитав мене, кого з молодих українських письменників двадцятих — тридцятих років я вважаю найбільш інтелектуально заглибленим, душевно тонким або, по-простому кажучи, найбільш інтелігентним, то я б ні на хвилину не задумався й відказав: — Валер'яна Підмогильного».

У центрі творів письменника — людина з її універсальними проблемами. Його прозова спадщина гармонійно вписується в український модерн 20-х років ХХ ст., оскільки в ній акценто-

вана увага на людській особистості, осягненні природи людського характеру через призму різних життєвих обставин, спробі зануритися в найпотаємніші порухи людської свідомості й підсвідомості. Саме творчість В. Підмогильного засвідчила спроможність української літератури ввійти в загальноєвропейський контекст і стати цікавою для світової громадськості.

2. Повідомлення учнів про життєвий і творчий шлях Валер'яна Підмогильного

Повідомлення I

Народився Валер'ян Петрович Підмогильний 2.02.1901 р. в с. Чаплі на Дніпропетровщині в селянській родині. Хлопчик рано залишився без батька. Матір'ю Валер'яна була неосвічена селянка. Після церковнопарафіяльної школи він зміг закінчити лише реальне училище.

Того ж року вступив на математичний факультет Катеринославського університету, згодом перейшов до правничого факультету. Він особливо захоплювався історією, і це захоплення пояснював знайомством з Д. Яворницьким. В. Підмогильний любив розмовляти з ним, бував у музеї, допомагав ученому.

Багато часу приділяв самоосвіті, вивчав іноземні мови, друзі називали його «університетом на дому». Уже в 17 років Підмогильний заявив себе цілком зрілим письменником. У 1919 році в катеринославському журналі «Січ» у № 1, 2 з'являються оповідання «Гайдамака», «Старець», «Баня». А в 1920 р. виходить перша збірка його оповідань «Твори, том I». «Ота тоненька книжечка, — пише В. Шевчук, — у сірій обкладинці й друкована на поганому папері може по праву вважатися однією з найцікавіших книжок... Тут наявна свіжість письма, небуденність ситуацій, а слово дихає енергією і своєрідним «ароматом» — дебют, кажемо, був багатообіцяючий».

Через матеріальну скруту юнак мусив кинути науку й шукати вчительського хліба спершу в Катеринославі й Павлограді, а потім у Ворзелі під Києвом.

Поетична хвилина

«Покинув Січеслав і степові Чаплі...
Вчителював у Ворзелі, між сосен,
Де дух живиць, де довготілі оси,
Яскріння сот у щільному теплі...

Мистецький Київ. Зшитки на столі.
Видань французьких золотаві стоси.

Переклади. Тупих проноз погрози.
Болючий слід на білому крилі.

Потік буття. Небес тривожних синька.
У братнім колі — Плужник і Косинка.
Лексичний лет — складання словників.
І враз — недоля. Холод Соловків,

Де мучилась людська душа велика,
Хоч горний Дух надіями горів.

Повідомлення II

Як напише пізніше Тамара Мороз-Стрілець, дружина письменника Григорія Косинки, репресованого у 1934 р., Валер'ян Підмогильний «не раз жалкував, що залишив цю професію. Він із запалом розповідав про свою роботу, згадував учнів...».

Там, у Ворзелі, він зустріне й свою долю: донька місцевого священика Катерина Червінська стане його дружиною і другом — упродовж тих тринадцяти років, які їм відпущено бути разом, і тоді, коли чорна біда впаде на сім'ю, — летітимуть її тужні листи-сповіді до соловецьких мурів...

Через два роки В. Підмогильний поновлюється в університеті, але й тоді здобути вищу освіту йому не вдалося — мабуть, з тих самих причин.

У Києві письменник працює в книжковій палаті, учителює, згодом він — співробітник видавництва «Книгоспілка», далі переходить на літературну роботу. Недарма проблема хліба є темою цілої низки творів В. Підмогильного, бо автор на собі зазнав матеріальні труднощі, через які не зміг здобути освіту. Саме так — «Проблема хліба» — автор назве й свою найкращу збірку оповідань.

Повідомлення III

Уже перша книжка письменника «Твори, том I», що вийшла в Катеринославі у 1920 р., викликала зацікавлення, примусила заговорити про себе: актуальна й на сьогодні рецензія «Поет чарів ночі» С. Єфремова (учителя В. Підмогильного), яка дає ключ до розуміння мінорного сприйняття життя молодим автором: В. Підмогильний бачить дійсність такою, якою вона є насправді, він не хоче її прикрашати, але разом з тим і не стає байдужим спостерігачем, а вбирає все у свою душу.

С. Єфремов (він виступив під псевдонімом В. Юноша) звертає увагу на оригінальність молодого письменника — вона бачиться йому в тому, що Підмогильний обрав нетипову позицію — бути «на варті страждання», а не радості людської.

Ця особливість нового таланту, поверненого до людини та її болю, трагедій та внутрішніх борсань, — те, що С. Єфремов назвав «чари ночі», — вабила до себе й інших дослідників та читачів. «Чому, скажімо, — роздумує Р. Мовчан, — теж селянин, учень реального училища Юрій Яновський, ровесник Валер'яна Підмогильного, зустрів жовтневу революцію «широко відкритими», захопленими очима... І чому юного Валер'яна в пору революційних бур цікавить душа людини одинокої, малої, безпорадної, яка в собі, а не в розтривоженому, переплутаному світі шукає розгадок на вічні, «важкі питання» буття?».

Повідомлення IV

Ім'я В. Підмогильного згодом з'являється на сторінках збірників «Вир революції», «Жовтень» (1921), а через рік виходить у Харкові його повість «Остап Шаптала» в журналі «Шляхи Мистецтва», яку через рік харківське видавництво «Всеукраїтком» випустить окремою книжкою. У 1923 р. на сторінках журналу «Нова громада» з'являється оповідання «Син» — один із найбільш вражаючих в українській літературі творів про голод. Йому судилася особлива популярність: ще за життя письменника оповідання перевидавалося кілька разів. У 1923 р. В. Підмогильний видав його окремою книжкою, яка має лише сорок сторінок, чому, звичайно, причиною аж ніяк не творчий застій. Навпаки: він працює багато й плідно. Але, як згодом зізнається він сам, «умова для друку вдома склалися для мене несприятливо», «офіційні літературні кола виявили до мене надто неприхильне відношення, щоб я міг гадати про видання чогось з своїх творів за їхньою допомогою». Того-таки 1923 р. він береться разом з іншим українським письменником Гео Шкурупієм за переклад статті Льва Троцького «Пролетарська культура й пролетарське мистецтво» для газети «Більшовик».

Друга збірка оповідань «Військовий літун» (1924) В. Підмогильного з'являється в Києві. Пізніше ця збірочка буде доповнена новими творами й вийде під назвою «Проблема хліба». У 1926 р. окремим виданням побачив світ твір «Третя революція». Цією повістю, як слушно відзначає В. Мельник, письменник «художньо заповнює ту сторінку національної історії, до якої не вельми охоче зверталися в ту пору... не кажучи про наступні часи. Бо то складні стосунки українського села з містом внаслідок недалекоглядної політики наших перших урядів у аграрному питанні». Мова йде про трагедію селянства, зумовлену приривдшеним переведенням до колективного господарювання на землі,

коли на переважній більшості поміщицьких земель утворювались комуни й радгоспи. Селяни, які жили мрією про землю, похитнулися в довірі до нової влади, виступили проти неї. Це явище учасники самих подій назвали «третьою революцією». Свого часу повість В. Підмогильного було сприйнято як апологетику махновщини, автора звинуватили у «фатальній ізольованості від сучасності», «реакційному протиставленні села й міста», і це гірке звинувачення помандрувало з книжки в книжку.

На селянську тематику на той час писали, окрім В. Підмогильного, Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, І. Сенченко, М. Івченко. Усі вони кожен по-своєму зображали трагедію народу, відірваного від землі, трагедію загострених взаємин міста й села. У повісті В. Підмогильного місто стає знаковим місцем, у якому сходяться всі кривди: з нього йдуть усі накази, саме туди, у місто, «де жили дідичі», возилися податки, там лунала чужа мова і там «зникав викоханий у степах хліб». Письменника мучить проблема «село — місто», але розв'язання її, як уважає він, можливе, і саме устами своїх героїв він проголошує мудрий вихід, до якого за сприятливих обставин мають дорости взаємини села й міста: «Людськість хитається між дикунством і культурою. А їх треба поєднати, не протиставити!».

Повідомлення V

Благодатним для В. Підмогильного було спілкування з друзями по перу — членами літературної організації «Ланка», яка пізніше стала називатися «Марсом» (Майстерня революційного слова), до якої входили такі талановиті письменники, як Є. Плужник, Г. Косинка, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, М. Галіч. «1925 року в Києві, — пише сам В. Підмогильний, — я був членом літорганізації «Ланка», а в 1926 році — в організації «Марс». Від того часу я ні в яких літературних організаціях не перебував...».

20-ті роки ХХ ст. в українській культурі справедливо називають «червоним Ренесансом». То був час піднесення й відродження. Попри нестатки й злигодні, розруху й «проблему хліба» (є в Підмогильного таке оповідання), література, мистецтво забували пишним цвітом. Переповненими були зали театрів, виставки й вернісажі, літературні вечори, на яких відбувалися плідні дискусії та суперечки. Впроваджувалися нові ідеї, пошуки й відкриття імен, серед яких такі, як режисер Лесь Курбас, художник Михайло Бойчук, поет Євген Плужник! Виникли десятки літературно-мистецьких угруповань.

Не міг залишатися осторонь і Валер'ян Підмогильний, який був у той час на редакційно-видавничій роботі у видавництвах «Рух», ДВУ (Державне видавництво України), «Книгоспілка», у журналі «Життя й Революція», повсякдень обертався в середовищі літературному. Але до згаданої літературної групи «Ланка» одразу було приколото ярлик «попутництва», і це чорне тавро існувало ще до недавнього часу. Навіть у «перебудовному» «Українському Радянському Енциклопедичному Словнику» (1987) уміщено недвозначну оцінку-присуд: «Творчість окремих членів «Ланки» була позначена впливом буржуазно-націоналістичної ідеології». Які ж завдання насправді ставила за мету ця літературна група? «Стремлючи до утворення кращих зразків пролетарської літератури, — читаємо в журналі «Життя й Революція», — Майстерня революційного слова в основу своєї мистецької праці покладає засади комуністичної партії, надаючи своїм членам права користатися різними літературно-художніми засобами. МАРС ставить своїм завданням боротьбу з графоманством і зарозумілістю в літературі. Як згадує Юрій Смолич, «був Підмогильний якраз найдіяльніший і найенергійніший організатор згаданої «Ланки» (пізніше й МАРСу)...».

Повідомлення VI

Діяльним й енергійним письменник залишається і в літературній творчості. Його оповідання друкують журнали «Нова Громада», «Червоний Шлях», «Життя й Революція». Одна за одною виходять і книжки: «Військовий літун» (1924), «Третя революція» (1926), «Проблема хліба» (1927), «Місто» (1928, 1929). 1930 р. журнал «Життя й Революція» публікує другий його роман — «Невеличка драма». Окремого видання цей твір уже не дочекався.

За деякими відомостями, 1928 р. Валер'ян Підмогильний їде за кордон — до Парижа, Берліна й Праги; якихось подорожніх нарисів ця мандрівка не залишила.

1928 рік кидав лиховісну тінь на подальше життя в Україні. Над українською землею вже нависли «совині крила» ката Кагановича. Процес українізації, що розпочався на початку 20-х рр., згортається. Звинувачено в націоналістичних гріхах письменника Миколу Хвильового. Літературно-мистецькі групи саморозпускаються. Фабрикується справа СВУ — неіснуючої Спілки визволення України. Мине небагато часу, і на лаві підсудних опиняться відомі діячі української науки, літератури, мистецтва. Поки що — старшої, дореволюційної генерації!.. А потім — і нової. Бо

збираються вже хмари й над письменниками жовтневого призову. В. Підмогильний відчує це на собі одним із перших.

Повідомлення VII

У час літературних доносів, розгнужданої сполітизованої критики, яку пізніше назвуть вульгарно-соціологічною, твори В. Підмогильного здебільшого громилися й паплюжилися. Ось що писав, приміром, у газеті «Більшовик» невідомий автор, який приховав своє прізвище за криптонімом «Д. Б.»: «Зніжений автор (Підмогильний В.) органічно не може пропустити через себе високий вольтаж пролетарської активності. Звідси бере початок той факт, що в його оповіданнях або обминається сучасність, або занадто «стилізується», хоч і вводиться виключно в рамках побутовщини... Творчість Підмогильного виступає як рішучо консервативний, дезорганізуючий чинник... вона не що інше, як чергова провокація пролетарського читача і вода на млин різним дезертирам сучасності».

На жаль, таких оцінок не бракувало. Ґрунт для повальних репресій 30-х рр. закладали ще в роках 20-х. Ті оцінки-вироки, зрештою, зробили своє: арешт — суд — вирок — Соловки — новий вирок — розстріл... Дорога на Голгофу.

1930 р. В. Підмогильного викидають з редакції журналу «Життя й Революція». З журналів і видавництв викидають його твори. На початку 30-х рр. почалися репресії проти української інтелігенції. Заарештували Леся Курбаса, Григорія Косинку, Миколу Зорова, Дмитра Фальківського та ін., передчуваючи наближення біди, застрелився Микола Хвильовий.

1932 р. письменник з родиною (дружиною й чотирирічним сином Романом) перебирається з Києва до Харкова. Мовби передчуваючи, що час уже пішов не на роки — на дні, працює, працює... Переважно над перекладами. Щоправда, 27 червня 1933 р. «Літературна газета» (нинішня «Літературна Україна») друкує його оповідання «З життя Будинку». Чи був у тому якийсь намір, чи не догледіло «всевидящее око», але то була остання зустріч із читачем за життя. Бо «Повість без назви», яку В. Підмогильний так і не встиг закінчити, журнал «Вітчизна» надрукує більш ніж через півстоліття.

Переїзд до Харкова не порятував: од сталінського свавілля сховку не було.

Повідомлення VIII

Невдовзі після вбивства Кірова 8 грудня 1934 р. В. Підмогильного заарештовують як учасника терористичної організації.

Таких організацій було «викрито» десятки в різних кутках країни, і серед «терористів» опинилися і Є. Плужник, і М. Куліш, і Г. Епик, і В. Поліщук, і Г. Майфет, і М. Зеров, і багато інших.

8 грудня 1934 р. в Заньківському будинку творчості В. Підмогильному було пред'явлено ордер № 845 по Харківському обласному управлінню НКВС на дозвіл «здійснити обшук та арешт гр-на Підмогильного Валер'яна Петровича...». Отже, від того дня не стало відомого прозаїка, перекладача, редактора видавництва, чоловіка й батька шестилітнього сина. Віднині письменник іменувався однослівно — «звинувачений», а утримуватися мав «під вартою в спецкорпусі № 1».

Допити змінюють один одного, але впертість В. Підмогильного і його невизнання своєї провини приводить до необхідності продовження допитів ще на 10 діб, а потім — іще на 10. В архівах зберігаються протоколи всіх допитів та відповіді на них письменника, серед яких цікавими є такі:

11 грудня. *Запитання*: «З ким Ви з Ваших друзів і товаришів вели розмови шовіністичного й антирадянського характеру?».

Відповідь: «Бесід антирадянського і шовіністичного характеру я не вів ні з ким».

Запитання: «Наприкінці 1932 і на початку 1933 року, після розгрому української контрреволюції, з ким Ви вели бесіди на цю тему і кого називали винуватцем того розгрому?».

Відповідь: «На цю тему я вів розмови з Поліщуком, Смоличем, Вразливим, Тенетою. Обговорював я з ними тему у такій площині: я й мої співрозмовники були приголомшені самогубством Хвильового, Скрипника, арештами членів партії, які займали керівні пости в українському культурному радянському процесі. Спочатку я не міг собі навіть уявити глибини цього процесу (арешти й самогубства), не міг його зрозуміти, адже особи, представники розгромленого націоналізму, належали до Компартії... Останню частину запитання, щодо «винуватців того розгрому», я вважаю сформульованою вразливо, адже розгром націоналістів влаштувала партія».

Запитання: «Ви звинувачуєтеся як учасник контрреволюційної організації, що ставила собі за мету терор проти вождів партії. Визнаєте себе винним у цьому?».

Відповідь: «Ні, винним себе в цьому не визнаю».

З офіційної заяви слідчому: «...Ніколи ні до якої терористичної організації я не належав і не належу...»

25 грудня 1934 року В. Підмогильний пише додатково до усних пояснень на допиті розгорнуту характеристику суспільно-

культурного стану в Україні після розгрому «хвильовизму» та «скрипниківщини». Указує, що саме це й стало причиною загострення так званого націоналізму — тобто елементарного уболівання інтелігенції за здоровий розвиток нації. Серед факторів, які сприяли ситуації, на думку письменника, були основними: спад українізації в побутових умовах і навіть у тих закладах, що мусили б професійно займатися українською культурою (видавництва, редакції часописів), загально-ідеологічна упередженість до українських творів, а найголовніше — розгортаючи все активнішу боротьбу з українським націоналізмом, преса не звертає уваги на російський великодержавний шовінізм, роблячи вигляд, що його не існує... Це все в підсумку й призвело до пригасання українського культурного процесу навіть у столичному Харкові.

Але на втретє продовженій десятиденці слідства В. Підмогильний починає втрачати сили. Тим більше, що допити веде вже не лише слідчий Бліок.

Підключаються й вищі начальники секретно-політичного відділу, військовий прокурор. У протоколі від 11 січня він, відчуваюється, був доведений до стану говорити все, що від нього вимагали. «Останнім часом я належав до групи письменників-націоналістів з терористичними настроями у ставленні до вождів партії. З цими письменниками я вів контрреволюційні й терористичні розмови...». Щоправда, ця «страшна» група, як виявилось, складалася з нього самого та двох найближчих друзів: В. Вражливого й В. Поліщука, які теж з грудня 1934 р. сиділи десь у камерах поруч із ним.

В. Підмогильний, як і раніше, пояснював лише свою позицію, тримався до останку принциповості, хоча мусив те все підводити під настирливо-енкаведистську тезу тероризму: «Терористичні настрої у мене виникли 1932 року в зв'язку з загостренням становища на селі. Я вважав, що політика колективізації привела українське село до голоду». І, очевидно, розуміючи невідворотність своєї долі, кидав слідчим «козирну карту», на яку вони чекали понад місяць упертих домагань: «Терористичні настрої мої пов'язувалися конкретно з Постишевим, і я можу сформулювати їх у такій формі: «Добре було б, коли б Постишева було вбито». Цієї думки я не висловлював прямо, але оскільки Постишева у нашому оточенні називали душителем українського народу, мої терористичні висловлювання для кожного пов'язувалися саме з Постишевим».

Повідомлення IX

Та В. Підмогильний глибоко помилявся, сподіваючись своєю жертвною відвертістю привернути увагу органів державної безпеки до кричущої несправедливості в розвитку національної культури. Енкаведисти мали своє, чітко визначене завдання — сформувати нову велику групу контрреволюціонерів і доповісти Москві — що вони й виконували з запопадливою старанністю. Цього разу була вказівка догромити залишки української партії боротьбистів, які на початку 20-х років свідомо увійшли до складу КП (б)У, а тепер виявилися там небажаним елементом, бо прагнули ще хоч якось утримувати здобутки перших пореволюційних років. Проте «чистих» боротьбистів лишилося надто обмаль, для гучного політичного процесу не вистачало. Тоді сюди й були приточені всілякі попутники в літературі, з якими пролетарській диктатурі набридло панькатися...

Останнє слово мав сказати трибунал Українського військового округу. «Однак справі надавалося такого значення, що судити «українських націоналістів» прибула з Москви виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР на чолі з самим її головою армвійськюрисом 1-го рангу В. Ульріхом, який тоді вже прогримів на всю країну проведенням «Шахтинської справи», «Української військової організації» (УВО) та інших, не менш гучних репресивних процесів.

Пізно ввечері в приміщенні того ж Республіканського НКВС розпочалося (у закритому судовому засіданні, без участі будь-якого захисту й свідків) слухання справи № 0024. На ранок 28 березня іменем Союзу Радянських Соціалістичних Республік було оголошено вирок підсудним. Проте смертний вирок, який було винесено В. Підмогильному за участь у неіснуючій групі терористів-контрреволюціонерів, замінили в останню хвилину десятилітнім ув'язненням на Соловках.

Чи розумів він, письменник-психолог, письменник-інтелігент, що чинилося в країні? Безперечно. Не просто розумів. «...Класовий ворог, це в нас на кожному заводі й у кожній установі ніби штатна посада, яку хтось та повинен займати», — говорить один із персонажів оповідання «З життя Будинку». Самих цих слів досить було, щоб піти в небуття. А тут іще й «попутницькі» гріхи. Утім, найбільший гріх був талант. Забирали передусім людей найобдарованіших.

В. Підмогильний потрапляє на Голгофу XX століття — Соловки, але й там продовжує плідно працювати, у чому нас переконують листи письменника до дружини, матері та сестри. У лис-

тах є згадка про твори, над якими В. Підмогильний працював у тюрмі («Наташа і Маша», «Осінь 1929»), які так і не побачив читач. Письменник мав задум створити ще вісім оповідань, але написав тільки одне.

Як довідуємося з листів, на перших порах умови в соловецьких концентраційних таборах дозволяли навіть писати.

Повідомлення X

В. Підмогильний ще сподівається, що все складеться інакше. «Пізніше я буду просити про зміну умов відбуття покарання (я дуже хочу працювати)...» — повідомляв у листі до дружини 6 липня 1935 р. І згодом: «Що мені треба? Надішли паперу, копії, кілька хороших чорнильних олівців...».

Народжуються задуми. З'являються перші твори, написані там. З'являються, щоб назавжди залишитись непрочитаними — ніким і ніколи.

Сталінська куля таки наздогнала В. Підмогильного. Його останній лист із Соловків датовано 2 червня 1937 р. Відтоді сліди загубилися. Донедавна вважали (така була офіційна версія), що Валер'ян Підмогильвий помер 1941 року. Насправді це трапилось на чотири роки раніше. У той час політичні справи переглядали сумнозвісні сталінські «трійки». Не оминули і його справи. Зовсім недавно вдалось з'ясувати, що справжня дата смерті письменника — не 19 грудня 1941 року, як то було офіційно повідомлено в рік реабілітації В. Підмогильного (1956), а 3 листопада 1937 року.

Висновок

У невеликій автобіографічній замітці Валер'ян Підмогильний так підсумував свій шлях: «Очевидно, є люди, що своє життя можуть згадувати, як суцільну смугу радості. Є люди, життя яких насичене і радостями, і печалями. Можливо, ці люди найщасливіші, бо справжнє щастя може відчутти той, хто зазнав горя.

Я оглядаюсь на пережите. Де мої радощі? Життя пережите, мов шлях заболочений. Шлях, що ним не йдуть, а бредуть, повільно пересуваючи ноги, не в силі скинути важкий налип багна. Стомлений у першому кроці, знеможений у подальших, я шукаю світлої плями на пройденому шляху і не знаходжу...».

Така оцінка свого життєвого шляху засновується на особливостях характеру й особливостях світобачення митця.

Твори В. Підмогильного й тепер зворушують, зацікавлюють, спонукають до роздумів про життя в цьому химерному й жорстокому світі. Письменник тонко відчував час, у якому жив,

але не поділяв тодішньої ідеології. Своєю творчістю він допомагав людині пізнати саму себе, свою малість і силу, а це не збіглося з морально-етичними принципами тоталітарного режиму, який і розправився з В. Підмогильним особливо жорстоко: арешт 1934 р., одиночка на Соловках, розстріл 1937 р.

IV. Підсумок уроку

- Чому ми називаємо В. Підмогильного автором інтелектуально-психологічної прози?
- Які риси індивідуального стилю письменника?
- У чому полягає його новаторство?

V. Домашнє завдання

1. Прочитати роман «Місто».
2. Підготувати усне повідомлення на тему: «Внесок В. Підмогильного в українську літературу XX століття».

О. П. Ващенко

Урок № 19–20

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ. «МІСТО». СВІТОВИЙ МОТИВ ПІДКОРЕННЯ ЛЮДИНОЮ МІСТА, САМОУТВЕРДЖЕННЯ, ІНТЕРПРЕТОВАНИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ МАТЕРІАЛІ. ЗОБРАЖЕННЯ «ЦІЛІСНОЇ» ЛЮДИНИ

Мета: проаналізувати роман Валер'яна Підмогильного «Місто» з позицій екзистенціалізму, учити учнів розуміти вплив цивілізаційних процесів на людину, психологічну мотивацію вчинків Степана Радченка та інших дійових осіб; характеризувати маргінальний образ українського інтелігента; розвивати вміння аналізувати світоглядну й психологічну еволюцію характеру головного героя роману, пояснювати роль жіночих образів; учити висловлювати власну думку про способи самоствердження людини.

Обладнання: словник літературних термінів.

Тип уроку: комбінований.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово

Проза В. Підмогильного тематично розмаїта: через усю творчість письменника 20-х рр. ХХ ст. як магістральна проходить чи не найпоширеніша в тогочасній літературі тема: революція й людина. Тільки він сприймав її інверсійно: людина й революція, і відповіді на питання, котрі постають перед українською культурою, нацією загалом, пов'язував, передусім, із проблемою міста й села, їхніх взаємин, зображуваних у минулому й сучасному, у соціальному та національному аспектах, у контексті життя всього народу. Про те, як прагнула селянська молодь сама «вийти

в люди», здобуваючи колись недосяжну науку, і як розуміла свою місію у відвоюванні зрусіфікованого царизмом міста, письменник розповів у найвидатнішому творі — романі «Місто».

В. Підмогильний створив модерний роман, у якому, на відміну від традиційної селянської й соціальної тематики, акцент переноситься на урбаністичну проблематику, порушуються філософські питання буття, аналізується психіка героїв, а конфлікт розгортається між людьми з різними світоглядами. «Місто» — перший урбаністичний роман в українській літературі, з новими героями, проблематикою та манерою оповіді.

2. Теорія літератури

Екзистенціалізм — філософський напрям, який сформувався у французькій філософії та літературі в першій половині ХХ ст. Його основоположником є датський філософ Серена К'єркегор (кінець ХVІІІ ст.), який уважав, що наука недостатньо звертає увагу на конкретну людину, її переживання та страждання, емоції та думки. Як філософська течія екзистенціалізм сформувався після Першої світової війни у Франції та Німеччині.

ХХ століття принесло людству дві світові війни, багато локальних конфліктів, революцій, переворотів, світову економічну кризу 1929–1933 рр. Це все зробило актуальним проблему людського виживання, збереження психологічної повноцінності, віднайдення себе в екстремальних ситуаціях. Представники екзистенціалізму звернули свою увагу саме на внутрішній світ людини в екстремальних ситуаціях; вони вважали, що немає людини, яка б не відчувала хоч трохи відчаю; немає людини, у чиїх сокровенних надрах не приховувалася б якась стурбованість, тривога, дисгармонія, якийсь страх перед невідомим або чимось таким, що його вона навіть не бажає усвідомлювати. Цих почуттів не здатні усунути жодні зовнішні події, вони можуть їх поглибити й загострити. Кожен має свою внутрішню сутність, свою індивідуальність, своє «я», свою екзистенцію.

Екзистенціалізм у творчості українських письменників широкого поширення не набув, як скажімо, у Франції чи Німеччині. Після утвердження радянської влади й створення Радянського Союзу контакти українських письменників із Заходом були обмежені, тому екзистенціалізм у творчість українських письменників не міг потрапити із західноєвропейських філософських трактатів. Екзистенціальні ідеї яскраво проявились у творчості українських письменників на межі ХІХ–ХХ ст. у п'єсах Лесі Українки та Володимира Винниченка, новелах Михайла Коцюбинського та Василя Стефаника, а в середині ХХ ст. — у романах

Івана Багряного та Василя Барки. Але коли ми говоримо про екзистенціалізм, то перше ім'я, яка спадає на думку, — це Валер'ян Підмогильний.

Маргінальність — характеристика образу чи героя, що перебуває «на межі» між двома станами. Герой-маргінал зазвичай — виходець з нижчого класу, який намагається завоювати вищі сфери суспільства, піднятися по драбині успіху. Традиція таких героїв йде від О. де Бальзака. В українській літературі типовим маргінальним героєм є Степан Радченко з роману В. Підмогильного «Місто» — уже не селянин, але ще не інтелігент, що хоче «підкорити» місто, стати відомим письменником.

Психологізм — заглибленість у творі в душу персонажів, їх психологію. У психологічному творі увага автора переноситься із зовнішнього (подієвого) сюжету на внутрішній (психологічний), він відслідковує всі порухи душі своїх героїв, намагається розкрити їх роздуми й мотивацію вчинків, показати нелегкий шлях внутрішніх колізій. Психологізм почав входити в літературу в добу реалізму з його аналітичністю, а в час модернізму він набув популярності. В українській літературі психологізм притаманний творчості М. Хвильового, В. Підмогильного, драматургії Л. Костенко.

Іронія — засіб художньої виразності, прихована насмішка, коли за зовні позитивним висловлюванням ховається висміювання. Найчастіше використовується в сатири.

В українській літературі іронію використовували Т. Шевченко, І. Франко, М. Хвильовий, Остап Вишня, М. Куліш, Є. Дудар, Ю. Андрухович, О. Ірванець.

3. Аналіз роману «Місто»

Жанр: урбаністичний роман.

Історія написання. У романі «Місто» Валер'ян Підмогильний описав селянську українську молодь, яка на початку 1920-х років тисячами потягнулася в міста, щоб завоювати й зробити своїм українське місто, влити в нього свіжу селянську кров, зліквідувати антагонізм між українським містом і селом. Автор показав бажання молодих селян «вийти в люди», здобуваючи колись недосяжну науку.

Твір не був подібний до традиційної народницької прози XIX ст., бо автор орієнтувався на європейський роман XIX — початку XX ст., засвоївши традицію романістики Оноре де Бальзака, Гі де Мопассана, Анатолія Франса, Джека Лондона, а також вітчизняну — Агатангела Кримського, Володимира Винниченка.

Історія публікацій. Роман завершений письменником у 1927 р., опублікований уперше в Харкові в 1928 р. У 1929 р. Книгоспілка перевидала роман, а Б. Єлисаветський переклав його російською мовою — у 1930 р. роман виходить у серії «Творчество народов СССР». Після масових репресій інтелігенції 1930-х років, під які потрапив також і Валер'ян Підмогильний, роман «Місто», як й інші твори письменника, був заборонений до 1989 р.

Оцінка критики. Після публікації роман викликав значний інтерес у громадськості. Його обговорювали на читацьких конференціях, у пресі з'явилися рецензії літературознавців. Одні критики захоплювалися твором, у якому відбилася філософія життєствердження епохи, інші тлумачили роман у дусі соціологізму, називаючи книжку «антирадянською», бо в ній не показано «змички робітників і селян». Деякі критики вважали роман автобіографічним, головного героя ототожнювали з автором, проти чого Валер'ян Підмогильний у пресі застерігав читачів.

Роздуми стосовно розуму й почуттів письменник укладає в уста поетові Виговському. Дослідники творчості Валер'яна Підмогильного вважають, що прототипом цього образу був відомий поет і прозаїк, автор роману з екзистенціальними рисами «Недуга», друг Підмогильного Євген Плужник.

Особливості сюжетної лінії. Валер'ян Підмогильний епіграфом до свого роману «Місто» взяв такі слова з Талмуду: «Шість прикмет має людина: трьома подібна вона на тварину, а трьома на янгола: як тварина — людина їсть і п'є: як тварина — вона множитья і як тварина — викидає; як янгол — вона має розум, як янгол — ходить просто і як янгол — священною мовою розмовляє». Соломія Павличко з цього приводу зазначала: «Він (автор) зробив тіло головним героєм «Міста» й висунув ідею двоїстості людини, яка складається з ангельського і тваринного начал. Герої Підмогильного страждають від роздвоєності між душею (розумом, інтелектуальною сферою) і тілом, статевим потягом. Гармонія між цими двома сферами дається важко. По суті вона, на думку автора, неможлива».

Розповідь подана через історію душі Степана Радченка — енергійного сільського юнака, який приїздить до Києва, вступає до технічного закладу й сподівається повернутися з новими знаннями на село. Уперше Київ відкривається йому з Дніпра як край світу й пуп землі. Роман починається реченням: «Здавалось, далі пливати нема куди». Під Степановими ногами — ще жодного ґрунту, тільки хистка й непевна вода. Але не забуваймо: апостол Андрій також прийшов на київські гори цим шляхом. Завоювання

потребує часу, який можемо виміряти в сторінках, рядках чи словах або підрахувати за тривалістю романної розповіді.

Степан оселяється в передмісті, де життя мало чим відрізняється від сільського. Йому сусідять хазяйські корови. Згодом він пересувається все ближче до центру, винаймає окреме помешкання, а в самому фіналі твору нарешті споглядає місто «згори» поглядом володаря: «Воно покірно лежало внизу хвилястими брилами скель, позначене вогняними крапками, і простягало йому з п'ятьми горбів гострі кам'яні пальці». Спочатку Київ був для Степана лише мрією, великою, але майже невизначеною. «Київ! Це те велике місто, куди він іде учитись і жити. Це те нове, що він мусить у нього ввійти, щоб досягнути своєї здавна викохану мрію». Місто чуже й вороже. Степан намагається вирватися на Дніпро, але навіть, вода тут слизька й відразна. Його тішить однак, кваліть міських мешканців і його класна непричетність до них: «От вони, ці горожані. Все це — старий порох, що треба стерти. І він до нього покликаний». Проте... Саме тут місто йде в наступ: «Він озирнувся — і вперше побачив місто вночі. Він навіть спинився. Блискучі вогні, гуркіт і дзвінки трамваїв, що схрещувались тут і розбігались, хрипке виття автобусів, що легко котились громіздкими тушами, пронизливі викрики дрібних авто й гукання візників разом з глухим гомоном, людської хвилі... на цій широкій вулиці; він здивався з містом віч-на-віч». Одне слово імпресіонізм — із фрагментів речей, людей і звуків автор складає портрет міста, у міру освоєння Степана в Києві змінюється і його сприйняття.

Місто бачиться зсередини, хоча не перестає лякати, а далі — усе ясніше, чіткіше вимальовуються його риси. Пересування в пролетарі міста супроводжується також перевдяганнями. На початку твору секретар лекторського бюро радить Радченкові змінити одяг: «Всі лиха українців в тім, що вони кепсько одягаються». Перед крамницею з модним і дорогим одягом Степана не полишає переконання, що варто йому лише змінити свій вигляд — і він зможе створити щось надзвичайне. Переселяючись до нового помешкання, Степан спалює своє старе вбрання й викидає на смітник чоботи. Протягом твору ми спостерігаємо, як Степан піднімається щаблями міського життя. Саме в Києві юнака захоплює література, він починає писати, стає відомим письменником і залишає навчання. Він був певен, що вирушає «завойовувати» місто, що місту потрібна «свіжа кров села», яка змінить «його вигляд і істоту. А він — один із цієї зміни, якій за долею призначено перемогти». Але, вгрузаючи поступово в нове

життя, стає його апологетом, і думки про повернення остаточно зникають.

В. Підмогильний не ставить собі за мету зробити документальний опис письменницького середовища, він показує народження Автора, його успіхи й невдачі, його мандрі різними світами роману. Степан переходять через світ студентства, так і не закінчивши вищої освіти, зазирає до робітничого середовища друкарні. Солідний шматок часу довелося йому витратити на життя у світі міської богемі — театральної публіки, тих, хто вечорами виходить на прогулянки та блукає вулицями й вуличками міста, переважно тільки тому, що насправді не має власного затишного куточка. Письменник показує «засідателів» видавництв, гральних залів та дешевих підвальчиків. Нарешті, він заводить свого героя й читача в ще один світ — помешкання типової міської сім'ї, зразкових міщан Бориса Вікторовича (колишнього доброго знайомого) та Надії Семенівни (першого Степанового кохання).

Наприкінці роману Підмогильний «змушує» Степана Радченка ще раз обійти знайомі йому місця: щось залишилося незмінним, щось стало зовсім іншим, можливо, саме через Степанове втручання. Але, відбувши такі «оглядини», Степан остаточно переконується, що все це для нього чуже, далеке або й ненависне. Якщо він і любить своє минуле, то не за те, що воно було, а саме за те, що воно минуло. Таким залишається Степан Радченко — складним, суперечливим, неоднозначним. Але можемо бути впевнені в одному: ця людина напише книгу.

В. Підмогильний розповів про перше Степанове оповідання «Бритва», про піднесення й занепади творчості, про довгі й важкі пошуки тем і натхнення. Він показав, як народився Автор — і навіть отримав нове хрещення, обравши псевдонім. Той, хто був Степаном, став Стефаном. Письменник залишає свого героя тоді, коли той сідає писати твір власного життя.

Останнє речення роману закінчується там, де має розпочатися повість Степана Радченка: «Тоді, в тиші лампи над столом, писав свою повість про людей».

Характеристика образу. Образ Степана Радченка складний, суперечливий, далеко не однозначний. Письменник зобразив людину, в якій постійно борються добро із злом, які інколи заради особистого утвердження здатні піти навіть на злочин, не страдатиме він і від людських жертв, і разом — це неординарна особистість, не позбавлена вміння скептично, а то й іронічно, сприймати себе та навколишній світ. У творі автор не робить ніяких

ідеологічних акцентів, не підносить і не виправдовує свого героя, не нав'язує читачеві своїх висновків, а змушує його замислитися над людською природою, що є невід'ємною складовою її дійсності.

Роль жіночих образів, як один із аспектів характеристики головного героя. Надійка, яка мешкає в сараї (столярня) Гнідих, де за стінкою жили корови — це символ села. (Степан відчував себе чужим у місті. Навіть у книжках зосереджувалося все чуже, усі небезпеки. Поступово Степан розуміє, що місто треба здобути, а не ненавидіти. А він — це нова сила, що покликана із сіл змінити місто, він має стати на зміну гнилизні минулого, будувати майбутнє. Перекоаний, що має навчатись, щоб потім повернутися до села).

Мусінька (Тамара Василівна Гніда), яка мешкає в кухні Гнідих. (Починає знайомитися з містом. Усвідомлює, що не повернеться до села. Степан ще не відчуває себе причетним ні до села, ні до міста. Стан «непевної рівноваги між рудим френчем і сірим піджаком». Відчуває себе самотньо. Знайомиться з усім тим, що символізує причетність до міста: тістечка, магазини, кіно, міські жінки.

Зоська Голубовська, мешкає в кімнаті на Львівській вулиці, яку віддав Борис Задорожній. (Прагне увійти до міського товариства, а Зоська як спосіб зробити це. Прагнення стати справжнім городянином. Зоська — це типовий міський персонаж. Символізує утвердження Степана в місті).

Рита мешкає в «Справжній кімнаті» (простора, світла й окрема кімната у великому будинку десь в новому районі). (Степан відчуває себе вже частиною міста. Він упевнений у собі. Прагне насолоджуватися всіма перевагами міського життя, компенсувати згаяний час. «Досі він любив жінок, випадково зустрінутих на його шляху, а сам ще не обирав». У стосунках з жінками він переходить від пасивного до активного вибору).

Висновок. Кімната символізувала фізичне утвердження в місті, зміцнення матеріального становища, а жінки — це немовби етапи внутрішньої еволюції Степана, етапи вживання його в міське середовище. Так, Надійка його цікавить, доки він відчуває свою внутрішню причетність до села, «вона була від села, що зблякло в ньому». А Зоська виступає вже як повністю персонаж міста. Жінки для Степана водночас — це порятунок від самотності в чужому для нього середовищі. З цього приводу Соломія Павличко писала: «Жінки для Степана Радченка — талісман його успіху, по суті його жертва... жінка є лише об'єктом почуття

й екзистенціального пошуку мужчини. Однак цей пошук абсурдний, як абсурдне саме життя... Для чоловіків це пошук самоствердження, а не кохання».

4. Коментоване читання

(Учитель для цієї форми роботи обирає ті епізоди твору, які, на його думку, краще відображають душевний стан героїв.)

«Чудне враження справляла на нього ця маса томів, що серед них він побачив тільки одну читану книжку. В них немов зосередилось все те чуже, що мимоволі лякало його, всі небезпеки, що він мусив побороти в місті. Наперекір розумові й усім попереднім розрахункам, безнадійні думки, спочатку ніби питання почали опановувати хлопця».

«Природа не обдарувала Степана співучою здібністю його народу, і він знову був чужий серед цієї громади. Він почував безглуздість свого становища тут, де він був мовчазним йолопом, що за весь вечір тільки раз розтулив рота, та й то невдало. Але піти теж не міг...».

«Відбувалась лекція. Він дивився на лави, густо обсажені молоддю, на лектора, добре знаного йому, спостерігав там і там знайомі рухи уваги, недбалості, нерозуміння. І жодного хвилювання чи болю в ньому не прокинулось, і те каяття, що допіру ще мучило його, зів'яло від подиху чужини, що віяв з усієї, колись жаданої такої обстави. Хлопець здивовано відійшов і озирнувся навкруги оком бурлаки, що до рідного краю прибився після блукань, і нічого не знайшов того, що був полишив, побачив усе зміненним і таким від спогадів далеким, що навіть жалю ця спотворена дійсність не варта. Тут, зіткнувшись покинутого, зрозумів, що вернутись до нього не зможе, ці стіни для нього навіки чужі й гомін цей його не покличе і не пробудить».

«Тяжкий сум опановував його, бо ця руїна наочно нагадувала йому безглуздя його власного життя, бо спустошеність серця позначилась і на хаті. Сівши до столу, де гамузом лежали розгорнуті книжки та клапті паперу, він з жалем засудженого згадував ті стрункі дні, коли тішився невимовним спокоєм у праці... Осінь відчув у собі, сльоту й туман».

Vi. Підбиття підсумку уроку

- Які проблеми міста й села порушує В. Підмогильний у романі «Місто»?
- Які особливості сюжетної лінії в романі?
- Чому роман «Місто» — психологічний твір?

- Зверніть увагу на те, які почуття переживає Степан Радченко одразу по приїзді до міста? Яке його ставлення до міських жителів? Як воно змінюється з часом?
- Як ви розумієте епіграф роману? Як ця боротьба між тваринним та янгольським відбувається в Степанові?
- Простежте, як розвиваються стосунки головного героя з жінками. Які почуття переживає Степан до кожної з жінок?

Висновок

Отже, роман Валер'яна Підмогильного «Місто» став не тільки помітним, але й надзвичайно важливим явищем в українському мистецтві. Насамперед — це перший справді урбаністичний роман в українській літературі.

Не менш важливим у творчій спадщині письменника був роман «Невеличка драма», закінчений у 1929 р. Цей твір органічно доповнив бібліотеку українського інтелектуального роману, на той час уже репрезентованого «Вальдшнепами» М. Хвильового, «Майстром корабля» Ю. Яновського, «Робітними силами» М. Івченка. Та боротьба з «попутниками» набрала таких масштабів і форм, що новий роман В. Підмогильного встиг з'явитися лише в журнальній публікації («Життя і революція». — 1930. — № 3–6) і відразу ж був підданий жорстокому шельмуванню. Загальна атмосфера ставала дедалі гнітючішою. Примусова колективізація, голод 1932–1933 рр. упали чорним крилом не лише на українське село, а й на весь народ. Починалися масові репресії, політичні процеси, розправа над інтелігенцією, передусім письменниками. Не в багатьох письменників вистачало мужності йти раніше обраним шляхом. Проте В. Підмогильний сповідував свої принципи до кінця.

VII. Домашнє завдання

1. Ґрунтовно проаналізувати роман В. Підмогильного «Місто».
2. Дати характеристику образів-персонажів.

О. П. Ващенко

Урок № 21

ЖИТТЯ І ТВОРЧИСТЬ ОСТАПА ВИШНІ.

«МОЯ АВТОБІОГРАФІЯ» – ГУМОРИСТИЧНА РОЗПОВІДЬ ПИСЬМЕННИКА ПРО СВІЙ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Мета: ознайомити учнів із життям і творчою спадщиною письменника-гумориста; розвивати почуття комічного; виховувати любов до спадщини Остапа Вишні, прагнення поглибити знання шляхом самостійного читання творів та літератури про творчість письменника і його життя.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Остапа Вишні, виставка творів письменника, мультимедійний додаток «Життя і творчість Остапа Вишні», схема аналізу епічного твору, план-зразок характеристики художнього образу-персонажа.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань. Ланцюжок думок

Що спільного у Валер'яна Підмогильного з А. Франсом, Оноре де Бальзаком, Гі де Мопассаном?

IV. Перевірка домашнього завдання

1. Аналіз роману В. Підмогильного «Місто» за поданою схемою

1. Короткі відомості про автора (насамперед ті, що допоможуть краще зрозуміти специфіку аналізованого твору).
2. Історія написання та видання роману.
3. Життєва основа (реальні факти, які стали поштовхом і матеріалом для твору).
4. Жанр.
5. Конфлікт. Тема, ідея, проблематика твору.
6. Композиція твору, особливості сюжету, їхня роль у розкритті проблем.

7. Значення позасюжетних елементів.
8. Система образів, їхня роль у розкритті проблем твору. Прийоми творення характерів. Художні деталі.
9. Мовностильова своєрідність твору.
10. Підсумок (художня цінність твору, його місце в доробку автора та в літературі, сприйняття цього твору критиками й сучасниками письменника та його пізніше прочитання).

2. Характеристика образів-персонажів за планом

1. Вступ. Місце персонажа в системі образів твору.
2. Головна частина. Характеристика персонажа як певного соціального типу.
 - Соціальне й матеріальне становище.
 - Зовнішній вигляд.
 - Своєрідність світосприймання й світогляду, коло розумових інтересів, схильностей і звичок.
 - Характер діяльності й основних життєвих устремлінь.
 - Уплив на навколишній світ (*основна сфера, види й типи впливу*).
3. Область почуттів:
 - тип ставлення до оточуючого;
 - особливості внутрішніх переживань;
 - авторське ставлення до персонажа.
4. Які риси особистості героя виявляються у творі:
 - за допомогою портрета;
 - в авторській характеристиці;
 - через характеристику інших дійових осіб;
 - за допомогою передісторії або біографії;
 - через ланцюг учинків;
 - у мовній характеристиці;
 - через «сусідство» з іншими персонажами;
 - через навколишнє оточення.
5. Висновок. Яка суспільна проблема привела автора до створення цього образу?

V. Сприйняття й засвоєння нового матеріалу

1. Слово вчителя

Остап Вишня... Під таким ім'ям увійшов у літературу незрівнянний сміхотворець Павло Михайлович Губенко, видатний майстер слова й великий громадянин. «Читаючи Остапа Вишню, народ і усміхався, і повнився радістю, і печалився, і обурювався — багатьох і багатьох струн його душі торкалося вишнівське людяне, мудре, гостре й ніжне слово».

2. Вивчення життєвого й творчого шляху Остапа Вишні

Народився Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко) 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва біля містечка Грунь Зіньківського повіту на Полтавщині (нині Охтирський район Сумської області) в багатодітній селянській сім'ї.

Закінчив початкову, потім двокласну школу в Зінькові, згодом продовжив навчання в Києві, у військово-фельдшерській школі, після закінчення якої (1907 р.) працював фельдшером — спочатку в армії, а з часом — у хірургічному відділі лікарні Південно-Західних залізниць. Та, як згадував письменник, він не збирався присвятити себе медицині — тож, працюючи в лікарні, старанно «налягав» на самоосвіту, склав екстерном екзамен за гімназію і в 1917 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету; однак скоро залишив навчання й присвятив себе журналістській і літературній праці.

1919 р. П. Губенко, як і чимало ентузіастів відродження національної культури, потрапляє до Кам'янець-Подільського, весною 1920 р. повертається до Києва. Восени його заарештовують. Утім, не виявивши «компромату» в діях П. Губенка ні за гетьманщини, ні за петлюрівщини, його випускають із в'язниці у квітні наступного року.

П. Губенко стає працівником республіканської газети «Вісті ВУЦВК» (редагував її В. Блакитний), а кількома місяцями пізніше — і відповідальним секретарем «Селянської правди» (редагував С. Пилипенко), на сторінках якої 22 липня 1921 р. під фейлетоном «Чудака, їй-богу!» уперше з'явився підпис «Остап Вишня».

Журналістська діяльність стала своєрідним джерелом щоденної школи життя. Молодому сатирикові не бракувало життєвих спостережень, комічних барв і жаги творчості — саме тому він мало не щодня міг виступати на сторінках «Вістей», «Селянської правди» та інших видань з усмішками, фейлетонами чи й просто з лаконічними уципливими відгуками на ту чи іншу подію.

Слово гумориста користувалося дедалі більшою популярністю. Виходять одна за одною й збірки усмішок письменника: «Діли небесні» (1923), «Кому веселе, а кому й сумне» (1924), «Реп'яшки», «Вишневі усмішки (сільські)» (1924), «Вишневі усмішки кримські» (1925), «Щоб і хліб родився, щоб і скот плодився», «Лицем до села», «Українізуємось» (1926), «Вишневі усмішки кооперативні», «Вишневі усмішки театральні» (1927), «Ну, й народ», «Вишневі усмішки закордонні» (1930); двома виданнями (1928 і 1930) побачило світ зібрання «Усмішок» у чотирьох томах тощо. Загалом же протягом десяти років українською

мовою (якщо брати до уваги й численні перевидання) з'явилося близько ста книжок вишнівської сатири й гумору, твори гумориста друкуються в перекладах російською та іншими мовами братніх народів Радянської країни, тираж їх досягав, як на той час, колосальної цифри...

26 грудня 1933 р. Остапа Вишню було заарештовано; 23 лютого 1934 р. судова «трійка» визначила міру покарання — розстріл, а 3 березня рішенням колегії ОДПУ його замінили десятирічним ув'язненням. Письменник відбував ці строки в Ухті, Кюмі АРСР, на руднику Еджит-Кирта — був на різних роботах, якийсь час працював фельдшером, плановиком у таборі, у редакції багатотиражки Ухтпечтабору «Северный горняк». У своїй «захальній» книжечці гуморист із гіркотою писав: «Сиджу я й працюю в редакції «Сев [ерный] гор [няк]». Переписую лагкорівські замітки — готую їх до друку».

Для формування й становлення письменницького таланту Остапа Вишні неабияке значення мали певні біографічні чинники. Дитинство гумориста, як уже згадувалося, пройшло на Полтавщині, де особливо відчувалися любов і шана до славетних земляків-класиків І. П. Котляревського й М. В. Гоголя (творами останнього майбутній письменник захоплювався вже в шкільні роки); змалечку пізнавав Павло Губенко всі премудрості селянського буття, навч бачив яскраві типи людей праці, захоплювався їхньою соковитою мовою, у якій часто озивалася дотепність народного гумору.

Робота в пресі стала своєрідним продовженням, уже на вищому рівні, громадянської зрілості, цієї щоденної школи життя, що її сумлінний і спостережливий літератор проходив зі справді винятковою невтомністю. Молодому журналістові й письменнику Остапові Вишні вистачало життєвих спостережень і комічних барв — саме тому він мало не щодня міг виступати на сторінках «Вістей», «Селянської правди» та інших видань з усмішками, фейлетонами чи й просто з лаконічними ущипливими відгуками на ту чи ту конкретну подію. Його слово користувалося незвичайною популярністю.

1934 р. видатний гуморист був незаконно репресований і зміг повернутися до літературної праці лише в 1944 р. Першим твором, що знаменував повернення письменника, стала «Зенітка», опублікована в газеті «Радянська Україна» 26 лютого 1944 р., — вона обійшла всі фронти, часто читалася по радіо, викликаючи теплу усмішку в бійців і трудівників тилу та додаючи їм віри в близьку перемогу над ворогом. Як і раніше, Остап Вишня всім серцем

сприймає турботи й клопоти народні — економічні, політичні, морально-виховні, культурно-мистецькі, що сповна засвідчують його книжки усмішок «Зенітка» (1947), «Весна-красна» (1949), «Мудрість колгоспна» (1952), «А народ воювати не хоче» (1953), «Великі ростіть!» (1955), «Нещасне кохання» (1956) та інші.

Гуморист працює над перекладами творів російської та світової класики — М. Гоголя, А. Чехова, О. Сухово-Кобиліна, Марка Твена, О'Генрі, Б. Нушича, Я. Гашека, Я. Неруди, російських радянських письменників.

Остап Вишня провадив і велику громадську роботу. Він брав участь у діяльності літературних об'єднань «Плуг» і «Гарт», в організації та редагуванні, разом із В. Блакитним, перших двох номерів журналу «Червоний перець» (1922) і продовжив працю в цьому ж журналі, коли 1927 р. було поновлено його видання. Відома робота Остапа Вишні в оргкомітеті Спільки письменників України та у Всесоюзному оргкомітеті, що здійснювали підготовку до створення республіканської та союзної письменницьких організацій.

Після Великої Вітчизняної війни Остап Вишня — член редколегії журналу «Перець» і один із найактивніших його співробітників, член правління Спільки письменників України, інших громадських організацій республіки, учасник численних зустрічей із читачами.

До останніх днів життя (помер Остап Вишня 28 вересня 1956 р.) він віддавав талант і натхнення своїм читачам.

3. Своєрідність творчої спадщини

Остап Вишня — письменник, який у 20-х рр. ХХ ст. заохотив мільйонні маси до читання української літератури. Він був «королем українського тиражу». За життя гумориста побачили світ понад 100 збірок його творів, деякі неодноразово передавалися.

У великому творчому доробку письменника представлені різноманітні жанри малої прози (усмішка, гумореска, фейлетон, памфлет, автобіографічні оповідання), але скрізь присутній іронічно усміхнений автор у ролі мудрого, дотепного оповідача.

Остап Вишня ввів в українську літературу й утвердив у ній новий різновид гумористичного оповідання, що його сам же й назвав усмішкою. Лаконізм, влучність, дотепність, іронічність, обов'язкова присутність автора (у ліричних відступах, окремих репліках оповідача) створюють загальну викривальну тональність такого твору.

Тематичний цикл усмішок: сільські, кримські, закордонні, реконструктивні, київські, мисливські тощо.

Тематика творів

- українське село у віковичних злиднях;
- доля інших народів;
- розвиток української культури;
- потяг неосвічених людей до нового життя;
- партійна ідеологія;
- проблеми розвитку національної мови;
- відродження національної гідності українського народу;
- природа як джерело краси й натхнення.

Особливості гумору Остапа Вишні

- багатства відтінків і барв комічного;
- по-народному соковита мова;
- своєрідно діалогізований виклад дії;
- мудрий, іронічно-усміхнений погляд оповідача на порушені проблеми.

Висновок

Внесок Остапа Вишні в розвиток української літератури вагомий. Письменник був справжнім новатором, першим, хто проклав шлях українській сатирі та гумору за нових умов, часто для цього жанру вкрай несприятливих, що й відбилося на життєвій і творчій долі майстра слова.

4. Теорія літератури

Комічне — результат контрасту, розладу, протистояння прекрасного — потворному, низького — піднесеному, внутрішньої пустоти — зовнішньому вигляду, що претендує на значущість. Комічне, як і будь-яке естетичне явище є соціальним. Воно перебуває не в об'єкті сміху, а в тому, хто сприймає протиріччя як комічне. Комічне пов'язане із загальною культурою людини.

Форми комічного

- гумор (використання дотепності та гри слів);
- сатира (критика недоліків, суперечностей);
- іронія (прихований сміх, замаскований серйозною формою);
- сарказм («зла іронія», що має руйнівну силу).

Фейлетон — це художньо-публіцистичний жанр, у якому комічна сутність негативних явищ і ситуацій дійсності розкривається шляхом інверсійної, асоціативної розробки теми з використанням авторських та фольклорних комічно-сатиричних образів.

Гумореска — невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю. Тут сміх постає у вигляді

доброзичливої, емоційно забарвленої естетичної критики в дотепній, парадоксальній, подеколи оксюморонній формі, в аспекті морально-етичних критеріїв, що унеможливають цинізм. У гуморесках письменник змальовує події та персонажів чудернацько, часом недоречно, і саме це є основою смішного. Типовими художніми прийомami, що використовуються в гуморесці є неправильне тлумачення якогось явища, події, предмета, уживання слів і виразів жартівливого характеру, пестливих слів.

Усмішка — різновид фейлетону та гуморески, уведений в українську літературу Остапом Вишнею. Своєрідність жанру усмішки — у поєднанні побутових замальовок із частими авторськими відступами, у лаконізмі й дотепності.

Автобіографічне оповідання — опис власного життєвого шляху (наближений до мемуарів).

5. Аналіз гумористичного твору «Моя автобіографія»

«Моя автобіографія» за жанром — гумористичне оповідання, або гумореска. Композиція відповідає формі ділового паперу — автобіографії. Твір написаний протягом 15–16 березня 1927 року, надрукований у видавництві «Книгоспілка» того ж року.

У «вступному» етюдi-розділі автор розповідає про те, де й коли народився, про батьків та дідів. Другий і третій етюди присвячені етапам навчання, формуванню світогляду майбутнього художника слів. В Остапа Вишні що не речення — то народний жарт, який містить глибинний підтекст.

Гумореска скомпонована з окремих невеличких розділів «фресок». Автор «вихоплює» найяскравіші, найхарактерніші епізоди, події. Це не лише життєпис, а й аналіз пережитого автором. «Найголовніші моменти», переважно — веселі, іноді — трагічні. Гострий на слово гуморист постає серйозним і вдумливим. Гумореска насичена розмовною лексикою, розповідними інтонаціями. Комізм ситуації базується на контрасті. Твір вражає людяністю, щирістю.

VI. Підсумок уроку. Ланцюжок думок

Як ви розумієте слова М. Рильського стосовно автобіографічного оповідання «Моя автобіографія»: «Тут — увесь Вишня: любов до життя, любов до людини, іронія до отого «щасливого» дитинства...».

VII. Домашнє завдання

1. Скласти тестові завдання до теми «Життєвий і творчий шлях Остапа Вишні».
2. Проаналізувати оповідання «Моя автобіографія».

О. П. Ващенко

Урок № 22

«ЯК ВАРИТИ І ЇСТИ СУП ІЗ ДИКОЇ КАЧКИ», «СОМ». ОПТИМІЗМ, ЛЮБОВ ДО ПРИРОДИ, М'ЯКИЙ ГУМОР ЯК РИСИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПОЧЕРКУ ОСТАПА ВИШНІ

Мета: ознайомити учнів із творами збірки «Мисливські усмішки»; розвивати творчу уяву школярів, спостережливість, уміння аналізувати прочитане; виховувати любов до рідної природи.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: збірник «Мисливські усмішки», ілюстрації до нього, епіграф.

*Мабуть, із часів Котляревського не сміялась Україна
таким життєрадісним, таким іскрометним
сонячним сміхом, яким вона засміялась знову
в прекрасній творчості Остапа Вишні.*

Олесь Гончар

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розкажіть про дитинство Остапа Вишні, про оточення, в якому він зростав, використовуючи відомості з твору «Моя автобіографія» та цитати.
2. Які ви знаєте жанри сатири та гумору? У чому виявляється жанрова своєрідність усмішки?
3. Схарактеризуйте ідейно-тематичну багатоманітність сатири та гумору Остапа Вишні.

IV. Перевірка домашнього завдання

Тестові завдання (орієнтовні)

1. Справжнє ім'я та прізвище Остапа Вишні
А Павло Грабовський
Б Олег Ольжич
В Павло Губенко

2. Остап Вишня народився
 - А с. Чаплинка на Херсонщині
 - Б м. Носівка на Чернігівщині
 - В на Полтавщині в хуторі Чечва
3. Малого Остапа відправили до школи пізнавати науки
 - А у 5 років
 - Б у 6 років
 - В у 12 років
4. Початкову освіту здобув
 - А у сільській школі
 - Б у Полтаві
 - В у м. Грунь
5. Підліток був зарахований на казенне навчання до Києва
 - А 1901 р.
 - Б 1903 р.
 - В 1905 р.
6. Тут він здобув професію
 - А фельдшера
 - Б бухгалтера
 - В хірурга
7. На перешкоді до закінчення Київського університету стало
 - А відданість літературі
 - Б смерть батька
 - В нестача коштів
8. Перший друкований твір
 - А «Моя автобіографія»
 - Б «Демократичні реформи Денікіна»
 - В «Зенітка»
9. Уперше з'явився псевдонім «Остап Вишня»
 - А у газеті «Селянська правда»
 - Б «Зоря»
 - В «Вільний голос»
10. Гумореска «Моя автобіографія» була надрукована
 - А у журналі «Книгоспілка»
 - Б у журналі «Слово»
 - В у журналі «Село і люди»
11. Слова з гуморески Остапа Вишні «У мене немає жодного сумніву в тому, що я народився... мати сказала, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку» належать

- А Діду Свириду з гуморески «Зенітка»
- Б Остапу Вишні з гуморески «Моя автобіографія»
- В Остапові Вишні з гуморески «Сом»

12. Остап Вишня був письменником

- А реалізму
- Б романтизму
- В гумористично-сатиричного жанру

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Остап Вишня писав нариси, фейлетони, плідно працював як перекладач, але найбільшої слави зазнав як гуморист і сатирик. Увів в українську літературу й утвердив у ній новий різновид гумористичного оповідання, що його сам же й назвав усмішкою.

У 1920-х рр. Остап Вишня видав цілу низку популярних збірок усмішок:

1924 р. — «Вишневі усмішки (сільські)»;

1925 р. — «Вишневі усмішки кримські»;

1926 р. — «Українізуємось», «Вишневі усмішки кооперативні»;

1927 р. — «Вишневі усмішки театральні»;

1930 р. — «Вишневі усмішки закордонні.

Побачило світ чотиритомне «Зібрання усмішок» (1928, 1930).

Новому жанру Остап Вишня дав таке жартівливе означення: «Мені нове життя усміхається, і я йому усміхаюся! Через те й усмішки».

Остап Вишня активно розвивав жанрові різновиди усмішки: усмішка-пародія, усмішка-жарт, усмішка-нарис, усмішка-мініатюра, усмішка-реп'яшок тощо.

2. Аналіз збірки «Мисливські усмішки»

Вершиною розвитку жанру вважаються «Мисливські усмішки», які Максим Рильський назвав «ліричною поезією в прозі».

Як мудрий знавець природи й співець її щедротного світу, постає Остап Вишня в усмішках власне мисливських — про перебування людини на полюванні, риболовлі, допитливість і вміння пізнавати звички й характери «мешканців» лісу, степів, річок, озер. Поетичний лад усмішок обумовлений тим, що в них діє

спостережливий, багатий душею оповідач, якому притаманне чуття прекрасного і який уміє скористатися народним колоритним словом, знає численні «бувальщини» з мисливського побуту. Цим пояснюється й гумор мисливських усмішок, багатих на всілякі пригоди, пов'язані з невдачами полювальників і кепкуванням над ними рідних і знайомих. В усмішках панує атмосфера поетичності, ліризму.

Герой «Мисливських усмішок», який є й оповідачем, — трохи хитрий, трохи дивакуватий у своєму священнодійстві збирання на полювання, в очікуванні зайця або лисиці, у поверненні додому — здебільшого без здобичі або й без рушниці чи шапки. Але завжди він іронічний до себе, доброзичливий і наївний, як дитина. І головне для нього — не трофей, а спілкування з природою.

Художні компоненти «Мисливських усмішок»: дотеп, анекдот, пейзаж, портрет, пісня, авторський ліричний відступ, порівняння, епітети, персоніфікація, гіпербола.

Усмішки «Відкриття охоти», «Заець», «Лисиця», «Лось», «Ружжо», «Дикий кабан, або вепр», «Екіпіровка мисливця», «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Сом» — ось далеко не повний перелік кращих творів цього циклу.

«Мисливські усмішки» — яскрава сторінка не тільки в багатогранній творчості Остапа Вишні, а й у всій українській сатирично-гумористичній літературі.

3. Розгляд усмішки «Як варити і їсти суп із дикої качки»

«Як варити і їсти суп із дикої качки» — одна з найдотепніших усмішок Остапа Вишні. Присвячена Максимові Рильському, близькому другові письменника. Уперше надрукована в журналі «Перець» 1945 р.

Побудований твір у вигляді порад молодому мисливцеві, який збирається на полювання. «Само собою розуміється, що ви берете з собою рушницю (це така штука, що стріляє), набой і всілякий інший мисливський реманент, без якого не можна правильно націлятися, щоб бити без промаху, а саме: рюкзак, буханку, консерви, огірки, помідори, десяток укруту яєць і стопку... Стопка береться для того, щоб було чим вихлюпувати воду з човна, коли човен тече...

Їдете ви компанією, тобто колективом, так — чоловіка з п'ять, бо дика качка любить іти в супову каструлю з-під колективної праці...».

За цим описом збирання на полювання — неприхована іронія, передчуття неповторної мисливської романтики, відчуття чоловічої свободи, розслаблення від клопотів, умиротворення.

Мистецьки вплетений у композицію розповіді прекрасний український пейзаж надвечір'я: «Дика качка любить убиватись тихими-тихими вечорами, коли сонце вже сковзнуло з вечірнього пруга, минуло криваво-багрянний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спать... Це ввечері... А вранці дика качка зривається шукати вашого пострілу рано-рано, тільки-но починає на світ благословлятися». Особливо промовистою є фраза, яка характеризує ставлення письменника до самого процесу полювання: «І вільно дихається, і легко дихається...».

Це щире зізнання автора, бо немає значення, чи вполював щось мисливець, чи ні, головне — що недаремно витратив час. Герої усмішки, здається, не полювали по-справжньому: найважливішим під час полювання для них було відпочити від повсякденної метушні, помилуватися вечірніми зорями та світанковими ранками над тихими озерами.

4. Аналіз усмішки «Сом»

З великим замилюванням описує Остап Вишня природу — річку Оскіл, диких каченят: «Заплава річки Осколу, де він у цьому місці розбивається на кілька нешироких рукавів, заросла густими очеретами, кугою, верболозом і густою, зеленою, соковитою травою. Як увійдеш, картуза не видко! Шумить заплава в травні та в червні...». Письменник розповідає з гумором неймовірно бувальщини про сомів, їхні звички, про пригоди, що трапляються з рибалками. І хоч у цих пригодах чимало, м'яко кажучи, перебільшень, це не заважає читачеві весело сміятися й дивуватися багатству та красі нашої рідної природи: «Інтересна риба сом! За царського режиму, як свідчать дореволюційні рибалки-письменники, сом важив до 400 кілограмів, ковтав собак і ведмедів. Можливо, що з розвитком рибальства сом важитиме тонну і ковтатиме симентальських бугаїв і невеличкі буксирні пароплави...».

«А сома... сома мені самому доводилося бачити такого завбільшки, як комбайн! Тільки трохи довшого. Це, дорогі наші читачі, серйозно й без жодного перебільшення».

5. Робота в групах

Клас об'єднується у дві групи, які ставлять запитання одна одній. Перша група до усмішки «Сом», друга — до усмішки «Як варити і їсти суп із дикої качки».

VI. Підсумок уроку

Бесіда з учнями

- Назвати жанри сатири та гумору.
- Що таке усмішка?
- У чому виявляється жанрова своєрідність усмішок?
- Що вам найбільше подобається в «Мисливських усмішках»?
- Які риси українського національного характеру розкриваються в усмішках Остапа Вишні?
- Прокоментуйте епіграф уроку.

VII. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення на тему: «Ліризм і гумор у творчості Остапа Вишні».

ДРАМАТУРГІЯ

Л. В. Манян

Урок № 23

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ, ДРАМАТУРГІЇ 1920–1930 рр. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИКОЛИ КУЛІША. ЗВ'ЯЗОК ІЗ ТЕАТРОМ Л. КУРБАСА

Мета: розкрити учням традиції, які успадкував український професійний театр у ХХ ст. від класичного, роль Леся Курбаса в його створенні, ознайомити з творчою біографією Миколи Куліша; розвивати уміння сприймати на слух нову інформацію, виділяти головне, вести конспект; виховувати в учнів любов і повагу до українських митців.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрети Леся Курбаса, Миколи Куліша, таблиця «Тематика творів М. Куліша».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми й мети уроку

II. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Театр у всі часи був для культурних народів великою цінністю, яка мала незвичайне моральне, культурне й громадське значення як школа, що безпосередньо давала масам усе те, що придбали життя, наука й знання. Чим світліші часи, чим буйніший розгін і розквіт національного життя, тим більше з'являється матеріалу для драматичної творчості, яка стає найвірнішим дзеркалом почувань, ідей та змагань, якими громадянство в певний час жило. Нам, глядачам початку ХХІ століття, навіть і на думку не спадає задуматися над тим, який важкий, нерідко тернистий шлях пройшов український професійний театр.

На початку 20-х рр. ХХ ст. діяло 74 професійні театри, численні самодіяльні театри на периферії та пересувні робітничо-селянські театри, що спеціалізувалися на агітках, прославляючи месіанізм пролетаріату. У Києві 1918 р. функціонували Державний драматичний театр, очолюваний Олександром Загаровим, Державний народний театр під керівництвом Панаса Саксаганського і «Молодий театр» Леся Курбаса. У 1919–1920 рр. у Галичині й на Буковині діяли «Новий Львівський театр», Чернівецький театр і Державний театр ЗУНР. У 1919 р. організувався Державний театр імені Т. Шевченка в Катеринославі, у 1920 р. — у Вінниці імені І. Франка (керівник Гнат Юра). 1922 р. керований Лесем Курбасом Київський драматичний театр перейменовано на «Березіль», 1926 р. його перевели до Харкова, тодішньої столиці України. Народившись і розквітнувши на хвилі національного відродження, театр узяв собі назву «Березіль» — тобто березень, перший місяць весни, ставши «за справжню весну українського театру». «Березіль» власне був і театром, і мистецькою лабораторією, закладом, що проводив значну культурно-громадську роботу, організувавши творчі майстерні на периферії (Бориспіль, Біла Церква) та в Києві, де проводилася підготовка режисерів, акторів, драматургів, критиків, працівників театру.

2. Робота в зошитах

Скласти короткий конспект за виступами учнів.

Учень 1. Лесь Курбас — непересічна особистість

Народився 25 лютого 1887 р. в місті Самбір (тепер Львівської області) у родині акторів галицького театру Степана та Ванди Курбасів (за сценою Яновичі). Батько його, хоча й був мандрівним українським актором, проте й в бідності своїй прагнув дати Олександрові гарну освіту.

Навчався в Тернопільській гімназії, у Віденському та Львівському університетах. Тому цілком природно, що Лесь увібрав у себе все те, що могла дати йому європейська культура. Уже тоді Курбас мріяв працювати на Надніпрянській Україні, де існував сильний демократичний театр Садовського (Київ) і де поруч була висока театральна культура. 1916 р. його мрія здійснилася, він вступає до цього театру. Акторська творчість Курбаса в театрі Миколи Садовського обіцяла розвинутися, але сталося так, що він приніс свій акторський талант у жертву режисерському. Головна увага й енергія молодого митця були скеровані на організацію студії молодих акторів, з якої виріс згодом Молодий театр.

Назва «Молодий театр» з'явилася вже влітку 1917 р. Молодий театр — це театр пошуків нових форм утілення сучасної та класичної драматургії. З цього театру взяли початок кілька українських театрів. Улітку 1920 р. Лесь Курбас зібрав своїх кращих акторів, хто добровільно приєднався з Київського театру ім. Т. Шевченка, і під назвою «Кийдрамте» (Київський драматичний театр) трупа почала своє турне містами Київщини. Спочатку осіли в Білій Церкві, потім в Умані.

Учень 2. Лесь Курбас і «березільці»

Лесь Курбас був засновником спочатку політичного (1922–1926), а потім і філософського (1926–1933) театру в Україні. У виставах свого філософського театру «Березіль» (Харків) Л. Курбас малює всесвіт, де головним стає особлива довіра до життя людини у всіх його суперечностях. Завдяки генію Лесю Курбасу, який поєднав у собі таланти режисера, актора, драматурга й перекладача світової літератури, були по-новому осмислені на українській сцені твори Вільяма Шекспіра, Генріха Ібсена, Герхарта Гауптмана, Фрідріха Шіллера й Мольєра, здійснені постановки невідомих до цього українському глядачеві п'єс європейських драматургів.

Лесь Курбас і «березільці» знайшли свого драматурга, п'єси якого були співзвучні їхнім естетичним засадам. Таким драматургом став Микола Куліш. Першою його п'єсою, що побачила світло рампи на сцені театру «Березіль», стала «Комуна у степах» (Київ). Творча співпраця тривала і в Харкові.

Кульмінація здобутків Курбаса пов'язана з драматургом Миколою Кулішем (1892–1937) і художником Вадимом Меллером (1884–1962).

У Києві «Березіль» мав під своїм крилом майстерні, плинні півавтономні одиниці. У Харкові все було під одним дахом і під одним проводом — Курбасовим. У театрі діяв мюзик-хол (спектаклі «Шпана», «Алло на хвилі», «Чотири Чемберлени»), агітпроп. Було підготовлено серію «Костюмовані історії» (спектаклі «Жакерія», «Сава Чалий», «Король бавиться», «Змова Фієско»).

П'єса М. Куліша «Народний Малахій», «Мина Мазайло», на жаль, не знайшла розуміння в критики. Проти Лесю Курбаса були висунуті звинувачення в «похмурості», викривленні оптимістичної радянської дійсності. Багато чого з творчих пошуків Курбаса не розумілося широкими масами глядачів. Це стосується і його вистави «Маклена Граса», яка досягає справжньої філософської глибини. Але незважаючи на несприятливу для

творчості атмосферу нерозуміння, недоброзичливості, Лесь Курбас не занепадав духом, він до останньої можливості вів боротьбу з поширеними в той час тенденціями спрощенства, вульгаризації мистецтва. Опоненти ж щонайменшу невдачу Л. Курбаса завжди розцінювали як цілковитий провал театру.

Учень 3. Лесь Курбас — «провідник» українського націоналізму

Можливо, саме тому, що режисер не відступив, не поступився своїми переконаннями, його було наклепницьки обмовлено, звільнено з посади керівника «Березолю» й заарештовано в Москві, де він кілька місяців працював у Соломона Михайловича Михоелса в Московському державному єврейському театрі на Малій Бронній. Його було вислано на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу на Медвежу Гору, потім відправили на Соловки. 1937 р. після повторного суду його було розстріляно в урочищі Сандормох, а 1957 р. посмертно реабілітовано. 21 грудня 1991 р. Кабінет Міністрів України постановою № 367 скасував постанову Ради Народних Комісарів УСРР від 17 грудня 1933 р. «Про позбавлення Л. Курбаса звання народного артиста УРСР».

3. Коментар учителя

Людину стратили в системі ГУЛАГу за сфальсифікованою з початку й до кінця справою. Сьогодні Україні повертається чесне ім'я талановитого режисера, фундатора українського професіонального театру Леся Курбаса. Нинішні колеги, громадськість України сприяє цьому. 1989 р. на фасаді Харківського державного академічного українського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка було встановлено меморіальну дошку в пам'ять про Леся Курбаса, а «Мала сцена» театру знову отримала назву «Березіль».

У лютому 1994 р. на Харківщині відбулося театральне свято-фестиваль «Інтер-березіль», на якому були присутні представники Німеччини, Іспанії, Угорщини, Австрії, Франції, країн Прибалтики, Росії, Польщі, Ізраїлю. З творчого об'єднання «Березіль» бере початок театральна бібліотека, театральний музей і перший театральний журнал. До експериментальних пошуків Леся Курбаса, якого було репресовано за часів сталінізму, і досі звертаються сучасні митці. У наш час у Києві проходить міжнародний театральний фестиваль «Мистецьке Березілля», присвячений пам'яті Леся Курбаса.

Справою всього свого життя вважав Лесь Курбас театр. Наші сучасні театри, які увінчали себе світовою славою, — це Київські

театри імені Івана Франка та Лесі Українки, Львівський театр імені Марії Заньковецької, Закарпатський обласний музично-драматичний театр та низка інших театрів країни з гідністю продовжують справу, розпочату Лесем Курбасом на зорі ХХ ст.

4. Вступне слово вчителя про М. Куліша — драматурга зі світовою славою

Для українського театру Микола Куліш створив цілісну трагедійну форму, увів новітні жанри гумору та сатири, збагатив арсенал зображально-виражальних засобів п'єс. У його творах — увесь спектр людських взаємин, позначений гуманістичним пафосом, намаганням говорити про питання одвічні, загальнолюдські. Наскрізний конфлікт драматургії М. Куліша — людина й час, складні колізії епохи. Увага драматурга зосереджена на трагічності чи трагікомічності існування штучно створеної радянської людини.

5. Опрацювання біографії М. Куліша за підручником.

Складання хронологічної таблиці

18 грудня 1892 р. в с. Чаплинці на Херсонщині в бідній селянській родині народився Микола Куліш.

1914 р. — вступив до Одеського університету на історико-філологічний факультет.

1914–1917 рр. — мобілізація, фронт.

З 1918 р. — голова міськвиконкому Олешок, голова місцевої ради, організатор «Першого Українського Дніпровського полку» в Херсоні.

1922–1925 рр. — інспектор Наросвіти (організовував українські школи, забезпечував їх кадрами, склав український буквар «Первинка»).

1924 р. — перша п'єса «97».

1925 р. — переведений до Харкова як шкільний інспектор Наркомосвіти УРСР.

20 листопада 1925 р. було створене літературне угруповання ВАПЛІТЕ, восени 1926 р. його президентом став Микола Куліш.

1928 р. — унаслідок партійної критики відбулася «самоліквідація» ВАПЛІТЕ. Нищівна критика п'єси «Народний Малахій», як наслідок — заборона.

1929 р. — комедію «Мина Мазайло» було знято з репертуару й невдовзі охрещено «фашистською».

1933 р. — тяжка утрата — смерть Миколи Хвильового. Переслідування, цькування, заборона п'єси «Маклена Граса». Створено

Спілку радянських письменників України, Миколу Куліша не зараховано до складу її членів.

1934 р. — смерть Івана Дніпровського (близький друг).

7 грудня 1934 р. під час похорону друга М. Куліш був заарештований.

15 червня 1937 р. родина одержала останній лист від драматурга.

Був розстріляний на Соловках.

6. Робота за таблицею «Тематика творів М. Куліша»

Рік написання	Твір	Тематика
1924 р.	П'єса «97»	Відображення трагічних подій голодомору в Україні
1925 р.	П'єса «Комуна в степах»	Пошук селянською біднотою нових шляхів у житті
1925 р.	Сатирична комедія «Отак загинув Гуска»	«Табір міщанський, трухлявий, огидний, ой як тебе ненави́длю я!» (М. Куліш). Осуд міщанства, переродженців
1926 р.	Комедія «Зона»	Осуд міщанства, переродженців
1927 р.	Філософська драма «Народний Малахій»	Виступ проти сталінського тоталітаризму
1929 р.	П'єса «Мина Мазайло»	«Вибравши для комедії «Мина Мазайло» тему — міщанство і українізація, я в першу чергу звернув свою увагу на криштально витриману ідеологічну установку п'єси...» (М. Куліш).
1929 р.	Ліро-епічна драма «Патетична соната»	Своєрідна трилогія про життя українського села 20 — початку 30-х рр. ХХ ст.
1930 р.	П'єса «Прощай, село»	Показ українського села 1919–1930 рр.
1933 р.	Соціальна драма «Маклена Граса»	Показ життя буржуазної Польщі, трагічної долі дівчини-підлітка, яку обставини зробили вбивцею

7. Аналітичне завдання

Прочитати й прокоментувати вислови.

М. Куліш в оцінці критиків

- «Десять років всього письменницького стажу — десяток п'єс, що з них майже кожна була не тільки вдалим драматургічним матеріалом для блискучих, з видатним успіхом у глядача спектаклів, але й стала теж майже кожна — певним етапом у розвиткові мистецтва...» (*Ю. Смолич, письменник*).
- «Час показав, що шедеврами світового значення є дві вершинні драми Куліша — «Народний Малахій» та «Патетична соната» (*Л. Танюк, письменник*).
- «Художньо довершені, гостроконфліктні твори М. Куліша здобули визнання їх автору не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Вони перекладалися російською, англійською, німецькою мовами, йшли на сценах театрів багатьох міст Європи» (*Т. Хом'як, літературознавець*).

III. Узагальнення й систематизація набутих знань

Виконання тестів закритої форми

1. М. Куліш поставив 1931 р. в Камерному театрі в Москві драму (режисер О. Таїров)
 - А «Маклена Граса»
 - Б «Патетична соната»
 - В «97»
 - Г «Народний Малахій»
2. Найтісніше діяльність М. Куліша-драматурга пов'язана
 - А з Харківським театром ім. І. Франка
 - Б з театром «Березіль»
 - В з Новим театром у Києві
 - Г не пов'язана з конкретним театром
3. Відомий актор і режисер Лесь Курбас почав свою діяльність із п'єси М. Куліша
 - А «Патетична соната»
 - Б «Прощай, село!»
 - В «Народний Малахій»
 - Г «Хулій Хурина»
4. В українській драматургії М. Куліш працював
 - А 8 років
 - Б 10 років

- В 12 років
Г 14 років
5. М. Куліш був репресований
А у 1928 р.
Б у 1930 р.
В у 1932 р.
Г у 1934 р.
6. У 1930 р. було написано твір
А «97»
Б «Патетична соната»
В «Прощай, село!»
Г «Маклена Граса»
7. «Голод», «Мусій Копистка», «Незаможники», «Деся на селі», «Гибель одного комнезаму» — це попередні варіанти назви твору М. Куліша
А «Комуна в степах»
Б «97»
В «Зона»
Г «Прощай, село!»
8. Міщанство й українізація — це, за визначенням М. Куліша, тема твору
А «Народний Малахій»
Б «Маклена Граса»
В «Хулій Хурина»
Г «Мина Мазайло»
9. Комедія М. Куліша «Мина Мазайло» написана
А у 1927 р.
Б у 1929 р.
В у 1931 р.
Г у 1933 р.
10. Перша п'єса М. Куліша
А «Патетична соната»
Б «97»
В «Зона»
Г «Прощай, село!»
11. Відображення трагічних подій голодомору в Україні — тема твору
А «Народний Малахій»
Б «97»

В «Хулій Хурина»

Г «Мина Мазайло»

12. М. Куліш був розстріляний на Соловках

А у 1942 р.

Б у 1941 р.

В у 1945 р.

Г у 1940 р.

IV. Підсумок уроку

Розкрийте зміст поняття «митець і влада» на прикладі біографій Леся Курбаса й Миколи Куліша.

V. Домашнє завдання

Повторити матеріал конспекту уроку, прочитати комедію «Мина Мазайло».

Л. В. Манян

Урок № 24**МИКОЛА КУЛІШ. САТИРИЧНА КОМЕДІЯ
«МИНА МАЗАЙЛО». ОСОБЛИВОСТІ СЮЖЕТУ.
РОЗВІНЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО НІГІЛІЗМУ,
ДУХОВНОЇ ОБМЕЖЕНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНІЗАЦІЇ**

- Мета:** подати відомості про життєву основу п'єси «Мина Мазайло», з'ясувати причини появи в суспільному житті України національного нігілізму; розвивати вміння самостійно мислити, давати власну оцінку прочитаному, аналізувати тематику, образну систему твору; формувати активне несприйняття таких моральних рис, як скупість, підлабузництво тощо.
- Тип уроку:** комбінований.
- Обладнання:** словник термінів, текст комедії «Мина Мазайло».

*Куліш-драматург був талант світового масштабу.
Не буду шукати небезпечних аналогій в класиці —
між Шекспіром і Шіллером або Мольєром чи Бомарше,
але в сучасній йому... драматургії він не мав собі рівних...*
Ю. Смолич

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності.****Оголошення теми й мети уроку****II. Актуалізація навчальної діяльності учнів****1. Робота з картками***Картка № 1*

- Як починався шлях у літературі М Куліша?
- М. Куліш і ВАПЛІТЕ.

Картка № 2

- Розкажіть про участь М. Куліша в Першій світовій війні.
- У яких театрах ставилися п'єси М. Куліша?

Картка № 3

- Розкажіть про умови розвитку української драматургії й театру в 1920–1930 рр.
- Де й ким було змальовано М. Куліша під іменем Данила Чабана.

Картка № 4

- Розкажіть про громадянську й суспільно-політичну діяльність М. Куліша, про його участь у створенні нового українського театру.
- Де й коли була поставлена перша п'єса драматурга?

Картка № 5

- Скільки п'єс написав М. Куліш? Назвіть деякі з них.
- Хто з українських письменників назвав М. Куліша «драматургом світового масштабу»?

Картка № 6

- Які ви знаєте соціально-побутові драми М. Куліша?
- Що таке драма як літературний рід і вид?

Картка № 7

- Розкажіть про п'єси М. Куліша революційної тематики.
- Який вплив на талант М. Куліша-драматурга мала дружба із М. Хвильовим, Л. Курбасом?

Картка № 8

- Коли й на якій основі виникла п'єса М. Куліша «97»?
- Що називаємо драмою? Які ви знаєте драми М. Куліша?

Картка № 9

- Коли і як було заарештовано Миколу Куліша?
- Який твір є своєрідною трилогією про життя українського села 20 — початку 30-х рр. ХХ ст.?

2. Повторення понять теорії літератури

Драматична література (гр. *drama*, букв. — дія) характеризується пристосованістю для сценічної інтерпретації. Основною її ознакою є призначення для театрального спектаклю. Текст драматичного твору — це слова героїв і ремарки, що вказують режисеру на декорації і дії персонажів.

Провідні жанри драми: трагедія, комедія, драма (як жанр), трагікомедія, водевіль, мелодрама.

Сатирична комедія — твір, у якому за допомогою спеціальних сатиричних засобів різко висміюються суттєві суспільні вади, зображуються смішні (комічні) події й персонажі.

III. Сприйняття учнями нового матеріалу**1. Вступне слово вчителя**

Миколу Куліша називають творцем «модерної драми». Але драматург змушує й сьогодні сприймати один із своїх кращих творів не очима, а серцем, читати й перечитувати його, сміятися

і замислюватися над проблемами сьогодення, які корінням своїм сягають у далеке минуле. Сюжет п'єси відомий ще з часів Мольєра і Карпенка-Карого. Та в М. Куліша він заіскрився новими барвами. Геній Миколи Гуровича Куліша перекинув місток між епохами й доки будуть жити Мيني, що роду не пам'ятають, буде ця п'єса актуальною. Сюжет комедії гострий, напружений, а його герої непередбачувані у своїх вчинках, типові, і разом із тим неповторно-самобутні.

2. Усні повідомлення учнів

З історії комедії

За спогадами сучасників, Микола Куліш дуже обережно поведився зі словом, не терпів використання «не тих» слів, а українську мову знав дуже добре й високо цінував її, стверджуючи, що таких багатих та соковитих мов, як його рідна, дуже мало на світі. Тому, мабуть, М. Куліш написав п'єсу «Мина Мазайло», у якій порушив мовну проблему. Письменник був закоханий у красу, емоційність, виразність української мови й намагався боротися за її подальший розвиток. «Мина Мазайло» — одна з найкращих п'єс, яку хтось із дослідників назвав «філологічним водевілем», бо в ній багато уваги приділено слову. Протягом року комедію «Мина Мазайло» було видруковано. Спочатку в одному з найбільш самобутніх і «європейських» українських видань кінця 20-х рр. ХХ ст. — гумористично-сатиричному альманасі «Літературний ярмарок» (шосте число за 1929 р.), навколо якого, як відомо, об'єдналися колишні члени ВАПЛІТЕ, серед яких були М. Хвильовий, О. Досвітній, М. Куліш, Ю. Яновський, Г. Косинка, В. Сосюра, Г. Епик, І. Дніпровський, П. Панч, М. Бажан та ін. А пізніше, усе в тому ж 1929 р., п'єса вийшла в Харкові окремою книжкою. Після постановки й публікації комедія стрімко одержала визнання. Проблематика, художні реалії твору жваво обговорювалися в пресі, стали предметом дискусій, у процесі яких висловлювалося чимало високих і дуже високих оцінок. 1929 р. комедія з'явилася на сценах Дніпропетровська й Херсона, Одеси й Вінниці, Житомира й Маріуполя. У Києві поставив Гнат Юра, у Харкові — Лесь Курбас. «Березільська» вистава тріумфально пройшла на гастролях в Одесі й Києві, а влітку 1930 р. — у Грузії, під час єдиного виїзду «Березоля» за межі республіки. Так само тріумфально було її знято наприкінці 1930 р., коли процес українізації пішов на спад.

Жанр п'єси. Сюжетна основа твору

«Мина Мазайло» — не водевіль, а сатирична комедія, з притаманним цьому жанру прийомом концентрації побутових деталей,

використанням гіперболи, символіки, гротеску. Куліш-драматург належав до митців, здатних глибоко бачити суспільний ґрунт у найбанальніших побутових явищах. У комедії «Мина Мазайло» письменник прагнув зрозуміти, як діють, як відображуються в побуті сучасного йому міщанства важливі тенденції суспільного життя країни. У зв'язку з цим знаходиться й сюжетна основа твору, і типологія образів, кожен із яких є конкретною особою й водночас широким, майже символічним узагальненням.

3. Характеристика образів. Робота в групах

Дібрати до характеристики кожного образу цитати.

І група

ОБРАЗ МИНИ МАЗАЙЛА

Харківський службовець Мина Мазайло, українець за походженням, вирішив змінити своє «плебейське прізвище» на щось милозвучніше. Мина сподівається, що тоді для нього настане справді щасливе життя. Але разом із прізвищем відмовиться він і від свого українства, від «мужицтва» й стане одного чудового дня Сиреневим, Розовим, Тюльпановим, на крайній випадок — Мазеніним. Саме в прізвищі він убачає причину своїх службових і життєвих поразок. «Мазайло» для нього, як камінь на шиї, тавро його соціального рабства.

ОБРАЗ МОКІЯ

Син Мокій, «вдарений мовою», без п'яти хвилин комсомолец, у драмі виступає антиподом свого батька й мріє додати до «Мазайла» загублену половину «Квач». «Мазайло-Квач» звучить для Моки як музика. Він чужий націоналізму та далекий і від інтернаціонального пафосу комсомольців. Єдине, чим Мока захоплений — це багатством української мови. Мовні симпатії Куліша зробили постать Моки ніби позитивною й такою, що виражає авторські ідеї, а позитивний герой з Моки — ніякий. Мока дійсно має глибокі знання української історії, літератури, фольклору, тонке відчуття мови. Він романтик і мрійник. Його філологічні коментарі захоплюють і чарують. Уля каже: «...Він на тебе словами отими тощо... аж пахне». Але коли він говорить дівчині замість слів кохання: «Ах, Улю! Мені вже давно хотілось вам сказати...

Хотілось сказати, а тепер ще охотніше скажу: Улю! Давайте я вас українізую!» — то звучить смішним. У суперечці з батьком Мокій грубий, жорсткий, нестриманий. У нестямі кричить: «З новим прізвищем! У криницю!».

2 група

ТІТКА МОТРЯ

Заскорузлості поглядів і ворожості до української мови, історії, культури можна лише подивуватися, її репліки смішні, але й небезпечні. Побачивши на вокзалі напис українською «Харків», вона цілком серйозно питає: «Нащо, питаюся, навіщо ви нам іспортили город?». Те, що в українській опері «Тарас Бульба» артисти співають по-українському вона називає «безобразієм». Її докази мають незаперечну логіку: «Да етого не может бить, потому што етого не може бить нікада!». Українська мова для неї — просто «австріяцька вигадка». Убивчим за силою сарказму є висловлювання тьоті Моті: «По-моему, прілічнее бить ізнасілованной, нежелі українізованной». Вона рознервувалася, коли Уля сказала, що її ноги відповідають «українському стандарту», бо відразу кинулася крадькома вимірювати свої. Завдяки майстерності й таланту М. Куліша ім'я «тьотя Мотя» перейшло в народі до розряду прізвиськ.

ДЯДЬКО ТАРАС

Це теж гротескна фігура. Він виступає за збереження старого, патріархального, без урахування нових умов життя. Проте в суперечці, хто в кого «вкрав» слова, змінювати чи не змінювати прізвище Мазайлові, дядько виявляється слабшим за тітку Мотю й здається на її милість. Є в нього й висловлювання, не позбавлені здорового глузду, продиктовані любов'ю до рідного краю й народу, глибоким знанням історії.

3 група

ІНШІ ОБРАЗИ

Що стосується Лини й Рини, то це такі собі войовничі міщаночки, які повністю поділяють зневагу свого чоловіка й татуса до всього українського. Вони постійно милуються собою перед дзеркалом, кокетують й охають та ахають, беручись за серце, як шляхетні дівці. Між собою ж мати й дочка розмовляють грубо, з лайками та образами, кожна вважає себе розумнішою за іншу, їхні повсякденні заняття — плітки, підглядання, обговорення нарядів та заздрість до тих, хто «добре влаштувався» в житті. Коли щось виходить за рамки їхнього розуміння та уявлення, воно піддається беззастережному осуду й навіть прокльону. Мати, дізнавшись про категоричну відмову сина міняти прізвище, пропонує: «Може, проклясти?». І дивується: «І в кого він такий удався? У кого? Здається ж і батько, і я всякого малоросійського

слова уникали...». Отже, ці два сатирично-комедійні персонажі — уособлення тупого й зарозумілого міщанського середовища часів М. Куліша.

Трохи окремо стоїть у п'єсі постать Улі. Автор постійно підсміюється, іронізує в ремарках: «Уля — як Уля». Тобто така, як усі дівчати її кола. Вона самозакохано видивляється в люстерко, емоційно-сентиментальна, мрійлива. Але мрії її поки що не простягаються далі «вигідної партії». Уля, як і її подруги, насторожено ставиться до українізації, теж прагне хоч трохи змінити прізвище Розсохина, щоб звучало не по-українськи — Розсоха.

Але коли вона познайомилася з Мокієм і закохалася в нього, то серцем сприйняла його погляди. Під впливом Мокія Уля стала ходити до бібліотеки, читати, цікавитися мовою й до деяких «філологічних» висновків дійшла вже сама.

4. Бесіда за твором

- Коли й де відбувається дія? *(Дія відбувається в домі Мина Мазайла на Н-ській вулиці, 27, Холодної Гори м. Харкова, у тридцяті роки ХХ ст., у період найбільшого поширення українізації)*
- Ми знаємо, що Мокій Мазайло дуже захоплюється українською мовою й хоче переробити своє прізвище. На яке саме? *(На Мазайло-Квач)*
- Яким чином Мина прагне покращити знання з російської мови? *(Хоче найняти вчительку російської мови)*
- З якою метою матуся вирішила написати листа до тьоті Моті в Курськ? *(Щоб вона негайно приїхала й вмовила Мокія змінити погляди)*
- Знайомлячи Улю з Мокієм, Рина перероблює прізвище Улі Розсохина на Розсоху. Навіщо? *(Щоб догодити братові)*
- Із скількох сцен складається друга дія? *(З дев'яти сцен)* Стисло перекажіть основні події.
- Як саме Рина, Мазайлиха й тьотя Мотя божеволіли від радості? *(Разом з Миною вони починають перевдягатися, уявляючи різні способи звучання свого нового прізвища: Мазеніни. Їхні репліки закінчуються рядками з того російського вірша, за допомогою якого вчителька вчить Мину правильно говорити російською мовою. Газету вставляють у раму)*
- У чому звинуватили дядька Тараса? *(У шовінізмі, чим він дуже незадоволений).*
- Чим зацікавив вас цей твір як читачів?

- Як дізнався Мина про зміну свого прізвища? (*Мина Мазайло вичитує в газеті, що зміна прізвища вже відбулася*)
- За що звільнено з посади Мину? (*За систематичний і зловмисний опір українізації*)
- Чи є в комедії персонажі, яким ви імпонуєте?

5. Дослідницький практикум

Визначити проблематику комедії, спираючись на текст.

1. Мовна проблема в комедії. Художнє відтворення проблеми українізації. (*Твір М. Куліша висвітлює проблеми русифікації України, яку в 1920-х рр. більшовицькі ідеологи намагалися прикрити так званою «українізацією». П'єса написана на матеріалі, який був характерний для Харкова 1920-х рр., відбиває говірку Харківщини тих часів. Головний герой Мина Мазайло з комічною цілеспрямованістю намагається змінити своє прізвище на російське, більш благозвучне. Цим він сподівається підвищити своє службове становище, здобути авторитет серед службовців. Мина — перевертень, який хоче зректися не тільки рідної мови, а й свого національного «я». Герой бере уроки російської мови, намагається всю родину позбавити права розмовляти українською мовою, що й призводить до гострого, конфлікту в родині. Частина — за українізацію (син Мокій, дядько Тарас), а частина — за русифікацію (тьотя Мотя, Рина)*)
2. Проблема вміння відстоювати свою думку. (*П'єса «Мина Мазайло» навчає нас відстоювати свої вподобання та переконання, не боятися сказати вголос думку. Навіть зустрівшись із різними тьотями мотями, минами, ринами, не варто тихо погоджуватися з усім, ними сказаним. Треба вчитися не соромитися себе, передусім свого походження та родини*)
3. Проблема стосунків між батьками й дітьми. (*Мокій і Мина, хоча батько й син, але в житті вони є антиподами. Треба вміти слухати один одного, приймати спільні рішення, шукати «золоту середину»*)

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Фронтальна бесіда

- Чим відзначається композиція твору?
- Як тему комедії «Мина Мазало» визначив сам автор?
- Яка особливість основного конфлікту твору?
- Що спільного в поглядах Мокія та дядька Тараса з Києва?

V. Підсумок уроку. Заключне слово вчителя

М. Куліш був багатогранно обдарованим художником. Людиною виняткової творчої та громадянської енергії. Самобутнім новатором-експериментатором, усе, що він встиг зробити, написати, то був, підкреслював Ю. Смолич, «...лише початок, тільки перший несміливий ще приступ, тільки заспів і проба сил — все і в творчому, і в громадському житті Гуровича було ще попереду. Творчої та громадської енергії було в ньому закладено не на багато-багато десятиліть, і розвивався його талант не повільно, не спроквола, а бурхливо... — як не в кого з його сучасників».

VI. Домашнє завдання

1. Повторити теоретичний матеріал.
2. Написати реферат на тему «Мова персонажів п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» як засіб їхньої характеристики».

Л. В. Манян

Урок № 25

М. КУЛІШ. «МИНА МАЗАЙЛО».

**САТИРИЧНЕ ВИКРИТТЯ БЕЗДУХОВНОСТІ ОБИВАТЕЛІВ,
ЯКІ ЗРІКАЮТЬСЯ СВОЄЇ МОВИ.**

ДРАМАТУРГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ АВТОРА

У СТВОРЕННІ КОМІЧНИХ ХАРАКТЕРІВ ТА СИТУАЦІЙ

- Мета:** поглиблювати знання про драматургію, засоби творення комічних ситуацій; показати зв'язок літератури та театрального мистецтва; виробляти вміння працювати з текстом, розуміти його; виховувати любов до рідного народу, інтерес до свого родоводу.
- Обладнання:** список дат, що стосуються творчого шляху М. Куліша; словник літературознавчих термінів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми й мети уроку

II. Актуалізація навчальної діяльності учнів

1. Інтелектуальна розминка

Назвіть події, з якими співвідносяться ці дати.

1925 р. — ... (*організація разом із М. Хвильовим ВАПЛІТЕ*).

1924 р. — ... (*перша п'єса «97»*).

1930 р. — ... (*комедію «Мина Мазайло» було знято з репертуару й невдовзі охрещено «фашистською»*).

2. Перевірка домашнього завдання

Коментар учителя

Із твору видно, як у Куліша боліло те, що одна з наймилозвучніших у світі мов — його рідна українська — стала пасербицею у своєму домі. Чому українська мова на своїй землі опинилася на задвірках? У комедії він розкрив, що причиною незavidного стану української мови є русифікація, яка породила нігілізм, зневіру в престижність нашої мови. Його завданням було пробудити почуття національної самоповаги, сприяти відродженню мови, а також духовності, культури. У різних епізодах в оригінальній

формі письменник розкриває багатство, красу, національну своєрідність і неповторність української мови. Наприклад: «твої очі нагадують два вечірні озерця в степу». Яке прекрасне порівняння! Епітет «бразолійний» — темно-синій, а слово «бринить»... «Орел бринить. Це означає — він високо, ледве видно — бринить». «Можна сказати — озеро бринить. А от іще кажуть: сніжок бринить...». «Або кажуть — думка бринить. Це треба так розуміти: тільки-тільки береться, вона ще неясна — бринить». «Спів бринить! Це, наприклад, у степу далеко ледве чути пісню...». «Губа бринить. Так на селі кажуть: аж губа бринить, так цілуватися хоче». Таким чином, мова ніби говорить: «Подивись, яка я багата та красива».

Або, навпаки, М. Куліш показує економію мовних засобів у порівнянні з російською мовою. По-російськи: «ночю при звездах не спится», а українською — «зорію». Одним словом передається те, що російською мовою п'ятьма словами. Куліш радить учитися мови на зразках народної творчості — піснях, думках, де наша мова збереглася в її первозданній основі.

Мова персонажів у п'єсі є одним із засобів їхньої характеристики. Проаналізувавши словниковий запас літературного героя, можна зробити певні висновки.

Ознайомлення з учнівськими рефератами на тему «Мова персонажів п'єси М. Куліша «Мина Мазайло» як засіб їхньої характеристики».

III. Сприйняття учнями нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Микола Гурович Куліш обрав для свого твору жанр комедії, бо що, як не сміх, може найдошкульніше вдарити по Мазайлах, які роду свого цураються. Твір іскрометний, пересипаний такими мовними перлами, що запам'ятовуються надовго. Разом із тим не можна не відчувати того болю й смутку автора, який прозирає між рядками, адже саме серед українців знаходяться найзапекліші вороги української мови, національної історії.

У літературі є багато засобів зображення комічного. Найчастіше використовуються такі:

- прагнення дійової особи показати себе не тим, ким вона є насправді;
- несподівані ситуації;
- надання предмету зображення невластивих йому рис;
- сполучення в реченні слів, які означають різні поняття;

- неправильне розуміння персонажем якогось предмета чи явища;
- іронія — художній засіб, комічна сутність якого полягає в невідповідності між прямим змістом висловлювання і його справжнім (прихованим) значенням, що легко вгадується;
- використання або розуміння метафоричних фразеологізмів у прямому значенні; гра слів, побудована на використанні народної лексики;
- уживання гіперболи з метою висміювання зображеного;
- використання пестливих слів з метою висміювання;
- використання політичних термінів для зображення побутової події чи буденної роботи;
- використання вульгаризмів;
- парадокс — сполучення несумісних понять;
- гротеск — сатиричний художній прийом у літературі та засіб типізації, в основі якого лежить художня деформація зображуваних предметів і явищ, нарочито карикатурне їх спотворення з метою гострішого виявлення суті.

2. Дослідницька робота

Знайти й аргументувати засоби комічного, що використовуються в п'єсі.

Наприклад

1. Несподівана ситуація.

Намагання Рини вплинути на брата за допомогою його кохання до подруги.

2. Використання народної лексики:

«Хтось одвів мене до дверей. Все — як у тумані. Не знаю, де я, чого прийшов. Серця вже не чую. І раптом воно тьох! — перед очима якесь писане оповіщення. Немов не я, немов хтось інший за мене чита — (серце!). Список осіб, що міняють своє прізвище. Минько Панас на Мінервина Павла. Читаю, не розумію. Вайнштейн Шмуель-Калман-Беркович на Вершиних Самійла Миколайовича — читаю; Засядь-Вовк на Волкова, читаю. Ісидір Срайба на Алмазова, і тут все прояснилось. Я зрозумів, де я і чого прийшов, повернувся назад...».

IV. Закріплення вивченого

Скласти стисле усне висловлювання на тему «Значення творчості М. Куліша».

Орієнтовна відповідь. М. Куліш був митцем, який постійно прагнув новини в творчості — нових художніх засобів, прийомів,

рішень; несподіваних думок, образів, конфліктів; нової, до нього ще не відкритої якості драматургічного світобачення. Він шукав і знаходив нові напрями розвитку мистецтва, літератури, драматургії, що потім ураховувалися іншими письменниками, художниками наступних поколінь. Куліш-драматург жив категоріями майбутнього художнього часу. А це — привілей митців світового рівня. Багатьма дорогами пройшов Микола Гурович Куліш — дорогами навчання, таврійського степу й України, дорогами війн, самовіддачі, духовного піднесення, дорогами творчості, відкриття, переслідувань. За недовге життя йому довелося пережити ледь не все, що тільки може випасти на долю людини. І на всіх дорогах, в усіх життєвих випробуваннях він залишався яскравою постаттю, що прагне справедливості, краси й добра.

V. Підсумок уроку

Дати розгорнуту відповідь на питання «Чому п'єси М. Куліша називають “драмами ідей”?»

VI. Домашнє завдання

Дібрати цитатний матеріал для написання творчої роботи на тему «Значення п'єси Миколи Куліша «Мина Мазайло» вчора й сьогодні».

Л. В. Манян

Урок № 26

КОНТРОЛЬНИЙ ТВІР-РОЗДУМ НА ТЕМУ: «ЗНАЧЕННЯ П'ЄСИ МИКОЛИ КУЛІША “МИНА МАЗАЙЛО” ВЧОРА Й СЬОГОДНІ»

Мета: формувати вміння й навички створення творів-роздумів на основі власного досвіду; розвивати зв'язне писемне мовлення учнів, вміння виражати свої літературні погляди, співвідносити їх із вивченим матеріалом; виховувати почуття гордості за приналежність до українського народу, любов і повагу до рідної мови.

Тип уроку: розвиток мовлення; урок формування умінь і навичок.

Обладнання: пам'ятка написання творів-роздумів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація початку уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань учнів

1. Робота над пам'яткою написання творів-роздумів (плакат на дошці)

1. Сформулюйте тезу, яка буде виражати вашу згоду або незгоду (антитезу) з положенням, що потрібно довести.
2. Доберіть аргументи, які будуть доводити вашу тезу (антитезу). Для цього можна використати особистий досвід; досвід інших людей (за їхніми розповідями); тексти з книжок, журналів, газет; довідкову літературу; радіо- та телепередачі.
3. Аргументи мають бути переконливими (побудованими на логічності та послідовності їх мовленнєвої презентації), доречними, конкретними та різноманітними:
 - факти з історії та життя відомих історичних осіб, які є частиною загального історичного досвіду людства й мають велике значення для переконання;

- приклади з художньої літератури збагачують розповідь, підсилюють авторську позицію й характеризують автора твору як вдумливого читача, обізнаного у світовій (або національній) літературі.
4. Складіть план твору.
 5. Подумайте над мовленнєвими засобами, які потрібно використати, щоб ваше висловлювання було послідовним, аргументованим, емоційним і цікавим.

2. Перевірка відповідності цитатного матеріалу обраній темі творчої роботи

3. Зразок твору

ЗНАЧЕННЯ П'ЄСИ МИКОЛИ КУЛІША «МИНА МАЗАЙЛО» ВЧОРА Й СЬОГОДНІ

У творі «Мина Мазайло» найвидатніший український драматург ХХ ст. Микола Куліш яскраво зобразив процес українізації, який відбувався у двадцяті роки. І знову з великим успіхом іде п'єса на сценах театрів, а це значить, що вона не втратила своєї актуальності, свого виховного значення й примушує нас сміятися з комічних ситуацій, у які потрапляють герої, і разом із тим думати, як відродити нашу мову у всіх сферах життя.

В особі Мيني Мазайла автор висміює українських перевертнів, які відцуралися всього рідного, своєї нації, мови, культури. Сам головний персонаж, його дружина та дочка Рина — це противники українізації. Усі родичі, окрім сина Мيني Мокія, дуже бажають змінити своє «плебейське» прізвище Мазайло, яке здається їм «недоброзвучним», на Тюльпанова, Розова, Сиренева або Алмазова, чи вже на крайній випадок — на Мазеніна.

Для зміни прізвища в них є кілька «дуже вагомих» підстав. По-перше, голові родини ніколи не щастило через це прізвище: у школі його на регіт брали, жодна гімназистка не хотіла з ним гуляти, за репетитора не брали, на службу не приймали, од кохання відмовлялися — Мазайло! Жінку свою він вже обдурив: сказав, що прізвище його Мазалов, а не Мазайло.

По-друге, Мина прагне за будь-яких умов зробити кар'єру. А щоб досягти цього, переконаний він, треба зректися свого родоводу, змінити українське прізвище.

А по-третє, у той час дуже багато хто змінював своє прізвище. Це була, так би мовити, мода. Тож Мина не хотів відставати. Крім цього, можна було б похвалитися новим прізвищем перед сусідами. На думку Мيني, після зміни прізвища для нього почалося б

нове життя. Він вважає, що перед ним одразу одчиняться всі двері, думає, що ставлення оточуючих зміниться: його шануватимуть, усі матимуть за честь бути з ним знайомими, а особливо — приймати у своєму домі. Нарешті його мрія збулась: він став Миною Мазеніним. Але Мазайлу-Мазеніну не вдалося здійснити все, чого він так прагнув: за систематичний і зловмисний опір українізації його звільнено з посади. Головне ж у людині — це її вчинки, душа, а не зовнішність, прізвище чи багатство.

Палкий прихильник українізації в родині Мазайлів — це Мокій. Він не тільки не бажає змінювати своє малоросійське прізвище на Мазеніна, а навпаки, намагається додати до власного прізвища ще й Квач, щоб було виключно українське прізвище. Мока — українець у душі, а не лише на словах. Він дуже чітко й дохідливо висловлює свої думки про українізацію, дивовижно ніжно відчуває всі відтінки, усі нюанси українських слів. Наприклад, слово «бринить» він не перекладає просто «звучить», а розкриває його повний зміст на прикладі багатьох словосполучень, щоб Уля зрозуміла всю красу й дивовижність української мови: орел бринить, сніжок бринить, думка бринить, спів бринить. Мокій так упевнено доводить свої думки, що навіть зміг переконати Улю, яка згодом приєдналася до нього.

Але ж у цій п'есі ми бачимо, що й українці можуть бути різними. Такими, наприклад, як Мокій та дядько Тарас. Вони обидва українці, але українізацію сприймають по-різному. Мока робить усе, щоб полегшити та прискорити цей процес, а дядькові Тарасові це не подобається. Різниця між Мокієм та дядьком Тарасом у тому, що старий, хоча й за все українське, але за таке, яке було раніше, за старі звичаї, обряди, традиції; він не хоче нічого нового. Я вважаю, що така думка неправильна: не можна весь час залишатися на одному місці, завжди треба щось оновлювати, іти вперед, бо без нового історія залишалася б на місці.

Кожен час несе з собою властиві йому ознаки, які по-новому відтінюють старі традиції, звичаї та обряди, а не змінюють чи відкидають їх зовсім. Ніколи не можна забувати про минуле, бо це життя наших предків, наша власна історія.

Отже, автор ніби застерігає не кидатися в крайнощі. Неможливо відкинути українську культуру, мову, історію — здобутки нашої Батьківщини, бо це наша гордість. З другого боку — треба бути більш терплячими до інших думок, поглядів, тому що людина повинна залишатися людиною, а не енциклопедичним словником.

Значення цього твору й сьогодні дуже велике. Він допомагає нам зрозуміти, як треба поводити себе в наш складний час.

4. Написання творчих робіт на чернетках

5. Перевірка вчителем робіт

IV. Підбиття підсумків уроку

Надання вчителем рекомендацій щодо вдосконалення творів:

- відповідність роботи темі;
- відповідність конструкцій речень обраному жанру творчої роботи;
- влучність використання лексичних засобів;
- вилучення повторів, одноманітних синтаксичних конструкцій;
- логічний зв'язок між частинами твору.

V. Домашнє завдання

1. Закінчити творчу роботу.
2. Підготувати повідомлення про літературу в Західній Україні в 30-ті роки XX ст.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Л. В. Манян

Урок № 27

ЛІТЕРАТУРА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ДО 1939 р. ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА. «АВТОПОРТРЕТ», «ВИШНІ». АПОЛІТИЧНІСТЬ, НАСКРІЗНА ЖИТТЄСТВЕРДНІСТЬ, МЕТАФОРИЧНІСТЬ І МІФОЛОГІЗМ ПОЕЗІЙ

Мета: ознайомити учнів з біографічними відомостями Богдана-Ігоря Антонича; розкрити особливості поетичного таланту митця; навчити учнів бачити й відчувати красу навколишнього світу, розвивати мовлення, навички виразного читання; виховувати високу культуру почуттів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: фотографії письменника, виставка книг, підручник.

*Мої пісні — над рікою часу калиновий міст,
Я — закоханий в життя прочанин.*

Б.-І. Антонич

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності

Сьогодні відкриємо для себе нову зірку на небосхилі нашої поезії. Познайомимось з однією визначною особистістю, про яку Д. Павличко сказав: «З вітром століть приходимо до поета й беремо його у вітер століть. Мине небагато часу, і в мисль про українську поезію ввійде ім'я закоханого в життя прочанина, творчість якого буде засвоєна його Батьківщиною, тією «вічною землею, куди ведуть усі стежки і всі дороги».

II. Вивчення нового матеріалу

1. Повідомлення учнів про літературу в Західній Україні в 30-ті роки ХХ ст. (оглядово)

Західноукраїнська література в 30-ті рр. ХХ ст. збагатилася багатьма новими іменами. Серед поетів виділялися Роман

Купчинський, Олег Бабій, Юра Шкрумеляк, Микола Матіїв-Мельник, з молодшого покоління — Богдан Кравців, Богдан-Ігор Антонич, Святослав Гординський. Із Західною Україною була тісно пов'язана творчість емігрантів зі Сходу, які оселилися в Празі, Варшаві і Львові, — Юрія Косача, Олександра Олеся, Олега Ольжича, Євгена Маланюка та ін. Для тогочасного літературного процесу була характерна значна політизація.

Письменники розділилися на три основні групи. Прихильники націоналістичного напрямку згуртувалися навколо журналу «Вісник», редагованого Дмитром Донцовим. До них належали Улас Самчук, Олесь Бабій, Юрій Клен, поети — члени так званої квадриги — Євген Маланюк, Олег Ольжич, Олена Теліга, Леонід Мосендз. До групи «пролетарських» письменників, що орієнтувалися на Радянський Союз, уходили Василь Бобинський, Олександр Гаврилюк, Ярослав Галан, Петро Козланюк, Ярослав Кондра, Кузьма Пелехатий, Степан Тудор та ін. Молоді «пролетарські» письменники об'єдналися в літературно-мистецьку групу «Гроно» й видавали у Львові журнал «Вікна». До них приєдналася також група «новощляхівців», які гуртувалися навколо журналу «Нові шляхи», редагованого Антоном Крушельницьким. Найбільшим був табір письменників ліберальної орієнтації, до якого можна віднести Петра Карманського, Юру Шкрумеляка, Богдана-Ігоря Антонича, Осипа Туряньського, Ірину Вільде, Богдана Лепкого, Наталену Королеву, Андрія Чайковського, Катрю Гриневичеву та ін. Ліберальних поглядів дотримувалися також письменники старшого покоління — Василь Стефаник, Уляна Кравченко, Марко Черемшина.

2. Робота з епіграфом. Слово вчителя

- Як ви розумієте епіграф уроку? (*Великий талант митця обов'язково зреалізує свої можливості й проб'ється через перепони на дорогу передових думок часу*)

Постать Антонича, нехтувана за радянських часів, набуває все більшого значення в умовах української державності й свободи. Безперечно, це один з українських поетичних геніїв ХХ ст. Його метафори ведуть до усвідомлення духовного, вищого й незбагненого начала в людині, а саме осмислене буття він малює як пробуджену таємним провидінням волю до творчості. Хоч знаємо, що своє тривання у світі він метафізично поширює й на час до свого народження, хочеться все ж починати звичайним твердженням: Антонич був поетом і жив колись у Львові.

Його доля повелася з ним, як нерозумна й легковажна жінка. Вона любила шал молодого натхнення, та коли він почав затихати,

поступаючись місцем змужнілому слову, вона привела до поета свою подругу — смерть — і штовхнула його в її обійми.

Його поезія є незаперечним свідченням того, що великий талант обов'язково зреалізує свої можливості за короткий час і проб'ється крізь перепони провінційного мислення на дорогу передових думок свого часу, дорогу, яка поєднає національного художника із мистецтвом світовим і в той же час із найглибшими й найродючішими пластами рідної землі й рідної культури.

3. Робота за підручником

Ознайомитися з біографією письменника. Скласти таблицю «Основні віхи життя й творчості Богдана-Ігоря Антонича».

5 жовтня 1909 р. — майбутній поет народився на Лемківщині, у селі Новиці Горлицького повіту, у сім'ї священика Василя Кота; батько змінив прізвище незадовго перед народженням єдиного сина.

1928–1934 рр. — навчання у Львівському університеті.

1931 р. — перша збірка «Привітання життя».

1934 р. — збірка «Три перстені».

1936 р. — збірка «Книга Лева».

6 липня 1937 р. — поет раптово помирає.

1938 р. — посмертні книги «Зелена Євангелія» і «Ротації».

4. Слово вчителя

Закінчення університету збіглося в Антонича з видатною подією в його житті — виходом у світ другої збірки «Три перстені». Ця книжка поставила Антонича в перший ряд західноукраїнських письменників. У ній були вже всі малярські відкриття, філософські розгалуження, блискучі мовні перемоги його поезії. Простота «Трьох перстенів» співвідноситься з образною ускладненістю деяких інших його творів, як промінь сонця з променями прожекторів у тумані.

Б.-І. Антонич під час отримання літературної премії Львівського товариства письменників та журналістів 31 січня 1934 р. за свою збірку «Три перстені» шокував шанувальників поезії несподіваними для них міркуваннями: «Я не мандолініст ніякого гуртка. Не вистукую верблів на барабані дерев'яного пафосу. Знаю добре, що криця й бунтарство, котурни й сурми наших поетів — це здебільше векслі без покриття». Не тільки читачі, а й письменники були збентежені таким відвертим зізнанням, яке йшло врозріз із традиційним уявленням про роль і місце національного митця в культурі бездержавної нації, власне України.

5. Виразне читання поезії «Автопортрет»

6. Аналіз твору «Автопортрет» (збірка «Три перстені»)

«Автопортрет» за жанром — медитація. Митець міркує над своїми пракореннями. Цей вірш за обсягом невеликий — усього дві строфи, проте висловлені в ньому думки важливі для розуміння світоглядних та естетичних засад творчості Б.-І. Антонича. Як відомо, поет народився на Лемківщині — у самобутньому, незвичайному краї, природа, звичаї та обряди, пісні якого не могли не вплинути на обдарованого юнака, його творчу уяву. За визначенням поета, це земля, у якій дивовижно переплелися залишки язичницьких вірувань, давнини й незбагнено-чарівний світ природи. У перших рядках вірша якраз і звучить мотив захоплення людини красою природи: «...невже ж тобою не п'яніти?».

Наступна строфа — про те, що він — людина, для якої Богом є природа. Ця думка підсилюється самовизначенням автора: «...я — закоханий в житті поганин».

Язичництво поета не тільки зумовлене суб'єктивними уподобаннями митця, а й прагненням висвітлити свій ідеал, свій духовний вимір, намалювати ситуацію, схожу на первісну, справжню, освітивши її своїми думками й почуттями. Таким було його естетичне бачення й розуміння світу й людини. В основі Антоничевого світовідчуття лежить та картина світобудови, у якій є місце й еллінському відчуттю буття як гармонії, і первісне, язичницьке бачення світу, і духовно-активне його освоєння, невіддільне від розумного проникнення в його таємниці. Прикметно, що як епіграф до поезії «Автопортрет» узяті рядки з поезії «Автобіографія» (з книжки «Привітання життя»).

7. Теорія літератури

Міфологізм — спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури. Значення міфу в літературному творі не тотожне його семантиці в першозразку й залежить від культури епохи, задуму письменника, жанру твору. Відображення в літературному творі давніх міфологічних уявлень часто опосередковане через трансформовані форми поетичного переосмислення, зокрема через символ.

Асоціативність — певна суміжність, можливо навіть паралельність існуючих у цій суміжності явищ і предметів, здатних утворити зв'язок між собою. У своїй генетичній основі зародження художній образ утворюється саме за законом асоціативності. Певний асоціативний ряд утворює цілісну систему знаків, здатних

нести в собі узагальнюючі властивості, відновлення в пам'яті образу за законом асоціативної суміжності, уподібнення, контрасту.

8. Розповідь учителя про книгу «Зелене Євангеліє»

Мотив незнищенності матерії переходить з «Книги Лева» в «Зелену Євангелію», книжку, суцільно підкорену ідеї пантеїстичного тлумачення природи. Ніщо тут не було щасливою випадковістю. Книжка була відредагована поетом, і деякі вірші її публікувалися за його життя в пресі. Захищаючи їх від «обурених» читачів, він писав: «Антонич — така сама частина природи, як трава, вільхи, зозулі, лисиці тощо. Частина, органічно зв'язана з загальним біологічним ростом». Але ці слова можуть бути першою нотою в багатій поліфонії філософської творчості поета як величавої пісні про вищі істини людини й природи.

Поезія Антонича — це розпізнавання активного й «потойбічного» буття людини через її перетворення в рослину і, таким чином, включення її життєвих сил у сили насіння, пилка, блідого кильчика, не скореного асфальтами й плитами залізобетону зародка майбутнього дерева.

Чому Антонич так часто й так пристрасно «вивчає» взаємини людини й рослини? Справа, здається, у тому, що рослина має недосяжну вірність місцеві народження, дитячу безвідповідальність за своє життя, мінливу зовнішність і вищий смак у створенні своєї індивідуальності. У рослин немає звірячої брутальності й хитрості при відстоюванні своїх прав на життя, зате вони мають мовчазну терпеливість і загадкову витривалість у лютих несприятливих для життя місцинах. Та найважливіше — це їхня краса, така відмінна від краси людини як тваринної істоти, і божевільна щедрота та безкорисливість, ніби розрахована на людський пожиток, на допомогу людині. Усе це будить захват поетичної уяви. У віршах книги поет робить глибокі філософські висновки — усе мусить падати, гнити, нищитися, ставати лоном для нового. І ці закони однакові для всіх, хто населяє землю.

«Дерево музики» — так можна назвати кожен вірш збірки. Так спів не тільки переходить у повінь, не лише у квітковий пил, але обертається і в запах, і окріп мелодії. Збірка переповнена зоровими й слуховими образами, які надають їй оригінальності.

9. Виразне читання поезії «Вишні»

10. Аналіз вірша «Вишні»

Свідомість автора поезії «Вишні» сягає глибин часових шарів, доходить до коренів вірувань і появи міфів. Естетично митець

орієнтується на психологічне перевтілення, уособлення, уподібнення ліричного героя явищам природи. Тоді світ людини і світ природи зливаються, міф пояснює сьогодення.

Між Б.-І. Антоничем та читачами його поезій часто виникали непорозуміння. Виховані на сприйнятті класичного вірша описового характеру з обов'язковими формальними атрибутами (строфа, рима, розмір тощо), на народницькому його тлумаченні як естетизованої ілюстрації певної ідеї, як виконавця виховної чи пізнавальної ролі за рахунок художньої, вони не могли сприйняти Антоничевої лірики. Те, що достеменно мистецтво живе передовсім за законами краси, що воно витворює нову естетичну дійсність, рівновелику будь-якій іншій, для них не було визначальним. Тому поетичні тексти Б.-І. Антонича не знаходили належного прочитання.

Зокрема, певне утруднення викликали колоритні метафори вірша «Вишні»:

Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,
на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко.

Насправді нічого «незрозумілого» тут не спостерігалось. Поет, хоч як це звучало парадоксально, виявився прихильником літературної традиції, але забутої, занедбаної, вилученої зі свідомості не лише широкого читацького загалу, а й митців. Мовиться про вживання імені чи прізвища певного автора в написаному ним творі. Поет керувався іншими настановами. Він уважав себе рівновеликим будь-якій істоті чи рослині, був позбавлений амбітних уявлень про людину як «царя природи». І все ж не випадкове його «перевтілення» в «хруща», адже йдеться про входження у всесвіт шевченківської лірики, у якій Б.-І. Антонич посідає скромне місце, уособлюючись в образі хруща (пригадаймо відомий вірш «Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть»). Поет чітко вказує на джерела своєї творчості, тому завжди «цвітуть натхненні вишні, кучеряво й п'янок».

Віршовий розмір: шестистопний ямб з допоміжною стопою пірихієм.

Вірш написано 16 квітня 1935 р.

III. Закріплення вивченого

- Стисло, використовуючи хронологічну таблицю, розкажіть про життєвий і творчий шлях Б.-І. Антонича.
- Якби поет жив у наш час, яку б, на вашу думку, мав долю?
- Які причини непорозуміння Антонича з читачами?
- Поясніть естетичні погляди Б.-І. Антонича.

- Хто були літературні вчителі поета?
- Що спільного між Б.-І. Антоничем і П. Тичиною? (*Ритмічність мелодики вірша на ґрунті національної традиції, започаткована та, власне, й завершена Павлом Тичиною (як стверджують літературознавці), продовжилася у творчості Антонича, але вже на рівні метафоричних і символічних образів*).
- Охарактеризуйте збірки Антонича «Три перстені», «Зелена Євангелія».
- Чи можна назвати метафори в поезіях Б.-І. Антонича особливими? Чому? (*Яскрава багаточасова метафора потребує від читача значних емоційних та інтелектуальних зусиль, широкої уяви для відповідного їй сприймання*).
- Поясніть єднання поганських і християнських мотивів у ліриці Б.-І. Антонича на прикладі вірша «Автопортрет».

IV. Домашнє завдання

1. Повторити матеріал конспекту, оглядово ознайомитися зі змістом книг митця «Привітання життя», «Книга Лева», «Зелена Євангелія».
2. Вивчити напам'ять вірш «Вишні».
3. Написати твір-мініатюру на одну з тем: «Мое розуміння поезії Антонича» або «Український образ світу в поезії Антонича».

Л. В. Манян

Урок № 28**БОГДАН-ІГОР АНТОНИЧ.****ПОЕЗІЇ «ЗЕЛЕНА ЄВАНГЕЛІЯ», «ДОРОГИ», «РІЗДВО».****МІФОЛОГІЧНІСТЬ ОБРАЗУ, ЕКЗОТИКА ЛЕМКІВСЬКОГО
КРАЮ В КОНТЕКСТІ ВСЕЛЮДСЬКИХ МОТИВІВ**

Мета: проаналізувати вірші Богдана-Ігоря Антонича з метою вивчення особливостей творчої манери поета; розвивати образне мислення учнів; сприяти вихованню високих моральних почуттів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: тести, книги Б.-І. Антонича, таблиця «Творча спадщина митця», епіграф.

*І прийдуть із елеєм, прийдуть з терезами
краси помильні судді і відважать смуток,
діапазон, п'яніння, думку, слова гаму,
а ти, як завжди, будеш сам, щоб все забути.*

Богдан-Ігор Антонич

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів**1. Виразне читання напам'ять поезії «Вишні»****2. Фронтальна бесіда на повторення вивченого**

- Поясніть, як ви розумієте мотив «поганства» у збірці Б.-І. Антонича «Три перстені».
- З'ясуйте роль образу сонця в збірці Б.-І. Антонича «Три перстені».
- Як вплинула міфологія на творчість Б.-І. Антонича?
- Як Б.-І. Антонич розкриває місце поета в літературній традиції свого народу у вірші «Вишні». Поясніть, як ви розумієте образ поета-хруща.
- Подумайте, чи можна стверджувати про творчі перегуки Б.-І. Антонича з поезією П. Тичини. Чому?
- З'ясуйте, що мав на увазі Б.-І. Антонич, говорячи: «Я не мандоліст ніякого гурта».

3. Виконати тестові завдання закритої форми

1. Б.-І. Антонич народився

- А Гуцульщина
- Б Лемківщина
- В Покуття
- Г Волинь

2. Перша збірка Б.-І. Антонича

- А «Три перстені»
- Б «Книга Лева»
- В «Привітання життя»
- Г «Зелена Євангелія»

3. Цикл «Бронзові м'язи», присвячений рідкісній в українській літературі спортивній темі, є в збірці Б.-І. Антонича

- А «Привітання життя»
- Б «Три перстені»
- В «Ротації»
- Г «Книга Лева»

4. На збірці Б.-І. Антонича «Ротації» позначилися естетичні за-
сади літературної течії

- А неоромантизму
- Б сюрреалізму
- В футуризму
- Г символізму

5. Словами «Мої пісні — над рікою часу калиновий міст, я — за-
коханий в житті поганин» закінчується поезія Б.-І. Антонича

- А «Автобіографія»
- Б «Привітання життя»
- В «Автопортрет»
- Г «Село»

6. Соціальні мотиви найвиразніше звучать у збірці Б.-І. Анто-
нича

- А «Три перстені»
- Б «Ротації»
- В «Привітання життя»
- Г «Книга Лева»

7. У кожному рядку чотиривірша з поезії Б.-І. Антонича «За-
прошення»

Вже спалюється день на вугіль ночі,
rosoю вечір трави з попелу полоще,

і ляк, мов свердел, твоє серце точить,
і місяць тіні згублені полощить...

повторюється троп

- А порівняння
- Б *метафора*
- В метонімія
- Г гіпербола

8. Поетичну закоханість у світ

Я, сонцеві життя продавши
За сто червінців божевілля,
захоплений поганин завжди,
поет весняного похмілля

виражає ліричний герой із твору Б.-І. Антонича

- А «Молитва до зір»
- Б «Заспів»
- В «Автобіографія»
- Г «Автопортрет»

9. Рядки: «Антонич був хрущем і жив колись на вишнях, на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко» з поезії

- А «Автобіографія»
- Б «Вишні»
- В «Автопортрет»
- Г «Село»

10. В уривку з поезії Б.-І. Антонича «Закінчуючи»

Хто ж потребує слів твоїх?
Чи той, що важить хліб і сіль,
чи той, що відсотки рахує,
чи той, що у безсонну ніч
бунтарські зазиви друкує,
чи той, кого гарячка палить
і з голоду запеклий вже,
чи той, що чорні тюрми валить,
чи той, що тюрми береже?

ужито

- А *анафору й риторичне запитання*
- Б епіфору
- В риторичний оклик
- Г паралелізм

11. Поезії «Пісня про вічну молодість», «Зриви й крила», «Пісня мандрівника», «Романтизм», «Молодий поет» із збірки

- А «Три перстені»
- Б «Книга Лева»
- В «Привітання життя»
- Г «Зелена Євангелія»

12. Збірка «Три перстені» була написана

- А 1934 р.
- Б 1933 р.
- В 1932 р.
- Г 1935 р.

4. Перевірка домашнього твору-мініатюри на одну з тем:
«Моє розуміння поезії Антонича» або
«Український образ світу в поезії Антонича».

II. Оголошення теми, мети уроку

III. Формування нових знань, умінь і навичок

1. Робота з епіграфом

Осягнути всю правду творчості Антонича належить майбутньому. Але вже сьогодні можемо сказати, що та правда передовсім у неповторності світу, створеного поетом, світу, осяяного з глибини філософією життєствердження.

Спираючись на рядки епіграфа, поясніть, як Антонич уявляв свою посмертну славу?

2. Слово вчителя

Творчість Богдана-Ігоря Антонича безумовно не належить до найвищих зразків імпресіоністичної традиції в українській поезії. Після багатьох літературознавчих дискусій його творчість так і не була остаточно зарахована до якоїсь конкретної течії. При тому практично всі дослідники його поезії зазначають, що вплив усіх стильових течій модернізму позначився на творчій спадщині Антонича. Збірка ж Антонича «Три перстені» цікавить нас передусім своїм новаторським підходом і відчутно відображає імпресіоністичні прийоми — яскравість та багатство кольорів, детально вимальований навколишній світ, постійну присутність пейзажних замальовок, де внутрішній світ героя творить опозицію й одночасно єдність зі світом зовнішнім, різноманіття звуків, запахів, які творяться автором за допомогою образного вживання описів природи, стихій, які поет майстерно передає за допомогою поетичного слова. Вірші митця найчастіше будуються за принципом: пейзаж або невелика пейзажна замальовка — роздум —

констатація. Навколишній світ постійно штовхає ліричного героя поезії на роздуми, що одразу відображають стан душі. І найчастіше — це деталі, які примушують замислитися, які нагадують, які бентежать, які приводять до неминучого висновку про швидкоплинність усього сущого. У «Трьох перстнях» імпресіоністичні тенденції виявляються на рівні спогадів ліричного героя про своє дитинство, де деталі опису природи поєднуються з рефлексіями самого героя. Один з найбільш позначених імпресіоністичною забарвленістю віршів у збірці — «Дороги». Перед нами постає світ, що постійно змінюється, багатство кольорів і звуків передають переживання ліричного героя.

3. Виразне читання підготовленим учнем поезії «Дороги»

4. Бесіда з учнями. Робота з текстом поезії

- Якою постає природа в поезії «Дороги»?
- Яка мета зображення природи?
- Символом чого є дорога в поезії? (*Символом незворотності часу, його плинності й невблаганності лету, вічності людського пориву до пізнання світу й свого місця в ньому. Автор убачав у дорозі втечу від повсякденного життя, від загалу, від загальноприйнятих норм; цей образ допомагає відірватися від сьогодення й пірнути в минуле та майбутнє, у потойбічне. Образ дороги дає можливість глибше відтворити стан людини, для якої постійний рух стає джерелом енергії, постійним пошуком істини*)
- Яку роль відіграють небо й пшениця в поезії? (*Небо й пшениця ніби відтворюють кольори національного прапора: «Тільки небо і тільки пшениця (над нами, за нами, під нами)»*)
- Що вбачає юність у цій дорозі? (*Юність у цій дорозі вже вбачає наближення зрілості: «Наша молодість, наче природа, колосистим ще літом доспіє»*)
- Назвіть авторські неологізми. (*Залізиста вода, мідяногородий місяць*)
- Яка роль названих епітетів? (*Зробити вірш експресивно насиченішим, викликати в читача найнесподіваніші асоціації*)
- Яку роль відіграє звуконаслідування? (*«Дзінь-дзелень». Допомагає створити звукові картини*)
- Назвіть риторичні звертання, поясніть їх роль. (*Виступають ефективним засобом зосередження й утримання уваги читача*)
- Наведіть приклади метафори. (*Трава принишкла, Цвіркуни розспівались, молодість доспіє...*)

- Наведіть приклади порівняння. Назвіть його різновид. (*Земля, наче книжка — сполучникове; молодість, наче природа — сполучникове*)
- Конкретні предмети з характерними кольоровими ознаками можуть називатися також абстрактними іменниками кольору. Наведіть приклади такого іменника. (*Зелень: яруги, галявини, кручі*)
- Назвіть рік написання поезії. (1933)

5. Виразне читання вчителем поезії «Зелена Євангелія»

6. Розповідь з елементами бесіди

Вірш «Зелена Євангелія» — це гімн природі, весні, землі, де все це гармонійно поєдналося. Захоплюють тонкі й незвичні спостереження, зроблені автором. Дійсно, хіба заметіль із пелюсток квітучих абрикосів (морель) не нагадує карусель? І місяць інколи буває червоним, як тюльпан. Земля стобарвна, і весело ловити сонце в дзбан (гличик), радіти йому, цінувати миті життя. Опис краси рідного мальовничого гірського поетового села Новиця, яке тепер знаходиться на території Польщі, ліг в основу вірша.

Поетика кольору — явище глибинної структури тексту. Пряме й метафоричне значення кольору можуть бути в тісному зв'язку й зіставленні смислів.

- Які кольори згадані поетом у «Зеленій Євангелії»? Яке вони мають значення? (*Білий. Це доволі частотний колір у поезіях поета. Цей колір, мабуть, автор використовує для надання своїм образам позитивного забарвлення. Червоний. Допомогає змалювати образ місяця більш насичено*)
- Скільки строф має вірш? (*Два катрени*)
- Які асоціації у вас викликають образи вірша? Який образ можна назвати основним. Чому? (*Основою основ серед образів Антоничевої поезії став образ землі. Богдан-Ігор Антонич прийшов до переконання, що джерело всіх слов'янських вірувань треба шукати саме тут. Із землі народжується життя. Земля — фундамент світового дому*)

7. Виразне читання поезії «Різдво»

8. Слово вчителя

Б.-І. Антонич не погоджувався, коли його називали «безрозсудним поганином самого почування», адже він не вдавався до «оязичення християнства» чи — навпаки. Часто в одному творі з'являлися мотиви двох вір, як у вірші «Різдво», де сюжет

християнської містери, тонко помережаний язичницькими елементами, розгортався в українському середовищі.

Волхви уподібнювалися до лемків: «Прийшли лемки у крисянях і принесли місяць круглий», тобто хліб. Справді, на Різдво лемки з хлібом й свяченою водою обходять обійстя й освячують його. Згаданий тут символ місяця пов'язувався здавен із дохристиянським святом Різдва. До речі, язичницький місячний знак — «золотий горіх» опинився в долоні Матері Божої, утаємниченої в долю її небуденного Сина. Вона знає його трагічне майбутнє, але нічого вдіяти не може, покладаючись у всьому на Господне провидіння.

Те, що Біблійну легенду про народження Христа Б.-І. Антонич розкрив по-своєму, не треба розуміти, як святотатство, це відчуття близькості своєї до Сина Божого, єдності з тим, хто взяв на себе гріхи людства й постраждав за нього.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Творча робота

Використовуючи матеріал таблиці та знання про поетичну спадщину митця, скласти усне висловлювання на тему «Значення творчості Б.-І. Антонича».

Поетичні переклади	Прозові твори	Літературно-критичні статті
Ашіль Мільєн, Владислав Белза, Ярослав Врхлицький, Густав Фальке, Райнер Марія Рільке	«На другому березі» (незакінчений роман); «Політик» (сатиричний гротеск); «Три мандоліни» (новела); окремі твори у фрагментах	«Національне мистецтво», «Між змістом і формою», «Становище поета», «Як розуміти поезію», «Сто червінців божевілля»

2. Узагальнювальна бесіда

- Визначте, чим відрізняється поезія Б.-І. Антонича від класичного вірша описового характеру.
- Прокоментуйте слова Б.-І. Антонича: «Мистецтво не відтворює дійсності, ані її не перетворює, як хочуть інші, а лише створює окрему дійсність».
- Поясніть метафори, уживані Б.-І. Антоничем. Спробуйте «розшифрувати» такі з них:

Вернувся я, де вільхи й риби,
де м'ята, іви, де квітчасті стіни;
і знов цілую чорні скиби,
припавши перед сонцем на коліна.

(«Поворот»)

Корови моляться до сонця.
що полум'яним сходить маком.
Струнка тополя тонша й тонша,
мов дерево ставало б птахом.

(«Село»)

V. Домашнє завдання

1. Вивчити напам'ять одну поезію Б.-І. Антонича (на вибір).
2. Прочитати твір О. Турянського «Поза межами болю».
3. Підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Осипа Турянського.

Л. В. Манян

Урок № 29**ОСИП ТУРЯНСЬКИЙ.****ОГЛЯД ЖИТТЄВОГО Й ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА.
«ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ».****ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ МОТИВИ Й ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ**

Мета: ознайомити учнів із творчістю Осипа Турянського, дослідити зовнішню й внутрішню структури твору «Поza межами болю», принципи організації системи персонажів, визначити жанрову специфіку твору; розвивати аналітичне мислення учнів; пробудити патріотичний дух та любов до Батьківщини, виховувати інтерес до творчості письменника.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет письменника, епіграф.

*Поет мусить пройти найглибше пекло буття
й найвищі небесні вершини людського щастя.
Тоді його слово буде хвилювати.*
Осип Турянський

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організація початку уроку****II. Мотивація навчальної діяльності****III. Повідомлення теми, мети уроку. Робота з епіграфом**

Поясніть, як ви розумієте слова Осипа Турянського.

IV. Перевірка домашнього завдання**Повідомлення учнів про життєвий і творчий шлях
Осипа Турянського**

Майбутній письменник народився в с. Оглядів Радехівського району на Львівщині в селянській сім'ї. Був найстаршим серед восьми дітей. За допомогою сільського вчителя вступив до Львівської української гімназії, потім закінчив філософський факультет Віденського університету. Там же захистив докторську дисертацію.

Перші оповідання були опубліковані 1908 р. З 1910 р. Осип Турянський викладає українську мову та літературу в Перемишлянській гімназії. Восени 1914 р. учителя української мови та літератури Перемишльської гімназії, випускника філософського факультету Віденського університету, мобілізовано до війська та відправлено на сербсько-австрійський фронт, де О. Турянський потрапляє в полон. Він один з 60 тисяч австрійських полонених, яких відступаючі напівживі серби етапують засніженими горами, й один із небагатьох, кому пощастило вижити. Пережите в таборі для інтернованих на італійському острові Ельбі письменник відтворив у повісті-поемі «Поза межами болю». Після повернення з Італії до Австрії О. Турянський викладає право у Віденському університеті, потім працює в Галичині, займається видавничою та педагогічною діяльністю. Недаремно Осип Турянський повернувся з війни «диваком», що розгублено й непевно почувався в постапокаліптичному світі («болото, — як він висловлювався, — здорове для легенів, але вбивче для душі»). Коли 1921 р. у Відні нарешті вийшла друком його книжка, «невдячний» Турянський влаштував видавцеві скандал через те (а сприймалося як «лише через те»), що той на обкладинці (в якій, за визнанням тогочасного критика, не було «ні сліду якоїсь буденної журналістичної тенденції») вмістив рекламу модної кравецької фірми. Свідок того, як вимерзали інші люди — трагічно безшкірі, сприймав цілком узвичаєну суспільством комерціалізацію як цинічне блюзнірство.

Підірване сербським полоном здоров'я швидко тануло, і 1933 р. письменника не стало. Тільки через п'ятдесят років його ім'я та літературна праця були гідно пошановані.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Лекція вчителя.

Жанрова своєрідність твору «Поза межами болю»

Існують теоретичні роздуми літературних критиків стосовно генологічної самобутності твору, що увінчався найрізноманітнішими жанровими ореолами: «поема» (Р. Плен, С. Пінчук), «повість» (Р. Федорів), «повість-поема» (С. Пінчук), «модерна епопея» (М. Селегій), «поема-симфонія» (З. Гузар), «роман» (М. Ільницький). Така концепція взаємозв'язку індивідуально-авторської творчості з категорією жанру зумовлена проблемою еволюційної самосвідомості культури ХХ ст., власне самим мистецьким життям з його намаганням відшукати власну форму вираження.

Найчастіше визначають жанр твору «Поза межами болю» як анти-воєнна психологічна поема в прозі.

У долю цього незаперечного факту вплітається технічна письмова оздоба твору: майже кожне нове речення, обрамлене поетичною ритмізованою прозою, починається з абзацу й має вигляд віршових рядків. До ліричного мережива тексту належить й ціла лавина пунктирних ліній (у даному випадку до уваги беремо тільки перше видання твору письменника: Турянський О. Поза межами болю. — Відень-Чикаго: Вид-во компанії «У.-М.-НА», 1921) — то струни авторового болю настроєні на мовчання, яке огортає загадкові розлогі горизонти думок і почуттів. Дослідження графічного аспекту ліричної форми «Поза межами болю» О. Турянського лежить у глибині застиглого трепету експресіонізму, що в письменницькій практиці визначається великою кількістю тире, крапок, у решті речень у вигляді дужок.

Іноді здається, що основному сюжету нікуди дітися й він ось-ось має вийти за межі «реального,» звернути в абстрактну сторону індивіда, що відповідає його внутрішньо-духовному потенціалу. Наприклад, тоді, коли автор як персонаж, замкнувшись у свій світ бажань і спогадів (різдвяна картина), був представлений «потокм свідомості», ірраціональною хвилею простору й часу. Епічний принцип зображення сюжетної канви твору характеризується й тим, що автор часто охоплює все життя людини чи найважливіші її моменти. Адже в «Поза межами болю» із розповідної форми дізнаємося про трагічне життя Штранцінгера, який осліп через поранення в одному із боїв. Його мати з розпуки померла, а наречена наклала на себе руки. Із діалогу між персонажами стає відомо, що в Саба нікого не було з рідних, а Пшилуського зраджувала дружина. Перед очима Оглядівського, який був у передсмертному стані, промайнуло все його життя. Письменник, перетинаючи межі ліричної форми твору, забезпечує героям істинно епічну повноту буття, розгортає справжню історію їхньої душі.

2. Теорія літератури

Поема в прозі — ліро-епічний твір, написаний прозою, у якому оповідь про історичні події й події життя героїв розкривається через сприйняття й оцінку оповідача.

3. Фронтальне опитування за змістом твору з елементами ідейно-художнього аналізу

- Чому автор вирішив написати про своїх загиблих товаришів? (*Письменник воював від час Першої світової війни, зазнав*

жахів полону. Тіні загиблих товаришів з'являються у сні і наяву. Цей твір є своєрідним жалобним вінком)

- Як визначив жанр свого твору О. Турянський? (*Повість-поема*)
- Перелічіть друзів у нещасті (*Штранцінгер, Добровський, Ніколич, Сабо, Бонні, Пшилуський та Оглядівський (саме від особи останнього ведеться розповідь)*)
- Зачитайте, як у передньому слові автор зазначає, що вони стали жертвою злочину. (*«Це був злочин, якого люди і природи допустилися на нас і який і нас приневолив стати злочинцями супроти духа людства»*)
- «Ідуть живі трупи по трупі природи». Який художній засіб використав автор у цьому уривку? З якою метою? (*Письменник досить точно використовує оксюморон, щоб передати весь жах ситуації, в яку потрапили герої твору*)
- Проаналізуйте тропи в поданому уривку: «Чорні хмари закрили задрісно сонце і блакить неба й повисли над ними, як велетенські чорні крила всесвітнього духа знищення». (*Метафори, епітети*)
- Чому Штранцінгер, який просувався зі своїми шістьма товаришами, раптом зупинився? (*Від надмірної втоми*)
- Що було єдиним спадком для Штранцінгера, що лишила йому воєнна доля? (*Він був сліпий, і скрипка — та єдина його вірада*)
- Як було вбито охоронця? (*Сабо ударив його палицею по голові*)
- Чому люди були приречені на смерть? (*Ні крихітки їстівного, навколо були засніжені гори, урвища й безодні*)
- Щоб вижили інші... Хто повинен був померти? (*Помре найслабший*)
- Як визначити найслабшого? (*Вони будуть скакати, танцювати навколо того корча, поки хтось не впаде*)
- Яка одна-єдина думка була під час руху в кожного з чоловіків? (*«Без найменшої тіні спротиву почали скакати людські скелети, замерзлі з морозу, смертельно вичерпані голодом, бігати і скакати довкола корча. Лише одна думка вводила в рух їх закостенілі ноги: «Скачи, скачи і витримай... а то, може, твої власні товариші тебе доб'ють!»*)
- Що допомогло вижити героєві-оповідачеві? (*Слабенькі ручки сина, які він ніби відчував на шії, тримали його*)
- Хто як себе поводив під час танцю? (*Добровський сміявся й показував елегантні фігури танцю, бо був колись балетмейстером, розмовляв з коханою жінкою, говорячи, щоб не лягалася його теперішнього вигляду. Один упав знесиленний, але*

зараз же підхопився, як м'ячик, боячись виявитися найслабшим. Бонні плакав, кликав маму)

- Найслабшим виявився Бонні. Назвіть його останнє прохання. (Попросив передати якісь гарні слова його мамі й заспокоїти її, що помер він у теплій хаті на м'якій постелі)
- Що зробили з одягом Бонні? (Товариші стягли з трупа вбрання і розпалили вогонь)
- Біля вогнища кожен герой розповіді постає як особистість в екстремальній умові... Продовжіть думку. (Мовчазний сліпий Штранцінгер у відчай і з бажання віддати останнє сплює у вогнищі свою скрипку («Оця скрипка — це його очі»); Сабо рве банкноти, що їх підступним чином здобув на війні, і розмірковує, що то значить мати гроші; Оглядівський (оповідач) марить дружиною й синочком; Добровський (колишній організатор світських балів) біля вогнища філософськи зауважує: «Ми вже не маємо гроші і також не потребуємо гроші. Тепер ми стали людьми»)
- Які були слова Добровського стосовно долі Бонні, коли товариші сиділи біля вогню? («Оце має бути людська доля! Вродилася людина, плакала, сміялася, співала, навчилася ходити і при чимчикувала, сердешна, аж сюди, щоби після найстрашніших мук покластися тут, у тій проклятій льодовій пустині на спочинок»)
- Що засуджує письменник у своєму творі? (Письменник засуджує потворні явища життя, жорстокість війн і кровопролиття)
- Визначте стиль повісті-поєми. (Стиль повісті Осипа Турянського «Поза межами болю» належить до напряму класичного експресіонізму в розвитку української літератури початку ХХ ст., у якому мистецтво тісно пов'язане з реальністю, проте вираження знаходить через дослідження глибинних психологічних і душевних процесів, що відбуваються в людині. У творі О. Турянського зображено загострене суб'єктивне світобачення через призму переживань та емоцій автора в екстремальній ситуації)

VI. Закріплення вивченого

1. Сформулювати проблеми, які порушує у творі Осип Турянський.

Орієнтовна відповідь. Осип Туринський порушує багато проблем у цьому творі: держава й людина; війна й людина; війна

й політичні амбіції верхівки; влада грошей; збереження духовності й моральних цінностей.

2. Спираючись на цитати, визначити основну ідею твору.

- «Хай би боги, царі і всі можновладці, що кинули людство у прірву світової війни, перейшли оце пекло мук, у якому люди караються!».
- «Тоді боги стали б людьми, а люди братами».
- «Навіщо ми, люди, вбивали людей?».

Відповідь: ідея протесту проти війни.

VII. Підсумок уроку

- Які моменти з біографії О. Турянського вам особливо запам'яталися?
- Назвіть основні риси експресіонізму.
- Дайте визначення поемі в прозі як літературному жанру.

VIII. Домашнє завдання

Підготувати усний літературознавчий коментар про мистецьку спадщину Осипа Турянського.

Л. В. Манян

Урок № 30

О. ТУРЯНСЬКИЙ. «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ». ІДЕЯ ПЕРЕМОГИ ДУХА НАД МАТЕРІЄЮ

Мета: поглибити знання про творчий світ Осипа Турянського; з'ясувати типологію та генезис формування особливостей образів-символів «Поза межами болю» з огляду на біографію й подальшу творчість О. Турянського; поглибити навички аналізу художніх образів; виховувати почуття дружби та взаємодопомоги, поваги до жінки.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: картки, текст твору «Поза межами болю», епіграф.

Я перестану писати, коли перестану жити...
Петрарка

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація навчальної діяльності

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Усний літературознавчий коментар учнів про мистецьку спадщину Осипа Турянського

«Поза межами болю»... Часто цим художнім автобіографічним твором (1921) визначали всю подальшу творчість О. Турянського, яку, на жаль, абераціями нашого літературознавчого сприйняття було викреслено як «тьмяну» сторінку в житті прозаїка, поета, перекладача, науковця й журналіста. Зрештою, у публіцистиці перших декад ХХ ст., некрологах чи просто в спогадах про письменника його так і називали: «автор “Поза межами болю”». Але автор тішив себе надією, оптимізмом щодо подібного визнання й своєї подальшої творчості: написав філософсько-алегоричний твір «Дума пралісу» (1923), комедію «Раби» (1927), низку оповідань: «Брате, сьогодні Святий вечір» (1922), «Казка про «Зимову казку» (1923), «Боротьба за великість» (1926), «Кость бере жінку на іспит» (1926), «Іван Правдолюб» (1929), «Машина «Метаморфоза» (1933), «Як усі ущаслилювали Івана» (1933), різдвяну легенду «Як люди приймали Христа» (1933); поетичні твори:

«На суді духа» (1921), «Козацька дума» (1923), «Світ і поет» (1927), роман «Син землі» (1933). Створив літературно-критичні нариси.

Інколи здається, що літературна слава О. Турянського — то відбиток знедоленої душі, яка не знайшла собі притулку в земному житті й постала біля тліючого вогнища-забуття, щоб спалахнути зі старого цвинтаря волелюбним духом. А може, просто тихою сповіддю сипати зерна на рідний поріг своєї щербатої долі.

2. Письмова робота за картками

Картка № 1

Поясніть, з якою метою О. Турянський дав два заголовки твору: «Картина з безодні» й «Поза межами болю»? (*Орієнтовна відповідь. Якщо «Поза межами болю» вказує на безграничне буття героїв, їхню тимчасову й просторову сутність, то «Картина з безодні», будучи пов'язана із конкретним місцем і часом події, відображає ізольований світ людини.*)

Картка № 2

Поясніть структурні особливості ліричного суб'єкта, що виражаються у співвідношенні: автор — оповідач — герой. (*Орієнтовна відповідь. О. Турянський є водночас автором «Поза межами болю», оповідачем і героєм, виступаючи під прізвиськом Оглядівський (мабуть, утвореного від назви його рідного села Оглядів), що у подальшій творчості письменника стане одним із його літературних псевдонімів. Така жанрова модель триєдиного образу митця притаманна поемі в прозі й характеризується рівновагою між реальним середовищем й алегоричним вимислом.*)

Картка № 3

Осип Васильович Турянський інколи підписував свої твори псевдонімами. Назвіть їх та поясніть прихований зміст. (*Орієнтовна відповідь. Псевдоніми: Іван Думка, Оглядівський.*)

III. Оголошення теми, мети уроку

IV. Робота з епіграфом

Пояснити, чи можна слова Петрарки вважати життєвим лозунгом О. Турянського?

V. Формування нових знань, умінь і навичок

1. Слово вчителя

Жінка... Найзагадковіше творіння Всевишнього. Природа надала жінкам найважливіші функції, адже призначення жінки

на Землі — продовжувати рід людський. У творі О. Турянського «Поza межами болю» образ жінки зробив героїв значно витривалішими, допоміг терпляче зносити й емоційні перевантаження, і фізичні.

2. Творча робота

Орієнтуючись на текст, скласти усну розповідь про роль жінки, сім'ї в долі кожного з персонажів. Довести, що жіночий образ є символом життя.

Орієнтовга відповідь. Успішне чи невдале створення сім'ї в житті героїв є мірилом їх власної долі. Дружини Добровського й Пшилуського — повії. У Штранцінгера дівчина наклала на себе руки. Сабо нікого не має. Про сімейне життя Бонні та Ніколича не згадується. Лише в Оглядівського щасливо склалося власне подружжя. До речі, про зовнішність жінки оповідача у творі не згадується жодним словом.

Цікаво, що герой стільки марить своєю сім'єю, дружиною, але не описав кольору її очей, волосся чи ще чогось, що є звичайною, навіть обов'язковою річчю для закоханої людини. Такий підхід до образу дає підстави вважати цей факт однією зі специфічних рис його символізування, що містить у собі психоаналітичну основу. Автор, захоплюючись ідеєю матері з дитиною як продовження, наче забув, що в його дружини є щось жіноче, інтимне. На перший погляд ідея такого роду здається ледь не нав'язливою догмою, що порушує природне взаємопочуття людей. Але в художній інтерпретації образ виконує своє символічне призначення.

Під час «танцю смерті» авторові замість куща ввижається мати з дитиною: марення, що спричинило до його загадкового виживання. Тому надія героїв на виживання пов'язана із любов'ю до жінки.

3. Самосійна робота за варіантами

1 варіант. Пояснити роль пейзажу у творі (на прикладах).

2 варіант. Пояснити роль тропів у творі (на прикладах).

4. Дослідницька робота

Пригадати відомі твори про Першу світову війну, виконати порівняльний аналіз.

Поема в прозі «Поza межами болю» О. Турянського стоїть на одному щаблі з найвідомішими творами про Першу світову війну Е.-М. Ремарка, А. Барбюса, С. Мірвіліса, Е. Хемінгуея, котрі воювали, як і О. Турянський на фронтах цієї війни. Але

повість-поема «Поза межами болю» вирізнялася серед згаданих західноєвропейських письменників іншими настроями, ніж твори «втраченого покоління», вірою в перемогу добра і світла над злом, «духу» над «тілом», любові над ненавистю. Усвідомлення ваги моральних цінностей, духовного вдосконалення людини допомогло О. Турянському щонайглибше зрозуміти природу війни як катастрофи.

Історичний матеріал Першої світової війни став для О. Турянського предметом художнього узагальнення. Письменник показав боротьбу в людині біологічних інстинктів і духовної волі до життя, підніс загальнолюдські цінності: дружбу, вірність, гуманізм, любов до рідних та батьківщини, що еднають людські серця, звільняють і просвітлюють душу.

VI. Підсумок уроку

Слово вчителя

О. Турянський по-своєму сміявся й плакав Україною, проклинав і благословляв її, хворів і видужував нею. І в цьому шаленому леті боротьби між мотивами смерті й воскресіння віри, у поетиці трагічного оптимізму поставала вистраждана й тиха любов до рідної землі. Важко назвати це ідейним поштовхом чи патріотизмом, бо в мовчанні слів, уламках розбитої душі крилося щось більше й глибше...

VII. Домашнє завдання

Написати твір-роздум на тему: «Загальнолюдські мотиви та гуманістичні цінності в повісті “Поза межами болю”»

Л. В. Манян

Урок № 31**ДИСКУСІЯ-УЗАГАЛЬНЕННЯ НА ТЕМУ:****«У ЧОМУ СЕНС ЖИТТЯ?»****(ЗА ТВОРОМ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ»)**

Мета: допомогти учням зрозуміти, у чому полягає зміст життя людини, усвідомити важливу перевагу духовного над матеріальним; розвивати вміння розпізнавати й розуміти справжню вартість речей, явищ, почуттів, формулювати свої думки; сприяти вихованню толерантності під час дискусії.

Тип уроку: розвиток мовлення, формування знань, умінь та навичок.

Обладнання: пам'ятка «Правила дискусії».

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організація навчальної діяльності****II. Оголошення теми уроку****III. Формування знань, умінь і навичок****1. Повторення визначення дискусії**

Дискусія — форма колективного обговорення, мета якої — виявити істину через зіставлення різних поглядів, правильне розв'язання проблеми. Під час такого обговорення виявляються різні позиції, а емоційно-інтелектуальний поштовх пробуджує бажання активно мислити.

2. Слово вчителя

Виступ під час дискусії — це роздум проблемного характеру. Автор такого роздуму намагається знайти розв'язання певної проблеми чи складного питання. Оскільки багато проблем, які постають у нашому житті, не передбачають однозначного вирішення, то роздуми часто мають дискусійний характер. Щоб виступ під час дискусії був цікавим, виступаючий повинен сам бути зацікавленим у предметі свого виступу. Коли кажуть: людина спроможна добре виступити перед аудиторією, уміє самостійно роздумувати,

сперечатися, відстоювати свої думки, судження та ін., це означає: вона не просто володіє необхідними знаннями, а й уміє їх використовувати практично.

Отже, виступ дискусійного характеру здебільшого будується таким чином: у виступі мають бути вступна частина (вказівка на те, що говоритиме виступаючий і чому), основна частина (виклад власних поглядів на певну проблему чи питання, докази), висновки (пропозиції). У такому виступі часто використовується ілюстративний матеріал для доведення основної думки (тези) висловлювання. Виступ дискусійного характеру намагайтеся будувати з доброзичливістю. Навіть виступ проти якоїсь ідеї, думки потрібно будувати як підтримку позитивного, що є в запереченнях того, хто з вами сперечається.

3. Ознайомлення з пам'яткою «Правила дискусії»

- Відверто висловлювати думки.
- Поважати точки зору всіх членів дискусії.
- Бути тактовним. Слухати інших, не перебиваючи.
- Не говорити занадто довго та занадто часто.
- Водночас має говорити лише одна особа.
- Дотримуватися позитивних ідей та стосунків.
- Не критикувати себе та інших.

4. Правила побудови виступу

Теза — докази — аргументи — висновок.

5. Слово вчителя

Чи має життя сенс? Якщо так, то який саме? Це постійні, чи так звані буттєві питання. Можна на тривалий період забути про них, поринути в побутові, повсякденні проблеми, але життя влаштовано так, щоб зовсім знехтувати, проігнорувати це питання не може навіть найбільш байдужа та духовно спляча людина. Неминучість смерті та її провісників — старіння та хвороби, факт скороминучого зникнення в минулому миттєвостей життя з усіма проблемами, є для кожної людини неусуванним нагадуванням про невирішене, відкладене питання сенсу життя. Отже, у людському житті завжди ставиться питання вибору між пріоритетом духовного та матеріального.

О. Турянський у творі «Поза межами болю» показав боротьбу в людині біологічних інстинктів і духовної волі до життя, підніс загальнолюдські цінності — дружбу, вірність, гуманізм, любов до рідних та батьківщини, що еднають людські серця, звільняють і просвітлюють душу. Оптимістично звучать слова Добровського

наприкінці твору, звернені до оповідача, а насправді до кожної людини: «Коли у тьмі і в хаосі, в якому ми мучимося, тліє іскра якої-небудь ідеї, то твоя огненна любов до життя й до його вищих цінностей переможе смерть». Тож попри трагічність зображуваних подій (живим лишився лише Оглядівський) провідна ідея перемоги духа над матерією яскраво втілена через засоби експресіонізму.

Часто можна почути думку про те, що матеріальні цінності — це не головне, це дуже приземлені й негідні забаганки, а найперше, про що має дбати людина, — це моральна чистота, висока духовність, потяг до творчості.

Існує й інша думка про те, що перевагу треба в житті надавати матеріальним цінностям, а тоді вже думати про духовне. Але чи завжди це так?

6. Запитання для дискусії

- Що ви думаєте з цього приводу?
- З якою точкою зору ви не можете погодитися?
- Який можна зробити висновок, урахувавши різні думки?

Під час виступів спирайтеся на життєвий досвід героїв поеми в прозі О. Турянського «Поза межами болю».

7. Виступи учнів

8. Підбиття підсумків дискусії

IV. Домашнє завдання

Повторити вивчений матеріал з тем: «Драматургія» та «Українська література за межами України», підготуватися до контрольної роботи.

Н. І. Счастливцева

Урок № 32

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1920–1930 рр.

ПРОЗА. ДРАМАТУРГІЯ.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Мета: оцінити навчальні досягнення учнів з поданої теми; розвивати вміння школярів аналізувати художні твори; виховувати самостійність та наполегливість у роботі.

Тип уроку: контроль та коригування знань, умінь, навичок.

Обладнання: різнорівневі завдання.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми й мети уроку

II. Пояснення вчителем методики виконання завдань контрольної роботи

Виконання завдання I рівня передбачає максимальну оцінку 0,5 б., II рівня — 2 б., III рівня — 3 б.

III. Проведення тестової контрольної роботи

Варіант I

Рівень I

Визначте правильне твердження.

1. У час свого розквіту театр «Березіль» налічував ... акторських студій
 - А Шість
 - Б Сім
 - В Вісім
 - Г Десять
2. Національно-визвольний рух в Україні часів революційного перевороту та його результати показано у творі Ю. Яновського
 - А «Майстер корабля»
 - Б «Вершники»

- В «Чотири шаблі»
Г «Жива вода»
3. «Шість прикмет має людина: трьома вона подібна на тварину, а трьома на янгола...» є епіграфом найвідомішого твору В. Підмогильного:
А «Остап Шаптало»
Б «Невеличка драма»
В «В епідемічному бараці»
Г «Місто»
4. «Королем українського тиражу» сучасники називають
А В. Підмогильного
Б Остапа Вишню
В Б.-І. Антонича
Г О. Турянського
5. Таврійське містечко Олешки посідає особливе місце в літературному розвитку
А В. Підмогильного
Б Ю. Яновського
В Остапа Вишні
Г М. Куліша
6. Прозовим твором Б.-І. Антонича є
А «Зелена євангелія»
Б «Книга Лева»
В «Привітання життя»
Г «Три мандоліни»

Рівень II

Дайте розгорнуту відповідь.

1. Розкрийте особливості розвитку драматургії й театру 1920-х рр.
2. Порівняйте мисливські усмішки з пейзажними описами в інших творах (за вибором).
3. Висловіть власну думку про вартість мистецтва, грошей, почуттів людини (за твором «Поза межами болю» О. Турянського).

Рівень III

Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:

- «Природа в новелах «Подвійне коло» й «Шаланда в морі» Ю. Яновського»;
- «Ліризм «Мисливських усмішок» Остапа Вишні»;
- «Над чим сміється М. Куліш у комедії «Мина Мазайло».

Варіант II**Рівень I**

Визначте правильне твердження.

1. Тема «Трьох синів» П. Тичини й «Матері» М. Хвильового — тема згуби матері, роду, нації постає у творі Ю. Яновського
А «Майстер корабля»
Б «Подвійне коло»
В «Чотири шаблі»
Г «Жива вода»
2. «Він був яскравою творчою індивідуальністю... Він знав людську силу, велич її розуму, її здібності, але також усвідомлював усі її слабкості...», — так писав ще в 50-х рр. ХХ ст. Г. Костюк у діаспорі про
А Ю. Яновського
Б Остапа Вишню
В В. Підмогильного
Г М. Куліша
3. Однією з найдотепніших усмішок Остапа Вишні, присвяченої М. Рильському, є
А «Як засмажити коропа»
Б «Як варити і їсти суп із дикої качки»
В «Дика гуска»
Г «Дикий кабан, або вепр»
4. Органічний зв'язок п'єс «97» та «Комуна в степах» М. Куліша особливо відчутний з творчістю
А М. Старицького
Б І. Карпенка-Карого
В О. Олеся
Г В. Винниченка
5. «Учнівською» першою збіркою Б.-І. Антонича вважають
А «Три перстені»
Б «Зриви і крила»
В «Вітражі й пейзажі»
Г «Привітання життя»
6. 31 березня 1922 р. прийнято вважати датою народження
А Наддніпрянського українського професійного театру
Б Українського етнографічно-побутового театру
В Харківського театру імені І. Франка
Г Театру «Березіль»

Рівень II

Дайте розгорнуту відповідь.

1. Охарактеризуйте маргінальний образ українського інтелігента.
2. Висвітліть актуальність проблем, порушених у п'єсах М. Куліша.
3. Поясніть роль народнопісенних тропів у «Вишнях», специфіку пейзажів, символіку образів «Дороги» (за творчістю Б.-І. Антонича).

Рівень III

Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:

- «Ідейний зміст назви новели «Подвійне коло» Ю. Яновського»;
- «Поза межами болю» — трагічне пророцтво про загибель інтелігентної чуттєвості» (*О. Турянський*);
- «Поетика міфу на зламі світів» (за творчістю Б.-І. Антонича).

IV. Підсумок уроку**V. Домашнє завдання**

Підготувати повідомлення «Празька поетична школа» української поезії та її представники».

II семестр

ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА

С. М. Головатюк

Урок № 33

ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА (ОГЛЯД).

«ПРАЗЬКА ПОЕТИЧНА ШКОЛА»

УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ТА ЇЇ ПРЕДСТАВНИКИ

Мета: дослідити історичні умови й функціонування української літератури за кордоном, причини другої хвилі еміграції українців, створення «празької школи» української поезії; стисло оглянути творчість представників «празької школи»; розвивати навички сприймати розвиток літератури в історичному контексті; виховувати почуття патріотизму.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, тексти поезій, портрети представників «празької школи», виставка творів.

*Хто пережив страшну операцію розриву з живим тілом
Батьківщини, хто відчував пекучий брак Батьківщини,
як вічно роз'ятрену рану, хто задихався в чужому повітрі,
у чужому підсонні, під чужим небом...,
той зрозуміє психологічний стан емігранта.*

Є. Маланюк

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Оголошення теми й мети уроку

II. Організаційний момент.

Мотивація навчальної діяльності учнів

Емігранти, чужоземці, вигнанці, люди, хворі Україною... У них забрали рідну землю, небо, могили предків, але не змогли лишити Любові, пам'яті, прагнення жити Батьківщиною. Звернімо увагу на епіграф уроку. Сьогодні ми спробуємо віртуально пройти шлях емігранта, сприйняти його психологію, підгрунття поетичної творчості й побачити ту Україну, омріяну, виболілу, незвичну.

III. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

Бесіда

- Пригадайте умови еміграції українців на початку ХХ ст.
- Назвіть письменників першої хвилі еміграції.
- Окресліть основну тематику їх творчості в еміграції.

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

Загальний огляд розвитку

Література української діаспори або еміграційна література — література написана українськими письменниками в еміграції, які з політичних, економічних, релігійних причин виїхали з України на постійне або тривале проживання за кордоном. Діаспорна література — результат переселення літераторів насамперед через численні політичні репресії на території України у ХХ ст. Коли в СРСР єдиним офіційним стилем мистецтва було проголошено соціалістичний реалізм, письменники-емігранти мали більшу свободу художнього вираження, а також можливість критично осмислювати події в Україні. Таким чином українська діаспорна література ХХ ст. розвивалася паралельно з іншими європейськими літературами в той час, коли в Україні ці процеси були зупинені і замінені в значній мірі суто пропагандистською та прорадянською літературною продукцією.

Перша хвиля української еміграції на межі ХІХ–ХХ ст. уважається трудовою, тож вона представлена скромними літературними набутками, що з'явилися переважно в США й Канаді. Зокрема, це жанр заробітчанських та емігрантських народних пісень, які дійшли до нас у збірниках Володимира Гнатюка, Філарета Колесси та інших фольклористів.

Друга хвиля еміграції була пов'язана з поразкою національно-визвольних змагань. Саме ця хвиля принесла значні літературні твори та саму атмосферу живого літературного процесу. Тож перші значні українські літературні угруповання з'явилися в 1920-х рр. До них належали передовсім Празька школа (Юрій Липа, Юрій Клен, Олег Ольжич, Олена Теліга, Євген Маланюк, Наталя Лівницька-Холодна та ін.) в Чехословаччині та групи «Танк» та «Ми» в Польщі.

Наступна хвиля українських письменників-емігрантів була спричинена Другою світовою війною. Завдяки свободі самовираження в еміграції з'явилося багато оригінальних літературних творів, які продовжували модерністську традицію обірвану

в УРСР політичними репресіями. Так, у післявоєнній Німеччині від 1945 до 1948 р. активно діяла організація українських письменників «Мистецький український рух» (Іван Багряний, Віктор Петров, Юрій Косач, Ігор Костецький та ін.), очолювана Уласом Самчуком. У МУРі були й літературні критики, серед яких Юрій Шевельов, Володимир Державин та Віктор Петров. Важливим завданням для себе письменники діаспори бачили також переклади сучасних їм літературних творів. Активними перекладачами були Ігор Костецький, Олег Зуєвський та Михайло Орест.

Після переселення значної частини українських емігрантів за межі Німеччини літературні об'єднання виникали в англomовних країнах. Так, у 1954 р. аналогом МУРу постало об'єднання письменників «Слово», у якому згуртувалися прозаїки, поети, драматурги, літературознавці (Григорій Костюк, Юрій Шерех, Василь Барка, Тодось Осьмачка, Улас Самчук, Докія Гуменна, Ольга Мак та ін.).

Особливо яскравою була творчість неформального об'єднання поетів під назвою Нью-Йоркська група (Юрій Тарнавський, Емма Андiєвська, Богдан Рубчак, Богдан Бойчук, Марія Ревакович, Роман Бабовал та ін.). Їхні твори відзначаються модерністською елітарною естетикою і віддалені від політики.

Зі здобуттям Україною незалежності значно почастишали контакти «материкових» і діаспорних письменників. Загалом література діаспори дедалі більше інтегрується в загальноукраїнський літературний процес.

Психологія поета-емігранта

- Україна стає для поета-емігранта раною, болем, святістю, прокляттям. Шукаючи «свою» Україну чи то в стилізації фольклору (О. Лятуринська, О. Стефанович), чи то в історіософських розмислах про неї (Ю. Клен, Є. Маланюк), поети-емігранти творили ідеалізований образ Вітчизни.
- «Світогляд поетів-емігрантів, — говорить у передмові до антології «Координати» І. Фізер, — був перевантажений неймовірною трагедією їхнього народу... Втрачена батьківщина і майже травматична туга за нею в творчості цих поетів-емігрантів є фактором великого значення. Вона часто-густо мобілізує їхню увагу, вона викликає надмірну ідеалізацію історичної минувшини... Україна для цих поетів була реальнішою дійсністю, ніж дійсність, у якій вони жили на еміграції».
- Творчість багатьох поетів-емігрантів, особливо представників «празької школи», «тематично... спрямована найчастіше

- в минуле» (М. Неврлий). Для часово-просторової характеристики таких творів притаманним є виростання майбутнього саме з минулого, а не з сучасного (Н. Колесниченко-Братунь).
- Почуття поета-емігранта часів Другої світової війни Г. Грабович називає «комплексом уцілілого»: «Страхіття й травми недавнього минулого, неминуче почуття вини за те, що тобі вдалося вижити й утекти на свободу, коли так багато люду згинувало або залишилося позаду, й у висліді глибинна, не інтелектуальна чи моральна, але попросту органічна потреба бути свідком, сказати світові, що сталося, — все це панівний, безупинний рефрен».
 - «З погляду цього стресу, — зауважує С. Павличко, — всі члени МУРу, хто більше, хто менше, намагалися збагнути як своє особисте, так і ціле історичне минуле, а також відповісти на запитання: що буде далі? Зі мною? З Україною? З літературою? І ще: для кого і як писати?»
 - З переїздом за океан починається новий етап у розвитку української еміграційної літератури. І однією з основних його ознак став «вихід на сцену» нового покоління митців, які згурпувалися навколо Нью-Йоркської групи. Члени НЙГ були вже не поети-емігранти, а радше українські поети, які живуть поза межами України. Зі своїм баченням світу й свого місця в ньому.

З одного боку маємо яскраві свідчення нерозривної єдності особистості з Україною: «...я свою Україну ношу, як слимак свою хатку, я в ній живу» (Е. Андіївська), «...я повсякчас жив, дихав, обідав і вечеряв Україною» (Б. Рубчак), але з іншого — той же Б. Рубчак: «Українську культуру я вивчив уже в Америці (навіть, до речі, літературну мову)... Я приїхав сюди в чотирнадцять років і негайно вріс в американське суспільство. Я почав жити повнокровним життям... Треба просто зрозуміти, що більшість діяспорників мого покоління — Януси з двома обличчями. А це значить, що ми цілком інакші, коли ми серед американців неукраїнського походження, ніж коли ми в середовищі українців. І навіть приймаємо різні шкали вартостей, зокрема в питаннях культури, мистецтва... «Ой не ходи, Грицю» існує для нас у зовсім іншому всевіті, ніж Юджін О'Ніл. І трудно сказати, що нам рідніше...».

«Празька поетична школа»

Назва «Празька школа», яка об'єднала самобутніх і близьких за світоглядом поетів, а саме — Юрія Дарагана, Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Юрія Клена, Олега Ольжича, Наталю Лівницьку-Холодну, Юрія Липу, Олексу Стефановича, Оксану Лятуринську, Галю Мазуренко, Олену Телігу, Андрія Гарасевича

та інших, уперше була вжита професором Володимиром Державиним у роботі «Три роки літературного життя на еміграції (1945–1947)».

«Пражани» були своєрідним «творчим клубом», у якому циркулювала низка художніх, філософських, політичних, ідеологічних тощо ідей, котрі поділялися співрозмовниками. Тому маємо справу з «нестандартним» колективним явищем в історії української літератури, яке, попри окресленість однією назвою та певною співзвучністю тих чи інших ідей, образів, мотивів у творчості поетів, передбачає розмову про доволі насичені, різнобарвні, глибоко самобутні і самостійні художні практики «пражан», об'єднані лише певними загальними рисами.

Суттєвим аргументом на користь назви «Празька школа» є географічний чинник. Не слід забувати, що становлення поетів як індивідуальних творчих особистостей відбулося в Празі 20-х рр. ХХ ст., де більшість із них навчалися, відвідували лекції чи викладали в місцевих закладах та інших навчальних установах: Карловий університет (О. Стефанович, О. Лятуринська, О. Ольжич, Н. Лівицька-Холодна, А. Гарасевич), Український Вільний Університет (О. Стефанович, О. Ольжич, А. Гарасевич), Українська господарська академія (Є. Маланюк, Л. Мосендз), Український високий педагогічний інститут ім. Михайла Драгоманова (Ю. Дараган, О. Теліга, Г. Мазуренко), Українські студії практичного мистецтва (О. Лятуринська, Г. Мазуренко). Міжвоєнна Прага, по суті, перетворилася на один із найбільших мегаполісів українського наукового, літературного та політичного життя на еміграції.

За своїм стилем «пражани» були неоромантиками, але філософською заглибленістю й любов'ю до класичних форм споріднювались з київськими неокласиками.

Їхні твори відбили болісні роздуми над причинами поразки у визвольній війні. Вони сформулювали свою концепцію людини. Це — духовно сильна й вольова особистість, національно свідомий українець, який з ідейних переконань віддасть життя за незалежність України. Волелюбність, мужність, почуття відповідальності перед поневоленою батьківщиною, щирий патріотизм — основний пафос їхньої творчості.

2. Огляд творчості поетів «празької школи»

Повідомлення учнів (випереджальне завдання для груп).

Юрій Дараган

Родоначальник школи, мав великий вплив на творчість поетів саме історіософськими мотивами (яскравий історизм, варяги,

дикий степ, сонячний Дажбог, настрої вигнанця). Увійшов у літературу збіркою «Сагайдак» (1925). Тема України є центральною в ліриці Дарагана. У циклах віршів «Луна минувшини», «Дике поле», «Срібні сурми», «Запоріжжя» Дараган творить поетичний і натхненний образ Вітчизни. Вона приходиться до нього в снах і наяву, у спогадах і скупих звістках. За нею він тужить, її образ плекає в серці як найдорожчий і поки що не досягнений ідеал. Митець прагнув поетичним словом витворити ідеал українця — мужнього й загартованого в боях, який пишається славним минулим народом і наслідує героїчні подвиги своїх предків.

Леонід Мосендз

Поет, прозаїк, критик, перекладач. Під час громадянської війни воював у лавах війська Петлюри. 1920 року разом з армією УНР відступив до Польщі. Навчався в Українській господарській академії на хіміко-технологічному факультеті. Учений-хімік, визнаний у Європі винахідник. Лейтмотив поезій Мосендза — відродження України, визвольної боротьби її народу після Першої світової війни. Одним з перших відчув космічність свого народу й нації. Це було модерне світовідчуття людини ХХ ст. (вінок сонетів «Юнацька весна»). Мосендз творив «наукову» поезію, сміливо в її образну тканину включав філософські мотиви, поняття й лексику з точних наук, розширюючи естетичне поле лірики. Цим шляхом у 60-х рр. ітимуть І. Драч, М. Вінграновський та їхні послідовники.

Олег Ольжич

Талановитий поет, публіцист, політичний діяч, археолог, людина-легенда. Син видатного українського поета Олександра Олеся. Під час Другої світової війни організатор підпільного руху опору фашистам. Жорстоко закатований німцями на смерть 1944 р. Збірками «Рінь», «Вежі», «Подзамчя» він увійшов в українську літературу як поет раціональної, предметної лірики, яка заперечувала сентиментальне оспівування життя та образ пасивної, безвольної людини. Олег гартував свою волю і вважав, що саме сильна духом, цілеспрямована особистість потрібна майбутній відродженій Україні. По-новому трактує митець поняття героїчного, що поєднує в собі й хоробрість, і відвагу серця, а головне — сильний заряд духовності, яка веде борців до оновлення світу, розбиває кайдани рабства.

Олена Теліга

Поетеса, революціонерка, яскрава особистість, вольова, енергійна й вродлива жінка, яка своє життя присвятила боротьбі

за незалежну Україну. Під час Другої світової війни на окупованій Україні організувала літературно-мистецьке життя, очолила Спілку письменників України. Як українську патріотку гестапівці 1942 р. розстріляли в Бабиному Яру.

Посмертно вийшли збірки «Душа на сторожі», «Прапори духа», «Полум'яні межі». У поезіях та публіцистичних виступах поетеса проголошує героїзм як найвищу чесноту, сформувала принципи героїчної етики, наповненої героїчним діянням, відвагою, безкомпромісністю. У художньому світі поетеси панує бунт, змагання за оновлений світ, протест проти безбарвної «нудоти життя». На переконання О. Теліги, рідний край від неволі може врятувати новий тип українця, який уміє жити й творити для своєї нації.

3. Читання віршів поетів «празької школи» (за вибором учнів)

V. Закріплення набутих знань, умінь, навичок

1. На основі опрацьованих відомостей про еміграційну літературу, прослуханих поетичних творів побудуйте узагальнений портрет-асоціацію українського поета-емігранта.
ВІН — українець, вигнанець...
2. Прокоментуйте епіграф до уроку.

VI. Висновок

Поезія пражан напрочуд наснажена рисами неокласицизму, тим невід'ємним артистизмом, постійним закоханим подивом перед красою, історією, міфологією, літературою, що притаманні великим творінням світової літератури.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати конспект, скласти тези статті підручника.
2. Індивідуальні завдання: підготувати розповідь про життєвий шлях Є. Маланюка; огляд творчості.

С. М. Головатюк

Урок № 34

ЄВГЕН МАЛАНЮК.

ОГЛЯД ЖИТТЄВОГО Й ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА.

«ПІД ЧУЖИМ НЕБОМ», «СТИЛЕТ ЧИ СТИЛОС?..».

НОСТАЛЬГІЧНІ МОТИВИ, ФІЛОСОФІЧНІСТЬ ПОЕЗІЙ

Мета: розглянути життєвий і творчий шлях поета як одного з «пражан», проаналізувати його поезії, визначити їх основні ідеї, мотиви, вчити пояснювати їх; охарактеризувати образ України, пояснити зміст образів-символів; шліфувати вміння висловлювати власні міркування; розвивати навички аналізу художніх образів; виховувати патріотичні почуття, які проявляються на відстані, усвідомлення їхньої щирості й безпосередності.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет письменника, бібліографічний огляд праць про поета і його творчість, епіграф.

*А я мушу незмороно-просто —
Смолоскипом Тобі Одній,
Я — кривавих шляхів апостол
В голубі не вечірні дні.*

Є. Маланюк

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

Бесіда з учнями

- Які історичні обставини зумовили появу «празької школи»?
- Назвіть представників «празької школи».
- Які естетичні засади захищали представники «празької школи»?
- Розкажіть про одного з поетів «празької школи».

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Повідомлення теми й мети уроку

Польща, 1922 рік. Містечко Каліш з передмістям Щипьорно. За колючими дротами таборів військовополонених майже десять

тисяч інтернованих вояків армій Української Народної Республіки. Дерев'яні бараки, землянки, злигодні, голод, фронтові рани, сухоти, смерть. Пекуче усвідомлення втрати Батьківщини й майже цілковита відсутність надії на майбутнє... А на зібранні академії таборового літературно-артистичного товариства «Веселка» із, здавалося б, недоречним до часу й місця рефератом «Зброя культури» виступав перед побратимами двадцятип'ятилітній поет, військовий старшина 6-ї дивізії генерала Безручка Євген Маланюк: «... Ідеї виростають й мужніють на підґрунті національної культури — от чому праця на царині культури є сьогодні хоч і запізненным, проте загальноукраїнським ділом... Дійсними творцями життя є мислителі, апостоли ідеї. Справжніми пророками історичних подій є Митці і, в першу чергу, — поети».

Проблемне питання. Хто він, Євген Маланюк? Що ж хвилювало, що бентежило його душу?

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Повідомлення учнів

Життєвий шлях митця

Починалася поетова Еллада-Україна з дитинства, з маленького провінційного містечка Новоархангельська, загубленого в степу, якому Богом і людьми судилося протягом віків бути покордонням княжої Русі й половецького степу, Гетьманщини й Дикого поля, Запорозжя й Речі Посполитої. Містечко виникло як форпост у боротьбі проти панської Польщі. Споруджували його посланці козацьких полків і заселяли переважно козаки-зимівчани. Одним із них був предок письменника, який започаткував на берегах повноводної Синюхи нову павіть Маланюківського роду, витоки котрого, як згадував сам поет, велися десь із Покуття. Степовий край диктував поселенцям свій уклад життя. Дід Євгена Маланюка замолоду водив до Криму чумацькі валки, прожив без двох років століття й залишився в пам'яті Євгена «останнім чумаком архангородським», чудовим оповідачем козацьких легенд, чумацьких бувальщин.

«У нашому старому, мурованому з степового каменю домі жилося «на дві хати» — дідову й батькову. У першій хаті панував дух віків, старовинного побуту, тисячолітніх звичаїв і обрядів та свідомого, що так скажу, «україноцентризму», — згадував поет. Батько поета, Филімон Васильович, був досить колоритною постаттю в містечку. Не маючи за плечима ані університету, ані навіть гімназії, він, дякуючи природному розумові та самоосвіті,

вибився в перший шерэг архангородської інтелігенції. Був ініціатором театру в місті, дбав про відкриття прогімназії, а згодом гімназії, активно дописував до повітових газет, кохався в історії. А ще старожили пам'ятають його повіреним містечкового суду, вчителем і... незмінним хористом церковної капели. Зусиллями батька в сім'ї була зібрана непогана бібліотека. Ця книгозбірня теж прислужилася майбутньому письменникові.

Дружину Филімон Васильович узяв із збіднілої дворянської родини колишніх сербських осадчих. 2 лютого 1897 р. молоде подружжя святкувало народження сина Євгена. Гликерія Яківна принесла в сім'ю (в оту другу, батькову, половину хати) традиції вмираючих «дворянських гнізд» — музику, поезію, замилювання романтичною й класичною літературою. Можливо, саме через це в місцевій початковій школі Євген вигідно вирізнявся серед одно-класників. Незважаючи на матеріальну скруту, батьки віддають свого первістка (Євген мав ще молодших братів: Сергія — 1898 р. та Онисима — 1900 р. народження) до повітового Єлисаветградського земського реального училища.

Як свідчить сам Є. Маланюк, віршувати він почав ще гімназистом у 13 років. Безперечним стимулом до того стали серйозні гуманітарні традиції реальної школи: позакласне читання, живопис і театр були предметом особливої уваги педагогів.

Мріючи про інженерну професію, Євген їде до столичного Петербурзького політехнічного інституту. Абітурієнт з провінції не поганьбив своєї школи. Його було зараховано на перший курс, але на перешкоді навчанню стала Перша світова війна. Доля приводить хлопця до Київської військової школи, котру він закінчує 1 січня 1916 р. Далі запасний піхотний полк, а згодом прапорщик Маланюк служить молодшим офіцером у кулеметній роті фронтової частини. Послужний список його по-військовому скупий і лаконічний: бої, відзнаки, підвищення у званні. За тими назвами й датами — криваві бої, поразки й перемоги, утрати бойових побратимів.

Світова війна закінчилася для Євгена Маланюка в лютому 1918 р. Проте склалося так, що після короткої відпустки йому знову довелося воювати: він став на захист Української держави. На нього чекали ще три роки війни. Війни, у якій тричі доводилося здавати ворогові Київ, у якій був «кривавий листопад» 1919 року, коли внаслідок жорстоких боїв та тифу в сотнях залишалося 5–10 бійців, а полки нараховували 50–60 багнетів. А ще був 1920 рік, коли тридцятип'ятитисячне українське військо після десятиденних запеклих боїв було змушене 21 листопада

о 17 годині віддати останній салют рідній землі й перейти польський кордон.

«...Пригадується найстрашніше. Безнадійно імлістий листопадовий день над Збручем. День, коли армія — згідно з якимсь там параграфом «міжнародного» права — віддавала зброю, — згадував пізніше Євген Маланюк. — ...Було щось несамовито страшне в тім добровільнім роззброєнні, щось значно гірше від звичайного обеззброєння покопаних і щось дуже близьке до страшної процедури деградації вояка. Це був символ як би прилюдного позбавлення народу його мужескості. І — що найстрашніше — вояки у більшості були свідомі справжнього сенсу події: якийсь юнак плакав вголос, не стидаючись, як жінка; хтось, гарячий і лихий на все, — дзвінко ламав гнучку крицю і з прокльонами кидав уламки в Збруч; хтось побожно цілував святе залізо, прощаючись з ним, як з нареченою».

Восени 1923 р. Є. Маланюк виїздить до Чехо-Словаччини для навчання на гідротехнічному відділі інженерного факультету Української Господарської Академії в Подебрадах. Чехо-Словаччина, завдяки політиці її президента Томаша Масарика, стала тоді справжнім освітнім, науковим та культурним центром української еміграції. Для тисяч біженців з України та колишніх вояків українських армій відкривалися національні школи, гімназії, інститути, академії. Видавалися численні українські журнали, започатковувалися видавництва. Лише в Подебрадах в Академії виходило більше десяти часописів: «Наша громада», «Подебради», «Село» та інші.

Навчання в Подебрадах для Євгена Маланюка було не лише часом копіткої праці в читальних залах та навчальних аудиторіях, а й періодом бурхливого літературного життя: доповідей, дискусій, мистецьких змагань. Серед побратимів-літераторів — уже відомі сьогодні особистості: Юрій Дараган, Леонід Мосендз, Наталія Лівницька-Холодна, Микола Чирський, Михайло Мухин, Олена Теліга, Улас Самчук.

У 1929 р. Євген Маланюк закінчує навчання і в пошуках роботи виїздить до Варшави. Тут він влаштовується на роботу в міському магістраті й працює на посаді інженера у відділі регульовальних споруд на Віслі. Робота. Сім'я. Література. Це — його світ. Кінець 20-х — початок 30-х рр. ХХ ст. позначений особливою активністю літературного процесу, котрий Н. Лівницька-Холодна характеризувала так: «Всюди, де тільки з'являлися хоч кілька письменників, поставали літературні гуртки і виходили у світ хоч неперіодичні видання».

Навколо Є. Маланюка та Ю. Липи, який теж переїхав до Варшави, об'єднуються українські письменники, створюється нова літературна громада під назвою «Танк». До неї входили Л. Чикаленко, Н. Лівіцька-Холодна, А. Коломиєць, Ю. Косач, П. Лукасевич. Часто приїздили Б.-І. Антонич та Св. Гординський. Згодом Варшавська група заходилася видавати журнал «Ми». У його підготовці брав активну участь і Євген Маланюк. Уже в першому числі видання з'явилися друком поезії та стаття письменника.

Війна й окупація Польщі примусила його шукати роботу. Певний час удалося працювати в українській гімназії у Варшаві, підробляти на випадкових роботах, а інколи доводилося перебиватися й без хліба. В останні місяці війни Є. Маланюк був змушений покинути Польщу й повернутися до Чехії, а відтак знову збиратися в дорогу. Перебувати в Чехії було небезпечно.

1945 р. Євген Маланюк був змушений залишити домівку, сім'ю й податися в другу еміграцію. Точніше, з цього року для нього розпочався другий період блукань, уже в Німеччині. І знову майже чотири довгих таборових роки життя. У таборівій школі міста Регенсбурга Євген Филімонович влаштовується вчителем математики та української літератури. Навколо нього знову збирається коло літературно обдарованої молоді з нової хвилі української еміграції — Леонід Лиман, Олег Зуєвський, Леонід Полтава. Поет бере участь у створенні письменницької організації МУР, що протягом 1945–1949 рр. працювала в Німеччині й стала цікавою сторінкою в історії української літератури у вигнанні. А загалом для Є. Маланюка то були тяжкі часи: життя перевалило за південь віку, а його необхідно було починати заново; з чого починати, на що сподіватися — поет часто не знав.

Під кінець сорокових люди все частіше від'їздили з таборів: хто — до Латинської Америки, хто в Австралію, проте, більшість прагнула потрапити до США. В одному із транспортів 1949 р. відпливав у свою третю еміграцію і Євген Маланюк.

Нелегко складалося його життя в Америці. Спочатку довелося працювати фізично. Пізніше пощастило влаштуватися за фахом — на інженерну посаду в Нью-Йорку; у креслярському бюро він працював до виходу на пенсію в 1962 р.

Євген Маланюк помер 16 лютого 1968 р. в Нью-Йорку. Похований на кладовищі в Бавнд-Бруці в Нью-Джерсі, яке часто називають українським пантеоном.

Огляд творчості Євгена Маланюка

Сам себе Є. Маланюк назвав імператором залізних строф! Ця фраза міцно вкоренилася в літературі стосовно життя й творчості

Маланюка, у спогадах про нього. Значну частину творчості поета становить поезія, присвячена Батьківщині.

Поезію Євгена Маланюка можна назвати автобіографічною, адже в ній митець передавав своє світовідчуття, розуміння подій, свідком яких він був. Воїн УПА після поразки визвольних змагань повинен був разом зі своїми товаришами назавжди покинути Батьківщину, стати вигнанцем. Опинившись в еміграції, він, як і багато інших, гостро переживав свою відірваність від України, мріяв повернутися на рідну землю.

Життя склалося так, що його муза була покликана служити державотворчій ідеї, будити й формувати націю. Майбутній письменник вітав українське відродження 1917–1918 рр., про що пізніше написав у своїх поетичних творах. Поетичні рядки — це пошуки відповіді на ті питання, які дуже хвилювали молоду людину, це роздуми над історією й майбутнім рідної держави і її народу, вони, по суті, стали магістральним напрямом ранньої творчості Євгена Маланюка.

У Подєбрадах (1924) поет дебютує збіркою віршів «Стилет і стилос», через рік виходить його друга збірка — «Гербарій». Осмислення трагічної долі Вітчизни та пошуки виходу із цього становища — наскрізні мотиви поезій цього періоду.

У наступних збірках («Земля й залізо», 1930; «Земна Мадонна», 1924; «Перстень Полікрата», 1939) Є. Маланюк усе більше заглиблюється в історію України, шукаючи в ній державотворчі ідеали, але разом із тим шукаючи відповіді на питання сьогодення. Міцності, силі, мужності поет протиставляє «рабську кров», «розслабленість ледачу». Він шмагає українців і Україну задля однієї мети — хоч так розбудити віками витравлювань національну свідомість народу.

Творчість Є. Маланюка дійшла до читача в дев'ятьох збірках. Самі назви говорять нам багато: «Стилет і стилос», «Гербарій», «Земля і залізо», «Земна Мадонна», «Серпень» та інші. Дуже різноманітними видаються нам тексти поета, але серед них так чи інакше вирізняються кілька мотивів, кілька тем, що наскрізно проходять крізь усю творчу спадщину Є. Маланюка:

- центральний образ лірики — образ України, її доля, її історія;
- болісне почуття розлуки з рідним краєм — головний мотив творчості поета-мислителя в еміграції;
- образ України присутній практично в усіх віршах Є. Маланюка, бо, осмислюючи минуле й сучасне, поет посилається на історію України, на долю української нації. Складними

- переживаннями ліричного героя-вигнанця, болем за долю батьківщини сповнені твори митця;
- суть концепції історії України очима Є. Маланюка в тому, що митець постійно шукав відповіді на питання: чому Україна зазнала поразки? І пов'язував історію України із сконцентрованою символікою в пласті історії. Для поета Україна — Еллада Степова, Київ — Степова Александрія;
 - Є. Маланюку болить втрата державності, утрата тієї еллінської краси й сили, які були притаманні Україні княжої доби. Є. Маланюк був упевнений, що Україна зуміє вибороти собі незалежність, бо має це місце в історії.

2. Виразне читання поезії «Під чужим небом»

3. Бесіда з учнями

- До кого звертається поет у творі?
- З якими образами асоціюється поетова Україна?
- Про які деталі поетового «українського» життя ви дізналися?
- Який прийом використовує автор у вірші? (*Антитезу: протиставляється життя в Україні і в еміграції*).
- З якими образами автор пов'язує еміграцію?
- Що ви можете сказати про композицію вірша?
- Визначте мотив другої частини поезії. (*Для поета еміграція — смерть*).
- Визначте тему та ідею поезії.
- Чи можна вважати вірш автобіографічним? Обґрунтуйте відповідь.
- Дослідіть художні засоби поезії. (*Епітети: «убогий митар», «вогненний слід», «сіре поле в чорних круках», тавтологія «А я тут, на чужинних бруках, Чужий — несучужий тягар», оксиморон «страшна краса» та ін.*).

4. Узагальнення

Доля закинула ліричного героя (він же й автор) далеко на чужину. Усе добре — цивілізація, розваги, тільки героєві самотньо, тоскно без рідної Херсонщини, старенької батьківської хати, маленької річечки й привіту рідних та близьких. Усе це йому сниться, пригадується, яtringить серце, але повороту немає, і мати вже, напевне, перестала очікувати сина. Виявляється, що туга за батьківщиною — одне з найболючіших почуттів, і поет добре відчув це на собі.

Вірш складається з п'яти частин, кожна з них має свій ритмомелодійний малюнок відповідно до змісту й настрою героя (від теплих спогадів до відчаю, підкріпленого алкоголем).

5. Виразне читання вірша «Стилет чи стилос?..»

6. Бесіда з учнями

- На початку вірша звучить риторичне запитання: «Стилет чи стилос?». Чому перед поетом постав такий вибір?
- Як образно поет передає своє вагання у виборі?
- Який прийом лежить в основі поезії? (*Антитеза: «тут»... і «там»*)
- Що ближче поетові? Як про це сказано у вірші?
- Які образи-символи використовує Є. Маланюк?
- Які завдання ставить Маланюк перед митцем?
- У чому полягає державотворча місія поета?
- Визначте ідейний зміст твору.
- Проаналізуйте мову вірша.

7. Узагальнення

Є. Маланюку належить відома фраза, що стала афоризмом чи то пак навіть гаслом: «Як в нації вождів нема, тоді вожді її поети». Митець, попри свою творчу «професію», брав на себе надзвичайно велику громадянську відповідальність. Є. Маланюк вважав, що поет, людина мистецтва — єдиний, хто може розбудити душі співвітчизників, донести до суспільства певні ідеї, вірування, прагнення.

У Маланюка реальний світ постає крізь призму поетового «я», і читач захоплюється символічністю та образністю. Так, у поезії «Стилет чи стилос?..» ці предмети несуть на собі не просто пряме, матеріально виражене значення: стилет — короткий кинджал, стилос — паличка для письма. Стилет є символом одвічного близького бою сам на сам, свідомого вибору жертвовної боротьби за ідеали народу. Стилос — це уособлення мистецтва з його витонченою гармонією, музикою людських почуттів та магією добра й краси. Ліричний герой поезії, а з ним і сам автор, вагається, чому надати перевагу — боротьбі, дії, силі чи прекрасному, поезії. Вибір цей інколи буває трагічним. Найчастіше в житті людини, та й у природі відбувається протиборство, суперечка або переплетення цих сил (там «пестоші» — тут «жаха набряклий вітром обрій»). І все ж герой зачарований «веселим галасом бою», «безмежжям» та готовий поринути у вир бурхливого життя.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

Продовжте речення

- Батько Є Маланюка був людиною...
- Мати, Гликерія Яківна, принесла в сім'ю...

- Є. Маланюк віршувати почав...
- Є. Маланюк брав участь у війнах...
- Змушений виїхати з України, тому що...
- В еміграції бере участь у таких літературно-мистецьких рухах...
- Основним родом занять в еміграції була...
- У літературі дебютує збіркою...
- Основним мотивом творчості є...
- Основний образ творчості...
- Темою вірша «Під чужим небом» є...
- У поезії «Стилет чи стилос?» використані образи-символи...

V. Висновок. «Мікрофон»

Дайте відповідь на запитання, поставлене на початку уроку: Хто він, Євген Маланюк? Що ж хвилювало, що бентежило його душу?

Ми відкрили для себе поета, якого вважають поетом-борцем за українську державу, митця, який усе своє життя роздумував над долею, історією й майбутнім України та українців, письменника, який жив і писав для України, хоча змушений був жити далеко від неї. У сукупності різноманітних тем, оригінальних образів та форм віршування постає цілком конкретна, чітко окреслена постать. Постать людини сильної, палкої, справедливої в житті особистому й громадянському, людини, без перебільшення, геніальної у творчому житті...

Vi. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

Vii. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника, читати й аналізувати поезії.
2. Скласти усне висловлювання «Поети й воїни прийдешнього».
3. Випереджальне завдання для груп: огляд життя й творчості письменників У. Самчука, Т. Осьмачки, Д. Гуменної, Наталени Королевої.

С. М. Головатюк

Урок № 35**ПРОЗА У. САМЧУКА, Т. ОСЬМАЧКИ,
Д. ГУМЕННОЇ, НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ.
ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ Й ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО**

Мета: зробити огляд-екскурсе української еміграційної прози та її представників; ознайомити учнів з основними віхами життя І. Багряного, його творами; розвивати навички аналізу й узагальнення, роботи з додатковими джерелами інформації; виховувати активну життєву позицію як вияву європейськості.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрети письменників, виставка творів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**І. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок**

1. Складіть асоціативне гроно до «поети-емігранти» (І варіант); до «Євген Маланюк» (ІІ варіант).
2. Знайдіть спільні асоціації.
3. Заслуховування усних висловлювань «Поети й воїни прийдешнього».

ІІ. Мотивація навчальної діяльності.**Повідомлення теми й мети уроку**

Говорячи про еміграційну літературу, ми на попередніх уроках зазначили, що вона складається з кількох поколінь письменників.

Які ж події спричинили еміграцію української еліти у 20–30 рр. ХХ ст.?

Пригадаймо: наступна хвиля українських письменників-емігрантів була спричинена Другою світовою війною. Після переселення значної частини українських емігрантів за межі Німеччини літературні об'єднання виникали в англomовних країнах. Так, у 1954 році аналогом МУРу постало об'єднання письменників «Слово», у якому згуртувалися прозаїки, поети, драматурги, літературознавці (Григорій Костюк, Юрій Шерех, Василь Барка, Тодось Осьмачка, Улас Самчук, Докія Гуменна, Ольга Мак та ін.).

Чи вплинули події середини ХХ ст. на тематику, світогляд українських письменників в еміграції, що їх турбувало, чи так само гостро боліла Україна в їхніх душах? Питання, на які будемо шукати відповіді.

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Повідомлення учнів (випереджальне домашнє завдання)

Улас Самчук — український прозаїк, який жив і писав в еміграції. Реаліст, проте сповідує ідеал сильної української особистості, більш притаманний романтикам. Ця особистість може й уміє протистояти злу, знайти вихід з будь-якого становища, захистити свою гідність. У літературній творчості У. Самчук був літописцем змагань українського народу протягом сучасного йому півстоліття.

Улас Самчук своє перше оповідання «На старих стежках» опублікував у 1926 р. у варшавському журналі «Наша бесіда». У найвидатнішому творі Самчука — трилогії «Волинь» (1932–1937) виведений збірний образ української молодої людини кінця 1920 — початку 1930 рр., яка прагне знайти місце України у світі й шляхи її національно-культурного й державного становлення.

Робота над першою й другою частинами тривала з 1929 по 1935 рр., над третьою — з 1935 по 1937 рр. Саме роман «Волинь» приніс 32-річному письменнику світову славу. Як стверджує дослідник творчості Уласа Самчука Степан Пінчук: «У 30-х роках вживалися певні заходи щодо кандидування Уласа Самчука на Нобелівську премію за роман «Волинь» (як і Володимира Винниченка за «Сонячну машину»). Але, на жаль, їхніх імен немає серед Нобелівських лауреатів: твори письменників погромленого й пригнобленого народу виявились неконкурентноздатними не за мірою таланту, а через відсутність перекладів, відповідної реклами». У романі «Марія» (1934) відтворена голодова трагедія українського народу на центральних і східноукраїнських землях 1932–1933 рр. Жах трагедії передається крізь призму образу Марії, яка на сімдесятому році життя зазнає разом з рештою українців страшного геноциду. У цій жінці уособлена сама Україна. Несхитна у своїх принципах та переконаннях, але беззахисна перед злом. Тому однією з основних проблем твору є протистояння добра й зла. Автор засуджує зло в різних його виявах, але найбільше — зло, творене руками уряду СРСР, який цілеспрямовано винищив декілька мільйонів українців, змусивши їх гинути голодною смертю.

У публіцистичній статті «Нарід чи чернь?», написаній у 1941 р., автор запитує: «Хто ми? Нарід чи чернь? Нація чи маса?», порушуючи питання національної свідомості. Ідеєю статті є думка, що чинником, який об'єднає українців, має стати пробуджена свідомість нашої нації з її великою історією, культурою, мовою. Тому за українцями право вибору: бути вічно приниженою «черню» чи «спільною історичною силою».

Темами останніх книг Самчука є боротьба УПА на Волині (роман «Чого не гоїть вогонь», 1959) і життя українських емігрантів у Канаді («На твердій землі», 1967). Переживанням Другої світової війни присвячені спогади «П'ять по дванадцятій» (1954) і «На білому коні» (1956).

Тодось Степанович Осьмачка здобув середню освіту в рідному селі: писати поеми розпочав ще в школі. У 1920-х рр. закінчив Київський інститут народної освіти, працював учителем у київських школах, увійшов до літературного угруповання «Ланка». Видав три збірки поезій: «Круча» (1922), «Скитські вогні» (1925), «Клекіт» (1929). З 1926 р. Т. Осьмачка належав до організації МАРС (Майстерня революційного слова). У 1930-х рр. з початком сталінських репресій намагався перейти західний кордон, але був спійманий, відсидів у Бутирці, Лук'янівській в'язниці, проходив курс примусового лікування в Кирилівській психіатричній лікарні, звідки втік і переховувався в рідному селі.

У 1942 р. Осьмачка приїхав до Львова, а звідти потрапив на Захід. Гнаний манією переслідування, жив у таборах для переміщених осіб: постійно переїжджав з місця на місце — жив у країнах Європи, США. У цей період побачили світ збірки поезій: «Поет» (1947, 1954), «Китиці часу» (1953), «Із-під світу» (1954) та три повісті: «Старший боярин» (1946), «План до двору» (1951) та «Ротонда душогубців» (1956). Проза Тодося Осьмачки — вагома й самотня, не схожа ні на яку іншу сторінку української епіки. Повість «Старший боярин» позначена казковістю й ліричністю розкутого поетичного самовираження. Майже на початку твору письменник примушує читача замислитись над тим, що людина здебільшого самотня, слабка, мізерна супроти Всесвіту, їй хочеться бачити себе центром світу, але на кожному кроці вона переконується, що повністю залежить від природи й для природи зовсім байдужа.

«План до двору» й «Ротонда душогубців» — літопис злочинного винищення українства в період примусової колективізації, усіх жахливих жорстокостей НКВС. Ці твори, особливо повість «Ротонда душогубців», збурили хвилю критичних обговорень.

Активно співпрацював з організацією письменників-емігрантів «Мистецький український рух». Здійснив блискучі переклади із Оскара Уайльда та Вільяма Шекспіра.

Докія Гуменна — українська письменниця, член ОУП «Слово». Літературна діяльність почалася в Україні в середині 1920-х рр. Літературна спадщина становить понад 30 томів.

У 1924 р. з'явився друком перший нарис «У степу». Її репортажі «Стрілка коливається» (1930) та «Ех, Кубань, ти Кубань хліборобная» (1931), повість «Кампанія» звернули на себе увагу партійної цензури. З хвилею терору Докія Гуменна мусила замовкнути аж до початку Другої світової війни. Під час війни письменниця залишилася в Києві. Тут вона налагоджує стосунки з членами Спілки українських письменників. У 1941 р. на сторінках додатку до літературного тижневика «Українське слово», що виходив за редакцією Олени Теліги, Гуменна опублікувала новелу «Пахощі польових квітів». Утім, невдовзі фашисти розігнали Спілку письменників України та її чільних представників (подружжя Теліг, Ірлявського, Рогача) розстріляли в Бабиному Яру під Києвом.

Оскільки Докія Гуменна на людях майже не з'являлася, у Києві подекували, що вона замордована гестапо. Пізніше письменниця виїхала до Львова, далі — до Австрії, де почала упорядковувати свій літературний доробок, який не мала змоги друкувати в Україні. У Зальцбурзі виходить книга новел «Куркульська вілія» (1946), а згодом друкується її головний чотири томний твір-епопея «Діти чумацького шляху» (Мюнхен–Нью-Йорк, 1948–1951). Переїхавши до США, Докія Гуменна продовжує активну літературну працю. Авторка понад 20 прозових книг, що ставить її в ряд найплідніших українських письменників еміграції. Письменниця цікавилась історією та археологією України, давнім мистецтвом, шукаючи там генези духовного життя предків, прагнучи, за її словами, наблизити давні епохи до сучасності. Загалом літературна спадщина Докії Гуменної становить понад 30 томів.

Королева Наталена Андріанівна (Кармен-Альфанса-Естрелья-Наталена Королева) не належить до української еміграції. Не українка за походженням і освітою, вона прийшла в українську літературу, випробувавши свої сили в літературі французькій. Сталося так, що доля зв'язала її з українським письменником Василем Королівом-Старим, який уже в зрілому віці схилив талановиту письменницю до української літератури. Вона все життя була вдячна чоловікові за те, що вивів її «з інших далеких шляхів

на шлях українського письменства». Гірко переживала вона свою самотність після смерті В. Короліва-Старого, не могла змиритися із забуттям, що супроводжувало її у 1940 — на початку 1960 рр.

Спадщина письменниці не вивчена, частина її творів ще не видана, але й те, що свого часу побачило світ і доступне нині для прочитання, свідчить, що Н. Королева — видатне явище в історії української літератури.

Основні твори: «Гріх (3 пам'ятної книги)», збірка легенд «Во дні они», повість «1313», «Без коріння», збірка оповідань «Інакший світ», повісті «Предок», «Сон тіні», «Легенди старокиївські», повість «Quid est veritas?». Вона внесла в українську прозу нові теми з античного і європейського світу, успішно продовживши традиції Лесі Українки. У цьому найбільша її заслуга. Опрацьовуючи історичні та біблійні теми, письменниці свідомо обходила українську історію, але намагалася бодай якимись невидимими гранями пов'язати світ стародавніх Скіфії, Русі й України зі світом античності й середньовіччя.

Н. Королева обновила деякі прозові жанри в українській літературі: довела до класичної віртуозності жанр історичної повісті, розкувала жанр літературної легенди, вдало поєднавши язичницький, античний, скіфський і староруський світи з біблійним, християнським. Вона знайшла в українській літературі свій індивідуальний художній світ, для якого характерний симбіоз східної й західної культур, язичництва й християнства, синтез романського, арабського, греко-римського, візантійського й слов'янського стилів. Як учений-археолог, ерудит, людина новітньої європейської культури, пишучи твори на світові теми, Н. Королева зовсім не переслідувала пізнавальні й популяризаторські цілі. У центрі її уваги — людина, її духовний світ. Герої творів письменниці — люди непересічні, біблійні, античні й міфологічні постаті, лицарі, винахідники, яких об'єднує жаждоба знань, пошук істини, утвердження високих ідеалів загального добра, братерства й любові. За зовнішньою оболонкою світових тем творів Н. Королевої ми повинні побачити саме це, основне, що є наслідком болісних шукань письменниці, виявом її високого благородства, чистоти й шляхетності.

2. Хронологічний огляд життя й творчості Івана Багряного

«Іван Багряний усе життя біг над прірвою з вірою в людину, прагнучи запалити в ній невгасиму іскру, яка б висвітлила шлях із чорної прірви зневіри, приниження і знеособлення в безсмертя» (М. Жулинський).

Справжнє ім'я — Іван Павлович Лозов'яга (Лозов'ягін).

Іван Багрянний народився 2 жовтня 1906 р. в с. Куземир на Полтавщині (тепер Сумська область) у родині робітника-муляра.

У 1912–1916 рр. хлопець навчався в церковно-парафіяльній школі в Охтирці, згодом у вищій початковій школі та в Краснопільській художньо-керамічній школі.

У 1920 р. став свідком жорстокої розправи чекістів із його дядьком і 92-річним дідом на пасіці (кололи багнетами, стріляли з револьверів), їх смерть страшенно вразила хлопця. До того ж іншого дядька вислали на Соловки, звідки він не повернувся. Усе це народжувало протест у душі Івана.

У 1922–1926 рр. він викладав малювання, працював на шахтах Донбасу, а в 1924 р. вступив до Охтирської філії організації селянських письменників «Плуг». Учителював, заробляючи на прожиток. Писав вірші. Побував у Криму, на Кубані, у Кам'янці-Подільському, де редагував місцеву газету.

Протягом 1926–1930 рр. Іван навчався в Київському художньому інституті, але диплома не отримав, бо виявив себе «політично неблагонадійним». По-перше, «сумнівна» ідеологічна позиція прочитувалася між рядками його віршів, опублікованих у журналах «Глобус», «Життя й революція», «Червоний шлях», «Плужанин». По-друге, він уходив до попутницької організації МАРС, куди належали Г. Косинка, Є. Плужник, В. Підмогильний, Б. Тенета, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Д. Фальківський. А також товаришував із М. Хвильовим, М. Кулішем, Остапом Вишнею, М. Яловим.

У 1928 р. І. Багрянний написав роман у віршах «Скелька», де використовував почуту в дитинстві легенду про те, як у XVIII ст. мешканці села Скелька (що на Полтавщині), протестуючи проти засилля московських ченців, спалили чоловічий монастир. Наступного року з'явилася друком збірка поезій І. Багряного «До меж заказаних», яка вже в самій назві містила активний протест, не кажучи про зміст усередині, що був своєрідною прискіпливою оцінкою пореволюційної дійсності. Наступні книжки «В поті чола» і «Комета» потрапляють тільки до портфеля НКВС. Того ж року він написав поему «Аве Марія».

1930 р. харківське видавництво «Книгоспілка» видало роман у віршах «Скелька». Волелюбний пафос твору привернув увагу офіційної критики — «Скельку» було конфісковано. Наступного року з'явилася стаття О. Правдюка «Куркульським шляхом», яка свідчила про наміри щодо бунтівного, ідеологічно неповного І. Багряного. Після тієї статті твори письменника були вилучені з бібліотек і книжкових крамниць.

1932 р. І. Багрянний був заарештований у Харкові в присутності колег В. Поліщука й О. Слісаренка «за політичний самостійницький український ухил в літературі і політиці...», засуджений на п'ять років концтаборів БАМЛАГУ (Байкало-амурський лагерь).

У 1936 р. І. Багрянний утік, переховувався між українцями Зеленого Клину на Далекому Сході (враження від цього періоду життя відбито в романі «Тигролови»). Через два роки письменник повернувся додому, був повторно заарештований, сидів у Харківській в'язниці 2 роки й 7 місяців (пережите в ув'язненні він пізніше описав у романі «Сад Гетсиманський»).

1940 р. з відбитими легенями й нирками був звільнений під нагляд. Знову оселився в Охтирці, працював декоратором у місцевому театрі, редагував газету «Голос Охтирщини», після початку війни потрапив до народного ополчення, працював в ОУН: малював листівки, плакати, складав пісні, виступав перед воїнами УПА.

Згідно з німецьким курсом щодо української національної інтелігенції в 1942 р. мав бути розстріляний, але випадково врятувався.

1944 р. І. Багрянний розійшовся в поглядах з керівництвом УПА й сам, без родини, емігрував до Словаччини, а згодом до Німеччини. Новий Ульм стає місцем його постійного перебування в еміграції. Завдяки Івану Багряному це місто стало центром українського культурного відродження, демократично-визвольного руху. Він у 1945 р. заснував газету «Українські вісті». При ній почали діяти кілька видавництв, зокрема «Україна», «Прометей», у яких з'являються заборонені в СРСР книжки українських письменників, переклади зарубіжної літератури українською мовою, узяв участь у створенні МУРу, який згодом у США перетворився на об'єднання українських письменників «Слово» з центром у Нью-Йорку.

1946 р. письменник перейшов на легальне становище.

Памфлетом «Чому я не хочу вертати до СРСР?» (1946) І. Багрянний привернув увагу світової громадськості вражаючою правдою про істинне становище людини в СРСР, урятувавши цим від репатріації не одного нещасного.

1948 р. він заснував Українську Револьюційну Демократичну партію (УРДП), очолив Українську національну раду, заснував ОДУМ (Об'єднання демократичної української молоді).

За кордоном побачили світ романи «Тигролови» (1944, «Звіролови» — 1946), «Сад Гетсиманський» (1950), «Огненне коло» (1953), «Буйний вітер» (1957), «Людина біжить над прірвою» (1965), п'єси («Генерал», «Морітурі», «Розгром»), поема

«Антон Біда — герой труда», збірка «Золотий бумеранг», твори для дітей.

Письменник помер 25 серпня 1963 р. в санаторії Блазієн у Шварцвальді (Західна Німеччина).

3. Загальна характеристика творчості

Творчість письменника розпочалася з коротенької заяви молодого поета, з початкового визначення ним ще у 1929 р. власної ролі в лукавій грі, накинутій Україні тоталітарною системою: «Я хочу бути тільки людиною, яких так мало на світі, я хочу бути тільки нею. І сьогодні я цього найбільше хочу». Це й виявило стиль письменника, який тяжіє до яскравого романтичного забарвлення (незвичайний герой у незвичайних обставинах). Багрянний часто використовує елементи пригодницького жанру. Його сюжети далекі від сентиментальності, вони напружені, динамічні. Часто автор використовує публіцистичні відступи, роздуми, що пояснюють авторську позицію, звертають увагу на ідейне спрямування твору. Людину І. Багрянний показує не жертвою, котра згоріла в печлі тоталітаризму, а героєм, який утілює в собі весь український нескорений народ. Романтик Іван Багрянний саме таким мріяв бачити своїх співвітчизників. Про це він неодноразово писав у своїх статтях, говорив у виступах. Саме в цьому вбачав запоруку перемоги й світле майбутнє свого народу, у що митець беззаперечно вірив.

IV. Узагальнення вивченого

1. Скласти порівняльну таблицю (робота в групах)

Еміграційні хвили	Теми творів	Провідні мотиви	Образи
Література 20–30 рр. XX ст.	Тема України, осмислення її минулого, сучасного. Звернення до історії часів Скіфії, Еллади, варягів. Роль митця в суспільстві	Болісне почуття розлуки з рідним краєм. Історіософічні роздуми	Україна — Еллада Степова, Київ — Степова Александрія. Борець, духовно сильна й вольова людина, національно свідомий українець, який з ідейних переконань віддасть життя за незалежність України

Еміграційні хвили	Теми творів	Провідні мотиви	Образи
Література 40–50 рр. XX ст.	Події, що відбувалися в 1930–1940 рр. на Україні: голод, колективізація, геноцид	У центрі уваги — людина, її духовний світ	Самотня людина, яка протистоїть світові й бореться за виживання

2. Скласти асоціативне гроно

«Еміграційна література другої хвили»

V. Висновок. «Мікрофон»

Дайте відповіді на запитання, поставлені на початку уроку: Чи вплинули події середини XX ст. на тематику, світогляд українських письменників в еміграції, що їх турбувало, чи так само гостро боліла Україна в їхніх душах?

Vi. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

Vii. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника, вміти аналізувати творчість українських прозаїків-емігрантів.
2. Читати «Тигролови» І. Багряного.
3. Виписати цитати до образів роману.

С. М. Головатюк

Урок № 36

і. БАГРЯНИЙ. «ТИГРОЛОВИ» ЯК УКРАЇНСЬКИЙ ПРИГОДНИЦЬКИЙ РОМАН. ПРОБЛЕМА СВОБОДИ Й БОРОТЬБИ ЗА СВОЄ ВИЗВОЛЕННЯ. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета: опрацювати зміст роману; учити учнів коментувати зміст твору, визначати жанрові особливості, характеризувати образи, висловлювати своє ставлення до основних проблем, порушених у романі; розвивати навички роботи в групах; виховувати усвідомлення значення свободи для духовного розвитку людини.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет письменника, текст твору, літературознавчий словник, епіграф.

Сміливі завжди мають щастя
І. Багряний

ПЕРЕБІГ УРОКУ

і. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

1. Охарактеризувати ознаки еміграційної літератури 40–50 рр. ХХ ст.
2. Назвати представників, основні твори
3. Хронологічний диктант (за життям і творчістю І. Багряного)

Назвати подію, що відбулася у зазначеному році:

2 жовтня 1906 р...

У 1922–1926 рр. І. Багряний...

У 1928 р. І. Багряний написав...

У 1932 р. І. Багряний був...

У 1936 р. І. Багряний...

У 1944 р. І. Багряний...

За кордоном побачили світ романи «Тигролови» у ... році.

«Сад Гедсиманський» вийшов у ... році.

іі. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми й мети уроку

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Історія створення роману (*розповідь учителя*)

Роман «Тигролови» написаний І. Багряним протягом 1943–1944 рр. На літературному конкурсі у Львові ця книга під назвою «Звіролови» (скорочений варіант «Тигроловів») розділила перше місце з повістю Тодося Осьмачки «Старший Боярин». Роман зразу було перекладено англійською, німецькою та голландською мовами, що свідчить про його популярність за рубезем і увагу іноземного читача до тогочасної радянської дійсності.

Ще у Львові І. Багрянний якось розповідав друзям про життя українців на Далекому Сході, яке він пізнав, перебуваючи там на засланні. Висловлював неодноразово жаль, що жоден вид мистецтва художньо не досліджував, не сказав правди про долю закинутих на Зелений Клин українців, їх боротьбу за виживання в умовах суворой природи, про національні проблеми. «Мені не треба нічого вигадувати. Життя товпилося в моїй душі і виривалося, як Ніагара. Країну, про яку я писав, я любив, як свою другу батьківщину, хоч потрапив до неї невольником... Усі ці люди були тими, з ким я міг переживати втіху розмов на материній мові в далекій чужині та ще й невольником. Ті люди ніколи не випають з моєї пам'яті...».

2. Робота з літературознавчим словником

«Тигролови» І. Багряного за жанром — пригодницький роман: його сюжет насичений надзвичайними пригодами й характеризується несподіваними поворотами, динамічністю в розгортанні подій. Як відзначає О. Ковальчук: «Роман чарує справжнім шармом пригодницького жанру: динамічним розгортанням подій, благородством поведінки головних героїв, їхнім умінням знаходити вихід з численних екстремальних ситуацій, торжеством справедливості».

3. Бесіда за змістом твору

- Про який період історії йдеться в романі?
- Які два світи змальовує автор? Через які образи-символи? Хто є представником кожного? (*Перший розділ свого роману І. Багрянний називає «Дракон». «Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нестрі, вогненним хвостом замітаючи слід, летів дракон. Не з китайських казок і не з пагод Тибету — він знявся десь з громохого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами...».* Це символічна картина

паралельного майже незалежного існування в одній державі двох світів — світу тітьми, пекла і світу ілюзорного раю, ілюзорного вільного життя. І ці два світи уособлені в символічних образах двох експресів, котрі мислено летять у невідоме, у чорну сибірську ніч, на край світу. Як протиставляються два світи, так протягом твору йде протиборство їх представників: Г. Многогрішного й Медвина).

- Яким чином Многогрішний опинився в родині Сірків?
- Перекажіть епізод, який вам найбільше сподобався, про життя й побут родини Сірків.
- Які почуття й думки викликають у вас описи полювання на тигрів, ізюбрів?
- Чому майор Медвин так переймається пошуками втікача, що його непокоїть?
- Прочитайте й прокоментуйте епізод зустрічі Медвина й Многогрішного.
- Як розвиваються протягом твору стосунки Наталки й Григорія? Доберіть цитатний матеріал на підтвердження.
- Чому Григорій змушений покинути країну? Куди рвалося його серце? Як до цього поставилася родина Сірків?
- Розкажіть, як Григорій з Наталкою перетнули кордон.
- Чи можна ототожнювати життєву долю Григорія Многогрішного з біографією І. Багряного?

4. Робота в групах

Група I

Випишіть цитати до образу Г. Многогрішного. На основі цитат побудуйте монолог-розповідь від першої особи про головного героя роману.

Очікуваний результат роботи групи I

Колись я захоплювався спортом, учився на авіатора. Колись разом з молоддю гуляв на Трійцю, слухав пташині переспіви, ночами пас коней і варив кашу... Колись...

Моє прізвище Многогрішний, я славний нащадок давнього козацького роду. Мій предок Многогрішний Дем'ян Гнатович — гетьман Лівобережної України (1668–1672 рр.), ставши спілником Дорошенка, почав неприязні дії проти Москви. Звинувачений у державній зраді, Многогрішний був підданий тортурам. Дем'ян відкидав звинувачення в зраді, але зізнався, що в п'яному стані говорив «несамовиті промови». Старшини від імені всього малоросійського народу просили стратити колишнього гетьмана і його брата. Засуджених вивели на страту в Москві, однак цар вислав

гінця з повідомленням, що він змінює смертну кару засланням у Сибір.

За що я став каторжником, як колись мій прадід? Напевне, за те, що дуже любив Україну, людей, не міг змиритися з тим злом, що відбувалося з моїм народом. А ще я не міг змиритися зі становищем в'язня. Ви думаєте, мені було не страшно стрибати з потяга «у певну смерть»? Але «ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи».

Рятуючись у тайзі, я зустрів сім'ю Сірків. Ці люди стали мені за родину. А ще я покохав, по-справжньому. «Григорій носив у серці ту хворобу, що його напала, кохання до химерної лісової дівчини Наталки — і боровся сам з собою... він кликав його на допомогу, той тверезий розум, і всю міцну вдачу й учиняв сам над собою суд. Розум повставав проти серця...». Як було все прекрасно. Єдине, що турбувало, то цей майор Медвин. За своєю спиною я постійно відчував його подих. Я знав напевне, удвох на цій землі нам не жити: або я, або він!

Чому я так ненавидів Медвина? Медвин, відбиваючи мені печінки, ламаючи кістки, розчавлюючи мою молодість у катівнях два роки, сподівався видряпати із грудей серце. Мріяв у божевільні упокорити мене, примусити забути хто я, вирвати з розумом любов до батьківщини.

Але я втік з божевільні. І ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Потім мене знову піймали й знову мучили такі, як він, — його поплічники... Він думав, що присудивши мені 25 років каторги за те, що я любив свій нещасливий край, похоронив мене. Але цього не буде, бо я дух, який живе в кожній вільній людині. Бо я — народ, якого чим нижче гнеш, тим у ньому більше спротиву.

Група II

Від першої особи охарактеризуйте майора Медвина.

Очікуваний результат роботи групи II

Експресом тільки на інше полювання їде майор ОГПУ-НКВД Медвин. «Майор виглядає, як саме втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави. У цім експресі не тримається ніхто так... гордовито... з незрівняним почуттям вищості. Його не зворушують ніякі екзотики, ніякі найексцентричніші історії, ба навіть тигри. Він не те бачив. Не те знає. І не те може. Такого полювання, якого він сам є і був майстром, не зрівняти ні з яким іншим...».

Я начальник етапу Медвин. Мене вчили пильнувати, полювати на людей, залякувати, катувати й принижувати непокірних.

У моїй практиці зустрічалося небагато сміливців, але був один, який примусив мене задуматися, що знищити всіх неможливо. Він утік з ешелону, випав у безвість.

Ніколи не думав, що доля мене зведе з ним ще раз. Я вважав його мертвим.

Що я з ним не робив! Мені вже не зізнання його потрібні були, я добивався, щоб він заскавчав і почав благати мене, як то роблять усі. Дивиться вираченими очима — і тільки. Як каменяка. Це в моєму житті виняткове слідство над цим «зоологічним націоналістом, над тим дияволом в образі людини».

Ті очі з кривавими росинками на віях, вони стоятимуть переді мною вічно... Ще на початку слідства той «диявол» сказав мені: «Я тебе пререслідуватиму все твоє життя. І всі ми... пререслідуватимемо все життя і проводжатимемо тебе до могили, — нас тисячі, замучених, закатованих... Ти матимеш дітей, але не матимеш радості, — з дитячих очей дивитимемося ми. І ти втікатимеш од них геть... І ніде від нас не втечеш...».

Група III

Складіть цитатну характеристику образу Наталки.

Очікуваний результат роботи групи III

Дівчина — «хороша та бистроока, із стрічкою над чолом, і юна, смаглява від сонця, що виступає, мов горлиця».

У ній «якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера. І така ж метка, мабуть, а строга, як царівна».

«Ось вона — козача кров! І ось вона — найвищий вияв не тільки жінки, а взагалі людини його крові. Така юна, квітуча — і така сувора, гартована і гонориста».

«Їй би на коні, та на полозках, та з гвинтівкою, та з собаками... звели їй до відьми в зуби полізти — полізе. Їй треба хлопцем родитись...».

«Кінь під нею був мокрий і аж тремтів — то ж гнала без сталого відпочинку, без зупинок, либонь. А сама... сама була спокійна. Побачила ще здалеку, що хлопці живісінькі, і була спокійна, весела. А до Григорія навіть байдужа. Не наближалась до нього, уникала зустрічатися поглядами».

«Гнучка, мов вуж, граційна, як мавка, вона таїла в собі дивну силу, ця дівчина. Поєднання дівочої краси та чар з дикістю майже первісною, неприступною».

«... Враз нагло припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно — це розтавання. Це навіки.

Боже мій! І поцілувала... ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу».

Група IV

Сірчиха, розказуючи про своє життя на Далекому Сході, говорить: «Жили ми тут ліпше, як дома. Це була друга Україна, нова Україна, синку, але щасливіша».

Наталка зазначає: «Ми підем... Ми підем тепер... На тую... на твою Україну!». У творі автор змалював дві України: Україну Сірків і Україну Многогрішного. Складіть цитатні характеристики цих образів України.

Очікуваний результат роботи групи IV

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ СІРКІВ УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ СІРКІВ

«Жили ми тут ліпше, як дома. Це була друга Україна, нова Україна, синку, але щасливіша. І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна...».

«Така вона, як і там, на Україні, і не така. Розборкана — он яка. Скільки тієї мужності простої, скільки тієї певності, може, неусвідомленої, а звичайної, стихійної. І скільки гордості волелюбної, як оті могутні кряжі гір! От що робить з людьми воля!».

«А люди — ті самі... Всім такі, лише одним не такі — поглядом, життєвим тембром, іншою якістю. Ці — суворі і загартовані. Безжалісні стрільці, веселі й безпощадні звіролови, мускулісті диктатори в цій зеленій, первісній державі, хижі і горді завойовники цієї, ще не загнужданої стихії».

УКРАЇНА, ЯКУ БАЧИВ МНОГОГРІШНИЙ

«Садки вишневі повирубунані, річки збаламучені, степи сльозами обпоєні, і небо ясне людям потемніло...»

«...Тими діалектами говорив весь цей «експрес»... Основний контингент його пасажирів — Україна, ота зірвана з місця і розкидана по всіх світах — поза геттю. І хоч цей «експрес» ходив за маршрутом «Владивосток — Москва», але то була своїм мовним і пісенним фольклором та й всім іншим — Україна. Екстериторіальна Україна. Україна «без стерна і без вітрил».

«Те, що він почав забувати, — ціла ота трагедія його народу, — навалилось на нього всім тягарем, кидаючи серце, мов м'яч, у всі боки. Уся, уся його Вітчизна ось так — на колесах поза геттю, розчавлена, розшматована, знеособлена, в корості, в бруді... розпачі! Голодна!.. Безвихідна!.. Безперспективна!.. Стискав зуби, аж-но набрякли щелепи».

«Раптом Григорій уловив фразу... Дівчата говорили українською мовою! І так ніби хто врізав батою по серцю, ніби обухом по карку. «Та це ж вони!!! — дочки розкуркулених батьків, розкиданих по сибірах! Це ж вони, втікаючи, рятуються! Рятуються від холоду і голоду, від безправ'я і смерті, — рятують життя ціною краси і молодості, ціною честі і материнського щастя...».

IV. Узагальнення вивченого

1. Літературне дослідження

1. На основі опрацьованого визначте:

- тему твору;
- проблематику роману;
- охарактеризуйте композицію та сюжет.

2. Розкрийте ідейний зміст твору.

3. Розкрийте алегоричний зміст назви твору.

2. Матеріал для вчителя

«Тигролови» — роман багатоплановий, та передусім це твір-протест проти порушення людських прав. Найвиразнішими є теми трагедії України за тоталітарного режиму; відображення впливу сталінського терору на долю окремої людини; показ жорстокості й ницості прислужників режиму; змалювання побуту й традицій нащадків переселених у тайгу українців; романтичного кохання Григорія й Наталки.

Хоча роман має конкретні часові рамки, він висуває чимало актуальних проблем, що відносяться до вічних: добра і зла, життя і смерті, справедливості й кари, морального вибору, волі до життя й цілеспрямованості, стосунків людини й природи, родинних взаємин і вірності віковим традиціям предків і, звичайно, кохання.

Композиція роману зумовлена особливостями жанру: твір складається з 12 розділів, ряду підрозділів, схожих на новели, що мають інтригуючі назви.

Позасюжетні елементи — пейзажі, портрети, сценічні моменти — завжди романтично забарвлені. Інтер'єри подано точно й барвисто, з багатьма деталями. Цікаві історичні екскурси, що їх укладено в уста різних персонажів.

Важлива роль належить експозиції зі своєю запрограмованою ідеєю твору. Поїзд-дракон, якого веде паровоз-голова «Йосиф Сталін» і підпихає демон «Фелікс Дзержинський», який має черево, «натоптано вщерт» тисячами жертв, летить у чорну темряву, у прірву, в небуття. Та ось зринає над вагонами українська пісня. Вона «здіймається на крила», «шугає і б'є крильми

над стіною дракона» «мелодія стає дедалі потужнішою, кипить, вирує», і оскаженілі вартові безсилі спинити її. Бо то — голос непокороної волі, свідчення нездоланності українського духу.

Головна ідея твору, за О. Ковальчук, — утвердження думки про неминучість перемоги добра й правди навіть у тому жорстокому світі, де носіїв цих високих ідеалів позбавляють права на життя. Адже фізична смерть для таких людей не є поразкою, бо вони перемагають духовно. Майбутнє — за Людиною, інтелектуальний і духовний потенціал українського народу — незнищений!

V. Висновок. Рефлексія

«Сміливі завжди мають щастя», — ці слова рефреном звучать упродовж усієї розповіді про важкий шлях Григорія Многогрішного. Спочатку їх вимовляє стара Сірчиха, потім повторює головний герой і, нарешті, саме цими словами завершується роман. А чи справді у сміливих завжди є щастя?

Vi. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

Vii. Домашнє завдання

1. Скласти характеристику членів родини Сірків.
2. Опрацювати біографію О. Довженка.
3. Читати «Щоденник».
4. Індивідуально: підготувати огляд літератури 40–50 рр. XX ст.

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1940–1950 рр.

С. М. Головатюк

Урок № 37

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1940–1950 рр.

О. ДОВЖЕНКО — ВІДОМИЙ У СВІТІ КІНОРЕЖИСЕР, ЗАСНОВНИК ПОЕТИЧНОГО КІНО

Мета: зробити огляд літератури воєнного й повоєнного періоду; опрацювати творчу біографію О. Довженка, осягнути її трагізм; розвивати в учнів навички роботи з додатковою літературою, уважність при читанні автобіографічних творів; виховувати повагу до кращих представників української нації.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет О. Довженка, текст «Щоденника», виставка творів, епіграф.

*Вміти творити — це не означає вміти малювати чи добре ліпити.
Я думаю, що вміти творити — це означає бути також митцем своєї
епохи, свого часу, бути на рівні передових ідей свого часу,
бути виразником інтересів суспільства.
О. Довженко*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

1. Літературний диктант «Упізнай героя»

- «В цій експресі не тримається ніхто так... гордовито...».
- «Бравий герой, і грізний суддя та володар душ «людців», і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів...».
- «Молодий — років 25, на ньому військовий старенький френч. На ногах ічиги, на голові набакір кепка, з-під неї буйний чуб кучерявиться».
- «Кремезний, броватий, ...вусатий дідуган, високий, червоновидий».
- «...Виглядає ще молодо й бадьоро. І голос у неї... якийсь тепліший, ближчий... вона полтавка з кореня».
- «Зоологічний націоналіст».

- «...Людина його крові. Така юна, квітуча — і така сувора, гартована і гонориста».
- «Не журися, синку. Вір у своє щастя! Воно в тебе є... У сміливих щастя завжди є...».
- «Я не знаю, хто ти, але моя хата — твоя хата. Лежи ж собі. Такий закон тут».
- «Піти уторованим шляхом і добиватися приятні, залицятися, зваблювати, задурювати він не смів і не міг».
- «Втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави».

2. Заслуховування усних характеристик образів родини Сірків

II. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми й мети уроку

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Повідомлення учнів «Українська література 1940–1950 рр.»

Лірика воєнних часів

На початку 40-х років в Україні пожвавилось літературно-мистецьке життя. Друга світова війна «вивільнила притлумлені більшовизмом сили української літератури, попустила пута народного духу, що один тільки й міг зарадити в цій трагедії». Поезія першою з-поміж інших літературних жанрів стала виразником народного духу в один із найтяжчих періодів нашої історії. І кров, і сльози народу закарбувалися в слові, яке кликало до бою, вселяло віру й надію в перемогу над ворогом. Розвинулися всі жанри поезії, збагатилися виражальні засоби, розкрилися нові проблемні обшири. Поети старшого покоління — П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра — творили в евакуації, виступали перед народом у пресі, на радіо; молодші — І. Нехода, Л. Дмитерко, П. Дорошко, М. Шеремет, В. Швець — воювали й писали на фронті, М. Шпак — у підпіллі, П. Воронько — у партизанському загоні, О. Теліга, О. Ольжич — у лавах національного підпілля. Багато талановитих митців не повернулися з війни (О. Гаврилюк, К. Герасименко, М. Шпак та ін.).

У перші дні війни поезія звертається до народу з клятвою й закликком, бойовим маршем і похідною піснею. Усенародного звучання набувають «Клятва» М. Бажана («Ніколи, ніколи не буде Вкраїна рабою німецьких катів!»), поезія П. Тичини («За все ми відплатим тобі»), М. Рильського («За землю рідну»), В. Сосюри («Ми переможемо»), Л. Первомайського («Я зростав на оцій непо-

кірній землі»). До скарбниці української лірики 1941 р. увійшли вірші В. Сосюри, «Слово про рідну матір» і «Україні» М. Рильського, «Земля» Л. Первомайського, «Україно моя» А. Малишка.

Набули популярності вірші-листи, адресовані воїнам, землякам, співвітчизникам («Лист до земляків» В. Сосюри, «Відповідь бійцям на фронт» П. Тичини, «Летить, орли» М. Бажана).

Одвічні проблеми буття й смерті порушено в ліро-епічних поемах М. Бажана «Данило Галицький», П. Тичини «Похорон друга», «Жага» та «Мандрівка в молодість» М. Рильського, «Мій син» В. Сосюри, «Полонянка» А. Малишка. Образ України митці уособлюють з рідною матір'ю, що надає цим творам особливої теплоти й ніжності, водночас глибини й сили синівського почуття.

Проза часів II Світової війни

Глибоким патріотизмом, вірою в перемогу пройняті романи, повісті й оповідання воєнної пори С. Скляренка, Л. Смілянського, Я. Баша, П. Панча, І. Сенченка та інших. У роки війни розквітнув талант О. Довженка як письменника. Такі оповідання, як «Ніч перед боєм», «Мати», повість «Україна в огні», «Повість полум'яних літ» засвідчили, що в особі О. Довженка вітчизняна література здобувала найсокровенніші уроки, винесені країною із поєдинку з фашизмом. Письменник уперше й відкрито заговорив про ціну тієї трагедії, що її пережив народ. У збірці оповідань Ю. Яновського «Земля батьків» змальовано сильні характери, виняткові події.

109 літераторів тодішнього складу Спілки письменників України протягом війни перебували в діючій армії та партизанських загонах. Понад 40 чоловік полягли смертю хоробрих, 19 з них стали героями Радянського Союзу.

Література повоєнних років

Література повоєнних років представлена творчістю Ю. Смолича, І. Ле, І. Багмута, Л. Смілянського, О. Донченка, Ю. Збанацького. Найвидатнішим явищем української прози в перші повоєнні роки став роман-трилогія Олеся Гончара «Прапороносці».

У другій половині 1940-х рр. українська проза широко відображає героїку відбудови й прагне правдивіше окреслити головну постать напруженої доби — людину-сучасника, що самовіддано працює в місті чи селі. Велику увагу критики й читачів у повоєнний час привернули перша й друга книги роману-хроніки М. Стельмаха «Велика рідня», «На нашій землі», «Великі переологи», роман «Хліб і сіль». Твори О. Довженка — «Зачарована

Десна» (1956), «Повість полум'яних літ» (1957), «Поема про море» (1957) — цілісна ліро-епічна, героїко-романтична панорама життя українського народу ХХ ст.

2. Слово вчителя

Олександр Довженко! Кому не відоме це славне ім'я сьогодні. Письменник і кінорежисер, маляр і політик, великий патріот свого народу та син свого часу. Всесвітнє визнання його таланту незаперечне, бо ще в 1958 р. на спеціальному конкурсі в Брюсселі серед двадцяти найкращих фільмів усіх часів і народів названо було не озвучену ще тоді «Землю» українського режисера. Відтоді талановитий митець гордо крокує всіма широтами нашої планети. «Кіно мусить стати високим мистецтвом. Кінофільми можуть і повинні сягнути рівня шедеврів Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Пимоненка...», — писав він на початку своєї режисерської біографії й на ці вершини сховався, як і належало генію.

Погляньмо уважно на портрет О. Довженка. Критик К. Зеленський писав: «Він взагалі був вродливий тією не солодкою, а мужньою і серйозною вродою, якою природа обдаровує своїх обранців. Срібло сивини з роками ніби ще звеличує цю красу ореолом пережитого».

А пережитого було дійсно багато.

3. Робота в парах. Рольова гра «Інтерв'ю письменника»

Учні класу об'єднуються в пари. І варіант виконує роль кореспондента, II — О. Довженка. Представник творчої групи «кореспондентів» ставить запитання з біографії та творчого шляху О. Довженка напарнику по парті, який виконує роль митця.

Орієнтовна робота в парах

Кореспондент. Шановний Олександрє Петровичу, розкажіть, де Ви народилися, якою була Ваша родина?

Герой. Я народився 10 вересня 1894 року в селянській родині на Чернігівщині, у мальовничому містечку Сосниця. Дитинство проходило серед казкової природи Придесення, колоритних постатей, житейських трагедій і свят моїх земляків. «Батьки були неписьменні... Дітей мали багато — чотирнадцять — перемінний склад, з якого залишаються двоє: я й сестра. Решта померли в різний час... І коли я зараз пригадую своє дитинство і свою хату, і завжди, коли б я їх не згадв, в моїй уяві — плач і похорон».

Кореспондент. Де ви навчалися й ким працювали?

Герой. Із 17 років я студент Глухівського учительського інституту, закінчивши який у 1914 році отримую направлення до

Житомира. Учителювання моє тривало до літа 1917 року й включало в себе викладання природознавства й гімнастики, географії й фізики, історії та малювання. Згодом переїжджаю на роботу до Києва. Тут вчителюю і вчуся в Київському комерційному інституті на економічному факультеті. Коли ж у Києві відкрилася Академія мистецтв, стаю її слухачем.

Кореспондент. Розкажіть, яку участь Ви брали в революційних перипетіях 1917 року?

Герой. Сподіваючись на звільнення нашого народу з-під ярма, радо вітав Лютневу революцію 1917 року. Брав участь у національно-визвольній революції, захищав УНР. У петлюрівській школі старшин викладав історію й естетику, за що був засуджений більшовиками до страти. За активної участі Василя Еллана-Блакитного був звільнений.

Кореспондент. У 20-х роках на Україні вирує літературне життя. Яку участь у ньому брали Ви?

Герой. За сприяння Василя Еллана-Блакитного я влаштувався до редакції газети «Вісті ВУЦВК». У цьому виданні я розміщував свої карикатури, шаржі, плакати, портрети ілюстрації за підписом «Сашко». Згодом подружився з Остапом Вишнею, Юрієм Яновським, Майком Йогансенем, стояв біля витоків ВАПЛІТЕ.

Кореспондент. Олександр Петровичу, Ви закінчили Глухівський педагогічний інститут, училися в комерційному та архітектурному інститутах, згодом дипломна робота — спочатку у Варшаві, потім у Берліні, захоплюєтеся політичною карикатурою, учитесь в Берлінському художньому приватному училищі Е. Гекеля. Як Ви стали кінорежисером?

Герой. «Я почав відвідувати натурні зйомки одного одеського режисера недалеко від фабрики. Те, що він робив на зйомці зі своїми акторами, було настільки погано і так безпомічно, що я відразу повеселішав. Я подумав: якщо я бачу, що це погано, і знаю, що саме погано і чому саме погано, значить, я не такий уже безпорадний. Більше того, я просто візьму зроблю краще».

Кореспондент. Яким Ви бачили українське кіно? Про що знімали фільми?

Герой. Своє кінематографічне життя я розпочинав зі стрічки «Сумка дипкур'ера», у якій, окрім усього, ще знявся і в ролі кочегара. Мрією було національне кіно, наближення його естетики до народного мистецтва. У 1928 році я за сто днів знімаю фільм «Звенигора» — історію українського народу від сивої давнини до сучасності. «Картину я не зробив, а проспівав, як

птах». Наступною роботою стає стрічка «Арсенал», а ще через рік, у 1930, на екрани виходить неперевершений шедевр світової кінокласики — «Земля». Цей фільм — гімн життю. Фільм, у якому я звернувся до трьох одвічних загальнолюдських тем: життя і смерть, людина й земля, старе й нове — уже знімався на Київській кінофабриці, яку тільки розпочали будувати. У цей час на її території закладаю свій знаменитий сад. На початку 1933 року залишаю Київську кінофабрику й переїжджаю до Москви. Напередодні війни працюю над фільмом «Щорс», з основною темою — народ у війні. На початку добровольцем іду на фронт захищати рідну землю. Працюю в газетах «Красная Армия», «Красная звезда», «Известия». Пишу серію оповідань. У 1943 році на екрани виходить документальний фільм «За нашу Радянську Україну». У травні 1945 року з'являється ще одна стрічка «Перемога на Правобережній Україні».

Кореспондент. Про що мріяли зняти, написати?

Герой. «Розпочну я краще писати новий сценарій про народ. І не буду я його писати ні про дважди героїв, ні про трижди зрадників, ні про вождів, що своєю присутністю вже прикрашають твір..., а напишу я сценарій про людей простих, звичайних, отих самих, що зветься широкими масами, що понесли найтяжчі втрати на війні, не маючи ні чинів, ні орденів. Напишу, як їм жити і що робити, і як і що думати, щоб краще жилося по війні, по закону божеському і людському. Дія починається поверненням на руїну родини».

Кореспондент. Як би Ви охарактеризували час, у якому жили?

Герой. «Відсутність смаку, одірваність од природи, і моральний занепад, і душевна сліпота — разючі і незрівнянні ні з чим. Мені здається, що в наступних часах нашу героїчну епоху будуть вважати епохою занепаду в багатьох смислах».

Кореспондент. Довго Ви прожили за межами України, але творили заради свого народу?

Герой. «Пишу, розлучений з народом моїм, з матір'ю, з усім, з батьковою могилою, з усім-усім, що любив на світі над усе, чому служив, чому радувався».

Кореспондент. Чи продовжили Ви кінематографічну працю після війни?

Герой. Так, безперечно. Після війни знімаю документальний фільм про Вірменію «Рідна країна», у 1949 році — стрічку «Мічурін». На початку п'ятдесятих років в основному займаюся педагогічною та викладацькою роботою в Інституті кінематографії.

Пишу сценарії та кіноповісті: «Відкриття Антарктиди», «Поема про море», «Повість полум'яних літ», «Зачарована Десна».

IV. Узагальнення

- Чи задоволені ви відповідями вашого співрозмовника?
- Спробуйте дати відповідь на запитання, яке викликало труднощі в героя.
- Яким ви побачили О. Довженка? Створіть психологічний портрет митця.

V. Висновок

О. Довженко прожив життя з думкою про Україну, її народ: «Я помру в Москві, так і не побачивши України. Перед смертю я попрошу Сталіна, аби перед тим, як спалити мене в крематорії, з грудей моїх вийняли серце і закопали його в рідну землю, у Києві, деś над Дніпром на горі. Пошли, доле, щастя людям на поруйнованій, скривавленій землі!».

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника; читати кіноповість «Україна в огні».
2. Індивідуально: читати «Щоденник», дослідити історію написання та опублікування кіноповісті.

С. М. Головатюк

Урок № 38**О. ДОВЖЕНКО. «УКРАЇНА В ОГНІ».****НАЦІОНАЛЬНІ Й ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ПРОБЛЕМИ**

Мета: опрацювати зміст кіноповісті; учити учнів вдумливо читати текст, коментувати найосновніші моменти, публіцистичні відступи; розвивати вміння виокремлювати провідні мотиви, проблеми, обговорювати їх з позиції сьогодення; виховувати національну самосвідомість учнів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст кіноповісті, літературознавчий словник, епіграф.

*Написав я «Україну в огні» з болем у серці і палким стражданням
за Україну, що перебувала в німецьких лапах,
з болючим жалем і страхом за її долю.*

О. Довженко

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок****Бесіда з учнями**

- Охарактеризуйте українську літературу 40–50 рр. ХХ ст.
- Назвіть імена письменників, які творили в цей період.
- Розкажіть про Довженка-кінорежисера.
- Охарактеризуйте тематику творів О. Довженка.

II. Мотивація навчальної діяльності.**Повідомлення теми й мети уроку**

Журавлі летять спокійним клином,
Розрізають синю височінь
І летять, курличуть безупинно
В далечінь, безкрайню далечінь.
Вийде мати одинока в поле;
В самотині піде по ріллі,
Уклоніться жінці сивочолій
Журавлі-солдати — журавлі

Повесні вона вас виглядає,
Як зоря зоріє над селом,
І чекає, все ж таки чекає.
Може, син торкне її крилом.

(М. Уманець)

Багато лиха й катастроф зазнало людство на шляху розвитку. Жажливі землетруси й засухи, голод і епідемії неодноразово знищували мільйони людей. Та з усіх цих катастроф найстрашнішою стала не викликана силами стихії, не породжена природою, а творена руками самої людини — війна. Багато разів приходила вона на землю, сіючи смерть і спустошення. Тисячі й тисячі гинули в її залізних обіймах на полях боїв, в окупації, у тилу від виснажливої праці та нестатків. Війна завжди вимагала від воюючих народів титанічного напруження всіх сил, як фізичних, так і духовних. Десятки неперевершених творів виходили з-під пера письменників у часи війни, а ще більше після її закінчення. Не був винятком і О. Довженко.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

«Україна в огні» — це переломний етап у житті та творчості О. Довженка.

Спочатку Довженко, будучи за характером романтиком, свідомо підтримував ідеї нового ладу, він віддав свій талант загальному оркестру, але потім внутрішня вільна природа митця активно противилася цьому, вона підносила його над актуальними більшовицькими ідеями колективізації, індустріалізації до глибинного осмислення вічних людських проблем у тісній єдності з національними.

На екран чи в текст настирливо проривалася болюча правда, яка мучила його. І він написав правду спочатку в «Щоденнику», а потім — в «Україні в огні».

2. Оголошення результатів дослідження учнів про історію написання та опублікування кіноповісті «Україна в огні» (домашнє завдання)

«Сьогодні роковини моєї смерті. Тридцять першого січня 1944 року мене було привезено в Кремль. Там мене було порубано на шмаття і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу і поталу на всіх зборищах. Усе, що було злого, недоброго, мстивого, все топтало й поганило мене. Я тримався рік

і впав. Моє серце не витримало тягаря неправди й зла. Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості». Так написав митець у «Щоденнику» після заборони «України в огні».

Кіноповість письменник почав писати на початку війни. Швидко написав, зняв фільм, сподіваючись визнання та вдячності. Але сталося навпаки: і кінофільм, і повість були осуджені й заборонені. Фільм узагалі не вийшов на екрани (досі єдиний примірник його знаходиться в архівах московського держфільмфонду), а повість уперше опублікували вже після смерті письменника. Майже за всі кінофільми (і за «Звенигору», і за «Землю», і за «Арсенал», і за «Щорса») кінорежисера критикували. Однак такого терору, такої тотальної наруги, як за «Україну в огні», він ще не зазнавав. Досить сказати, що для розгляду кіноповісті 31 січня 1944 р. було скликано спеціальне засідання політбюро ВКП (б), на якому й розпинали О. Довженка.

Письменник не став на коліна, не благав прощення в Сталіна ні на тому засіданні-судилищі, ні пізніше. Де ж брав він сили для боротьби проти сатанинської сталінської системи? У свого народу, у його, хоч знівеченій і окраденій, але живій і чистій душі. У щирому зверненні до генсека Довженко писав: «Товаришу Сталін, коли б ви були навіть богом, я й тоді не повірив би вам, що я націоналіст, якого треба плямувати і треба тримати в чорному тілі. Невже любов до свого народу є націоналізм? Чи націоналізм... у невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче?».

Послухаймо самого О. Довженка й зрозуміємо, за що справді він був так тяжко покараний:

«Написав я «Україну в огні» з огненным болем у серці і палким стражданням за Україну, що перебувала в німецьких лапах, з болючим жалем і страхом за її долю...

Кому ж, як не мені, сказати було слово на захист свого народу, коли така велика загроза нависла над нещасною моєю землею. Україну знає лише той, хто був... на її пожарах сьогодні...

Моя повість «Україна в огні» не вподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постанови... Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо. Значить, нікому, отже, вона не потрібна і ніщо не потрібно, крім панегірика... Блюстителі партійних чеснот, чистоплюї і перевиконавці завдань бояться, щоб не збаламутив я народ своїми критичними висловлюваннями...».

3. Теорія літератури

Кіноповість (грецьк. *kineo* — рухаю) — твір кіномистецтва, сюжет якого порівняно складний, базується на цілій низці подій і в якому досягається епічна широта охоплення зображуваної дійсності. Разом із тим у другій половині ХХ ст. набуло поширення інше значення цього терміна: наголос переноситься із слова «кіно» на слово «повість». Так, кіноповістю називають сценарій, зумисним чином перероблений для читання (при переробці вилучаються специфічні кінематографічні терміни, розширюються діалогічні сцени, вводяться ліричні відступи, граматичний теперішній час змінюється минулим тощо). Окрім того, кіноповістю називають повість, що створена із свідомою орієнтацією на певні кінематографічні прийоми оповіді (подрібнення дії на короткі епізоди, лаконічність діалогу та авторських пояснень, монтажний характер епізодів тощо).

Публіцистичність — це певна тенденція, певна манера письма, певні стилеві особливості, властиві як звичайній інформації, так і науковим працям, і творам художньої літератури. Публіцистичність — це якість, що може бути притаманна творові будь-якого роду й жанру. Поняття публіцистичності органічно охоплює широке суспільне звучання, проблемність, тенденційність, полемічність і специфічну, притаманну публіцистиці образність.

4. Робота з текстом твору

- Якою сценою починається кіноповість «Україна в огні»?
- Яку функцію виконує пісня «Ой піду я до роду гуляти»?
- Який прийом застосовує автор, щоб познайомити нас із родиною Запорожців?
- Прочитайте епізод зустрічі Василя Кравчини з Олесею. Чому дівчина зважилася на такий вчинок?
- Які враження маєте ви від розповіді про поведінку німців під час окупації?
- Охарактеризуйте Купріяна Хутірного. Які принципи життя він сповідує?
- Хто такий Лаврін Запорожець? Дайте оцінку його вчинкам.
- Яка роль образу прокурора Лиманчука у творі? *(Довженко посміє сказати правду про радянську партноменклатуру, зокрема про командний склад органів прокуратури, КДБ, УВС. Уособленням цих темних страхітливих сил у всій їх антинародній потворній суті постає образ голови райвиконкому, а потім прокурора — Лиманчука. «Він був великим любителем різних секретних паперів, секретних справ,*

секретних інструкцій, постанов... Він засекретив ними свою глибоку байдужість до людини... Йому ні разу не приходило в голову, що... єдине, що він засекречував, це була його засекречена дурість»)

- Прокоментуйте епізод протистояння Запорожця й Заброди? Чому так ненавидів Заброда? Що дало сили Лавріну Запорожцю вирватися з німецького полону?
- За що судили Христину Хутірну партизани? Як вона себе поводить під час судилища? Прочитайте уривок з твору.
- Зачитайте дискусію Кравчини й Сіроштана. Які моральні цінності відстоює Кравчина?
- Як характеризує фон Крауз українців? Зачитайте й прокоментуйте: *(...У цього народу є нічим не прикрита ахіллесова п'ята. Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії... У них від слова нація остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників». «Їх життєздатність і зневага до смерті безмежні», «Так не підкорятися і так умирати, як умирають українці, можуть лише люди високої марки»)*
- Чи можна виправдати дезертирів, що стали прислужниками фашистів? Як вони оцінюють свій вчинок?
- Який образ є центральним у творі? *(Головним, наскрізним у кіноповісті є велетенський, епічний образ України, сплюндрованої фашистами й більшовиками)*
- Дослідіть композицію твору. *(Сценарій кіноповісті складається з 50-ти епізодів-картин. У творі кілька сюжетних ліній: доля роду Запорожців та інших учасників бойових дій; лірична лінія Олесі й Василя; лінія Христі Хутірної; вчинки ворогів і поведінка Лиманчука)*
- Визначте тему та ідею твору. *(Головною темою твору є реалістична передача поразок і відступів та героїзм українського народу в боротьбі з фашизмом, розвінчання сталінської концепції класової боротьби, критика відсутності національної гордості. Ідея твору, за словами самого автора,— незламність сили й непохитність духу нашого народу, здатність до визвольної боротьби і впевненість у перемозі над ворогом)*

5. Аналіз публіцистичних відступів автора. Робота в групах

Довженко-письменник не просто веде оповідь про події, він висловлює власне бачення причин поразок, зради, зневіри через ліричні відступи, аналітичні роздуми.

Група I

Знайти й прокоментувати авторські роздуми про Україну.

Очікувані результати

«О українська земля, як укривавилась ти! Ріки кров'ю поналивано, озера слізьми та жалем... Степи гнівом утопано та прокляттям, та тугою і жалем».

«Світе мій убогий! Де на тобі пролилося стільки крові, як у нас на Україні? Де стільки передсмертних криків, сліз, відчаю? Горе розлилося по недобитих вокзалах».

«Не стало прекрасного села. Не стало ні хат, ні садків, ні добрих лагідних людей. Одні тільки печі й печища білили серед попелу й вугілля, та де-не-де висіли трупи на ушулах чи на грушах. Нікому було ні плакати, ні кричати, ні проклинати».

«Яка була любима незаймана річка! Вона стала невпізнанна. Вона була збезчещена, зґвалтована і сплюндрована ворогами».

Група II

Знайти й прокоментувати авторські роздуми про українців під час війни.

Очікувані результати

«Звиклі до типової безвідповідальності, позбавленні знання урочистої заборони і святості заклику, мляві їх натури не піднялися до висот розуміння ходу історії, що кликали їх до велетенського бою, до надзвичайного. І ніхто не став їм у пригоді з славних прадідів історії... Вони були духовно беззбройні, наївні й короткозорі...».

«Довгі відходини, сум і горе важких утрат пригнобили всіх. Душі у людей були малесенькі, кишенькові, портативні, зовсім не пристосовані до великого горя».

«З темних льохів, брудних ям, із-під зруйнованих печищ вилізли землистого кольору, чорні, погано одягнені люди... Якесь невимовне тавро жаху й скорбот і того, що лежить за межами обурення і відчаю, упало на них, закарбувалось і довго-довго не зникне вже, як прокляття долі, до самої їх смерті».

Група III

Знайти й прокоментувати авторські роздуми про бійців на фронті.

Очікувані результати

«Все віддали... Поквиталися з життям, з війною, з ворогами на всю силу. Не мудрували, не ховалися по резервах і тилах, не обростали родичами... на постах. Не видушували з малих своїх

талантів великої користі, нехтували талантом, не любили виставляти напоказ ні в цілому вигляді, ні в пораненому, ні в яких доблестях, мало дорожили своїм — непоштиві, насмішкуваті й недбалі...».

Група IV

Знайти й прокоментувати останнє звернення до читача.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

«Обери позицію»

Учні обирають певну думку: «так» або «ні». Згідно з цим вони групуються, записують аргументи на захист своєї думки. У процесі обговорення можуть перейти в іншу групу, мотивуючи свій перехід.

Чи актуальні проблеми, висвітлені Довженком у кіноповісті (виховання молоді, незнання історії, відсутність національної гордості), сьогодні?

V. Колективне складання тез-висновків

1. Зміст зображеного в кіноповісті — це жах війни, про який «не забудуть і потомки в віках», бо це таке горе, така наруга над українським народом, яка «лежить за межами обурення і відчаю».
2. У кіноповісті пророчо передбачено ренесанс зраненої України. Хоча «національна гордість не виблискувала в наших книгах класової боротьби», але вона «засяє, та так засяє на весь добрий людський світ, що осліпнуть від заздрощів всі...». Це пророцтво здійснюється на наших очах.
3. Своєю кіноповістю Олександр Довженко захистив націю від різних наклепів з боку великодержавних російських шовіністів.
4. У кіноповісті створено безсмертну галерею образів, особливо Лавріна Запорожця, Олесі, Кравчини, Христі, які вже стали окрасою класичної української літератури середини й початку другої половини ХХ століття.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника; дослідити засоби виразності або скласти усний твір «Образи українців у кіноповісті “Україна в огні”».
2. Читати кіноповість «Зачарована Десна».

Додаток

Матеріал для вчителя

Коли О. Довженко опинився на фронті, його вразило те, що побачив він там. Незабаром з'явилися його безсмертні твори «Стий, смерть, зупинись», «Мати», «Воля до життя», «Україна в огні» та інші, у яких автор засуджує війну, змальовує її страхіття й оспівує героїзм бійців, учорашніх мирних трудівників. Свій біль за долю народу й возвеличення його безсмертного подвигу, свій великий гнів до фашизму, до загарбників О. Довженко переніс у кіноповість «Україна в огні».

Вона охоплює найтяжчий і найтрагічніший період Великої Вітчизняної війни — її початок, чорні дні евакуації, відступ. Сюжетною основою є історія, чи точніше, доля сім'ї Лавріна Запорожця. Повесть починається спокійно-величною картиною родинної вечері. Та в цю мирну картину раптом вривається війна із зойком матері: «Ой діточки ж мої, діточки», — розноситься палаючими містами й селами. Майже одразу ми опиняємося в окупованому селі, бачимо знущання фашистів над населенням, принизливе поводження з людьми. Письменник не ідеалізує людей, а показує з усіма їх вадами. «Довгі відходини, сум і горе важких утрат пригнобили всіх, — пише він. — Душі у людей були малесенькі, кишенькові, портативні, зовсім не пристосовані до великого горя». Навіть те, що їх запрягають у плуг, наче коней, не пробудило в них злості, на що сподівався Запорожець. Поліцай, їхній же односелець, топче ногами хліб, який жінка передає полоненим, наступає їй на руки й ніхто не зупиняє його. Та епізод за епізодом письменник показує, як все ж формується в душах людей ненависть і вони зріють для опору.

У повісті ми бачимо страждання народу, його героїчні зусилля в боротьбі із загарбником. Та, мабуть, найбільшою трагедією війни є трагедія жінки, яка залишалася в окупації. Убивства, гвалтування, спалені й зруйновані домівки, голодні діти, і, зрештою, похоронки — усе це лягло на її тендітні плечі.

Трагічна доля Христі й Олени, яких відправили до Німеччини. Вони неодноразово втікали, але кожного разу їх ловили, били, гвалтували й знову пхали у вагон. Олеся все ж тікає від хазяїв, пробирається додому й воює в партизанському загоні. Христя ж, знесилена знущаннями й поневіряннями, знаходить притулок і захист в італійського офіцера, ставши його дружиною. Та хоч і повернулися вони після перемоги додому, долі їх понівечені. Крім того й тут, на Батьківщині, вони зазнають знущань з боку

влади. На суді ці жінки кидають звинувачення війні, що принесла їм стільки горя, і уряду, який замість того, щоб допомогти, ще й судить їх не знати за що.

Багато трагічних подій змалював О. Довженко у своїх творах. У них ми бачимо й героїчних бійців, і відступників, що зламалися, не витримали випробування війною, і покалічених солдатів, і горе матерів, жінок, які не дочекалися синів, дочок, чоловіків, дружин, і знищені й зруйновані села й міста. Усі ці сторінки таврують війну, засуджують її, як жахливе породження людського «генію» й закликають не допустити повторення цього страхіття. Символічно звучить кінець повісті: Олеся та Василь, яких війна відразу після зустрічі й зародження їхнього кохання розводить різними дорогами, переживши всі негоди війни, нарешті зустрічаються... Їхнє кохання перемогло все. Любов вічна, як вічний світ. Тож збережімо їх від лихоліть війни, — ніби говорить цим О. Довженко.

С. М. Головатюк

Урок № 39**О. ДОВЖЕНКО. «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА».
ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ, АВТОБІОГРАФІЧНА ОСНОВА,
СПОВІДАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ.
ПОЄДНАННЯ МИНУЛОГО Й СУЧАСНОГО.
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ**

Мета: учити учнів коментувати текст твору, визначати основні теми й мотиви, характеризувати образи-персонажі; пояснити роль пейзажу та засобів індивідуалізації героїв; розвивати вміння сприймати життєві явища, події, людей у контексті загальнолюдських понять і цінностей, розуміти взаємозв'язок конкретного із загальним; формувати гармонійно розвинену особистість; виховувати свободу вибору, незалежність думки, дієвість.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: автопортрет письменника, ілюстрації, фото, текст твору, епіграф.

*І це міг народ, якого душили поміщики
і царі, такого могутнього народити!
І це міг вічно замріяний лісостеп
такого пружного до звершення дій найтрудніших
завжди поспішаючого, гарячого появити!*

П. Тичина

ПЕРЕБІГ УРОКУ**І. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок****Бесіда з учнями**

- Охарактеризуйте композицію твору.
- Визначте жанр твору. Назвіть основні ознаки цього жанру.
- Визначте тему та ідею.
- Перевірка домашнього завдання (засоби виразності кіноповісті або усний твір «Образи українців у кіноповісті “Україна в огні”»).

II. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми й мети уроку

Погляньмо на автопортрет О. Довженка. Прокоментуйте слова митця «Рисую я не в зеркало обачно, а в душу». Так, дійсно О. Довженко зображує багатогранність свого внутрішнього світу, що виявилася в малюнках, фільмах, сценаріях, прозі, публіцистиці, листуванні. Земля України, сповнена мудрістю багатьох поколінь, полита кров'ю й потом своїх дочок і синів, зрощена мільйонами душ і сердець, тільки така земля могла дати світові такого митця! «І це міг народ, якого душили поміщики і царі, такого могутнього народити! І це міг вічно замріяний лісостеп такого пружного до звершення дій найтрудніших завжди поспішаючого, гарячого появили!» — писав П. Тичина.

Сьогодні ми звертаємося до автобіографічного твору «Зачарована Десна», у якому гармонійно поєднуються два персонажі: малий хлопчик Сашко й дорослий філософ-митець. Щоб зрозуміти філософію життя дорослої людини, необхідно зазирнути в чарівний світ її дитинства.

«Мозковий штурм»

- Що спонукало О. Довженка поринути у своє далеке минуле? (*Учень читає пролог твору: «Бажання усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел...»*).
- З яких джерел формувалася особистість письменника, його талант? (*Культура народу, зокрема усна народна творчість; виховні ідеали; праця; краса рідної землі; історична доля українського народу*).

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Розповідь учителя

Над кіноповістю «Зачарована Десна» О. Довженко почав працювати, як свідчать записи в чорнових матеріалах, 5 квітня 1942 р. У листі до матері та сестри від 9 листопада 1946 р. письменник сповістить: «Пишу одну повість про діда і батька, матір і про все, одне слово, сосницьке життя, що коли я був маленьким, мамо, у Вас щасливим, коли дід ще казав мені: «Цить, Сашко, не плач, поїдем на сінокіс, да накосимо сіна, да наберемо ягід, да наловимо риби, да наваримо каші». Про всяке таке-от старовиння, що щезло вже, минуло давно і ніколи не вернеться, як не вертаються літа ще хочу написати. Чомусь я часто, коли не щодня, згадую про вас, моя рідна старенька мамо. Очевидно тому, що й сам

уже сивий, і день мій вечоріє вже, і хоч не гнеться ще спина, і ходжу ще рівно, я, як дід Семен, зглядуватись став назад, почав визирати в холодне (чужее) вікно: а чи не пливуть до мене в гості молоді літа весняною водою на дубах? Ні, не пливуть».

У щоденнику 7 грудня 1945 р. з'являється запис про бажання створити таку картину — книжку, яка б «принесла людям успіху, відпочинок, добру пораду і розуміння жити».

30 березня 1948 р. письменник уже чітко заявляє про свій намір написати докладно й абсолютно одверто, як труд цілого фактичного життя, з великими екскурсами в біографію, у дитинство, у родину, у природу, пригадати всі чинники, які створювали й визначали смак, тонкість сприймання. Проте «Зачарована Десна» з'явилася лише в 1955 р., за рік до його смерті.

2. Робота над текстом твору

- Як автор повісті пояснює свій задум написати такий твір? (*Учні читають початок твору до слів: «До чого ж гарно й весело було в нашому городі!»*).
- Хто оповідач у «Зачарованій Десні»? (*оповідач — сам письменник, який виступає у двох іпостасях, як автор і як герой твору — маленький Сашко. Відповідно розповідь має двоплановий характер: перший план — це своєрідне поетичне відтворення світу у свідомості дитини, другий — філософські роздуми зрілої людини-митця про смисл людського буття, роль дитинства у формуванні особистості*).
- Зачитайте уривки, які ілюструють два плани художньої розповіді.
- Перекажіть епізоди, які вам найбільше сподобалися.

3. Робота в групах над аналізом морально-етичних ідей

Група I

На яких моральних засадах виховувався малий Сашко?

Очікувані результати

Маленький Сашко дитячим серцем розумів, що батькам жилося нелегко та не міг пояснити чому. А ставши дорослим, згадував: «Було в минулому житті батьків багато неладу, плачу, темряви й жалю. Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму — і прадід, і дід, і батько з матір'ю». Та все ж з дитинства запам'яталися уроки людяності, доброти, які він одержав від своїх рідних. Батько цінував людей працьовитих, чесних, талановитих. Безкорисливість батька. Ніжності Сашко вчився в матері. Мудрості і доброти — у діда Семена.

Учні зачитують і коментують уривки

- «Любив дід добру бесіду й добре слово».
- «...Добра людина поїхала, дай їй Бог здоров'я, — коли подорожній нарешті зникав у кущах».
- «... Нікому й ніколи не заподіяли зла на землі, не вкрали, не вбили, не одняли не пролили кров. Знали мир, щедротами й добро».
- «Не вдаючись глибоко в історичний аналіз деяких культурних пережитків, слід сказати, що у нас на Україні прості люди в Бога не дуже вірили. Персонально вірили більш у Матір Божу і святих — Миколая-Угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу. Самого ж Бога не те щоб не визнавали, а просто з делікатності не наважувались утруждати безпосередньо. Повсякденні свої інтереси прості люди хорошого виховання, до яких належала і наша сім'я, вважали по скромності недостойними божественного втручання. Тому з молитвами зверталися до дрібніших інстанцій, до того ж Миколая, Петра та інших. У жінок була своя стежка: вони довіряли свої скарги Матері Божій, а та вже передавала Сину чи Святому Духу — голубу».
- Щоб поновити свою святість, Сашко вирішив «творити добрі діла» — не їсти скоромного цілий тиждень, носити дідові воду, ходити до церкви або рятувати ластів'ят, як вони попадають із гнізда. Але пташенята не падали, і Сашко надумав піти на вулицю шанувати великих людей. Казали, що за це прощається багато всіляких гріхів на тім світі.
- «Одні тільки бажання творити добрі діла й zostались при мені на все життя».

Група II

Яке місце в житті людей займає праця? Хто і як прищепив любов О. Довженку до праці й повагу до трудівника. Як це показано у творі?

Очікувані результати

У сім'ї всі завжди були в роботі. Серед таких людей і виростав Сашко. Він бачив, що всі зранку до вечора трудилися, навіть собака Пірат «носив з городу огірки в зубах і складав у саду в одну купку». Тож і хлопець не відставав: носив дрова до куреня, розводив вогонь, чистив картоплю, збирав ожину, гріб сіно.

Учні зачитують і коментують уривки

- «Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало. Коли вилізає з землі всяка рослиночка, ото мені радість».

- «Скільки землі виорав, скільки хліба накопив! Як вправно робив, який був дужий і чистий».
- «...Як і кожна майже людина, він мав свій талант і знайшов себе в ньому. Він був косар. Він був такий великий косар, що сусіди забули навіть його прізвище і звали його Самійлокосар, а то й просто Косар. Орудював він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою — легко і вправно. Коли б його пустили з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб і каша».

Група III

Як у «Зачарованій Десні» розв'язується проблема «природа і людина»?

Очікувані результати

Наддесення... Місячні ночі над річкою, світ дитячої чистоти й святості, що з такою силою відбився в «Зачарованій Десні». «Далека красо моя! — звертається Олександр Довженко до річки, та й не тільки до неї. — Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах...».

Через увесь твір проходить образ Десни, сприйнятої «зачарованими» очима малого Сашка. Поезію дитинства творить Олександр Довженко у своїй кіноповісті. В одних рядках — люди, в інших — природа. А яка чарівна вона навкруги Десни! Природа у «Зачарованій Десні» живе, безперервно змінюється.

Блискуче відтворена Довженком природа змінюється паралельно з настроями героя, виступає емоційним акомпанементом до його відчуттів: «Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, усі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну». Той невеликий клаптик землі біля Десни — такий собі земний рай, що його Довженко не бачив більше ніде у світі у своєму дорослому житті. Як там пахнуть стиглі яблука й огірки, а яка музика бринить, коли клепають косу! А яка там щедра природа!

Через світосприйняття малого Сашка письменник змальовує картини сінокошу, багатство літа: «Прокидаюсь на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. Пахне в'ялою травою, квітами. А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці... І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс — гриби. У лози — ожина. В кущі — горіхи. В озері воду скаламучу — риба...».

Серед цієї розкішної природи на березі чарівної Десни живуть люди — працюючі, мудрі, талановиті. Щастя матері Сашка

в праці біля землі, для неї немає більшої радості, як бачити, що із землі «вилізає всяка рослиночка». Щастя батька — у любові до своїх дітей, до рідного краю, до природи, до праці. Сашків дід Семен — «добрий дух лугу», що має потаємний зв'язок з природою, уміє розмовляти з кіньми, телятами, з травами, старою грушею і дубом — з усім живим, що «росло і рухалось навколо». У любові до природи й праці виховували Сашка. Живучи в органічній єдності з природою, хлопчик милується нею, намагається осягнути її розумом. Тому й вважає свого собаку Пірата членом родини, тому й знає, що ворона-провісниця не тільки «завідує погодою», але й знає кожного, «як облупленого».

У співжитті з природою люди багатшали душею, чистішали помислами. І зоряні ночі під час сінокоосу, і плескіт весняної води, і, звичайно, красуня Десна, свята ріка незабутніх Сашкових мрій, — усе це, безперечно, проніс Олександр Довженко через своє життя.

Дуже точно визначив зміст кіноповісті Максим Рильський: «Зачарована Десна» — це задушевна лірична сповідь, по вінця наповнена любов'ю до рідного краю, до трудового народу, до України з її великим, але скорботним минулим і з її великим і радісним майбутнім».

Група IV

Дослідіть художні особливості повісті.

Очікувані результати

Спогади автора пересипані щирим і лагідним усміхом. З м'яким гумором та іронією митець змалював кумедні випадки з життя односельців, висміяв деякі звички чи вади характеру своїх персонажів. Неабиякий комічний ефект створює мова героїв, пересипана прислів'ями, приказками, порівняннями, жартівливими висловами. У творі нерідко звучать дошкульна, викривальна насмішка, гостра сатира, сарказм (сцена розмови батька з учителем). Особливої виразності досягає письменник, змальовуючи сцени бойовиська на косовиці, що асоціюються в дитячій фантазії з героїчними сторінками національної історії. О. Довженко вдається до гіперболізації та умовності, народнопоетичних уособлень, метафор, епітетів, порівнянь. Варто зауважити, що навіть страшні побоїща, звісно, нафантазовані, закінчуються щасливо. У творі переплітається реальне життя й фантастичне (епізод про лева).

4. «Коло ідей»

Виразне читання уривка про Свят-вечір у хаті Довженків і про коня, якого не хотів продавати хлопчик і «не продав» нікому зрілий майстер.

Завдання: пояснити образ-символ коня.

Групи називають по черзі один символ:

- Творча свобода письменника;
- Свіість;
- Талант;
- Любов до рідної землі.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

Ви ознайомилися з життєвим і творчим шляхом письменника, а під час роботи ще раз повернулися до подій його дитячих літ. Отже, що взяв О. Довженко зі свого дитинства в далеку мандрівку життя? *(Учні зачитують закінчення кіноповісті й узагальнюють сказане на уроці).*

V. Висновки. «Мікрофон»

Продовжіть речення: Духовно багатою людиною робить... *(любов до землі, праця на землі, гармонійне співіснування з природою, повага до батьків).*

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Опрацювати сторінки підручника; розкрити зміст афоризмів: «Це була творчість її палкої, темної, пристарілої душі...» або «Топив наш батько кораблі задля того, щоб бодай хоч іноді у брудному шинку маленька калюжа його життя обернулась хоч на час у море...» або скласти етюд «Мені приємно й мені неприємно».

С. М. Головатюк

Урок № 40

УСНИЙ ТВІР-РОЗДУМ «МОРАЛЬНА КРАСА Й ДУХОВНА ВЕЛИЧ ЛЮДИНИ В КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА “ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА”»

Мета: розвивати усне мовлення учнів; навчати вмінню самостійно викладати думки, аргументувати власні твердження, робити узагальнення й висновки; виховувати любов до землі, природи, повагу до батьків.

Тип уроку: розвиток мовлення.

Обладнання: пам'ятка «Як працювати над текстом-роздумом», епіграфи до твору

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми й мети уроку

Кожна людина, читаючи твір або слухаючи розповідь, почуте співвідносить з особистим життям. На попередньому уроці ми мандрували далекими сонячними стежинами Довженкового дитинства. Намагалися збагнути, звідки бере початки його безмежна любов до землі, природи, людей.

Сьогодні вам пропонується узагальнити набутий досвід від прочитаного й висловити його у формі твору-роздуму.

II. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

- Які типи мовлення вам відомі?
- Визначте мету типу мовлення роздум.
- З яких складових будується роздум?
- Які види твору-роздуму вам відомі? Охарактеризуйте їх. (Індуктивний роздум: на основі наведених фактів роблять висновок; дедуктивний: висловлену головну думку підтверджують фактами)

III. Сприйняття й засвоєння матеріалу

1. Бесіда з учнями

- На яких моральних засадах формувалася особистість О. Довженка?

- З яких людей він брав приклад?
- На яких принципах будувалися міжособистісні стосунки в родині, селі митця?
- Як у творі маленький герой намагався спокутувати «гріх»?
- Як людина ставилася до природи? У чому це проявлялося?
- Яких героїв твору ви б назвали морально красивими?

2. Вибір епіграфа до твору

(учням пропонується декілька цитат на вибір)

- Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах... (О. Довженко).
- Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну (О. Довженко).
- ...Дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити... зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (О. Довженко).
- Людина є таїна. Її треба розгадати, і якщо будеш її розгадувати все життя, не кажи, що згаяв час; я займаюся цією таїною, бо ж хочу бути людиною (Ф. Достоевський).
- Людині потрібні не три аршини землі, не садиба, а вся земна куля, вся природа, де на просторі вона могла б проявити всі свої властивості свого вільного духу (А. Чехов).
- Світ наш — тільки школа, де ми вчимося пізнавати (М. Монтень).

3. Складання пам'ятки

«Як працювати над текстом-роздумом»

- Епіграф має висловлювати ідею твору.
- Композиція твору повинна мати складові: теза, аргумент, доказ, висновок.
- Початок висловлювання повинен бути оригінальним, нетрадиційним: цитата з твору, пояснення, коментарі чи роздуми автора з питання, яке розглядається, критична оцінка аналізованого твору чи проблема, художня замальовка чи етюд.
- У головній частині теза підтверджується вагомими аргументами, наводяться приклади з літератури, історії, висловлюються власні судження, оцінки тих чи інших літературних явищ, фактів.
- Висновок висвітлює остаточну думку, підсумовує сказане, ставить певні завдання, закликає до дій. Він повинен бути підпорядкований основній ідеї твору.

- Уникайте безсистемності викладу, дублювання змісту попередніх частин, поєднання речень, що стосуються різних питань теми.
- Уживайте вставні слова типу: по-перше, по-друге, на мою думку, по-моєму, наприклад, скажімо, отже, таким чином, мені здається..., на мою думку..., я вважаю...

4. Словникова робота

Доберіть синоніми до поданих слів:

- велич (*значення, суспільна вага*);
- персонаж (*герой твору, образ людини, дійова особа, ліричний герой*);
- письменник (*митець, майстер художнього слова, автор, художник, прозаїк*);
- виразний (*чіткий, яскравий*);
- добродушний (*лагідний, ласкавий, щирий, привітний*);
- щирий (*відвертий, правдивий, приятний, гостинний, щиро-сердний, сердечний, задушевний, чулий*);
- показувати (*змальовувати, відобразити, констатувати, заявляти, декларувати, висвітлювати, стверджувати, виводити, відтворювати*);
- надихати (*наснажувати, окрилювати, захоплювати*).

5. Самостійна робота учнів над текстом твору-роздуму

6. Виступи учнів

Зразок твору

«Я народився і жив для добра і любові», — так визначив своє життєве кредо Олександр Довженко. Письменник, кінорежисер, великий патріот свого народу й син свого часу. Його кіноповісті не залишають байдужим й сучасне покоління читачів.

Приваблює й зацікавлює у творчості О. Довженка процес творення образу людини.

Моральна краса й духовна велич — це найвагоміші якості, які хоче бачити в людині кіноповістяр. Саме такими змальовує митець своїх рідних, односельців.

Спогади дитинства, що лягли в основу кіноповісті, створюють дивовижний світ людей, народжених для добра, праці й любові. Згадаймо діда, схожого на білобородого Бога, чи прабабу з її прокльонами, батька, найкращу людину у світі, чи матір, умілі та роботящі руки якої плекали розкішний город біля хати, чи свого вірного Пірата, що ділив з ним усі переживання дитинства. У цих образах відчувається й теплота, і гордість, і любов людини

до свого неспокійного роду, що дав йому життя. Так глибоко могли розуміти світ навколо себе тільки дуже талановиті люди, які жили в повній гармонії з природою.

Малий Сашко — головний герой кіноповісті — то дитя природи. Картини його дитинства — то сама природа, то світ малої дитини, яка йде шляхом пізнання. Допитливий малюк, мрійливий, з неабиякою уявою, пізнаючи світ, поринав у нього з головою. У всьому, що поставало перед дитиною, бачилася гармонія. Трави, дерева, зорі, Десна — усе було олюднене, мало свої втіхи й смутки.

Усі рідні, з якими нас знайомить головний герой, — то єдиний образ народу, складовою якого є й сам Довженко.

У «Зачарованій Десні» автор застерігає нас від втрати духовності, закликає повернутися до своїх коренів, не забувати про своїх рідних, не хапати зірок з неба, а нахилитися й побачити зірку в калюжі.

IV. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

V. Домашнє завдання

1. Скласти відгук на виступ однокласника.
2. Підготувати міні-презентацію «Провідні тенденції розвитку української літератури в другій половині ХХ — початку ХХІ ст.» (за групами).

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ ст. ВСТУП

В. Г. Сухенко

Урок № 41

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Мета: розширити уявлення учнів про новітню українську літературу, проаналізувати сучасну літературну ситуацію, зокрема нові тенденції в українській поезії та прозі; визначити специфіку творів поетів II половини ХХ — початку ХХІ ст.; сприяти розвитку творчої й пошукової діяльності учнів; нестандартного мислення, виховувати позитивні риси та звички.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форма уроку: урок-дослідження.

Обладнання: виставка творів письменників, словник літературознавчих термінів, міні-презентації, опорна схема «Типи дискурсів».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Незакінчені речення

- «На уроці я сподіваюсь...»
- «Від цього уроку я очікую...»

III. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»

- Сучасна українська література. Яка вона?
- Твори яких сучасних письменників ви читали?
- Яке враження вони на вас справили?

IV. Оголошення теми й завдань уроку

Українська література ХХ ст. пройшла різні етапи й періоди: революційний, воєнний, післявоєнний, пострадянський. Кожен

етап характеризується своїми особливостями, своїми літературними героями. Сьогодні на уроці розглянемо другу половину ХХ — початку ХХІ ст. України в літературному розрізі.

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу. Захист проектів

1. Група істориків

Суспільно-історичні умови літературного процесу II половини ХХ — початку ХХІ ст.

Український літературний процес межі ХХ–ХХІ ст. — це явище світоглядно різнорідне, естетично розмаїте, концептуально різновекторне, художньо нерівнозначне. За характером своєї яскравості й політалановитості він може бути співвіднесеним із літературним життям помежів'я ХІХ–ХХ століть.

Після смерті Сталіна настає період так званої політичної відлиги (1956–1959), який послабив певним чином і боротьбу з національними проявами та уподобаннями. Культурна еліта, зокрема, такі відомі діячі культури, як М. Рильський, М. Шумило, А. Хижняк, П. Тимошенко та інші, проводить значну пропагандистську діяльність для громадського загалу з метою підвищення національної гідності й поваги до себе як до народу. Саме на цей час припадає перевидання «Словника української мови» Б. Грінченка, збільшується кількість україномовних видань тощо.

Поступово змінюються й критерії громадянської свідомості. Десталінізація розгорнулася в широких масштабах в усіх сферах суспільного процесу, насамперед у культурі. У багатьох діячів культури утверджувалося почуття свободи творчості, прагнення розширити коло мистецьких прийомів, ознайомити широку громадськість з доробком талановитих майстрів, знищених сталінським режимом, звернутися до духовної спадщини народу.

Період «відлиги» в Україні позначився піднесенням літературно-мистецького життя. У ті роки з'являється роман О. Гончара «Людина і зброя», виходять з друку поетичні збірки В. Симоненка «Тиша і грім», М. Вінграновського «Атомні прелюди», І. Драча «Соняшник». Тоді ж М. Стельмах написав такі відомі твори, як «Кров людська — не водиця» (1957), «Хліб і сіль» (1959), «Правда і кривда» (1961), у яких яскраво виражено національний дух. Навіть у складних умовах тоталітарної системи письменник силою свого таланту зумів показати невмирущість загальнолюдських цінностей.

У той період на хвилі «відлиги» робилися також перші спроби включити до культурного фонду українського народу творчий

доробок прогресивних діячів минулого, а також тих літераторів і митців, які працювали в діаспорі. До цього творча спадщина багатьох дореволюційних українських письменників чи науковців була майже невідома українському читачеві. Так, твори Христі Алчевської друкувалися в Україні востаннє в 1930 р., Ганни Барвінок — у 1927 р., Володимира Винниченка — в 1932 р., Ореста Левицького — в 1930 р., Миколи Хвильового — в 1933 р. Переважна більшість творів діячів минулого була заборонена. Навіть в умовах «відлиги» цензура не могла дозволити повернення в духовну культуру творчої спадщини тих, хто відстоював національну ідею, ідею державності України, тому не могла пробитися до українського читача література діаспори. Лише протягом 1945–1951 рр., тобто за шість років, у діаспорі було видано понад 1200 книжок і памфлетів з різних проблем, близько 250 з них — це публікації оригінальних творів поезії, прози та драми. Серед письменників діаспори, твори яких виходили у світ у ці роки, були такі талановиті літератори, як Ю. Клен, В. Барка, І. Багряний, а також ті, які загинули від нацистів, — О. Ольжич, О. Теліга та інші.

Атмосфера кінця 50-х рр. ХХ ст. сприяла формуванню молоді генерації так званих шістдесятників, які в змінених обставинах і новими методами продовжили працю на культурному й національному підґрунті. Ця генерація українських інтелектуалів, насамперед письменників, своєю непримиренністю до існуючої дійсності протестувала проти пануючої атмосфери зневаги до особистості, боролася за національні культурні цінності, свободу й людську гідність.

У період хрущовської відлиги спостерігався розвиток науки в Україні. Слід відзначити таких вчених світового рівня, як Є. Патон, О. Богомолець, О. Антонов, В. Глушков, М. Амосов та інші. Набувають подальшого розвитку природничі й фізико-математичні, науково-технічні й медичні науки, виникають нові наукові галузі, зокрема кібернетика.

З початку 70-х рр. ХХ ст. почала провадитись цілеспрямована русифікація, а у сферах суспільних і гуманітарних наук настав тотальний диктат. Проте політика русифікації зустріла опір. Набули поширення такі форми непокори й боротьби за національні, політичні й культурні права, як петиції, протести, демонстрації, самвидав літературних джерел, влаштування страйків, створення нелегальних політичних організацій. У самвидаві поширювалися есе В. Мороза «Хроніка опору», «Із заповідника ім. Берія», твір Є. Сверстюка «Собор у риштуванні», М. Осадчого

«Більмо», твори І. Калинця, В. Стуса та інших, а також листи-протести до партійних і державних керівних органів, спрямовані проти нищення пам'яток української культури, проти репресій, русифікації та нівелювання особистості.

Сімдесяті роки — найбільш складний і суперечливий період розвитку української культури. З одного боку, подальший, хоча й повільніший, розвиток природничих, математичних, технічних наук, а з іншого — ідеологічна заангажованість філософії та гуманітарних наук. Однак позитивні зрушення все ж таки відчувались і тут: звернення до проблем філософії людини, філософії природознавства, розвитку філософської думки в Україні, зокрема спадщини Києво-Могилянської академії, Сковороди, широкомасштабні археологічні дослідження (особливо скіфсько-сарматського періоду) та їх попередні узагальнення, серйозне вивчення історії культури Київської Русі, великомасштабні фольклорні та етнографічні експедиції тощо. Поруч із цим саме в цей період особливо відчутні відповідні обмеження в офіційній історіографії, зокрема найбільш важливих періодів її розвитку — заборона дослідження козаччини, викривлення в аналізі періодів ХVII–ХVIII ст. тощо.

На зламі 60–70-х років ХХ ст. в умовах застою й регресії, які починають визначати характер суспільного життя, утверджується зневажливе, нігілістичне ставлення до мови, історії, літератури, мистецтва, що, зокрема, виявилось у звуженні сфери функціонування рідної мови, у забороні деяких художніх творів, пов'язаних зі сторінками боротьби за національну гідність, переслідування діячів культури. Ця гірка доля не обминула видатного сучасного скульптора, живописця, етнографа, лауреата Державної премії України ім. Т. Шевченка І. Гончара, художників А. Горську, Л. Семикіну, О. Заливаха, Г. Севрук (було знищено шестиметровий вітраж у Київському університеті).

З середини 60-х років починається новий злет українського кіномистецтва. Саме в цей час виходять фільми режисерів: С. Парджанова «Тіні забутих предків» (1965), Л. Осики «Камінний хрест» (1968) і «Захар Беркут» (1971), Ю. Ілленка «Білий птах з чорною ознакою» (1972), В. Денисенка «Сон» (1964), Л. Бикова «В бій ідуть тільки старики» (1974), де вдало спробували свої сили в галузі кінодраматургії І. Драч та Д. Павличко й виявилася акторська майстерність І. Миколайчука (1979 р. він сам блискуче виступив як режисер у стрічці «Вавилон–ХХ»).

У 70–80-х роках ХХ ст. відбулося загальне розчарування в соціалістичних ідеях, дискредитація офіційної ідеології постала

як наслідок офіційної культури. У 80-х роках починають повертатися до творчості реабілітовані українські письменники. Повернено із небуття багато призабутих і зовсім забутих митців, які своєю діяльністю торували шлях розвитку самобутньої української культури (В. Винниченко, Олег Ольжич та інші).

Нова соціокультурна реальність в умовах незалежної України зумовила нове бачення місця й значення культури в українському суспільстві, визначила різноманітні прояви й аспекти культурологічної діяльності.

2. Група літературознавців

Явище «шістдесятництва»

Шістдесятництво порівнюють з епохою Ренесансу. Українське відродження пов'язане з вивільненням людини з-під влади ідеології, народженням гуманістичного світогляду, який у центр світу поставив людину й проголосив її найбільшою цінністю. Цій епосі властиве прагнення гуманності в поєднанні із прагненням краси.

«Шістдесятники» представлені письменниками Л. Костенко, В. Симоненком, І. Драчем, М. Вінграновським, Є. Гуцалом, літературними критиками І. Дзюбою, І. Світличним, Є. Сверстюком та багатьма іншими, проти яких після їхнього короткочасного яскравого дебюту почалося цькування з боку влади. Одних було змушено до мовчання, деякі зламалися, інших ув'язнено. Унаслідок важких табірних умов померли в ув'язненні О. Тихий, В. Марченко, Ю. Литвин, В. Стус.

Ця група української творчої інтелігенції в умовах «відлиги» виявила прагнення до пошуку нових форм мистецького самовираження на основі осмислення національного досвіду. У них зростає інтерес до вивчення духовної спадщини свого народу. Проте навіть ознайомитися з творчим доробком багатьох діячів культури минулого було складно. Та молоді інтелектуали знаходили можливості дедалі глибше й всебічніше пізнавати національну духовну спадщину. Усе це привело їх на шлях боротьби за оновлення суспільства, відмови від тоталітаризму в усіх сферах суспільного буття, зокрема, у духовних процесах, за утвердження загальнолюдських моральних й естетичних цінностей. Так поступово сформувався рух дисидентів. Він відігравав значну роль в культурно-ідеологічних процесах, що відбувалися в Україні. У суспільстві сформувалася полярна офіційній громадянська позиція.

Д. Павличко у своїх творах засуджує байдуже ставлення до власного народу, України, рідної мови, Л. Костенко веде діалог минулого із сучасним, заглиблюється в проблему обов'язку митця

перед народом (роман «Маруся Чурай»), І. Драч розкриває непротий зв'язок науково-технічного прогресу з духовними цінностями нації («Чорнобильська мадонна»), В. Голобородько філософськи осмислює сенс людського життя, Р. Іваничук, використовуючи історичну тематику, розкриває правду про минуле українського народу («Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю»).

Шістдесятництво — це філософський феномен і новий відлік часу інтелектуальної історії України. Його учасники зв'язали воедино розірваний час української культури, відновили комунікативну функцію культури завдяки новій ролі Слова.

Нью-Йоркська група

Угруповання українських літераторів північно-американської діаспори, засноване в 1958 р. молодю генерацією поетів, незгодних з просвітницькими настановами заполітизованої української літератури 20–40-х рр. ХХ ст. «Первісну сімку» групи склали Емма Андієвська, Віра Вовк, Женья Васильківська, Патриція Килина, Юрій Тарнавський, Богдан Рубчак, Богдан Бойчук. Твори членів Нью-Йоркської групи започаткували «другу хвилю» українського модерну, якій притаманний пластичний, але децю нав'язливий символізм, заглиблений у реставрації. Пізніше — «молодше покоління» представляли Ю. Коломієць, О. Коверко, М. Царинник, Р. Бабовал, М. Ревакович.

Поезію Нью-Йоркської групи можна охарактеризувати як українську за мовою та частково за темами, і західну за поетикою, оскільки більшість її учасників покинули Україну ще в дитинстві чи були емігрантами в другому поколінні (поетеса П. Килина взагалі не була українкою).

Нью-Йоркська група зробила рішучий поворот до естетичних критеріїв мистецтва, до визнання його як самоцінного духовного явища. Вона не лише продовжила справу модерністів початку ХХ ст., а й довела її до повного розв'язання: письменник мусить відповідати своєму природному покликанию. Отут і вбачається відгомін теорії «спорідненої діяльності» Г. Сковороди. Нью-Йоркська група декларувала свій «антитрадиціоналізм», навіть намагалася відмежуватися від «Молодої музи» та «празької школи», з якими в неї було багато спільного. Основним предметом посиленої критичної уваги заокеанських емігрантів постав національний характер, схильний до надмірних емоцій, ліризму, романтизму тощо.

Обстоюючи свої переконання, представники Нью-Йоркської групи не називали себе «школою», скептично ставилися до поширених у колах літературної громадськості понять «учень» та

«вчитель», твердили, що вони творять національне мистецтво на цілком новій основі. До певної міри це було так. Адже вигнанське віддалення од Батьківщини, середовище чужини, до якого слід пристосовуватися, диктували свої умови творчості.

Постшістдесятники

Витіснене покоління, також Постшістдесятники, — генерація поетів в українській літературі, найбільша активність яких припадає на сімдесяті роки ХХ століття. Термін було запропоновано українським письменником Іваном Андрусяком, який, зокрема, спирався на оцінки критика Володимира Моренця.

На думку критика Володимира Моренця, поети «витісненого покоління», на відміну від шістдесятників, не вдосконалювали соцреалізм, а творили нову для української літератури поетику.

Такі естетичні настанови офіційна радянська критика зустріла відверто вороже, тож більшість поетів «витісненого покоління» десятиліттями не мали змоги надрукувати свої твори навіть у районних газетах.

Яскраві дебюти цих поетів не вийшли за межі поодиноких журнальних і газетних публікацій. Лише Тарас Мельничук устиг був видати першу книжку. Наклад першої книжки Василя Голобородька, унаслідок втручання радянської цензури, було знищено. Фактично творчість цього покоління відбувалася підпільно, в умовах «внутрішньої еміграції».

Термін «витіснене покоління», на думку Івана Андрусяка, є значно переконливіший за термін «постшістдесятники», який досі іноді вживається. Некоректність терміну «постшістдесятники», на його думку, полягає в тому, що поети «витісненого покоління» не були продовжувачами шістдесятників, а створили новий формально-естетичний напрям в українській поезії.

Недоречно зараховувати цих письменників і до вісімдесятників. Адже хоча їхні поетичні збірки справді з'явилися у 80-х роках минулого століття, писалися вони в сімдесятих, і лише через заборону друкуватися в той час з'явилися на десятиліття пізніше.

Основні представники «витісненого покоління»: Тарас Мельничук, Василь Голобородько, Микола Воробйов, Віктор Кوردун, Михайло Григорів, Станіслав Вишенський, Василь Рубан, Григорій Чубай, Олег Лишега.

Українська «химерна проза»

Химерна проза стала досить помітним явищем у потоці української літератури 70–80 рр. ХХ ст. Можна окреслити умовно певні «крайні точки» цього явища: від роману О. Ільченка «Козацькому

роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» 1958 р., до творів В. Шевчука «Дім на горі» та «На полі смиренному» (1983), охоплюючи широкий простір справді неординарних спалахів — В. Земляка «Лебедину зграю», «Левине серце» П. Загребельного, Є. Гуцала «Позичений чоловік...», «Оглянься з осені» В. Яворівського.

Термін «химерний» з'явився в 1958 р. разом із романом з народних уст О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа молодиця». На той час це — єдиний твір, у якому наскрізним, центральним елементом поетики була саме умовність. Уже з перших сторінок роману О. Ільченка читач потрапляє в химерну атмосферу, де діють Господь Бог, святий Петро, безсмертний козак Мамай, Чужа молодиця (тобто Смерть), з усіма казковими героями трапляється безліч дивних, часом фантастичних пригод. Оповідь ведеться від першої особи. Це нагадує казку, де відчувається присутність автора, іронічного сучасника, який оповідає в розважливій формі про якісь давноминулі події. Гумор і безліч його відтінків (тонка іронія, сарказм, карикатура, бурлеск і травестія, гротеск) виступають основоположними принципами.

Після роману О. Ільченка була перерва в 13 років, а в 1971 р. В. Земляк ніби відроджує це явище, хоча химерною свою діалогію «Лебедина зграя» та «Зелені Млини» він не називає, це уже критики активно використовують цей термін.

Суть найпоказовіших рис, які дозволяють об'єднувати окремі твори в химерні полягає в особливостях оповідної манери, де завжди присутній всюдисущий, іронічний, усезнаючий оповідач, тобто бачимо тяжіння до особливостей усного мовлення, простежуємо перехрещення різних планів бачення, що зумовлює складні стилістичні ефекти — хронологічну непослідовність у викладі матеріалу, зміну тональностей — від комізму до глибокої лірики й драматизму, а то й трагізму, загальну романтичну піднесеність, композиційну розкутість, вільні комбінації з часом, власне часові маніпуляції.

Український химерний роман завжди ставився в контекст інших літератур, зокрема романів Гарсія Маркеса, Ч. Айтматова, Н. Думбадзе, Й. Друце, В. Васиlake, А. Бела, Ю. Ритхеу, В. Сангі тощо.

Витоки химерного роману сягають іще «Енеїди» І. П. Котляревського, яка утвердила в українській літературі нові принципи художнього освоєння дійсності, народний світогляд. Близькими є також «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, «Марко у пеклі» О. Стороженка, «Співомовки» С. Руданського, «Лісова

пісня» Лесі Українки, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя. При всій різності цих творів, співзвучності знаходимо у високому синтезі набутоків народної творчості з літературними прийомами, в осмисленні фольклорного світобачення. Отже, ми можемо говорити про національні витoki, власне підґрунтя химерної прози, яка не була запозичена. Це явище являє собою синтез національних фольклорних набутоків і літературної традиції. Тому найвідповіднішим цьому явищу є і сам термін «химерний».

Химерна проза — письмо, насичене міфологічністю, філософськими роздумами, художньою умовністю.

Ознаки химерної прози:

1. Використання міфів.
2. Міф не має хронотопу.
3. Присутність химерних образів.
4. Межа між світом реальним та ірреальним стерта.

3. Група експертів

Відродження літератури: сучасний стан і перспективи

У кінці ХХ століття процес оновлення української літератури набув значної сили. Зміни в суспільному житті країни відбилися й на розвитку літератури. Нове покоління письменників прагнуло вивести мистецтво слова за межі політики, ідеологічних й адміністративних втручань у художню творчість, зробити його естетично самодостатнім. Нова генерація письменників зажадала повнокровного буття української нації, насамперед подолання комплексу меншовартості, підрядної ролі в історії, що протягом багатьох століть нав'язувалися імперською ідеологією. Гостро постали проблеми вибору, повноцінного існування нації й свободи індивідуальності — навколишня дійсність розглядалася по-новому, а не під кутом «соцреалізму».

Відбулися кардинальні зрушення в системі естетичних критеріїв суспільства, творилися нові парадигми художнього мислення, форми й структури творчості, адже до духовної культури народу повернулися літературно-мистецькі надбання минулих епох, заборонені режимом з ідеологічних міркувань. Почали друкуватися праці відомих етнографів, культурологів, політологів, зокрема істориків Миколи Аркаса, Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, Ореста Субтельного, Дмитра Яворницького, їхні дослідження допомогли читачеві сформулювати нові погляди на історію України і її місце в європейському контексті. Вийшли раніше заборонені твори Миколи Костомарова, Володимира Винниченка,

Павла Тичини, Володимира Сосюри, митців «розстріляного відродження».

Читач ознайомився з творчістю митців української діаспори: Уласа Самчука, Івана Багряного, Василя Барки, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Олени Теліги, Юрія Клена, Тодося Осьмачки, Яра Славутича та інших. Значний резонанс мали літературні праці Григорія Грабовича, Юрія Шевельова, Юрія Луцького, Марка Павлишина, Романи Багрій, Юлії Войчишин.

1991 р. в Києві було проведено Міжнародний фестиваль української поезії, на якому виступали українські поети всіх материків світу. Вийшло 2 антології української поезії «Золотий годин» (1991, 1997), які репрезентують надзвичайно багату картину нашої лірики ХХ ст., цілу галерею талантів різних художніх систем, уподобань і напрямів. Словом, було знищено штучну «ідеологічну завісу» щодо розвитку української літератури на материковій Україні і в діаспорі, літературний процес почав розвиватися повнокровно, єдиним річищем, творячи національне самобутнє мистецтво.

Отже, відродження літератури виявилось в поверненні літературно-мистецьких надбань минулих епох, що були заборонені тоталітарним режимом з ідеологічних міркувань, у створенні національного самобутнього мистецтва.

4. Група теоретиків

Соцреалізм (соціалістичний реалізм) — псевдохудожній метод, проголошений єдино можливим і найдосконалішим у радянській літературі, по суті — набір жорстких догм і шаблонів. Визначальними для нього були позалітературні й позаестетичні принципи: партійність (висловлення у творі позиції Компартії як єдино можливої ідеї), перекручені поняття народності та інтернаціоналізму, крайня заангажованість. Поняття прекрасного могло застосовуватися тільки для прославлення радянського ладу та його містифікованих, реально не існуючих героїв (Павлик Морозов, Олександр Матросов), потворне — у зображенні всіх представників інших суспільних устроїв та ворогів ладу.

З огляду поезики прикметними рисами (точніше, вимогами, які формулювалися на з'їздах і висловлювалися в постановках) соцреалізму є: історичний оптимізм (кінцевим результатом історичного прогресу є комунізм), конфлікт в радянській дійсності є боротьбою хорошого зі ще кращим, а потворне — окремими недоліками, обов'язково подоланими у творі, вузька робітничо-селянська тематика, сакралізація радянської історії та вождів, обов'язковою була наявність позитивних героїв (комуністів) і негативних.

Соцреалістична критика твори сучасників оцінювала винятково з погляду втілення догм. У випадку їх недотримання творчість отримувала ярлики «буржуазна» та «націоналістична», твори вилучалися з бібліотек, надалі не публікувалися, автор піддавався «цькуванню» в пресі, а за значні відхилення — репресіям. Твори класики оцінювалися з погляду «передбачення» радянського ладу, у випадку невідповідності — генії перетлумачувалися у вигідному світлі й навіть містифікувалися (Т. Шевченко — атеїст), митці меншого масштабу просто замовчувалися. У той же час у середовищі соцреалізму з'являлися високомистецькі твори, які відповідали деяким його вимогам, але ставили гуманізм вище партійності (наприклад, «Собор» О. Гончара). Загалом соціалістичний реалізм був набором догм, створених для контролю партії над письменниками, перетворення літератури в агітацію.

Модернізм (від франц. *moderne* — новітній, сучасний) — сумарний термін, що позначає сукупність літературних напрямів та шкіл ХХ ст., яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до умовних засобів, антиреалістична спрямованість. Саме похідне слово «модерн» пов'язане з ідеєю чогось нового та нетрадиційного. І новизна разом з антитрадиціоналізмом (хоча й модерністи ніколи не поривають із літературною традицією цілком) є визначальними рисами модернізму.

Окремі напрями модерністської літератури сьогодні стали класикою. Серед найбільш визначних — імажинізм та футуризм, акмеїзм та експресіонізм, сюрреалізм та «театр абсурду», дадаїзм та «новий роман».

Модерністи свідомо роблять свою творчість антидемократичною, елітарною. Модернізм затверджує перевагу форми над змістом.

На зміну реалістичній та натуралістичній об'єктивності приходить модерністська художня суб'єктивність. Модерністів не цікавить предметний світ — він завжди ними деформується та абсурдизується. І ця «нова дійсність» є для митців-модерністів абсолютно реальною. «Потік свідомості» — один з основних художніх прийомів літератури модернізму. Він безпосередньо відтворює процес внутрішнього мовлення персонажа (його також називають «внутрішнім монологом»), вербальними засобами зображуються його синтаксично ненормовані переживання, роздуми, спогади. Цей прийом застосували й реалісти ХІХ ст. (Франко, Стендаль, Достоевський, Толстой) і навіть «соцреалісти».

Іншим популярним художнім прийомом модернізму є монтаж, що прийшов у літературу з кіномистецтва. Він заснований на поєднанні різнорідних тем, фрагментів, образів.

Модерністи віддають перевагу умовним формам, що, однак, зовсім не виключає використання засобів цілком життєподібних. Проте нерідко саме життєподібні елементи творів модернізму створюють ефект ірреального, неправдоподібного. Фантастика тісно пов'язана з реальністю в мистецтві модернізму.

Постмодернізм — загальна назва сукупності літературних тенденцій другої половини ХХ — початку ХХІ ст., що виникли після модернізму. Постмодернізм став реакцією на ідеологічну кризу гуманізму після Другої світової війни, також увібрав авангардистську «втому від культури», пересиченість культури («все вже написано»).

Уперше термін «постмодернізм» згадується в 1917 р., але поширився він лише наприкінці 1960-х рр. спершу для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації, а невдовзі — у літературі та малярстві (поп-арт, оп-арт, «новий реалізм» та ін.).

Визначальні риси постмодернізму:

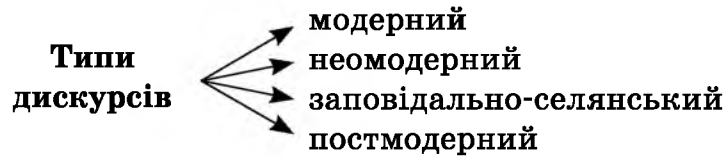
- культ незалежної особистості;
- потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого;
- прагнення поєднати, взаємодоповнити істини людей, націй, культур, релігій, філософій;
- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу;
- використання підкреслено ігрового стилю;
- химерне переплетення різних стилів оповіді;
- суміш багатьох традиційних жанрових різновидів;
- сюжети творів — натяки на відомі сюжети літератури попередніх епох;
- присутній образ оповідача;
- іронічність та пародійність.

В українській літературі постмодернізм став реакцією на диктат соцреалізму, органічно поєднавшись з неоавангардизмом. Представники: Ю. Андрухович, О. Ірванець, Ю. Іздрик, Т. Прохасько, О. Ульяненко, С. Процюк, В. Медвідь, О. Забужко та ін.

Дискурс (міркування, промова, виступ, сукупність висловлювань) — способи, форми організації мовної діяльності (писемної чи усної), тексти. Одиницями дискурсу є конкретні висловлення, які функціонують у реальних історичних, суспільних і культурних умовах, а у своєму змісті й структурі відображають часовий аспект. Дискурс уживається як стиль (романтичний, модерний, постмодерний), а також як ідіолект — індивідуальний стиль митця. Є різні види дискурсу: філософський, художньо-літературний тощо.

5. Група літературознавців

Типи дискурсів у сучасній українській літературі

У сучасній українській літературі функціонують такі *типи дискурсів*: модерний, неомодерний, заповідально-селянський, постмодерний.

Зокрема, заповідально-селянський базується на реалістичній традиції із певними вкрапленнями романтизму та модернізму, будується на селянському ґатунку мислення й ментальності. Плекає свої символи й поняття: нація, традиція, Шевченко, Франко (Маланюк, Донцов, Стус), русифікація, державність, національна символіка, земля, праця.

Постмодерний дискурс з'явився в кінці 1980–1990 рр. і має характерні ознаки: екзистенція, рефлексія, відкритість, гра, карнавал, художній твір як відверта гра цитатами, ремінісценціями, алюзіями зі світового письменства.

Існують окремі дискурси, пов'язані з іменами Валерія Шевчука, Емми Андіївської, Оксани Забужко і Юрія Винничука, неомодерний дискурс поетів «Київської школи».

VI. Підбиття підсумків

Метод «Прес»

1. Чому вивчення української літератури II половини ХХ — початку ХХІ ст. є важливим для вас?
2. Що про творчість сучасних письменників ви б хотіли дізнатися додатково?
3. Які тенденції постмодернізму?

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

1. Написати відгук про проведений урок: чи співпали очікування й сподівання на початку з його результатом.
2. Підготувати доповідь про життєвий і творчий шлях В. Симоненка.

ПОЕТИ-ШІСТДЕСЯТНИКИ

В. Г. Сухенко

Урок № 42

«ШІСТДЕСЯТНИЦТВО» ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ Й СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ. ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО — «ВИТЯЗЬ МОЛОДОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ». «ЗАДИВЛЯЮСЬ У ТВОЇ ЗІНИЦІ...», «Я...»

Мета: розкрити зв'язок українського дисидентського руху з явищем «шістдесятництва», дати загальну характеристику творчості поетів-шістдесятників; поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях В. Симоненка, охарактеризувати стильові особливості його поезії; розвивати вміння аналізувати твори й робити висновки, дискутувати; формувати патріотичні почуття, толерантність.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрети шістдесятників, В. Симоненка, міні-виставка творів поета, план аналізу поетичних творів, епіграфи.

*Василь був у всьому красивою, чистою людиною,
правдолюбцем, безкомпромісним до лицемірів,
нищих і убогих духом підлабузників*
Ілля Бердник

Витязь молодії української поезії
Олесь Гончар

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Учні зачитують відгуки про минулий урок.

III. Мотивація навчальної діяльності школярів

«Жити спішити треба, кохати спішити треба». Про що свідчать ці слова Василя Симоненка — про велику любов до земного життя чи про передчуття невблаганності долі, що відміряла йому

такий короткий шлях у житті? Адже поет прожив лише 28 років, залишивши по собі неповторно високу лірику.

IV. Оголошення теми, завдань уроку

Сьогодні на уроці розглянемо явище «шістдесятництва» та проаналізуємо творчість нової генерації національної інтелігенції, яка ввійшла в культуру (мистецтво, літературу) та політику в другій половині 1950-х рр. — у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» й найповніше себе творчо виявила на початку та в середині 1960-х рр.

До поетів-шістдесятників належав Василь Симоненко — «вигляд молоді української поезії», з життям і творчістю якого ознайомимося детальніше.

(Учні записують тему уроку.)

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Лекція вчителя (учні конспектують пропонований матеріал)

«Шістдесятництво» й «шістдесятники»

У 1953 р. помер «вождь усіх часів та народів» Йосип Сталін. А в 1956 р. на ХХ з'їзді партії Микита Хрущов виступив із доповіддю «Про культ особи і його наслідки», засудивши злочини Сталіна та його прислужників і цим розпочавши період так званої хрущовської відлиги. З'явилася надія. Надія на громадянську свободу, захищеність від беззаконня, від свавілля влади, на торжество справжньої демократії і права. Люди позбувалися страху, починали сміливіше й вільніше думати й говорити.

Першими відчули й усвідомили цю свободу інтелігенти. Ще в 1953 р. вийшла дебютна книга Д. Павличка «Любов і ненависть», а в 1957 р. Л. Костенко «Проміння землі» — митців, які стали немовби «предтечами» шістдесятництва, а згодом на рівних улилися в цей широкий соціокультурний рух. У 1961 р. з'являється низка «кардинально» нових творів: М. Вінграновського «З книги першої, ще не виданої», вірші лікаря В. Коротича «Бетховен», І. Драча «Ніж у сонці. Феєрична трагедія в двох частинах», «Зелена радість конвалій» Є. Гуцала, публікації В. Симоненка, В. Стуса, Григора Тютюнника, Б. Олійника, Р. Іванчука... Молоді таланти намагалися позбутися нагляду й тиску КДБ, гуртувалися самочинно, виходячи зі справжніх ідейно-естетичних інтересів. Вони збиралися, зокрема, на київській квартирі І. Світличного, яка на початку 1960-х рр. стала своєрідним центром національної культури.

Наступного, 1962 р., гарматним залпом «вистрелили» у світ перші поетичні збірки М. Вінграновського («Атомні прелюди»), В. Симоненка («Тиша і грім»), І. Драча («Соняшник»), Б. Олійника («Б'ють у крицю ковалі»), книги малої прози В. Дрозда («Люблю сині зорі») та Є. Гуцала («Люди серед людей»). Це був таки справді — вибух. Хвиля творчої свободи явила Україні й світові плеяду митців, імена яких на той час були незнайомими й новими, а тепер є славою й гордістю нації. Саме їх стали називати шістдесятниками. Хоча, на думку Максима Рильського, охрестили так це гроно обдаровань дещо поспішно й невдало, та термін «шістдесятники» так і зостався в історії. Здивоване й мало не шоковане суспільство, відвикле від зухвалих новацій як вияву природної зміни поколінь, одначе, відразу збагнуло: з'явилася нова генерація творців, які прагнуть сказати власне, оригінальне слово — як виявилось згодом — не лише в мистецтві, але й у суспільному житті.

Реакція на свідоме новаторство двадцятип'ятилітніх «порушників супокою» була різною. Щойно читацька публіка трохи отямилася від перших вражень, розгорілися дискусії на вічні теми: батьки і діти, традиції чи новаторство. На М. Вінграновського, В. Коротича та особливо І. Драча посипався град звинувачень у навмисній незрозумілості, затуманеності поетичного мислення, силуваній оригінальності... Та в цій запальній полеміці пролунали й інші голоси — на захист новаторів 60-х стали посивілі новатори 20-х: П. Тичина й М. Рильський, трохи молодший від них А. Малишко...

Започатковане насамперед поетами, шістдесятництво невдовзі набуло масштабу універсального соціокультурного феномену: літературно-мистецького, філософсько-ідеологічного, наукового, суспільно-політичного. В осерді цього руху були такі митці: поети (Д. Павличко, Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Коротич, Б. Олійник, В. Стус, І. Калинець); прозаїки (Григор Тютюнник, Є. Гуцало, В. Дрозд, В. Шевчук, Р. Іваничук, Н. Бічуя); майстри художнього перекладу (зі старших — М. Лукаш, Г. Кочур, з молодших — А. Перепадя й А. Содомора); літературні критики (І. Світличний, І. Дзюба, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська); малярі та графіки (О. Заливаха, А. Горська, В. Зарецький, Г. Севрук, Л. Семикіна, В. Кушнір, Г. Якутович, І. Остафійчук, І. Марчук); кіномитці й театральні діячі (режисери С. Параджанов, Ю. Ілленко, Л. Осика, Л. Танюк, актор І. Миколайчук); композитори (В. Сильвестров, Л. Грабовський, Л. Дичко, М. Скорик, В. Івасюк); публіцисти та правозахисники

(В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Марченко, В. Мороз, О. Тихий, Ю. Литвин, М. Осадчий, Михайло та Богдан Горині, М. Зваричевська) та багато інших.

У 60-х рр. ХХ ст. відбувся перегляд морально-етичних цінностей у житті та літературі, загострилося питання правди та історичної пам'яті. Свій варіант зведення рахунків із несправедливим минулим і сучасністю запропонував М. Стельмах у романі «Правда і кривда». Він одним із перших в УРСР звернувся до забороненої теми — голодомору 1932–1933 рр. та сталінських репресій («Дума про тебе», «Чотири броди»), хоча повністю розкрити її з огляду на тогочасну цензуру йому не вдалося.

У цей час письменників надихали новітні здобутки НТР: розщеплення атома, з'ясування молекулярної структури ДНК й особливо — польоти в міжпланетний простір. Проте з орбіти планета видалася такою крихтною й безборонною, що невдовзі на зміну романтиці нестримного освоєння космосу прийшло тверезе усвідомлення крихкої беззахисності всезагальної гармонії. До того ж віра в людину й любов до людини втілювалися насамперед у несамовито-щирій любові до України, вірі в непоборну силу її народу, його провідну місію. Тому у своїх виступах і публікаціях І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Дзюба не дуже голосно, але іронічно й дошкульно критично оцінювали методологію соціалістичного реалізму; поезії В. Симоненка несли якийсь особливий новітній «шевченківський» дух. Популярність Симоненка та Драча виходила за межі усталеного й викликала роздратування в офіційних колах». Зіткнення шістдесятників із системою було неминучим. Назривав відкритий конфлікт із режимом. Тим паче, що на той час шістдесятництво вже гуртувалося не тільки довкола приватних «кухонних» осередків, але й в офіційно зареєстрованих громадсько-культурних організаціях — зі статутом, «керівними органами», плановими заходами. У Києві це був Клуб творчої молоді «Сучасник» (голова — Л. Танюк), у Львові — «Пролісок» (на чолі з М. Косовим), імпульсом до створення якого став творчий візит до галицької столиці І. Дзюби, М. Вінграновського та І. Драча 1962 р. Тут збиралися, щоб обговорити мистецькі й громадські питання, послухати гарну поезію й музику; клуб організував творчі вечори, вистави, виставки. Лунали гострі думки й «заборонені» слова — «Україна», «нація» (замість «УРСР», «радянський народ»), поширювалася «нерекомендована» чи й просто «крамольна» література, зароджувався «самвидав». Але період загальної ейфорії був досить коротким.

Уже в жовтні 1964 р. зняли Хрущова; на його місце прийшов Л. Брежнев. А в серпні–вересні 1965 р. Україною прокотилася хвиля політичних арештів. Серед тих, хто потрапив за ґрати, переважно були шістдесятники: критик І. Світличний, маляр О. Заливаха, правозахисники В. Мороз, брати Горині... Почалася ера лицемірства й брехні, доносів і наклепів, закритих судів і публічних покаянь, тюрем і спецбожевільень, а то й фізичних розправ, замаскованих під кримінальні злочини (наприклад, звірячі вбивства художниці А. Горської, композитора В. Івасюка). А 4 вересня 1965 р. під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у київському кінотеатрі «Україна» І. Дзюба виступив із заявою-протестом проти арештів української інтелігенції. Його підтримали В. Чорновіл, В. Стус, який, незважаючи на крики в залі, голосно вигукнув: «Хто проти тиранії, встаньте!». Відважні піднялися. Решта залишилися сидіти. Усі відчували: настав час вибору. Або відстоювати свої позиції «до кінця», або «пристосуватись» до нових умов життя, або «демонстративно» замовчати. Саме перед таким вибором постали шістдесятники. Їхня юність закінчилася разом із першими арештами.

Друга хвиля арештів прокотилася 1972 р. (тоді забрали В. Стуса, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюбу, І. Калинця...) — багатьох із них змусила передчасно посивіти.

1980-ті рр. — третя хвиля. Розпочалася жорстока боротьба комуністичного режиму з інтелігентами-гуманістами, яких зазвичай проголошували «буржуазними націоналістами».

Головних варіантів виходу з цієї кризової ситуації було всього три:

- *дисидентство* (від лат. *dissidens* незгодний) — активне інакодумство, відкрите протистояння тоталітарному режимові, цілковите неприйняття його псевдоідеалів і псевдоцінностей, опозиційна громадська діяльність — геройська відданість приречених на страту, свідомих своєї приреченості (В. Стус, І. Світличний, А. Горська...);
- «внутрішня еміграція» — самоізоляція у власному внутрішньому світі, втеча в мовчання (Л. Костенко, В. Шевчук, М. Коцюбинська...);
- *конформізм* (від лат. *conformis* — подібний, відповідний) — намагання ціною моральних та ідейних вчинків урятувати власне життя й кар'єру; пасивне сприйняття нав'язуваної ідеології, підпорядкування «правилам гри» тоталітаризму заради фізичного виживання (Д. Павличко, І. Драч, В. Коротич...)

Перші гнили по тюрмах і висловлювали свою незгоду з політикою тоталітаризму через виснажливі голодування й відкриті листи протесту; другі намагалися хоч якось підтримати своїх братів по той бік колючого дроту (хто плиткою шоколаду, хто книжкою чи випискою з важливої статті в періодиці, хто — просто добрим словом у листі, якимось дивом пропущеному в «зону») і писали «в шухляду» (часом навіть без щонайменшої надії на друк); треті в цей час друкували сотні віршів і статей в періодиці, видавали десятки книжок з обов'язковими «паровозами» (програмовими поезіями про партію й Леніна, які «витягували на собі цілу збірку», уможливлючи її вихід у світ), обіймали високі посади у видавництвах, редакціях, творчих спілках, органах державної влади, отже, не тільки прямо не виступали проти системи, але й оспівували її. Проте навряд чи ми маємо моральне право засуджувати других чи третіх, тому що ніхто з нас не може бути впевненим, що на їх місці неодмінно залишився б героєм. Однак це не заважає нам схилити голову перед тими, хто навіть у жахливих умовах «виправно-трудова», а насправді — концентраційних таборів і поселень продовжував писати твори неперевершеної художньої вартості.

Серед світоглядних засад шістдесятників слід виділити:

- лібералізм (*культ свободи в усіх її виявах: свободи особистості, нації, свободи духу*);
- гуманізм та антропоцентризм (*культ людської особистості — центру Всесвіту*);
- духовний демократизм (*культ простої, звичайної людини-трудівника*);
- духовний аристократизм (*культ видатної творчої особистості*);
- моралізм та етичний максималізм (*культ моральності як абсолютного мірила людських вчинків*);
- космізм (*усвідомлення «планетарної причетності» людини як частинки Всесвіту до космічних процесів*);
- активний патріотизм (*любов до Батьківщини й рідного народу*) і національна самосвідомість, сакральне сприйняття рідної мови та історичної пам'яті як оберегів нації;
- культурництво (*відстоювання справжньої, високомайстерної культури-творчості*).

Досить розмаїто постає жанрова система «шістдесятників» (лірична поезія, балади, притчі, етюди, поеми, сонети, рубаї, ліричні новели, історичні романи, роман у віршах, химерна проза) і проблемно-тематичні обшири: традиційні (природа, Вітчизна,

народ, історична пам'ять, людина у всьому багатстві її проявів — суспільне життя, моральність, кохання, творчість) та нові теми (підкорення космосу, етична правомірність НТР, стандартизація особистості в умовах новітнього міщанства).

Отже, явище «шістдесятництва» було неоднозначним як за творчими постатями, так і за стильовими течіями та ідейно-естетичними вподобаннями. Тут є й модерністи (І. Драч, В. Голобородько, М. Воробйов), і неоромантики (М. Вінграновський, Р. Лубківський), і неонародники (В. Симоненко, Б. Олійник), і постмодерністи (В. Стус). Таке розмаїття свідчило про багатство відновлюваної української літератури. Воно не вкладалося в жорсткі рамки «соціалістичного реалізму», загрозувало його існуванню, і тому радянська влада та слухняна критика (М. Шамота й ін.) намагалися його дискредитувати, звинувачуючи в «естетизмі», «абстракціонізмі», відірваності від життя тощо.

2. Виступ учнів із доповіддю про життєвий і творчий шлях В. Симоненка

Народився Василь Андрійович Симоненко 8 січня 1935 р. в селянській сім'ї в Біївцях Лубенського району на Полтавщині. Дитинство припало на роки війни, було трудним, голодним, зроставав Василь без батька, який залишив сім'ю. Мати тяжко працювала, заробляючи на шматок хліба. Допомогали дідусь і бабуся:

В мене була лиш мати
Та був іще сивий дід, —
Нікому не мовив «тату»
І вірив, що так і слід, —

так згадував майбутній поет у поезії «З дитинства».

Бабуся й дідусь дуже любили свого кмітливого внука. Їхню любов та турботу пам'ятав Василь до останніх днів свого короткого життя. Може й не дивно, що дідова смерть глибоко потрясла тодішнього восьмикласника, викликала більші роздуми про суть життя, які згодом вилилися у вірші «Дід умер» та оповідання «Дума про діда».

Ходив до школи далеко, аж за дев'ять кілометрів. «як на мої чотирнадцять років, то це не так уже й мало», — згадує письменник в оповіданні «Дума про діда».

1952 р. Василь Симоненко вступив на факультет журналістики Київського університету, де водночас із ним навчався Ю. Мушкетик, В. Шевчук, Т. Коломієць.

Студентське життя було багате на дружбу, на цікаві особистості, творчі суперечки, мрії про майбутнє. Щоб якимось полегшити

своє матеріальне становище, а ще, мабуть, щоб набути газетярського досвіду, практики журналістської роботи, В. Симоненко працює секретарем в університетській багатотиражці.

У роки навчання продовжує писати, але з друком своїх творів не поспішає.

По закінченні університету Василь працює в газеті «Черкаська правда», потім — у «Молоді Черкащини», власним кореспондентом «Робітничої газети». Як журналіст, він сміливо вторгався в різні сфери життя, різко критикував вияви бюрократизму, неуваги до трудівників, теплим словом відгукувався про добрих людей.

Як відомо, напровесні 1960 р. в Києві, з волі пробудженого «відлигою» юнацтва був заснований Клуб творчої молоді. На суспільно-політичній арені з'явилася ініціативна й динамічна громадська інституція, яка ставила своєю метою об'єднати духовні й фізичні зусилля молодого покоління для розбудови оновленої України. Пізніше, у літературі поетів, які належали до цього Клубу, почали називати шістдесятниками. Хоча на той час Симоненко жив і працював у Черкасах, проте з Аллою Горською й Іваном Драчем, Ліною Костенко й Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком і Василем Стусом, Миколою Вінграновським і Михайлом Брайчевським він став душею й окрасою цього Клубу. Охоче роз'їжджав по Україні, як загально визнаний поет брав участь у літературних вечорах і творчих дискусіях, виступав перед робітничою та сільською молоддю, прагнучи пробудити в душах ровесників жагу до національного відродження.

Саме за участю В. Симоненка на основі незаперечних речових доказів для людства були відкриті братські могили жертв сталінізму на Лук'янівському й Васильківському кладовищах, у хащах Биковнянського лісу. За його участю тоді ж був написаний і відправлений до Київської міськради Меморандум із вимогою оприлюднити ці місця печалі й перетворити їх у національні меморіали.

Смерть дватцятивосьмирічного лицаря української поезії уже три десятиліття оповита туманом загадок, легенд, міщанських пліток.

Навколо причин смерті В. Симоненка ходило чимало чуток. Пізніше В. Онойко згадував, що після звістки про затримання Симоненка за ним дозволили приїхати тільки після того, як у справу втрутився секретар Смілянського міськкому партії. Василь «сів на передне сидіння поруч з шофером, повернувся до нас і закотив рукава сорочки:

— Ось, подивіться...

Ми жажнулися: усі руки були в синцях.

— А на тілі, здається, ніяких слідів. Хоча били. Чим били, не знаю. Якись товсті палиці, шкіряні і з піском, чи що. Обробили професійно. І цілили не по м'якому місцю, а по спині, попереку. Коли везли туди (до камери), погрожували: ну, почекай, ти ще будеш проситися, на колінах повзатимеш».

Далі були побої в районному відділку міліції. Побої особливо жорстокі, біль яких невимовно мучив Симоненка до самої смерті. Трохи більше як через рік після цього — 14 грудня 1963 р. — він помирає.

Проте офіційною версією смерті 28-річного поета так і залишилося повідомлення про рак.

Після смерті в 1964 р. вийшла друга збірка поезій «Земне тяжіння». У 1965 р. вийшла збірка його новел «Вино з троянд». Через три роки по смерті вийшли «Поезії», де вміщено вірші з попередніх збірок і ще 20 не опублікованих творів. А потім — мовчанка, наче й не було В. Симоненка і його творчості.

Тільки у 1981 р. вийшла збірка «Лебеді материнства», а в 1984 р. ще одна збірка «Поезії», яку видали друзі поета. У другій половині 1980 — на початку 1990 рр. у журналах опубліковано невідомі твори поета. Він прийшов до нас провісником нової доби України. Короткий спалах його життя став незгасною зіркою його поезії.

Патріотична лірика, любов до рідної України посідає визначальне місце у творчості Симоненка. І не даремно. В. Симоненко знайшов проникливі, яскраві образи, щоб передати силу любові до Батьківщини, до рідної української землі.

Україна для поета — найдорожче у світі. Він називає її «дивом», своєю «молитвою, віковою розлукою» — бо ж вічно вона знемагала в боротьбі проти сильніших ворогів, часто майже безнадійній. Як і в інших поезіях, Симоненко говорить, що живе й творить лише заради України:

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать америки й росії,
коли я з тобою говорю.

3. Теорія літератури. Віршові розміри (повторення)

Віршовий розмір або *метр* (грец. *metron* — міра) — поширений у силабо-тонічній версифікації термін для позначення особливостей ритмічної одиниці, покладеної в основу певного віршо-

вого твору, власне — міра вірша, його загальна схема, з якою узгоджуються його елементи (ямбічний розмір, дактилічний розмір тощо).

Ямб — двоскладовий віршований розмір з наголосом на другому складі (○—).

Хорей — двоскладовий віршований розмір з наголосом на першому складі (—○).

Дактиль — трискладова стопа з наголосом на першому складі (—○○).

Амфібрахій — трискладова стопа з наголосом на другому складі — наголошений серед ненаголошених — у стопі (○—○).

Анапест — віршований розмір з трьох складів із наголосом на останньому (○○—).

Пірихій — допоміжна стопа, що складається з двох коротких складів, може замінити ямб або хорей, але самостійно не вживається й на визначення віршового розміру не впливає (○○).

4. Робота в групах

I група аналізує «Задивляюсь у твої зіниці...», II група — вірш «Я...».

Орієнтовний план аналізу поетичних творів

1. Вид поезії.
2. Тема твору.
3. Філософічність, психологізм поезії.
4. Ліричний герой. Хто він і який?
5. Який образ є внутрішнім стрижнем твору?
6. Чи є в поезії символи? Їх зміст і значення.
7. Які мовні засоби сприяють емоційному наснаженню твору?
8. Віршовий розмір, особливості рими.
9. Своєрідність художньої форми, художня деталь.
10. Яке почуття домінує у вірші (сповідь, сум, щирість...)?
11. Як досягає автор динаміки образу?
12. Авторська оцінка зображуваного.
13. Цілісність твору. Провідна його думка.
14. Духовно-естетична цінність поезії.

Матеріал для вчителя

«ЗАДИВЛЯЮСЬ У ТВОЇ ЗІНИЦІ...»

У поетичній спадщині В. Симоненка чимало віршів адресовано Батьківщині («Україні», «Задивляюсь у твої зіниці...», «О земле з переораним чолом...», «Земле рідна» та ін.). Національна самосвідомість, діалог з народом, поставленим у злиденні, варварські

умови буття, звертання до джерел козацького минулого — то визначальне підґрунтя майже всієї громадянської лірики.

Поезія В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...» починається рядком, який налаштовує на зустріч із коханою ліричного героя. Але ця кохана — Україна, мати, з якої герої не полишає дивуватися, якою пишається, заради якої творить. Гордо й відверто заявляє поет, що Батьківщина для нього — найважливіша, хоч і говорить він про це рідко через напружений сучасний темп життя, через те, що йому треба боротися з ворогами, бо «ще не всі чорти живуть на небі, Ходить їх до біса на землі». Але йому потрібні й друзі, бо без них він не уявляє свого життя. У цій поезії громадянські мотиви поєдналися з особистими, що свідчить про глибокий патріотизм автора, злиття в його душі найсвятішого образу матері з образом батьківщини.

Поезія написана у формі монологу ліричного героя, зверненого до матері-України, у вирі буденної суєти, ліричний герой наче на хвилину зупинився, щоб звести подих, щоб подивитися в материні очі. Побачити все, що приховане в них тільки для сина. Набратися натхнення й сили для подальших битв. Вируюче життя земної кулі постійно перебиває тихий діалог сина-патріота й матері. Тому в поезії стільки звертань: «Україно!», «мамо горда і вродлива», «nene».

Починається поезія з неповторного олюдненого портрета, точніше з очей матері-України:

Задивляюсь у твої зіниці,
Голубі й тривожні, ніби рань.

Та за цією красою — тяжкий життєвий досвід, сторінки рідної історії:

Крешуть в них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Ліричний герой схиляє голову перед матір'ю. Україна ХХ ст. постає перед зором свого сина:

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.

Ця поезія складається з 8-ми строф, але донедавна друкували з них лише 4. Третя строфа, у якій іде мова про щирі інтимні бесіди сина з матір'ю, про щастя бути наодинці з Батьківщиною, повернулася до твору лише нещодавно.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю —
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю!

Задля Батьківщини творчість поета — ті самоцвіти-перли, які віддає він людям, його інтелект працює тільки для неї. Риторичні оклики, звертання підкреслюють схвильованість ліричного героя.

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.

ВІРШ «Я...»

Протягом п'ятнадцяти років забороняли видання творів В. Симоненка: підготовлене видавництвом «Молодь». «Вибране» поета «розсипали й по-живому шматували». Нарешті з горем та інквізиторським редагуванням 1981 р. вийшли його «Лебеді материнства». Поета народжують гнів і любов. Гнів і любов народили Василя Симоненка. Великий, праведний гнів проти приниження людини, знищення її людської гідності. Тому, можливо, центральною у творчості поета вважається патріотична тема — любові до України, її безталанного народу (і в цьому — пряме продовження шевченківських традицій), поєднана з ідеєю самоцінності, неповторності людського «я». Сонет «Я» написано 1955 р., задовго до відомого однойменного вірша «Я...»: «Ми — не безліч стандартних «я», А безліч всесвітів різних».

Вірш «Я...» В. Симоненка — лірична сповідь поета про своє «я» — горде, безкомпромісне, гідне звання людини. Бездушне чиновництво намагалося зробити з народу «сіру слухняну масу», бездумного «гвинтика» великої машини, що їде в якийсь міфічне «світле майбутнє». Кращі представники нації протестували проти цього, боролися, бо кожна людина — неповторна, і «ми — не безліч стандартних «я», а безліч всесвітів різних». Тож треба навчитися поважати себе, тому що «тільки тих поважають мільйони, хто поважає мільйони «я». Людина — це цілий світ. «На світі безліч таких, як я, але я, їй-богу, один».

VI. Підбиття підсумків уроку

У яких же «гріхах» можна було звинувачувати людину, поета, який помер у 28-річному віці й створив книгу дивовижно чистої лірики, що гідна стати здобутком української класики? Хіба що

в пронизливій любові до людини, до свого народу, до України, якій у всі часи належатиме творчість її вірного сина як неоціненний духовний скарб.

Учні пояснюють епіграфи уроку

Василь Симоненко прожив 28 років. Та він назавжди увійшов в історію рідної культури своїм болем за долю України, тривогами за Всесвіт, ліричним звучанням своїх інтимних творів, у яких зворушує краса й щирість почуттів.

Отже, патріотизм, вірність рідній Україні, безмежна любов до свого народу, його культури — ось основні мотиви лірики Василя Симоненка.

«...Гніву і ненависті тільки вистачає лише для того, щоб зруйнувати щось. Але ненависть не може будувати. Перетворює, оновлює і завітчує землю тільки любов — любов до рідної землі, до людей, до праці» (В. Симоненко).

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал конспекту.
2. Вивчити напам'ять одну з поезій В. Симоненка (на вибір).
3. Написати твір-мініатюру «Я читаю Василя Симоненка».

В. Г. Сухенко

Урок № 43

ДМИТРО ПАВЛИЧКО.

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПОЕТА, ПЕРЕКЛАДАЧА.

ПІСНЯ «ДВА КОЛЬОРИ», ЩО СТАЛА НАРОДНОЮ

Мета: подати найосновніші відомості про Д. Павличка, охарактеризувати мотиви його творчості, пояснити популярність пісенної лірики поета; розвивати естетичний смак, відчуття краси форми й змістової глибини поетичного образу; формувати національну свідомість громадянина України.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Д. Павличка, аудіозапис пісні «Два кольори» Д. Павличка та «Пісні про рушник» А. Малишка.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Учні читають напам'ять поезії В. Симоненка та твори-мініатюри.

III. Мотивація навчальної діяльності школярів

Оцінка Д. Павличка літературними критиками

- Поет має гостре око, він уміє не тільки дивитись, а й бачити (*Максим Рильський*).
- Поет від Бога! Але чимало написав і зайвого. Щось відсіється, а зостанеться золоте зерно (*Олесь Гончар*).
- Дмитро Павличко — це мислитель, достойний продовжувач Івана Франка, каменяря нової доби (*Олесь Гончар*).
- Він з перших днів катренів став на ту тверду каменярську дорогу копіткої впертої роботи, без зовнішнього блиску і словесної пишноти, без сухозлотиці дешевих метафор і рим, як стає молодий коваль до горна, певний своєї правоти і правди, з надією, що викуваний плуг прокладе борозну і знайде мужнє слово породить пісню (*Андрій Малишко*).

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

Біографію видатного українського поета, критика й літературознавця, перекладача та публіциста Дмитра Павличка можна простежити за його творчістю.

Народився поет 28 вересня 1929 р. в с. Стопчатові на Івано-Франківщині в багатодітній родині, «коли копати картоплю мати з батьком йшли» — «тверда земля Дмитрові була за ліжко, шорсткий киптар за пелюшки». Доля судилася поетові така, як і всім українцям, та ще бідакам: нужда, тяжка праця, бідненька освіта — такий шлях і слався сину лісоруба. Кліни та знущання за рідну мову, за босі ноги...

Початкову освіту поет розпочав здобувати в польській школі в Яблуневому, де «за мову мужицьку не раз на коліна довелось у школі ставати...». Вересень 1939 р. приніс зміни — школа рідною мовою (Коломийська гімназія, де опанував німецьку мову та латинь), десятирічка у Яблуневі, українські книжки. Про це молодий поет захоплено пише у вірші «1939 рік». Забуяв поетичний талант, народилися перші вірші, а далі й книжки — писав щиро молодий поет і про визволення, і про партію, і про нову Радянську Батьківщину (чи міг він розібратися в складнощах часу, прозирнути в майбутнє, досягнути колонізаторські імперські плани?!). Та попри те все «У дитячому серці жила Україна»!

З осені 1945 р. по літо 1946 р. поет був ув'язнений за сфабрикованим сталінськими каральними органами звинуваченням у приналежності до УПА.

1948 р. Дмитро Павличко вступає на філологічний факультет Львівського університету, де вивчає українську мову та літературу. Студентом очолює літературну частину Львівського театру юного глядача, згодом — відділ поезії журналу «Жовтень» (1957–1959). Уже 1 січня 1951 р. в газеті Львівського університету «За Радянську владу» публікується перший вірш Павличка «Дві ялинки». 1953 р. поет вступає до аспірантури досліджувати сонети Івана Франка, але невдовзі залишає наукову роботу. Того ж року виходить його перша збірка поезій «Любов і ненависть». 1954 р. за пропозицією М. Бажана Д. Павличка було (заочно) прийнято до Спілки письменників.

1964 р. Дмитро Павличко з родиною переїхав до Києва й очолив сценарну майстерню кіностудії ім. О. Довженка. За його сценаріями поставлені фільми «Сон» (1965) — у співавторстві з В. Денисенком та «Захар Беркут» (1970). З 1966 р. по 1968 р. поет працює

в секретаріаті Спілки письменників України, а з 1971 р. по 1978 р. редагує журнал «Всесвіт». 1977 р. Д. Павличко стає лауреатом Державної премії України ім. Т. Шевченка. Далі працює секретарем СП СРСР із 1986 р., а з 1988 р. — секретарем правління СПУ.

1989 р. Д. Павличка обирають головою Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. Поет є одним із організаторів Народного Руху України, Демократичної партії України.

Протягом 1990–1994 р. Д. Павличко є депутатом Верховної Ради й певний час послом України в Канаді.

1997 р. поета нагороджено орденом «За заслуги» III ст., а 1999 р. — орденом князя Ярослава Мудрого V ст.

З жовтня 1995 р. до травня 1998 р. поет був Надзвичайним і Повноважним Послом України в Словацькій Республіці. Також Д. Павличко був Послом України в Республіці Польща в період з весни 1999 р. по лютий 2002 р. (завдяки його старанням у центрі Варшави в березні 2002 р. було споруджено пам'ятник Тарасові Шевченку). 2004 р. за визначний особистий внесок у розвиток української літератури, створення вершинних зразків поетичного слова, плідну державну й політичну діяльність поету присуджено звання Героя України з врученням ордена Держави.

З 21 жовтня 2005 р. поет є народним депутатом України. На IV Всесвітньому Форумі Українців (Київ, серпень 2006 р.) Дмитра Павличка було обрано Головою Української Всесвітньої Координаційної Ради.

2009 р. Д. Павличка нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого IV ст.

У літературному доробку Дмитра Павличка — поетичні збірки «Любов і ненависть» (1953), «Моя земля» (1959), «Правда кличе!» (весь тираж (крім кільканадцяти примірників) було знищено), «Чорна нитка» (1958), «Бистрина» (1959), «Днина» (1960), «Пальмова віть» (1962), «Пелюстки і леза» (1964), «Хліб і стяг», «Гранослов» (1968), «Сонети подільської осені» (1973), «Таємниця твого обличчя» (1974, 1979), Вибрані твори у двох томах, «Спіраль» (1984), «Задивлений у будучину», «Поєми й притчі», «Вибрані вірші» (1986), «Покаянні псалми» (1994), «За нас» (1995), «Золоте яблуко» (1998), «Ностальгія» (1998), «Засвідчую життям» (2000), «Наперсток» (2002), «Рубаї» (2003), «Сонети» (2004), «Не зрадь» (2005), «Три строфи» (2007), «Аутодафе» (2008)... Його перу належать такі збірки літературно-критичних статей: «Магістралями слова» (1978), «Над глибинами» (1984), «Біля мужнього слова»

(1988); книги для дітей — «Золоторогий Олень» (1970), «Дядько Дош» (1971), «Де найкраще місце на землі» (1973), «Смерічка» (1982), «Плесо» (1984), «Рідна мова».

Дмитро Павличко є також і визначним майстром перекладу (перекладає з англійської, іспанської, італійської, французької, португальської, їдиш та багатьох слов'янських мов). Своїми перекладами Павличко запропонував нове прочитання творів Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Мікеланджело Буонарроті, Федеріко Гарсія Лорки, Хосе Марті, Сесара Вальєхо, Рубена Даріо, Йогана Вольфганга Гете, Генріха Гайне, Райнер Марія Рільке, Генріка Ібсена, Леопольда Стаффа...

Дмитро Павличко — автор відомих пісенних текстів — «Впали роси на покоси», «Лелеченьки», «Пісня про Україну», «Долиною туман тече», «Явір і яворина», «Я стужився, мила, за тобою», «Дзвенить у зорях небо чисте», «Розплелись, розсипались»... Пісня «Два кольори» (1949) стала народною. На слова поета написали чимало пісень й автори Володимир Губа, Юлій Мейтус, Богдан Янівський, Богдана Фільц, Олександр Ільїв, Микола Литвин, Галина Менкуш, Галина Ільєва. Твори на слова Дмитра Павличка виконують українські співаки Дмитро Гнатюк, Анатолій Мокренко, квартет «Явір», Василь Зінкевич...

Творчий доробок Дмитра Павличка відомий у близькому й далекому зарубіжжі. Окремими книгами виходили його твори російською, естонською, польською, болгарською, угорською, грузинською та слов'янськими мовами.

V. Робота над твором Д. Павличка «Два кольори»

1. Слово вчителя

Материнська пісня... Вона приходить до нас тихими вечорами, добросердна й лагідна, хвилююча й щира, як одвічна любов, що змалечку навіває нам поетичні образи землі й неба, сонця й рясного суцвіття, учить любові до рідного краю, праці, близьких і рідних нам людей та гордості до найсвятішого.

2. Прослуховування аудіозапису пісні

3. Аналіз твору

- Які почуття викликала у вас пісня «Два кольори»?
- З якою піснею і якого автора вона співзвучна? (*«Пісня про рушник» А. Малишка*).

Звучить у записі I куплет «Пісні про рушник» на музику П. Майбороди.

- Визначте: жанр твору (*ліричний вірш*); вид лірики (*особиста*); провідний мотив (*доля людини й материнська любов*); віршовий розмір (*ямб*); тип римування (*перехресне*).
- Про які кольори йде мова у творі? Чому саме їх обрав автор? (*Людину все життя супроводжують два кольори: червоний — то любов, а чорний — то журба. Такими ж нитками, за народною традицією, вишивали рушники та сорочки. Проводжаючи сина в дорогу, мати дала вишитий рушник, як оберіг, як символ своєї любові. І це була найдорожча річ, яку він зберігав протягом довгих років, бо мати ніби вгадала синову долю, вишила її на полотні.*
- Чому пісня Д. Павличка «Два кольори» стала народною? (*Поет дібрав такі задушевні слова, так зумів виразити почуття багатьох людей, що вірш став улюбленою народною піснею для багатьох поколінь. Справді, ця пісня близька до фольклорної традиції і символікою барв, і чисел, і філософією життя. Основний мотив твору — мотив дороги як символу людської долі поєднаний із мотивом материнського благословення...*

Червоне й чорне — найпоширеніше поєднання кольорів в українській вишиванці, що асоціюється з радіщами й печалями, злетами й смутками людського життя...

Ліричний герой, пройшовши через життєві випробування, зберіг найдорогоцінніший скарб — «згорточок старого полотна». Вишиту сорочку — як часточку маминої душі, оберіг, «свої пороги» — як початок і кінець людської долі, її духовні начала Д. Павличко поетизує за допомогою простих і довершених художніх засобів — народної символіки, нечисленних епітетів і метафор. Для поета важливий не зовнішній словесний візерунок, а глибина думок і почувань).

Висновок

Два кольори — дві тривоги, дві нитки душі, що з'єднують в одному візерунку пам'ять про батьків і турботу про дітей, про сучасне й майбутнє. Вони, як живі джерела, що передають від покоління до покоління скарби й багатство пам'яті свого роду, бо саме вони духовно єднають людину з рідною землею.

VI. Асоціативне мислення

З чим асоціюються у вас червоний і чорний кольори?

VII. Творча робота

Написати твір-мініатюру «Червоне — то любов, а чорне — то журба»

VIII. Підбиття підсумків уроку

Нелегкий шлях судився Д. Павличкові. Поет належав до категорії шістдесятників, як і Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч та інші. Саме вони очолювали правозахисний рух 60–70 рр. ХХ ст. в Україні, саме вони били на сполох нашої національної самосвідомості. Тому й Павличкова мова виросла на глибокому знанні українських літературних традицій, на досягненні безмежних скарбів літературної спадщини, що залишили нам Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський. Вона допомагає нам зрозуміти основні риси української культури.

Дмитру Павличкові судилося долею нести вогонь свого таланту людям та вдовж червоно-чорної стежини його життя йдуть поруч із ним два довічні супутники нашого буття — Любов і Журба.

IX. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

X. Домашнє завдання

1. Знати основні відомості про Д. Павличка.
2. Вивчити напам'ять «Два кольори».
3. За матеріалом уроку скласти 12 тестових завдань для самоконтролю.

В. Г. Сухенко

Урок № 44

ІВАН ДРАЧ. «БАЛАДА ПРО СОНЯШНИК» — ПОЕТИЧНИЙ РОЗДУМ ПРО СУТЬ МИСТЕЦТВА

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом Івана Драча; опрацювати ідейно-художній зміст твору «Балада про соняшник»; розвивати вміння аналізувати поетичний твір, зв'язно й грамотно викладати свої думки; виховувати почуття доброти, душевну щедрість.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет І. Драча, збірки творів поета, епіграф.

*Художнику — немає скutih норм.
Він — норма сам, він сам в своєму стилі...*

І. Драч

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Учні виразно читають напам'ять «Два кольори» Д. Павличка.
2. Обмінюються самостійно складеними тестовими завданнями за матеріалом попереднього уроку, виконують та перевіряють роботи однокласників.

III. Актуалізація опорних знань. «Мозкова атака»

- Що необхідно враховувати під час ідейно-художнього аналізу будь-якого вірша?
- Для чого потрібно знати основні факти з життя письменника й особливості його поглядів, опрацьовуючи той чи інший художній твір?
- Назвіть рослини-символи. З якою метою письменники використовують їх у своїй творчості?

IV. Оголошення теми, завдань уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

«Люблю повертати людину очима до сонця. Спочатку поболують очі, зате як поліпшується зір! Світ стає дорожчим, ріднішим,

відчутнішим. Люблю повертати очима до сонця мистецтва. На небі життя побачив його зразу, почав розуміти тільки недавно», — пише Іван Драч.

Особливістю поетичного світу Івана Драча є його постійний, безупинний рух, змінність, розвиток. Це поет, який не створює власних традицій, не знає самоповторів, постійно йде до недосяжних обріїв досконалості. Ніби кожного разу народжуючись знов і знов, провідна зірка його поезії прагне якомога ясніше, виразніше висвітлити драматизм людей другої половини ХХ ст., віднайти гармонію в круговерті страждань і перемог, відкриттів і страхів, злочинів і надій, любові й ненависті, переслідувань і визнань, чеснот і падінь, добра і зла.

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Іван Драч був найбільшим революціонером слова з-посеред шістдесятників, як його називали, «вічний еретик», поет, який шукав нових масштабів художнього мислення. В українській поезії він є продовжувачем традицій Михайла Коцюбинського, Павла Тичини. Творчість його опромінена активністю «повстанців сонця» — протуберанців серця. Сонце стає його символом, сонце й серце стоять поряд, виступають контекстуальними синонімами в поезиці І. Драча:

Та не в дивацтві суть — а в здивуванні,
У вмінні всюди диво світу світлом
Осяяти: потужним світлом серця.

Поезія Драча — це насамперед поезія запитань, а не відповідей, поезія поставлених проблем, спроба докричатися до зір, достукатися до людини. Він шукає виходу, здається, знаходить, сумнівається й знову шукає. Він фіксує живе життя в кожному своєму слові. Отаким словом любові до життя є «Балада про соняшник» Івана Драча.

2. Життєвий і творчий шлях І. Драча

Матеріал для вчителя й учнів

Іван Федорович Драч народився 17 жовтня 1936 р. в с. Теліжинці Тетіївського району на Київщині. 1951 р. в районній газеті був надрукований його перший вірш.

Після закінчення Тетіївської середньої школи І. Драч викладав російську мову та літературу в семирічці сусіднього села Дзвінячого, служив у армії й у віці, коли інші закінчують вищі навчальні заклади, вступив на перший курс філологічного факультету

Київського університету, але навчання не закінчив, був виключений під тиском каральних органів. Влаштувався на роботу в «Літературну Україну».

Закінчив дворічні Вищі сценарні курси в Москві, працював сценаристом на кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка, потім у редакції журналу «Вітчизна».

1961 р. І. Драч опублікував у «Літературній газеті» драму-феєрію «Ніж у сонці», яка відразу привернула увагу критики. Протягом 1962–1988 рр. виходили його збірки: «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1965), «Балади буднів» (1967), «До джерел» (1972), «Корінь і крона» (1974), «Київське небо» (1976), «Шабля і хустина» (1981), «Драматичні поеми» (1982), «Теліжинці» (1985), «Чорнобильська мадонна» (1987), «Храм серця» (1988).

Збірка І. Драча «Корінь і крона» була відзначена Державною премією України ім. Т. Шевченка в 1976 р. У середині 1980-х рр. поет був обраний до правління Київської організації Спілки письменників України, далі — головою, а ще згодом — головою Народного руху України та депутатом Верховної Ради України, керував товариством «Україна», очолював Світовий конгрес українців та Конгрес української інтелігенції (КУІн).

Сьогодні Іван Драч продовжує активну громадсько-політичну діяльність, є головою багатьох республіканських і міжнародних організацій, організатором і членом кількох рухів.

3. Теорія літератури

Іван Драч назвав свій твір про соняшник баладою, але *балада*, зокрема фольклорна, — вид ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом. А значить, «Балада про соняшник» не вкладається в загальноприйнятому розумінні в рамки цього жанру, маючи ознаки то притчі, то медитації, то невеликої поеми.

«Балада про соняшник» — твір незвичний. Йому притаманні баладні елементи фантастики (зокрема, олюднення образів соняшника й сонця, їх «одивнення» за рахунок навмисного заземлення, спрощення), особливий драматизм (адже справжнє потрясіння переживає химерний персонаж із зеленими руками й ногами від дивовижного видава — сонця на велосипеді).

4. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору

«Балада про соняшник». Слово вчителя

Поезія — це правда душі, можливо, тому вона всім зрозуміла й доступна. Відмінність її полягає в тому, що вона вбирає в себе

інші мистецтва: прозу, музику, живопис. Бо всі вони осідають у свідомості людини, впливають на її філософію та сприйняття життя, на ідеологію й почуття, на навколишній світ. У віршах віддзеркалюються всі людські вади й бажання, почуття й думки.

Поезія змушує читати між рядками, бо в ній головне не сполучення слів, а атмосфера, якою вони оточені. Традиційним для письменства є звернення Івана Драча до розкриття важливої ролі поетичного слова в людському житті. Для когось слово — це зброя, для когось — ледве не єдина умова збереження національної свідомості, державності, слово «поезія» святе, воно — молитва.

У творі ж «Балада про соняшник» автор порівнює поезію із сонцем. Здавалося б, звичайне і, так би мовити, буденне порівняння. Але якщо зупинитися на ньому, то можна побачити світло й тепло, які випромінюються із цих слів: сонце — єдина зірка на небесному вимірі, що створює існування на землі, поезія — зірка на небі нашої свідомості, яка творить духовне життя. Без них на землі панували б холод, темрява, пустка, безчуйність. Холод гострих слів, темрява почуттів, духовне запустіння.

5. Виразне й осмислене читання «Балади про соняшник»

6. Аналіз твору

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: балада (модерна).

Провідний мотив: талант бачити красу в повсякденні.

Віршовий розмір: верлібр.

7. Робота в групах. Завдання для учнів

- Назвіть образи, змальовані у творі. Охарактеризуйте їх. (*В Івана Драча соняшник і сонце наділені людськими властивостями, олюднені, як у фольклорі, у народному світосприйманні, за яким довколишня дійсність трактувалася такою ж живою, як і людська, тому в Україні здавна до рослин ставилися, як до істот, наділених душею, що відбилося в багатьох легендах та піснях, а також у літературних творах. Соняшник — завезена рослина, яка відразу вписалася в український краєвид, стала квіткою національного світовідчужання. Очевидно, не останню роль тут відіграла її досконала короно-подібна форма, схожа на сонячну, а також жовтий колір як невід'ємна частина національної символіки. До речі, П. Тичина, ознайомившись із текстом балади І. Драча, записав у своєму щоденнику, що жовтогаряча барва («сонце моє оранжеве») відповідає «характерові творчого сприймання світла українського народу». Водночас соняшник немовби*

підтверджував магичну силу сонця, постійно повертаючи до нього свою квітку, уособлюючи небесне світило на землі.

- Проаналізуйте алегоричність образів соняшника й сонця в баладі І. Драча. *(Алегоричні образи соняшника й сонця чітко вказують, про кого та про що йдеться — про поета й поезію, які самостверджуються на основі буденних реалій. Вони розкривають приховані можливості творчого життя за законами краси, духовного злету. Такий рух пробудженого таланту від «земного» до «небесного» здійснюється у творі І. Драча через образи соняшника, що поєднує в собі ці дві сфери: порив до високості із закоріненням у рідний ґрунт. Вибір образів на роль поезії та поета є досить цікавим. Якщо сонце — символ світла, тепла, чистоти, життя й цілком підходить на роль поезії, то на соняшник як образ поета вибір випав через його національну символіку (хоча рослина й була завезена в Україну).*
- Розкрийте сюжет балади. *(Сюжет твору доволі кумедний: живе соняшник, своєю поведінкою він нагадує звичайного хлопчика, який бігає наввипередки, рве на груші гнилиці, купається коло млина, стріляє горобців з рогатки тощо. Єдину відмінність відзначає автор: у соняшника було шорстке зелене тіло. І одного разу після купання, стрибаючи на одній ніжці, щоб вилити з вуха воду, він побачив сонце, «у червоній сорочці навипуск, що їхало на велосипеді, обминаючи хмари у небі». І соняшник, застигши в німому захопленні, просить, щоб сонце або дало покататися на велосипеді, або посадило його на раму. Хлопчина-соняшник уже ніколи не міг відвернути свою золоту голову від цього видива, від чарів, що навіки полонили його, від звіданих почувань: згадаймо, що наприкінці 50-х років ХХ ст. велосипед ще був незнаною розкішшю, до якої так хотілося долучитися кожному сільському підліткові. І тоді стає зрозумілішим і ближчим цей образ сонця-поезії, хвилинного осявання, бажання подовжити це осявання («Дайте покататися, дядьку!»).*
- Проаналізуйте кульмінаційну думку. *(Ліричний сюжет зводиться до кульмінаційної думки: Поезіє, сонце моє оранжеве! / Щомиті якийсь хлопчисько / Відкриває тебе для себе, / Щоб стати навіки соняшником. На перший погляд, цей вірш — просто весела забавка. Але своєрідний висновок твору примушує визнати, що перед нами не потішна оповідка про дивні події, а притча про красу й силу поезії.*

Павлові Тичині в «Баладі про соняшник» сподобалося, що добре відома в літературі тема обдарованості й таланту була подана цілком по-новому: тільки той творець зможе відкрити сонце поезії, хто, поглянувши на це сонце, навіки ним захопиться).

- Охарактеризуйте художні особливості твору. (У баладі великого значення надається ритмічно-інтонаційним особливостям віршування, смисловій точності слів та словосполучень, синтаксичному паралелізмові, що властиво верлібру (вірш без рими й розмірів з довільним чергуванням рядків різної довжини):

*В соняшника були руки і ноги,
Було тіло, шорстке і зелене,
Він бігав наввипередки з вітром,
Він вилазив на грушу і рвав у пазуху гнилиці)*

VI. Узагальнення вивченого

1. Проаналізуйте епіграф уроку «Художнику — немає скutih норм. Він — норма сам, він сам в своєму стилі...».
2. У чому простежується новаторство Івана Драча? (В одному поетичному творі спостерігається новаторство І. Драча в жанрі балади, у ритмічно-інтонаційних особливостях твору й неординарному розкритті теми.
Майстерність митця виявляється також в умінні побачити по-новому ті явища й процеси життя, повз які решта людей проходить, навіть не помічаючи їх)
3. У стислій письмовій формі висловіть думку: «Поезія — це...».

Слово вчителя

Із появою сонця оживає соняшник і починає слідкувати за ним. Так прокидаються люди, які знайшли поезію у своєму серці.

У творі «Балада про соняшник» описане «золоте німе захоплення» поезією — недосяжним «сонцем на велосипеді» — маленького хлопчика-халамидника, що просить покататися хоч на рамі. Народжений на землі, він назавжди пов'язаний зі світилом. Тільки люди, захоплені поезією, можуть провести інших у світ, де здійснюються мрії й банальність стає незвичайністю.

«Балада про соняшник» у кожного викликає різні асоціації й почуття. Хтось відчуває те, що відчуває кожен з нас, прокинувшись сонячного ранку вдома й знаючи, що попереду канікули. Дехто на запитання, якими кольорами розмалював би він цей твір, відповів, що тільки світлими, теплими й сяючими. Але

є те, що єднає ці почуття й асоціації, — вони обов'язково позитивні, добрі, милі, адже життя прекрасне тим, що кожної миті кожен із нас має можливість відкрити для себе нову, дивовижну грань світу.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

1. Окреслити творчу еволюцію І. Драча.
2. Написати відгук на «Баладу про соняшник».
3. Підготувати повідомлення про М. Вінграновського: «Життя і творча діяльність поета», «Збірка інтимної лірики «Цю жінку я люблю».

В. Г. Сухенко

Урок № 45**МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ — ПОЕТ, ПРОЗАЇК,
КІНОМИТЕЦЬ. «СЕНЬЙОРИТО АКАЦІЄ, ДОБРИЙ ВЕЧІР..».
НЕСПОДІВАНА АСОЦІАТИВНІСТЬ, БУЙНА ФАНТАЗІЯ,
ОБРАЗНА ДЕТАЛЬ ПОЕЗІЇ**

Мета: подати основні відомості про творчість Миколи Вінграновського; охарактеризувати ідейно-стильові особливості його поезій; розвивати асоціативне мислення, уміння виділяти й пояснювати засоби поетичної мови, визначати віршовий розмір, зв'язно висловлювати власне ставлення до розглянутої поезії; формувати духовну особистість школяра.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет М. Вінграновського, збірка творів поета, питання для експрес-опитування, таблиця «Проблемне завдання», індикатор засвоєння матеріалу, повідомлення учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Перевірка домашнього завдання****1. Експрес-опитування**

- Де й коли розпочався життєвий шлях Івана Драча? (*17 жовтня 1936 р. в селі Теліжинці на Київщині*).
- Яку освіту він отримав? (*Середня школа в Тетіїві, Київський університет (не закінчив), вищі сценарні курси в Москві*).
- Де й ким працював Іван Драч? (*Викладач російської мови одразу по закінченню школи в сусідньому селі, журналіст газети «Літературна Україна», «Зміна», журнал «Вітчизна», кінодраматург на студії ім. О. Довженка*).
- Які факти з біографії Івана Федоровича Драча говорять про його активну громадянську позицію? (*1966 р. — процеси над українською інтелігенцією. Протест — участь в усіх акціях. Був головою Народного Руху (перше скликання), нині очолює*

Конгрес української інтелігенції, товариство «Україна», Світовий конгрес українців)

- Чи можна назвати його «кабінетним поетом»? (*Ні, він постійно серед людей — літераторів, кіномитців, у колі сім'ї чи друзів, різних громадських і політичних діячів. Він відвідав багато країн, поширюючи в них українську культуру*)
- Чим відрізняється поезія Івана Драча від поезії інших авторів? (*Оригінальність тематики, образів, незвичайність метафор, порівнянь, і ще — жанрова різноманітність: етюди, балади, сонати, пісні, романси, симфонії, а поруч — вірші, елегії, поеми, оди, замовляння, некрологи й навіть пейзажі — і все це в кольорі, у звуці, у русі*)

2. Учні зачитують відгуки на «Баладу про соняшник»

III. Оголошення теми, завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

«Поезія Миколи Вінграновського — це стихія, що в ній цілковито відсутня якась навмисна спрямованість, передбаченість. Постійне переливання настроїв, станів, натхненна гра уяви. Ніколи не вгадати, про що він говоритиме за мить, що зрине дивовижно з глибинних нутрів його душі і який настрої хвилику його огорне й хвилику спаде, щоб поступитися місцем іншому... Усе, чого коли-небудь сягав його душевний зір і що чутно чи нечутно торкалося колись його душі, — усе воно живе в ньому постійно, глибоко жевріє здатною щомиті спалахнути живою жариною; живе, готове щохвилі полинути водоспадом, упасти росинкою чи вдарити громом — з найнепомітнішого і найнесподіванішого приводу» (*Іван Дзюба*).

2. Проблемне завдання

Учні заповнюють таблицю.

Що я знаю з цієї теми	Що я хочу дізнатися	Мої очікування від вивченої теми

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

Опрацювання життєвого й творчого шляху

М. Вінграновського. Слово вчителя

Рік народження Миколи Вінграновського — 1936-й. Той, що дав українській літературі Івана Драча, Володимира Підпалого,

Віталія Коротича; роком раніше народилися Василь Симоненко й Борис Олійник, ще роком пізніше — Євген Гуцало. Майже всі ті, кого пізніше назвали поколінням шістдесятників, хто разом із трохи старшими Григором Тютюнником, Ліною Костенко, Дмитром Павличком, Віктором Близнецем та трохи молодшими Валерієм Шевчуком, Володимиром Дроздом та іншими ознаменували нову хвилю в українській літературі, визначали обличчя молодого тоді літературного покоління.

Повідомлення 1. Життя й творча діяльність поета

Микола Вінграновський народився 1936 р. в селі Богопіль (нині Первомайськ) Миколаївської області. Закінчив Інститут кінематографії в Москві, де познайомився з Олександром Довженком, який мав значний вплив на формування поета.

М. Вінграновський — кіноактор, кінорежисер і сценарист. У Довженковому фільмі «Повість полум'яних літ» виступив у ролі Івана Орлюка.

Перші вірші з'явилися 1958 р. на сторінках журналів «Дніпро» та «Жовтень» («Дзвін»). Навчався на акторському відділі Київського інституту театрального мистецтва. Ще студентом зіграв головну роль у художньому фільмі «Повість полум'яних літ», автором якого був Олександр Довженко. Автор книжок віршів «Атомні прелюди», «Сто поезій», «Поезії», «На срібнім березі», «Київ», «Губами теплими і оком золотим», «Цю жінку я люблю», повістей «Первінка», «Сіроманець», «У глибині дощів», «Літо на Десні», роману «Северин Наливайко». Найповніше видання доробку — «Вибрані твори в трьох томах» (2004).

Постановник десяти художніх та документальних фільмів. Лауреат Державної премії України імені Т.Г. Шевченка, літературної премії «Благовіст», Міжнародної премії Фондації Антоновичів.

Помер 26 травня 2004 р.

Повідомлення 2.

Збірка інтимної лірики «Цю жінку я люблю»

Про кохання М. Вінграновський писав завжди, а своєрідна антологія інтимної лірики письменника 1990 року «Цю жінку я люблю», до якої ввійшли твори більш як тридцятилітнього відрізка творчості, безсумнівно, одна з найкращих в українському письменстві книжок про Любов. Відкривається збірка віршем «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...».

Вінграновський-поет у ній несподіваний і впізнаний, традиційно-класичний і сміливо-новаторський. Здається, що течія його

поезії плине між двох берегів: по один бік — ідея пошуку суспільної та творчої рівноваги й гармонії, ясність і шляхетна простота вірша, висока культура образу, по другий — чуттєвість, дивовижно органічна образність, що містить у собі парадоксальну єдність гармонійного й дисгармонійного, якусь язичницьку стихію пристрасної любові, бентежний дух неспокою. Тож любовна тема в нижці «Цю жінку я люблю» виявлена різнобічно, образи кохання й коханої репрезентовані в багатьох обличчях, настроях, сповнених то мажорних, то мінорних інтонацій.

Справжньою М. Вінграновський уважав поезію, що не скаламучує людську душу: «Нам слів таких потрібно від поетів, Щоб не піднять з душі, як небо не піднять». Цій настанові поет був вірний упродовж життя, перетворивши її на кредо своєї творчості.

Чи не кожна літературна епоха пропонує власну філософію кохання, свій образ Прекрасної Дами. М. Вінграновський подав широку типологію кохання, тонко змальовуючи різні його стадії та грані, кольори та звуки.

Поет простежив різний «вік» кохання. Так, зародження почуттів називається «передчуттям любові»: «Передчуттям любові і добра. І в ці рази я тішусь та радію». Боячись сполохати, ніби пташку, ці почуття, ліричний герой закликає: «Не зрадь хоч раз, не проминися даром, Один хоч раз, передчуття моє» («Передчуттям любові і добра»). А у вірші «Ще молодесенька» очікування кохання втілено у зворушливому образі олюденного серця: «Навшпиньки не ходило, її ще серце під вікном любові».

Здатність людини кохати перетворюється в системі цінностей поета на вагомий критерій вартісності особистості. На думку письменника, людина, що не вміє кохати й не цінує почуттів інших, — убога. Почуття любові виступає у Вінграновського силою, що надихає й відроджує, що може врятувати людське серце від зубожіння. Адже «Любов — не зло», проголошує ліричний герой, а у вірші «Зупинилась тиша тиха і незбудна» закликає: «Йди ж, моя любове, доки твоя воля, коли навіть пройдеш і саму себе...», тому що «Є ще в світі душі і печальні очі, в спраглому чеканні виглядають нас».

Микола Вінграновський у літературі вмів усе. Йому вдавалися дитячі оповідання, великі епічні полотна, кіносценарії... Але в усьому він залишався, насамперед, ліриком.

Кожен поет покоління шістдесятників обирав свій власний творчий порятунок. Вінграновський упіймав і зафіксував найбільш українське та питоме світовідчуття. Це, звісно ж, уплив школи Олександра Довженка, з яким поета звела доля.

«Поет абсолютного слуху», як сказав про нього Григір Тютюнник. Подібне враження справляють класики японського жанру хокку. Вінграновський перевинайшов українську природу й повернув нашій поезії важливу якість і цінність — людську душу. Окрім душі, М. Вінграновського більше нічого не цікавило. Та чи цього не достатньо на одне поетове життя?

Узагалі в найінтимніших поезіях письменника не варто надто дослівно сприймати адресування. Може виявитися, що мова йде «не про ту любов», про іншу. Його мадонна, його Марія, його наречена, подруга, жона, мати, дівчина, Оксана, Надія, дитя, ластів'ятко, Дніпро, Рось — усі і все, кому й чому він звіряється в любові, — усе це зливається в один великий і неосяжний образ. Поет говорить про свою Вітчизну, про Україну в її незбагненності й невизначальності. Вона для нього — в усьому житті.

V. Ідейно-художній аналіз поезії «Сеньорито акаціє, добрий вечір...»

1. Виразне й осмислене читання твору

2. Бесіда з учнями

- *Яка алегорична, незвична картина постає перед читачем? (Очевидно, ліричний герой зустрів своє давно забуте кохання. Кохання, яке приносило більше муки від нерозділених почуттів, ніж радості. Здавалося б, усе минулося. Але ні. Загорілася в душі пожежа, і якщо на початку вірша «осінь зійшла по плечі», то тепер — «вогонь по плечі». Коханню підкоряється будь-хто).*
- *З ким веде розмову ліричний герой? (Ліричний герой веде розмову із акацією, коли «осінь зійшла по плечі», — він уже не юнак, а досвідчений чоловік, котрий багато чого бачив у житті. Пройшов він немало життєвих доріг, «відходились усі мости», відведені долею, і ось одного вечора зустрічає знайому акацію, яка нагадала давно притуплене почуття).*
- *Якими засобами автор передає збуджений настрій героя, збентеженість і хвилювання? (Поет передає за допомогою звертань: «сеньорито акаціє», «пожежо моя», «колюче щастя». Ліричний герой шанобливо звертається до акації на «Ви». Певну доцільність мають емоційно-наснажені речення, які передають стан душі ліричного героя:*

*Коли ж — здрастуйте, добрий вечір...
Ви з якої дороги, пожежо моя?..
Сеньорито, вогонь по плечі —
Осінь, ви і осінній я...)*

- Який віршовий розмір поезії, у чому особливості рими?
- Яке почуття домінує у вірші? (*Поезія М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір» сумовито-іронічна й со-кровенно-лірична*).
- Як досягає автор динаміки образу?
- Яка провідна думка твору?

VI. Творче завдання

Дайте відповідь на запитання ліричного героя: «Що воно за таке — любов?».

VII. Підбиття підсумків уроку

1. Слово вчителя

Головна й домінантна ознака лірики Миколи Вінграновського — оптимістичність і емоційність світобачення ліричного героя. Його переживання завжди напружені й драматичні.

Поет осмислює любов у трьох основних вимірах. У суто особистісному (кохання як глибинна, нерозгадана таємниця серця), суспільному (любов до рідної землі, до України, до народу й просто — до людини, близької й далекої, знайомої й незнайомої) і, нарешті, у глобальних, космічних масштабах як один із законів Всесвіту, основа жаданої гармонії, джерело єдності всіх творчих, життєспраглих сил.

Про що б не писав Микола Вінграновський, він пише не з гніву й тим більше не з ненависті, а з любові. І навіть найгостріші речі зігріті якимось непотьмареним внутрішнім світом, зворушливою людяністю й добротою.

2. Індикатор засвоєння матеріалу

Заповнити таблицю «Чи справдилися ваші очікування від вивченої теми».

Добре завоїв (-ла)	Маю сумніви	Хочу дізнатися більше

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

1. Висловити власне ставлення до розглянутої поезії, вивчити напам'ять вірш «Сеньйорито акаціє, добрий вечір».
2. Підготуватися до презентації міні-проекту «Гармонія крізь тугу дисонансів» (життєвий і творчий шлях Ліни Костенко).

Л. О. Лузан

Урок № 46

ЛІНА КОСТЕНКО. ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИЦІ. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ. «СТРАШНІ СЛОВА, КОЛИ ВОНИ МОВЧАТЬ...», «УКРАЇНСЬКЕ АЛЬФРЕСКО»

Мета: ознайомити старшокласників із життєвим та творчим шляхом Ліни Костенко; розкрити жанрове й тематичне розмаїття її творчості; познайомити з особливостями індивідуального стилю; формувати власне ставлення до таких особистостей, як Ліна Костенко; виховувати любов до поезії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет Ліни Костенко, фотовиставка, виставка творів письменниці, епіграф до уроку, хронологічна таблиця.

Вона працює, як каторжна
Борис Олійник

*А ми ще є. І то найбільше диво,
що цей народ іще раз воскрес.*
Ліна Костенко

*Я вибрала долю собі сама.
І що зі мною не станеться —
у мене жодних претензій нема
до Долі — моєї обраниці.*
Ліна Костенко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотиваційний етап

У нашому житті є багато проблем, які потребують послідовного осмислення, спокійних та розумних міркувань. Існують одвічні питання, які протягом тисячоліть хвилюють людство. Існують питання, але ж і досі не існує на них відповідей. Кожна мисляча людина звертається до цих питань, обмірковує та осмислює головні морально-етичні проблеми нашого життя. Зрозуміло, навряд чи хтось із нас дасть остаточною відповідь на них. Але ж

ми маємо скласти власну думку, особисте ставлення й керуватися ним у своїх вчинках.

Одним із таких важливих філософських питань є питання протистояння неповторного та буденного, творчого підходу й банальності. Це питання широко висвітлювали у своїх творах українські письменники, зокрема й Ліна Костенко. Поетеса підкреслює, наскільки важливо бути особистістю, мати власну точку зору, мислити творчо та неординарно.

III. Оголошення теми, мети уроку, цілевизначення

1. Слово вчителя

Сьогодні ми поговоримо про людину, яка для багатьох уособлює альтернативну, тобто справжню Україну. Той вимір і ту систему координат, від яких, на жаль, чимала (і це прикро) частина суспільства відходить. Яскрава представниця незабутнього й ще не до кінця усвідомленого «феномена шістдесятництва», вона є тим міцним магнітом, що тримає український світ. Прониклива, наділена пророчим даром, сучасниця, вона неодноразово надсилала нам свої перестороги. Зокрема, у романі у віршах «Берестечко», або в книжці «Дві Русі» писала: «... від людства мало що й залежить. Вони делегують повноваження своїм урядам і президентам, а там уже діють такі механізми політики, на які людство має хіба що мінімальний вплив. А надто, коли взяти до уваги, хто стоїть біля пультів світової політики. Час великих постатей, схоже, проминув, дедалі частіше приходять до влади висуванці великих кланів, у практиці яких відсутня етика філософії буття...»

2. Зачитування епіграфів, записи їх у зошити

IV. Сприйняття й засвоєння учнями нового матеріалу

1. Слово вчителя

Незбагненна сила поетичного слова. Ніжне й гнівно-обурливе, пристрасне й розчулене, воно обережно торкається найпотаємніших струн у наших серцях, викликаючи мелодії радості, смутку, любові, надії.

У кожного з поетів свій неповторний голос, своє особливе бачення світу. Читаючи вірші Тараса Шевченка й Лесі Українки, В. Симоненка й М. Вінграновського, І. Драча й Д. Павличка, ми бачимо багатовимірність, різнобарвність усього, що нас оточує, учимося відчувати, сприймати напівтони й напіввідтінки, глибше усвідомлюємо неповторність кожної миті життя. Українську поезію сьогодні важко уявити без Ліни Костенко. У її дивовижному

за красою й силою поетичному голосі гармонійно поєдналися зворушлива ніжність жінки й твердість духу справжнього борця, філософська заглибленість у проблеми буття й пристрасна емоційність трибуна.

2. Презентація міні-проекту «Гармонія крізь тугу дисонансів»

Групи учнів презентують результати своєї роботи, супроводжуючи показом відповідних слайдів, відео.

Усі учні складають тези почутого.

Перша група — «Біографи»

1-й учень. У народі кажуть, що 19 березня прилітають з вирію лелеки — птахи в українському фольклорі обожнювальні й тотемні. Мабуть, саме вони принесли в цей день у далекому 1930 р. в сім'ю ржищівського вчителя немовля-дитину, яка згодом стала Ліною Костенко.

Батьки майбутньої поетеси — високоосвічені порядні люди — учителювали. З ранніх літ прищеплювали дитині високі моральні, етичні та естетичні смаки, подавали літературні, фольклорні та історичні взірці для наслідування. На все життя Ліна перед собою мала приклад батька — Василя Костенка, поліглота-самородка (він знав 12 мов), педагога від Бога, який за потреби міг на найвищому рівні викладати всі предмети в школі. Родина Костенків зазнала суворих переслідувань у роки сталінщини.

Одного страшного дня було заарештовано батька та забрано від сім'ї на цілих десять років. Маленька Ліна тоді ще й не уявляла, що таке бути дочкою «ворога народу», вона просто не могла змиритися в душі, за що й чому її такого доброго, розумного, інтелігентного татка так безцеремонно й брутально принизили, відірвали від неї й матері.

У повоєнні роки Ліна почала відвідувати літературну студію при журналі «Дніпро», який редагував Андрій Малишко.

Вона надовго запам'яталася ровесникам і навіть уже відомим талантам не тільки аристократичною красою, яка свідчила про глибоку духовність допитливого дівчатка-підлітка, а й дивовижно свіжими віршами, оригінальним поглядом на світ і вмінням відтворити побачене несподіваними словами.

Раннє дитинство Ліни минало «над берегами вічної ріки» — понад Дніпром. Коли дівчинці минуло 6 років, родина перебралась до Києва. Тут дівчинка закінчила середню школу, навчалася в педагогічному інституті. 1952 р. вступила до Московського літературного інституту імені М. Горького, який закінчила з відзнакою (1956).

Була однією з перших і найпримітніших у плеяді молодих українських поетів, що виступили на межі 1950–1960 рр. Період так званих «шістдесятників» створив новітні стилі в українській літературі, змусив творити щось нове, атипове, щось авангардне, але, як і завше, безжальне та максимально критичне щодо влади та тодішнього режиму.

2-й учень. На початку 1960 р. брала участь у літературних вечорах київського Клубу творчої молоді, але на своєму літературному шляху довелося Ліні Костенко пережити майже п'ятнадцятилітнє невизнання її як митця. Це був сумний період у житті письменниці зокрема й в історії української літератури взагалі. Хоча й тоді вона писала. Не зламалася, не зневірилася, не занепала духом, а шліфувала своє поетичне слово.

Починаючи з 1961 р., її піддавали критиці за «аполітичність», був знятий з плану знімання фільм за сценарієм Л. Костенко «Дорогою вітрів».

8 квітня 1963 р. на ідеологічній нараді секретар ЦК КПУ з ідеології А. Скаба заявив: «Формалістичні викрутаси зі словом неминуче призводять до викривлення і затемнення ідейно-художнього змісту твору. А що справа саме така, свідчать деякі твори молодих поетів М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко». Це був сигнал до погрому покоління шістдесятників.

1963 р. — зняли з друку книжку віршів Л. Костенко «Зоряний інтеграл», книжку «Княжа гора» зняли з верстки.

1964–1965 рр. були, очевидно, часом переоцінки цінностей, зокрема світоглядних. Л. Костенко не належала до якихось дисидентських організацій, але коли в 1965 р. почались арешти української інтелігенції, підписувала листи протесту проти арештів української інтелігенції. Була присутня на суді над М. Осадчим і М. Зваричевською у Львові. Під час суду над братами Горинями кинула їм квіти. Разом з І. Драчем звернулася до редакції журналу «Жовтень» (тепер «Дзвін») і до львівських письменників з пропозицією виступити на захист заарештованих. Письменники не зважилися на протест, але подали в суд клопотання з проханням передати на поруки Б. Гориня як наймолодшого з заарештованих. Усе це не вплинуло на перебіг судів, але мало величезне моральне значення.

Травень 1966 р. — у Спілці письменників України, де таврували «націоналістичних відщепенців», частина молоді влаштувала овацію Л. Костенко, яка відстоювала свої позиції й захищала І. Світличного, О. Заливаха, М. Косіва й Б. Гориня.

1968 р. — написала листи на захист В. Чорновола у відповідь на наклеп на нього в газеті «Літературна Україна». Після цього ім'я Л. Костенко в радянській пресі довгі роки не згадувалося. Вона працювала «в шухляду».

1969 р. в діаспорі було видано велику збірку «Поезії», до якої ввійшло все краще, створене на той час поетесою, зокрема вірші, що поширювалися в «самвидаві» через заборону тогочасною цензурою.

1973 р. — потрапила до «чорних списків», складених секретарем ЦК КПУ з ідеології В. Маланчуком. Лише 1977 р., після відходу В. Маланчука, вийшла збірка віршів «Над берегами вічної ріки», а 1979 р., за спеціальною постановою Президії ЄПУ, — історичний роман у віршах «Маруся Чурай», що пролежав без руху 6 років.

1977 р. Ліна Костенко повернулась у поезію — вийшла друком її збірка «Над берегами вічної ріки», через два роки — роман у віршах «Маруся Чурай», 1980 р. — збірка «Неповторність», 1987 р. — збірка «Сад нетанучих скульптур». 1989 р. побачила світ збірка «Вибране».

1999 р. був написаний історичний роман у віршах «Берестечко» й окремою брошурою видана лекція «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала», прочитана 1 вересня 1999 р. в національному університеті «Києво-Могилянська академія».

3-й учень. Сім'я Ліни Костенко.

1. Чоловіки.

- Єжи-Ян Пахльовський (1930), польський письменник, однокурсник Л. Костенко під час навчання в Московському літературному інституті імені М. Горького.
- Цвіркунов Василь Васильович, керівник Київської кіностудії імені Довженка в 1960-х рр.

2. Діти.

- Пахльовська Оксана Єжи-Янівна, культуролог.
- Цвіркунов Василь Васильович-молодший, програміст.

3. Відзнаки.

- Почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія».
- Почесний доктор Чернівецького національного університету (2002).
- Лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка (1987, за роман «Маруся Чурай» і збірку «Неповторність»).

- Лауреат Міжнародної літературно-мистецької премії імені О. Теліги (2000).
- Нагороджена Почесною відзнакою Президента України (1992) і Орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (березень 2000).
- Відмовилася від звання Героя України, відповівши: «Політичної біжутерії не ношу!». Присуджено премію імені Франческа Петрарки, якою Консорціум венеціанських видавців відзначає твори видатних письменників сучасності (1994).
- Торонто. Світовий конгрес українців нагородив Л. Костенко своєю найвищою відзнакою — медаллю Святого Володимира (1998).

4. Романи.

«Записки українського самашедшого» (Київ, видавництво «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2010).

5. Поеми.

- «Маруся Чурай».
- «Берестечко».
- «Дума про братів Неазовських».
- «Скіфська одіссея».
- «Сніг у Флоренції».

6. Поезії.

- «Вже почалось, мабуть, майбутнє...».
- «Віяло мадам Полетики».
- «Життя іде, і все без коректур...».
- «На конвертики хат літо клеїть віконця, як марки...».
- «Моя любове! Я перед тобою...».
- «Мій перший вірш написаний в окопі...».
- «Очима ти сказав мені: люблю...».
- «Пастораль XX сторіччя».
- «Пелюстки старовинного романсу».
- «Пісенька з варіаціями».
- «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...».
- «Розкажу тобі думку таємну...».
- «Світлий сонет».
- «Старенька жінко, Магдо чи Луїзо!..».
- «Тут обелісків ціла рота...».
- «Українське Альфреско».
- «Умирають майстри...».
- «Хай буде легко. Дотиком пера...».
- «Чекаю дня, коли тобі скажу...».

7. Переклади.

Твори Ліни Костенко перекладено англійською, білоруською, естонською, італійською, німецькою, словацькою та французькою мовами.

8. Кіносценарій.

«Перевірте свої годинники» (1963, спільно з А. Добровольським) — про українських поетів, загиблих під час Другої світової війни. Фільм знятий 1964 р., але на екрани не вийшов. Він був так перероблений під назвою «Хто повернеться — долюбить», що Л. Костенко відмовилася від авторства.

9. Театральні постанови за творами.

Харківський театр «P.S.» випустив дві вистави за творами Ліни Костенко:

- «Горохове плем'я» — поетична вистава за поезіями Ліни Костенко та Олени Теліги.
- «Циганська Муза» — драматична поема, прем'єра вистави відбулася 15 березня 2010 р.

Друга група — «Журналісти»

Про Ліну Костенко всім є що сказати. Усім, хто просто читав її вірші та поеми, хто має душу й має совість.

Та ніхто не може правдивіше розповісти про людину, зокрема таку видатну, як Ліна, ніж родичі, друзі, знайомі, епістолярна спадщина тощо. (*Учитель заздалегідь роздає учням матеріали спогадів (або учні самостійно знайдуть ці матеріали в рекомендованих учителем джерелах). За потреби вчитель дає коментар*).

Микола Жулинський, академік. Ліна Костенко — це позиція. Національна. Горда. З глибинним почуттям людської гідності гортаю першу поетичну книжечку Ліни Костенко «Проміння землі». Уже там заявлена ця незалежна позиція.

Я в людей не проси тиму сили,
Я нічого в житті не просила...

На круглому столі «Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних» у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» поетеса підтвердила своє етичне кредо: «Це відсутність гордості — скиглити і скаржитись».

Ніхто за всі роки її драматичного творчого життя (а Ліну Костенко не друкували шістнадцять років) не чув від неї й слова скарги. А от на Ліну Василівну скаржилися. Хоча б той художній керівник — директор Київської державної філармонії. Поскаржився 1 лютого 1982 р. міністрові культури УРСР, що поетеса

прилюдно дала йому ляпаса за образу людської і професійної гідності письменника, яка проявилася у скасуванні літературного вечора за історичним романом у віршах «Маруся Чурай» та за хамське ставлення до заслуженої артистки УРСР Ніли Крюкової, яка мала читати зі сцени цей твір.

Це — позиція, «єдиний і перевірений спосіб самозахисту» і водночас виклик системі, яка руками махрових бюрократів робила своє чорне діло, адміністративно втручаючись у творчі питання. Скажете: сьогодні Ліна Костенко мовчить. Ні, не мовчить. Її голос чути. Він звучить у вічному конфлікті «геній — юрба» («Маруся Чурай»), у полярному зіткненні людської душі та грішного світу, в протистоянні гармонійного і дисгармонійного («Сніг у Флоренції»), у спогадах, снах, у мареннях Богдана Хмельницького («Берестечко»).

Поетеса у повсякчасному внутрішньому діалозі з історією, сьогоднішнім днем і днем майбутнім. Ліна Костенко нагадує нею ж витворений образ «пілігрима віків», який подорожує дорогами історії, прямуючи до свого Слова. А це чи не єдиний спосіб переживання свободи. І її набуття. Не випадково Ліна Костенко сказала про себе: «Часом я — це мовчання задушеної вільної людини». Та не мовчать слова — ці срібні птиці, які оживлюють її Всесвіт.

Дмитро Стус, кандидат філологічних наук, редактор журналу «Київська Русь», лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка:

Моя Ліна Костенко... Це, може, не така Ліна Костенко, яка є насправді, але це ніби символ української жінки. Вона нон-комформістична. Вона жіночна. Вона чуттєва. Вона абсолютно цілісна. Це жінка, яка (якщо говорити сьогоднішніми категоріями) знає, що таке кохання, відчуває його й абсолютно байдужа до того, що зараз рекламується ЗМІ й що можна окреслити словом «секс». Це людина, яка не просто поневажає, а зневажає все несправжнє й синтетичне. Ось і все...

Ігор Пасічник, ректор Національного університету «Острозька академія»:

Творчість Ліни Костенко — це відображення цілої епохи. Лишається шкодувати, що поезія Ліни Василівни досі широко не перекладена англійською мовою, адже нею міг би захоплюватися весь світ.

Ліна Костенко — єдина наша сучасниця серед українців, яка справді заслуговує на Нобелівську премію. І мені соромно, що ні уряд, ні ми як співвітчизники нічого не робимо для того,

щоб популяризувати її творчість у світі й віддати належну шану жінці, яка є символом України.

В'ячеслав Брюховецький, почесний президент Києво-Могилянської академії:

Поету дано безжально й пророче чути істину серцем, коли інші навіть ні про що не здогадуються. Можна написати літературознавчу розвідку, досліджуючи, як Ліна Костенко окреслює домінанти часу самою плоттю свого опуклого художнього світу. Образна тканина її поезії «матеріалізується» афористичними проникненнями в сутність явищ. Як боязко ми стогнали свого часу від такої реальної комуністично-соцреалістичної цензури, а поетеса просто заявила: «Шукайте цензора в собі». І не лише проголосила цей принцип, а прийняла його як невідхильний творчий і моральний постулат. А згодом, гордовито обминувши тих-таки реальних цензорів-невігласів, вустами мандрівного дяка поставила діагноз:

Усе комусь щось пишуть на догоду
та чечевиці хочуть, як Ісав.

Згадаймо й часи ближчі, коли ми ледь не бенкетували омріяною свободою, яка переродилася нині у вседозволеність, нище розкошування людців безталанних і захланних. Людців, для яких не існує понять співчуття й справедливості, мук творчості й сумління. Лише вигода (байдуже, яка!), і то негайно і з якнайбільшою вигодою! Поетеса ж попередила: «Гряде неоцинізм — я в ньому не існую». Й завмерла трепетним болем...

Не знаю, чи то найкращий спосіб поборювати новітню чуму душевної аморальності, проте це — рішення Ліни Костенко. І я його поважаю.

...Але й прикро мені в задовгому чеканні нових творів письменниці, її поезії, її прози. Це вже перетворилося в тривожне очікування, часом аж ніби безнадійне. Гидко, коли навколо стільки обкурених бузинним табачком моральних покручів, тих чорних круків, що марять мертвеччиною. Але, Ліно Василівно, кінь живий, отой, що і копитом цокає, і тонко вухами пряде, і скаче аллюром по білому-білому полю.

Оксана Пахльовська: Нещодавно один мій друг і колега з Польщі, історик, який приїхав до Римського університету з лекціями, сказав, що Ліна Костенко, на жаль, давно вже не була на його Батьківщині. І що та особлива атмосфера в моєму спілкуванні з його земляками створюється від того, що через мене люди хочуть... «доторкнутися до легенди». Але ця легенда — це моя мама. Я подумала: Господи, що будиться в людях? Ностальгія,

потреба — поезії, солідарності, шляхетного начала в стосунках між людьми і між народами, яке несе з собою поет, що пройшов пекло тоталітарної системи і ніде не відступився від свого морального коду. І скільки таких відгуків і лун мене завжди супроводжують — і яке це щастя! Ще пам'ятаю колись у Флоренції — вже після падіння Берлінського муру — Джанкарло Вігореллі, президент Спілки європейських письменників, що припинила свою діяльність на знак протесту проти радянської окупації Праги, сказав мені, що протест Ліни Костенко проти вводу військ у тодішню Чехословаччину сприймався як моральний порятунок України. Тієї радянської України для світу ніби й не було. А отже, була! — через протистояння її інтелектуалів. І для знання про цей протест, для зв'язку між інтелектуалами по світу не треба було ні телебачення, ні піару, ні «референтних груп» — була вольтова дуга етики.

Складно писати про рідну людину, коли у ніби звичайному спілкуванні з нею долаєш завжди відстань між історією культури — і історією своєї любові до цієї людини. Чи, точніше, коли історія культури стає «внутрішньою історією» стосунків. І тоді так — п'єш з легендою чай, бурчиш на неї, щоб одяглася тепліше в холодну погоду. І водночас знаєш — усе, що нуртує людину в щоденному житті, переплавлюється в Слово, переходить в інший вимір, починає існувати в іншому часі. Знаєш, що мама поруч — і всеприсутня: «Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І, може, це і є моя найвища сутність». Неприборкана стихія і залізна дисципліна, лазерний погляд на речі, пророцтва — майже як у Сивілі Кумської. Кажу часом: не хитай триногу. Питаєш, що буде, — скаже. І збудеться. Ще коли — в добу наївних надій і всезагальної ейфорії — сказала: «Не хочу грати жодної з ролей у цьому сатанинському спектаклі». Або: «Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую». І дотримала слова. А поряд — іронія і фантазія, чуття світу всіма своїми фібрами, любов до найтоншого поруху людської душі, найменшого прояву природи, до того манюнього грибочка, що зібрався рости, — то мама його пригорне осіннім листям, аби ріс у теплі. «Мене ізмалку люблять всі дерева, і розуміє бузиновий Пан»...

Ярослава Франческа Барб'єрі: Дорога Мамо Ліночко!

Це Слава Тебе вітає! Знай завжди, що я Тебе люблю і що думки про Тебе і всі наші з Тобою і веселі, і сумні спогади живуть у моєму серці — і тоді, коли я була маленьким колобком, і зараз, коли я вже тінейджер. Ти поселила в моїх генах любов: любов

до справжнього, любов до слова. Це безцінний дар, і я дякую Тобі, що Ти є.

Я починала Тебе читати з того «застудженого соловейка», який «лежить під пледом» і «п'є гарячий чай із медом». У моїх думках завжди літатиме той соловейко, я з ним разом мріятиму і шукатиму істину. Дякую, що Ти завжди поруч і що Ти дала крила цьому неслухняному тінейджеру, який Тебе так сильно любить.

Як «душа тисячоліть шукає себе в слові», так я тепер, вже пишучи своє, шукаю «непередбачені слова». І хочу почути, як ці слова «Хтось диктує з-понад світу», — у тому Твоєму Всесвіті, який також і мій Всесвіт.

Нехай і в Тебе — і в нас усіх — буде завжди і той маленький «застуджений соловейко», і та «душа тисячоліть».

Пам'ятаю, як ми з Тобою, коли я була зовсім мала, махали жмутом петрушки і кричали: «Форца Італія! Форца Україна!». У мене багато «Форца» від моєї Мами Ліночки!

Бажаю Тобі міцного здоров'я, сила якого дорівнювала б моїй любові до Тебе. І ще — вогненної творчості, бо Ти в нас за горо-скопом — Вогненний Кінь!

Цілую Тебе ніжно. І хочу підписатися, як тоді, коли я була маленька:

Твоя дорога Славочка...

Сергій Тримбач, кінокритик:

Є люди, яких багато... Книжка за книжкою, роль за роллю, промова за промовою. Та чим більше такого, тим помітнішою є мізерія й неміч тусовочного персонажа. Ліни Костенко мало. Було так у віці минулому, коли її просто забороняли. І є так нині, коли вона сама себе забороняє. Її ідеали, її цінності ніяк не мон-туються з тим, що торжествує в наших реаліях. Було ж, скажімо, кілька літ тому, коли Ліні Василівні спробували вручити Зірку героя України... «Це ви мене в отакий ряд ставите?» — запитала й одразу випрозорила таку звичну для більшості (і митців, на жаль) фальш і звання самого, і нагороди, заляпаной брудом пристосуванства, а то й просто очевидного усім злочинства.

Іноді видається: вони мовчать, два поети. Тарас Шевченко й Ліна Костенко. Першого так само все намагаються підпрягти до державної карети і громадського воза, а — не виходить. Тільки березневої днини щороку чиновне воїнство усіх політичних кольорів хапливо кланяється пам'ятнику і відбігає подалі, щоби не почути вслід: «раби, подножки, грязь...». Та чи ж тільки чиновникам те адресовано, може, й нам, таким патріотичним і ніби свобідним, варто вслухатися?

І від нашої сучасниці так само:

Якби не дощ... якби не ремст і розбрат...
 якби хоч трохи глузду під чуби...
 Якби старшини не пішли урозбрід...
 якби, якби, якби, якби, якби!!!

Оте вічне хохлацьке «якби», за яким стільки рабської кирпогнучкошійості і виправдального фальшу: я би зміг, але ж хто навколо? А навколо ми, і тільки ми, які ніяк не спроможуться підрости і стати вривень викликам часу.

Обидва поети народжені березнем, коли ще не одійшла зима, але вже провесінь. Коли під снігами вже народжуються тіла і душі квітів. І слів, ще приморожених, ще у пуп'янку.

Колись, на початку 1960-х, Євген Маланюк написав про Духовну Суверенність, про Україну в серці й мозку — це те, чого «Ліні не вибачають». Досі так. Одначе ж сьогодні вже вона не вибачає відсутності тієї суверенності нам. Її мовчання промовистіше слів, бодай найстрашніших.

Умовкніть, піїти, стиштесть, музики політичних симфоній. Спробуймо почути Мовчання Поета...

Іван Малкович, поет, видавець:

І в поезії, і в житті Ліна Костенко вражає своєю особливою афористичністю. Коли свого часу в останній момент у філармонії відмінили моновиставу за «Марусею Чурай», Ліна Костенко прийшла до директора філармонії, підвела його під люстру (щоб краще видно) і «відляпасувала» йому фізію. Той нерозумний директор подав на неї в суд, — зрештою, це відома історія. Але найбільше мені подобається те, що було далі... Ліну Костенко викликали в суд і запитали, чи не заперечує вона того, що дала ляпаса директорові філармонії. «Заперечую» — сказала Ліна Василівна. «Як, ви це заперечуєте?». «Так, заперечую! — відказала вона. — Бо я дала не одного, а два ляпаси — за себе і за Марусю Чурай».

Гадаю, що якби видати окрему збірку поетичних і життєвих афоризмів Ліни Костенко, то вона не поступалася б ні за обсягом, ні за дотепністю знаменитому Оскарові Вайльду.

Павло Вольвач, поет:

Про Ліну Костенко писати важко, принаймні мені. Бо можна збитися на загальники, сповзти в пафос, а не хочеться... Завжди трохи нервували й нервують патетичні калинопідіймальні зітхання: «А чому мовчить Ліна?», «А що б вона сказала про...». Господи, кривишся подумки, та що ж вона повинна сказати ще,

навічно вивершивши брили власного слова край українського шляху? Розгортайте книжку, здіймайтеся, якщо зможете, на ті крем'яні висоти, з них краще вдивлятися у світову даль. І навіть те, що, можливо, «лишилось неказаним» чи неказаним, сьогодні виповідається голосом Оксани Пахльовської, котрий теж є «Ліною Костенко сьогодні», для мене це однозначно. Просто треба чути. І відчувати Поета, що ось може зараз іде по Гончара чи Хмельницького, зблискуючи молодими очима. Упевнений, так буде завжди. Ліна Костенко — категорія вічна. Змінюються «рухомі естетики сучасності», накочують одне на одне покоління, а вона лишається. Лишається масштаб таланту й особистості.

Був у мене з Ліною Василівною епізод, за який, каюсь, навіть трохи нарікав на неї подумки. Не буду зараз про це. Може, колись вставлю в якусь прозову річ. Єдине скажу, що якраз вона в підсумку виявилась мудрою і далекоглядною, а я помилявся. Визнаю. Хоч, думаю, сама Ліна Василівна вже й забула про ту історію. Та й мене збурює зовсім інший сюжет, більше схожий на міф чи легенду. Це коли Ліна Костенко під філармонією якомусь досить відомому персонажу за антиукраїнські розпатякування, не довго думаючи, заліпила смачного ляпаса. Я, звичайно, «в ділі» Ліну Василівну не бачив, не довелося, тому й не знаю всіх нюансів, але чомусь саме цей епізод (а це таки не легенда, з'ясовував у ду-у-же обізнаних людей) для мене чи не найпромовистіший у загальному контексті. Це акція прямої дії. Це метафора. Це, знову ж таки, рухома естетика сучасності, котра в поєднанні зі словом і постаттю Ліни Костенко набуває просто вибухової сили. Це неозвучений докір до всіх, і до мене зокрема. Погодьтеся, скільком фігурантам сьогодні годилося б врізати по фізії, тільки в неймовірно осяжніших масштабах... Так-так, недемократично, так, неполіткоректно, хто б сперечався, але якби хоча б через раз антиукраїнські та й узагалі антилюдські вихватки одержували відповіді в такому стилі, усе б в Україні виглядало справедливішим і притомнішим.

Колись писав, що не соромно бути українцем, раз у нас є Вінграновський. І Ліна Костенко, безумовно. З ними Україна виглядає гідно. Аби ще й із нами всіма теж.

Борис Олійник, поет, голова українського Фонду культури:

Стосовно Ліни Костенко, я скажу без жодного перебільшення: вона унікальне явище в українській літературі, яка за будь-яких змін кон'юнктури моменту завжди була собою й вела лінію, аби Україна зайняла своє гідне місце у світовому співтоваристві.

У наші часи владцям це було дуже не до шмиги, думаю і деяким нинішнім така незалежна позиція не вельми подобається. Ліна Василівна не підіграла нікому. І з нею ні член Політбюро, ні президент, ніхто не зважиться на фамільярність, вона відріже, як бритва.

Я щасливий, що на шляхах-дорогах мав дотичність і до літературного процесу, і до її особистої долі як поета. Мені випала честь після 15-річного мовчання поетеси вибивати видання її книги «Над берегами вічної ріки». Власне, кожне її видання — це детективна історія: з доносами, затримкою верстки, дрібними інтригами. Але не всі тоді були боягузливо-покірними, як зараз хтось хоче подати. Я не був близький до її кола. У неї сподобитись на повагу важко, але «цехові» стосунки в час роботи над книжкою у нас були оптимальні.

Я не маю права давати їй оцінку, бо її вже дали час і народ. Ми — змінні величини, вона — постійна. Це щастя, що в Україні є така поетеса — безмежно талановита, світового рівня, якій підвладні всі стилі, всі жанри, всі форми. Жаль тільки, нинішня ситуація така, що ті, хто мали право сидіти на покуті на святі незалежності, витіснені на узбіччя, а на їхніх раменах всілися обивателі й кон'юнктурники, в яких на вибоїнах еволюції випав ген совісті.

У день першого повноліття Ліни Костенко від усіх симпатиків Фонду культури доземно кланяюся і кладу перші весняні квіти на її підвіконня. Дай Боже вам, Ліно Василівно, щасливого творчого многоліття!

Третя група — «Літературознавці»

1-й учень. Ліна Костенко посідає виняткове місце в українській літературі останніх чотирьох десятиліть не завдяки радикальним творчим експериментам, не з огляду на зайняту політичну позицію чи «провокативний» стиль життя — елементи, з яких критики звикли складати портрет митця і створювати йому похвальну громадську опінію. Ліна Костенко є видатною постаттю українського культурного життя завдяки своїй сильній особистості, принциповому запереченню позиції пристосуванства, яка характеризує багатьох радянських письменників, здатності мовчати в час, коли це мовчання означало відмову від спокус облаштувати своє життя ціною поступок.

Загальне визнання видатної поетеси вона здобула завдяки вмінню синтезувати в своїй творчості найкращі риси української поезії й відкинути гірші. Цими гіршими можна вважати веле-

мовність, сентиментальність, надмірний пафос, оперування надто скромним «словником» символів, що часто зводиться до кількох чи кільканадцяти елементів, запозичених з поезії Тараса Шевченка, Лесі Українки, народної пісні, послугування загальниками, стилізацію, легкість, з якою поезія потрапляє під вплив патріотично витлумаченої мілізни, стереотипність мислення. Ліні Костенко вдалося щасливо уникнути цих шкідливих для лірики ознак, якими позначена творчість багатьох українських поетів, прозаїків, навіть критиків.

2-й учень. Декламує вірш «Страшні слова, коли вони мовчать».

Аналіз поезії:

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: філософська.

Провідний мотив: ліричний роздум про значення слова в житті людини, суть мистецтва.

Віршовий розмір: ямб.

Тип римування: перехресне.

Художні засоби: епітети (страшні слова, безсмертний дотик); метафори (слова мовчать, причаїлись); антитеза — (краса й потворність, асфальти й спориші) тощо.

Світ рятувало Слово. У Великобританії вже більше 50 років у шпиталях лікують поетичними текстами, поетичними записами. У стародавніх цивілізаціях поезія супроводжувала всі сакральні й взагалі значимі для історії народу процеси: народження і смерть, війна і мир, ритуальні свята й наукові відкриття. Це є розуміння мови як складової здоров'я людини, а відтак і здоров'я нації.

У вірші «Страшні слова, коли вони мовчать» поетеса написала про те, як важко інколи знайти слова, які б не «були уже чиймись». Так, і справді, багато що повторюється в цьому світі — краса і потворність, зрада і самопожертва, «асфальти й спориші», навіть слова втрачають свій первозданий смисл, запозичені нами один в одного. Але поезія є по-справжньому неповторним явищем духовного життя української нації. Торкаючись наших душ, вона пробуджує в них світлі й радісні почуття, робить їх благороднішими, чистішими.

3-й учень. Ліна Костенко є також авторкою кіносценаріїв та кваліфікованим перекладачем польської лірики, зокрема поезій Марії Павліковської-Ясножевської. Поетеса уникнула репресій, яких зазнала частина непокірних українських письменників, її довголітне мовчання, що мало бути покарою влади за оборону

прав людини і, сказати б, прав культури на існування, переросло в загальний вияв протесту й обернулося високим авторитетом не тільки в сфері літератури. Від 1961 по 1977 рр. поетеса не друкували, а підготовлені» у видавництві збірки лірики були розсіпані. Перед періодом вимушеного мовчання видала три поетичні книжки: «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961).

Уже ці три перші збірки засвідчили, що Ліна Костенко є, поруч з Іваном Драчем, Миколою Вінграновським, Дмитром Павличком, видатною індивідуальністю в українській поезії після 1956 р. Зокрема третя збірка «Мандрівки серця» стала мистецькою подією 1961 р., на авторські вечори сходилися юрми людей, спраглих справжньої лірики, а не ідеології. «Її третя збірка має принципове значення, — писав тоді молодий поет Василь Симоненко, який пізніше трагічно вмер. — Уже самим фактом свого існування вона перекреслює ту тріскучу та плаксиву писанину деяких наших ліриків, що своїми утворами тільки захаращують полиці магазинів та підбивають довір'я читачів до сучасної поезії». Політичні заморозки, які настали в середині 60 рр., спричинилися до того, що поетеса далі видавати свої книжки не могла.

Чергова книжка «Сонячний інтеграл» (1963) була порізана внаслідок втручання цензури. Те саме спіткало й книжку «Княжа Гора» (1972), підготовлену після багатьох років мовчання. Тому в певному сенсі збірка «Над берегами вічної ріки» стала в 1977 р. наче новим дебютом, який відразу повернув Ліні Костенко чільне місце в літературі. Відтоді вона опублікувала кілька важливих поетичних книжок: «Маруся Чурай» (1979), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987).

Захоплено сприйнята читачами книжка «Вибране» (1989), видана тиражем 70 тисяч примірників і швидко розкуплена, заповідала час великих перемін в Україні. Та після активних 70–80 рр. ХХ ст. Ліна Костенко знову друкує небагато, не бере участі в публічному літературному житті й далі залишається мовчазним авторитетом сучасної української літератури, яка ніяк не може вийти поза навички мислення категоріями минулої епохи. Пише книжку про чорнобильську трагедію.

Уже в дебютній збірці Ліни Костенко «Проміння землі» були окреслені основні ліричні мотиви, яким поетеса залишилася вірною до сьогодні, — історія, кохання, традиція, поетичне слово. Такий діапазон склався під впливом переживань і роздумів різних за своїм характером, але водночас таких, що становлять міцний фундамент мистецької індивідуальності. Тут можна знайти

громадянські настрої, гостру стурбованість байдужістю світу, вразливість тонкої людської натури, епічне переживання історії, схильність до іронії, зацікавлення фольклором, відчуття гармонії зі світом, пов'язаної в поетеси з постаттю освіченого мандрівного мудреця Григорія Сковороди, а також вплив філософії дзен (один з напрямів східної філософії).

Характеризуючи еволюцію поетеси на площині вірша, змін у поетиці, Микола Ільницький відзначає поступове ускладнення внутрішнього світу її ліричного «я» і ліричного героя. Цей процес він окреслює як «шлях від парадоксу до драматизму».

Драматизму внутрішньої діалектики, який є основним нервом творчості Ліни Костенко, твердить критик і додає: «Ця діалектика має свою логіку, яка веде від раціоналістичних антитез до осягнення складності життя, суперечливості художнього пізнання, хоч не раз доводиться заперечувати себе саму». Протилежності можуть зберігати власну суверенність і навіть співтворити з правдою, якщо вони не протистоять фундаментальним основам життя і не будують світу за згори апріорно прийнятою тезою, яка завжди буде невиваженістю, податливою на історичну і психологічну фальш. Полярність стає у поезії Ліни Костенко *coincidentia oppositorum* (збігом протилежностей) і водночас єдине різні аспекти екзистенційного явища. Напруга між ними виявляється сутністю буття і перемін. Доводиться погодитися з критиком, що співвідношення між збірками «Над берегами вічної ріки» і «Неповторність» вкладається у принцип тези й антитези. Перша книжка утверджує тривкість духовних вартощів, друга підносить ідею унікальності кожного здобутку, кожного мистецького феномена.

Уже в ранніх віршах Ліни Костенко владарювали глибокі філософські підтексти, що й досі змушують замислитись над не сказаним безпосередньо, але легко вгадуваним. Дебютувавши трохи раніше за «шістдесятників», вона стала їхньою «предтечею», однією з тих, хто повертав поетичному слову естетичну повноцінність, хто рішуче ламав звичні художні критерії. Вихід книжки «Над берегами вічної ріки» став справжньою літературною сенсацією. І не тільки тому, що нею Ліна Костенко поверталася в поезію: читач відчував справжню тугу за книжками, в яких проступає абсолютно незалежне художнє мислення без авторових оглядань на цензорів і редакторів. «Вічна ріка» — вміщує в собі життя окремої людини, помножене на її збагачену й вигострену історичним досвідом пам'ять, «вічна ріка» — це масштабне річище, в якому злилося й нерозривно поєдналося суто особисте й загальнолюдське.

Ліна Костенко — одна з тих, хто не втратив людської гідності в часи випробувань, і її шістнадцятирічне мовчання не було слабкістю чи компромісом із владою, бо свою позицію поетеса завжди виражала прямо і відкрито. Її принциповість і прямота настільки лякали й дратували представників влади, що вони з величезним задоволенням у будь-який спосіб примусили б її мовчати. Але Л. Костенко користувалась такою великою популярністю і любов'ю читачів, що чиновники просто боялись її чіпати.

У книжці «Над берегами вічної ріки», а далі й у наступних перед читачем широко розкривається національна історія («Лютіж», «Чигиринський колодязь», «Стара церковця в Лемешах», «Князь Василько», «Чадра Марусі Богуславки», «Горислава-Рогніда», «Древлянський триптих», драматична поема «Дума про братів неазовських»).

Надзвичайний, безпрецедентний успіх мав історичний роман у віршах «Маруся Чурай». Цей твір не має нічого спільного з усім тим, що досі було написано про легендарну поетесу, і представляє в українській літературі рідкісний жанр. Працюючи над ним, Ліна Костенко використала ті скупі історичні, а по суті, напівлегендарні відомості про співачку-поетесу з Полтави Марусю Чурай, що з плином часу дійшли до нас...

Можна багато ще говорити про Ліну Костенко. Незабутнє враження справляють її поезії «Пастораль XX сторіччя», «Доля», «Ліс», «Біла симфонія», «Балада моїх ночей», «Давидові псалми» тощо.

Та про який би твір ми не говорили, бачимо, що перед нами справжній лірик, у якого так майстерно поєднується мудрість і пристрасть, чарівна легкість і філософська глибина, роздуми і узагальнення. І все це заради людини, заради її майбутнього:

Я сповідую віру,
В якій оточують німбом не святих,
Не пророків, а просто щасливих людей.

Ліна Костенко — це не тільки чесний, а й безстрашно цікавий й напружено мислячий митець. Тому-то їй затісні рамки ідилії, пасторалі. Вона «збурунює» ці жанри з середини.

Пристрасно закохана в життя, Ліна Костенко гнівно засуджує війну, що забирає найдорожче — людські життя. Маленькою дівчинкою переживши страхіття війни, поетеса написала ряд віршів, які пронизує біль від усвідомлення тих втрат, яких зазнало людство від численних воєн. Одна з її поезій так і називається «Мій перший вірш написаний в окопі»:

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.

«У війни страшне обличчя», — стверджує Ліна Костенко. Про це вона пише у віршах «Пастораль ХХ сторіччя», «Тут обелісків ціла рота». Божа заповідь «не убий» близька і дорога серцю письменниці. Тому вона засуджує класову і національну ненависть, що призводить до втрати духовності, людяності, викликає руйнації і смерть.

4-й учень. Читає напам'ять вірш «Українське альфреско».

Елегійну й разом із тим зворушливу картину малює Л. Костенко у своїй поезії «Українське альфреско», навіяну, очевидно, казкою. А також роздумами про людську долю. Одних вона щедро обдарувала дітьми та онуками, іншим — не дала їх. Тільки сусідським дітям можуть дід та баба подарувати свою ласку, дати гостинця. А потім — бути один для одного, як «остання в світі казка», на яку, ставши навшпиньки, задивляються жоржини.

Вірші Ліни Костенко нікого з читачів не залишають байдужими, вони сповнені справжньої, непідробної любові — до людини, природи, рідного краю. Все, про що пише письменниця — про події сивої давнини чи кохання, красу навколишнього світу чи поезію, — читати однаково цікаво.

**Четверта група — «Не все те правда,
що на весіллях співають» (зі спогадів Ліни Костенко)**

1-й учень. Тут хтось сказав: «вона вибрала долю, а не вірші» Ні! Я таки вибрала вірші. Я вам скажу прозу пишу я, над статтями працюю я, а вірші пишуть мені, Господи, я вибрала вірші, хоч би вони мене вибрали, хоч трішки...

Є кілька деталей про які я мушу сказати. Згадували Тельнюка, Ільницький згадував... Розумієте, все це стало вже історією. Це — історія. Той, хто помер, уже не може себе захистити. Тельнюк це складна постать, і в тій ситуації люди мене обороняли, а я змушена була обороняти Тельнюка. Він дуже був молодий, і він змушений був написати проти мене абсолютно брутальну, некрасиву статтю. Чому написав?.. У мене — «Іма Сумак», а він написав «Пісеньку дикого ірокеза», яку присвятив мені. І його — молодого, неопереного — викликали в ЦК — і як дали йому, як натисли! І він написав ту статтю, яку я щойно згадала.

Розумієте, зараз є звичка публікувати листи. Я думаю, що повинна бути якась культура — ну як сказати? — замогильної

пошти. Не все треба друкувати за життя людей, які пам'ятають тих людей... Я отримала від Тельнюка дуже важкого листа. Він розумів, що я його розумію і я його пожалію. Він так страждав через ту статтю, яку написав проти мене, і я це розуміла. Я ніякої відповіді не давала йому через пресу. А найтяжче, що було, — мені його брат дав листа, вже після Станіславової смерті. Йому було погано, він хворів і написав того листа, де було й кілька слів і до мене. Він просив пробачення. Це дуже важко. Не треба випоминати хорошій людині її помилки. І потім — не забудьте, що про кримських татар Тельнюк писав, коли всі боялися!

Про Євгена Маланюка і його архів. Це теж безкінечно сумна історія. Я не знала, що Маланюк мене знає. І коли сюди приїздив Вольфрам Бургардт, син Юрія Клена, то я по секрету передала привіт Євгену Маланюку тоді, коли ім'я Маланюка не можна було вимовляти. Але я знала його рядки «коли немає вождів, то народжуються поети й пророки...» І який же був мій подив, коли в Америці до мене підійшла Наталія Даниленко й передала мені привіт... від Маланюка — букет із дивною квіткою, яка називається «райська птиця із Гаваїв». І так от вийшло складно: Маланюк, виявляється, мене знав, я його знала, і після його смерті, через багато років, я отримала цю «райську птицю»... Потім я відвідала його могилу, у мене є фото.

2-й учень. Ліна Костенко втратила терпіння: у неї написано: «Хтось колись першим не витримає. Боюсь, що це буду я». Так от, майте на увазі, що не та хороша, гармонійна людина, яка пише ямбами, а я — та людина, яка не витримала. І цим пояснюється оце моє мовчання, оцей страшний для мене період, коли я зрозуміла: я далі так жити не можу! Через те — будьмо етичними. Не треба всує моїм іменем махати, тому що... Розумієте... Павличко — це дуже талановитий поет, це — Герой України, а мої герої України — там вони... Вони всі погинули. І не забуваймо! не забуваймо, до якої нації ми належимо. Ця нація трагічна. Через те оці водевілі, ці фальші нікому не потрібні. Хоче людина брати ордени — хай бере. Але... От знову ж таки — Помаранчева революція. Ви знаєте, що вже є «Гімн Помаранчевої революції»? Він уже прозвучав у виконанні хору Збройних Сил України. То я вам кажу, якщо й далі буде така поезія про Помаранчеву революцію, і такі поеми, — «то не трать, куме, сили, спускайся на дно». помаранчева революція буде психологічно й духовно скомпрометована. Той же Дмитро Павличко написав гімн — я його чула по радіо: «Ми тут зійшлись на повеління Бога звершити суд над владою нікчем»?.. «І поки не здобудем перемогу — з одвічного майдану

не зійдем»... «Влада нікчем» — це ті, що нагороджували. Розумієте тут порушена етика, і я просто прошу мене пощадити — я гімнів не пишу...

V. Рефлексія

Продовжіть речення: *Про Ліну Костенко я не знав, а тепер знаю...*

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати статтю підручника, знати основні етапи життя Ліни Костенко.
2. Вивчити напам'ять один вірш.
3. Написати лист письменниці.

Додаток до уроку

Короткі відомості про життєвий і творчий шлях Ліни Костенко

Дата	Подія
19 березня 1930 р.	Народилася в м. Ржичеві на Київщині
1936 р.	Переїзд родини до Києва
1952–1956 рр.	Навчання в Московському літературному інституті імені М. Горького, який закінчила з відзнакою
1957 р.	З'явилася перша поетична збірка «Проміння землі» (дипломна робота)
1958 р.	Вийшла друга збірка «Вітрила»
1961 р.	Збірка «Мандрівка серця»
1977 р.	Збірка «Над берегами вічної ріки»
1979 р.	Поява роману у віршах «Маруся Чурай»
1980 р.	З'явилася збірка «Неповторність»
1987 р.	Вийшла друком книга «Сад нетанучих скульптур»
1989 р.	З'явилася збірка «Вибране»

Л. О. Лузан

Урок № 47**ЛІНА КОСТЕНКО.****ІНТИМНА, ПЕЙЗАЖНА Й ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА****(«ХАЙ БУДЕ ЛЕГКО. ДОТИКОМ ПЕРА...», «Я ВРАНЦІ****ГОЛОС ГОРЛИЦІ ЛЮБЛЮ...», «НЕДУМАНО, НЕГАДАНО...»)**

Мета: розглянути твори Ліни Костенко, визначаючи їх філософічну спрямованість і психологізм; розвивати вміння учнів задумуватися про вічні істини, про здатність людини протистояти уніфікації й насиллю над індивідуальністю; виховувати любов до поезії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Обладнання: портрет Ліни Костенко, примірники її творів, епіграф до уроку.

*Так чого ж я шукаю і чим я жива
Велемовний світ, велелюдний.
Ви поезія, вірші?
Чи тільки слова?*

Л. Костенко

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Мотиваційний етап****III. Повідомлення теми, мети й завдань уроку****IV. Актуалізація опорних відомостей учнів****1. Перевірка виконня домашнього завдання учнями. Тести****1. Рік народження**

А 1940 **Б** 1931 **В** 1930 **Г** 1936 **Д** 1935

2. 1956 р. закінчила з відзнакою вищий навчальний заклад

А Московський літературний інститут імені М. Горького

Б Київський педагогічний інститут

В Московський педагогічний інститут

Г Київський літературний інститут

Д Харківський національний університет

3. Ліна Костенко належить до
А Київської школи поетів
Б Нью-Йоркської групи
В *Шістдесятників*
Г «Празької школи» поетів
Д Неокласиків
4. 1968 р. написала листи на захист
А М. Косіва
Б О. Заливахи
В І Світличного
Г І. Драча
Д В. Чорновола
5. Збірку «Поезії» в діаспорі видано
А 1968 Б 1969 В 1970 Г 1979 Д 1977
6. Збірка віршів «Над берегами вічної ріки» вийшла
А 1969 Б 1979 В 1970 Г 1977 Д 1968
7. Рік видання роману «Маруся Чурай»
А 1977 Б 1978 В 1980 Г 1968 Д 1979
8. Місце народження поетеси
А с. Обухів на Київщині
Б м. Лубни на Полтавщині
В м. Охтирка на Сумщині
Г м. Ржищів на Київщині
Д м. Сосниці на Чернігівщині
9. Рік переїзду родини до Києва
А 1936 Б 1935 В 1940 Г 1930 Д 1958
10. Рік видання збірки «Наповторність»
А 1977 Б 1980 В 1987 Г 1979 Д 1990
11. Книга «Сад нетанучих скульптур» з'явилася друком
А 1980 Б 1977 В 1987 Г 1979 Д 1990
12. Назва твору від авторства якого відмовилася Ліна Костенко
А «Циганська Муза»
Б «Горохове плем'я»
В «Чекаю дня, коли тобі скажу»
Г «Записки українського самашедшого»
Д «Перевірте свої годинники»
2. Взаємоперевірка учнями робіт. Підбиття підсумків
3. Читання віршів Ліни Костенко напам'ять (2–3 вірша)
4. Прочитати написані листи письменниці

V. Вивчення нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Ліна Костенко — тонкий лірик, авторка прекрасних віршів, ніжних, чаруючих.

Творчість Ліни Костенко не розмежуєш на інтимну та громадянську: настільки тісно переплелися особисте та суспільне, настільки органічно вони вживлені в художнє полотно й до певної міри навіть живляться одне одним.

Безкомпромісність — ось пароль її поезії. У часи, коли ідеологічний контроль над словом і думкою людини після короткої хрущовської «відлиги» знову став тотальним, від Ліни Костенко вимагалось бути такою, як усі.

У поезії чується бунт проти стандартизації, спрощення, примітивізації людини. Неповторність — ось друге з ключових понять, смислових знаків волелюбної музи Ліни Костенко.

Людмила Тарнашинська писала: «Покликання поета — не тлумачити, не з'ясовувати, а передавати в слові своє відчуття часу, його ритм, а його аромат, так само, як не взаємообумовленість того, що ми звемо минулим, торішнім та й майбутнім». І дійсно, поезія Ліни Костенко відтворює плинність часу, кожної миті, яку вона благословляє:

Звичайна мить
Звичайна хата з комином
На росах і дощах.
Настояний бузок
Оця реальна мить
Вже завтра буде спомином,
А післязавтра — казкою казок.

2. Аналіз творчості

Основні мотиви її творчості — це:

- історія нашого народу;
- єднання людини з природою;
- філософічність буття;
- тема поет і поезії;
- тема кохання;
- тема війни;
- тема творчої праці;
- тема моралі тощо.

Вражає читача щирість висловленої думки, емоційність слова, за допомогою яких розкривається людська душа. І саме над нею найчастіше замислюється письменниця, її хвилює те, що спотворює душу, що знищує життя:

Не так страшна та річка Лета,
Не так цензура та гірка,
Як самознищення поета
Брехнею власного рядка.

Ліна Костенко — справжній майстер художнього світу. Вона філософськи осмислює зміст життєвих проблем, розкриває найсуттєвіші почуття людини, її неповторність і складність, суперечливість і красу. У її ліриці звучать і мотиви Великої Вітчизняної війни, і роздуми про важливість творчої праці, бажання залишити по собі добру пам'ять, любити людей і природу, берегти їх.

Вірші поетеси наповнені філософською наснагою роздумів про роль мистецтва, відповідальністю митця перед часом, своєю совістю. Костенко засуджує нещирість, пристосуванство й, безумовно, возвеличує народ, Вітчизну, кохання.

Тематичний обрій поетеси досить широкий. Самобутність її в тому, що вона художньо осмислює загальнолюдські цінності.

Від літератури «соціалістичного реалізму» вимагався тотальний мажор — у ліриці ж Ліни Костенко нерідко переломлювалися драматичні колізії буття. І це, загалом, фундаментальна особливість її таланту — трагедійний характер світовідчужання. У своїх віршах вона й справді промовляє «від імені болю» (А. Макаров).

Філософська лірика

З великою тривогою Ліна Костенко закликає нас жити в злагоді й любові. Як заповіт, звучать її слова: «Не відступитися й не покласти лжу на струни». Не можна зрікатися високих ідеалів наших предків, власної культури й мови. Проблеми мови порушені поетесою в кількох її віршах. Найдраматичнішим у поезії «Біль єдиної зброї» є те, що рідній «трагічній мові» труну «не тільки вороги, а й діти власні тешуть». Отаких безбатченків чимало ще й сьогодні «на нашій — не чужій землі». Названа поезія сильна вірою поетеси в те, що дух народу і її мову не вбити нікому:

Безсмертна мова! Ти смієшся гірко.
Ти ж в тій труні й не вмістишся, до речі.
Вони ж дурні, вони ж знімали мірку
З твоїх принижень — не з твоєї величі.

Поезія Ліни Костенко художньо осмислює загальнолюдські вартості, примушує задуматись над тим, що залишає по собі людина. Думки про справжні цінності, про сенс у житті, духовність і бездуховність порушено у вірші «Вже почалось, мабуть, майбутнє». Тут читаємо: «Шукайте посмішку Джоконди, вона ніколи

не мине». Розуміючи швидкоплинність матеріальних цінностей, завжди треба пам'ятати про духовні: красу, мистецтво, любов до людей, любов і вірність батьківщині.

У поезії Ліни Костенко є свої лейтмотиви, тобто наскрізні теми, образи.

Уже в перших збірках поетеси болісно зазвучав мотив дитинства, убитого війною. Потрясіння, пережите поколінням її ровесників у роки фашистської навали, довго мучило пам'ять, відлупившись у низці поетичних творів.

Нелегка творча доля Ліни Костенко зумовила появу в її поезії мотиву морального стоїцизму митця, який став на прох зі «світом». Недарма серед її супутників і співрозмовників бачимо Сковороду, Шевченка, Пушкіна, — тих, кого світ ловив, але не впіймав...

Найбільше гармонії та душевної злагоди — у тих віршах Ліни Костенко, де домінує мотив єднання людини з природою.

Тема відпочинку душі серед гармонійної природи, частиною якої є й сама людина, переростає, отже, у мотив апокаліпсису, зникання життя, викликаного людською нерозумністю.

Певно, несподіванкою для давніх читачів Ліни Костенко була поява в її ліриці останніх років мотиву прощання із селянською Атлантидою, «останньою в світі казкою».

Для кожної людини надзвичайно важливими є вміння радіти життю, його незвичайним і буденним подарункам. Ліна Костенко щедро наділена оцим даром радості, умінням відчувати неповторність кожної хвилини, талантом ділитися з усіма своєю трепетною любов'ю, своїм щастям буття. Для неї «благословенна кожна мить життя на цих всесвітніх косовицях смерті», вона вдячна за кожен прожитий день: «Вечірнє сонце, дякую за день!».

Пересічна людина не помічає краси навколишнього світу. Ліна Костенко здатна віднайти прекрасне у найнепримітніших речах: «якийсь листочок осінній, і вже стоїш в потрясінні». У своїй любові до всього суцього вона ніби зливається з природою, стає гармонійною й невід'ємною її частиною:

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І, може, це і є моя найвища сутність.

Поетеса любить перебувати наодинці з деревами й квітами, відпочивати в лісі, біля озера чи річки. У ці дорогоцінні хвилини очищається душа, сповнюється любові й прощення, глибокого розуміння одвічної мудрості й природи, «непорухності віковичних устоїв духовного ества людини, людяності, краси» (В. Брюховецький).

Пейзажна лірика

У пейзажній ліриці Ліни Костенко часто зустрічаємо слово «люблю». Природа, ніби відчуваючи настрій людини, приймає її болі й страждання, наснажує світлою радістю й тихим умиротворенням, дарує відчуття скороминущості суєтного людського життя й вічності навколишнього світу, і поетеса відповідає їй любов'ю й вдячністю:

Мене ізмалку люблять всі дерева,
І розуміє бузиновий Пан,
чому верба, від крапель кришталева,
мені сказала: «Здрастуй!» — крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю. —
Я їх люблю. Я знаю їхню. мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

Якщо, за визначенням В. Панченка, ріка у творах Ліни Костенко є символом стоїцизму, то ліси, сади, взагалі дерева — символом торжества життя. Природа для Ліни Костенко така ж одухотворена, як людська душа. Рідкість із зеленим світом — це спорідненість з духовним космосом нашої планети, гостре відчуття неподільності всього живого. У вірші «Послухаю цей дощ» про це сказано дуже чуйно й водночас відверто:

Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю.
Він добре вам зіграв колись мою присутність.
Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.
Та, може, це і є моя найвища сутність.

Природа, особливо дика, вільна й свавільна, для Ліни Костенко щось значно більше, ніж просто група дерев чи стихія. Це окремий світ у світі, до речі, завжди набагато щедріший і чистіший від людського.

Інтимна лірика

Емоційним багатством відзначається й інтимна лірика Ліни Костенко, пронизана мотивом любові як прекрасної стихії ніжності й осяяння душі. У книзі «Вибраного» вона складає розділ «Безсмертним рухом скрипаля».

Люблю до оніміння,
до стогону, до сліз...

Це дуже характерні для інтимної лірики Ліни Костенко рядки з вірша «Недумано, негадано». Ще й тим характерні, що в них — бунт проти ерзац-почуттів, напівлюбові, лукавства й розрахунку.

Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані.
 Такі сади були тоді розхристані.
 І вся в гірляндах, як індійська жриця,
 Весна ряхтіла в іскорках роси.
 Плакучі верби не могли журитися,
 Такі були у іволг голоси!

На перший погляд здається, що про кохання тут не сказано жодного слова. Але це поверхове враження. Насправді ж тут кожне слово промовляє про любов. Навіть не промовляє, а кричить, шаленіє. Бо йдеться про свято любові. У поетеси немає слів, які про це свято сказали б прямо. Тому вона показує захмелілу від щастя природу — розхристані, немов сп'янілі від весняної повноти життя, сади, гостру свіжість вранішньої роси, що виблискує під першими сонячними променями, бентежно-радісний спів птахів, що не дають журитися навіть плакучим вербам. «Настрій» природи абсолютно відповідний настрою сповненої любовними почуттями героїні.

Але, як це завжди буває в Ліни Костенко, найбільш вражаючі рядки — у фіналі твору. Саме вони надають довершеності:

А під вікном цвіли у нас троянди,
 Не вистачало трішечки доби
 А на дошку прозорої веранди
 Ходили то дощі, то голуби...

Це дає нам відчуття, і бачення середовища, у якому перебували двоє сп'янілих від щастя людей, їм так було добре вдвох, що вони не могли набутися один з одним — «не вистачало трішечки доби». При всій зовнішній простоті, остання фраза надає поезії остаточної довершеності.

Якщо все ж таки спробувати схарактеризувати любовну лірику Ліни Костенко зі змістового боку, то треба відзначити, що вона містить досить широкий емоційний спектр цього почуття — від його найвищої піднесеності, своєрідного «піку» почуттєвого підйому, коли любов, здається, набуває ознак близької до божевілля навіженості, до більш спокійних, навіть пригасаючих станів. Почнемо з поезії, у якій любов — невгамовна пристрасть:

Спини мене отямся і отям,
 Така любов буває раз в ніколи.
 Вона ж промчить над зламаним життям,
 За нею будуть бігти видноколи.
 Вона ж порве нам спокій до струни,
 Вона ж слова поспалює вустами.

Спини ж мене, спини і схамени,
Ще поки можу думати востаннє,
Ще поки можу, але вже не можу.

Робота з відомостями з теорії літератури

План аналізу художнього твору (орієнтовний):

1. Історія створення.
2. Тематика (мотиви в ліричному творі).
3. Ідейна спрямованість твору, його пафос.
4. Жанр, його особливості.
5. Головні герої та їхня характеристика (ліричний герой у ліричному творі).
6. Особливості композиції: сюжет (ця особливість стосується неліричного твору), позасюжетні елементи.
7. Мовно-виражальні засоби у творі.
8. Місце твору в доробку письменника, національній (світовій) літературі.

3. Теорія літератури

Образи-архетипи — це образи, які вийшли за межі своєї епохи й набули загальнолюдського значення.

4. Аналіз поезії Ліни Костенко. Міні-дослідження (робота в групах)

Перша група

Пейзажна лірика «Я вранці голос горлиці люблю».

Друга група

Інтимна лірика «Недумано, негадано...».

Третя група

Філософська лірика «Хай буде легко. Дотиком пера...». (Вірш Ліни Костенко «Хай буде легко...» — філософський етюд про пам'ять, про почуття, про відчуття життя, у якому перемішалися чорне й біле, добро й зло. Людині потрібне інколи не лише солодке, а й гірке, не лише світле, а й темне, щоб більше поцінувати те добре, світле, що є.)

VI. Закріплення знань, умінь та навичок

1. Бесіда

- Так у чому полягає особливість індивідуального поетичного стилю Ліни Костенко? (*Особливості індивідуального поетичного стилю: філософічність, історизм мислення, вишукана традиційність, висока культура поетичного вислову, інтелектуальність, «заряд актуальної публіцистичності»*)
- Які почуття у вас виникали, коли читали ці твори?

2. Завдання «Табло запитань»

На фліп-чарт учні прикріплюють власні запитання до своїх однокласників, самих себе, учителя. Відповіді на запитання дають вони самі чи хто-небудь із учнів класу.

VII. Підбиття підсумків уроку

Оголошення результатів навчальних досягнень.

VIII. Домашнє завдання та коментар до його виконання

1. Прочитати роман у віршах «Маруся Чурай».
2. Підготувати міні-проекти:
 - «Історична основа твору. Історія написання»;
 - «Композиція твору»;
 - «Образ Марусі Чурай»;
 - «Сценічне безсмертя “Марусі Чурай”». (у групах).
3. Вивчити вірш напам'ять (за вибором).

Л. О. Лузан

Урок № 48

РОМАН У ВІРШАХ «МАРУСЯ ЧУРАЙ». ДУХОВНЕ ЖИТТЯ НАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ НЕЩАСЛИВОГО КОХАННЯ

Мета: формувати навички та уміння аналізу роману у віршах, уміти визначати жанр твору «Маруся Чурай», розглянути одну із сюжетних ліній — кохання Марусі й Гриця; розвивати акторські здібності старшокласників; виховувати старшокласників у дусі поваги до минулого та гордості за свій народ.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форма уроку: урок-семінар.

Обладнання: портрет поетеси, роман «Маруся Чурай»; записи пісень «Ой не ходи, Грицю...», «Засвіт встали козаченьки», епіграф до уроку.

*Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа.
Що нам потрібно було на війні?
Шаблі, знамена і її пісні.*

Ліна Костенко «Маруся Чурай»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

1. Перевірка домашнього завдання
2. Читання віршів напам'ять

III. Мотиваційний етап

Слово вчителя

Нашій літературі пощастило, що є в ній постать, яка життям і творчістю утверджує благородство вищих мистецьких принципів. У творах Ліни Костенко — єдність характеру й слова, а увагу привертає історична тема, історична пам'ять. Талановита поетеса не зрушує коріння, розуміючи його значення в розвитку духовності,

національної культури. Своєю поезією застерігає нас від втрати історичної пам'яті. Особливо виразно ця думка звучить у її романі у віршах «Маруся Чурай». Образ Марусі зливається з образом України, що сигналізує через століття: пам'ятайте нащадки, свою славу історію, і лише тим будете сильні й знані у світі.

IV. Оголошення теми, мети. Цілевизначення

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

«Минуло небагато часу від виходу книги, а вона вже стала раритетом, предметом схвильованих виступів майстрів слова, про неї одразу ж з'явилися відгуки у пресі. Так розпочала свій шлях «Маруся Чурай» Ліни Костенко», — писав наприкінці 1980 р. літературознавець Павло Охріменко. Але, як ми вже знаємо, насправді історія з цим твором розпочиналася не так легко й радісно. Звинувачення внутрішніх рецензентів, причому закиди навіть політичного характеру, затримали вихід роману не менше, як літ на шість... Лише після спеціальної ухвали Президії правління Спілки письменників України твір був випущений 1979 р. «Радянським письменником».

Цей твір поетеси представляє в українській літературі рідкісний жанр — роман у віршах. Запишемо визначення в словничок.

2. Теорія літератури

Роман у віршах — різновид змішаного жанру, що поєднує багатоплановість, епічні принципи розповіді з суб'єктивністю, притаманною ліричним творам.

Роман у віршах став популярним у ХІХ–ХХ ст. Межують з ним драматична поема, віршована повість.

В Україні помітне пошкввлення цього жанру спостерігається у 60–70 рр. ХХ ст. (хоча представлений він й у 30–50 рр.: «Марина» М. Рильського, «Червоногвардієць» В. Сосюри) «Поліська трилогія» О. Підсухи, «Молодість брата» Л. Первомайського, «Маруся Чурай» Ліни Костенко.

Роман у віршах — одна з найскладніших літературних форм, суть якої полягає в тому, що у великому художньому полотні епічний спосіб зображення життя через систему подій і розгорнутий сюжет, через змалювання сформованих характерів поєднується з глибоким ліризмом — віршованою, емоційно забарвленою мовою, з безпосереднім вираженням внутрішнього стану й почуттів автора.

3. Робота в групах

Опрацювання матеріалу, підготовленого учнями.

Матеріал для вчителя

Твір Ліни Костенко є цікавим і яскравим явищем в українській художньо-історичній романістиці ХХ століття. По-перше, жанр твору рідкісний і цікавий. Літературознавці на сьогодні романом у віршах називають небагато творів, при цьому в російській літературі виділяють «Євгенія Онегіна» О.С. Пушкіна, а в українській — «Марусю Чурай» Ліни Костенко. Поетеса зробила якісно новий крок у розвитку цього жанру.

Ліна Костенко старанно дотримувалася історичної правди у своєму творі. Вона вводить образи реальних людей. Персонажі роману згадують реальні історичні події. Полтавці добре пам'ятають оспіваного в піснях козака Байду — першого гетьмана українського козацтва Дмитра Вишневецького, великого патріота, який став на захист українських земель від турецько-татарських нападників. Вони згадують часи, коли на півдні України, за Дніпровськими порогами, зароджувалось братерство мужніх лицарів, що потім названо українським козацтвом, запорожцями.

Розповідаючи про життя українських міст і сіл періоду визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького, Ліна Костенко відтворює блискучу галерею народних характерів. Найповніше, безперечно, змальовано головну героїню роману — Марусю Чурай, доньку хороброго, чесного, непримиренного борця проти кривди Гордія Чурая. Незважаючи на те, що документальні дані про Чураївну дуже скупі й суперечливі, ніяких письмових документів про її життя не маємо, бо судові акти Полтавського магістрату згоріли під час лютої пожежі, її пісні, що збереглися в народних переказах, допомогли поетесі створити цей образ, що за історичними, соціальними, духовними ознаками був цілком можливий для того часу.

Поетеса написала роман історичний, але він за своїм пафосом — ліричний; своєю емоційною тональністю він звернений до майбутнього — до нашої сучасності. У творі майстерно поєднано епос і лірику, правдиво показано всі сфери життя — політичного, духовного, родинно-побутового, військового. Роман Ліни Костенко — це твір зрілого майстра, вершинна книга творчості поетеси, що вражає досконалістю змісту і форми.

Перша група. Міні-проект

«Історична основа твору. Історія написання»

Україні таланить на великих жінок. Три століття віддаляють Марусю Чурай від поетеси Ліни Костенко. Але скільки спільного

мають ці незвичайні жінки, ці беззахисні і беззбройні пророки нашого багатостраждального народу, слово яких було «духовним мечем». І ось ожила легендарна дівчина на сторінках історичного роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Василівни Костенко, який побачив світ у 1979 р.

Вихід цього твору став справжньою подією в нашій літературі. Люди, які двох слів не могли зв'язати рідною мовою — нещасні жертви свого часу — шукали, діставали, читали й перечитували «Марусю Чурай». Приміром, у далекому Казахстані українці від руки переписували роман. Розсипаний набір книжки розкотився, як добірне невмируще зерно по всій Україні й дав свої сходи.

У чому ж сила цього твору? Яка причина його фантастичної популярності? Зі сторінок роману постала неприкрашена історія нашого народу. Нашу пам'ять про те, хто ми, чиї діти, витравлювали, випалювали, відбивали немилосердно... Але вона — живе. Хто порухає всіх спраглих, що припадали й припадають до «Марусі Чурай», як до життєдайного джерела? Адже така потреба зумовлена надзавданням, що постало перед нашим суспільством: духовне відродження нації як єдиний порятунок від морального й фізичного вимирання.

«Маруся Чурай» Ліни Костенко — це не просто наша обікрадена й поганьблена історія, не тільки художня енциклопедія життя українського народу середини XVII ст. Це — історія, яка осмислює саму себе, мисляча історія.

У Ліни Костенко історія — це жінка, змучена, катована, зневажена, але не розтоптана, бо вона не загубила духу свого, гордість, гідність людську. Історичне полотно твору становить окрему сторінку, через яку ще раз висвітилися долі героїв роману. І життєву лінію головної героїні Марусі Чурай, Ліна Костенко ввела в бурхливі соціально-політичні перипетії суспільного поступу України XVII ст., а ще точніше — періоду визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Представники козацької республіки в романі — Богдан Хмельницький, Лесько Черкас, Мартин Пушкар, Іван Іскра, Яким Шибиліст і ті, хто з небуття повернулися в думі (Яків Остриця, Гордій Чурай, Павлюк, Наливайко). До цього славного лицарства належить і дід Гамарник, «самітник і химерник», котрий од трьох шабель ще й досі не загоєн. Грицько Бобренко теж козак, але він з часом засвоїть іншу мораль, далеко не козацьку, неодноразово повторивши Марусі: «Любов любов'ю, а життя життям».

В основу свого твору Ліна Костенко поклала відому чи не кожному українцеві, знану в багатьох країнах світу баладу «Ой не ходи, Грицю...».

Звучить запис пісні «Засвіт встали козаченьки».

Більш як півтора століття розробляється цей сюжет в українській, польській та російській літературах. Досить назвати імена письменників, які в своїй творчості зверталися до нього, — Б. Залеський, О. Шаховський, К. Тополя, О. Гроза, Г. Бораковський, А. Александров, П. Білецький-Носенко, І. Онопрієнко-Шелковий, Л. Боровиковський, Є. Озерська-Нельговська, М. Старицький, В. Самійленко, С. Руданський, І. Микитенко, І. Хоменко, Л. Забашта, В. Лучук... А коли додати, що його певною мірою використала в повісті «В неділю рано зілля копала...» О. Кобилянська, що сама балада перекладена російською, польською, німецькою, угорською, французькою, англійською мовами, то з усією очевидністю розумієш сміливість Ліни Костенко, яка наново взялася за настільки, здавалося б, зужитий у літературі матеріал.

Про легендарну Марусю Чурай написано немало творів. До осмислення феномену її життя й творчості зверталися Г. Квітка-Основ'яненко, М. Старицький, В. Самійленко, С. Руданський та інші. Ім'я Марусі Чурай відобразилося також у безлічі легенд, одна з яких і стала основою твору Ліни Костенко.

Український народ вправі пишатися багатством народної творчості. Хтось створює щось, його визнають, й ось уже про нього складають легенди й перекази. Так, за переказами, у 1625–1650 рр. жила в Полтаві Маруся Гордіївна Чурай — поетеса й співачка, пісні якої були широко відомі в народі. Вона любила Гриця Бобренка. Але їх кохання було нещасливим і закінчилось трагічно. Дівчина померла в молодому віці, навіть точно не відомо як, але її чудові пісні, що їх вона подарувала народові, дали їй вічне життя в пам'яті українського народу.

На жаль, не збереглося жодних архівних документів, які б засвідчили існування Марусі Чурай, страшна пожежа 1658 р. знищила всі архіви Полтавського магістрату. А легенди й перекази розповідають про сильне, але трагічне кохання дівчини-співачки й козака Гриця Бобренка, який помер наглою смертю, мабуть, через отруєння. Ця сюжетна лінія вплітається в історичну фабулу роману — народну війну українців за визволення від поляків, татар. Дія твору розгортається в основному в Полтаві, що на той час була важливим містом, військовим осередком, мала свій козачий полк, який боронив рідну землю.

Художній твір вважається історичним передовсім тоді, коли автор правильно й всеохоплююче відображає історичну епоху. Ліна Костенко це зробила неперевершено. Та навіть принцип умовності, за яким на початку роману сама поетеса визнає перевагу художнього домислу над фактами («А що, якби знайшлася хоч одна...»), не тільки не знижує читацьку цікавість, а ще більше її посилює, змушуючи читати художній текст прискіпливіше. Та як не читай, але не знайдеш бодай огріха, а не те що грубої помилки в зображенні історичного тла.

Друга група. Міні-проект «Композиція твору»

Багатотемність твору:

- багатостраждальна українська історія з її трагічною героїкою;
- характеристика колоритних народних типів, взятих з різних «поверхів» українського життя XVIII ст.;
- кохання дівчини-козачки, яке відкривається безміром душевних граней та переживань — поетичних і трагічних;
- сповнений пристрасті роздум про місію митця та його слова, поезії в людському житті загалом, і в українській долі — зокрема.

Головна ідея твору. Незнищенність українського народу (особистості з багатим духовним світом), глибока віра в його (її) духовну силу й могутність.

Сюжет і композиція

Сюжетні лінії особиста (Маруся-Грицько)
історична (боротьба українського народу проти загарбницької політики польської шляхти).

Роман складається з дев'яти розділів, кожен з яких має добре продуману назву.

I розділ «Якби знайшлась неопалима книга». Доценту знищена пожежею Полтава 1658 р. Суд над Марусею, яку звинувачено в отруєнні коханого Грицька Бобренка. На захист Марусі стають козаки — полковник Мартин Пушкар й Іван Іскра. Марусі виносять смертний вирок.

II розділ «Полтавський полк виходить на зорі». Полтавський полк на зорі виступає в похід боронити волю свого народу.

III розділ «Сповідь». Маруся перебуває у в'язниці, вона згадує дитинство, батьків, родинні стосунки; дитинство Гриця, його батьків і їхні сімейні стосунки; далі постає історія кохання Марусі й Гриця і його зрада з Галею Вишняківною. У кінці розділу (він найбільший у творі, центральний) Марусю виводять на страту.

IV розділ «Гінець до гетьмана». Іван Іскра мчить до гетьмана Богдана Хмельницького, щоб сповістити про суд над Марусею. Гетьман своїм універсалом скасовує смертний вирок Марусі.

V розділ «Страта». Марусю виводять на площу для страти, де зібралася чи не вся Полтава, люди по-різному висловлюються щодо Марусиної трагедії. В останній момент перед стратою на площу вривається Іван Іскра з добутим універсалом, у якому наказано скасувати вирок з огляду на пісенний талант Марусі і героїзм її батька Гордія, якого як оборонця України покарано було на горло у Варшаві.

VI розділ «Проща». Маруся вирушає на прощу до Києва і по дорозі знайомиться з мандрівним дяком-філософом, який розповідає їй про Якова Остряницю, Северина Наливайка та Ярему Вишневецького. Маруся глибоко осмислює історію України з розповідей дяка й з побачених у дорозі картин зруйнованої Батьківщини.

VII розділ «Дідова балка». Іван Іскра відвідує старого запорожця, колись визволеного з двадцятилітньої турецької неволі, який оселився під Полтавою й займається різьбярством. Іван попереджає діда про наступ ворожих військ, але той вирішив не покидати свою домівку.

VIII розділ «Облога Полтави». Брами Полтави зачинені, гарматацілені на ворога. Полтава мужньо тримається в польській облозі вже четвертий тиждень. Іван Іскра відвідує самотню Марусю (її мати померла) і пропонує одружитися. Маруся відмовляє парубкові.

IX розділ «Весна, і смерть, і світле воскресіння». Маруся попрощалася з Іскрою, виснажена горем і хворобою, чекає свого кінця. Облогу знято, і місто повертається до звичного життя. Повз будинок Марусі проходять козаки й співають її пісні, а далі дівчата — пісню «Ой не ходи, Грицю...» Твір починається фактично із розв'язки, причому несподіваної і страшної, через що тяжіє до новелістичного жанру, а розташування частин композиції у нехронологічному порядку тільки збільшує напругу й загострює цікавість.

Третя група. Міні-проект «Образ Марусі Чурай»

Образ Марусі Чурай — це образ з легенди, ми не знаємо достеменно, чи жила вона насправді. Найімовірніше Маруся Чурай справді жила на Полтавщині у XVII ст., складаючи пісні, яких співала вся країна, а деякі з них співають і досі.

Якою видається читачеві Маруся? Це дівчина, яка мала дар від Бога: не тільки дар співати й складати пісні, але дар кохати, бути щирою та чистою:

Красива я була, правда? Схожа на свою матір.
Смілива я була, правда? Схожа на свого батька.
Співуча я була, правда? Схожа на свій народ.

Напевне, ці рядки чи не найкраще розповідають нам про Марусю Чурай. І саме через ті рядки виникає думка про те, що образ Марусі Чурай є символічним: вона й є в певному сенсі образом народу, з його співучою нескореною й нескоримою душею, з душевною чистотою й несправедливо сповненим страждань життям.

Марусю називають у романі голосом, піснею й душею народу. Вона, напевне, такою і є. На долю дівчини припадає багато випробувань, життя зрештою надламає її душу, вона ніби втрачає свій голос, втрачає здатність жити легко й радіти життю, але душевна чистота, прагнення кращого якщо не для себе, то для свого народу залишається з Марусею до останніх її днів.

Образ Марусі Чурай — образ митця свого часу, який органічно зливається з образом України. Постать реальної дівчини з народу, обдарованої чарівним голосом і поетичним світосприйняттям, виростає до символу, ніби вбираючи в себе духовний потенціал Вітчизни. За словами Івана, Маруся — це голос України, душа її. «Звитяги наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах», — каже про поетесу Іван Іскра. Таку ж характеристику дає дівчині й гетьман Богдан Хмельницький, який говорить, що «її пісні — як перло многоцвітне, як дивен скарб серед земних марнот».

Справжній митець, Маруся, наділена даром глибше й гостріше за інших відчувати світ, близько перейматися людськими радощами й стражданнями. У свідомості читача образ Марусі Чурай зливається з образом України не лише тому, що її підносять до символу інші герої роману, а передусім через те, що в ній уособлені кращі моральні риси українського народу, його найвищі духовні злети, кращі моральні переконання і судження митця своєї доби, оскільки тема митця і мистецтва проходить через історичний роман у віршах «Маруся Чурай» наскрізно.

Для Ліни Костенко Маруся Чурай — не просто вродлива дівчина з її природним бажанням кохати й бути коханою, щасливою в сімейному житті. Вона — натура творча, а тому особлива. Радощі й жалі простих людей дівчина чутливо вбирає в себе як свої: «Ця дівчина не просто так, Маруся. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа». Так говорить про героїню Іван Іскра, який розуміє чарівність її вроди, високість душі й талант художника. Йому якраз імпонує саме здатність тонко відчувати, шляхетно поводитися навіть у побуті.

У зображенні головної героїні Ліна Костенко майстерно переплітає особисте і загальнонародне. Усе в романі не просто відбувається на тлі історичних подій: кожен вчинок, кожен характер історично обумовлений. Так, історія сім'ї Марусі, загибелі мужнього батька пояснює багато що у її характері, ставленні до людей і світу. Починається роман сценою суду, в якій виявляється ставлення різних людей до дівчини.

Для одних вона — гордість, душа народу, для інших — убивця. Сама ж Маруся, болісно переживаючи особисту драму, мовчить, не говорить про те, що зілля Гриць випив сам, що те зілля призначалося їй.

Донька Гордія та Горпини Чураїв увібрала в себе все краще, чим наділені були її батьки, увібрала в душу свою, у свій талант усе краще й від рідного народу. Ще змалечку дівчина була наділена, крім надзвичайної вроди, ще й величезним поетичним даром, бо могла, не стараючись і не напружуючись нітрохи, говорити віршами про звичайні, повсякденні, побутові речі. Вірші, за спогадами сучасників і очевидців, так і сипали з неї, рими добиралися легко й природно, маючи під собою багатюще народне джерело. Смерть батька стала очевидно, для дівчини тим поворотним моментом, коли дитячі словесні забавки вилилися в глибинну пісенність душі, у непереборну потребу творити, таку не сильну, як потреба живого дихати, чути, бачити мислити... А доля геніїв нашого народу, як правило, нелегка. Не раз людська підлота, заздрість, підступність, користолюбство троцили, нищили людські долі, топтали ніжний цвіт почуття. І через це пройшла Маруся: безвольний коханий Григорій Бобренко, що під впливом хижої й владолюбної матері залишає дівчину, у яку був закоханий іще з дитинства й з якою разом виріс, і бере собі за дружину Ганну (Галю) Вишняк, племінницю Полтавського полковника Мартина Пушкаря, доньку осавула Федора Вишняка.

Маруся, що чекала Гриця з походу, зберігаючи йому кришталеву вірність, у розпачі звертається у своїх піснях то до Бога, то до людей, то до зрадливця — коханого, але долі повернути не може.

У творі Ліни Костенко отруєння Гриця — трагічна помилка, непорозуміння: героїня підготувала зілля для себе, а хлопець (там він не одружений, а тільки наречений) випадково випив. Пісні ж самої Чураївни, що крок за кроком розгортають перед нами трагедію покинутої, зраженої, знеславленої дівчини, доводять інше. Сама пісня «Ой не ходи, Грицю та й на вечорниці...» є і розпачливим зойком зболілої, вистражданої душі, й обвинувачувальним актом призначення вбивці. Якщо пісні «Ішов милий

горонькою», «Болить моя головонька від самого чола», «Засвіт стали козаченьки», «Ой Боже ж мій, Боже, милий покидає», «Чи ти, милий, пилом припав», «Шумить-гуде дібровонька» крок за кроком розгортають сторінки трагедії душі дівочої і ницості й зради душі юначої, то пісня «Ой не ходи, Грицю...» є логічним завершенням, крапкою в розвитку їх стосунків.

Доведена до відчаю, Маруся спробувала накласти на себе руки (кинулася із греблі у Ворсклу), але була врятована Іваном Іскрою, хлопцем, що безнадійно, без відповіді був закоханий у неї. А Гриць, не зважаючи на одруження, далі продовжував до неї ходити, люблячи, але знаючи, що за дружину не візьме, бо не дозволить мати. І потім, уже будучи одруженим (у романі цього немає), не полишає нещасну дівчину, ще більше вводячи її в неславу. І неможливість розплутати цей божевільний клубок людських стосунків і почуттів змушує Марусю до останнього, відчайдушного кроку — одним вчинком знищити причину своїх і його страждань. Що і було виконано.

В історичному романі у віршах «Маруся Чурай» дівчину-отруйницю присуджено скарати «на горло» через повішання. Насправді факти свідчать, що була присуджена кара через «усікновення голови» (страшніше й жорстокіше!). І в останній момент, уже біля плахи, вірний козак Іван Іскра привозить від самого гетьмана Богдана Хмельницького наказ про скасування карі і заборону надалі без гетьманової згоди карати будь-кого «на горло».

Чураївна залишається живою, але вона вже мертва, душа її вмерла разом із коханим і похована разом із ним, а тлінна оболонка довго на сім світі не затримається, бо тіло без душі — ніщо.

І ота пісня стала її останньою піснею, бо мертва душа шедеврів уже не створить. Історія зазначає, що після Грицевої смерті та суду, що засудив дівчину до смертної карі влітку 1652 р. Маруся Чурай прожила ще рік і померла від сухот 1653 р. Так людська підступність і злоба погубила чарівний цвіт української піснетворчості, українську Сафо, як називали її літературознавці, що прожила на світі неповних 28 років.

Та вічно молодими, нев'янувчими, свіжими залишаються її пісні, як і трагедія любові, вилити в них. Це саме та мить геніального осягнення, коли суто особисте, інтимне стає всезагальним, вселюдським, а краса душі і почуття сприймається на висотах національної культури. Одна із багатьох, і, в той же час, одинока Маруся Чурай... Дівчина з легенди.

**Четверта група. Міні-проект
«Сценічне безсмертя «Марусі Чурай»»**

Роман Ліни Костенко «Маруся Чурай» відразу набув значної популярності. У сезоні 1987–1988 року за «Марусею Чурай» у світі було здійснено три театральні вистави. Пісенну партію славетної поетеси у спектаклі Київського театру поезії виконувала народна артистка України Ніна Матвієнко. Уже сам її рідкісної краси голос, відчуття природності інтонацій пісні, здається, забезпечують успіх.

У Львівському українському молодіжному театрі режисер В. Кучинський об'єднав в одній виставі «Сад нетанучих скульптур» два твори Ліни Костенко — драматичну поему «Сніг у Флоренції» та «Марусю Чурай». Здавалось би, що спільного між подіями в Італії й Україні, які відбуваються навіть у різних століттях, XVI і XVII? Але невеликий молодий колектив вдало знайшов ключ для органічного поєднання різних навіть за тональністю творів Ліни Костенко. У їхній інтерпретації на передній план виходить проблема місця художника в суспільному житті, у творенні духовної долі свого народу. Доля третьої вистави — моно спектаклю народної артистки України Ніли Крюкової «Маруся Чурай» — складалася непросто. Прем'єра мала відбутися ще 1982 р., але, як нерідко в застійних умовах траплялося, чиновники від мистецтва наклали вето. Лише через п'ятиліття Ніла Крюкова разом із відомою бандуристкою Галиною Менкуш вийшла на сцену... Поєднання прекрасного, інтонаційно багатого декламаторського мистецтва Ніли Крюкової із віртуозним музичним супроводом та співом Галини Менкуш дозволило донести до слухача глибинне нуртування твору Ліни Костенко. Навряд чи хто залишався після цього свята поезії, декламації і співу байдужим.

Цікаву інтерпретацію роману запропонував режисер Львівського театру імені М. Заньковецької Федір Стригун у виставі «Маруся Чурай».

4. Робота над текстом

Запитання для бесіди

- Визначте кульмінаційні моменти в сюжеті роману.
- Чому, на вашу думку, роман не завершується сценою помилування героїні?
- На які дві основні групи ви поділили б свідків на суді Марусі Чурай?
- На чому ґрунтуватиметься ваш поділ? Розкрийте різницю в моральності представників цих груп.

Матеріал для вчителя

Процес суспільного розшарування як один з основних аспектів суспільно-історичного контексту епохи виразно й достовірно виписаний Ліною Костенко у сцені суду, де гострота конфлікту — засудити чи виправдати Марусю, а якщо судити, то яку кару їй призначити, — зосереджує в собі не просто моральні принципи, а й соціально-класовий статус епохи.

У першій частині роману маємо можливість виявити два різні світи, представлені героями твору, що визначилися такими двома аспектами: по-перше, протиставленням Січі й Полтави, по-друге, ставленням до Марусиної пісні. Сцена суду дає можливість учителю не лише виявити протистояння двох позицій, двох світів, а й дати повноцінну характеристику всім героям твору. На суді, як і в будь-якій іншій ситуації, козацтво виявляє найактивнішу позицію захисників і гуманістів. Це стосується і гетьмана, бо за всіма своїми клопотами Богдан здатний помітити й тугу Івана Іскри: «Щось мало статись, твоєї печалі достойне?», а опісля, доклавши «серця й голови» до справи Марусі, скасувати ганебний вирок полтавського суду: «Таку співачку покарати на горло. — Та це ж не що, а пісню задушить!» — «смерть повсюди, а життя одне».

Полтавський полковник Мартин Пушкар наділений авторкою всіма найдостойнішими чеснотами мудрої, розважливої, стриманої й доброї людини: «Ще не старий. І славу мав, і силу.» Він поважає кожне окреме людське життя, усвідомлює високу його вартість: «... світ вже так замішаний на злі, що як платити злочином за злочин, то як же й жити, люди, на землі?» Полковник і в суді, і в поєдинку з ворогом лишається чесним і відвертим. Така поведінка дає право Горбаню сказати привселюдно: «У мене, пане, слово не куповане, і я його не продаю».

Кожен, від полковника, гетьмана до козака-посланця, відчуває свою причетність до суспільного життя у різних його параметрах. Як своєрідну ілюстрацію цієї позиції можна розглянути епізод-розмову представників полтавського суду з козаком-запорожцем. *(Читаємо цей уривок повністю).*

Оцінка Марусиною вчинку гетьманським посланцем прозвучала дисонансом до обивательського бачення ситуації, на якому заклінилася полтавська судова рада, і виказала нам усвідомлену козаком високу мораль та вміння розпорядитися нею. Він пропонує своє вирішення, яке говорить про нього як про людину з добре розвинутим поняттям честі:

Ця дівчина... Обличчя, як з ікон.
І ви її збираєтесь карати?!
А що, як інший вибрати закон,—
не з боку вбивства, а із боку зради?
Що ж це виходить? Зрадити в житті
державу — злочин, а людину — можна?!

Судейство разом з підбрехачами Бобренчихи в погляді на людину, суспільне життя перебувають на цілком протилежній із козацтвом позиції. (*Учні зачитують рядки роману, де йдеться про ставлення героїв роману до пісень Чураївни.*)

Проаналізувавши зачитані фрагменти, з'ясовуємо, що ні Горбаню, ні райцям, ані Бобренчисі не під силу осягнути гострої потреби людської душі в пісні. Таким людям не дано збагнути величі і незвичайного обдарування дівчини.

Талант Марусі Чурай достойно оцінений представниками Січі, особливо Іваном Іскрою. Іванові доля вивела Марусю у двох величинах: коханої дівчини та художника незвичайного таланту. Під час суду йому однаково болить і, разом з тим, значимішим і вартіснішим проступає життя Чураївни-поетеси, піснетворки:

«Ця дівчина не просто так, Маруся,
Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа».

У відповідальний момент ціна Іванового життя визначається змістом справи, котру за будь-яку ціну необхідно довести до кінця:

«Якщо я впаду,— неврятована пісня,
задушена пісня в петлі захрипить!»

Значимість людського життя Горбанем, Бобренчихою, Вишняками вимірюється іншими мірками. Їхня правда звучить як антитеза до козацьких норм і законів.

Її твір розкриває нам багатство людських характерів, виношені концептуально-художні ідеї, гранично суворе, досконале їх вираження в слові, повторимо слідом за Михайлом Доленгом — слові класичному. І водночас «Маруся Чурай» — твір новаторський як трактуванням самої постаті народної поетеси, так і художніми засобами зображення.

Віртуозна стилізація мови давньої епохи, власне — несилуване поєднання кількашарової стилізованої лексики й народної говірки, точність і художня доцільність використання архаїзмів та історичних реалій, звукове й ритмічне багатство вірша, його пластичність, залежність від «партії» дійової особи, значущість сміливої рими... В усьому цьому Ліна Костенко бачила не самоціль,

але й не суто «виробничі» засоби формування поетичної плоти роману. Сама технологія тут стає мистецтвом. Адже коли в роздумах про Галю Вишняківну зустрічаються такі, за терміном тогочасних піітик, «краєсогласія» — «до неї — козакові — до свиней, і — до любові», — то вони вже самі утворюють потужне смислове поле, ущільнюють художню оповідь і без роз'яснень ставлять додаткові змістові акценти в процесі характеротворення.

Розглядаючи «Марусю Чурай» у широкому контексті новітньої історичної романістики, Микола Ільницький спостеріг прикметну особливість твору Ліни Костенко. Більшість авторів віддає перевагу описові конкретної, часто документально підтвердженої події, в інтерпретацію якої привноситься умовний (притчевий або легендарний) елемент. При цьому просторові й часові площини немов «тасуються», утворюючи параболічність сюжету, — в такий спосіб на поверхню виходить рух сучасної художньої ідеї, відбувається її філософський сенс. У «Марусі Чурай» морально-етична, соціально-етична лінія також різко проорана, але твір збудовано за іншим принципом. «Л. Костенко легенду проектує в суворе русло соціальних і людських взаємин, — зазначає критик, — перевіряє історичною реальністю зображуваної епохи, не зміщуючи часових пластів і не силкуючись витлумачити ідею, вилуцтити її зі шкаралуці подій, а даючи можливість цій ідеї формуватися в цих подіях, просвічуватися крізь них». Справді, визрівання художньої ідеї в романі «Маруся Чурай» відбувається за законами внутрішньо доцільної взаємопов'язаності кожної деталі й цілості твору. Сюжетні перипетії в ньому виростають одна з одної, заперечуючи суто подієвопобутове своє значення й висвічуючи концептуальну значущість всього попереднього фабульного розвитку.

Розробляючи відомий сюжет, Ліна Костенко не тільки змінює деякі вже усталені в літературі та в народнопоетичній традиції «ходи», а й — і в цьому істотна відмінність — будує його на розлому соціально-психологічному тлі. Григорій Нудьга, оглядаючи довгий шлях засвоєння в письменстві перипетій балади про отруєння Гриця й створення легенди про Марусю Чурай, писав: «Відчувається, як центр ваги переноситься з побутово-мелодраматичних моментів на історичні і психологічні, а мотив про «піснетворство» героїні витісняє всі інші». Ліні Костенко вдалося створити не просто психологічно вірогідний портрет Марусі Чурай, а й показати свою героїню причетною до важливих подій періоду боротьби українського народу за незалежність в середині XVII ст. Сам гетьман Хмельницький:

...дивував, безмірно дивував, —
що от скажи, яка дана їй сила,
щоб так співати, на такі слова!

Компаративний аналіз

	«Маруся Чурай» Ліна Костенко	«Лісова пісня» Леся Українка
Жанр	Роман у віршах	Драма-феєрія (проблемно-філософська драматична поема)
Основна проблема	Незнищенність українського народу, глибока віра в його духовну силу й могутність	Боротьба за вільне, творче, гармонійне, духовно багате життя
Проблематика твору	Митець і народ; митець і суспільство; батьки і діти; проблема кохання; проблема зради	Людина й мистецтво; добро і зло; проблема кохання; проблема самозради
Любовний трикутник	Маруся — Гриць — Галя	Мавка — Лукаш — Килина
Дії	Гриць Бобренко: було йому дано якусь людську неординарність, але — характеру не вистачило; висоти злякався; світ ловив і таки впіймав... Обіймами й статками Галі Вишняківни, спокую більш простого й зрозумілого (ніж у випадку з Марусею) життя-буття...	Мавка дорікнула Лукашеві за те, що той «життям не зміг до себе дорівнятись»?
Образи	Гриць Бобренко	Лукаш
	Вони обидва живуть у постійній невідповідності, конфлікті внутрішнього «я» із вчинками, власною поведінкою. І тому найпрекрасніше, наймогутніше серед почуттів, яким обдарувала людину природа, — кохання — приносить їм страждання, горе, муки і — смерть. Бо жити не можна, «втративши душі своєї цвіт», а лише існувати, розмінявши її на спокуси. Але не жити. Гриць і Лукаш мали багатий душевний потенціал, але власноруч його знищили	
	Бобренчиха	Мати Лукаша

VI. Узагальнення вивченого матеріалу

1. Бесіда

1. Чому, на вашу думку, Маруся Чурай не може простити Грицеві зраду навіть після його щирого каяття?
2. Прокоментуйте слова Чураївни: «Нерівня душ — це гірше, ніж майна».
3. Кому ж належатиме майбутнє, якщо життя таке несправедливе до гарних людей, бо ж «у всіх цих скорботах і печалях, у всіх оцих одвічних колотнечах — і чураївські голови на палях, і вишняківські голови на плечах». (*У пам'яті народу загубляться всі Горбані й Вишняки, а залишаться зі своєю бойовою славою й Пушкар («Про нього потім думу іскладуть»), і Лесько Черкес («утне ще штуку не одну. Він стане потім побратимом Разіна — Леськом Хромим. Загине на Дону»).*

Висновки. На основі спостереження детального аналізу роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» можна впевнено констатувати, що цей твір, створений на національному ґрунті, продовжує фольклорні й літературні традиції, у ньому письменниці пощастило скласти неповторну, глибоку, психологічну, героїчну й романтично наснажену пісню про історію легендарної поетеси й піснярки Марусі Чурай, реально відтворити реальні події в Україні середини XVII ст., змалювати низку яскравих образів лицарів-звитязників, які боролися за її національне визволення.

Слід зазначити, що Ліна Костенко вміло вводить у мову роману діалоговий характер поезії — прямий діалог з різними епохами та культурами, вписаність поезії в контекст світової культури, що впізнається й може досліджуватись на всіх чинниках авторської манери. Червоною ниткою через весь роман чітко проявляється позиція громадянина й патріота в особі самого автора.

Заземлюючись у рідний ґрунт, використовуючи історичний досвід рідного народу, письменниця проводить ідею невмирущості духовних цінностей народу, що надає її поетичним творам досить актуального звучання сьогодні, в час національного й культурного відродження України.

VII. Домашнє завдання

1. Виписати з роману 5–6 афористичних висловлювань.
2. Підготувати характеристику образу Марусі Чурай за планом.
Орієнтовний план:
 1. Портрет героїні роману як засіб розкриття її характеру.
 2. Батьки Марусі.
 3. Художня обдарованість.

4. Стосунки: Маруся — Грицько, Маруся — Іван.
5. Піснетворчість.
6. Спільне й відмінне між Марусею Чурай та Мавкою з «Лісової пісні» Лесі Українки.
7. Моє ставлення до образу Марусі Чурай.

Додаток до уроку

Матеріал для вчителя (композиція твору)

Перший розділ, у якому йдеться про суд над Чураївною, зразу ж уводить нас у змістову суть роману, знайомить майже з усіма персонажами, які діятимуть у творі. У цьому розділі започатковані головні сюжетні та смислові лінії й починається досить активне розкриття характерів персонажів, яке продовжиться в наступних розділах.

Головне завдання *другого розділу* «Полтавський полк виходить на зорі» — у створенні важливого для роману художнього враження українського народу, який воює за свою волю. Мотив зображення полтавського полку, який вирушає в похід, є наскрізним у романі — це свого роду постійний смисловий мотив. Він вирішений надзвичайно тонко — немовби на музичному рівні — і є одним із прихованих чинників цілісності твору.

Центральний розділ роману «Сповідь» поданий у формі спогадів («внутрішніх монологів», «потоків свідомості», «потоків почуттів») і несе основне навантаження в розкритті образу головної героїні твору. Зі спогадів Марусі Чурай ми дізнаємось про історію її нещасливого кохання, що подана на досить широкому соціально-побутовому й етнографічному тлі полтавського життя XVII ст.

Четвертий розділ «Гінець до гетьмана» немовби розширює просторові межі роману. Ми вже бачимо не тільки Полтаву, але й більшу частину України. Таке розширення українського простору є важливим композиційним прийомом, що генерує ідею української державності, якою, по суті, пройнято весь роман. До того ж більша частина розділу присвячена Богдану Хмельницькому, якого ми бачимо як політичного та військового діяча — творця української держави. Панорамно бачимо Україну — всю в напрузі визвольної боротьби (погляд гінця, який стрімко промчав з Полтави до Білої церкви). Без такого широкого бачення українського простору наше читацьке розуміння України XVII ст. не було б цілісним. Окрім усього, у цьому розділі йдеться про звернення Івана Іскри до гетьмана з проханням відмінити своїм універсалом смертний присуд Марусі Чурай, і це є важливою ланкою в розвитку драматизованого сюжету цього історичного роману.

П'ятий розділ «Страта» активізує читацьке сприймання твору через посилену драматизацію сюжету. Така драматична напруга більш доречна у фіналі твору, проте Ліна Костенко поміщає її в середині, цілком справедливо розраховуючи, що увага читача, який сприймає доволі довгий роман у віршах, повинна стимулюватися розмаїтими засобами, у тому числі подібними моментами конденсованої драматичної напруги.

Функціональна роль *шостого розділу* «Проца» в тому, що він, як і четвертий розділ, виводить читача із суто полтавського матеріалу на матеріал всеукраїнський. Але в «Проці» український простір розкривається поволі — це неспішне, уважне споглядання. Мандрівний дяк, з яким подорожує Маруся Чурай, робить це споглядання осмисленим. Тому «Проца» є своєрідним інтелектуальним центром роману, бо саме в цьому розділі відбувається активне осмислення історії України, розмаїтих проблем її тогочасного життя. Цей розділ є дуже важливим для роману, бо без нього, на думку Г. Ключека, ми «мали б досить пристойний, з цікавим сюжетом історичний роман у віршах — але не було б видатного, з поважним історіософським смислом твору».

Останні три розділи — «Дідова балка», «Облога Полтави», «Весна, і смерть, і світле воскресіння» — поєднані одним сюжетним стрижнем — облогою Полтави польсько-шляхетським військом. Поетеса вводить у сюжет твору таку історичну подію для посилення історичності як жанрової ознаки роману, але в цих розділах також продовжується й завершується розробка основних образів. Вони набувають остаточної викінченості. Крім того, розділи надають роману мистецької якості, яку умовно можна назвати стереоскопічністю. Завдяки тому, що Ліна Костенко укрупнено показує якісь окремі моменти українських реалій XVII ст. (наприклад, ту ж «дідову балку», самого діда-галерника, багато епізодів із побуту обложеної Полтави, яскраві картини весняного пробудження українського люду тощо), бачення XVII ст. стає глибшим, об'ємнішим, розмаїтішим — стереоскопічнішим.

Роман Ліни Костенко є цілісним твором. А це означає, що кожна його частина є функціональною, тобто працює на створення художнього смислу. Але композиція роману — це не тільки логіка розміщення його складових частин. Кожна така частина теж має своє komponування, здійснене з метою досягнення художнього ефекту.

Усі основні моменти, використані Ліною Костенко в сюжетному каркасі її роману, немовби ожили, набули реальної предметності, психологічної змістовності, й у своїй сукупності стали складовими витвореного видатним митцем художнього світу роману.

Л. О. Лузан

Урок № 49**НЕЛЮДИ Й ЛЮДИ В РОМАНІ Л. КОСТЕНКО****«МАРУСЯ ЧУРАЙ». ЦЕНТРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТВОРУ**

Мета: утверджувати високі моральні цінності, прагнення зберегти кращі людські якості робити добро; формувати вміння творчо осмислювати прочитане; розуміти красу слова поетеси; на основі літературного дослідження створити цілісні образи родини Чураїв і Бобренків, їхній вплив на виховання дітей; з'ясувати зовнішні й внутрішні фактори, що призвели до зради Гриця й кари за цю зраду, що вплинуло на подальшу долю головної героїні; розвивати творчі здібності, естетичний смак, відчуття насолоди від читання художнього тексту, усне зв'язне мовлення учнів; застерегти старшокласників від схожих кроків зради, виховувати в них почуття власної гідності, порядність і вірність; звернути увагу на обов'язки перед батьками.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: урок-психологічне дослідження.

Обладнання: портрет Ліни Костенко, роман у віршах «Маруся Чурай», збірка «Вибране», дві таблиці із переліком членів родин Чураїв і Бобренків, епіграф.

*Коли тривоги життєвої
Тебе підхопить вітер злий,
По вінці сили трудової
У серце стомлене налий.*

*Нехай не виє самотина,
Як чорний пес за ворітьми!
Скажи крізь муку: я людина!
Зрадій крізь горе: я з людьми!*

М. Рильський

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок****1. Відповідь-роздум. Робота з картками**

1. Як ви розумієте такі слова *Моя любов сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі.*

2. Що спільного в Марусі та Мавці з «Лісової пісні» Лесі Українки?
3. Чому Маруся не може простити Грицькові зради?
4. Чому Івана Іскру недолюбили?
5. Як ви розумієте слова Івана Іскри, в яких висловлено його ставлення до Марусі:

Ми з нею рідні. Ми одного кореня.
Мабуть, один лелека нас приніс.

Коментар учителя

Кохання Марусі і Григорія, отруєне страшною у своїй підступності зрадою, вималюване Ліною Костенко ретроспективно, дало можливість читачам разом з Чураївною переживати зраду не миттєво, не фрагментарно, а протягом усього твору. Таким чином все минуле життя дівчини оповите болем зради. «Пекуче прозріння» болить Марусі нестерпно:

Бо ж річ не в тім — женився, не женився...
прийшов, пішов, забув чи не забув.
А в тому річ, коли він так змінився?
Чи, може, він такий і зроду був?

і — як продовження: «Нерівня душ — це гірше, ніж майна!»

Грицькова душа, справді, дуже непевна. Чітко і точно прочитає її розщеплену суть Яким Шибиліст: «Від того кидався берега до того, Любив достаток і любив пісні. Це як, скажімо, вірувати в Бога і продавати душу сатані.» Грицько — суперечлива людина. Він сам зізнається у цьому Марусі: «Як хочеш знати, — так, я їм продався, але в душі на тебе я молюсь.» На вибір життєвих ідеалів героїв твору великий вплив мала сім'я. Навіть у любові Маруся хоче бути схожою на своїх батька-матір, прагне кохання чистого і щирого, як і в них: «...я колись як виросту, і в мене буде така любов!»

Кого ти любиш, Іване?
Мене чи свою пам'ять?
Красива я була, правда?
Схожа на свою матір.
Смілива я була, правда?
Схожа на свого батька.
Співуча я була, правда?
Схожа на свій народ.

Іванові Іскрі, як і Марусі, світить батькова зоря. Взаємини Івана та Марусі — це своєрідний виразник великого кохання двох рівновеликих людей, двох високих і чистих душ. Любов Івана Іскри до Марусі немовби відтінює любов Гриця, допомагає зрозуміти

її недостатню глибинність. В одну із хвилин «пекучого прозріння» Маруся дійшла до думки про «нерівність душ» — своєї та Гриця. Іван же був їй рівнею, бо, як ніхто інший, розумів і цінував винятковість її особистості. І якщо Маруся піднімала до себе, опляхетнювала Гриця, то з Іваном була зовсім інша ситуація — їй самій багато в чому треба було підніматися до нього. Іванова промова на захист Марусі засвідчила рідкісну глибину і масштабність його мислення — він дуже точно розумів значення талановитого митця для суспільства і цим різко виділявся з-поміж інших.

Іван і Маруся духовно близькі, але доля судила їм нерозділену любов. Останнє прощання з Іваном, який вирушив у військовий похід, викликало у Марусі велику тугу — вона відчула в ньому по-справжньому близьку людину.

І я, котрій давно вже все байдуже,
уже нічим я сльози не впиню.
Прощай, Іване, найвірніший друже,
шляхетна іскро вічного вогню.

Вічний огонь — це любов, а Іван — його шляхетна іскра. Тільки хвороба й смерть Марусі зупинили цей процес — процес народження в ній нової, по-справжньому великої й щасливої любові.

Чільне місце у творі займає інша «вічна» проблема літератури — проблема митця й народу, митця й суспільства. Головна героїня роману Маруся Чурай цілком справедливо показана Ліною Костенко як геніально обдарований митець, як один із творців українських пісень, що здобули всесвітню славу нашому народу. У часи, коли жила Маруся Чурай, українська писемна література через певні причини була ще слабо розвинута. Проте народ мав своїх митців, які були його голосом, його душею. Маруся Чурай — одна з них. За Ліною Костенко, вона мала своє розуміння завдань власної творчості, її суспільного значення. Як митець, як людина незвичайна, виняткова, вона відчувала і глибоко переживала різне ставлення до себе з боку сучасників — від щирого захоплення й любові до повного нерозуміння й навіть агресивності до себе як до людини, що є «не такою, як усі.»

В розмові я, сказала б, та не дуже,
А в пісні можу виспівати все, —
зізнається Маруся.

2. Літературний диктант

Група учнів класу працює з картками, решта дає відповіді на запитання вчителя.

1. Дата народження Ліни Костенко.
2. Місце народження поетеси.
3. Назва першої збірки.
4. Після якої збірки було 16-річне мовчання?
5. 1977 р. вийшла збірка...
6. За роман «Маруся Чурай» Ліна Костенко була нагороджена...
7. Представники козацької республіки в романі.
8. В основу роману «Маруся Чурай» Ліна Костенко поклала відому баладу...
9. Головна тема роману...

III. Мотиваційний етап

1. Слово вчителя

Шановні друзі! Швидко промайне навчальний рік, і ви сьогоднішні школярі, станете на стежку дорослого, самостійного життя. А воно нелегке, іноді жорстоке, і постійно нагадує про це. І все-таки, не згинаючись під його тягарем, людина знову й знову встає, закликаючи на допомогу небачені резерви стійкості й сили. Витримати випробування один раз — мало. Випробування — все життя, і людині, щоб зберегти гідність, треба постійно його витримувати, тобто жити.

IV. Оголошення теми, мети. Цілевизначення

1. Слово вчителя

Сьогодні на уроці, перекинувши місток від сучасного до минулого, простежмо, як жили в цьому божевільному світі герої історичного роману у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай», хто з них, пройшовши через помилки, сумніви й вагання, не схибив, не зрадив собі, своєму високому призначенню — бути Людиною.

2. Зачитування епіграфа

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Бесіда з учнями

1. Який у творі є для автора (і для, нас, читачів) критерій оцінювання людини? (*Судовий процес над Марусею, ставлення до неї людей*)
2. Хто звинувачує Марусю? (*Орина Бобренчиха, мати Гриця; Галя Вишняківна, Семен Горбань*)
3. Чи розумієте ви Грицеву матір? Адже вона втратила єдиного сина, єдину надію. (*Дійсно, спочатку Грицева матір*)

викликає співчуття, оскільки смерть дитини — страшне горе. Але потім ця жінка зароджує в душі читача недовіру через те, що брудними словами кидає в Марусю, хоч знала її з самого народження, знала історію кохання Гриця й Марусі, як вірно й довго чекала її сина Чураївна з військових походів. Бобренчиха не раз запитувала в Марусі: «А чим же ми за це тобі віддячимо?» А на суді перед людьми мало не повію з неї робить)

2. Робота з текстом

- Зачитайте сцену суду, зверніть увагу на слова свідка, козака Якіма Шиби листа, прокоментуйте їх (від слів «Даруйте... я... незвичка промовляти...» до «І розуму дійшло у Чураїв»).
- У розділі III «Сповідь» ми значно більше дізнаємося про Бобренчиху, її чоловіка. (Зачитати від слів «Бобренки, ті не дуже бідували» до «Лютіша стала до роботи вдвоє»).

3. Слово вчителя

Зміст буття для Бобренчихи — дорівнятися до Вишняків, розбагатіти. І поступово ця мета поглинає її, робить її зажерливою, егоїстичною. Чоловік, по суті, непогана людина, чесна й працьовита, намагається її стримати. Але скоро відступає, бо слабкий духом, втрачає інтерес до життя й гине безглуздо, провалившись під лід. Тепер здійснити її мрію про багатство може тільки Гриць. Син бере участь у військових походах, і матір не протестує, бо сподівається, що в його кишнях забряжчать золоті талери. Коли ж Бобренчиха переконалася, що війна скоріше подарує каліцтво або смерть, ніж скарби, вона привертає свою увагу до особистої долі хлопця. Красуня Маруся її не влаштовує, бо бідна. І стара постійно її ганьбить в очах Гриця, гризе його за те, що не хоче він «добра» для себе і матері, аж поки не примушує його заручитися з багатого Галею Вишняківною.

Дуже нагадує Бобренчиха матір Лукаша з драми-феєрії «Лісова пісня». Ці жінки обмежені, егоїстичні, обидві захищають ідеали обивательського щастя. У силу своєї душевної сліпоти вони навіть не розуміють, що руйнують життя своїм дітям.

Проти Марусі на суді виступає також Галя Вишняківна. Обмежена, пихата, самовпевнена, бо знає, що вона дочка «значного чоловіка». Глуха до пісні. Через душевну убогість у Галі немає вміння любити. Одне з найкращих людських почуттів підміняється бажанням вийти заміж. От і готує Галя собі придане, «все вишиває прошви подушок».

Ці влучні характеристики Галі («глуха до пісні», «все вишиває прошви подушок») дала Маруся Чурай. Але вона весь час собі дорікає, боїться бути несправедливою до Галі.

4. Міні-спектакль (монолог Марусі)

(Розділ III. Від слів «А може, я несправедлива до неї?» до «Ото женився — і все»).

5. Проблемне питання Якою ж повинна бути дружина?

Яка роль жінки в сім'ї?

6. Продовження бесіди

Жорстокість до Марусі виявляє полтавський війт Семен Горбань: «Оскаржену на квестію віддати. І хай із нею поговорить кат». Мабуть, дуже хоче він догодити багатому родичу Вишняку. Сам злодій («з комори местой потай дьоготь крав»), обмежений і нищий духом, він не може збагнути велич обдарування Чураївни, тому на слова Іскри про те, що, вбиваючи Марусю, вони розправляються з піснею, він відповідає: «При чому тут пісні? Вона ж на суд за інше зовсім ставлена».

- Яка риса об'єднує ці характери? (*Убогість, нищість душ. Дрібнодухлі людиська*)
- Хто захищає Марусю на суді? (*Лесько Черкес, Яким Шибиліст, Іван Іскра, Мартин Пушкар — тобто козацтво*)
- А чому саме козаки виявляють найактивнішу позицію захисників і гуманістів? (*Козацтво — це зовсім інший світ з демократичним устроєм, законами, звичаями. Тому єдиним прагненням козаків є справедливе вирішення справи. Ось що сказав про цю справу Мартин Пушкар*)
- Відверто й емоційно виступив на суді Іван Іскра. Давайте пригадаймо цей момент. (*Виразне читання уривку від слів «Я прошу, люди, вислухать мене» до «Чи сльози не душитимуть її?»*)
- Що керує поведінкою Іскри — любов чи справедливість?
- Чи справедливо він вчинив, коли привіз від Богдана Хмельницького універсал про помилування Марусі?
- Іван страждає, бо щиро кохає Марусю. До того ж він розуміє, що, стративши Чураївну, кати знищать красу мистецтва. А що ж далі? «А як тоді співатиме Полтава? Чи сльози не душитимуть її?». (*У відповідальний момент Іскра здатний на вчинок, благородний, лицарський. Він, гонець до гетьмана, боїться на шляху пастки, ворожої кулі, бо йому треба довести справу до кінця. «Якщо я впаду, — неврятована пісня,*

задушена пісня в петлі захрипить». Іскри притаманне благородство, не силуване, не суетне, не демонстроване напоказ, але неодмінне. Він характеризується поєднанням чоловічої сили й вразливої душі.

Отже, козаки довели, що вони справжні люди, гідні цього високого звання)

- *Чия поведінка на суді здається вам дуже дивною і чому? (Це поведінка Марусі, яку звинувачують у вбивстві, їй кричати треба, волати до суду, що вона невинна, а Чураївна мов скам'яніла)*
- *Як ви пояснюєте таку поведінку Марусі? (Мені здається, що вона вже перейшла межу життя. Помер Гриць, а разом з ним пішло в небуття її щастя, її радість, усе покрила «ночі темна пелена». А ще Маруся в цей час, в момент суду, намагається розв'язати для себе питання: хто ж він такий, її Гриць? Бо ж річ не в тім — женився, не женився... / Прийшов, пішов, забув чи не забув. / А в тому річ, коли він так змінився? / Чи, може, він такий і зроду був?)*
- *Спробуймо розібратися разом з Марусею: яким же був Гриць Бобренко. (Із самого дитинства на хлопця мали вплив дві родини. З одного боку, Чураї, найближчі сусіди, у яких Гриць майже виріс. Ця родина жила для людей, в ній був дух гордої лицарської незалежності. Все це не могло не вплинути на формування його характеру. Із чотирирічного походу козак повернувся у званні хорунжого, здобувши добру славу серед товаришів. А кохання Марусі настільки окрилювало його, робило життя багатим і різнобарвним. Здавалося, щастю немає меж. Але, як кажуть у народі, за медовим місяцем іде полиновий.*

Постійні дорікання матері, сварки ламають Гриця. Від батька він успадкував нестійку вдачу. Тому процес роздвоєння його душі виявився нетривалим. На жаль, високі пориви та ідеали, якими Гриць так дорожив, поступаються перед сірістю родинної атмосфери, бажанням порівнятися із сильними світу цього. Так у ньому перемагає душа пристосування).

Слово вчителя

Ви знаєте, друзі, є така поезія Вердена, у якій поет сам себе питає в гіркому каятті: «Шалений! Що зробив ти із своїм життям?». Хочеться голосно-голосно крикнути їх Грицеві: «Не зневажай душі своєї цвіту». Але... Уже так пізно, бо відбулася зрада — «діло темне і брудне». Через деякий час на вечорницях Гриць, що прийшов з Галею Вишняківною, знову побачив Марусю.

Давня любов — що сухі дрова, легко вона спалахує знову. І веде стежка, давня приятелька, до Марусиної хати.

- Чому ж Маруся не простила Гриця? *(Бо чуйною душею зрозуміла, що до неї повернувся інший Гриць, а не той давній, якого вона кохала. Він говорив, і відбувалось диво. / Він зразу якось так перетворив, / Так говорив беззахисно й правдиво,— / Неначе він про подвиг говорив.*

Горда Чурайвна не хоче заплямувати своє велике кохання, вірніше, пам'ять про нього. І тепер вона зрозуміла, що їхні душі різної глибини.

А нерівня душ — це гірше, ніж майна.

Життя людини — це не чернетка, у якій можна закреслити помилки, вирвати аркуш. У житті не може бути так, що, одного разу зрадивши (людині, коханій, країні), завтра ти знову станеш порядною людиною й будеш робити тільки добро. Отруївши кохання Марусі підступною зрадою, Гриць став на слизьку й холодну стежку підлості, яка повела його від людей з незглибимими душами до юрби, до людисьок з непевними душами)

Матеріал для вчителя

Одна з найбільших людських чеснот — пошанування батьків. Це відбито в десяти Божих заповідях: «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі». Любов до батьків — це одночасно і любов до отчого дому, до Батьківщини, це нерозривний духовний зв'язок поколінь. Немає цієї любові — і на зміну їй приходять історичне безпам'ятство, зрада рідній мові, культурі, землі, духовна пустота й, зрештою, моральне виродження. Ці вічні істини талановито осмислює Ліна Костенко у своєму історичному романі у віршах «Маруся Чурай».

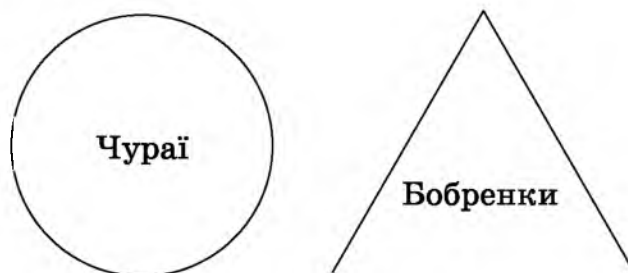
Маруся — тонка талановита натура, дитя любові. Цільність її характеру й велич душі беруть початок із гармонійних стосунків її батьків. А роздвоєність Грицевої душі — це, мабуть, продовження життєвої поразки його батька — запорозького козака Бобренка, що «став домашніх хоругв хорунжим» і психологічно опинився під п'ятою своєї вічно незадоволеної жінки. Життєвий вибір зумовлює й обставини смерті. Батько Марусі — Гордій Чурай — загинув як хоробрий козак, страшною, мученицькою, але славною смертю — про його героїчну загибель співають кобзарі, а батько Гриця загинув безславно — втонувши разом із возом у річці. Та й Гриць помер зовсім не так, як належить козакові. Таким чином, використовуючи історичний сюжет для актуалізації

багатьох загальнолюдських проблем усіх часів, Ліна Костенко показує, що люди в будь-який час могли займати в житті різні позиції. Одні вибирали правду, вірність, смерть, а інші завжди шукали теплого місця, легкої справи:

І Вишняківські голови на плечах,
І Чураївські голови на палях...

Батько Марусі й такі, як він, як і сама Маруся, завжди вибирали в житті шлях правди й тому гинули в славі. Таким бачила дівчина й свого козака Гриця. Та в житті він виявився дрібнішим і приземленішим, ніж у бою. Козак, коли довелося вибрати між своєю душею та забезпеченим життям, тримається ґрунту, матеріальних статків. Навіть любов до Марусі неспроможна визволити Гриця від впливу матері. Така роздвоєність і приводить Гриця до зради.

На дошку прикріплюємо заздалегідь приготовлені таблиці.

- Подумайте й дослідіть, чому саме сім'ю Чураїв зображено у формі шлюбної обручки, а Бобренків — у формі трикутника? Під час відповіді можете скористатися й своїми цитатами, виписаними із роману.

7. Міні-дослідження єдності між Марусею та її батьками

- Пригадайте, на кого схожою була Маруся? (*На матір схожа, тільки трохи вища. Ті ж самі очі і така ж коса.*)
- Чому в Марусиної матері «в очах печаль»? (*Учні розказують про страшну смерть батька Гордія.*)
- Матері завжди навчають своїх дітей, застерігають їх, бо материне серце відчуває біду наперед. Як ми можемо це простежити у романі? (*А мати знала. Мати все вже знала. / Не дорікала, не випоминала, / а тільки все їй падало із рук. / О Боже мій, на кого ж ти, / на кого збагнувала молодість свою?!*)

Мати... Які глибини скарбів містить вона в собі. Які перли філософської мудрості виносимо ми, читачі, із уст цієї молоді жінки, на долю якої випав такий важкий хрест?

Чужа душа — то, кажуть, темний ліс. / А я скажу: не кожна, ой, не кожна! / Чужа душа — то тихе море сліз. / Плювати в неї — гріх тяжкий, не можна. / За крок до смерті, перед вічним сном, / одного прошу: у мою дитину не кидайте словами, як багном!)

- Коли мати бачить, як побивається її кровинка, яка не може досягнути своєю любов'ю зраду коханого, то вона повчає Марусю. Знайдіть це повчання, воно може допомогти не одній зневіреній душі. (Вона й мені казала: — Як не буде, не скигли, доню, то великий брид. / Здушили сльози — не виходь на люди, / Болить душа — не виявляй на вид)
Усе життя матері з її серця б'є велике невичерпне джерело безкорисливої любові до своїх дітей. Усе її життя — це терпіння, безмежна самопожертва...)
- Простежте лінію самопожертви цієї матері. (Хай він мої сльози запише... / Тих кілька яблук з маминого саду! / Ріднесенька, пекла ще й пиріжки. / А мати — й слова. Тільки почала / чогось про мене дбати, як про хвору).
- У народі кажуть, що найкращі діти — це живі квіти на могилах батьків. Пам'ять, як і душа, вічні. Рідні й близькі не помирають, вони просто відходять в інший світ, щоб залишитися живими в пам'яті й у молитвах. Як цю пам'ять про своїх таких молодих батьків береже Маруся? (Мати померла десь за півтора тижні після того, як помилували доньку. Була у мене мати, наче бджілка, / Тепер я тут лишилася сама. / Це я убила, я! Її, хорошу. / Та й ношу її смерть у душі, як провину. / Повезли мою матір на білих волах, / Неоплакану матір, неоплакану матір. / Спочивай, моя мамо, там легше тобі. / Там ніхто не завдасть невігдойної муки. / А пам'ять про нього на покуті / головою на руки впала. / — Куди ти хочеш, в пекло чи у рай? / — Туди, де батько, де Чурай. Пом'яну і попелом розвіяного батька... / І матір, що звела я у труну... / Тих, що душа не виговорює... / Гордія... Ганну і... Григорія...).
- Із тих всіх цитат, що ми сплели в один терновий вінок, який замість фати надягла на голову Марусі Чурай Доля, ми можемо зробити висновок... Який саме? (Учні повинні сказати про вічне каяття Марусі перед матір'ю, яка носить «її смерть у душі, як провину»).
- Пригадайте, яке останнє прохання було Марусі до Івана, коли вона вже доживала свої пораховані дні? (Про що, Іване, я тебе попрошу, — / піди з могили сніг поодгортай. І, напевне, Маруся вірить, що там, де вона швидко зустрінеться зі своїми

найріднішими, вона буде щасливою, бо не знайшла свого щастя на землі, де панує бездуховність, міщанство. Десь, може, там зустрінемося ми. / Не буде рук — обнімемося крильми.)

- А чи відчуваєте ви перед своїми батьками вічний борг? (*Учень може зачитати обов'язки дітей перед батьками: Батько й мати дали тобі життя і живуть для твого щастя. Бережи їх здоров'я і спокій. Не завдавай їм болю, прикрощів, страждань. Усе, що дають тобі батько й мати,— їх праця, піт втома. Умій поважати працю батьків. Найбільше щастя для батька й матері — твоє чесне життя, працьовитість, а в шкільні роки — старанне навчання. Принось у дім радість, оберігай щастя сім'ї. Якщо люди вважатимуть тебе поганою людиною — це велике горе для твоєї матері й твого батька. По-справжньому любити батька й матір — це значить приносити в дім мир і спокій (За В. Сухомлинським)*)

VI. Підбиття підсумків

А тепер, пройшовши емоційним мостом із XVII у XXI століття, прокладеним Л. Костенко, визначимо ту межу, що відділяє людей і нелюдів (*учні працюють самостійно*).

Орієнтовна відповідь:

- глибша душа;
- поняття людської моралі — добро, чесність, благородство;
- гідність людини, що виявляється ступенем участі її в долі страждущого світу;
- справжня людина має своє обличчя — однакове вдень і вночі і... навіть у смерті.

Висновок

Отже, історичний роман Л. Костенко сприймається як дуже сучасний, бо примушує нас ще раз замислитись, якою повинна бути людина, щоб земля «віддала нам своє найдорожче — сіль». Сьогодні ми вчилися жити на уроці, завтра вашим вчителем стане саме життя, іноді важке, нестерпне. Л. Костенко постійно нас переконує: внутрішні можливості людини безмежні, не забувайте про це й завжди боріться за людину в собі, за незаплямоване сумління.

VII. Домашнє завдання

Пояснити зміст афоризму: «Негідно бути речником юрби» (Л. Костенко); записати риси, що притаманні людям і нелюдям.

Л. О. Лузан

Урок № 50**КОНТРОЛЬНИЙ ТВІР НА ТЕМУ:****«ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО»**

Мета: формувати мовну культуру учнів, навчати самостійно викладати думки; продовжувати розвивати мовленнєво-комунікативні вміння створювати твори-роздуми за власним спостереженням та культуру зв'язного мовлення, підвищуючи рівень комунікативної компетентності, удосконалювати в них уміння добирати найістотніші факти й відомості для розкриття теми та основної ідеї твору; виховувати любов до поезії.

Тип уроку: розвиток мовлення.

Обладнання: схема побудови твору-роздуму, зразок творчої роботи.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Оголошення теми, мети уроку****II. Актуалізація опорних знань учнів****1. Структура твору-роздуму**

Теза («Я вважаю...», «На мою думку,..», «Я підтримую...», «Уважаю...», «Я погоджуюся...», «Мені здається...», «Переконаний...», «Я не підтримую...», «Я хочу спростувати...», «Я не погоджуюся...», «Хочу піддати сумніву...», «Як на мене, то...», «З одного боку..., а з іншого...»).

Аргументи («тому що», «це доводить», «підтвердженням цього є», «це засвідчує», «свідченням цього є», «доказом цього може бути»).

Приклади («наприклад...», «прикладом може слугувати...», «яскравим прикладом цього може слугувати...», «не можна не згадати...»).

Висновки («отже», «таким чином», «можна зробити висновок», «висновком може слугувати»).

Теза → Аргументи → Висновок

2. Робота над твором-роздумом

- Визначення ідеї твору
- Добір фактичного матеріалу
- Складання плану твору
- Удосконалення написаного
- Типові недоліки творів (*прекручування фактів, приписування твору одного письменника іншому; невдалий вступ, що не націлює на доведення певної думки; безсистемний, непослідовний виклад, відсутність чіткого поділу на підтеми; суперечності між фрагментами тексту; відсутність зв'язку завершальної частини твору з його головною частиною*)

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Творчість Ліни Костенко — це ще одна сторінка української літератури, яку ми з вами перегорнули під час наших уроків. Але не проста сторінка, адже майже усі твори цього автора — це роздуми про сенс життя, про загальнолюдські цінності. Ці питання хвилювали завжди й усіх, та не кожен міг дати на них відповідь. Намагалася зробити це й Ліна Костенко своїми творами. А ви у своїх творчих роботах спробуйте на прикладах віршів поетеси ще раз замислитися над сенсом людського життя, місцем, яке займає кожен із нас в суспільстві.

Куди йдемо?
Який лишаєм слід?
Хто пам'ять змив, як дощик акварельку?
Все менше рук, що вміють сіяць хліб.
Все більше рук, що тягнуть все у пельку.

2. Читання вчителем зразка твору

Коли я думаю, чую, читаю про Ліну Костенко чи про її творчість, то перед очима чомусь завжди з'являється постать захисниці Марії Оранти із Софії Київської. Така-от асоціація...

Ліна Костенко ввійшла в українську поезію в шістдесяті роки. Але навіть на фоні літератури того часу, що відзначалась ліризмом, гуманізмом, волелюбністю, її поетична муза особливо вирізнялася. Вона м'яка й сувора, глибоко жіноча і на диво мужня, красиво сентиментальна, але аж ніяк не плаксива і не безнадійна. Така, як про неї сказала сама поетеса у вірші «Доля». За неї «треба платити життям», отримуючи в нагороду солодку муку влучно знайденого слова:

Великі поети не вміють писати віршів.
 Клював їх орел в печінку
 і сумнів сни випасав.
 Графоманові краще.
 Графоман вирішив
 написати — і написав.

Списані рядками аркуші паперу для справжнього поета — це «смертельні плацдарми самотньої битви з державами, з часом, з самим собою». Творчість Ліни Костенко підпадає під таку характеристику. Вона роздумує над добром і злом, переосмислює значення навколишнього світу і свого місця в ньому. Але дивна річ: силуети цієї талановитої поетеси, що їх нам являють її вірші, є надзвичайно різними,

Олюднення природи, наш зв'язок з нею є однією з найбільших цінностей в житті людини. У поезіях Ліни Костенко все починає рухатися, радіти і журитися, клопотатись і меланхолійно роздумувати: «Цей ліс живий. У нього добрі очі...», «...Старезні пні... літопис тиші пишуть у траві...». «Колише хмара втомлені громи...», «Сплять діамантові жуки...». «Блакитні вії хата підніма...», «Світить сонце оком загадковим...», «Вікна сплять, засклав мороз їм сльози».

Подібним світочуггевим настроєм дихають чудові твори поетеси, написані на згадку про дитинство. До нього веде «стежка, по якій вже тільки сніг іде» («Дзвенять у відрах крижані кружальця..»). «Стоїть у ружах золота колиска..», «На конвертики хат літо клеїть віконця, як марки...»).

Гармонія природи. оспівана поетесою, співзвучна гармонія людських взаємин, якої вона прагнула і до якої кликало її перо. Ціла галерея портретів, змальованих нею, являє нам красу жіночої душі, по-справжньому глибокої та шляхетної. «Пелюстки старовинного романсу» та «Апологія лицарства» розгортають перед нашим зором трагедію жінки, яка в буденних хлопотах забуває про свою чарівну жіночність. Вона в'яне під гнітом суєти й несвободи, поки не з'явиться той, хто помітить і возвеличить у ній жінку:

О, заспівайте дивчині романс!
 Жінки втомились бути не прекрасними.

Дещо інший, пом'якшений грою світла й тиші, силует ліричної героїні постає перед нами в інтимній ліриці Ліни Костенко: «Очима ти сказав мені: люблю...», «Хуртовини», «В дні, прожиті печально і просто». «Двори стоять у хуртовині айстр...» та інші. Глибоко жіночі за звучанням, ці вірші вражають делікатністю,

з якою автор розкриває внутрішній стан ліричної героїні, шляхетною стриманістю, яка облагороджує, але не ховає від уважного ока бурхливу внутрішню боротьбу: «Я вас люблю. О, як я вас люблю! ...Але про це не треба говорити».

Поезія Ліни Костенко глибоко філософська. Її життєві орієнтири проступають у віршах «Шукайте цензора в собі», «О, не взискуй гіркого меду слави». «Між іншим». «Ще вчора була я висока...» Лірична героїня цих та інших поезій чужа всьому суєтному, відкрита людям, чесна з собою та з іншими. У них розкривається внутрішня цілісність поетеси, яка хоче бути такою ж гармонійною в стосунках з людьми, як і у стосунках з природою. Загальнолюдські цінності — це лише усвідомлена внутрішня гармонія, у якій хоче жити людина.

Органною величчю сповнені ті твори Ліни Костенко, у яких звучать християнські мотиви («Шлях на Голгофу». «Перш ніж півень заспіває»). Поетеса індивіалізує, наближає до нас у часі і просторі героїв біблійної легенди. І ті мірки, за якими вічність розсудила їх, читач має змогу прикласти до себе, до свого життя. Любов, ненависть, віра, зрада, самопожертва — поняття вічні, на всі часи актуальні. І тому так проникливо говорить мовою цих понять поезія Ліни Костенко, поезія добра, поезія сильного духу, любові й свободи.

У своїх м'яких, здавалося б, суто жіночих поезіях Ліна Костенко відбила ту боротьбу за людське в людині, яку кожен веде сам з собою. Ці мотиви можна простежити в усіх її віршах, саме цій темі присвячена її Муза. Від глибокого відчуття природи до розуміння соціальних настанов — усі ці теми в її творчості сповнені гуманізму та душевної величі людини.

3. Робота учнів над текстом твору-роздуму

4. Аналіз декількох учнівських робіт

5. Переписування твору з чернетки

IV. Домашнє завдання

1. Читати поетичні твори Ліни Костенко (на вибір).
2. Підготувати матеріал про життєвий і творчий шлях Василя Стуса.

В. Г. Сухенко

Урок № 51–52

«ЯК ДОБРЕ ТЕ, ЩО СМЕРТІ НЕ БОЮСЬ Я...».

ЛІТОПИС ЖИТТЯ Й ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Мета: розкрити учням звитяжний шлях В. Стуса, непереічність його таланту, ознайомити з творчістю поета; розвивати навички самостійного синтезу літературно-критичного та біографічного матеріалу, уміння визначати провідні мотиви, ідеї поетичних творів; формувати активну життєву позицію, повагу до людей, які зреклися власного щастя заради загального добра.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: колективна лекція з елементами бесіди.

Обладнання: портрет В. Стуса, виставка книг і статей про поета, збірки його творів, епіграф.

*...Ми ще повернемося,
обов'язково повернемося,
бодай — ногами вперед,
але: не мертві,
але: не переможені,
але: безсмертні.*

Василь Стус

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація форми проведення уроку

Колективну лекцію як форму нашого уроку ми обрали не випадково, оскільки про життя такої людини, як Василь Стус, говорити монологічно неможливо. Крім того, сьогодні ми будемо не стільки співдоповідачами, скільки літописцями, адже творитимемо літопис Великої Людини, одного із найбільших патріотів нації.

Літопис життя і творчості письменника — науково-джерелознавчий жанр біографічного літературознавства, який описує в хронологічному порядку на основі документальних свідчень факти життя й діяльності письменника від народження до смерті,

особливої уваги надаючи тим, які так чи інакше позначилися на його творчості.

III. Вступне слово вчителя

Український народ у ХХ ст. дав багато покутників за гріхи й слабості покоління. Серед них і представники пера. Але Василь Стус — найсуворіший і найнепримиренніший. Він творив книгу великого національного болю, разом з тим — сувору легенду свого життя.

Один Бог знає, як дорого заплатив Стус за «таборові зошити», перекинуті через залізну браму. Але то була людина, яка говорила й писала за будь-яких обставин ясно, як перед Богом, і платив за це життям.

IV. Оголошення теми й епіграфа до уроку

V. Основний виклад матеріалу під музичний супровід

1. Колективне відтворення вчителем і учнями фактичного матеріалу та поетичних заставок

Життя Стуса — це дорога через терни до зірок. Уявно проїдемо сьогодні її етапами, доторкнімося серцем до великої людської трагедії й водночас високої вірності вибраному ідеалові.

Розпочався життєвий шлях майбутнього поета й борця під час Різдвяних свят 6 січня 1938 р. в селі Рахнівка Гайсинського району на Вінниччині. Батьки його — Семен Дем'янович та Олена Яківна були селянами. Дитинство, яке сам він назвав «гарним», минуло в атмосфері добра та любові. А ще — народної пісні. З чистого джерела народної пісні черпав народний поет доброту, любов до краси, від мами й від пісні, учився ставити над усе чисту совість і слово правди.

Закінчує зі срібною відзнакою школу, вступає до Сталінського педагогічного інституту на історико-філологічний факультет за співбесідою (бо медаліст). Студентські роки він називав «трудними».

- Поясніть, чому. (*Варіант учнівської відповіді. Стосувалося це, очевидно, матеріальних нестатків, але ще більше — казенного схоластичного навчання, зокрема тієї фальші у висвітленні історичного минулого нашого народу, якою була перейнята вся тогочасна офіційна наука, особливо ж — історія*)

З 1959 р. закінчує навчання з червоним дипломом і їде працювати в село Таужня Кіровоградської області вчителем української мови та літератури. Цього ж року (22 листопада) «Літературна

Україна» вміщує добірку творів поета з переднім словом Андрія Малишка.

Після служби у війську на Уралі працює в м. Горлівці в 23-й школі (1961–1963).

У 1963 р. — літредактор у газеті «Соціалістичний Донбас». Але вже з вересня після успішного складання іспитів В. Стус — аспірант Інституту літератури АН України імені Т. Г. Шевченка. Друкується в часописах «Донбас», «Прапор», «Дніпро».

Однак у 1965 р. В. Стуса виключили з аспірантури.

- Що стало приводом для його виключення? *(Варіант учнівської відповіді. З 15 вересня 1965 року Наказ № 180 по інституту літератури: «За систематичне порушення норм поведінки аспірантів і працівників наукового закладу аспіранта другого року навчання Стуса Василя Семеновича з 20 вересня цього року відчислити з аспірантури інституту».*

Безпосереднім приводом для цього звільнення став виступ аспіранта Стуса в кінотеатрі «Україна» під час прем'єри фільму «Тіні забутих предків». Поет запропонував у залі всім встати, щоб висловити свій протест проти арештів, що розпочалися тоді серед київської інтелігенції. Усі встали. Цей випадок і розпочав його шлях на табірну Голгофу).

З цього часу він працює на різних роботах — то в будівельній бригаді, то кочегаром, то на будівництві метро, то молодшим, а згодом старшим науковим співробітником Державного історичного архіву України, то редактором у відділі технічної інформації Міністерства будівельних справ.

У 1966–1968 рр. у видавництвах «Молодь» та «Радянський письменник» лежать без руху його перша поетична збірка «Круговерть» та два варіанти збірки «Зимові дерева». Вони так і не були видрукувані.

Виступивши над могилою по-звірячому вбитої художниці Алли Горської (1970), Стус остаточно прирікає себе на подальшу мученицьку долю. У січні 1972 р. його заарештовують. У звинувачувальному акті колегії з кримінальних справ Київського обласного суду від 12 вересня 1972 р., зокрема, значиться, що «Підсудний Стус, починаючи з 1963 року і до дня арешту — січня 1972 року, систематично виготовляв, зберігав і поширював антирадянські наклепницькі документи, що порочили державний радянський і суспільний устрій, а також займався антирадянською агітацією в усній формі. Так, в період 1963–1972 років написав і зберігав у себе на квартирі до дня арешту 14 віршів, у яких порочить

радянський державний і суспільний устрій. У 1965–1972 рр. написав 10 документів антирадянського, наклепницького змісту».

Знервований і знесилений тяжкою життєвою й соціальною боротьбою, Василь Стус починає писати політичні заяви, вимагаючи справедливості для інших, які також зазнали ударів лихої долі й потребують підтримки.

- Яку інформацію ви можете навести на підтвердження сказаного? (Варіант учнівської відповіді:

**ЛИСТ В.С. СТУСА ДО ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ
ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ П.Ю. ШЕЛЕСТА**

Шановний Петре Юхимовичу!

У житті бувають ситуації, коли виникає прагнення говорити, як на духу. Сьогодні, сидючи в слідчому ізоляторі УКДБ, я відчуваю саме таку ситуацію. Колись Шевченко писав:

*Я так люблю
Мою Україну убогу,
що проклену святого бога,
за неї душу погублю.*

Я повторив би ці слова, замінивши слово «Україна» словом «істина як справедливість».

У мене загострене, може, навіть хворобливо загострене почуття справедливості, яку я завжди хотів бачити повною, ідеальною. Я вважаю, що така справедливість повинна бути в нашій країні, а для народів усього світу мусить правити за взірець.

І коли я бачив факти несправедливості, особливо ж практику, коли чесній, принциповій, добрій людині гірше живеться якраз через її найкращі людські властивості, я тоді доходив розуміння, що це — дуже небезпечна практика.

Я не націоналіст. Навпаки, я вважаю за потрібне робити так, аби серед певної частини українців розвіяти дурман самозакоханості, антисемітизму, загумінкованої обмеженості. Так само за потрібне я вважав робити так, щоб серед певної частини росіян, євреїв і т.д. розвіяти дурман неповаги до української мови, культури, історії, неповаги до праці селянина, що гречно причащає усіх нас хлібом і сіллю від своїх мозолів.

Вважаю, що єдиний мій гріх у тому, що я надміру прагнув абсолютної справедливості, яка сьогодні, може, ще не зовсім можлива.

Отож, я не прошу помилування. Висловлюю останнє своє прохання. Дуже Вас прошу — зробити так, щоб люди, які щиро прагнуть робити добро для рідного народу і його культури, могли це

робити на повну силу, з цілковитою віддачею своїх ясних розумів і чесних душ.

Я вірю, що ви хочете справедливості й добра. Прошу повірити й мені, що я хочу (і щиро, завзято, до смерті хочу!) тієї ж самої справедливості і того ж таки добра — для трудівників, для людини, для людства, хай буде більше взаєморозумінь, а не порозумінь.

З повагою ВАСИЛЬ СТУС

18.01.1972 року).

Загнаний обставинами й владою, він особливо гостро сприймає чужі біди та болі, намагається одразу ж стати на захист словом, бо сам відчув, що таке самотність і беззахисність у скрутні хвилини.

26 січня 1972 р., уже після пред'явлення звинувачення, Василь Стус пише вірш «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе», у якому вияскравлюється той шлях самоусвідомлення, що його проходить ліричний герой «через сто зневір». «Запрагла неба» його душа «держить путь на стовп високого вогню» ... «з щовба на щовб, аж поза смертні грані людських дерзань, за чорну порожнечу, де вже нема ні щастя, ні біди».

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
добро і правдо віку. Через сто
зневір. Моя душа, запрагла неба,
в буремнім леті держить путь на стовп
високого вогню, що осіяний
одним твоїм бажанням. Аж туди,
де не лягали ще людські сліди,
з щовба на щовб, аж поза смертні грані
людських дерзань, за чорну порожнечу,
де вже нема ні щастя, ні біди.
І врочить порив: не спиняйся, йди,
То — шлях правдивий. Ти — його предтеча.

2. Аналіз поезії за планом

1. Тема твору.
2. Філософічність, психологізм поезії.
3. Ліричний герой. Хто він і який?
4. Який образ є внутрішнім стрижнем твору?
5. Розкрийте зміст і значення символів.
6. Які мовні засоби сприяють емоційному наснаженню твору?
7. Провідна думка поезії.
8. Яке почуття домінує у вірші?

Мета життя кожної людини — «іти до добра і правди». Автор говорить нам: хто обрав цей шлях, не повинен спинятися, треба йти, долати перешкоди, «прагнути неба».

7 вересня 1972 р. Василя Стуса арештували вперше. Київський обласний суд оголосив вирок: «Василя Стуса позбавити волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму строком на 5 років із засланням на 3 роки».

Парадоксальна ситуація... За кордоном його визнали як поета, хвалили й друкували, а тут, на рідній землі, він засуджений як державний злочинець, він — ізгой.

У кінці листопада 1975 р. в нього стався прорив виразки шлунку, тобто внутрішній крововилив. Стус лежав непритомний, а начальство викликало перш за все конвой, щоб відвезти його за кількадесят метрів до лікарні. Але до ранку до нього ніхто не підходив, — згадує В. Овсієнко.

Та Стус і на цей раз не зігнувся. Він обстоював гідність власну і своїх політичних однодумців, виступав проти знуцань табірною начальства. За це протягом 1973–1976 рр. кільканадцять разів був покараний — позбавлений побачень, кинутий до штрафного ізолятора, до карцеру.

Камерне утримання, само собою тяжке, бо не стає повітря й руху. Прогулянка — одна година на добу, в оббитому залізом ящику, над головою колючий дріт і наглядач... У карцері маєш менше їжі. І в таких умовах Василь продовжує творити, пише вірші, вивчає французьку та англійську мови.

«...Голови гнути я не збирався. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь котрого я мушу обставати до загину», — записує поет у таборовому зошиті. Рідна Україна була джерелом сили та поетичного натхнення, нестерпним постійним болем.

До Києва повернувся влітку 1979 р. Згодом вступив до Української Гельсінської спілки, знайшов роботу — формувальником II розряду в цех лиття на заводі з ремонту та виготовлення засобів механізації будівництва ім. Паризької Комуни. Через хвороби, набуті в зонах, не витримав фізичного навантаження, звільнився. У лютому 1980 р. його зараховують учнем намазувальника зтяжної кромки на конвеєр Київського виробничого взуттєвого об'єднання «Спорт», незабаром йому присвоюють II розряд намазувальника зтяжної кромки.

У травні 1980 р. знову обшук на квартирі, арешт, а восени суд і ще суворіший вирок: 10 років таборів особливого режиму і 5 — заслання.

- Поясніть, за що? (Варіант учнівської відповіді. За любов до рідного народу. Палко любив Василь стражденну Україну, не цурався цієї любові на ділі.

Засланий до Горького академік Андрій Сахаров у жовтні 1980 р. писав: «Вирок Стусові — сором радянської репресивної системи. Його треба відмінити...». Вирок не відмінили).

3. Виразне читання вірша «О земле втрачена, явися...»

- Які образи проходять перед поетом, коли він згадує рідний край?
- Розкрийте роль питальної інтонації у вірші.
- Яким постає образ України в поезії В. Стуса?
- Чи відрізняється він від образу України у В. Симоненка?
- Визначте: жанр твору, вид лірики, провідний мотив, віршовий розмір, художні засоби.

4. Теорія літератури

Метафора (від гр. *metaphorá* — перенесення) — один з найпоширеніших тропів і засобів творення художньо-образної мови, оснований на принципі схожості. В основі метафори — здатність слова до своєрідного подвоєння в мові номінативної функції.

У метафорі виділяють низку аспектів:

- **наочний** — уподібненні за допомогою метафори реалії утворюють «наочні пари», у яких загальною ознакою можуть бути колір, форма й інші властивості;
- **логічний** — метафора як операція з супідрядними поняттями;
- **психологічний** — метафора як асоціація вистав, що належить до різних сфер сприйняття, — зорової, слухової, смакової («*кислий настрій*»),
- **лінгвістичний** — трактування метафори з погляду семасіології, граматики, стилістики;
- **літературознавчий** — метафора як поетичний засіб, її залежність від творчої індивідуальності, напряму, національної культури.

Сфери вживання метафори: мова нехудожня — стилі повсякденно-побутовий, газетно-публіцистичний, науково-популярний (про сіль: «*їстівний камінь*»); мова художня — фольклор (багато загадок і прислів'їв метафоричні) й художня література, особливо поезія.

Поетичні метафори, які відображають емоційний стан, допускають багатообразне розуміння й часто близькі до символу. Метафори можуть бути одиничними й розгорнутими, такими, що охоплюють низку фраз, абзаців.

5. Аналіз поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...»

Відбувати особливий режим ув'язнення В. Стус був відправлений до табору в селищі Кучино Пермської області.

Табірними наглядачами було знищено збірку з приблизно 300 віршів. На знак протесту проти жорстокого поводження табірної адміністрації з політв'язнями кілька разів В. Стус оголошував голодівки. У січні 1983 р. за передачу на волю зошита з віршами на рік був кинутий у камеру-одиночку. 28 серпня 1985 р. Стуса відправили в карцер за те, що, читаючи книгу в камері, оперся ліктем на нари. На знак протесту він оголосив безстрокове сухе голодування. Помер у ніч з 3 на 4 вересня, можливо, від переохолодження.

Вірш «Як добре те, що смерті не боюсь я...» певною мірою можна вважати програмним для поета, у ньому сконцентровано його життєве кредо.

Зі стриманих рядків постає образ мужньої людини, патріота, борця, який вірить у свою правоту та її грядущу перемогу.

Вірш сприймається як своєрідний монолог, як останнє слово несправедливо засудженого героя, звернене до неправедних суддів. Зі спокоєм, гідністю, упевнено, без найменшого натяку на каяття звучать перші рядки твору.

Біблійний образ хреста підтверджує справедливість справи, за яку боровся герой, — через асоціацію з образом Ісуса Христа, який сам ніс свій тяжкий хрест, що на ньому його розіп'яли.

Моральну силу вистояти, не схилитись героєві дає переконаність у тому, що правда — за ним, що він жив так, як треба, як достойна людина:

...жив, любив і не набрався скверни,
ненависти, прокльону, каяття.

Життя було сповнене добра, любові, діянь заради України, її народу.

- Поясніть значення слова «скверна». (*Що-небудь мерзенне, порочне, те, що викликає огиду*)

Усе це «скверне» не зачепило поета, хоч і боровся він з ним (тут ліричного героя можна ототожнити із самим поетом) усе життя, за що й потрапив у неволю.

В. Стус, перебуваючи в неволі, вірить, що, хай і після смерті, повернеться до свого народу. Крізь холодні сніги й через роки неволі поет звертається до нього: «Народе мій, до тебе я ще верну...».

Вірш має поетичне кільце — починається словами про те, що герой не боїться смерті. І в кінцівці теж (двічі) автор повторює: до народу повернеться тільки тоді, коли «в смерті обернеться

до життя — і тоді «в смерті з рідним краєм» порідниться. І справді, В. Стус повернувся в Україну лише після смерті. А Україною він жив і марив, бо любов до України — смисл поетового життя.

Саме біль пише поетом, а не закута в систему світоглядних засад ненависть чи злоба. Митець боїться без міри стати жорстоким, адже усвідомлює й намагається умирити свої почуття, опанувати цільність світосприйняття, відчутти поетичну гармонію буття, наповненого високим смислом. Він задумується над необхідністю узагальнення життєвого свого шляху й наближенням його фізичного завершення. Відчуває, що як поет, як духовна субстанція він незнищений, тому заглиблюється в мотиви своєї поведінки, потерпає про збереження честі, внутрішньої порядності, особливо про те, щоб його вірші як документи художницького життя були щирими, відзначалися підвищеною образною лаконічністю.

Михайло Горинь, який відбував тоді ув'язнення в тій же тюрмі, свідчить: «Ніхто не знає справжнього кінця. Чи то серце. Чи то грукіт спальної дошки, що опускається при стіні, і стогін Василя...».

Умер не оплаканий матір'ю, про яку пам'ятав завжди. «Прошу не залишати напризволяще мою маму, Стус Олену Яківну... Має потребу мама, в основному, в моральній підтримці, виплакуючи очі за сином. Люди добрі, пишть їй, хай не буде вона одинокою у своєму горі — підтримайте її дух!».

6. Виразне читання й аналіз твору

«Мені зоря сіяла нині вранці..»

Усе життя В. Стус прагнув стати тим, ким він є. Ця позиція поета чітко окреслена у вірші «Мені зоря сіяла нині вранці...»:

...Жити — то не є долання меж,
а навикання і самособоюнаповнення.

У «самособоюнаповненні» — суть Стусового світовідчуття. Саме це було метою поета, до здійснення якої він увесь час поривався й прагнув, незважаючи на перешкоди. «Самособоюнаповнення» націлене на самопізнання, самовизначення, самовдосконалення особистості. Протягом життя відбувається безперервний розвиток власного самособоюнаповнення. Стус постійно відкриває себе, ніби самонароджуючись, віднаходить у собі нові можливості людської індивідуальності.

«Самособоюнаповненням» В. Стус відмежовувався від доволі лишнього світу, дозволяючи собі розкошувати у власній царині

духу. Усвідомлена потреба самоти виявляє філософське заглиблення поета в споглядання внутрішнього життя. Він з неминучістю робить висновки: відсутність у світі зовнішньому вкрай необхідна для заглиблення у світ внутрішній.

В умовах того часу для ліричного героя такий спосіб життя виявляється оптимальним. Адже усвідомлення того, що самота не вимагає зовнішніх борін, дозволяє зосередитися на внутрішньому самовдосконаленні, що сприяє досягненню гармонії із собою. Таким чином, усамітнившись, Стус здобувається на внутрішню рівновагу. Його енергія долає будь-які життєві перешкоди, дозволяючи ліричному героєві залишатися внутрішньо непереможним. Навіть у стражданнях він має своєрідне задоволення й спокій, адже в самоті, приречений на осібне існування, залишається собою.

Самозаспокоєння й внутрішню рівновагу поет відчуває, зближуючись із природою. Саме природа допомагає митцю віднайти виважений спокій. Цим спокоем тамується внутрішній біль, завданий зовнішніми чинниками. Осмислення природи — ще один шлях самопізнання й самовдосконалення. Моменти єднання з природою стають виявами органічного стану його душі.

Образ матері як хранительки роду В. Стус пов'язує з вічністю, прагне в собі втримати морально-етичні якості, властиві їй, адже вони не підвладні часові, історичним зрушенням, вони належать вічності: «Лиш мати — вміє жити, аби світитися, немов зоря».

З роками поет збагнув секрет материнської мудрості: у будь-яких життєвих ситуаціях вона залишалася собою. Стусові з часом також властиво зв'язати своє життя із батьківським, що є символом роду, відчуттям власного коріння, доростанням до осмислення себе.

- Визначте: вид поезії, тему, образ, що є внутрішнім стрижнем твору, зміст і значення символів, мовні засоби, що сприяють емоційному наснаженню вірша, авторську оцінку зображуваного, провідну думку твору, духовно-естетичну цінність поезії.

В. Стус був похований на табірному цвинтарі у с. Борисово. Прохання родини перевезти тіло додому відхилили на тій підставі, що не вийшов термін ув'язнення.

19 листопада 1989 р. Україна прийняла у своє лоно прах поета, перевезений із зауральських таборів. Тепер він покоїться на Байковому кладовищі. Василь Стус повністю реабілітований «за відсутністю складу злочину».

Видатний поет посмертно висунутий на здобуття Державної премії імені Т. Шевченка 1991 р. в галузі художньої літератури (книга «Дорога болю»).

Нині український народ має змогу ознайомитися з творчістю свого мужнього сина, відчутти ту безодню болю, печалі, гніву, які переповнювали його серце.

Вірші Стуса піднімають наш дух, достукуються до нашої совісті, до приспаного брехнею сумління. Він серед нас, ми пишаємося ним, він — наша совість.

Василь Стус — людина рідкісної моральної обдарованості, голос сумління у світі розхитаних і розмитих понять честі, правди, порядності. Він зберіг свій стиль до кінця. І це було основою його трагедії. Він ніс даровану йому іскру Божу з гідністю й лицарською відвагою, не згинаючись і не обминаючи. На такій дорозі поети гинуть.

7. Виразне читання й аналіз поезій

«Господи, гніву пречистого...»

У вірші автор говорить про власну силу й незламність: «Де не стоятиму — вистою». Він показує свою непідвладність обставинам, непорушність принципів за жодних умов. Тільки так можна зберегти моральну повноцінність.

У Богові та матері Стус бачить духовних провідників, котрі визначають внутрішнє обличчя людини. Адже для двобою з державою смерті потрібна незаплямована душа. Сила народжується у випробуваннях.

Ліричний герой протидіє внутрішній слабкості («тузі»), щоб не зрадити духовному покликанню (бути таким, яким «мати вродила»), він сприймає трагічні обставини існування («бїду») як спосіб вироблення внутрішньої сили.

1. Які художні засоби визначальні в поезії? Проаналізуйте.

Зауважимо, що Бога як символ совісті людської, віри в добро та справедливість Стус згадує досить часто. Поет звертається до Бога в часи, коли йому нестерпно важко, він шукає в ньому опори, дивиться на своє життя крізь призму Божих заповідей.

2. Що ви дізналися про Василя Стуса зі спогадів його знайомих, друзів, родичів?

Спогади критика Кості Тесленка

«У старших класах Василь не захотів відповідати за літературу та підручники («бо там брехня»). Учитель не питав його ціле півріччя, хоча хлопець «ішов на медаль» і здав українську літературу (екстерном) на «5».

Перебуваючи на засланні Василь «не хотів носити замок на устах» і тому був приречений до смерті.

Його захищали академік Сахаров, німецький письменник Генріх Бьоль.

У 1963 році Стус говорив: «Поетом себе не вважаю. Маю себе за людину, що пише вірші».

***Спогади Семена Глузмана,
лікаря, росіянина, шістдесятника***

«Відбував ув'язнення, як і всі, а потім його пересадили до «чорненького красивого чоловіка» на ім'я Василь. На його тумбочці лежали книжки з творами Рільке й Гете німецькою мовою, і Стус читав їх на мові оригіналу!». «Це був справжній європейський інтелігент», — стверджує Глузман, вважає вірш Стуса «Яка нестерпна чужина...» своїм улюбленим.

***Спогади В. А. Сафронової,
викладача Донецького державного університету***

«Перше знайомство з Василем відбулося у 1954 році, на вступних екзаменах до Сталінського педінституту (нині — ДонДУ). Стус тримав екзамен на українське відділення філологічного факультету. Уже тоді він звернув на себе увагу екзаменаторів своїми глибокими знаннями фактичного матеріалу, логікою мислення, доброю українською мовою, що в умовах Донбасу є рідкістю».

Спогади В. Корнілова, викладача російської мови ДонДУ

«С Василием Стусом мы были однокурсниками в 1954–1959 годах, только я учился на отделении русского языка, а он — украинского. В то время на факультете выделялась группа студентов украинского отделения с разных курсов, которые друг с другом, с преподавателями говорили подчеркнута по-украински. Главную роль в этой группе играл Иван Принцевский, которого знали в институте буквально все. Сталинский стипендиат, эрудит, всегда уверенный в себе, принципиальный, напористый. И Стус был первым в «свите» Принцевского.

Иногда я пытался говорить с Принцевским, со Стусом по-украински. И Василь как-то сказал: «А зачем ты стараешься говорить по-украински? Я говорю по-украински, ты говоришь по-русски, — и мы прекрасно понимаем друг друга. Разве это не прекрасно?»

3. Схарактеризуйте творчий шлях поета.

Збірки віршів: «Круговерть» (1965), «Зимові дерева» (1965), «Веселий цвинтар» (1971), «Час творчості» (1972), «Палімпсести» (1986).

Збірка «Зимові дерева» побачила світ за кордоном, у Брюсселі.

Наступну збірку поет називає «Веселий цвинтар», у якій посилюються гротескові мотиви, що зумовлюється погіршенням

громадського й творчого становища поета, а також духовною й політичною ситуацією в Україні. Під час арешту ця збірка була конфіскована. Із сорока двох віршів кілька автор відновив по пам'яті, і вони згодом увійшли до збірки «Свіча в свічаді», виданій 1977 р. за кордоном видавництвом «Сучасність». До книжки увійшли також вірші із збірки «Зимові дерева», про які сказано у вироку суду, що вони мають «наклепницький зміст» (зокрема, «Не можу я без посмішки Івана...», «Звіром вити, горілку пити...», «Отак живу: як мавпа серед мавп...», «Балухаті мистецтвознавці!..», «Який це час?..», «У Мар'їнці стоять кукурудзи...» та інші), а також вірші, написані в ув'язненні, і переклади німецьких поетів — Рагеля Фарнгагена (1771–1833) та Райнера Марія Рільке (1875–1926).

Тематичне спрямування поезій Василя Стуса дуже влучно визначив І. Дзюба: «Говорячи про ті чи інші мотиви Стусової поезії, слід пам'ятати про умовність їх виокремлення. Власне, всі вони поєднуються в ній у загальну картину. Поезія ця в принципі непрограмована, нетематична. Або, інакше кажучи, вона вся на одну «тему»: поетове самопочуття, стан його «я».

Під час слідства, у камері слідчого ізолятора КДБ у Києві, в концтаборах, на засланні Василь Стус використовував найменшу можливість, щоб писати, читати, перекладати. Формально йому не було заборонено писати, але фактично його за це переслідували, відбирали написане. Дякуючи друзям, чимало його творів збереглися, потрапили на волю, і за кордоном, коли вже не стало поета, була видрукувана збірка «Палімпсести» (видавництво «Сучасність», 1986). Про неї Стус говорив: «У новій збірці — вірші, написані між 1971–1977 роками. В ній — мої болі й радощі, мрії й передуми, спогади й сніння, образки життя». Сама назва символічна й багатозначна. Палімпсестами називалися пергаменти, з яких стерто первинний запис і зроблено новий, але крізь нього іноді можна розпізнати старий. Отже, йдеться, можливо, про співвідношення нового й старого, а водночас і про підтекст, що прочитується у філософських узагальненнях, алегоричних образах.

4. Що спільного й відмінного у світосприйманні В. Стуса та Т. Шевченка?

З-поміж українських письменників ХХ ст. доля Василя Стуса найбільш схожа на Шевченкову. Обоє переслідувала імперія — відповідно царська та комуністична. Обоє зазнали заслання із заборону на творчу діяльність. В обох життя обірвалося на півдорозі (Т. Шевченко помер у 47 літ, В. Стус — у 48). Водночас вони поцінуються не у своїй природній властивості як поети,

яскраві творчі постаті, немислимі поза мистецтвом: у народній уяві обоє окреслюються передовсім як борці за зневажені людські права, за зганьблену національну гідність.

VI. Підбиття підсумків уроку

1. Пояснення епіграфа.
2. Запитання для підсумкової бесіди
 - Поясніть мужні вчинки В. Стуса.
 - Які мотиви, образи є наскрізними в його творчості?
 - Чи «вписується» Василь Стус у контекст поетів-шістдесятників?
 - У чому полягає філософічність поетичного мислення Стуса?
 - Чи є поет життєлюбом? Чи не втратив він радість від життя?
 - Чим, на вашу думку, традиційна, а чим новаторська поезія митця?
 - Прокоментуйте слова І. Драча про В. Стуса; «Він мав неймовірно гострий профіль, який згодиться і для карбівень нашого часу. А такі профілі мають великий вплив на добу, хоч вона не завжди про це підозрює».

Феноменальність Стусової авторської манери полягає ще й у тому, що в нього практично немає невдалих поетичних ходів, нема «поганих» слів, слів тривіальних — усе на своєму місці, кожен елемент тексту вписується в цілісну структуру. Кожна поезія, кожне слово — це знак, який символізує певний настрій, певні почуття й думки поета.

Більшість віршів відзначається різноманітністю ритм, інтонаційною та мелодійною гнучкістю, вони вичерпно передають порухи душі та відкривають нові грані поетичної думки. Вірші народжуються на тих рівнях душевних злетів і зламів, які відповідали його внутрішнім станам.

Ми не зазнали ані голоду, ані репресій, тож мусимо віддавати всі сили на захист і збереження духовного спадку сучасної України.

VII. Домашнє завдання

1. Знати біографію В. Стуса.
2. Вивчити напам'ять вірш «Мені зоря сіяла нині вранці...» або «Як добре те, що смерті не боюсь я...» (на вибір).
3. Підготуватися до контрольної роботи.

В. Г. Сухенко

Урок № 53
КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 3. ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА.
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1940–1950 рр.
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XX — ПОЧАТКУ XXI ст. ПОЕТИ-ШІСТДЕСЯТНИКИ

Мета: запропонованими різнорівневими завданнями виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, навички аналізувати художні твори, давати зв'язну відповідь, формувати творче мислення; виховувати наполегливість і відповідальність.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: тестові завдання й питання для контролю за темою у 2-х варіантах.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми й мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності учнів

III. Пояснення вчителя стосовно
виконання контрольної роботи

Варіант I

Рівень I (0,5 б.)

Обрати правильну відповідь.

1. До «Празької школи» НЕ належав
А Юрій Дараган
Б Іван Драч
В Євген Маланюк
Г Юрій Клен
2. Головна тема роману «Тигролови» І. Багряного — зображення
А красивого почуття кохання Григорія до Наталки
Б радянських політв'язнів 50-х років XX ст.
В протистояння людини-особистості тоталітарній системі
Г складного життя людини на тлі краси Уссурійського краю

3. Уміння бачити красу в повсякденні, процес творчості й суть мистецтва — мотиви твору
- А «Два кольори» Д. Павличка
 - Б «Пісня про рушник» А. Малишка
 - В «Лебеді материнства» В. Симоненка
 - Г «Балада про соняшник» І. Драча
4. Найбільший і центральний за змістом розділ роману, у якому найширше розкрито образ Марусі Чурай, має назву
- А «Страта»
 - Б «Проща»
 - В «Якби знайшлась неопалима книга»
 - Г «Сповідь»
5. З-поміж українських письменників ХХ ст. доля Василя Стуса найбільше схожа на долю
- А П. Грабовського
 - Б Г. Сковороди
 - В Б. Грінченка
 - Г Т. Шевченка
6. НЕ Є визначальною рисою постмодернізму
- А культ незалежної особистості
 - Б використання підкреслено ігрового стилю
 - В зображення не самого предмета, а вражень від нього
 - Г суміш багатьох традиційних жанрових різновидів

Рівень II (2 б.)

Дати розгорнуту відповідь:

1. Дайте визначення поняттю «кіноповість».
2. Розкрийте символічний підтекст назви роману «Тигролови».
3. Визначте основні мотиви лірики Ліни Костенко.

Рівень III (3 б.)

Зробіть ідейно-художній аналіз поезії «Я...» Василя Симоненка.

Варіант II

Рівень I (0,5 б.)

Обрати правильну відповідь.

1. Відома фраза, що стала афоризмом чи навіть гаслом: «Як в нації вождів нема, тоді вожді її поети», належить
 - А С. Маланюку
 - Б О. Довженку
 - В В. Симоненку
 - Г В. Стусу

2. Ідею перемоги добра над злом, усеперамагаючого оптимізму І. Багряний розкриває в образі
 - А тигроловів
 - Б першого експресу
 - В Григорія Многогрішного
 - Г Дениса Сірка
3. Для друку й постановки Сталін заборонив твір О. Довженка
 - А «Зачарована Десна»
 - Б «Воля до життя»
 - В «Арсенал»
 - Г «Україна в огні»
4. Народною піснею літературного походження НЕ Є
 - А «Балада про соняшник» І. Драча
 - Б «Два кольори» Д. Павличка
 - В «Пісня про рушник» А. Малишка
 - Г «Лебеді материнства» В. Симоненка
5. Епілогом у романі Маруся Чурай» Л. Костенко є розділ
 - А «Страта»
 - Б «Весна, і смерть, і світле воскресіння»
 - В «Якби знайшлась неопалима книга»
 - Г «Сповідь»
6. В. Стусу НЕ належить збірка
 - А «Зимові дерева»
 - Б «Веселий цвинтар»
 - В «Палімпсести»
 - Г «Тиша і грім»

Рівень II (2 б.)

Дати розгорнуту відповідь:

1. У чому оригінальність жанрової форми «України в огні»?
2. Проаналізуйте світоглядні засади шістдесятників.
3. Дайте визначення поняттю «постмодернізм».

Рівень III (3 б.)

Зробіть ідейно-художній аналіз «Балади про соняшник» Івана Драча.

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Підготувати доповіді про життєвий і творчий шлях Олеса Гончара.

ПРОЗА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

С. М. Головатюк

Урок № 54

ПРОЗА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ОЛЕСЬ ГОНЧАР. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО ДОРОБКУ, ГРОМАДЯНСЬКА Й ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ, РОЛЬ У ДУХОВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ НАЦІЇ

Мета: ознайомити старшокласників із життям і творчістю, громадянською й життєвою позицією Олесь Гончара, з'ясувати роль митця в духовному відродженні нації; учити добирати необхідний матеріал з літератури; розвивати мовлення, допитливість, уміння зіставляти факти, робити висновки; виховувати активну громадянську позицію.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: фотовиставка про життя і творчість О. Гончара, експозиція творів митця, епіграф.

*Художник приречений на саморозп'яття в ім'я
наближення людини до свободи, істини, краси і добра.
Для цього йому доводиться переживати не лише свою власну долю,
а й долю тих, до кого він звертається словом.
Переживати долю людини, народу, людства.
М. Жулинський*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми й мети уроку

Є в долі кожної нації люди, яким відведено роль її творців, провідників. Імена цих людей записані в книгу історії кожного народу, вчинки їхні великі, непідвладні ні часові, ні злому слову. Час тільки знімає облуду з людських очей, і тоді вони починають розуміти велику силу Генія. До таких людей, геніїв нашої історії й культури, належить Олесь Терентійович Гончар.

Наш урок хочеться розпочати словами Миколи Жулинського: «Митець не має повної влади над собою. Творчий процес — це

завжди вихід за межі свого «я» з єдиною метою: досягти абсолютної свободи самовираження, а отже, звільнитися від земного, обтяженого реаліями буття, заперечити себе гріховного і утвердити себе божественного, очищеного духовно від скверни та зла. Художник приречений на саморозп'яття в ім'я наближення людини до свободи, істини, краси і добра. Для цього йому доводиться переживати не лише свою власну долю, а й долю тих, до кого він звертається словом. Переживати долю людини, народу, людства». По-різному письменник увіходив у життя кожного з нас, але прийшов назавжди зі своєю долею й долею героїв, зі своїм світлом, з болем, а головне... з правдою у всіх її проявах. Тож поговорімо сьогодні про те, хто для нас є Олесь Гончар, та яке значення його творів у нашому житті.

II. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

(загальна характеристика прози II половини XX ст.)

Щоб збагнути художній світ творів О. Гончара, необхідно усвідомити, які події суспільного життя впливали на світовідчуття письменника, які тенденції розвитку в літературі були наявні в цей період.

1956 р. суспільство засудило сталінізм і його звірства, було звільнено з таборів мільйони засуджених, зокрема й тих українських письменників, які там вижили. У літературу повертаються імена майстрів «розстріляного Відродження» — Миколи Куліша, Михайла Зерова, Григорія Косинки, Валер'яна Підмогильного, Євгена Плужника та інших. Починається реабілітація особистого, народного, національного в літературі 60-х рр. XX ст. Піднялася «залізна завіса», яка розділяла СРСР і Захід. Суспільство намагається надолужити втрачене: засвоюються нові мистецькі ідеї, осмислюється зроблене митцями Заходу в попередні десятиліття. Пожвавлюється перекладацька справа. «Відлига» породила ілюзії й сподівання на нове духовне відродження. В аморфній душі безликої людини проростало й міцніло відчуття українськості — просвітлене, радісне, глибинне. Відродження зрусифікованих душ ішло ніби спонтанно, але прискорено, усвідомлено.

У прозі другої половини 50-х рр. XX ст. йде процес «реабілітації» людини й водночас героя, бо в попередні десятиліття радянські письменники писали не про окрему особистість, її щоденне буття, а про маси, масштабні історичні події, які змінювали обличчя світу.

Утверджуючи ідеали добра, правди, краси, справедливості, лірико-романтична проза виразно акцентувала увагу на позитивному героєві, носієві ідеалу — простій людині, як правило, безкомпромісній, духовно багатій, високій у прагненнях, що немовби вгамовує одвічну тугу за людиною, яка не гнеться під тягарем життя, а навпаки — випростовується на повен зріст. У річниці її постали романи Олеся Гончара «Людина і зброя», «Тронка», «Собор», «Циклон», «Твоя зоря»; Михайла Стельмаха «Правда і кривда», «Дума про тебе», «Чотири броди».

Наприкінці 50-х — у першій половині 60-х рр. ХХ ст. інтенсивно розвивається лірична проза. Головний її інтерес зосереджувався на почуттєвому світі героя. Емоційний спалах, «картинка» настроїв, освітлений внутрішнім світлом пейзаж — усе це привертало увагу прихильників ліричної прози. Є. Гуцало широко використовував у своїй творчості цей жанр. У ліричній прозі застосовується персонажна оповідна стратегія: автор відходить на другий план, вивільняє місце героєві, який сповідається перед читачем. Тому на всьому лежить відсвіт героя — його світобачення, світорозуміння.

У 60-х — 70-х рр. ХХ ст. активізується конкретно-аналітична проза, яка культивувала психологічний аналіз. Герой розвивався за власною логікою характеру, був непрогнозованим і часом чинив опір авторові (аж до бунту), бо мав свій погляд на суспільний розвиток. Усе мало бути так, як у житті — це основне гасло прози цього спрямування. Яскравими представниками такого роману є Володимир Дрозд, Григійр Тютюнник, Юрій Щербак та інші.

У 70-х рр. ХХ ст. активно розвивається химерна проза. Найбільшого розголосу набули романи Василя Земляка «Лебедина згряя», Володимира Яворівського «Оглянься з осені», Євгена Гуцала «Позичений чоловік...»; повісті Володимира Дрозда «Ірій» та «Самотній вовк», написані в цій стильовій манері.

Основними ознаками такої прози є «химерне» мислення, якому притаманні часопросторові зміщення, метаморфози з героями, відверті алогізми: тут герой може природно перетворитися на їжачка, груші — вирости на вербі, а домовичок — сидіти серед людей у хаті й грітися на жердині. Не чужі їй емоційність, експресивність письма, напівфантастичність образів.

Українська література в другій половині 50-х — 80-х рр. інтенсивно культивує історичну прозу. Визнання читача дістали романи Семена Скляренка «Володимир», «Святослав», Романа Іваничука «Мальви», «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю»,

«Черлене вино»; Романа Федоріва «Жбан вина», Юрія Мушкетика «Яса», Івана Білика «Меч Арея», «Похорон богів» та інші.

2. Виступи старшокласників

(Учням заздалегідь були запропоновані теми виступів.)

Виступ 1

Олесь Терентійович Гончар народився 3 квітня 1918 р., за свідченням старшої сестри, у робітничому селищі Ломівці в Дніпропетровську, хоч офіційно місцем народження вважається слобода Суха Кобеляцького району на Полтавщині. Коли йому було два роки, померла мати. Виховувала Сашка бабуся, доброта й сердечність якої зігріли дитинство майбутнього письменника, навчили любити людей. «У її лагідній людинолюбній натурі», в її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працьовитість, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість. Ця вічна трудівниця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю широкою людяністю стоїть для мене поряд із тими, чиї творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами», — так високо підносить Олесь Гончар цю неписьменну жінку, яка стільки значила в його житті. Мабуть, тут треба шукати коріння, зачатки того гуманізму, людинолюбства, уміння побачити в найзвичайнісінькій, простій, на перший погляд, людині незмірну глибину думки та почуття, красу душі, світлість розуму — утілення справжньої народності характеру, які притаманні творам Олеся Гончара. Більше того, саме звідси, мабуть, і ота надзвичайна чутливість, яка дозволяє йому побачити, відчути те, що більшість людей просто не помічає, і багатство уяви, й образність мислення. «Я пригадую, як захоплювали дитячу уяву її пристрасні розповіді — поетичні видіння набожної жінки, — ділиться спогадами про бабуся Олесь Гончар. — Без неї, певно, я не став би письменником».

У сім'ї був Шевченків «КОБЗАР», над яким «бабуся й тітки проливали сльози», коли малий Сашко читав його вечорами. А невдовзі в життя хлопця прийшли й інші митці слова — Панас Мирний, Іван Франко, Леся Українка, Степан Васильченко, радянські письменники — Андрій Головка, Григорій Косинка.

Дитячі й підліткові роки Олеся припали на кінець 20-х — початок 30-х рр., позначених героїкою перших п'ятирічок, індустріалізацією країни, колективізацією села, яке жило тоді бурхливим життям, шукаючи нових шляхів, часом помиляючись, але

невтримно простуючи вперед. Олесь Гончар навчається в Бреусівській семирічці, стає комсомольцем, бере активну участь у суспільному житті: «Ми відчули всю радість високих обов'язків, ми починали жити на високих температурах невщухаючого бою і безмежно пишалися тим, що ми є помічниками великої більшовицької партії», — згадує О. Гончар.

Писати Олесь починає ще з дитинства. Насамперед, очевидно, через природне мистецьке обдарування, а також під впливом славних своїх попередників. Велику роль відіграв і улюблений учитель мови й літератури, який зумів прищепити «палку любов до рідного слова, красного письменства». До речі, саме він і назвав Гончара Олесем, якого до того називали Сашком.

Тоді ж з'являються й перші друковані виступи майбутнього письменника: кореспонденції в районній газеті «Розгорнутим фронтом», вірші та коротенькі оповідання в газеті «На зміну» та в журналі «Піонерія». Після закінчення семирічки в 1933 р. О. Гончар працює в Козельщинській районній газеті. Безперечний літературний хист хлопця було помічено, і 1934 р. він за комсомольською рекомендацією вступає до Харківського технікуму журналістики. Роки навчання в технікумі, літературне та культурне життя великого міста багато дали здібному, допитливому юнакові, утвердили його в правильності вибору шляху.

По закінченні навчання в технікумі 1937 р. О. Гончар працює в газеті, пише оповідання та вірші й друкує їх на сторінках журналів. Його твори привернули увагу читача важливістю проблематики, гарною мовою, виразно виписаними характерами.

Успіх не запаморочив голови молодому письменникові. Навпаки, він гостро відчув потребу в дальшому збагаченні своїх знань, підвищенні освітнього рівня. І 1938 р. Гончар вступає на філологічний факультет Харківського університету. Про свою альма-матер письменник згадує з теплотою та любов'ю: «Університет на цілих три роки став рідною домівкою, обдарував щастям дружби, в його аудиторіях, у тиші бібліотек пізнавали ми радість прилучення до скарбниці людських знань, тут переживали насолоду й захват творчої праці». До речі, одночасно з Гончарем тут навчався талановитий письменник, автор незакінченого, на жаль, роману «Вир» — Григорій Тютюнник.

Олесь Гончар з усім запалом душі поринає в кипуче студентське життя: оволодіває всіма багатствами рідної та світової літератури, вивчає мови, пише цікаву наукову працю про художню майстерність М. Коцюбинського, досліджує поему І. Франка «Мойсей». Водночас він збирає матеріали для роману про видатного

українського філософа й письменника Г. Сковороду, пише нові оповідання, одне з яких, «Орля», було відзначено премією на обласному конкурсі, а також повість «Стокозове поле», надруковану в 1941 р. Воістину наполеглива праця студента Гончара може служити яскравим прикладом працьовитості, відданості улюбленій справі.

Виступ 2

У бібліотечній читальній залі й застала молодого письменника звістка про війну. «Одним ударом були строчені всі наші студентські, по-юнацькому світлі мрії, сподівання. Невимовно тяжко було на душі. Мороком окутувалося майбутнє.

Наступного дня ми були в райкомі комсомолу. Тут зібралися сотні таких, як і ми, студентів, котрі прагнули якомога швидше потрапити на фронт.

Після двотижневого навчання в чугуївських таборах під Харковом наш студентський батальйон направили на Дніпро в район Білої Церкви, де в цей час точилися жорстокі бої», — згадує Олесь Гончар.

Жорстокі бої на берегах Росі, оспіваної І. Нечуєм-Левицьким... Бої за Київ... Скільки там полягло вірних друзів-студбатовців! Мужньо й правдиво розповість про це Гончар у романі «Людина і зброя». Покаже, як билися й гинули майбутні поети, учителі, вчені — цвіт народу нашого. І покаже головне: навіть там, у кривавих боях, захищаючись від ненависті до ворога, йдучи на смерть, вони залишалися гуманістами, людьми високих ідеалів.

Солдатом, старшим сержантом — командиром обслуги батальйонного міномета, потім — старшиною батареї пройшов Гончар від берегів Росі, через альпійські бескеття й голубий Дунай до золотої Праги. Цей шлях проліг і через похмурі оточенські ночі. Та пройдений він був гідно, чесно, достойно. Свідченням тому — орден Слави, Червоної Зірки й три медалі «За відвагу».

Та війна вчила не тільки воювати, битися з ворогом, вона вчила його жити, керуючись красою вірності, і вчила писати.

І там, в «окопних університетах», продовжував Олесь Гончар писати. Певна річ, у круговерті фронткових буднів солдатів не до роману. Але в нечасті хвилини затишшя лягали на папір, може й не відшліфовані, але пристрасні, гарячі й правдиві віршовані рядки. Пише про фронткові дороги, про вірних бойових побратимів. Вірші, які скоряють своєю простотою, щирістю й правдивістю, не випадково були надруковані (українською мовою) у фронтовій газеті 72-ї стрілецької дивізії «Советский богатырь»

на першій шпальті. Вірші привернули увагу, і Олесеві було запропоновано перейти до редакції дивізійної газети. Але він уважав, при всій повазі й любові до літературної, газетярської праці, що його місце — там, в окопах, на передньому краї. І залишився зі своїми бойовими побратимами до кінця, до останнього пострілу війни. Ось як розповідає про це сам письменник: «Я подивився на своїх товаришів, зарослих, змучених. «Невже ти підеш?» — запитували їхні очі, налиті смутком утоми, смутком невідомості перед завтрашнім днем. До болю близькі й дорогі мені ці люди. Це брати твої, вони тобі найрідніші за всіх. Тому, що в тебе з ними була одна доля, ти ділив з ними все, що випадає солдатові... Я залишився з ними...».

Виступ 3

З невиситимою спрагою творити, з пам'яттю, у якій жили живі й мертві друзі, гриміли вибухи, горіли танки й хати, повертається Олесь Гончар до мирного життя. Приїздить до Харкова. Але, розповідає письменник, «у Харкові я не залишився. Надто багато нагадувало тут про минуле, надто ласкавим і щедрим було раніше до мене це місто, яке тепер похмуро чорніло в руїнах. Усе тут краяло серце, пригнічувало, викликало болісні спогади. Поїхав у Дніпропетровськ».

До війни неподалік Дніпропетровська жив батько, молодші Олесеві брати, а в самому місті працювала старша сестра. Одна тільки вона й зосталася — батька й братів забрала війна... «Приїжджай, — запрошувала сестра Олеся, — хата тепла, хоч одігрієшся після окопів...».

Гончар продовжує навчання в університеті, й тут виявляючи неабияку наполегливість та силу волі. Ходити на заняття доводилося пішки, за десять кілометрів. Учився він добре — це видно вже з того, що після закінчення навчання його залишають в університеті асистентом кафедри історії української літератури. А до цього ще — уперта творча праця безсонними ночами, при світлі карбідної лампи. На папір лягають щирі, схвильовані рядки про все побачене, почуте, пережите.

Перший повоєнний твір — новела «Модри камінь», надрукований 1946 р. в журналі «Україна». У цей час побачила світ і перша частина трилогії «Прапорноносці». Того самого року О. Гончар вступає в аспірантуру Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР і переїздить до Києва, де відтоді й мешкає.

О. Гончар прагне поставити своє перо на службу рідному народові, писати про все, чим він живе. «Найважливіше, здається мені,

для письменника протягом усього його життя не втратити чуття єдності, — так уважає митець і сам керується в житті й творчості цим положенням. Його твори відзначаються багатотемністю, глибиною розкриття народного життя. З'являється повість «Земля гуде» (1947), диалогія «Таврія» (1952) та «Перекоп» (1957).

О. Гончар продовжує звертатися до теми Вітчизняної війни. 1956 р. виходить кіноповість «Партизанська іскра» — про одноіменну підпільну молодіжну організацію, що діяла в селі Кримці на Одещині. А 1960 р. письменник видає роман «Людина і зброя», у якому розповідає про важкі й гіркі перші місяці боїв з фашистськими нападниками, про те, як виривався з друзями з оточення. Роман був відзначений Державною премією ім. Т. Г. Шевченка за 1962 рік.

І в подальших творах Олесь Гончар звертається до найістотніших проблем народного життя. Його романи вражають масштабністю та неповторністю характерів дійових осіб, художньою майстерністю. Один за другим, як наслідок невтомної праці письменника, з'являються його нові твори. Роман «Тронка» (1963), у якому порушуються актуальні проблеми війни й миру, наступності поколінь, сутності людського існування, становлення молоді людини, був відзначений Ленінською премією за 1964 рік. Потім — романи «Собор» (1968), «Циклон» (1970), «Берег любові» (1976), «Твоя зброя» (1980), повість «Бригантина» (1973).

О. Гончар відомий і як блискучий новеліст. Його перу належить кілька збірок новел та оповідань. Він творчо продовжує традиції класиків — майстрів малої форми — М. Коцюбинського, В. Стефаника, збагативши новелу поліфонічністю змісту, філософським осмисленням подій. Його новели глибоко психологічні, розкривають внутрішній світ героїв у важливі, переломні моменти їх життя.

Виступає О. Гончар і як пристрасний публіцист, вдумливий учений-літературознавець і критик, а також живописець. Слід згадати про його книги — враження від знайомства з зарубіжними країнами: Чехословаччиною, Японією, США, Данією, збірки літературознавчих статей «Про наше письменство» (1972) та «Письменницькі роздуми» (1980). Він також часто виступає в пресі із статтями на актуальні, гостропроблемні теми — про боротьбу за мир, про розвиток літератури й мистецтва, про окремі питання життя народу.

Олесь Терентійович веде величезну громадську роботу. Він — депутат Верховної Ради СРСР та Української РСР. Тривалий час (1959–1972) очолював Спілку письменників України, був голо-

вою Українського республіканського комітету захисту миру, член Всесвітньої Ради Миру. За визначні досягнення в літературній та науковій діяльності О. Гончар був обраний академіком Академії наук Української РСР, відзначений багатьма державними нагородами.

III. Узагальнення вивченого матеріалу

1. Заповнити узагальнювальну таблицю за творчістю О. Гончара

Назва твору	Рік видання	Тема
Новела «Модри Камінь» Роман «Прапороносці» (перша частина)	1946	Про кохання, що його наш солдат зустрів на буремній дорозі війни, де, здавалось би, не залишалося й місця для любові, цноти й досмертної вірності. «Прапороносці», за визначенням Івана Драча, «були ствердженням українства у Великій Вітчизняній війні», це був новий погляд на війну як випробування не просто людини, а людяності, що може вистояти в лихолітті, тільки активізувавши найтонші струни душі
«Земля гуде»	1947	Про полтавську підпільницю Лялю Убийвовк, яка перед війною навчалася в Харківському університеті, де тоді вчився й О. Гончар
Дилогія «Таврія» та «Перекоп»	1952 1957	Про гірку долю селянської бідноти, змушеної йти на заробітки в херсонські степи, й події революції та громадянської війни на Таврії
«Людина і зброя»	1960	Історія студентського батальйону добровольців, які з перших днів Великої Вітчизняної полишають університетські аудитори і йдуть на фронт зупинити варварів ХХ віку, захистити велику «спадщину людського духу», «життя в усій його цілості»
Роман «Тронка»	1963	Порушуються актуальні проблеми війни й миру, наступності поколінь, сутності людського існування, становлення молоді людини

Назва твору	Рік видання	Тема
«Собор»	1968	Про долю напівзруйнованого козацького собору, порушує важливі питання збереження людських душ, пам'яток історії й культури, рідної землі. Він з душевним болем пише про зруйновані собори, про прогіркле від заводського диму повітря
«Циклон»	1970	Про страждання радянських воїнів у німецьких концтаборах
Повість «Бригантіна»	1973	Автор звертається до проблем виховання важких підлітків
«Берег любові»	1976	Про «кураївську Марусю Чурай», випускницю медучилища Інну Ягнич, яка, прагнучи гармонії, намагається облагородити світ, бореться зі злом, але й сама страждає від недосконалості світу
«Твоя зброя»	1980	Головного героя турбує проблема деградації світу. Екологічні біди, змізернення людини, невміння помічати прекрасне, небажання творити світ — усе тривожить героя
Публіцистична книга «Чим живемо»	1991	Роздуми про відродження України

2. Робота в парах

Скласти вікторину або кросворд за біографією та творчістю письменника.

IV. Висновки

Гончарева проза має своєю першопричиною глибоке національне вкорінення його слова. Усі найкращі, наймиліші барви й тони рідної України бринять у його слові, повсякчас звучить тут симфонія національної історії, гордість за приналежність до свого талановитого й працьовитого народу сповнює найсвітліших героїв письменника. Але сам О. Гончар стверджує, що його основне завдання — відкривати в людських душах «джерела світлі і здорові», він повсякчас нагадує: «Мистецтво та література покликані стояти на варті духовності людини, берегти й у вік НТР поетичний початок життя, первісний вогонь краси».

Починаючи від шістдесятих років, письменник став однією з опор українського національного відродження. З його стійкості черпають стійкість інші, з його віри зміцнюють віру власну. Досить сказати, що Гончаревим вступним словом починалися всі найзнаменніші національно-відроджувальні акції, що відбулися в останні роки на Україні: Установча конференція Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, з'їзд Народного Руху України, перше за багато літ свято Соборності України в січні 1990 р., Перший конгрес міжнародної асоціації українців тощо. Усе це — потужні імпульси, що додають сили кожному українцеві-патріотові, адже йдуть вони від високоавторитетної людини, котра поставила своє слово на сторожі нації.

V. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VI. Домашнє завдання

Опрацювати сторінки підручника, читати новелу «За мить щастя».

С. М. Головатюк

Урок № 55**О. ГОНЧАР. «ЗА МИТЬ ЩАСТЯ».****КРАСА Й СИЛА КОХАННЯ ЯК МАТЕРІАЛ ХУДОЖНЬОГО
ОСМИСЛЕННЯ. УЗАГАЛЬНЕНИЙ ОБРАЗ МИТІ ЖИТТЯ,
ФІЛОСОФІЯ МИТІ ЩАСТЯ ЛЮДИНИ**

Мета: учити учнів аналізувати епічний твір, визначати новелістичний жанр, виділяти провідні ідеї, образи, розкривати їх, спираючись на текст; розвивати вміння використовувати деталі, кольорову гаму для розкриття стильової палітри твору; виховувати усвідомлення філософської сутності щастя людини, його відносності й короткочасності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст новели, літературознавчий словник, епіграфи.

*Шукаємо щастя по країнах, століттях,
а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді,
так і ми у ньому, і воно біля нас шукає нас самих.
Нема його ніде від того, що воно скрізь.*

Воно схоже до сонячного сяйва — відхили лише вхід у душу свою.

Г. Сковорода

Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов.

П. Тичина

*Життя саме по собі — ні добро, ні зло, воно — вмістилище і добра,
і зла, дивлячись по тому, у що ви самі його перетворили.*

Монтень

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок****1. Бесіда з учнями**

- Дайте загальну характеристику розвитку української прози другої половини ХХ ст.
- Назвіть представників української прози другої половини ХХ ст.

2. Літературний диктант «Так» — «Ні»

1. Учитель української мови назвав Гончара Олесем, якого до того називали Сашком. (*Так*)

2. Солдатом, старшим сержантом — командиром обслуги батальйонного міномета, потім — старшиною батареї пройшов Гончар Велику Вітчизняну війну. *(Так)*
3. Коли О. Гончару запропонували перейти з фронту до редакції дивізійної газети, він радо погодився. *(Ні)*
4. Олесь Гончар писав тільки прозу. *(Ні)*
5. Перший повоєнний твір — новела «Модри камінь», надрукований 1946 р. *(Так)*
6. О. Гончар відомий і як блискучий новеліст. *(Так)*
7. О. Гончар очолював Спілку письменників України, був головою Українського республіканського комітету захисту миру, член Всесвітньої Ради Миру. *(Так)*
8. О. Гончар не брав участі в українському національному відродженні. *(Ні)*
9. Новела «Модри-Камінь» про гірку долю селянської бідноти, змушеної йти на заробітки в херсонські степи. *(Ні)*
10. Роман «Людина і зброя» був відзначений Державною премією ім. Т. Г. Шевченка за 1962 рік. *(Так)*
11. Роман «Прапорonoсці» — новий погляд на війну. *(Так)*
12. Роман «Собор» розповідає про будівництво нового собору. *(Ні)*

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

Спини мене, отямся і отям,
Така любов буває раз в ніколи.
Вона ж промчить над зламаним життям,
За нею будуть бігти видноколи.
Вона ж порве нам спокій до струни,
Вона ж слова поспалює вустами.
Спини ж мене, спини і схамени,
Ще поки можу думати востаннє,
Ще поки можу, але вже не можу,
Настала черга й на мою зорю,
Чи біля тебе душу відморожу,
Чи біля тебе полум'ям згорю.

(Ліна Костенко)

Серед усіх чудес світу найбільше чудо — це людина й кохання. Якби запитали людину, чи згодна вона прожити життя, не пізнавши цього почуття, я думаю, бажаючих би не було. І навіть якби запропонували вибрати щось одне серед таких цінностей, як гроші, влада, слава й кохання, то переважна більшість вибрала б останнє.

Так що ж таке кохання, щастя, життя? Над цими питаннями людство міркує скільки існує. Тлумачний словник подає такі пояснення:

Кохання — почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі;

Щастя — стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості;

Життя — стан живого організму в стадії розвитку, зросту.

Звичайно, ці визначення не в змозі передати сили потрясіння, захвату, захоплення, екстазу, що викликають ці поняття-почуття в душі людини. Звернімо увагу, що саме поняття «життя» включає в себе «щастя», а «щастя» — «любов». Я живу, коли щасливий, я щасливий, коли люблю!

- Складіть асоціативні кущі до слів «любов», «щастя», «життя».

Завданням нашого уроку є з'ясувати, чи справді любов зробила щасливими героїв твору «За мить щастя».

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Новела «За мить щастя» писалась, коли в літературу прийшло більше трагічної правди про війну. На той час О. Гончарем був написаний роман «Людина і зброя» про трагедію студентського батальйону, бійцем якого був і сам автор; у його уяві окреслювався роман «Циклон» про страшну табірну одіссею радянських полонених. Через те не дивно, що новела «За мить щастя» сповнена болу, суперечностей, побудована на багатьох опозиціях.

Її задум виник у далекій Бірмі, у місті Рангуні. Тамтешні молоді солдати з автоматами й храми-пагоди, що нагадують оповідачеві «стоги жовтогарячого жнив'яного блиску», стали імпульсом спогаду про давню історію. Очевидно, цей архетипний образ сонячних жнив, снопів, полукіпків, як символ життя, зберігався в підсвідомості автора ще з повоєнного літа поруч із образом смерті як карі за смерть. Але тієї смертної карі не приймала душа автора, котрий пройшов крізь пекло війни й таборів. Більше того, смерті на війні протиставлено радість життя й кохання — і ті дві смерті вже після війни, коли фронтовикам мріялося про вічний мир. Свої давні тривоги й сумніви автор відбив у слові, воскресивши найбільш вражаючі епізоди тієї давньої історії й намагаючись осмислити те, що сталося...

Скупими деталями окреслено історичні умови, здавалося б, локальної події, що сталася на жнивях у полі, біля угорського

містечка, поруч із яким розташувалися окупаційні частини, «солдатська цивілізація», як не без іронії висловлюється оповідач про землянки, споруджені в колишньому графському лісі. У ситуації, що склалася, не могли не виникати проблеми взаємин солдатів і місцевого населення. Автор подає лише окремі деталі кризових моментів тих відносин: «боєць лежить на винограднику затоптаний, поглумлений, з перерізаним горлом»; трапляється, місцеві любителі вина й «бійців споюють».

2. Теорія літератури

Новела (іт. *novella*, від лат. *novellus* — новітній) — невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вимальованою дією.

Ознаки новели:

- лаконізм, яскравість і влучність художніх засобів;
- строга й усталена конструкція;
- наявність строгої та згорненої композиції з яскраво вираженим композиційним осередком (*переломний момент у сюжеті, кульмінаційний пункт дії, контраст чи паралелізм сюжетних мотивів і т.д.*);
- перевага сюжетної однолінійності, зведення до мінімуму кількості персонажів;
- персонажами новели є особистості, як правило, цілком сформовані, що потрапили в незвичайні життєві обставини;
- автор у новелі концентрує увагу на змалюванні внутрішнього світу героїв, переживань і настроїв;
- сюжет новели простий, надзвичайно динамічний, містить у собі момент ситуаційної чи психологічної несподіванки.

3. Робота з текстом твору

1. Прочитайте опис місцевості на початку твору. Які деталі свідчать, що нещодавно тут була війна?
2. Охарактеризуйте настрій головного героя на початку твору.
3. На яких деталях акцентує увагу автор в описі жінки на полі?
4. Опишіть мить кохання між героями.
5. Як подає автор мить убивства? (*Лаконічно, однією фразою «Пролунав постріл»*)
6. Які наслідки для Сашка Діденка мав випадок на полі? Чи усвідомлює він їх?
7. Як до вчинку Сашка ставляться його сослуживці? Прочитайте.

8. Чому, на вашу думку, такий жорстокий вирок призначено Сашку? Смерть за смерть — це ознака цивілізації?
9. Чому немає майбутнього в кохання головних героїв? (*Закон цього не дозволяє. «Проти любові закон? Не може бути такого закону!»*)
10. Прочитайте епізод побачення закоханих. Чи дійсно вони люблять? Які деталі свідчать про це?
11. Чи каються герої в здійсненому? Обґрунтуйте.
12. У творі любов подається у двох вимірах: любов до Жінки й любов до Батьківщини. Що для героя ці почуття? (*Слова про Ларису «Я любив і люблю її» — це останнє, що пов'язує Діденка з життям. А слова про Вітчизну, готовність «смертю ... змити» її заплямовану честь — то вже прощання Діденка з цим світом*)
13. Перекажіть фінал твору. Чому подається два варіанти розв'язки?

Матеріал для вчителя

Творчі зусилля автора зосереджено на розкритті психології персонажів. Оповідач, теж фронтовик, тонко передає внутрішній стан Сашка Діденка, артилериста, котрий був добрим солдатом, «воював по-геройськи», як характеризує його комбат. У його душі змагаються любов і смерть. Притлумивши голос смерті, яка в умовах війни надмірно активізувалася, Сашко живе передчуттям радості. У тому святковому настрої дисонансом прозвучало лише порівняння його гогокання з виттям степового вовка. Життєствердний настрій Діденка як переможця вибухає естетичним ставленням до світу («хміль сонця», «литво полукіпків ... виблискує золотом») і готовністю кохати. Але так сталося, що любов і смерть у житті Діденка трагічно стали поруч. Перші обійми жінки закінчилися пострілом у її чоловіка.

Прикметно, що й війна, й ця смерть на жнив'яному полі відсунені на маргінесі свідомості оповідача. Сашко лише мимохідь згадує фронт, передній край, який «галасу не любить». Навіть у звістці про вирок трибуналу та в описі його виконання оминається слово смерть («Сталося те, що мало статись»). Водночас автор не приховує, як у свідомості солдатів деформується саме поняття цінності життя: «Бо чи таке воно й страшне, що він (Сашко) накоїв, — один постріл, а перед тим мільйони, мільярди пострілів було зроблено по людині».

Суперечність в оцінці вчинку Діденка закладена в глибинах свідомості оповідача. З одного боку, він представляє Сашка як

переможця, котрий відповідно діє: прилюдно на жнивному полі демонструє своє право на чужу жінку, обнімається-цілується з нею (двозначна деталь: «вона лежала горілиць») і вбиває її чоловіка. «Преса на Заході» (у контексті твору це поняття має негативний відтінок) так і витлумачила вчинок Діденка — як завойовника: радянські окупаційні війська «вбивають чесних католиків, гвалтують їхніх дружин». З другого боку, після виконання вироку військового трибуналу оповідач, як уже цитувалося, стримано заявляє: «Сталося все, що мусило статись».

А як же шалене кохання Діденка й Лариси, що, ледь спалахнувши, було насильно погашене? Чи урівноважує воно наявну суперечність?

Два виміри життя Діденка, двоплановість образу Лариси, два варіанти фіналу новели — то знаки сум'яття автора перед складністю життя. Враження від фактів, які довго жили в пам'яті, виявилися сильнішими за їхнє осмислення. Ось як подано код незвичайного стану солдата: «Що знав він досі, що бачив, чим жив? Вирви, та бруд, та сморід війни, снаряди одні тільки й умів фугувати, смерть одну тільки бачив, а вона, ця любов несподівана, з'явилась, мов з неба, і сонячним духом снопів — подихом самого життя — тебе обдала».

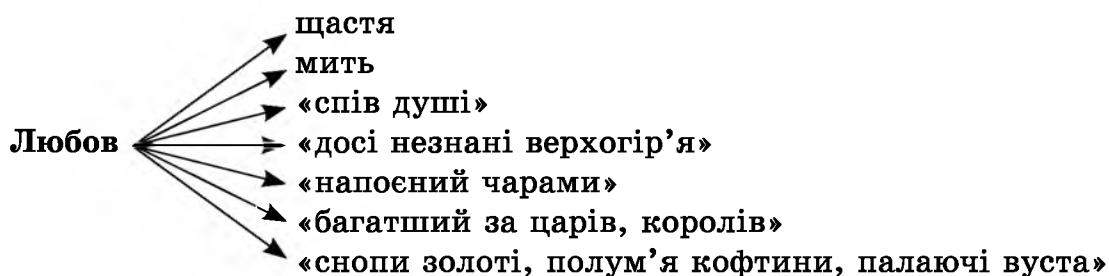
Придивімося до цього уривка: від оповіді в третій особі однини автор переходить до улюбленої, з нотками сповідальності форми викладу в другій особі однини, що засвідчує входження чужого життя до внутрішнього світу автора, звідси йде ліризація трагічного часу, як специфічна гончарівська реакція на війну.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

Робота в групах

I група

Через які деталі передає любов героїв твору автор? Побудуйте схему.

II група

Побудуйте ланцюжок фраз, що передають життя героїв до ... і після...

Життя

До...	Після...
<p>«літо горить, пашіє, п'янить хлопця»; «хміль сонця нуртує душу, і в голову лізе всяке таке...»; «дух перехоплює ніжністю»; «руку б її все життя не хотілось би випускати зі своєї»; «очі були щасливого п'яного сонця»</p>	<p>«Смерть»; «Закохані розповіді про Ларисочку»; «Хіба проти любові закон?»; «була темно вбрана, зарощена, і волосся на голові кучмилося недбало»; «мов з хреста знята»; «А я люблю її..., а я не шкодую»; «Скрик був, ...і жіноча ...постать»; «Сталося все, що мусило статися»</p>

III група

- Розкрийте ідею твору.
- Прокоментуйте вислів «Любов перемагає все!»

Не у відтворенні «жалі і ніжності» кохання епіцентр новели. На шляху почуттів Сашка, радянського воїна, і Лариси — іноземки постає ворожий «Закон»: не можуть вони буди разом! «Проти любові закон? Не може бути такого закону!» — наївно думає Сашко. Але він існує, цей «закон», і у різній державній приналежності молодих закоханих, і в моралі сім'ї Лариси... То ж коли поставили Сашка до розстрілу над яром і коли під час дочитування вироку пролунав пронизливий крик Лариси, — дива не сталося. Не здригнулися серця від того крику, не опустилися дула гвинтівок. Так бездушний закон убив мрію. Але вічно живим залишилося на землі високе й чисте кохання, що стало піснею, казкою, легендою.

V. Висновки

Кохання такої сили, що підносить над реаліями життя. Так, за це покладена смерть, але мить щастя коштує того, щоб ні про що не жалкувати. Ця розповідь — неначе ключ до розуміння філософії Олеса Гончара, його прагнення до ідеального, до свободи. Як письменник, він розумів, що абсолютна свобода можлива лише у сфері почуттів, бо лише вони не підкорюються нікому та нічому.

Мабуть, щастя в тому, щоб жити й радіти кожній миті.

Щастя — це те, що було.

Щастя — не те, що буде.

Неба набрало в груди

І гай-гай — одгуло.
Щастя — це те, що було.
Щастя — воно мана є.
Щастя — це те, що минає,
Як не минає зло.
Хай підминає погода
Щастя — жар-птиці перо,
Щастя — від Бога нагода
Творити добро!

(І. Драч)

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

1. Дослідити, які кольори домінують у творі, їх роль у створенні настрою або ознаки романтизму в новелі.
2. Скласти есе, вибравши за тему один із епіграфів уроку.
3. Читати новелу «Залізний острів».

С. М. Головатюк

Урок № 56

О. ГОНЧАР. НОВЕЛА-ЗАСТОРОГА «ЗАЛІЗНИЙ ОСТРІВ» З РОМАНУ «ТРОНКА»

Мета: учити аналізувати епічний твір, виділити провідну ідею, схарактеризувати образи-символи, спираючись на текст; розвивати вміння аргументовано висловлювати думки; виховувати усвідомлення небезпеки цивілізаційних процесів, здатності сучасної людини зберегти в собі свою сутність, свої почуття.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст новели.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

1. Бесіда з учнями

- Визначте тему та ідею новели «За мить щастя».
- Обґрунтуйте жанрову приналежність твору.
- У чому проявляються ознаки романтизму в новелі?
- Які кольори використовує автор для передачі настрою героїв?

2. Перевірка домашньої творчої роботи

(Учні зачитують свої есе)

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

Олесь Гончар — видатний письменник-новатор, ніколи не повторюється у своїх творах. З усього обширу найскладніших, масштабних проблем він обирає завжди найактуальніші та найважливіші для сучасності й прийдешнього та розглядає їх у новому, несподіваному аспекті, удаючись кожного разу до новаторських, оригінальних засобів образного розкриття.

Твори О. Гончара завжди насичені думкою, багатогранні й багатозначні, їх ніколи не можна звести до якоїсь логічної схеми, бо в кожному переплітаються, творячи єдиний ідейно-художній сплав, важливі проблеми, ідеї, філософські положення.

І щоразу письменник, відкриваючи читачеві новий світ і нових героїв, удається до таких композиційних форм і прийомів, які дають можливість найглибше, найбільш художньо та психологічно переконливо розкрити все ідейно-естетичне багатство художнього твору. Він часто обирає стрижневий образ-символ (або кілька їх), який освітлює події, через призму якого постають герої перед читачем. Завданням сьогоденішнього уроку є дослідити образи-символи в новелі «Залізний острів».

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя (загальна характеристика роману «Тронка»)

О. Гончар завжди активно вторгається в життя, не тільки сміливо порушуючи гострі, актуальні проблеми сучасності, а й пророче зазираючи в майбутнє, розвідуючи шляхи в незвідане. Ця істотна риса творчості письменника чи не найвиразніше виявляється в романі «Тронка», цілком слушно названому Д. Павличком «книгою доби». У ній порушуються й гостро актуальні, дійсно вічні проблеми, питання, які завжди стояли й стоятимуть перед справжньою людиною: чи так жив? Чи так ти живеш? І — ширше: як треба жити, щоб, оглянувшись на пройдений шлях, можна було сказати: я жив по совісті, зробив для рідного народу, Батьківщини все, що зміг.

А тому, шукаючи відповіді на ці питання, письменник торкається таких важливих, кардинальних проблем, як проблема війни й миру, творчої праці, без чого щастя людське немислиме, наступності й спадкоємності поколінь — одвічне питання батьків і дітей, науково-технічна революція й людина та ще багатьох аспектів нашого буття.

Роман «Тронка», написаний у 1963 р. Він викликав величезний інтерес як глибиною й поліфонічністю змісту, так і оригінальністю художньої форми. Твір складається з дванадцяти новел, кожна з яких являє собою завершений художній твір. Разом з тим, хоч у творі відсутній єдиний сюжет, новели пов'язані спільністю проблематики, загальним романтично-реалістичним ключем викладу, героями, що діють здебільшого в кількох новелах.

Дія роману відбувається на Україні — у таврійських степах, оспіваних письменником у багатьох романах та новелах. О. Гончар змальовує найрізноманітніших людей — від старого чабана Горпищенка, безногого ветерана Великої Вітчизняної війни Мамайчука до льотчика, якому вже стелиться дорога в космос, — Петра Горпищенка, Віталіка й Тоні, Ліни, які тільки-но роблять перші кроки в життя.

Уражає масштабність «Тронки», у якій сходяться давнє минуле, аж до античних часів, і передбачення майбутнього, віками утверджена простота чабанування, символом якої виступає ще дідова гирлига, і новітня реактивна техніка, звичайність сільського побуту й відчутний вплив технічного прогресу на молоде покоління.

Власне, у романі йдеться про світ, життя людей в умовах науково-технічної революції. Адже вона так чи інакше впливає на психологію, працю, морально-етичні погляди, весь внутрішній світ людини. Вона привчає людину по-новому дивитися на працю, ставити техніку собі на службу, чекати від неї нових здобутків — аж до впливу на складні закони спадковості, космічні перемоги, досягнення фундаментальних законів існування матерії, Всесвіту — і вона ж може буквально протягом лічених годин знищити цивілізацію, саме людство. І герої «Тронки» зважають на все, що дає технічний прогрес, схвалюючи й упроваджуючи його здобутки, націлені на благо людства, дальший розвиток прогресу, й категорично відкидаючи все вороже цивілізації, мирному життю.

Тема творчої, саме творчої, праці — одна з головних у романі. Пошукам свого місця в житті тими, хто ще не знайшов його, любові до праці, неприродності життя без неї відведено в «Тронці» чимало місця.

2. Словникова робота

Дредноут — великий військовий корабель-панцерник, озброєний великокаліберною артилерією.

Миля — міра відстані. Є морська миля — 1,652 км і сухопутна — від 0,52 до 11,2 км в різних країнах.

Вузол — міра швидкості руху судна — 1 миля за 1 годину.

Камбуз — кухня на кораблі.

Тронка — металевий дзвіночок, який вішають на шию вівцям.

3. Робота над змістом новели

- Чому діти в піонерському таборі так люблять Тоню?
- Що ви дізналися про Віталіка з новели?
- Зачитайте уривки, де йдеться про кохання молодих людей. (*«В усьому вона ставила його вище за себе, в його вмінні, в роботі, в здібностях...»*). Високою поезією пройнята картина, коли Тоня, переходячи затоку, йде до Віталіка. *«Через лимани, затоки, через усе Чорне море до тебе брела! — беззвучно сміялася Тоня»*. І всі добрі сили, природа сприяють

тому. «Тоня бреде, вони (водорості) самі розхиляються перед нею, наче дають їй дорогу, наче знають, куди Тоня спішить»)

- Які художні засоби використовує автор для передачі контрасту в описі природи й крейсера? (У картині моря переважають світлі, яскраві, сонячні барви: суцільна голубінь, ніжно-блакитна шовковість небес, сапфірна синява. Усе ж пов'язане з крейсером, навпаки, чорне, похмуре, вороже. Він — один-однісінький, і це вже протиставляє його розкоші літнього дня, цілого світу у взаємозв'язках та доцільній єдності й красі — бовваніє, темніє Його стан — важка непорушність. Крейсер — сіре залізне громаддя, тло борту — брудно-сіре. Навіть море в міру наближення до крейсера, змінюється Це вже темна, лиснюча стихія)
- З якою метою крейсер був залишений у морі?
- Що символізує корабель? (Символ страшної загрози війни, яка несе людству загибель)
- Що протиставляється у творі занедбаному крейсеру? (Контрастом зловісній силі виступає кохання Віталіка й Тоні, що розквітає серед розкішної природи)
- Як повела себе Тоня, дізнавшись, що їхній каюк зник?
- Які риси характеру виявили Віталік і Тоня, потрапивши в небезпеку?
- Що непокоїть Віталіка в мить усвідомлення, що вони можуть загинути? (Почуття невиконаного обов'язку. Бо що ж він відповість на запитання: як жив? Яке добро зробив людям? «По суті, нічого ще не зроблено в житті, хіба що примус кому полагодив та керогаз, а всі ті будовані і незбудовані твої кораблі, вони всі попереду, вони помандрують в майбутнє вже без тебе...»)
- З якими образами порівнює автор загублених? (Вони самотні на цьому залізному острові, як перші люди — Адам і Єва. Таке враження підсилюється порівнянням їх з останніми дітьми землі, із сиротами людства)
- Чи здаються герої в безвихідній ситуації? («Треба шукати виходу. Будь-що знайти вихід. Треба боротись. Боротись — цього вчила його мати, вчили в школі, це чув він безліч разів, про це стільки читав...»)
- Доведіть, що цей твір — новела.

Матеріал для вчителя

У новелі «Залізний острів» розвиток подій надзвичайно напружений, драматичний, масштабність думок просто-таки дивовижна, особливо коли зважити, що розгортаються події протягом

доби, участь у них беруть тільки двоє героїв, до того ж поставлених у такі умови, за яких власне діяти їм майже не доводиться. Ідейний зміст «Залізного острова» не можна звести до якихось прямолінійних висновків. Навпаки, ідейно-художнє багатство новели наводить на роздуми про важливі вічні проблеми — життя і смерть, обов'язок перед іншими людьми, про мету існування людини.

Основний композиційний прийом, на якому тримається твір, — контраст. Протиставлення невмирущої краси природи й неприродності «залізного острова» — старого проіржавілого корабля, який служить мішенню для літаків, протиставлення миру й праці — воєнній загрозі, світлої радості життя — безглуздій смерті.

І ще одна тема, теж одвічна, як і людство, — тема першого юнацького кохання. Відомо, що художній твір сприймається читачами по-різному — залежно від віку, життєвого досвіду, характеру, естетичних смаків, загального розвитку кожного з них.

У «Залізному острові» поглиблюється ледь намічена в попередніх новелах характеристика героїв, яких бачимо вже не десятикласниками, а молодими людьми, які ступили перші кроки в самостійному житті. Письменник, який ніколи не вдається до будь-яких спрощень, майстерно й психологічно переконливо змальовує образ Тоні. Тоня зачарувала дітей своїми вигадками, веселою вдачею, голосом, що був як дзвіночок.

Тоня щиро покохала Віталіка. Непоказного, незavidного, її Віталіка. Покохала за чисту, поетичну душу, за справді чоловічу наполегливість, майстерність, розум, прямоту. «В усьому вона ставила його вище за себе, у його вмінні, в роботі, у здібностях...». Високою поезією пройнята картина, коли Тоня затокою йде до Віталіка. «— Через лимани, затоки, через усе Чорне море до тебе брела! — беззвучно сміялася Тоня». Хоч у цих словах — жартівливе перебільшення, проте в них прихований і великий смисл — кохання долає всі перешкоди. І всі добрі сили, природа сприяють йому. «Тоня бреде, вони (водорості) самі розхиляються перед нею, наче дають їй дорогу, наче знають, куди Тоня спішить». І от дівчина з Віталіком уже мчать на мотоциклі десь до моря — відпочити, розважитися, закупатися.

Далі розвивається мотив протиставлення казково прекрасної природи й залізного крейсера. О. Гончар створює живі, чарівні картини степу, і особливо моря. Ось «Тоня бризкає спроквола водою вгору, і звідти, з синього неба, білосніжні перла летять, справжнісінькі перла, блискучі, осяйні». В описі картини моря

переважають світлі, яскраві, сонячні барви: суцільна голубінь, ніжно-блакитна шовковість небес, сапфірна синява.

Усе ж пов'язане з крейсером, навпаки, чорне, похмуре, вороже. Він — один-однісінький, і це вже протиставляє його розкоші літнього дня, цілого світу у взаємозв'язках та доцільній єдності й красі — бовваніє, темніє. Його стан — важка непорушність. Крейсер — сіре залізне громаддя, тло борту — брудно-сліпе. Навіть море, у міру наближення до крейсера змінюється. Це вже темна, лиснюча стихія. І ось двоє їх, двоє закоханих, на великому військовому судні.

Та трапилася біда — неприв'язаний каюк поплав у море й вони, двійко юних, залишилися відрізані від світу. Тоню приголомшила страшна здогадка: крейсер — мішень для бомбування. Незважаючи на це, Тоня й Віталік тримаються мужньо, гідно. Про їх чистоту та високу мораль свідчить те, що Віталік вважає винним себе — це ж він завіз сюди Тоню, а дівчина, навпаки, себе — це ж юнак зробив заради неї, а вона погодилася, не втрималась. Звичайно, обом страшно тут серед ночі. Вони розуміють, що життя може увратися не почавшись.

Віталіка мучить почуття невиконаного обов'язку. Бо що ж він відповість на запитання: як жив? яке добро зробив людям? «По суті, нічого ще не зроблено в житті, хіба що примус кому полагодив та керогаз, за всі оті будовані і незбудовані твої кораблі, вони всі попереду, вони помандрують у майбутнє вже без тебе...». Це вже зрілі думки дорослої людини.

Та маючи перед очима як взірець справжніх людей, які вчили його жити й боротися, не розгублюватися перед труднощами, юнак не здається, наполегливо шукає виходу.

Крейсер змальовано темними, похмурими барвами. Уся система художніх засобів, які творять цей образ, має єдину мету — підкреслити контраст між ним і всім світлим, щасливим, радісним та красою моря, степу, сонцем, коханням Тоні й Віталіка. Крейсер несе загрозу не тільки їх щастю, а й самому життю.

Звернімо увагу учнів на такі деталі. Віталік і Тоня опинилися на судні-мішені через «звабу, спокусу, жадання торкнутися чогось забороненого, незвіданого», подібно до біблійних Адама і Єви, згаданих у новелі. Вони самотні на цьому залізному острові, як перші люди. Таке враження підсилюється порівнянням їх з останніми дітьми землі, з сиротами людства. Адже Тоня й Віталік на своєму крейсері перебувають під загрозою бомбування, так само як людство живе під загрозою атомних вибухів.

Образ цей поглиблюється, ширшає, набуває вселюдських, планетарних масштабів; і старий, зруйнований крейсер символізує вже загрозу війни, здатної знищити цивілізацію й саму землю. Тому й протистоїть це судно як жахливий контраст усьому світлому, вічному, людському. «Рухалась планета, рухалось сонце в небі, рухались води своїми вічними валами, а воно стояло між хвиль іржаво, тупо, непорушно».

4. Теорія літератури

Роман — великий за обсягом і складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені важливі й складні суспільні процеси, всебічно і в розвитку показані численні персонажі. У романі розвивається кілька сюжетних ліній, пов'язаних з долею головних героїв.

Види роману

За змістом:

- роман автобіографічний;
- роман біографічний;
- роман історичний;
- роман пригодницький;
- роман соціально-побутовий;
- соціально-психологічний роман;
- роман фантастичний;
- роман філософський;
- роман детективний.

За будовою:

- роман у віршах;
- роман у новелах.

Роман у новелах (поглиблення знань)

У новелах, об'єднаних у роман, зазвичай діє спільний головний герой, епізодичні персонажі також переходять з новели в новелу (ототожнюються). Цілісність твору досягається відсіканням кінцівки новели, сплутуванням мотивів (підготовка розв'язки однієї новели відбувається в межах іншої) і т. д. Шляхом такої обробки новела як самостійний твір перетворюється в новелу як сюжетний елемент роману (інакше — епізод). Типовий прийом зв'язування — це послідовний виклад новел, нанизується звичайно на одного героя, і що викладається в порядку хронологічної послідовності. Подібні романи будуються як біографія героя чи історія його подорожей.

Для того, щоб спостерігався поступальний рух у романі, необхідно, щоб кожен новий епізод чи розширював тематичний мате-

ріал, чи кожна нова пригода повинна бути складніше попередньої, чи повинні відкриватися нові сторони внутрішнього світу героя.

Роман такої побудови називається східчастим (ланцюговим).

Інший тип романічної побудови — кільцеве. Техніка його зводиться до того, що новела (яка обрамляє) розсовується. Виклад її розтягується на весь роман, і в неї впроваджуються як перебуваючі епізоди всі інші новели.

Нарешті, третій тип — це рівнобіжна побудова. Персонажі поділяються на кілька самостійних груп. Історія кожної групи, їхньої дії, район їхньої дії складають особливий «план». Оповідання ведеться багатопланово. Герої одного плану переходять у рівнобіжний потік — у інший план, відбувається постійний обмін персонажами й мотивами між оповідальними планами. У таких романах варто розрізнити паралельність як одночасність дії і паралельність як зіставлення й порівняння.

5. Спільне й відмінне в романах

«Вершники» Ю. Яновського та «Тронка» О. Гончара

	«Вершники» Ю. Яновського	«Тронка» О. Гончара
Відмінне	Усі новели об'єднані між собою ідейним задумом, спільною темою, часом і місцем дії, головними персонажами, мовностилістичними особливостями. Яновський не дотримується хронологічного принципу в показі подій	Кожна новела має своїх героїв, однак локальна закінченість розвитку характерів не відділяє якоюсь прірвою розділ від розділу. Кожна з новел не тільки досліджує характери (Горпиценка, Лукії, Дорошенка, Віталіка, Ліни, Уралова та інших), не тільки показує його формування, а й ставить героїв у такі умови, у яких повинне виявитися їхнє ставлення до проблем
	Ю. Яновський прагнув створити узагальнений образ народу, якого посадила на коня революція, романтична подача матеріалу	Перед нами прозовий, спокійний, часом досить тонкий малюнок, поданий реалістично

	«Вершники» Ю. Яновського	«Тронка» О. Гончара
Спільне	Порушення важливих суспільно-політичних і морально-етичних проблем. Через обидва романи проходить уславлення творчої праці людини, несумісність творення й руйнування	
	В обох творах — гуманістичне розв'язання проблеми війни й миру. І хоч у романі Яновського — класова боротьба, а в «Тронці» — мирне будівництво, твори обох письменників насажені спільною думкою: люди повинні будувати, а не руйнувати	
	Обидва письменники широко використовують зорові, слухові, психологічні подробиці, які надають творам емоційного забарвлення	
	Обидва письменники — майстри пейзажних картин. Пейзажі Ю. Яновського вражають психологічною настроєністю, яскравою метафоричністю. О. Гончар досить часто подає картини в динаміці й контрасті. Як правило, вони підпорядковані розкриттю душевних переживань героїв	

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

- Що символізує танок юних Віталіка й Тоні на розпеченій палубі затонулого крейсера? *(Тоня вхопилася за ілюмінатор і вилізла на палубу. Але одразу ж затанцювала босими ногами — залізо було, як розпечена сковорідка. Дівчина закричала, щоб Віталік швидше кидав їй босоніжки. Хлопець теж піднявся на корабель, і Тоні стало веселіше. «Почуття гостре, нервово-лоскітне охопило її. Хотілось сміятись, кричати, галасувати так, щоб усі почули! Їхній крейсер. Двоє їх, двоє закоханих, на великому військовому судні. Ніколи, звичайно ж, не було на цьому військовому судні закоханої пари, щоб отак — він і вона. Лунали тут суворі команди, накази, радіопозивні, номери, шифри — все службове, суворе, владне. А тепер їм скорилося це тисячотонне сталеве громаддя, на сталевій арені могутніх рудо-іржавих палуб владарює сміх, їхня любов!»).*
- Продовжіть висловлювання: «Новела «Залізний острів» мене змусила задуматися над...».

V. Висновки

Новелу «Залізний острів» у романі О. Гончара «Тронка» називають твором-засторогою. Адже гуманістичні цінності, та й саме

життя людини часто опиняється під загрозою цивілізаційних процесів. І як важливо при цьому зберегти здатність сучасної людини до захисту свого ества, своїх почуттів. Закохані через свою легковажність опиняються на військовому кораблі, який служить полігоном для нічних бомбардувань. Їхній човен відв'язався, і вони не можуть повернутися. Але не впадають у відчай, прагнуть знайти порятунок, не втрачають своєї людської гідності, своїх почуттів. Кінець кінцем вони врятувалися (про це в іншій новелі, «Тронка»). Віталік знайшов спосіб за допомогою скельця добути вогню, запалив одяг, і цей сигнал помітили на полігоні, послали за ними катер. Довго потім вони не могли без внутрішнього здригання згадувати про цю пригоду. Головне ж — залишилися гідними звання людини, не зрадили своєї любові.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника.
2. Підготувати повідомлення «Значення творчості О. Гончара» або скласти свій варіант фіналу твору (як врятувалися герої).

Л. О. Лузан

Урок № 57

ГРИГІР ТЮТЮННИК. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ПИСЬМЕННИКА

Мета: зацікавити одинадцятикласників особою письменника та його творчістю, дати загальну характеристику стилю письменника, перейняти душі дітей красою його слова, розвивати навички визначення теми твору, його жанру, аналізу образів, художніх засобів, особливостей композиції, виховувати в учнів доброту, вміння співчувати та співпереживати, вдячність письменнику за його чудові твори.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Обладнання: портрет Григора Тютюнника, твори письменника, епіграф.

Тепло й достовірність — ось мої літературні критерії.
Григір Тютюнник

*Речення художнє — як чаша терпіння.
Воно повинно бути повним, але не переповненим.*
Григір Тютюнник

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Мотиваційний етап

1. Забезпечення емоційної готовності.
2. Продовжте незакінчені речення:
 - «Найважливіше в житті людини це...».
 - «Сьогодні на уроці я навчуся...».

III. Актуалізація класу

1. Перевірка домашнього завдання
2. Аналіз творів, вивчених раніше. Робота в групах

Учні стисло передають зміст твору, свою думку про нього, визначають тему, жанр, провідну думку, особливості композиції, образи, художні засоби.

Перша група. Оповідання «Зав'язь»

Раннє оповідання «Зав'язь» є зворушливою ліричною сповіддю про перше кохання, про незабутню ранню весну, коли в гіллі «зав'язуються дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки» — зав'язь. Цю зав'язь потрібно берегти, захищати від весняних холодів. Зав'яззю є перше кохання юних Миколки й Соні, сором'язливих і чистих, прекрасних у своїй наївності й щирості. Символічно, що юнак, ніби боячись втратити найдорогоцінніший скарб любові, обкурює свій і Сонин садок, рятуючи при цьому й зав'язь їхнього почуття. Саме в час цвітіння саду й появи зав'язі — майбутнього плоду народжується перше юнацьке почуття. І нехай на дні глибокого провалля ще лежить сніг, нехай насміхається дід, у юнака зривається голос, коли він дивиться в дівочі очі, паморочиться голова, а серце починає калатати, як дзвін, від одного лише слова коханої. Та й дід насміхається з онука не від злости, це щось подібне до тренування. Дід готує хлопця до життя, а водночас і згадує свою молодість. Те, що в нього слово колоритне, підтверджує характеристика, яку дід дає онуковій коханій. «Ї ...то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять. Просто в неї міцний характер, кажу спокійно аби випорснути з дому». Оповідання «Зав'язь» вражає відчуттям автора й умінням передати найтонші порухи людської душі. Вдалим є і те, що розповідь ведеться від першої особи, що допомагає краще розкрити внутрішній світ героїв, передати їхні настрої, переживання й радості. Символічна й назва твору: зав'язь першого юнацького почуття, яке народжується в благословенний час цвітіння саду й появи зав'язі майбутнього плоду. Хочеться вірити, що в Миколи й Соні попереду довге й щасливе життя, що в їхніх серцях надовго оселилося велике людське кохання, яке зігріватиме душі, допомагатиме й підтримуватиме їх на нелегкій життєвій дорозі.

Друга група. Повість «Климко»

Війна несе горе всім. Кров, біль, страждання випали на долю дорослих, які зі зброєю в руках пішли на фронт. Та як почувалися діти й підлітки, багато з яких залишилися без піклування старших, без даху над головою, перед щоденною смертельною небезпекою? На собі, своїй долі відчув чорний подих смерті і Григій Тютюнник. Пізніше, ставши письменником, він не зміг не описати тих страхіть, які випали на долю покоління. Розповідь про дітей війни — основна тема його творчості, зокрема повісті «Климко».

Ця повість страшна своєю правдою про війну й красивою правдою про благородних людей. Схиляючи голову перед пам'яттю дітей, що загинули на війні, ми маємо докласти всіх зусиль, аби не опалював вогонь війни душі дітей.

Головний герой, як і сам письменник, залишився сиротою, виховувався у дядька, доки той не загинув від німецької бомби. Вже з початку повісті ми бачимо, що хлопчик серйозний, відповідальний. А зі смертю дядька йому і зовсім довелося поклатись тільки на себе. І Климко, і його друг Зульфат — чуйні, чутливі до чужого горя. Самі беззахисні, вони прихистили у себе свою вчительку з її немовлям. Зрозумівши, що запасів на зиму обмаль, Климко вирішив іти у Слов'янськ по сіль, на яку можна було наміняти харчів. Подорож далека й безпечна, але Климко готовий терпіти холод і голод заради Зульфата, заради Наталії Миколаївни і її дитинчати. Взаємодопомога — характерна риса майже всіх героїв оповідання. На перший погляд безпорадна людина у трагічній ситуації знаходить сили і можливість допомогти іншій: хлопці допомагають вчительці, старий безногий швець разом з голодним Климком рятують молоденьку дівчину від облоги, чужа жінка доглядає хворого Климка і навіть запрошує залишитися жити у неї. Біда зближує, згуртовує людей, виявляє глибини людської душі: доброту, порядність одних і жорстокість та підлість інших.

Фінал оповідання — трагічний. Климко загинув від фашистської кулі уже біля самого дома, а «з пробитого мішка тоненькою цівкою потекла на дорогу сіль». Загинув, але залишився людиною, встиг стати справжнім дорослим чоловіком, що піклується про інших, відповідальним, самостійним, витривалим, міцним, як скеля. Він багато встиг за своє коротке життя, встиг зрозуміти й довести, що за будь-яких обставин потрібно залишатись людиною й цим перемагати війну.

Третя група. Повість «Вогник далеко в степу»

Героєві Павлентієві пощастило вижити під смертоносним градом війни. Але як жити далі? Хату розірвало бомбою, батько загинув на фронті. Нема в що одягнутись. І як каже його мачуха Ялисавета: «А що їсти? Хліба намолотили тільки у державу і то не хватило до плану». (Доречно запитати: «А держава — це не її голодні люди?»). І Павлентій вступає до ремісничого училища, бо там давали не тільки професію, а й сяку таку одяжину (навіть шкарпетки, які багато хто із підлітків одягнув вперше у житті) та пайку хліба з сіллю.

Павлентія насправді звати Павлом. Та він сам себе так назвав «для солідності». Він невисокого зросту, слабосилий, але добрий і делікатний. У почуттях і думках набагато доросліший, ніж мало б бути на його вік.

Училище розташоване у райцентрі, а хлопці живуть у селі. Ходити треба щодня і не один кілометр степом — у темряві, у непогоду, ще і вовків розвелося вдосталь. Та і серед людей вони теж не перевелися.

Ця повість — ніби відрізок із життя самого письменника. Мабуть тому вона і вийшла такою щемкою і хвилюючою. Читаючи її, не один раз стисне горло, а на очах виступлять сльози, хоча в повісті все тихо й мирно, герої її сторінок молоді й здорові, а деякі епізоди написані з тонким гумором. Ця повість так і «проситься» на екран).

IV. Визначення мети та планування роботи. Оголошення теми уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

«Тепло й достовірність — ось мої літературні критерії», «Не святі горшки ліплять майстри, а майстрами стають люди. Я — людина. Я буду майстром!», — читаємо в щоденнику письменника-новеліста Григора Тютюнника. Така самооцінка й вимогливість до себе заслуговують на повагу. І він дійсно став майстром художнього слова, точного, лаконічного, яскравого, теплого, талановитого. Безперечно, Тютюнник творив своєрідно. Саме творив, а не писав. Кожну новелу він спершу виношував, як мати дитя під серцем. Не раз він говорив своїм друзям: «Мені здається, що спочатку йде робота душі. Часом напружена, інколи прихована. Але постійна робота душі. І колись настає мить, що вигострилась думка до краю, біль серця такий, що воно обкипає кров'ю, а напруга така, ніби кожен нерв, як напнута струна на скрипці, ледь-ледь торкни, і він застогне словом. Цей процес схожий, як ото лінза збирає сонячні промені в один пучок. Так і тут: думка, серце й нерви повинні сконцентруватися в слові». Знаходив таке слово, яке іншим не заміниш. Довгий шлях пошуку потрібного слова не зупиняв його, бо знав, що «у художнього слова одна-єдина функція. Ця функція зветься необхідністю». Його слова то ніжністю, то любов'ю, то ненавистю, то ганебністю влучали прямо в серце. Дивовижно правдиво змальовував життєві ситуації, умів повно, об'ємно розкрити внутрішній світ героя, бо

вважав, що «письменник повинен не просто стежити за вчинками героїв, а думати над ними».

Вивчати життя письменника ми будемо за допомогою нашого символічного щоденника, де кожна сторінка — певний етап життя письменника.

Тож відкріймо першу сторінку...

2. Сторінки символічного щоденника

(Учитель перегортає сторінку символічного щоденника, називає учня, який буде цю сторінку представляти.)

Сторінка 1. «Живописець правди»

Тютюнник Григій народився 5 грудня 1931 р. в селі Шилівка Зіньківського району на Полтавщині в сім'ї селян. Григій — літературне ім'я письменника, обране ним, щоб відрізнитися від єдинокровного брата Григорія Тютюнника (1920–1961) — відомого українського прозаїка. Батько, репресований, із таборів не повернувся. Шестирічній Григій виховувався в родині свого дядька, що мешкала на станції Щотове Луганської області. Батько письменника, Михайло Васильович, заарештований органами НКВС у 1937 р., як «ворог народу», із заслання не повернувся. Мати вийшла вдруге заміж, а малого Григора забрав до себе на Донбас батьків брат — Филімон Васильович Тютюнник, у родині якого й виховувався майбутній письменник.

1938 р. Григій пішов до школи в український перший клас, який нараховував сім учнів, а тому через деякий час був розформований, і хлопця перевели в російський клас. З того часу й до 1962 р., як зазначав сам Тютюнник, він розмовляв, писав листи (іноді оповідання) виключно російською мовою.

Під час війни жив у свого дядька Филімона Васильовича на Донбасі.

1942 р., коли дядько пішов на фронт, одинадцятирічний хлопчик, рятуючись від голоду, пішки помандрував окупованою територією до рідного села на Полтавщині, адже тітка не могла сама прогодувати сім'ю. Після п'ятого класу Григій навчався в Зіньківському ремісничому училищі № 7, там отримував 700 г хліба, що допомогло вижити. Закінчивши його, працював на Харківському заводі імені Малишева, але захворів на легені, повернувся до Шилівки, не відпрацювавши належних трьох років, за що відсидів 4 місяці в колонії. Як вийшов, повернувся на Донбас, будував Миронгрес, слюсарював. Тяжкі умови дитинства відіграли згодом істотну роль й у виборі тем та сюжетів, й у формуванні світосприймання майбутнього письменника з його драматичністю

як основною домінантою: рання втрата батька, життя вдалині від матері, завдані війною моральні й матеріальні втрати тощо.

1951 р. Тютюнник пішов до армії, служив у морфлоті радистом на Далекому Сході. Після демобілізації закінчив вечірню школу, працював токарем у вагонному депо.

У 1957–1962 рр. майбутній письменник навчався в Харківському університеті на філологічному факультеті.

Сторінка 2.

«У літературу прийшов уже збагачений досвідом чоловік»

Після закінчення Харківського університету (1962) Григорій Тютюнник учителював у вечірній школі на Донбасі, поблизу Алчевська. У 1963–1964 рр. працює в редакції газети «Літературна Україна», публікує в ній кілька нарисів на різні теми та перші оповідання: «Дивак», «Рожевий морок», «Кленовий пагін», «Сито, сито...». Молодіжні журнали «Дніпро» та «Зміна» вміщують новели «Місячної ночі», «Зав'язь», «На згарищі», «У сутінки», «Чудасія», «Смерть кавалера».

Зацікавившись кінематографом, Гр. Тютюнник працює у сценарній майстерні Київської кіностудії імені О. Довженка, створює літературний сценарій за романом Григорія Тютюнника «Вир», рецензує твори колег-кінодраматургів та фільми. Переходить на редакторсько-видавничу роботу, а згодом повністю віддається літературній творчості.

1966 р. вийшла перша його книжка «Зав'язь», яка стала однією з тих книжок, які засвідчили новий злет української прози й зробили популярним ім'я Гр. Тютюнника, водночас вирізвивши його серед творчої молоді.

Журнал «Дружба народів» відзначив оповідання Григора Тютюнника як кращі в своїх публікаціях 1967 р.

1968 р. «Літературна газета» оголосила всесоюзний конкурс на краще оповідання. Григору Тютюннику було присуджено премію за оповідання «Деревій». Твір дав назву збірці (1969), до якої увійшли повість «Облога» та кілька оповідань.

1970 рр. з'являються в пресі — республіканській («Вітчизна», «Дніпро», «Ранок») та всесоюзній («Дружба народів», «Сельская молодежь», «Студенческий меридиан») нові твори Григора Тютюнника. У Таллінні виходить збірка його оповідань естонською мовою (1974). Журнал «Сельская молодежь» у 1979 р. (№ 1) повідомляє, що його нагороджено медаллю «Золоте перо» — за багаторічне творче співробітництво. Виходять друком збірки «Батьківські пороги», «Крайнебо» (Київ, 1972, 1975), «Отчие пороги» (Москва, 1975), «Коріння» (Київ, 1978).

Тютюнник перекладав українською мовою твори В. Шукшина: 1978 р. у видавництві «Молодь» вийшла збірка оповідань та кіноповістей «Калина червона»; він перекладав і твори М. Горького («Серце Данко»), І. Соколова-Микитова («Рік у лісі») та ін.

На початку 1970-х років Гр. Тютюнник працював у видавництві «Веселка». Серед його продукції — настільна книга-календар для дітей «Дванадцять місяців» (1974), у підборі матеріалів до якої виявився його літературний смак, мистецька вимогливість, повага до юного читача. Пише він і сам твори для дітей, видає збірки оповідань «Ласочка» (1970), казок «Степова казка» (1973), які по-новому розкрили талант письменника.

За книги «Климко» (1976 р.) і «Вогник далеко в степу» (1979) Григорові Тютюннику присуджено республіканську літературну премію імені Лесі Українки 1980 р.

Він був одружений і мав двох синів.

В останні місяці життя письменник працював над повістю «Житіє Артема Безвіконного».

Не будучи в змозі в усій повноті реалізувати свій талант в атмосфері чиновницького диктату над літературою, 7 березня 1980 р. Григир Тютюнник покінчив життя самогубством.

1989 р. його творчість була посмертно відзначена Державною премією імені Т. Г. Шевченка («Вогник далеко в степу», «Климко», «Лісова сторожка», «На згарищі», «Зав'язь», «Син приїхав», «Три зозулі з поклоном»).

Екранізації. За мотивами його оповідання «Син приїхав» створено фільм «Скляне щастя» (1981), за однойменною повістю автора й творами «Дід Северин» і «Вогник в степу» — кінокартину «Климко» (1983), 1993 р. екранізовано його твір «Три плачі над Степаном».

Сторінка 3. «Довгий шлях пошуку потрібного слова»

Довгий шлях пошуку потрібного слова не зупиняв його, бо знав, що «у художнього слова одна-єдина функція. Ця функція зветься необхідністю». Його слова то ніжністю, то любов'ю, то ненавистю, то ганебністю влучали прямо в серце. Дивовижно правдиво змальовував життєві ситуації, умів повно, об'ємно розкрити внутрішній світ героя, бо вважав, що «письменник повинен не просто стежити за вчинками героїв, а думати над ними».

Улюблений жанр Григора Тютюнника — новела. Письменник вважав, що новела стоїть до поезії найближче. Цей жанр вимагав від нього самодисципліни й великої концентрації думки. «Створити художній твір — значить у чомусь вичерпати самого себе»,

говорив він. Тютюнник у новелах завжди працював над почуттями, що жили навколо нього й в ньому. Головний принцип його творчості сконцентрований у таких словах: «мила моя людино, ніколи я не скажу про тебе чорного слова!» І це було правдою. Він умів дивитися і на зло «з висот розуму», сприймав його душею. Особливістю творчого стилю Г. Тютюнника є використання художньої деталі в розкритті характеру. «Класичний аналіз психіки в наш час не пройде. Потрібна деталь». Яскравим прикладом може служити новела «Зав'язь». Ось закохані в проваллі. Як уміє автор правдиво передати психологічний стан героїв! Всього-на-всього очі, а скільки в цій деталі почуття, життєвої правди. «У небо знову сягнула заграва, і в проваллі повіднішало настільки, що мені стає добре видно Сони-ні очі. Вони якісь дивні: наче й злякані трохи, а сміються... На якусь мить я бачу її сухі вимогливі очі»... Цікаві твори Г. Тютюнника ще однією особливістю, у них майже немає відступів. Читач відразу поринає в яскраві життєві картини, чує гострі діалоги, в яких чітко вимальовуються характери героїв, простих трудівників села. Тютюнник ніколи не повчає. Він вірить і любить свого читача, а тому надає йому право самому оцінити героїв. Умів новеліст у своїх творах показати високі почуття («Зав'язь», «Три зозулі з поклоном») чи такі ганебні явища, як бездуховність, міщанство, споживацтво («Син приїхав»). Письменник говорив не тільки про недолік у соціальному ладі, а й у національному українському характері. І говорив про це сміливо, відверто. Він писав, незважаючи на офіційну критику, яка звинувачувала його в «очорненні світлої, радісної дійсності». Кричали його оповідання гіркою правдою життя, і ніщо не могло його зупинити. Г. Тютюнник залишався правдивим, безкомпромісним, сміливим. І тільки смерть зупинила його...

Творча спадщина Григора Тютюнника налічує близько сорока новел, п'ять повістей, ряд нарисів, статей, спогадів.

Першу новелу «В сумерки» написав російською мовою і надрукував її в журналі «Крестьянка» 1961 р. Після смерті старшого брата Григорія Тютюнника (автора роману «Вир») переклав свої «Сумерки» українською мовою і з того часу писав лише нею.

Твір народився з його листа до дружини. Він з таким щемливим болем розповів їй про драму своєї родини, що й сам не помітив, як з-під його пера вийшла викінчена художня річ.

Перша книжка його оповідань «Зав'язь» вийшла у світ 1966 р.

Письменник завжди схилявся перед красою світу, прагнув до любові й гармонії у всьому: у взаєминах між людьми, у ставленні

до роботи, до природи, а коли не знаходив цього, глибоко страждав і готовий був боротися проти людської байдужості, духовного убозтва. Це й ставало темою багатьох його творів. А свою провідну тему Григійр Тютюнник чітко сформулював в одному із своїх інтерв'ю: «Найдорожчою темою, а отже й ідеалом для мене завжди були й залишаються доброта, самовідданість і милосердя людської душі в найрізноманітніших їх виявах». Людей з такою душею письменник змалював чи не в кожному творі. Григійр Тютюнник не шукав якихось виняткових історій, карколомних подій, незвичайних героїв. Проте в його творах поставали характери небуденні, а події — настільки драматичні, що залишали глибокий слід у серцях читачів. Ось лише деякі з них: коваль Юхим Кравчина («У Кравчини обідають»), готовий кожному допомогти ділом, добрим словом, чи порадою; учитель Федір Несторович («На згарищі»), у якого війна забрала все, а він залишився людяним і чутливим до чужого болю; колишній директор школи Калюжний («Облога»), який і на фронті опікується сиротою, що прибився до військової частини; Степан Дерев'янка («Три плачі над Степаном»), який кожної хвилини готовий прийти на допомогу всім, хто її потребував. З великою і ніжною любов'ю письменник змалював дітей, що виявляли силу духу, яка не кожному й дорослому до снаги. Це Ігорко Човновий, Харитон, Климко і Павлентій з оповідання «Смерть кавалера» та повістей «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу». За дві останні повісті Григору Тютюннику в 1980 р. було присуджено літературну премію імені Лесі Українки.

Григійр Тютюнник плідно працював як перекладач. У його перекладах українською мовою вийшли книги В. Шукшина «Калина червона», В. Соколова-Микитова «Рік у лісі», М. Островського «Гудок», Р.-Е. Распе «Пригоди барона Мюнхгаузена» та інші.

В атмосфері чиновницького диктату над літературою що панував у ті роки, письменник не зміг повністю реалізувати свій глибоко народний талант. У березні 1980 р. Григійр Тютюнник пішов з життя. У 1989 р. його творчість була посмертно відзначена Державною премією імені Т. Г. Шевченка.

У школі с. Щотове на Луганщині у 1988 р. відкрито літературний музей Григора Тютюнника, а на шкільному подвір'ї йому споруджено пам'ятник. Оповідання й повісті письменника перекладено багатьма іноземними мовами.

Нещодавно (2006 р.) у видавництві «Грамота» вийшли друком «Вибрані твори» Григора Тютюнника.

Сторінка 4. «Єдине джерело творчої енергії»

У лютому 1980 р. Г. Тютюннику було присуджено премію імені Лесі Українки (за книги «Климко», «Вогник далеко в степу»).

А 7 березня він заподіяв собі смерть. Похований на Байковому кладовищі в Києві.

Зовні ніби було все добре. Григір любив товариство, ніколи йому його не бракувало, швидко сходився з людьми, був дотепний, артистичний, твори випробовував «на публіці» — довіряв загалові... А в глибині душі був пекельний біль, який терзав безперестанно. «І що я в Господа за людина!!! Ні в чому немає мені ані міри, ані втіхи — ні в любові, ні в стражданні, ні в захопленнях, ні в сумі пекельному. Неприкажаний я. Все б вирвати з душі й оновитися, все б спочатку почати, та несила», — так писав у щоденнику.

Дійсність і мрія одночасно співіснували в ньому; перша змушувала думати, страждати, друга постійно вабила, кликала за собою... Ще молодим він зробив для себе висновок: «Життя у творчій свідомості письменника начебто роздвоюється: одна площина — існуюче, друга — бажане. Це єдине джерело творчої енергії».

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап**1. Інтерактивна вправа «Мікрофон»**

- «Сьогодні на уроці я зрозумів...»
- «Я навчився... Отже, я вмюю...»
- «Я дізнався... Отже, я знаю...»
- «Я переконався... Отже, я впикаевнений...»
- «Я замислився... Тому я хотів би...»

V. Домашнє завдання

Прочитати новелу «Три зозулі з поклоном».

Диференційоване домашнє завдання**1. Написати відгук на одну із теми:**

- Яке враження склалося у вас про Григора Тютюнника як громадського діяча та письменника-новеліста
- Чи можна вважати життя письменника подвигом?
- У чому, на думку письменника, полягає призначення людина на землі?

2. Прочитати народні пісні, у яких використано образ зозулі, слово «три».

Додаток до уроку

5 грудня 1931 р.	Народився Григiр Тютюнник
1938 р.	Навчання в першому класі
1957–1962 рр.	Навчання в Харківському університеті
1963–1964 рр.	Працює в редакції газети «Літературна Україна»; друкує перші оповідання: «Дивак», «Рожевий морок», «Кленовий пагін», «Сито, сито...»
1966 р.	Перша книжка «Зав'язь»
1968 р.	«Літературна газета» за участь у всесоюзному конкурсі присудила премію за оповідання «Деревій»
1969 р.	Журнал «Сельская молодежь» (№ 1) повідомив про нагородження Григора Тютюнника медаллю «Золоте перо» за багаторічне творче співробітництво
1972 р.	Виходять друком збірки «Батьківські пороги»
1975 р.	«Крайнебо» (Київ)
1975 р.	«Отчие пороги» (Москва)
1978 р.	«Коріння» (Київ)
1978 р.	Збірка оповідань та кіноповістей «Калина червона»
1979 р.	«Вогник далеко в степу»
Лютий 1980 р.	За книги «Климко», «Вогник далеко в степу» присуджено премію імені Лесі Українки
7 березня 1980 р.	Письменник наклав на себе руки
1984 р.	Двотомник творів Григора Тютюнника
1989 р.	За двотомник творів Григiр Тютюнник був посмертно удостоєний Шевченківської премії
1993 р.	Екранізовано його твір «Три плачі над Степаном»
2006 р.	У видавництві «Грамота» вийшли друком «Вибрані твори» Григора Тютюнника

Л. О. Лузан

Урок № 58

ГРИГІР ТЮТЮННИК.

«ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ».

ОБРАЗ ЛЮБОВІ ЯК ВТІЛЕННЯ

ВИСОКОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦІННОСТІ

Мета: познайомити учнів з новелою Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном»; виробляти в учнів уміння аналізувати літературний образ, проводити філософське дослідження на матеріалі прочитаного твору, продовжуючи навчати школярів працювати в парах, у групі; розвивати творчу уяву й аналітичне мислення; навчати висловлювати власну думку про прочитане, виховувати повагу до людини, прагнення пізнати самого себе.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Григора Тютюнника, твори письменника, епіграф.

Любові Всевишній присвячується
Г. Тютюнник

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Проблемне питання

2. Перевірка домашнього завдання. Завдання тестової форми

1. Григiр Тютюнник народився

- А На Харківщині
- Б На Полтавщині
- В На Сумщині

2. Григiр Тютюнник закінчив філологічний факультет

- А Київського університету
- Б Донецького університету
- В Харківського університету

3. Слова: «Григір Тютюнник — це Григір Тютюнник. Такого у нас не було й ніколи не буде» належать
- А Ларисі Мороз
 - Б Павлові Мовчану
 - В Валерію Шевчукові
4. Відлік творчого шляху Гр. Тютюнника можна вести від оповідання
- А «Зав'язь»
 - Б «Перед грозою»
 - В «В сутінки»
5. Премією імені Лесі Українки відзначено такі твори письменника, як
- А «Климко», «Вогник далеко в степу»
 - Б «Облога», «Син приїхав»
 - В «Дикий», «На згарищі»
6. Повістю в новелах називають твір Гр. Тютюнника
- А «Климко»
 - Б «Облога»
 - В «Вогник далеко в степу»
7. Прізвисько «Чи-це-я-чи-не-я» мав герой повісті «Вогник далеко в степу»
- А Василь Силка
 - Б Василь Обора
 - В Василь Кібкало
8. «Він і в ході, і в руках, і з лиця млявий, аж кислий. І весь якийсь видовжений: руки довгі, ноги довгі, обличчя довге, навіть лоб не можна сказати, щоб високий, а розтягнутий угору і звужений. і не розбереш, чи то він дуже здивований, чи ось-ось заплаче». Це портрет
- А Василя Силки
 - Б Павла
 - В Василя Кібкало
9. «...Любить географію й розповідає про кожну країну так, наче він там був. Від старших двох братів, які пішли на війну й не повернулися, ... zostалися їхні підручники, географічний атлас і книжка про Дерсу Узала», — так сказано про
- А Василя Кібкала
 - Б Василя Силку
 - В Василя Обору

10. Наймовчакуватіший і найдужчий серед хлопців був

- А Павло
- Б Василь Силка
- В Василь Обора

11. Фільм «Скляне щастя» створено за мотивами

- А оповідання «Син приїхав»
- Б повість «Климко»
- В повість «Вогник далеко в степу»

2. Зачитування відгуків

Критерії оцінювання відгуків:

- точність викладу думок, логічність;
- уміння добирати відповідний інформаційний матеріал;
- інтонаційне багатство розповіді: переконливість, лаконічність, уміння зацікавити;
- передача настрою, культура виконання, орфоепічна культура, уміння знайти контакт з аудиторією.

III. Повідомлення теми, мети уроку

Ми — юні дослідники-літературознавці. Отже, для того, щоб розпочати літературне дослідження, нам необхідно визначити мету й завдання. Спробуйте, спираючись на знайомі вам нові технології навчання, сформулювати мету.

- Як ви вважаєте, щоб досягти мети, які завдання ми маємо розв'язати? (*Удосконалювати вміння працювати з підручником; використовувати на уроці цікаві методи й прийоми, щоб викликати інтерес над роботою з новелою; наявність індивідуальних завдань, щоб кожен міг висловити власну точку зору, до успіху може привести уміння аналізувати, порівнювати, навчатися*).

IV. Мотивація навчальної діяльності учнів

Багато творів написано про велике людське почуття — кохання. Не є винятком і творчість Григора Тютюнника.

Символічним втіленням добра, людяності, мудрості постають герої новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном». Цей трагічний, щемливо ліричний твір має присвяту: «Любові Всевишній присвячується».

Епітет «Всевишній», який в українській мові вживається лише в сполученні зі словом Бог, підкреслює велич найбільшого людського почуття — кохання.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Кохання — це прекрасне почуття. Воно залишає слід на все життя. Але приходить воно до кожного по-різному. В. Винниченко сказав: «Кохання приходить зразу, в один момент, і може одійти з такою ж раптовістю і несподівано. Любов приходить помалу, приходить непомітно, стає господинею й одходить трудно, з муками, зі смертю».

Та в житті буває, що ні муки, ні страждання не можуть затьмарити світле почуття. Отож, познайомімося з героями новели «Три зозулі з поклоном».

2. Історія створення новели (матеріал для вчителя)

Новела «Три зозулі з поклоном» чи не найглибше з усіх творів віддзеркалює внутрішній світ Григора Тютюнника, його світобачення. Підсвідомо до її написання він прямував усе своє попереднє життя. А поштовхом послужила, здавалось би, незначна подія: у 1976 р. до Ірпінського будинку творчості завітав сліпий бандурист. Серед пісень, які він виконував, була «Летіла зозуля через мою хату...», де йшлося не просто про нещасливе кохання, а про вічне, непереборне ніким і нічим страждання людини. Очевидці розповідають, що, почувши цю пісню, Тютюнник підхопився й побіг до своєї кімнати. Так народилася новела «Три зозулі з поклоном» — одна з найчарівніших перлин української літератури ХХ ст. Безперечно, в її основі автобіографічні моменти. Образ Михайла асоціюється з батьком письменника, свого часу також репресованого. Навіть ім'я не змінено, хоча про самі репресії в новелі не йдеться: в 70-х рр. ці події замовчувалися, були забороненою темою. А образ оповідача, хлопця-студента, нагадує самого автора.

3. Робота з текстом (робота в групах)

Учні читають вголос новелу й відповідають на запитання.

Перша група

Перша група досліджує художню майстерність Григора Тютюнника, показує вміння використовувати тільки необхідні слова, влучні художні засоби.

- «А Марфа біжить на роботу, птахою летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп, і вітер сушить — не висушить сльози у її очах».
- «Сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть, чорнюці».

- «Сині Марфині очі запливають слізьми і сяють угору...».
- «Карпо (чоловік Марфи) тьопає (їсть) як за себе кидає...».
- «Товстопикий був, товстоногий. І рудий,.. як стара солома. Марфа проти нього перепілочка,.. а слъози в очах — наче дві свічечки голубі ...» тощо.

Отже, автор уміє добирати тільки необхідні слова, влучні художні засоби (порівняння, епітети, метафори).

Друга група. Розповідь від імені Марфи

Любий Михайло! Як я кохаю тебе. Я відчуваю кожний твій крок, рух, твоє дихання. Усе моє єство, кожна моя клітинка належить тобі, хоч знаю, що не мою ніякої надії на своє кохання, бо ти чоловік іншої жінки, батько рідного сина. Та впевнена в тому, що ніхто тебе так не відчуває, як я. Страждаю, мучусь, але я щаслива, що кохаю тебе. Не можу передати словами, що я відчуваю, знаючи, що ми в далекому Сибіру. Так хочеться полегшити твоє життя, тож думкою, душею я завжди поруч з тобою. Я з нетерпінням чекаю твоїх листів, хоч вони не для мене. Щодня бігаю до пошти, щоб першою дізнатись, чи є від тебе лист. А тоді благаю листоношу, щоб дозволив потримати в руках твого довгожданого листа. Я ніби відчуваю тепло твоїх рук, плачу від радості, пригортаю листа до грудей, цілую зворотну адресу — і мені стає легше, бо це надає мені сили для життя й любові. Дякую тобі, любий, за те, що відчуваєш, як ходить коло тебе моя душа.

Третя група. Твір-розповідь від імені Михайла

Мене тридцятирічного чоловіка сильно, пристрасно, жагуче, безнадійно покохала молода, «тонесенька, тендітна» жінка Марфа Яркова. У селі за маленький її зріст звали «маленькою Марфою». Вона й жила на світі тільки тим, що могла бачити мене, бо односельцями ж були. І ось прийшла біда. Я потрапив у веремію сталінських репресій і опинився в сибірських концтаборах. Тепер дівчину тримали на світі мої листи, які я, зрозуміла річ, писав не їй, а своїй родині. Вона серцем вгадувала день, коли приходив лист від мене. Випросивши листа, «пригортає його до грудей, цілує в зворотну адресу...». А Левко, листоноша, озираючись довкола, зітхав, діставав із сумки конверт і простягав Марфі, постійно просив її нікому не говорити, бо за це його могли вигнати. Прочитавши мій лист, дівчина «біжить на роботу, птахою летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп, і вітер сушить — не висушить слъози у її очах».

А Софія, дружина кохана моя, знала про Марфину любов до мене, але не картала за це суперницю.

В одному з листів я просив дружину: «Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках зінківських бандуристочка сліпенький, послав три зозулі з поклоном...», бо я, як і більшість українців, вірив не лише в приворотне зілля й приворотні замовляння, а й у відворотні зілля та замовляння. Щоб позбавити мук палко закохану людину, якій не могли відповісти взаємністю, передавали своєрідне привітання: «Три зозулі з поклоном». Таке привітання означало: забудь, покинь, залиш мене, відпусти. Відомо, зозуля гнізда не мостить, тож людина повинна була зрозуміти, що її кохання приречене, не матиме у відповідь такого ж почуття.

Соню, я хочу хоча б у сні побачити тебе й малого сина, тому й прошу тебе, кохана моя, сходити до Марфи. Хай не ходить біля мене її нещасна душа: «Може, вона покличе свою душу назад і тоді до мене прийде забуття хоч на хвильку».

Так були знедолені всі — дружина, Марфа і я. Знедолений увесь народ.

Четверта група. Твір-розповідь від імені Соні.

Хто бажає, складає замість твору вірш за цим сюжетом і лексикою).

ЗРАЗОК ВІРША «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

(за новелою Г. Тютюнника)

Кохання — це велике почуття.
 Не кожному дано його пізнати.
 Від нього іноді залежить сенс життя,
 Хоча цього не хочеш визнавати.
 Воно дає натхнення й сили,
 Здаються люди всі і добрі, й милі,
 Така приходить жага до життя,
 Що забуваєш негаразди нашого буття.
 Тендітна, молода, струнка, немов тополя,
 «Маленька» Марфа у житті багато знала горя,
 А серце мала таке велике й щире,
 Що безнадійною любов в собі таїло.
 Самій лиш дев'ятнадцять порівнялось,
 Як в зрілого чужого чоловіка закохалась.
 Усім еством і кожною клітинкою своєю
 Михайла відчувала всією душею.
 І знало все село про цю любов безмежну,
 Й поштар Левко був з нею обережний.
 І син Михайла, і Михайлова дружина мила —
 Всі дивувались, що кохання — така велика сила.
 Поруч з Михайлом Марфи душа нещасна,

Яку він відчуває неймовірно ясно.
Із «несходимої» Сибірі три зозулі їй з поклоном посилає,
Чи долетять вони, чи ні — не знає.
А у селі дружина Соня й син чекають,
Що не повернеться Михайло, того не знають.
А під вікном сосна шумить,
Про що вона із вітром гомонить?

4. Бесіда з учнями

Скільки горя й смутку у творі. Які нелегкі долі героїв. І над усім цим возвеличується земна любов. Чиста, щира, безкорисна й безнадійна.

- Хто ж з героїв здатний на таке високе почуття?

Матеріал для вчителя

Дві жінки, Софія і Марфа, кохають одного чоловіка, та такого, що й справді не дивина покохати: вродливий і сильний, мужній і стриманий, як то належить справжньому чоловікові, однаково вдатний до праці і до пісні. Вони сходяться сім'ями, по-сусідськи, повечеряти, поговорити, поспівати. Марфин Карпо «тьопає» галушки чи будь-що інше наминає, а бідолашна Марфа, «яку за маленький зріст називали «Марфою маленькою» — тоне в Михайлових очах, у його чудовому пісенному голосі. Софія — «законна» дружина Михайлова — усе бачить, все розуміє. І мовчить. І всі вони мовчать про потаємне. Хіба що про життя розмовляють та співають. Нема взаємних образ, нема жалю чи нарікання. Бо так склалося життя. Бо Михайло та Софія — родина, у них маленький син, і ніхто нічого не може допомогти нещасливій у шлюбі Марфі. Але обоє розуміють, наскільки справжнє її почуття, наскільки воно самоцінне для неї. А коли запроторили Михайла у «Сибір несходиму», Марфа завжди швидше від Софії вгадувала, коли приходив лист від далекого коханого. Приблизить під пошту, випросить у сільського поштаря того найдорожчого листа, в руках потримає, сльозами обіллє — і віддасть. І знову — бігом до роботи, до буденності, до своїх сірих днів і ночей, освітлених хіба лиш сяйвом тих поодиноких листів. Софія і це знала. Але не могла ні сердитися, ні ревнувати. Бо поважала Марфині біль і тугу. Та й сам Михайло за сотні кілометрів від рідного села відчував її гаряче почуття, биття її вірного, люблячого серця, яке тільки ним і жило. Тож у тому останньому листі до дружини, після якого вже не було від нього вістки, Михайло, ніби відчуваючи, що більше ніколи цього не скаже, зізнається Соні, що кожного дня коло нього «ходить Марфина душа нещасна» і просить навідати

її та передати від нього «три зозулі з поклоном». Останнє вітання. Останнє «прости». Михайлів син через довгі роки слухає цю історію — і відчуває повагу перед мудрістю цих двох жінок, що обоє любили його тата і обоє знали: любов — неосудна, але що Бог раз з'єднав — людина хай не розлучає...

- Зачитати рядки на підтвердження.
- Що відчував до Марфи Михайло?
- Якими рисами наділив його автор?
- Що розповідав Михайло про своє життя в «Сибірі неісходимій»?
- Хто в новелі наділений милосердям, здатністю розділити чужий біль, як власний?
- Який біографічний момент у новелі? (*Батька Григорія Тютюнника як ворога народу було заарештовано в 1937 р. Із Сибіру батько так і не повернувся. Родина не отримала навіть відомостей про дату смерті й місце поховання.*)
- Які символи використані у творі? (*Група учнів мала домашнє завдання: прочитати народні пісні, у яких використано образ зозулі, слово «три»*).

Зозуля	Три
Пісні: «Прилетіла зозуленька»	Казки: «Мудра дівчина», «Названий батько»
«До Петра зозулі да кувать, да кувать»	Думи: «Бідна вдова і три сини», «Дума про втечу трьох братів з города Азова, з турецької неволі»
«Ой летіла зозуленька все вгору та вгору»	Пісні: «Ой у полі три криниченьки», «Ой летять галочки да у три рядочки»
«Ой петрівочка минається, сива зозуленька ховається»	Релігія
Новела М. Коцюбинський «Intermezzo» тощо	Магія тощо

Матеріал для вчителя

Можливо, число три в Григора Тютюнника це три долі: Марфи, Михайла, Софії, можливо, Михайло, передаючи Марфі «Три зозулі з поклоном», бажає їй душевного спокою, щастя, любові. Можливо,

слово три — символ щастя. А ще через усю новелу проходить образ сосни. Він є символом рідного житла.

5. Теорія літератури

Художня деталь — засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що у сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору. Художня деталь з'являється часто внаслідок інтуїтивного імпульсу, як осяяння, навколо неї нерідко «організовується» уся будова твору. В одних випадках художня деталь може набирати характеру символу, в інших — бути деталлю-штрихом. У тексті цей спосіб мислення матеріалізується в речових, портретних, пейзажних, інтер'єрних деталях. Художня деталь може надавати особливого забарвлення мовленню персонажа тощо. Вона буває як наскрізною (повторюваною) у творі, так і одномоментною, але в кожному разі вона має в собі прихований сенс, підтекст, може викликати широкий спектр асоціацій, здатна замінити собою розлогий опис, авторську характеристику, міркування, цілий епізод тощо.

- Яку художню деталь можна виділити в новелі «Три зозулі з поклоном». (*Зозуля — образ зневаженої людьми нещасної жінки, самотньої дівчини, символ тривоги й печалі людської*).

Художня деталь у творчості Григора Тютюнника одночасно є засобом й узагальнення, типізації й індивідуалізації, конкретизації в зображенні предметів та характерів. У вмілому використанні її полягає величезний художній потенціал творів письменника.

6. Рольова гра

Уявіть, що ви — співбесідники, а ваші однокласники — персонажі твору. Поставте їм запитання, які найбільше цікавлять вас.

Пам'ятка для тих, хто працює в парах

1. Організуйте роботу в парах таким чином, щоб кожен мав можливість висловити свою думку; прочитати потрібний уривок; висловити свою думку; прочитати потрібний уривок; виписати цитату.
2. Не нав'язуйте свої думки співрозмовнику; якщо треба, дайте слушну пораду.

3. Дбайте про те, щоб результат вашої роботи був плідним.
4. Знайте: ми маємо право на помилки, бо вчимося.

7. Робота з картками

- Виписати цитати до образу Михайла.
- Скласти цитатний план до характеристики Марфи Яркової.
- Дослідити, як у своїх листах Михайло розповідав про своє життя в «Сибіру неісходимому».
- Дослідити композицію, проблематику й жанр твору.

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: складність людських стосунків, виражена через історію нещасливого кохання.

Головна ідея: возвеличення любові як високої християнської цінності, яка вивищує людину над буденністю, очищає її душу.

Сюжет:

1. Заміжня Марфа Яркова кохає одруженого чоловіка Михайла, який має сина.
2. Синові (оповідачеві новели) історію цього кохання розповідає мати Софія.
3. Михайла заслано до Сибіру, звідки він ніколи не повернеться.
4. Один раз на місяць від Михайла дружині Соні надходять листи.
5. Прихід листів інтуїтивно відчуває Марфа, якій поблажливий листоноша дає пригорнути їх до грудей і «подержати».
6. Соня, яка знає про Марфину любов до її чоловіка, не картає за це суперницю.

Матеріал для вчителя

Новела має ознаки притчі — висновок, до якого приходять автор і який пропонує читачеві: любов — почуття, незалежне від людської свідомості, волі, бажання, моралі, воно ніби дається якоюсь вищою силою, тому мусить лишатися поза осудом чи запереченням, має право на існування.

«Останній лист від тата» — це новела в новелі, і розкриває він не тільки цілий світ почуттів батька — сум за родиною, за втраченою свободою та й самим, очевидно, життям, а й безмежну любов до дружини («...моя єдина в світі Соню...»), сина, до рідного краю, природи.

Процеси, що відбуваються в людській душі, безконечні, як безконечний Всесвіт, адже душа і є відображенням Всесвіту. Митець

прагнув такої любові, від нас, українців, бо «любов — це коли віддаєш...»

8. Асоціативне мислення

- Які асоціації викликає у вас слово «кохання»?
- Складіть із них «асоціативний куц».

9. За допомогою тлумачного словника з'ясувати значення поняття «кохання»

10. Скласти схему кохання

11. Скласти схему кохання героїв новели «Три зозулі з поклоном»

VI. Оцінювання. Підсумок уроку

1. Заключне слово вчителя

Хочеться закінчити вивчення творчості Григора Тютюнника словами Євгена Гуцала: «Може, то був природний стан його душі — боліти і вболівати за інших? Може, то й був природний стан його душі — саме боліти та страждати, а не бути в стані самовдоволеного спокою? Боліти й страждати, але не мовчки, не потай, а — відкрито, на загал, аби отим своїм привселюдним болем та стражданням порятувати інших, принести більше добра в цей великий, прекрасний — і такий ще не вдосконалений

світ, що стоїть на дисгармонії, а мав би стояти лише на гармонії... З роками цей біль не вгамовувався, а виростав, як виростав і письменницький талант. І як міг угамуватися, коли біль був природним станом душі...»

2. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Сьогодні я на уроці навчився...
- Уперше відчув...
- Переконався в тому...
- Найбільше сподобалася відповідь..., тому що...
- Мої побажання тим, хто...

VII. Домашнє завдання

1. Намалювати схему «Мое кохання».
2. Продовжити роботу з картками.

Л. О. Лузан

Урок № 59

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК. ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ МИТЦЯ. ПОВІСТЬ-ПРЕАМБУЛА ДО РОМАНУ «ДІМ НА ГОРІ»

Мета: ознайомити старшокласників із життєвим та творчим шляхом Валерія Шевчука; розкрити жанрове й тематичне розмаїття його творчості; познайомити з особливостями індивідуального стилю; повторити відомості про епоху бароко і його культуру; розвивати естетичні погляди учнів, розширювати їхній світогляд; формувати власне ставлення до таких особистостей, як Валерій Шевчук; прищеплювати почуття поваги, пошани, любові до творчості письменника.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Валерія Шевчука, фотовиставка, виставка творів письменника, хронологічна таблиця, епіграф до уроку.

Світ так само не впіймав його

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотиваційний етап

1. Слово вчителя

Сьогодні у нас у гостях Валерій Шевчук, письменник-філософ, новатор, працелюб, праведник, який черпає мудрість із чистого джерела творчості Григорія Сковороди, Івана Франка, Василя Чумака й продовжує їх традиції. Перед нами — видання творів Валерія Шевчука, що промовляють до нас «Голосом трави». Пізніше цей голос повідав про «Дім на горі». Творчість В. Шевчука приходить до читача то «Барвами осіннього саду», то «Маленьким вечірнім інтермеццо», то «Птахами з невидимого острова». Філософію української душі розкриває «Трьома листками за вікном». «То ж чи можемо ми до кінця збагнути цей світ? Чи можемо ми в цьому світі щось збудувати довічніше цих сніжин, яким так

густо виповнювалося повітря, коли на нас руїна може вдарити щохвилини потужна?.. Що є вічного й постійного в цьому світі... і що лишиться від нас навіки й не упаде?» — таку низку запитань «розкидав» письменник «на полі смиренному». Творчість Валерія Шевчука — це чистий Дім добра й світла, збудований високо на горі за законами гармонії. Туди потрапити нелегко. Валерій Шевчук говорив: «Світ, засіяний світлом, повний гармонії, але сплетений у надзвичайно складний вузол». Отже, розв'язавши складні вузли, спробуємо пізнати невичерпний світ творчості цього письменника.

2. Зачитування епіграфа, запис його в зошити

III. Оголошення теми, мети уроку. Цілевизначення

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя.

(Учитель дає завдання протягом уроку вести хронологію дат, подій, готувати тези виступів, занотовувати вислови, що найбільше вразили.)

Валерій Шевчук — один із українських письменників, чий сміливий творчий старт відбувся в 60-х рр. ХХ ст., а змужніння, хай як то парадоксально звучить, випало на роки застійні, роки панування в літературі «соціалістичного реалізму». Сталося так тому, що він вчасно зрозумів, як за тих абсурдних суспільних умов зберегти внутрішню свободу, а отже, і своє істинне обличчя, як витворити власний «сад нетанучих скульптур» (Л. Костенко), аби квітнув він для поколінь прийдешніх. У той час, коли інші стрімголов кинулися служити правлячій владі, Валерій Шевчук лишався рабом літератури. Роками він «писав у стіл», без найменшої надії на опублікування своїх творів, однак це його не пригнічувало, а навпаки, додавало внутрішньої гордості, що світ так само не впіймав його, як колись і мудрого вчителя Григорія Сковороду.

Його життя, таке нелегке, можливо, аскетично-непривабливе для багатьох сучасників, для самого Валерія Шевчука стало розкішним «садом житейських думок, трудів та почуттів». Недарма письменник спромігся створити в цьому саду великий духовний космос, що його не одразу всі можуть збагнути, але який притягує, чарує, будить свідомість і почуття багатьох. А значить, він по-справжньому може прислужитися людям, Це, певно, найвища нагорода, якої доля удостоює далеко не всіх лауреатів навіть найпрестижніших премій.

2. Інтерв'ю з письменником

— Де і коли Ви народилися? У яких умовах виховувалися?

— Я народився 20 серпня 1939 року, а коли вже говорити дуже точно, то о 23.30 19 серпня, але записаний був уже 20-м числом, у родині шевця (отже, я натуральний Шевчук) у місті Житомирі.

Було в мене досить багате подіяма й враженнями дитинство, та й не дивно; пам'ять моя почала фіксуватись з чотирирічного віку — був це 1943 р. Малим я мав здатність увесь час кудись забридати й постійно губився. Уперше це сталося якраз 1943 р., коли, розсердившись на брата, я рушив у білий світ шукати матір, яка пішла в той час на базар, і забрів на житомирську Смолянку, саме туди, де, як розказували, варили дітей на мило. Тоді ж таки я вперше потрапив у пресу: в окупаційній газеті, що виходила українською мовою, було надруковане оголошення про мою пропажу, житомирське радіо тоді теж про те оголошувало. Мене, однак, на мило не зварили, був я батьками щасливо знайдений і припроваджений додому, мене тепер пильно доглядали, що не завадило мені ще кілька разів згубитися — цю свою фатальну пристрасть я описав в оповіданні «Перша безсонна ніч» (зб. «Долина джерел»).

Бували й інші випадки. Загалом же це цікавий калейдоскоп: війна й післявоєнні роки, черги за хлібом, харчова нестача, ігри у війну, часом криваві, патрони, солдатські каски, які ми носили, зброя, лазіння по скелях і по підземних ходах, що їх вирила вода на протилежному боці річки, по післявоєнних руїнах, викопування з-під землі тухлих яєць із розбомбленої у війні яйцебази — вони частково залишалися цілі, і хлопці добували їх із землі десятками; інтерес до них був тому, що, коли їх розбивали, вони вибухали, розносячи неймовірний сопух; школа, перші класи, де були переростки, замерзле чорнило — носили ми його з собою в чорнильницях, які ховалися в мішечки з ворочком; холодні класи, відсутність підручників, перші книжки, що вдалося прочитати, перша вчителька Марія Яківна (дивись «Дім на горі», де вона описана), чоловіча початкова школа № 12, де я провчився три роки, а тоді перейшов у «мішану» школу № 32, також українську школу.

— Що ви знаєте про свій родовід?

— Про рід свій знаю не так і багато, але дещо-таки знаю. Прадід мій по батькові — Тимофій Шевчук — жив у селі Кам'янка під Житомиром і був кріпаком. Був зовсім малого зросту, і пан, жартуючи, одружив його з дуже високою дівчиною. Цей Тимофій

мав чотирьох синів: Івана, Олексія, Захара й Романа. У селі залишився Захар, який мав дочку Христю, а може, ще когось, решта пішла в Житомир, бо землі на всіх не було, хіба на одного. Мій дід Іван працював на різних роботах (чорних) при Житомирському магістраті, зокрема запалював ліхтарі на стовпах. Олексій став наглядачем у тюрмі, кажуть, брав участь у приборканні повсталих в'язнів, за що був нагороджений годинником — у родині про нього говорили без пошани. Роман також був міліціонером, а згодом шевцював, після війни сидів у тюрмі як політичний. Мій дід Іван мав сина Олександра, мого батька, та шістьох дочок: Ганну, Ольгу, Марію, Варвару, Євдокію, Зінаїду. Був ще один хлопчик, але малим помер. Сам дід був високого зросту, дуже добрий характером і помер від тифу на початку 20-х рр. Одружився він на Олександрі Поліщук, родом з м. Романова (згодом Дзержинськ). Олександрин батько був відслужений солдат, мати її захопилася блискучими гудзиками й пішла за старого заміж. Було в них, здається, двоє дочок, жили бідно, принаймні Олександра стала наймичкою в панів. У Житомир потрапила випадково. Було їй якось дуже весело, і вона цілий день співала. У цей час проходив повз панський двір хтось із давніх сусідів:

— Чого це ти, Олександро, співаєш? — спитав.

— А то що?

— Сьогодні ж твій батько помер.

Вражена цим, як і тим, що вона в цей час весело співала, Олександра впала в меланхолію й цілі дні по тому ридала. Щоб розрадити її й спекатися, пани порадили їй піти на службу в Житомир до їхніх знайомих і завезли дівчину туди. Тут її згодом і зустрів Іван Шевчук, запалювач житомирських ліхтарів. Померла вона 1947 р., проживши 72 р., я її пам'ятаю, була це людина своєрідного характеру — я її описав у «Теплій осені» і в «Набережній, 12».

Прапрадід мій по матері Вікентій Малецький прийшов у Житомир із Польщі з двома хлопчиками (потім у нього були й інші діти, всіх п'ятеро). Причина приходу невідома — з Польщі він чогось тікав, позбувшись там майна. Дітей вивчив на столярів, але вдягалися вони по-панському.

Кілька слів хочу сказати й про своїх батьків.

Батько мій Олександр Шевчук був особою досить цікавою. Один хлопчик у багатодітній родині, він блискуче закінчив церковно-приходську школу ще перед революцією (він 1903 року народження). По революції закінчив семирічку й вступив на робфак, але як єдиний чоловік у сім'ї змушений був навчання покинути,

хоч мав велике бажання вчитися далі. Був у профдіячах, ударниках (збереглася одна цікава грамота з тих часів), вступив у комуністичну партію, був посланий у приміський колгосп і кілька разів їздив на розкуркулювання — під тими враженнями здобув перші сумніви, бо розкуркулювали, як він побачив, зовсім бідних людей. По визволенні Житомира від німців був мобілізований в армію. Вижив він тільки через те, що йому обклало шию чиряками, тож дістав на кілька тижнів відстрочку. Батько пробув в армії до липня 1945 р., коли його демобілізували: на пам'ять про ту подію ми всі разом сфотографувалися — і це єдина фотокартка, де я є дитиною. Після війни батька тягали в НКВС, обійшлося тільки тим, що його виключили з партії. Із того всього він здобув страх перед каральними органами й чималий скепсис у величі «вождя народів», про якого відгукувався іронічно, особливо коли його виславляли по радіо. Був великий трудівник, і я ніколи не пам'ятаю його при безділлі — і після роботи сидів на своєму стільці і шив взуття, бо жили ми дуже бідно. При роботі вельми любив, коли мати читала йому українську класику, улюбленими його письменниками були І. Нечуй-Левицький та Панас Мирний. Отак вони допізна засиджувалися: він шевцював, а мати йому читала. Я згадую цей факт, бо він пробудив у мені інтерес до української літератури. Книжкою, яка тоді мені дуже подобалася, була «Читанка» Миронова — були там і казенно-офіційні матеріали, але багато й класики, яка мені найбільше подобалася, особливо сильно вражали переспів Б. Грінченка «Лісового царя» Гете й Грінченкова ж «Олеся». Батько мав стихійну національну свідомість, але виявляв її вголос нечасто. Мати, хоч писалася по паспорту полькою, мала українську самосвідомість вищу від батька, була вона жінкою гонористою, розумною, вольовою. Вдома її пестили, але, осиротівши молодою в 21 р. (народилася в 1911 р.), життя прожила суворе й повне нестатків. Але вона була чудова господиня, пильно нас із братом доглядала й вперто хотіла, щоб ми вчилися.

— Яку освіту здобули?

— Я пішов у перший клас 1946 р., до того в школі вчився на два роки старший за мене брат Анатолій (нас у родині було тільки двоє); отож біля нього я вивчив напам'ять у п'ятирічному віці букваря й потрясав сусідів, що вмю в п'ять років читати. Мені показували місце, де треба прочитати, а зорова пам'ять у мене вельми сильна, і я шпарив без заминочки, ніби читаючи, а насправді проказуючи напам'ять. Ходив я тоді по вулиці в штангах, пошитих із ковдри, на одній шлейці, у зробленій батьком

взувачці із висмикнутою з-під шлейки сорочкою й займався, де тільки випадало, декламацією віршів, що задавали в школі моєму братові, щось на зразок:

Знову сонце, знову день,
Ворог знищений на пень.

А ще мене тоді називали «брехунцем» за буйну фантазію й вигадки.

1956 р. я закінчив житомирську школу № 32, закінчив не блискуче, але й непогано (шість четвірок, одна трійка — з англійської, решта п'ятірки), блискуче вчитися мені не давала моя нетерпляча вдача та й те, що наука надто легко мені давалася. Учителі ставилися до мене добре, навіть уважливо. Пам'ятаю, якось учителька російської мови й літератури Анна Петрівна Яновська, єврейка за національністю, увігнала мене в червону фарбу, раптом заявивши перед іншими вчителями, коли я зайшов до вчительської: «Вот вспомните мои слова, с этого мальчика выйдет что-то очень интересное».

А потім списався з геолого-розвідувальною партією в селі Рижани біля Володарськ-Волинського й поїхав туди на роботу. Хотів потрапити на якесь таке заняття, щоб можна було поєднувати його з заочним навчанням на геологічному факультеті, але мене відправили на бурову самоходку. Потинявшись поліськими лісами півтора місяця, я побачив, що в таких умовах ні про яке навчання мови бути не може. Через це я, на велику втіху батьків, повернувся до Житомира, а поліські ліси згодом описав у кількох оповіданнях («Атілла та Сірій», «Вечір квапиться»). Можливо, саме оце життя в лісах штовхнуло мене вступати в Лісотехнічний інститут, бо в геології я таки розчарувався, отже, поїхав у Львів, вступав там, але не вступив (описано в оповіданні «Я обов'язково про вас напишу») і повернувся додому. Треба було братися за якусь роботу, і я зі своїм однокласником та приятелем Шуркою Кульчицьким пішов у будівельні підсобники (працювали при ремонті Житомирського сільськогосподарського інституту). Ми працювали кілька днів і в інститутській бібліотеці, і я з великим інтересом гортав там дореволюційні книжки: з філософії та історії людської цивілізації, зачитувався й забував про свої обов'язки. Мій брат цього року закінчив технічне училище № 1 (було на початку Чуднівської) за спеціальністю будівельний майстер (чи, як тоді ще звали, «десятник») і загітував мене вступати туди ж замість тягати цеглу й розчин («болото», як його називали житомирські муляри). Я здуру вибрав спеціаль-

ність слюсаря-механіка, хоч мав до занять із металом непереборну відразу. Це я відчув увіч, навчаючись в училищі. Руки в мене були побиті, метал я ненавидів, ходити на заняття не хотів.

Доля наді мною зглянулася. Несподівано курс механіків закрили (до речі, піти з училища тоді було неможливо), і мені та й іншим запропонували перейти на якийсь інший курс. Я вирішив стати бетонником, бо там училися найменше: 10 місяців, — уже відчував, що потрапив не туди. А вабила мене все більше й більше українська філологія, власне, літературознавство. Саме виходив 20-томник Івана Франка, і я з жаром кинувся на нього, особливо на томи 16 і 17, де були статті про літературу. У Житомирській обласній бібліотеці мені потрапила до рук єдина стара українська книжка, яка там була, — Д. Багалій. «Григорій Сковорода — український «мандрований філософ» (траплялися й інші старі книжки, але приватне: вірші Олеся, драма Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко», «Соняшна машина» В. Винниченка — остання мені дуже подобалася). Іван Франко й книжка Багалія — це було друге вибухове враження, яке значною мірою вплинуло на мою долю (а було мені тоді 17 років), бо встановили основи мого світогляду. Я почав розуміти й вивчати українську літературу за методологією І. Франка, а Г. Сковорода став для мене учителем життя. 1957 р. я зустрівся з Борисом Теном.

Я закінчив технічне училище влітку 1957 р. й був посланий на роботу на бетонний завод.

Я ж готувався до вступу в університет. Стимулом було ще й те, що дівчина, з якою я тоді дружив, вступила на філософський відділ Київського університету (тепер я вже в Київ приїжджав частіше, бо мав тут амурний інтерес). Пішов я на той-таки історико-філософський факультет, хоч мене більше вабило літературознавство, причина (крім амурних резонів) була проста: у мене було вельми зле з англійською, а на історичний англійську не здавали. Отож, я героїчно двинув на Київ, на екзаменах одержав три четвірки й одну п'ятірку (з української літератури) і витримав конкурс із 12 чоловік на місце. Вступити хотів я скажене, бо мене чекало восени військо на три роки, а я, як і мій дід по матері, мав (і маю) різко виявлений антимилітарний комплекс: усе військове, як і заняття металами, в мене викликало гостру негативну реакцію. Бог мені посприям: я вступив.

Дуже швидко я побачив, що навчальний процес в університеті цілком схоластизований, отож, вирішив ставитися до нього формально, а всю свою енергію кинути на самоосвіту, що я й вчинив.

Отже, дні мої були наповнені так: приїжджав раненько на лекції, на першій перерві біг до бібліотеки, кидав у ящик заамовлення на книжки, а коли вони були відкладені, брав на лекцію, де ті книжки студіював. Потім біг на обід, з обіду — знову в бібліотеку й просиджував тут частенько до 10 години вечора, коли бібліотека зачинялася. Тоді їхав на Виставку у гуртожиток. Ясна річ, що трохи часу виділялося на дівчат і кіно, на вечори в Спілці письменників, у клубі Рабіс на вулиці Леніна, концерти в Малому залі консерваторії (ще з Житомира захоплювався класичною музикою), зрідка театр і філармонію, бо грошей у мене було вельми мало — я відмовився брати у батьків грошову допомогу, бо вони не мали з чого її давати. Жив я надголодь: вранці булочка із «Булочної» на площі Толстого, вдень обід у студентській їдальні (жахливий, треба сказати), ввечері кілька пиріжків у «Пиріжковій» на початку Хрещатика. Зате серед книг, що доводилося читати, я відкрив собі багато. Тут я вперше прочитав Євгена Плужника та Валер'яна Підмогильного, і вони справили на мене великий вплив, захоплювала мене проза й поезія А. Кримського, прочитав Кліма Поліщука, М. Зерова, М. Грушевського, В. Винниченка, пізнав прозу Кнута Гамсуна й захопився в неї, читав філософічну літературу (навіть таку, як «Пол і характер» О. Венінгера), твори Шопенгауера, Ніцше, Брандеса, Спенсера і так далі. Читав, ясна річ, чимало і з історії України (крім М. Грушевського, В. Антоновича, О. Лазаревського, О. Єфименко і т. ін.).

— Які захоплення у Вас були?

— Ще навчаючись у школі, я ходив разом з братом і деким із однокласників на обласну станцію юних натуралістів, у гурток геологів. Вів цей гурток Степан Станіславович Яніславський, із тих-таки житомирських поляків. Ми виготовляли колекції каміння, яке збирали на околиці міста (вчителя я описав у повісті «Двоє на березі»), і я добре в ньому й досі розбираюся — мене навіть сфотографували в обласну газету біля цих колекцій; саме завдяки цим своїм заняттям я був уключений в дитячу делегацію від Житомирської області в 1954 р. і їздив до Києва (вперше його побачивши й зачарувавшись) на помпезне святкування 300-річчя сумного акту злуки Києва та Москви. Мої колекції поїхали навіть на Всесоюзну сільськогосподарську виставку, і я дістав медаль її учасника. Отже, річ зрозуміла, що я хотів після школи стати геологом.

— Як виник інтерес до літературної творчості?

— Інтерес до літературної творчості виник спершу в мого старшого брата. Дитиною він був хворовитий, мав ревматизм і дитячий

порок серця, через що йому доводилося місяцями лежати в ліжку. Батько носив йому з фабричної бібліотеки книжки, і то були дорослі книжки, — так він перечитав усього Е. Золя та О. Бальзака, потім докладно мені ті книжки переповідаючи. До Золя, Бальзака, а також Діккенса я так і не повернувся сам, бо знав їх у братовому викладі, а смислову пам'ять мав завжди дуже сильну (і це при вельми слабкій механічній, й досі не можу запам'ятати жодних цифр). Отож, навчаючись у сьомому класі, в апогеї своєї хвороби, брат написав повість з дитячого життя: ми обговорювали разом кожен епізод, визначали разом, що писати наступного дня, — писав, правда, тільки брат. Він ту повість послав у Дитвидав, звідки прийшла йому чемна відповідь, що треба рости, вчитися, мудрішати й так далі. Розчарування в нас обох було жахливе, бо ми в уяві вже бачили надруковану видавництвом книжку.

Згодом брат почав писати вірші, які мені дуже подобалися. У дев'ятому класі я вельми захопився поезією Генріха Гейне (в російських перекладах), переживав юначий сплін і декламував напам'ять любовно-песимістичні Гейнові одкровення, тим більше, що в якусь дівчину я був закоханий регулярно, починаючи з четвертого класу. Спробував сам писати вірші, які мій брат справедливо висміював, бо там не було ні ритму, ні образів — відверто кажучи, я не знав, як треба писати вірші. У десятому класі я пробував писати й прозу: оповідання, початок історичного роману з історії Житомира, вірші в прозі — все це було, здається, безнадійне (мій дитячий і юнацький літературний архів батьки зі страху спалили, коли було в 1966 р. арештовано мого брата). І от 1956 р. вийшла червоненька книжечка віршів Василя Чумака, ми її відразу ж купили, і ця книжечка мене просто-таки потрясла. Я повикидав і поперекреслював усі свої «вірші», і в поетичному альбомчику (продавалися тоді такі) написав: «Новий період». Що ж мене вразило у віршах Василя Чумака? Молодеча пінливість мови, несподівані образи, свіжість і велика суголосність до мого тодішнього «я». Це вже було не те, що вишукані, але, зрештою, якісь маломіщанські віршики Г. Гейне, — то була нестримна стихія слова, притому слова українського — отак у мені й народився поет. Віршів я написав за життя багато, але не надрукував жодного. Більша частина з них творилася в юності, в доуніверситетський й університетський період. 1961 р. вірші писати я покинув, перейшовши виключно на прозу, але в армії, не маючи змоги писати прози, знову повернувся до них. Згодом було ще два періоди, в середині 70-х рр., коли я зібрав і впорядкував

свою поетичну спадщину (десь так рік 1976–1977), і на початку 80-х рр. років, коли мене чомусь знову заповнили поетичні рефлексії. Більше віршів я не писав. Чому їх не друкував? А не хотів. Бажав мати щось сокровенне для душі, щось таке з мистецтва, що... ну, що не продається. Поезія ця громадських мотивів не чіпала — це була інтимна лірика. Мені аж якось приємно, що вона в мене є, а її ніхто не знає.

Я швидко налагодив стосунки із літературними студіями: «СІЧ» (тобто студія імені В. Чумака) в університеті; Борис Тен порекомендував мене Василеві Земляку, що був головним редактором «Молоді», і той увів мене в студію «Молодь». Я був тоді поет і скоро влився в життя літературної богеми, моїми ровесниками були І. Драч, М. Вінграновський, І. Жиленко, В. Підпалый, М. Сингаївський, М. Сіренко, С. Зінчук, О. Булига, В. Житник, Г. Кириченко, В. Кравець, А. Сім'ячко, Н. Кащук та ін. Скоро я відчув, що в поезії мені тісно, і з 1960 р. почав писати новели, ще досить слабенькі. Вірші мої ніхто друкувати не хотів, хоч я розсилав їх чи розносив по журналах та газетах, зате в 1961 р. дебютував досить слабким оповіданням про Т. Шевченка «Настунька» у збірнику «Вінок Кобзареві», що вийшов у Житомирі, і то завдяки Борисові Тенові, який мені таке оповідання замовив, — якраз приїхав я в Житомир на зимові канікули; воно було написане й відразу ж пішло в друк, що з моїми творами надзвичайно рідко трапляється, я прихильник «відлежки» творів. Там-таки, у тому збірнику, вперше надрукувався й мій брат; пізніше «Настуньку» я переписав наново (1978) в «Чарівника». Весною 1961 р. літературна студія «СІЧ» видала стінну газету «Заспів», в якій було вперше подано поему І. Драча про Т. Шевченка, вірші інших студійців, моє оповідання «Щось хочеться» (пізніша назва «Кілька хвилин до вечора») ввійшло у збірку «Долина джерел». На те оповідання був гострий відгук в університетській газеті «За радянські кадри» мого однокурсника І. Варави:

— Розкажіть, будь ласка, про службу в армії?

— Восени 1963 р., тоді ж наді мною зависла загроза солдатчини, я написав близько десяти оповідань уже в новій стильовій манері. У листопаді мені забрили лоба й відправили до Мурманської області; там я знову почав писати вірші. Загалом, ставлення до мене в літературі різко змінилося: в цей рік я не надрукував нічого, запланована у «Молоді» книжка не вийшла — це було перше холодне мовчання, яке я відчув біля своєї особи, — фактично, мене від літературного процесу було відсунуто. Подейкували,

що й у військо мене і В. Дрозда (того послали в Забайкалля) закинули для перевиховання. Я почав тверезіти. Закинутий на далеку північ, у Заполяр'я, я страждав, солдат із мене був десь такий, як Швейк.

Написав ряд оповідань і почав писати свій перший роман «Набережна, 12». Рукописи я відсилав до брата в Житомир, він їх передруковував, а тоді присилав мені копію; з того всього загубилося тільки одне оповідання. Великою радістю були мені відвідання дружини, яка героїчно долала величезний простір, що нас розділяв. Жилося мені серед брутальної солдатні психологічно важко, але й в тому середовищі я знайшов собі приятелів чи прихильників (серед солдат та офіцерів), фактично щодня писав дружині листи, щодня їх й одержуючи, — це мене й підтримувало. Не покидав писати й білі вірші.

1965 р. мені запахло волею.

— Що це за період «внутрішньої еміграції» був у Вашому житті?

— Цей період тривав майже десятиліття (1970–1979). У ці тяжкі роки писав твори до «шухляди», працював в архівах, упорядковував перекладну антологію давньої української поезії. Так я відкрив «цілий масив маловідомої або невідомої нашої поезії, здійснив переклад та коментарі до «Літопису Самійла Величка» — наймонументальнішого твору української історично-меморіальної прози XVII–XVIII ст.

Під впливом барокової літератури почав писати фольклорно-фантастичні повісті та новели в річищі поетики готизму. (Ця течія виникла в європейських літературах, мистецтві в другій половині XVIII–XIX ст. і відзначається живою зацікавленістю середньовічною культурою, відтворенням (в архітектурі, літературі) атмосфери минулого, життя рицарів з використанням елементів таємничості, бурі, чуда).

— Який внесок у духовну культуру України зробили Ви своїми перекладами?

— Значний культурний резонанс мали упорядковані мною антології давньої української поезії в моїх перекладах: «Аполлонова лютня», «Пісні Купідона», «Антологія української поезії, Т. 1», «Марсове поле», «Сад пісень» Г. Сковороди, «Твори» Івана Вишенського. П'єси «Вертеп», «Сад божественних пісень», «Птахи з невидимого острова» — у репертуарі театрів України.

1988 р. я удостоєний Шевченківської премії, а 1991 р. — міжнародної премії імені Антоновичів.

— Розкажіть про свій перший альманах.

— Невдовзі перед тим, як у Житомирі вийшов альманах творів місцевих письменників та композиторів «Перший сніп», ми з братом були критично настроєні проти того збірника й ніби на противагу йому, а ще для того, щоб підтримати морально важкохворого нашого товариша й також поета Віктора Березюка, вирішили видати свій альманах «Первоцвіт». Брат мій тоді вже працював у друкарні, він навіть хотів набрати його й таємно відтиснути (згодом він став жертвою цієї своєї бібліофільської пристрасті), але чомусь це розладналося, і ми випустили той альманах у двох примірниках (один нам, а другий В. Березюку) рукописно. Батьки наші були перелякані нашою «видавничою діяльністю» й сварили нас за неї, через що я написав ще п'єску-жарт «Трагедія Первоцвіту», де всі ці пристрасті осмішив. Щоб більше було авторів, ми придумували собі псевдоніми, а нашого хворого товариша переконували, що нас і справді так багато. Я пробував зав'язати літературні знайомства інші, але літературна братія в Житомирі була такого низького інтелектуального рівня (окрім Б. Тена), що відбила в мене охоту до літературних знайомств. Через Бориса Тена, власне його сина Василька, ми вийшли на Євгена Концевича, з яким щиро заприятелювали.

3. Огляд творчості письменника.

Шляхи творчого шукання митця

1. Переклади давньої української поезії, «Літопису Самійла Величка», освоєння культури українського бароко
2. Створення повістей та романів на історичну тематику.
3. Написання прозових творів про сучасність.

Книги

- 1979 р. «Крик півня на світанку».
- 1980-ті рр.— «Долина джерел», «Тепла осінь», «Маленьке вечірнє інтермеццо», «Барви осіннього саду», «Камінна луна», «Вибрані твори», «Птахи з невидимого острова»
- 1990-ті рр.— «Дзигар одвічний», «Початок жаху», «Чортиця», «Стежка в траві», «У череві апокаліптичного звіра», «Око прірви», «Юнаки з огненної печі».

Романи

- «Дім на горі»,
- «Три листки за вікном».

Готичний роман «На полі смиренному» (за мотивами давньоукраїнської пам'ятки XI–XIII ст. «Києво-Печерського патерика»).

Повісті

- «Середохрестя»,
- «Місячний біль»,
- «Мор»,
- «Ілля Турчиновський».

Новели

- тема війни («Вона чекає його, чекає...», «Серед тижня»);
- тема мистецтва й митців («Вогнище», «Диявол, якого немає», «Чарівник», «Мандрівка в гори», «Постріл», «Полиновий тлін»);
- тема кохання («Долина джерел») тощо.

4. Теоретичний матеріал

Бароко — мистецький напрям, що народився в середині ХVІ ст.

Батьківщина бароко — Італія, де виробили перші зразки бароко в архітектурі, скульптурі, живописі. За висновками науковців — бароко кризовий стиль, що виникає на хвилі кризи гуманізму і народження маньєризму. Але це не відкидало бажання насолодитися дарунками життя, мистецтва й природи, широкого використання насилля, работоргівлі, винищення незвичних культур чи ідейних течій як в самій Європі, так і за її межами (Контрреформація, мільйони винищених індіанців Америки, засилля інквізиції тощо). Якщо Відродження мало незначне поширення в країнах за межами Італії, то з доби бароко почалася справжня навала західноєвропейської цивілізації на відомий світ і включення в орбіту своїх хижацьких інтересів віддалених країн і континентів (доба Великих географічних відкриттів, хижацька колонізація Америки, Південної Азії тощо).

Засновником бароко в Італії вважають Мікеланджело Буонаротті (1475–1564). Саме він підсилював архітектуру велетенським ордером, широко використовував карнизи, подвоєння пілястр та колон, тісніву архітектурних елементів та надлюдський розмір. Скульптурні та архітектурні твори генія й досі справляють враження скорботи, напруги, нервовості, хоча зберігають чітку побудову, симетрію і потойбічну, майже неможливу красу.

Характерна пишнота, парадність, яскравість кольорів, контрастність, екстравагантність орнаменту, асиметрія конструкцій. В архітектурі панують сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, світлотіньові та кольорові ефекти. Живопис і скульптура відзначаються декоративно-театральними композиціями, тонкою розробкою колориту і ефектів освітлення, ускладненою пластикою, парадністю. У музиці — поява опери.

Стиль домінував у європейському мистецтві в XVII ст. У деяких країнах бароковий стиль захопив кінець XVI і половину XVIII ст. (Італія, Польща, Австрія, Україна, Латинська Америка). Представниками цього стилю є П. П. Рубенс, А. ван Дейк (Фландрія), у живопису Кортена, Караваджо, в архітектурі Л. Берніні (Італія), В. Растреллі (Росія), в літературі П. Кальдерон (Іспанія), А. д'Обіньє (Франція), М. В. Ломоносов (Росія), у музиці період бароко тривав з 1600 до 1750, представниками якого є Монтеверді,

Особливо стилем бароко переймалися єзуїти. Бароко, завдяки їх зусиллям, поширилося тодішнім світом і навіть іноді називалося стилем єзуїтів. Воно досягло Америки й Філіпін, Китаю тощо. Відомо, що єзуїти оселилися і в Китаї. Знавці й майстри бароко, вони познайомили китайських майстрів зі стилістикою бароко, якою зацікавився сам імператор Цянлун. Для нього й побудували барокову садибу на європейський зразок з палацом, фонтанами в саду, бароковими павільйонами й лабіринтом. Збережені гравюри, що зафіксували барокову садибу з садом в Китаї.

Бароко мало свої регіональні особливості. Тому бароко Мексики чи Бразилії ніколи не сплутаєш з бароко Португалії або Австрії чи України. Звичайно, головний напрямок задавали італійці та єзуїти, тому стиль бароко децю помилково називали «стилем єзуїтів». Хоча саме єзуїти зробили бароко своїм характерним стилем та будували собори та монастирі саме в бароковому стилі.

Правдою буде ствердження, що в бароковому стилі були два напрями — бароко світське (палаці знаті та королівських родин, монументи володарів країн) та бароко церковне (релігійні споруди від монастирів до поодиноких каплиць). Напрями існували окремо, але постійно збагачували один одного схожими засобами обробки та використання матеріалів чи декору. Тому у XVIII ст. зала церкви нагадувала пишну залу палацу і навпаки, що помічали й сучасники.

Ознаки бароко

- Людина за ідеєю бароко — піщинка у Всесвіті: безсила, прагне допомоги. *(Це виразно спостерігається в образі сотниківни: одинока, безпомічна, яку постійно супроводжує тривога).*
- Людина є роздвоєною; відбувається боротьба двох начал — тіла й Духа.
- Дійсність для письменника втрачає свою реальність. Існує дві реальності: реальна та ірреальна. *(В. Шевчук часто використовує форму сну, дивні явища, містичні образи).*
- Головне у творах бароко — дивувати й вражати. Тому в них поєднується парадоксальність, контрастність, дотепність.

(Чорт наділений розумом, мислить і може творити різні дива. Чорт (уособлення злих духів) перебуває в церкві — хіба це можливо для святого храму?).

- Метафора — головний художній засіб.
- Інакомовність образів і сюжету пов'язана з повчанням.

Бароковий універсалізм проявляє себе й в багатомовності літератури. Валерій Шевчук складає детальну уніфіковану таблицю мовного функціонування (латинська, польська, російська, різні варіанти української) з вказівками на період використання, жанрові межі, що, зрештою, також презентується як універсальність картини мовного світу.

Функціонування в межах барокового культурно-мистецького простору кількох мовних варіантів порушувалось лише принагідно у працях Івана Вагилевича, Івана Франка, Михайла Возняка. Увесь період XVI–XVIII ст., як правило, обмежувався вибором єдиномовних творів і в такий спосіб інспірував неповний розгляд літератури того часу. Отже, виявлення багатомовності літератури XVI–XVIII ст., упорядкування та систематизація її форм — дослідницька ініціатива Валерія Шевчука.

Загалом, студії Валерія Шевчука вражають концентрацією фактологічного матеріалу, ґрунтовним і компетентним аналізом першоджерел і є тією експлікацією, що опирається на динаміку розвитку літературного процесу, дослідження його парадигми. Окремі ідейні та формальні зв'язки, що прокладає Валерій Шевчук поміж бароковими творами та відповідними їм поетико-риторичними схемами і фольклором, старокиївською літературою, розкривають вагомість «пам'яті» тексту та культури в його концепції.

Барокові тексти для Валерія Шевчука — могутнє джерело творчості. Ледь не в усі прозові твори вплетено цитати з барокових пам'яток, окремі фрагменти, посилання, згадки, що виразно прив'язують його художні структури до літературних явищ XVI–XVIII ст. Відтак уся сукупність барокових «голосів» (Р. Барт) в різний спосіб пронизує прозу Валерія Шевчука, стаючи її «креативною пам'яттю» (Ю. Лотман), що опирається на давні системи сигніфікації та нарації.

Ці ознаки пов'язані з особливим статусом автора-дослідника й вказують на медіальну роль письма. Реконструкція барокового хронотопу, активне використання текстів XVI–XVIII ст. для творення власних, інтертекстуальна гра демонструють повсякчасні перетини авторського та барокового дискурсу в художніх текстах Валерія Шевчука.

5. Узагальнювальне слово вчителя

Внесок Валерія Шевчука у філософсько-фантастичну або, іншими ловами, — «химерну» прозу надзвичайно великий. Шевчук не використовує «химерність» як данину українському колоритові чи, за висловом Марка Павлишина, «набридливу смішність», а підтекстом і потужним міфічним пластом позбавляє українську літературу в особі своїх творів комплексу культурної меншовартості й наближає її до таких світових шедеврів, як, наприклад, «Сто літ самотності» письменника зі світовим іменем Габріеля Гарсія Маркеса. Водночас він торкається вселюдських цінностей, тому найскладніші його герої є носіями всього кращого, що дала людині еволюція, про що і інтерв'ю з М. Жулинським Валерій Шевчук сказав: «Наш розвиток як homo sapiens має свою неповторну історію — людина створила свій морально-етичний кодекс важко, переходячи через море бід, через жорстокість, дикість, біду, нещастя, водночас вона не забула про розум, добротворення, красу, віру, сподівання — усі оці тисячу років мільйони індивідуальностей боролися, падали, гинули, зводилися, будували й руйнували не тільки матеріальні цінності, але й себе й свою суть, свою духовну структуру — тільки при цій умові мій народ зміг вижити й скласти в сучасності живу наявну реальність. Я хочу в міру сили своєї в цьому розібратися. Хочу серйозно, уважно простежити оце зростання історично».

Письменник досі продовжує плідно працювати на ниві літератури.

V. Закріплення

Зачитування тез, записаних протягом уроку, їх коментар.

VI. Підбиття підсумків

VII. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Рефлексія

Чим повчальна життєва позиція Валерія Шевчука як людини і як письменника?

2. Самооцінка власної діяльності

VIII. Домашнє завдання

1. Уміти розповідати біографію Валерія Шевчука.

2. Скласти хронологічну таблицю дат життя й творчості письменника.

3. Прочитати роман-баладу «Дім на горі».
4. Підготувати проекти:
 - Проект 1. «Теорія літератури».
 - Проект 2. «Історія написання твору».
 - Проект 3. «Своєрідність архітекtonіки твору».
 - Проект 4. «Барокові притчеві мотиви».
 - Проект 5. «Фольклорна основа твору».
 - Проект 6. «Проблематика й символіка твору».
 - Проект 7. «Але чому ж саме «Дім на горі»?».
 - Проект 8. «Образи демонологічних істот у творі».
 - Проект 9. «Жіноче начало й чоловіче у творі».
 - Проект 10. «Стильова своєрідність роману».
 - Проект 11. «Створення опорної схеми конспекту за темою «Життя і творчість Валерія Шевчука»».

Л. О. Лузан

Урок № 60–61

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК. «ДІМ НА ГОРІ».

ЖІНОЧЕ НАЧАЛО Й ЧОЛОВІЧЕ У ТВОРІ.

ПРИТЧЕВІСТЬ ОБРАЗІВ, ЕПІЗОДІВ.

**БАРОКОВЕ ПОЄДНАННЯ ВИСОКОГО (ДУХОВНОГО)
Й НИЗЬКОГО (БУДЕННОГО)**

- Мета:** продовжувати вчити визначати основні сюжетні лінії, пов'язані з різними долями людей, характеризувати образи, виділяти притчеві мотиви, вміти коментувати та пояснювати їхню бароковість, удосконалювати навички розшифрування символів, алегоричних образів; забезпечити умови для успішної діяльності учнів, зацікавити навчально-пізнавальним процесом; формувати свідоме ставлення до результату навчальної діяльності; реалізовувати інтелектуальні можливості кожної дитини; розвивати творчу уяву, пам'ять, логічне мислення, підвищувати рівень культури мовлення школярів;
- Тип уроку:** вивчення нового матеріалу. Позакласне читання.
- Форма уроку:** урок-проект.
- Форма захисту проекту:** конференція.
- Провідні навчальні методи:** дослідницький, корпоративний, розвивальний, творчий.
- Оцінка результативності проектної діяльності:** самооцінка учнів, оцінка творчої групи.
- Обладнання:** портрет Валерія Шевчука, фотовиставка, виставка творів письменника, хронологічна таблиця.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Конференція

Проект

Мета: активізувати самостійну діяльність учнів; формувати вміння самостійно обирати рішення, шляхи здобуття інформації;

зацікавити учнів пошуковою діяльністю; оволодіти навичками співпраці в колективі; прищеплювати любов до рідного слова.

Учасники: двоє учнів 11 класу.

Етапи реалізації проекту:

1. Визначення проблеми, завдань дослідження.
2. Обговорення методів дослідження.
3. Самостійна діяльність учнів (індивідуальна, групова).
4. Обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентація).

Структура вивчення роману Валерія Шевчука «Дім на горі».

Проект 1. «Теорія літератури».

Проект 2. «Історія написання твору».

Проект 3. «Своєрідність архітектоніки твору».

Проект 4. «Барокові притчеві мотиви».

Проект 5. «Фольклорна основа твору».

Проект 6. «Проблематика й символіка твору».

Проект 7. «Але чому ж саме «Дім на горі»?».

Проект 8. «Образи демонологічних істот у творі».

Проект 9. «Жіноче начало й чоловіче у творі».

Проект 10. «Стильова своєрідність роману».

Проект 11. «Створення опорної схеми конспекту за темою «Життя і творчість Валерія Шевчука»».

III. Закріплення вивченого

1. Складання візитної картки твору

№ з/п	Відомості про твір	Відповідь
1	Назва твору	
2	Автор	
3	Рік написання	
4	Історія написання	
5	Життєва основа твору	
6	Тема	
7	Проблематика	
8	Ідея	
9	Жанрова своєрідність	
10	Сюжетна основа	
11	Композиція	
12	Образи	

2. Бліц-опитування

1. Чому Валерія Шевчука переслідувала правляча тоталітарна влада й він упродовж тривалого часу не міг вільно друкувати свої твори?
2. Якими рисами імпонували Шевчукові його літературні вчителі І. Франко, Г. Сковорода та ін.?
3. Що ви можете сказати про його світоглядну позицію і як, на вашу думку, вона впливає на його творчість?
4. Визначте тематику творчості В. Шевчука.
5. Які проблеми насамперед цікавлять цього митця?
6. У чому полягає філософічність творів В. Шевчука?
7. Чому письменник дає творові «Дім на горі» підзаголовок «роман-балада»?
8. Якими є особливості сюжету повісті-преамбули?
9. Схарактеризуйте образи повісті-преамбули.
10. Які засоби поезики українського бароко використовує В. Шевчук у цьому творі?
11. Віднайдіть образи-символи в першій частині роману, розтлумачте їх.
12. Як ви розумієте міф про дім на горі?

3. Незакінчене речення

- На уроці в розкритті образів-персонажів допомагало...
- На мою думку, виховна цінність роману «Дім на горі» полягає...

III. Оцінювання на уроці

Картка оцінювання

ПІБ учня _____

I навчальний модуль	II навчальний модуль	III навчальний модуль	IV навчальний модуль
Самооцінка	Оцінка експертів	Оцінка спікера	Оцінка учителя

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Перша група. «Історія літератури». Довести, що творчість В. Шевчука — видатне явище в українській літературі.

Друга група. «Журналісти». Написати статтю «Досліджуємо новаторство В. Шевчука».

Додаток до уроку

Проект 1. «Теорія літератури»

Світова література сьогодні активно звертається до *архетипів* народного світогляду, народного міфологічно-фольклорного мислення. І все ж зауважуємо, що художній міфологізм у сучасній прозі — проблема складна і далеко не однозначна. Сам термін визначають як безпосереднє звернення до міфології або як «нову міфотворчість», тобто створення узагальнюючих образів, подібних чимось до міфу (т. зв. літературні аналоги міфу). Дослідник міфів А. Зверев, наприклад, вважає, що «існує міф, який не винаходить, а запозичується з метою переосмислення, і такий, що ніби народжується безпосередньо під час оповіді».

Фольклорно-міфологічна умовність, виступаючи в сучасній прозі носієм філософської напруженості й художнього лаконізму, здійснює безпосередній вплив і на жанрово-композиційну структуру твору. Адже «кожна нова спроба синтезувати народно-фантастичне й реальне, нове й традиційне розширює можливості епічного письма, видозмінює художню конструкцію роману, забезпечує йому оновлюючий розвиток». Щоправда, погоджуючись із думкою А. Кравченка, зауважимо, що в сучасному українському романі загалом використання міфологічних сюжетів та образів дещо обмежене.

Проте питання своєрідних міфологічних вкраплень у творах В. Шевчука вважаємо важливим і неоднозначним, оскільки письменник досить часто вдається до такого «нежиттєподібного» на перший погляд, але глибинного і всеосяжного насправді джерела образності, як народна міфологія. Підтверджує це думка М. Павлишина, який виділяє у творах прозаїка так звані «міфологічні топоси»: традиційні і ті, які отримали свою міфологічну функцію безпосередньо у творах. Показовим у цьому плані можна вважати роман-баладу «Дім на горі», жанрово-композиційна специфіка якого прямо співвідноситься з фольклорно-міфологічною традицією.

Притча — улюблений жанр В. Шевчука. У цьому ми переконуємося, досліджуючи його творчість.

Із давноруської «притча» — те, що «притичеться», приміряється до чогось й отримує своє значення. Це навчальна алегорична відповідь, у якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору.

За жанровими ознаками притча найбільш споріднена з байкою, хоч і має ряд відмінностей, які є ознаками притчі:

- а) майже не звертається увага на характери героїв;
- б) має архаїко-урочисту манеру оповіді;
- в) за мірками класицизму належить до високого стилю (байка — до низького).

За змістом притчі поділяються на:

- а) релігійні і світські;
- б) філософські й моральні;
- в) фольклорні.

Притча, як різновид оповідання, містить в іносказальній, алегоричній формі повчання. Але в цьому жанрі воно більше значиме, ніж просто в оповіданні. Притча ілюструє важливу ідею, торкаючись проблем моралі, загальнолюдських законів. Притча є одним із засобів вираження морально-філософських міркувань автора й почасти використовується з метою прямої настанови читачу в питаннях людської й суспільної поведінки.

В українській літературі притчу використовували Т. Шевченко («Притча про блудного сина»), І. Франко («Мій Ізмарагд»), В. Яворівський («Оглянися з осені»), Є. Гуцало («Позичений чоловік»), Б. Олійник («Сім»).

В. Шевчук полюбляє притчу *філософсько-морального змісту*, якою є «Панна сотниківна». За модифікацією це — притча-парабола без пояснення. Це значить: у її структурі лежить інакомовний сюжет й інакомовні образи. Таким чином, В. Шевчук спонукає нас знаходити потрібні асоціації, аналогії, співставлення, тобто примушує працювати, мислити. Тільки тоді твір буде прочитаний. Отже, треба прочитати розумом, думкою, бо свої твори В. Шевчук пише для гомо сапієнс (*О.І.Колодій*).

Притчевість — це така якість художнього твору, що виявляє завуальоване, приховане в тексті, його вихід на морально-етичну та філософську проблематику на високому рівні узагальнень».

Особливості «притчевої прози:

- своєрідна двоплановість;
- ситуації морального експерименту (лабораторних ситуацій);
- багатопланові символічні образи;
- використання у творі параболи;
- ускладнені часопросторові характеристик;
- спорідненість притчевості та іронічності як наслідок того, що іронічна література аксіологічна за своєю сутністю;
- театральність;
- традиційна біблійна символіка;
- вихід на рівень міфологічного світовідчуття.

Проект 2. «Історія написання твору»

Створювався він у 1966–1980 рр., а вийшов у світ 1983 р.

Цікавою є історія написання. Ось як розповідає про це сам В. Шевчук: «Книжку «Дім на горі» я писав мовби з кінця, тобто з другої її фольклорно-фантастичної частини «Голос трави». Писалася вона поволі: спершу одне оповідання, котре я відкладав убік — хай вилежиться, тоді друге й так далі. Мав щастя, що мене ціле десятиліття не друкували, отож міг собі дозволити таку розкішне поспішати. А коли згодом переглянув усі ті оповідання, побачив, що вони утворюють певну цілість. І от вона собі лежала, я відчув, що чогось їй бракує. І дописав тоді першу частину — роман-преамбулу, що, власне, дав назву цілій книжці — «Дім на горі». Тим самим у творі розлилась часова перспектива, увиразнились елементи притчі, що промовляє до нас не якимись силлогізмами моральних повчань, а художніми образами, котрі не потребують логічних коментарів».

Проект 3. «Своєрідність архітекtonіки твору»

Роман-балада «Дім на горі» складається з двох частин. У першій («Дім на горі. Повість-преамбула») розповідається про життя чотирьох поколінь, які живуть у домі на горі з 1911 по 1963 рр., але в долі кожного чомусь уперто простежується низка загадкових і дивовижних послідовностей. Друга частина роману, що має назву «Голос трави», складається з 13 новел, які об'єднуються підзаголовком «Оповідання, написані козопасом Іваном Шевчуком і приладжені до літературного вжитку його правнуком у перших».

Отож у романі два сюжетні стрижні: дім, з якого герой іде у світ і до якого повертається, а також дорога, яка постійно його вабить.

У творі відчувається барокове поєднання високого (духовного) й низького (буденного): дім на горі — це фортеця нашої духовності, а підніжжя гори — це поле боротьби добра й зла, світла й темряви. Багато епізодів нагадують притчі, мають символічне значення, наприклад, самотності, роздвоєння людини, блудного сина, дороги і т. ін.

Певно, працюючи над обома частинами роману, Валерій Шевчук не задумувався над тим, що підсвідомо втілював у ньому специфічне барокове світосприйняття, що відбилося вже на самій композиції твору. Уявімо зразки барокової архітектури в Києві: Андріївська церква, Маріїнський палац, брама Заборовського у Софійському соборі, церкви Києво-Печерської лаври, Видубицький монастир... Краса, чарівність, розкіш, незбагненна велич цих

споруд водночас спонукає до високих роздумів над чимось важливішим, аніж повсякденні проблеми й звичайна життєва метушня.

«Дім на горі» асоціюється з подібними бароковими спорудами. Друга частина — «Голос трави» — ніби основа цієї споруди, своєрідне підніжжя. Тринадцять оповідань в алегоричній, замаскованій формі розповідають про реальне життя. Фольклорно-міфологічна їх основа виконує роль не екзотичного тла: міфи, легенди, перекази були невід'ємною частиною світовідчуття наших предків, привносили в нього своєрідну духовну корекцію. Тому так тісно переплетено тут реальні картини з фантастичними, умовними, ірреальними.

Кожне оповідання — своєрідна притча, морально-етичний постулат, до якого варто прислухатися, щоби вижити в такому світі. Про перемогу тут не йдеться.

У структурі твору відбувається складне «переломлення» елементів і форм синкретичного мислення. Через баладу, яка, як й інші жанрові різновиди пісенної епіки, «за типом свідомості тяжіє до світу міфології, проте як явище мистецтва належить літературі», роман взаємодіє з міфом, іноді ж ця взаємодія не опосередковується ніякими проміжними ланками.

Проект 4. «Барокові притчеві мотиви й символи»

Найяскравішим прикладом необарокового стилю є роман-балада Валерія Шевчука «Дім на горі».

Раїса Мовчан розглядає цей твір в контексті бароко, наводячи ряд доказів на підтвердження цієї точки зору.

Роман побудований з двох частин: повісті-преамбули і циклу «Голос трави» з тринадцяти новел. Цікаво, що новел саме тринадцять: містична тканина твору дає підстави говорити про не випадкову наявність цього магічного числа.

Мотив «парування» демона з людиною є типовим у фольклорі. Сам письменник продовжує цю тему в другій частині, в новелах «Перелесник», «Панна сотниківна», «Відьма», змінюючи лише зовнішній вигляд потойбічного спокусника.

Містичним є також лейтмотив синьої дороги в першій частині твору. І символіка синього кольору, і мотив дороги запозичені з фольклору. В. Шевчук зливає ці два поняття в цілісний образ, що синтезує вищі емоції і раціоналізм, рух у безмежність, спроби самопошуку. Мотив синьої дороги певною мірою перегукується з пошуком синього птаха в М. Метерлінка.

Більшість сюжетів циклу «Голос трави» запозичені з фольклорно-фантастичних і міфологічних оповідей. Вражає подібність

деяких новел до Лесиної «Лісової пісні», теж створеної на фольклорному ґрунті. Мотив самотності водночас є прокляттям та благом. Відчуття самотності переживають усі герої твору, в різний час і за різних обставин вона відіграє свою роль.

Мотив блудного сина, заснований на біблійній притчі, передає горе вигнання з рідного дому-фортеці, своєрідну втечу від світу, від себе і радість повернення — знаходження себе, пізнання законів природи і світу. Символ дому в поєднанні з цим мотивом означає своєрідне благо, фортецю, міцну основу, а дорога, яка веде з цього дому, — прокляття.

Кожна його притча — певний погляд на світ, намагання й прагнення його зрозуміти, побачити й полюбити. Митець мислить мистецькими образними блоками:

- страх перед світом, душевна роздвоєність може привести до загибелі;
- справжня любов не може житися облудою — це також початок загибелі; заради спасіння людини можна пожертвувати життям;
- гніт і насилля над людиною приведе її до повстання;
- не шукай видимої вигоди, а «чистий серцем будь і не губи душі».

Проект 5. «Фольклорна основа твору»

Чому й заради яких ідейно-естетичних та морально-філософських проблем так активно й щедро використовуються в романі-баладі фольклорні мотиви, фольклорна образність?

Слід насамперед урахувати, що В. Шевчук — відомий дослідник давньої української поезії. Він добре знає епоху українського Відродження, той період в історії національної культури, коли здійснювався активний обмін філософськими й естетичними поглядами та концепціями, коли творчо переосмислювалось усе те, що виробила філософська й естетична думка Заходу і Сходу, тому художньо опрацьовує фантастичні народні образи та сюжети, творчо використовуючи засоби поетики фольклорної фантастики. Наприклад, поширені у слов'янському фольклорі мотиви прикликання нечистої сили («Відьма», «Перелесник») і закладання душі дияволу («Швець», «Чорна кума») розгортаються на новому, у порівнянні з народним, сюжетному тлі. На думку Г. Грабовича, «це є своєрідний народний демонізм, тобто демонізм якийсь мовби приручений, свійський». Він ніколи не є справді страшним, тобто психологічно руйнівним, насамперед

через те, що «сама модальність розповіді зм'якшує, розряджує той демонізм, що вона несе».

Світова література активно зверталася до народного міфологічно-фольклорного мислення, яке є основою народної творчості. Сучасних художників хвилюють такі проблеми, як смисл людського життя, совість, як міра людяності, внутрішні принципи й першопричини людських вчинків.

Всі оповідання мають фольклорно-міфологічну основу й відтворюють химерне переплетення реального та міфологічного у свідомості людини, яка ще зберегла риси первісного синкретичного мислення.

Фольклорна основа у творі настільки активна, що постає як своєрідний кодекс уявлень про людину, природу і світ. Зрештою, як слушно зауважує Б. Рибаків, «пізнання народної культури, усіх видів слов'янської творчості просто неможливе без вияву його архаїчної язичницької підоснови. Вивчення язичництва — це не лише заглиблення в первісність, але й шлях до розуміння культури народу».

У циклі «Голос трави» представлено широкий спектр міфологічних образів: домовик, чорт, лісовик, відьма, потерчата, перелесник, чаклунка, причому кожен з них майстерно інтерпретовано й органічно вплетено у канву твору. Але, мабуть, найбільшим, найважливішим досягненням письменника є те, що він не замикається в рамках відтворення, реконструкції фольклорної символіки, а намагається проникнути в глибинний зміст давніх уявлень народу, осмислити усталені фольклорні образи, наповнюючи їх сучасним змістом.

Цікавим, на нашу думку, є проблемне трактування у В. Шевчука образу чорта. Зауважимо, що ставлення до питання про рівень фольклорності чорта в дослідників неоднозначне. В. Гнатюк, наприклад, вважав його фольклорним за походженням, але дуже зміненним під впливом християнства, через що він утратив свої первісні ознаки. Не зараховує чорта до образів нижчої міфології і Е. Померанцева, доводячи, що він, «хоч і спирається на давні, дохристиянські уявлення, але явно значно пізніший, забарвлений біблійними мотивами». В. Давидюк послідовно обстоює думку про те, що внаслідок трансформації під зовнішнім виглядом чи самою назвою чорта приховуються функції зовсім інших, дійсно міфічних персонажів. Скажімо, в сучасному українському фольклорі він повністю переймає на себе функції перелесника, що зводить за допомогою любовних чарів молоденьких дівчат.

Проект 6.**«Проблематика й символіка твору»**

Роман-балада Валерія Шевчука «Дім на горі» — твір про любов. Любов у широкому розумінні: як складне й високе почуття, що містить у собі кохання, поняття рідної землі, дому, що символічно уособлює спокій, рівновагу духу вміння бути небайдужим, намагання освітити своє видноколо святим і високим вогнем творчого осяяння, — той стан, що його однаково переживають козопас Іван та його внук.

Літературний рід — ліро-епічний твір із фольклорно-фантастичним елементом.

Жанр — Роман-балада.

Тема — ствердження ідеї єдності усього живого, суцього на землі, яке передбачає необхідність для кожного нового покоління виборювати свій досвід пізнання себе і світу й так перевіряти досвід поколінь минулих задля майбутнього.

Головна ідея — розкрити людину через психо-інтуїтивне пізнання її долі, коли вона творилася не лише за логікою національної доцільності, а слідувала передусім за почуттями. Пізнати сенс буття, побачити, відчувати, естетично пережити добро і зло, світло і тінь, їх вічне протистояння, яке лежить в основі руху, динаміки поступу, допомагає оголити людську душу, художньо дослідити людську природу.

Проблематика

- сутність добра і зла;
- протиборство між світлом і тінню;
- відповідальність кожного за свої вчинки на цій землі;
- пошук сенсу свого буття, самого себе;
- прагнення розібратися в довколишньому світі;
- душевна роздвоєність людини;
- відповідальність кожного за свої вчинки;
- прагнення внутрішньої чистоти, гармонії.

То чому ж все-таки автор визначив жанр твору як роман-балада? Балада, як відомо, ліро-епічний поетичний твір про кохання з фантастичним, часто фольклорно-фантастичним елементом.

Отже, Валерій Шевчук модернізував літературний термін, перевів з одного жанру в інший. Логіка такого перенесення цілком зрозуміла, виправдана, бо перед нами справді ліро-епічний твір із фольклорно-фантастичним елементом. Роман-балада «Дім на горі» написано під впливом та на основі народнопоетичних традицій.

Герой естетики бароко загадковий, дивакуватий. Він любить усе земне і звичайне, невибагливе, але тягнеться до вічного і високого, навіть, недосяжного.

Сюжет динамічний, напружений, захоплюючий, бо у кожній із 13 новел II частини роману діють загадкові демонічні сили (домовики, відьми, чорти, перелесники, злі духи). Вони є невід'ємною часткою того світу, який оточує людину, спонукає її до протистояння, боротьби.

Автор анатомізує, тобто художньо досліджує сутність добра і зла («Відьма», «Чорна кума»), В оповіданні «Панна сотниківна» він тривожиться душевною роздвоєністю людини. Згадаймо, ця проблема хвилювала й давнє українське бароко. Він навіть показує, як ця роздвоєність може погубити («Перелесник»). Особливу увагу звертає на відповідальність кожного за свої вчинки на цій землі («Свічення»). І, певна річ, усі герої В. Шевчука свідомо чи підсвідомо прагнуть внутрішньої чистоти, гармонії («Швець»).

Той дім на горі побіля річки Тетерів, довкола якого розгортаються події повісті-преамбули, уособлює своєрідну фортецю нашої духовності, той ідеал, до якого прагне жива душа. Дарма що той дім не розгаданий до кінця, загадковий і недоступний декому. Зате традиція дому є стійкою: там володарюють жінки — зачинательки та продовжувачки роду, хоронительки моралі. Чоловіки тут з'являються вряди-годи; їм належить доля блудних синів. Лише від тих, хто нап'ється води тут, на горі, з рук жінки, народжуються дівчатка. Хлопці народжуються від таємничих прибульців, які зваблюють жінок усупереч їхній волі, — «джи-гунів». Спочатку вони з'являються в подібі сірого птаха, який перетворюється в чоловіка, а потім так само таємниче зникає. Зате залишаються по них нащадки — Хлопці, покликані бути творцями — поетами, художниками. Так народився козопас Іван, який згодом залишить нащадкам свої тринадцять напівфантастичних оповідей, так народився і син Галі Хлопець, який ті оповідання «приладить до літературного вжитку». Сама по собі напрошується думка про те, що першопоштовхом творчості є неземна, диявольська (не Божа!) сила.

Взагалі сюжет повісті «учуднений» багатьма засобами. Важливе значення має в ньому й символіка, зокрема кольорів (синій, сірий, жовтий, зелений), образів (як реалістичних, так і умовно-фантастичних).

Цікаво, що ця *символіка* тісно пов'язана із суто бароковими мотивами, які пронизують твір. Наприклад, мотив небесної дороги. Автор пояснює його як «символ життєвого шляху»,

йдучи по якому, «кожна людина відчуває потребу ступити не лише на житейську дорогу, а й на ту, що провадить до вічності». Піднімаючися крутою стежкою до будинку, що височів на горі, недавній фронтовик Володимир навіть не підозрював, що від того життя його круто зміниться, там він знайде спокій і душевну гармонію — він підсвідомо змушував себе підніматися вгору.

Отже, у новелах роману сконденсовані релігійні уявлення народу, елементи язичества, пантеїстичного ставлення до природи і елементи східнослов'янського фольклору, сюжети й образи із етнографії, слов'янства, реальні події національної історії, біблійські сюжети та образи.

Проект 7. «Але чому ж саме «Дім на горі?»

Незвичайний цей дім. Бабуся розповідає Галі історію дому тому, що вже «з'явився «той сірий, з вусиками» — повторювалася та ж ситуація. «Народжуються в цьому домі здебільшого дівчата, чоловіки сюди приходять... Вони підіймаються знизу і, як правило, просять напиться води. Той, хто нап'ється з наших рук, переступає цей поріг і залишається в домі назавжди. Так було в моєї бабуні, в моєї матері і в мене... Так було і в матері твоєї, так повинно статись і з тобою...».

Друга частина казки така: інші чоловіки «не підіймаються знизу і не просять напиться води, вони з'являються бозназвідки...»

З'явився до Галі сірий птах-джигун — і залишив по собі дитину. Хлопець, який прагнув літати, багато років був «птахом перелітним», непосидючим і загадковим.

З'явився і до її дочки Оксани сірий птах, але не стрепенулося серце Оксани, і тоді «птах ударив із розпачем крилами об шибки дому, піднявся в небо і там помер «загуснувши серед безмежного простору на ще одну з мільярдів зорю, котрі швидко й нестримно віддалялися від землі».

І зразу ж після цієї фантастичної ситуації — реальна дата, коли «Хлопець поставив свій підпис на акті громадського стану...». І тоді ж освітило Хлопця зсередини дивовижне світло — «чудове сяйво увійшло в його душу, запліднивши навіки його життя». Він відчув ритм у всьому. І дід його, козопас Іван, передав хлопцеві 5 списаних зошитів і мрію-тугу за п'ятьма ненародженими синами.

У розмові з Марією Яківною, дружиною діда Івана, Хлопець скаже: «Спорідненість душ — одна з найдійовіших форм боротьби людини із самотністю». Він відчув спорідненість з душею козопаса Івана, спрагло вчитувався у фантастичні історії з його зшитків,

причащався до казки, бо «казка — це те, чого ми хочемо. Це своєрідні символи наших бажань».

Хлопець, як і козопас Іван, — носії творчого начала.

Дім на горі — символ Парнасу з його жіночим населенням (музи); дім на горі живе водночас реальним життям свого часу і мусить поборювати житейські клопоти, яких не обігти.

Проект 8. «Образи демонологічних істот у творі»

Використання містично-міфологічних ремінісценцій у творчості українських та зарубіжних письменників відбувається вже не одне століття. Демонологічна образність роману-балади «Дім на горі» зумовлена впливами бароко.

Ірреальні мотиви з'являються ще в повісті-преамбулі. Образи жінок, що мешкають у Домі на горі, виписані цілком реалістично, традиційними прийомами і засобами характеротворення. Та міф-легенда, який перетворюється на циклічно повторюваний магічний обряд, пронизує жіночі образи ореолом таємничості. Пришельці, які «з'являються бозна-звідки» перед жінками Дому, подані в романі як демонологічні істоти. Вони сірим птахом спускаються з неба, перетворюються на чоловіків і намагаються спокусити юних мешканок Дому. Якщо зваблення вдається — народжуються дивні хлопчики, «доля яких майже завжди була сумна». Варто наголосити на демонологічності цих хлопчиків.

Демонологічні образи починають ставати втіленням того чи іншого стану людини, частиною його «живого «Я», того доброго чи темного, яке переливається в людському естві і перебуває в постійному змаганні.

Взагалі творів, у яких запозичуються і художньо обробляються фантастично-міфологічні образи і сюжети, в сучасній українській літературі є багато (В. Дрозд «Самотній вовк»).

Отже, демонологічні образи другої частини роману-балади представлені конкретніше, ніж у першій частині, де містяться лише натяки на надприродні явища. Друга частина твору відтворює містичні мотиви і демонологічні образи, що не завжди відповідають схемам характеро- і сюжетотворення, закладеним у фольклорі. Але саме це надає твору оригінальності і нового алегоричного забарвлення.

Проект 9. «Жіноче начало й чоловіче у творі»

Хлопець та козопас Іван Шевчук, син Галиної прабаби, він же колишній урядовець, з якого ненароком з'явилася зрілість до ясновидіння. Уміння проникати в глибину явищ людей вигнало

його з бюро в природу, спонукало читати Сквороду й тримати журнал своїх спостережень. Опис його першого прозріння, переходу до якісно нових, упривілейованих форм бачення, належить до традицій романтичних зображень митця-ясновидця в дусі Новалиса й Шлегеля, Вордсворта чи Кітса.

Хлопець, як і козопас Іван, — носії творчого начала.

Іван не залишається жити на горі, його вабить світ, бо без з'єднання із світом людей творчість неможлива.

Отже, результат Іванового довголітнього вивчення світу людей — його образна наука тим людям. Не набридати людям нею, а залишити їм у спадок — так розуміє свою життєву місію козопас і виконує її цілком.

Хлопцеві уготовано таку ж долю — правнуку Івана: оселяється в дідовому домі, з дружиною кохається на тій же галявині, повній квітів та бджіл, де свого часу побував з Марією Іван.

Галя — другий центральний персонаж повісті — одна з владительок дому. Об'єднує всіх — бабуню, Володимира, сина свого і дочку, багато читає, мудріє з літами.

Характеризація Галі як мрійниці й молодої ще жінки з неприспаними пристрастями відбувається за нормальними правилами творення психологічної вірогідності. «Часом на Галю находило: хотілось убраться у найкращу одягу, взяти сина за руку й податися в кіно чи просто пройтися по вулицях; накидала гачок на двері й годину крутилася біля дзеркала, видивляючись на себе. Розбирала сукні, хай і довоєнні, одягала кожну й припасовувала. Хотілося муркотіти й крутитися, хотілося, щоб синьо світилося від доброї погоди вікно й щоб падло в її кімнату сонце».

Галина баба — третій головний персонаж роману, вона належить до твердих жінок, житейськи мудра. Стара воює за лад і спокій в домі, прагне утримати Галю й захистити її.

В Оксані, її правнучці, творче начало начебто відсутнє. «Алло, Оксано, — спитав якось у сестри хлопець, — скажи, ти прочитала книжки з нашої бібліотеки?» — «Я? — повернулася Оксана. — До вашого відома я взагалі не читаю книжок! А що ж ти читаєш? — Я?.. Я не читаю, — сказала вона, гордо зносячи підборіддя, — я живу!».

Проект 10. «Стильова своєрідність роману»

Часова структура I частини

Тут переплітаються три оповідання: про Галя та інших жителів дому; про Миколу й Олександру Ващуків, батьків Неоніли; і про Івана Шевчука та його жінку Марію.

Кожній розповіді характеристичний рух уперед і назад у хронології, що дезорієнтує читача. Всезнаючий оповідач залюбки подає інформацію про часове пов'язання між подіями, але таким способом тільки містифікує читача, який не знає, коли відбувається розповідне «тепер»: «Вийшли з того дому, якому судилося через десять років загинути разом з його веселою господинею. Через п'ятнадцять років він знову зустрінеться з Олександром Панасівною...». Правда, взявши під увагу всі такі часові натяки, можна дуже накладно визначити час кожної події. За враженням часової непроглядності криється строга хронологічна послідовність, однак, роман навмисне приховує календарні конкретності від читача. Події в житті дому на горі позбавлені дат, а через це — виразного пов'язання з загальною «публічною» історією. Таким чином, Друга світова війна опиняється майже на маргінесі розповіді, а революційні події 1917–1921 рр. навіть не згадують.

Поетичність прози

Поетичність *Дому на горі* проявляється в тому, що читач, читаючи слова й речення, свідомий їхнього навантаження значеннями й асоціаціями. Витворюється враження, що кожна річ чи явище є не тільки собою, а також символом; що кожний образ має своє місце в обдуманій загальній системі.

Так, наприклад, прочитавши про те, як Володимир «сидів непорушно на камені, невідривно дивлячись на той бік річки, де жовтіло перше осіннє листя, і йому здавалося, що, коли сидітиме так ще з кілька годин, перетвориться на ящірку», читач опиняється перед питаннями інтерпретації: який існує символічний зв'язок між каменем та осіннім листям? Чому Володимирові тут здається відповідним перетворення якраз у ящірку?

Урочистість стилю

Речення синтаксично прості. Переважає складносурядність. Мова твору уникає порівнянь і метафор. Усі стилістичні сигнали переконують читача, що тут розповідається про важливе, небуденне; йде мова не так про одноразові події чи про індивідуальних людей, як про великі й значущі узагальнення.

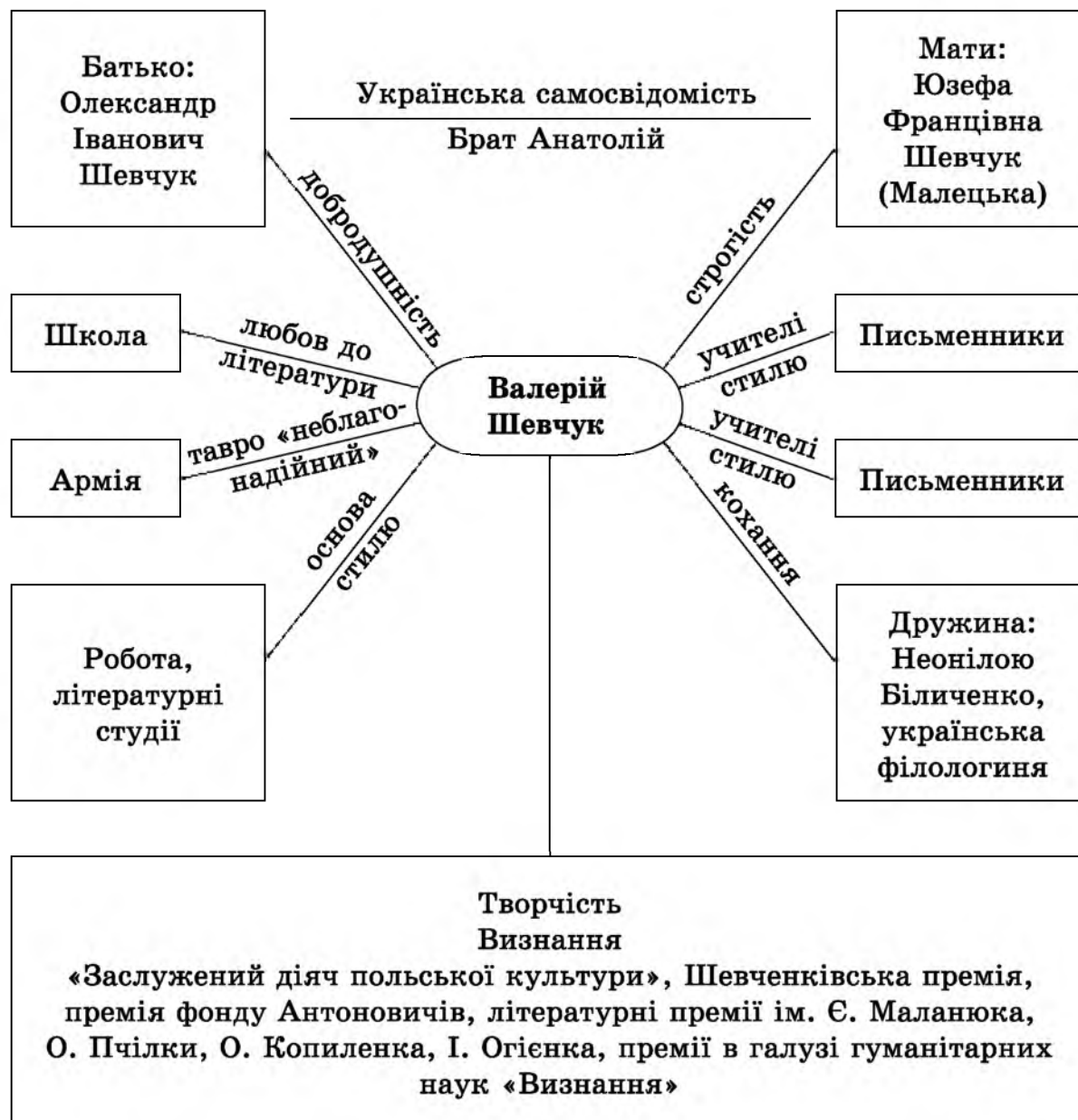
Тип розповіді в першій частині в певних аспектах архаїчний, подібний до гомерівського епосу (напочатку сказано, що трапиться, й уся розповідь — це не відкриття нового, а підтвердження відомого, ритуального переказання міфічного). Так і в першій частині *Дому*: у бабиному міфі сказано все суттєве, а решта розповіді тільки домальовує задалегідь відому схему, показує в деталях правдивість і достовірність міфу. Друга час-

тина роману своєю розповідною структурою багато більш модерна. Дванадцять «оповідань» другої частини є в дійсності новелами, розповіді лінійної побудови, які викликають зацікавлення незвичайністю сюжету, драматичністю й несподіваністю сюжетних поворотів і розв'язок.

Новели другої частини роману виявляють чималу тонкість у керуванні напругою, у творенні нових і перетворенні старих сюжетів, у викликанні атмосфери невпевненості й жаху, у вимисленні розповідних несподіванок. Новели полонять фабулою.

Проект 11. «Створення опорної схеми конспекту за темою “Життя й творчість Валерія Шевчука”»

Опорна схема-конспект

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПРОЗА

С. М. Головатюк

Урок № 62 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ. ПАВЛО ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ

Мета: дослідити розвиток жанру історичної романістики в складних історичних умовах; зробити огляд найвідоміших взірців української історичної прози; опрацювати біографію П. Загребельного, дати загальну характеристику його історичної прози; розвивати усне мовлення учнів, уміння працювати з додатковою інформацією; виховувати любов до художньої літератури, інтерес до національної романістики.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: виставка книжок історичної романістики, портретів П. Загребельного, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, І. Білика, епіграф.

...Історичний роман, а тим паче для української літератури, — це особливий жанр, який формував національну свідомість, зберігав і утверджував історичну пам'ять, завжди відгукувався на найгостріші проблеми сучасності.

Роман Іваничук

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

Бесіда з учнями

- Як період «відлиги» відбився на розвитку української літератури?
- Що нового внесли в літературу поети-шістдесятники?
- Охарактеризуйте стильові ознаки української прози 50–80-х рр. ХХ ст.
- Назвіть українських прозаїків II половини ХХ ст.

II. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Сьогодні наше суспільство переживає складний процес націотворення та державної трансформації, важливу роль у якому відіграє історія. Саме вона, як наука про минуле, несе знання про розвиток соціального життя народу країни. Поширенню та розумінню минулого засобами слова допомагає художня історична проза. Звертання до подій минулого сприяє розумінню історії як діалектичного процесу, усвідомленню залежності долі людини від суспільних обставин, формуванню історичного мислення, яке й робить можливим розуміння особистістю своєї ролі в суспільстві, шляхів самореалізації та самовираження.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

Українська історична проза має свою давню традицію. Інтерес до минулого, осмислення подій з відстані часу завжди приваблювали не тільки науковців, але й майстрів художнього слова. Письменники постійно зверталися до важливих, зламних періодів в історії України, створюючи силою свого таланту й творчої уяви яскраві образи минулих часів.

Серед тих, хто працював у жанрі історичної художньої прози, помітне місце посідають П. Куліш, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, А. Чайковський, А. Кащенко, З. Тулуб, Б. Лепкий, Ю. Косач тощо. Цей список продовжують письменники другої половини ХХ — початку ХХІ століть: І. Білик, М. Вінграновський, Л. Костенко, П. Загребельний, Р. Іваничук, В. Малик, Д. Міщенко, Ю. Мушкетик...

В українській літературі романне осягнення історичного минулого відбувалося всупереч державній політиці. Політичним репресіям були піддані за радянської влади З. Тулуб, В. Гжицький, Г. Хоткевич. У радянський період були заборонені історичні романи «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Молодість Мазепи», «Руїна» М. Старицького, «Людолови» Зінаїди Тулуб, «Мальви» Р. Іваничука, «Меч Арея» І. Білика.

Творці історичного роману в літературі українського зарубіжжя Ю. Косач, М. Лазорський, Л. Полтава, С. Фостун писали про ті сторінки вітчизняної історії, на які було накладено табу радянською ідеологічною системою.

З 1919 р. й аж до 90-х рр. ХХ ст. існувала ціла низка обмежень і заборон, які стосувалися тематики українського історичного роману. Унаслідок цього, за спостереженням Ю. Мушкетика,

наша «історична романістика розвивалася однобоко, переважно в рамках подій Київської Русі...». Але й при відтворенні цих подій передбачалося певне (канонізоване радянською ідеологією) їхнє потрактування. За таких обставин не випадково поза увагою українських романістів залишилися й трагічні події Руїни, і події епохи Івана Мазепи, і все, що пов'язане з нетривалим гетьмануванням Павла Полуботка... Та й така, здавалося б, безневинна тема, як тема Хмельниччини, ще чекає на всебічне, не позначене політичною кон'юктурою, романне осмислення.

Розквіт української історичної прози періоду 70-х — початку 80-х рр. ХХ ст. був зумовлений необхідністю через уроки історії висвітлити день нинішній. Тому до історичних творів пильно придивлялася критика, зокрема офіційна, вишукуючи там якоїсь «крамоли».

Історична белетристика й сьогодні залишається найпопулярнішою серед творів, що висвітлюють минуле українського народу й держави.

Зінаїда Павлівна Тулуб народилася 28 листопада 1890 р. в Києві в сім'ї юриста й відомого на той час російського поета Павла Тулуба.

У 1919–1921 рр. очолювала лекторську секцію в одній із частин Червоної Армії. З 1921 р. працювала в різних радянських установах: завідувала літчастиною в Київському кінофотокомітеті, служила у відділі місцевого бюджету. З 1926 р. — на творчій роботі.

Заарештували Зінаїду Тулуб 4 липня 1937 р. В обвинуваченні, яке склав співробітник ІV відділу УДБ НКВС УРСР лейтенант Держбезпеки Хват, зазначалося, що вона «є активною учасницею контрреволюційної організації «Виборчий центр», котра здійснює підривну роботу перед наступними виборами до Рад».

5 вересня того ж року Військова колегія Верховного Суду СРСР засудила письменницю до тюремного ув'язнення строком на 10 років (із поразкою в політичних правах — на 5 років) і конфіскацією всього приналежного їй майна.

Ув'язнення Зінаїда Тулуб відбувала в ярославській тюрмі, а з літа 1939 р. — на Колимі, де й була звільнена 4 липня 1947 р. у зв'язку з відбуттям строку. Невдовзі через інвалідність вислали в Джамбульський район Алма-Атинської області, де працювала шкільним бібліотекарем. 16 травня 1950 р. їй був оголошений новий вирок Особливої наради при міністрі Державної безпеки СРСР: «...за приналежність до антирадянської есеро-меншовицької організації зіслати на поселення в Кокчетавську область

Казахської РСР». Отже, друга тяжка покара за старим обвинуваченням.

Лише 23 червня 1956 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР ухвалила: «Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР від 5 вересня 1937 року і постанову Особливої наради при МДБ СРСР від 10 лютого 1950 року щодо Тулуб Зінаїди Павлівни скасувати за нововиявленими обставинами і справу про неї припинити за відсутністю складу злочину...».

Активну участь у громадській реабілітації письменниці взяли побратими по перу Максим Рильський, Леонід Смілянський, Іван Кологойда.

У 1947–1955 рр. була на засланні в Північному Казахстані. По реабілітації повернулася до Києва.

Померла 26 вересня 1964 р. в Ірпінському будинку творчості. Похована в Києві.

Літературну діяльність З. Тулуб розпочала російською мовою: перша її повість «На перепутьє» була надрукована в журналі «Вестник Европы» (1916).

За радянського часу перейшла на українську мову.

Найвизначніший твір Тулуб — історичний роман-дилогія «Людолови» (1934–1937, у переробленому вигляді перевиданий 1958), у якому на багатому історичному матеріалі відтворено життя українського народу початку XVII ст. за гетьмана Петра Сагайдачного. Крім того, роман із життя Тараса Шевченка на засланні — «В степу безкраїм за Уралом» (1964), п'єси, сценарії тощо. Перекладала російською мовою твори українських та французьких письменників.

Роман Іваничук народився 27 травня 1929 р. на Івано-Франківщині. У Коломиї закінчив середню школу й працював учителем початкової школи. Закінчив філологічний факультет Львівського державного університету, викладав мову й літературу, працював також у редакції журналу «Жовтень». Уперше почав друкувати свої твори 1954 р., а перша збірка оповідань вийшла друком 1958 р. під назвою «Прут несе кригу». У 1960 р. прийнятий у члени Спілки письменників України. Двічі був нагороджений Державною премією ім. Т. Г. Шевченка за твори «Вода з каменю» й «Четвертий вимір».

Твори Іваничука — це мандрівка в далекі й близькі століття нашої Батьківщини. На тих шляхах читач зустрічає знаних, славних осіб, які вічно житимуть у людській пам'яті. Історичній прозі письменника притаманні гостросюжетність, оригінальність стильових прийомів, поєднання елементів художньої фантастики,

коріння якої — у фольклорних джерелах, з правдою факту, науковою достовірністю. Свої твори автор пише на основі документального матеріалу, який він збирав не тільки в Україні, але й в інших країнах, де присудом російського «правосудця» змушені жити засланці, герої його творів, наприклад, Петро Калнишевський («Журавлиний крик»), Микола Гулак-Артемівський, приятель Шевченка («Четвертий вимір»). Твори Романа Іванчука цікаві не тільки тематикою, але й стилем, бо автор завжди у творчому пошуку нових засобів вислову й творить «четвертий вимір».

Перший історичний роман «Яничари» («Мальви») присвячений одній із найскладніших, але найбагатіших тем, які звучать актуально й сьогодні — тема патріотизму та збереження людської гідності. Лише така людина повноцінна, лише вона може мати сьогодні статус справжнього громадянина й брати на себе відповідальність за те, що відбувається і в його власній душі, і в його власному домі, і в державі, і в усьому світі.

Іван Білик — український письменник, історичний романіст, перекладач болгарської літератури, лауреат Шевченківської премії 1991 р.

1950-ті рр. — вчителював у сільській школі, безуспішно намагався поступити на архітектурний та історичний факультети, до театрального інституту.

1961 р. — закінчив факультет журналістики Київського університету. Працював у редакціях газет. Друкується з 1956 р. Член Спілки письменників України з 1967 р.

Автор найсенсаційніших українських історичних романів радянських часів — «Меч Арея» (1972) й «Похорон богів» (1986).

Відразу після видання обидві книги стали бестселерами. Утім, «Меч Арея» 1972 р. заборонили та вилучили з бібліотек, а нерозпродані примірники з книгарень (однак устигли знищити 5 тисяч примірників із 65 тисяч накладу). Письменника примусили звільнитися з роботи в редакції «Літературна Україна» (3,5 роки був безробітним, лише 1976 р. вдалося влаштуватися в редакцію часопису «Всесвіт» на посаду «секретар-друкарка»), позбавили права друкуватися, піддали цькуванню в пресі.

Після того книжка в СРСР поширювалася «з рук у руки», але була перевидана за кордоном — у Канаді, Америці, Великобританії та інших країнах. На теперішній час витримала 15 перевидань (в т. ч. 9 — за кордоном).

Відомий також як перекладач творів сучасних болгарських письменників. Лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка,

Всеукраїнської літературної премії за найкращий роман року (за роман «Не дратуйте грифонів», 1993).

Юрій Мушкетик народився 21 березня 1929 р. в с. Вертіївці на Чернігівщині.

1953 р. закінчив Київський університет, потім навчався в аспірантурі при кафедрі української літератури. У 1954 р. у видавництві «Радянський письменник» з'являється його перший твір — повість «Семен Палій», а згодом — історичний роман «Гайдамаки» (1957).

Починаючи з 1956 р., Ю. Мушкетик упродовж двох десятиріч років працював у редакції журналу «Дніпро» відповідальним секретарем, а згодом і головним редактором.

У трактуванні історичних подій письменник був змушений дотримуватися офіційної точки зору. 1957 р. вийшов роман «Гайдамаки», який відзначається широким епічним розмахом у відтворенні історичної доби.

Початок 60-х рр. ХХ ст. був для Мушкетика дуже плідним. Письменник змінив тематику творчості, перейшовши до зображення образу сучасника, і захопився дослідженням внутрішнього світу людини. Заслугує на увагу роман «Яса», який є великим епічним полотном, де чітко простежується вболівання письменника за долю рідної землі.

Перу Юрія Мушкетика належить низка творів, які відбивають історичний розвиток держави й роль особистості в ньому. Автор створює глибокі образи, шукає нові форми й засоби вираження важливих проблем сучасності, зробивши основним об'єктом дослідження людину. Письменник прагне відбити різні періоди життя суспільства, розглядає різноманітні життєві ситуації, показує різні соціальні верстви населення. Він пильно спостерігає за дійсністю, тому герої його творів такі реальні, а проблеми, яких він торкається, такі актуальні.

Письменник живе й працює в Києві.

2. Повідомлення учня про життя й творчість П. Загребельного

Павло Архипович Загребельний народився 25 серпня 1924 р. в с. Солошине на Полтавщині. 1941 р. закінчено десятирічку; учорашній випускник, ще не маючи повних сімнадцяти років, пішов добровольцем до армії. Був курсантом 2-го Київського артучилища, брав участь в обороні Києва, у серпні 1941 р. мав поранення. Після госпіталю знову військово-училище, знову фронт, тяжке поранення в серпні 1942 р., після якого — полон, і до лютого 1945 р. — фашистські концтабори смерті.

У 1945 р. працює в радянській військовій місії в Західній Німеччині. З 1946 р. — навчається на філологічному факультеті Дніпропетровського університету. По його закінченні (1951) — майже півтора десятиліття журналістської роботи (в обласній дніпропетровській газеті, у журналі «Вітчизна» в Києві), поєднуваної з письменницькою працею. У другій половині 50-х рр. ХХ ст. П. Загребельним видані збірки оповідань «Учитель» (1957), «Новели морського узбережжя» (1958), повісті «Марево», «Там, де співають жайворонки» (1956), «Долина довгих снів» (1957). Серйозною заявкою на письменницьку зрілість стала «Дума про невмирущого» (1957), присвячена воїнському та людському подвигу молодого радянського солдата, який загинув у фашистському концтаборі. У 1961–1963 рр. П. Загребельний працює головним редактором «Літературної газети» (пізніше — «Літературна Україна»), приблизно в той же час з'явилися три перші романи письменника: «Європа 45» (1959), «Європа. Захід» (1960), «Спека» (1960). Протягом 60–70-х рр. письменник створив більшу частину своїх романів, зокрема й найвагоміші з них: «День для прийдешнього» (1964); «Шепіт» (1966); «Добрий диявол» (1967); «Диво» (1968); трилогію «З погляду вічності» (1970); «Розгін» (Державна премія СРСР, 1980); романну будову з чотирьох книг «Айгюль», «В напрямі протоки», «Ой крикнули сірі гуси», «Персонасфера»; «Левине серце», (продовженням «Левиного серця» став роман «Вигнання з раю» (1985)); «Переходимо до любові» (1971); «Намилена трава» (1974); «Євпраксія» (1975); «Південний комфорт» («Вітчизна», 1984). Виступив П. Загребельний і з кількома п'єсами, створеними на основі романів — «Хто за? Хто проти?» («День для прийдешнього»), «І земля скакала мені навстріч» («З погляду вічності»); активно виступав з критичними й літературознавчими статтями в пресі, а також з доповідями, промовами й інтерв'ю. Ці виступи зібрані в книзі статей, есе й портретів «Неложними устами» (1981). До неї ввійшла повість-дослідження «Кларнети ніжності», присвячена П. Г. Тичині. За його сценаріями на Київській кіностудії ім. О. П. Довженка знято художні фільми: «Ракети не повинні злетіти» (1965), «Перевірено — мін немає» (1966), «Лаври» (1974), «Ярослав Мудрий» (1982).

Павло Загребельний понад сорок років працював в українській прозі. За цей час вийшло близько двадцяти його романів. Один із них — «Розгін» відзначено Державною премією СРСР, два — «Первоміст» і «Смерть у Києві» — Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Твори високо оцінюються критикою, мають широке читацьке визнання, він один із найпопулярніших

сьогодні українських письменників. Друковані масовими тиражами, його книги швидко розходяться; вони постійно виходять у перекладах іншими мовами; зростає й кількість видань творів письменника за рубежом.

У 1979–1986 рр. Павло Архипович керував Спілкою письменників України. Решту життя присвятив роботі на ниві красного письменства.

Огляд історичної прози П. Загребельного

Павло Загребельний — один із найчитабельніших авторів. Звертається митець до різних жанрів: новели, оповідання, повісті. Але найбільша його любов — роман.

Романний світ митця — це понад двадцять книг різної тематики. Групує ці тексти, дослідники виділяють кілька тематичних циклів. Військово-патріотичний: «Європа 45», «Європа. Захід», «Шепіт», «Добрий диявол». Цикл творів про сучасність: «Спека», «День для прийдешнього», трилогія «З погляду вічності», «Левине серце», «Розгін», «Південний комфорт», «Гола душа», «Юлія».

Їх активно читали, бурхливо обговорювали, але найбільший резонанс мали твори історичної тематики. У романах «Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан», «Диво» оживають голоси історії та складні постаті минулого, вражають своєю неповторністю різні епохи.

Щоб збагнути мотиви, які керували митцем під час задуму його творів, треба звернутися до самого майстра за відповіддю: «Мені докоряли, що я принижував Богдана Хмельницького. Я дотримуюсь зовсім іншої думки. Ті герої, які перебували тільки на вершинах, які ступали тільки по горах — це майже не люди. Чому? Бо до Бога вони не дійшли, а до людей не спустилися — це якісь холодні фантоми. Тому, коли я писав і про київських князів, і про нашу величну Роксолану, я керувався тільки цим. Я чув ці голоси людей з далеких століть, вони «наговорювали» мені те, що з ними відбувалося. Для мене головне — реставрувати психологію, душу цих історичних героїв. Історик цього не може. Про що думав Ярослав Мудрий? Що відчував Володимир, коли приймав Християнство? Письменник це може домислити. Я вибирав великі душі, які сяють нам крізь тисячоліття. Це, в першу чергу, Ярослав Мудрий, його внучка Євпраксія, Богдан. Коли я писав Євпраксію, хотів дізнатися, якою була жінка XI століття. Далі — через 500 років — Роксолана. Третьою частиною триптиха був роман про жінку, нашу сучасницю «Юлія, або Запрошення до самовбивства».

Вірю саме в літературу. Тільки вона, мені здається, виконує свою роль — дає людям надію. Одне з великих джерел цієї надії — наша історія. Я починав писати романи про Київську Русь тоді, коли їх ніхто не писав. А життя наше було таке — безвірницьке, атеїстичне, страшне і дуже тяжке. У мене був релігійний рід — ніколи не сідали за стіл, не помолившись. У нас була Біблія, і коли мені виповнилося 10 років, почав читати її. Письменники не читали Святого Письма, то й були легкі, як пір'їни... Я народився і виріс на Дніпрі... І це перейшло в мою душу. Там, де Дніпра нема — ніби й не Україна. Це наша головна ріка, ріка мого народу. І це ріка Шевченка, і Дніпро — це Україна».

Одним із значних здобутків української прози став роман «Диво» (1968), у якому органічно поєднується далеке минуле та сучасність. У центрі роману — Софія Київська, яка є незнищеним символом української державності та духовності. Пізніше було створено цілий цикл романів про історичне минуле нашої Батьківщини: «Первоміст» (1972), «Смерть у Києві» (1973), «Євпраксія» (1975). У романі письменник відтворює історичні події останнього десятиріччя XI ст. На тлі цих подій і розкривається трагічна доля онуки Ярослава Мудрого княжни Євпраксії — дружини німецького імператора Генріха IV. Дружину всемогутнього імператора вразили дикі оргії, дрімуча забобонність при імператорському дворі. Коли Євпраксії не вдалося вмовити імператора жорсткосердця, вона бунтує. Мужня жінка втікає з-під охорони, виступає в соборі, викриваючи Генріха перед усім католицьким світом. Так Європа вкотре познайомилася з жінкою-політиком, з жінкою-борцем. І ця жінка була руська! Письменник занурюється в складний внутрішній світ героїні, намагаючись найпереконливіше передати його й водночас вимальовує її психологічний портрет на широкому історичному тлі.

Подіям української історії XVI ст. присвячено роман «Роксолана» (1980). Письменник зробив спробу проникнути в складний внутрішній світ своєї героїні — Роксолани — Анастасії Лісовської, доньки українського священика з Рогатина, яка, потрапивши до гарему турецького султана Сулеймана, незабаром стала його улюбленою дружиною.

Розкрити «таємниці» характеру Б. Хмельницького, показати його як людину та як визначного державотворця — таке завдання поставив перед собою П. Загребельний у романі «Я, Богдан» (1983). Він показує діяльність гетьмана на тлі складної політичної ситуації середини XVII ст., зупиняючись також і на подробицях його особистого життя. Панорамність, історіософські роздуми

про долю України — такі риси найновішого роману письменника «Тисячолітній Миколай» (1994). У романах зустрічаємо вступні слова чи передмову, післяслово — це свого роду невеликі літературознавчі, а то й історіографічні етюди.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

- У яких умовах розвивався жанр історичної прози?
- Чому твори деяких українських романістів були заборонені?
- Назвіть найвідоміших представників історичної романістики і їхні твори.
- З якими творами ви б хотіли ознайомитися детальніше?
- Про які історичні постаті писав П. Загребельний?

V. Висновки

Прокоментуйте епіграф до уроку.

Письменники історичної прози торували важким шляхом до свого читача. Але та мета, яку вони ставили перед собою, того варта: виховати свідомого громадянина, славного нащадка київських князів, гетьманів козацької України. Лише осягнення величі моральних, державотворницьких засад, нащадками яких є ми сьогодні, спроможне виховати національний дух, усвідомлення своєї причетності до того, що відбувається навколо.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Опрацювати конспект, читати роман «Диво».

С. М. Головатюк

Урок № 63–64**П. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ. «ДИВО».****ІСТОРИЧНА ОСНОВА Й ХУДОЖНІЙ ВИМИСЕЛ У ТВОРІ.****АНАЛІЗ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ.****НАСКРІЗНІ ПРОБЛЕМИ РОМАНУ**

Мета: опрацювати зміст роману, охарактеризувати особливості його композиції, відділити історичну достовірність і художній домисел; розвивати вміння аналізу образів-персонажів, розшифровувати їхній ідейний зміст, формувати навички обґрунтовувати власну думку прикладами з художнього тексту; виховувати інтерес до національної історичної романістики.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: текст роману, фото Софії Київської в Києві, портрет Ярослава Мудрого.

Історія в деякому розумінні є священна книга народів: головна, необхідна; свічадо їхнього буття і діяльності; скрижаль одкровенень і правил; заповіт предків нащадкам; доповнення, пояснення нинішнього і взірець майбутнього.

М. Карамзін

ПЕРЕБІГ УРОКУ**І. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок****Літературний диктант**

1. Хто з письменників працював у жанрі історичної художньої прози?
2. Якого українського письменника було репресовано за радянських часів? (З. Тулуб).
3. У радянський період були заборонені історичні романи... («Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Молодість Мазепи», «Руїна» М. Старицького, «Людолови» Зінаїди Тулуб, «Мальви» Р. Іваничука, «Меч Арея» І. Білика)
4. Кому належить думка: «історична романістика розвивалася однобоко, переважно в рамках подій Київської Русі...»? (Ю. Мушкетіку)

5. Інша назва першого історичного роману Р. Іваничука «Яничари»... («Мальви»)
6. Автор найсенсаційніших українських історичних романів радянських часів «Меч Арея» й «Похорон богів» — це... (І. Білик)
7. Перший історичний роман Ю. Мушкетика... («Гайдамаки»)
8. За сценаріями якого письменника знято художній фільм «Ярослав Мудрий» (1982)? (П. Загребельного)
9. У якому романі П. Загребельного розкривається трагічна доля онуки Ярослава Мудрого, дружини німецького імператора Генріха IV? («Євпраксія»)
10. Настя Лісовська — головна героїня роману... («Роксолана»)
11. У якому романі П. Загребельний змальовує Б. Хмельницького як людину і як визначного державотворця? («Я, Богдан»)
12. Історіософські роздуми про долю України — такі риси найновішого роману П. Загребельного... («Тисячолітній Миколай»)

II. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

У невеликих за обсягом працях про свої історичні романи П. Загребельний назвав понад п'ятдесят імен і книг: «Анабасис» Ксенофонта, вітчизняні літописи, «Історія монголів» Карпіні, «Трактат про дві Сарматії» Матвія Міховського, «Руська Правда» Ярослава Мудрого, «Константинополь» Джелала Ессада... Це лише дециця з великої унікальної бібліотеки, зібраної автором для «втішання історією». Так, саме для «втішання», що й засвідчує спеціальний трактат, написаний П. Загребельним до «Роксолани».

Як же розуміти це незвичне заняття — «втішатись історією»? Думаю, що відповідь знайдемо не лише в аналогії до назви книги мудреця Боеція «Втішання філософією», а передусім — у літописі Нестора, де розповідається про Ярослава Мудрого, котрий вважав, що книги — мов ріки, які напоюють собою увесь світ, і якщо старанно пошукати в них мудрості, то знайдеш велику втіху й користь для своєї душі. Адже в мудрості не тільки печаль, як то в давнину гадалося, а й радість пізнання й творення світу на краще. Спостереження це таке істинне, що занесене було в «Повість временних літ» поряд з найважливішими подіями історії й до сьогодні не втратило значення та сили одкровення. З нього беруть витoki сучасні думки й уявлення про підґрунтя й корені, без яких людина не рухається вперед. «Твое походження,

твоя історія, — читаємо в П. Загребельного, — історія твого народу ніби підпирає тебе, намножує твої сили, ти набуваєш багатомірності, тобі здається, ніби життя твоє не обмежується скромними вимірами, які дозволяють закони природи, адже ти заволодів ще й законами історії, і ось уже тобі тисяча й десять тисяч років, а попереду — незміримість і необмеженість!».

Джерела цього душевного збагачення — не тільки в історичних студіях, а й у художніх творах, які, на відміну від спеціальних наукових трактатів, адресуються широкому загалу читачів.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

«Диво» П. Загребельного видане в 1968 р. Цей роман є першою частиною епічного триптиху про Київську Русь, до якого входять «Первоміст» (1969) і «Смерть у Києві» (1972). Ці твори не є трилогією в традиційному розумінні слова, бо немає тут спільних героїв і фабула аж ніяк не поєднана в часі, у місці дії, у головних обставинах і характерах. Це — триптих. Таке композиційно-жанрове визначення дав сам автор у роздумі «Клопоти з «Первомостом», де, власне, сказано й про те, що кожна з названих книг має свою провідну ідею, хоч усі вони в ряді пунктів схрещуються.

Дія в «Диві» відбувається з 992 по 1037 рр., а також у 1941–1942 і 1965–1966 рр. Це розповідь про мистецький витвір нашої давнини — Софію Київську — і про долю його та місце в нашій духовній історії. Роман «Смерть у Києві» зображує боротьбу Юрія Долгорукого та людей з народу за об'єднання всіх руських земель в єдину державу. У часі тут зосереджено увагу на 1147–1157 рр.

У «Первомості», де досліджується доля найбільшої народної споруди й життя мостищан, охоплено буття феодального суспільства від битви на Калці (1223) до нападу орд Батия на Київ (1240). На цій міцній фактурі виросла грандіозна панорама Давньої Русі протягом трьох століть. Розвиваючи традиції своїх попередників, а часом і творчо полемізуючи з ними в трактуванні характерів історичних осіб, переосмислюючи літописи, хроніки, праці вітчизняних і зарубіжних авторів, П. Загребельний здійснив справжнє художнє відкриття епохи на ґрунті історичних і психологічних гіпотез. У циклі романів про Київську Русь йому, як нікому раніше, удалося розкрити суперечності давньої доби й разом з тим глибинно осягнути найрізноманітніші характери, відтворити психологію найголовніших соціальних типів — від смерда до князя, з їхнім індивідуальним світосприйманням і поведінкою. У триптиху про події з трьохсотлітньої історії Київської

Русі (X–XIII ст.) особливе місце належить «Диву», якому судилося дивувати не одне покоління читачів. Ніякий переказ, навіть авторський, не може передати всього багатства ідей і характерів, котрі є в ньому. Бо воно — у нерозривній цілісності образів: від назви до ладу мовлення. У ньому, як це не дивно, знайдемо початки наступних історичних романів митця.

2. Робота над композицією твору

- У яких площинах розгортається сюжет роману? (*Події першої сюжетної площини відбуваються в часовому проміжку від літа 992 р. до осені 1037 р. XI ст., другої — від осені 1941 р. до весни 1942 р. XX ст., третьої — з весни 1965 р. до літа 1966 р. XX ст.*)
- Які епізоди з життя Сивоока змальовані в першій сюжетній площині? (*Події сорокарічних поневірянь героя: Сивоок розпочинає свою подорож із пуці (життя у діда Родима й у Ситника), потім прямує до Києва, Радогості, потрапляє в Болгарське царство, у Константинополь, на острів Пелагос, після чого знову опиняється в Київській Русі, а саме в Києві. Тут сюжетна лінія Сивоока переплітається з лінією Ярослава*)
- З якими героями пов'язана друга сюжетна площина? (*Події другої часової площини розгортаються в Києві. У цій площині лише одна сюжетна лінія: Гордія Отави — професора Шнурре*)
- Як подається у творі третя сюжетна лінія? (*Дія третьої сюжетної площини розпочинається в надмор'ї, розгортається в Києві через зображення подорожей Бориса Отави до Західної Німеччини, Москви, а завершується в Києві*)
- Який образ пов'язує всі сюжетні площини? (*На тлі Софіївського собору розгортаються події всіх сюжетних ліній*)
- Визначте роль заспіву та епіграфів до частин роману. (*Заспів до «Дива» та епіграфи до кожної з його частин глибоко занурені в зміст, вони «промовляють» щось важливе, кидаючи додаткове світло на задум і тему*)
- Який конфлікт покладено в основу сюжетних ліній? (*Основу сюжетів становить конфлікт влади й мистецтва, свободи людини та її обов'язку*)
- Як у творі переплітається історична правда й художній вимисел? (*Вимисел, фантазія Павла Загребельного в «Диві» органічно переплітаються з реальним історичним тлом тогочасного життя Києва, Новгороду, язичницької пуці, доповнюючи та поглиблюючи сприймання зображуваного*)

- Визначте ідейний зміст образу Софії Київської у творі. (*Собор зв'язує покоління, говорить з нами про минуле, про культуру нашого народу, утілює невмирущість духу українського нації*)

Матеріал для вчителя

Композиція «Дива» нагадує архітектуру собору, образно відтворену в романі: незвичайність планів, переходів, добудов, але у свавільній асиметричності криється доцільність і гармонія. Усе — наче пісня рідної землі.

Заспів до «Дива» та епіграфи до кожної з його частин глибоко занурені в зміст, вони «промовляють» щось важливе, кидаючи додаткове світло на задум і тему. До розділів про XI ст. взято вислови з літопису Нестора — і це доречно. У самій назві, наприклад, «Рік 1014. Літо. Болгарське царство», є лише літописна констатація. А в епіграфі — вираження гніву, скорботи й непримирності людського сумління до візантійського тирана, прозваного Болгаробойцею за осліплення чотирнадцяти тисяч полонених: «Толи не будет межю нами мира, оли камень начнет плавати, а хмель».

Софія Київська — один з головних героїв роману. Цей мистецький витвір змальовано як незвичайне диво, що «ніколи не кінчається й не переводиться». І читачі роману стають свідками творення цього дива, знайомлячись з будівничим Софії Київської — Сивооком. Талановитий древлянин багато блукав по Русі, був ченцем у болгарському монастирі, згодом потрапив до Візантії й працював у константинопольського майстра як будівник й оздоблювач храмів. Згодом, дозрілий у своєму таланті й розумінні життя, повернувся до Києва, у рідну землю. Повернувся, щоб створити Софію, собор, у якому використав традиції предків та досвід, набутий по всіх світах. Він — чудовий талант, майстер у мистецькому подвигу, котрому віддав себе до останку.

П. Загребельний у своєму романі зумів показати історію України, об'єднавши три її шари: давнину, Другу світову війну й сьогодення. А головний об'єднуючий центр — це образ Софії Київської, незвичайного дива з див «во всем полунощи земном». У розділах роману, де розповідається про окупований фашистами Київ, а також про мирне життя героїв у шістдесяті роки, усі персонажі пов'язані з собором. У роки Великої Вітчизняної війни есеївець Шнурре за наказом фюрера хоче вирізати найкращі фрески для музею в гітлерівському Лінці. Учений-історик Гордій Отава перешкоджає йому ціною власного життя. Син Гордія, також історик,

настільки закоханий у собор, що не може відмовитися від цього дива навіть заради кохання.

Собор зв'язує покоління, говорить з нами про минуле, про культуру нашого народу. Одночасно з «Собором» Олеся Гончара роман П. Загребельного «Диво» закликає сучасників «берегти собор людських душ», будувати майбутнє свого народу, його добробут і щастя. Створений майстром образ Софії Київської проступає крізь імлу століть і втілює невмирущість духу українського народу. За довгу історію свого існування різні завойовники намагалися знищити це диво, та знову й знову поставав собор. Він «стояв уперто, несхитно, вічно, так ніби не будований був, а виріс із щедрот київської землі...».

Читаючи «Диво», ми ніби переносимося в часи тисячолітньої давності — Київську Русь. Отже, твір — про далеку історію, коли на зміну язичництву приходить інша віра — християнство. Ми стаємо свідками цього конфлікту. Автор подав ідею, яка була колись, що віками формувалася. Вимисел, фантазія Павла Загребельного в «Диві» органічно переплітаються з реальним історичним тлом тогочасного життя Києва, Новгороду, язичницької пущі, доповнюючи та поглиблюючи сприймання зображуваного. Реальною подією є й будівництво храму — Софії Київської.

Але у творі є й авторський домисел, що дозволяє йому полемізувати. Так Загребельний писав: «Письменникові іноді можливо потрапить до рук документ такої сили, що неминуче виникне бажання перенести його на сторінки роману чи повісті, побудувати цілий роман у цьому документі. Та коли не буде при цьому необхідного художнього переосмислення, коли письменник не виступить у ролі художника-творця, документ залишиться тим же, чим він був спочатку, і ніякого художнього твору ми не одержимо». Сивоок — вигаданий герой, уся його історія мандрів — свідомо введений автором пригодницький елемент: «Вся ця історія вигадана. Пустивши Сивоока в мандри, я дав читачеві поживу, розширив «географію», залучив до сюжету деякі реальні історичні події. Скажімо, осліплення тисячі болгар — це факт, записаний у хроніках» (П. Загребельний).

3. Теорія літератури

Історичний роман, побудований на історичному сюжеті, відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії.

В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт — з художнім вимислом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи.

4. Робота в групах

1 група

Схарактеризуйте образ Сивоока. Як через образ автор розкриває проблему творчого начала в людині, свободолюбства, людської гідності?

Очікувані результати

Хто звів собор — це диво з див? Не Ярослав же, як то твердить літописець. Князю належав задум, ідея, воля. А хтось же втілював задум і, вивершуючи його, збагачував рідними мотивами й барвами. Не могли це робити ортодоксальні майстри з Візантії. Мав бути серед них і митець-русич, який піднявся до розуміння поступовості розвитку мистецтва в часі, прагнув зберегти животворні народні уявлення, вітчизняну спадщину. Не в підмайстрах він ходив — таке могло вдатися лише творцю. Спираючись на логіку історичної науки, на психологічні припущення, цедра фантазія П. Загребельного породила могутній характер Сивоока — народного митця й мислителя, талановитого художника, архітектора. Це справжній творець дива: « Як же так? — думав Сивок. — Адже це існує поза всім! Ні з чого з'являється раптом цілий світ. Хіба тут досить простого проведення пензлем? Вкладати треба ціле своє суще, все своє життя, та ще й додавати дещо поза тим — ось справжнє мистецтво!». Усе життя Сивоок є рабом, бунтівником проти свого злиденного становища як соціального, так і професійного.

Понад тридцять років він ішов гірким шляхом пізнання істини й майстерності. Вони для Сивоока нерозривні, і незадовго до загибелі він відкриє для себе найголовніше: «Бо що є мистецтво? Це могутній голос народу, що лунає з уст вибраних умільців. Я — сопілка в устах мого народу, і тільки йому підвладні пісні, що пролунають, народившись у мені».

До цього відкриття митець ішов стихійно, але неухильно. Спочатку він не знав, що в ньому після смерті діда, який не прийняв хреста, оживе буйнодивний світ кольорів. Коли вперше побачив Київ, золоті хрести на церковних банях здалися йому чорними, бо перед цим він дивився на сонце. Воно, земне, символ радості, чорні хрести — смутку, жалоби за дідом-язичником. Хрести Сивоок ненавидів до загину, але як талановитий художник, що задивлявся на гру барв, не міг не захопитися красою церкви Богородиці: «була рожево-сіра, розлога й струнка, летючо-легка, мов засвічена сонцем хмара, із сизо-вишневим мороком і золотими проморгами свічок усередині».

У язичницькій Радогості, захованій «в глибини зеленого дивосвіту», його вразила летюча барвна каплиця, а її хранителька Звенислава розкрила хлопцеві душу барв, які, мов люди, залежно від випадку, бувають веселі, чисті, лагідні, довірливі, невинні, сумні, нудьгуючі, крикливі, жалібні, холодні, теплі... Ось чому пізніше, у Константинополі, уже спробувавши в Радогості та болгарському монастирі «вичаровувати з небуття новий світ», Сивоок шукав у барві не бога, а людину. У своєму зухвальстві він поділяв крамольні думки із заборонених у ті часи книг, що художник вищий за бога: після створення світу він створює новий світ!

Сивоок ніколи й нікому не корився. У поєднанні з талантом непокірність набула в ньому величі й певності. І майстру Агапіту, і князю Ярославу він гордо заявляє, що художник — не раб. Він служить не церкві, не князю, не темним, мов вода-нетеч, боярам, а людям, які своєю працею прикрашають рідну землю. Поставивши перед храмом дві вежі, щоб оздобити їх не богами та їхніми прислужниками, а звичайними людьми, Сивоок хотів кинути виклик закостенілому у своїй зневазі до всього живого християнству: «Ми є! Ми живі!».

Приставаючи до спорудження собору в Києві, Сивоок задумує щось велике й незвичайне, бо малість не може здивувати світ. У його уяві собор стояв як образ землі, який народився з давніх спогадів і нової зустрічі з Дніпром і пущами, це був «...образ пролітаючий, мов зітхання вітру в осінньому листі...». Цю летючу церкву як символ краси рідної Вітчизни, а не пристанище бога, митець вимріявав усе життя. І він, перемігши посередність Міцила й обережність Мудрого, «заганяє» всього себе в собор. В Оранті передає тихе зітхання матері й сполохані очі Ісси, її болісно-нерозмірену постать, що летить у загибель. У процесі творення він наче самознищувався — і цей стан виокремлено автором самобутньою пластикою метафор і порівнянь: «Тепер зродилося в ньому щось ніби рослинне; мов рослини — квітками і листями, він тепер жив і промовляв до людей тільки барвами, і все для нього вкладалося в мову барви, він знову почав своє вмирання у творенні, спливав крізь кінці пальців на свої мозаїки, небаченими кольорами, він хотів би упіймати в барві й показати людям усе на світі: дівочий спів, пташиний політ, блимання зірок з чистого неба і сонце, сонце». Увібрати розмаїття світу, щоб потім спливати ним у фарбах, — це і є та формула таїни художника, яку відкрив П. Загребельний у своєму Сивоокові.

Спостерігаючи за тим, як творець із сум'яття вичаровує гармонійність, Ярослав Мудрий згодом зробить відкриття: Сивоок

схожий на свою землю. Порівняння несподіване, широке, але за ним — безмежжя глибинних зв'язків: хлопчик із пущі став речником народу й рідної природи.

2 група

Розкрийте образ Ярослава Мудрого. Як через образ подається проблема влади й людини?

Очікувані результати

П. Загребельний показує Ярослава Мудрого ще з дитинства, який ріс, ніби вовчєня, був упертим, а в дорослому житті цілеспрямованим: «Так відтоді й затямив собі: треба бути впертим в усякому ділі — і в зненависті, в любові, та навіть у дріб'язку».

Особливо автор наголошує, що Ярославові нічого в житті не давалося просто. І подолання комплексу неповноцінності, і шлях до влади, і бажання бути завжди на виду — усе це мало якусь внутрішню силу. А особисте життя теж не тішило Ярослава Мудрого. Не мав князь і друзів. І все ж він знаходив утіху в тому, що робив для розквіту своєї держави: примножував її багатства, виводив Русь на рівень європейський.

Загребельний показує свого героя як звичайну людину, яка має слабкості, недоліки; часом Ярослав Мудрий був жорстоким, самовпевненим, для нього був «раніш закон, а потім благодать». Як бачимо, він не ідеальний. П. Загребельний у змалюванні Ярослава знайшов добру міру поєднання «державно-історичного» та «людського»...

Від обмеженої князівської демократичності Ярослав приходить до абсолютної самотності. Проголосивши себе кесарем, він вознісся в гордині, вважаючи, що для нього тепер всі «живі — мертві», бо вони залежать від нього, а не він од них. Ідея безмежної влади пригасила, а потім й убила в ньому все людяне: знищено беззахисного язичницького святого, переслідується позашлюбна дочка, загинув Сивоок, ім'я якого велено вилучити з літопису. Рефрен «Роби задумане», який спочатку сприймався як утвердження творчої діяльності, тепер набирає зловісного смислу, бо ідея державності перетворилася в ідею самодержавства.

І водночас П. Загребельний показує, що ніщо людське не було чужим для Ярослава: «...Жив останні місяці в душевному сум'ятті, відчував розтерзаність в серці». Бо вирішив війною йти супроти батька. Бо Забава, це його «приголомшливе чудо», відкрила йому такі джерела ніжності, краси й не скованої умовностями гідності, що хвилями затьмарювала його честолюбні заміри. Та князівство стало на заваді людяності Ярослава, який любив свою землю, особ-

ливо гостро відчуваючи пору «...занурення пущі в зимовий сон», однак не хотів і боявся бачити на ній скупчених в одне ратаїв, уважаючи, що всілякі там хлібороби, як і ковалі та кожум'яки, не здатні думати, а тим більше — творити державу. Уже будучи великим князем київським, міркував: «Простий люд байдужий до влади. Вона йому ні до чого. Він би й державної гідності та незалежності не мав, аби не князь. Тож хай буде вдячний князеві. Не князь дякуватиме комусь там за напитки та наїдки, а люди хай дякують князеві. Повчати їх про це денно і нічно». І добре розумів, що закліте коло самотності оточує правителя, «...тільки підлабузник вповзає туди на череві». Хіба не муки це людини, що створила могутню державу, разом із воями Русі розбивала її ворогів, відбудовувала городи й церкви, одкривала житниці для голодних, заохочувала до освіти, але пісень усе одно в народі про неї не складали!

Надолужуючи відсутність хвалебних пісень, задумав Ярослав спорудити собор на зразок величних храмів візантійських. Ним волів здивувати світ. І задум Сивоока припав йому до душі: у його незвичайному соборі він хотів знайти примирення нового чужого зі старим своїм, подолати роздвоєність, яка мучила його протягом багатьох років.

У дискусії зі святим язичником князь уперто відстоює нову віру, яка виводить Русь у широкий світ. Але в той же час розуміє, що заради християнства було нищено й плюндровано душі свого народу. «Може, в піснях і віруваннях давньої Русі, — міркував Ярослав при спогляданні собору й народу, що клопотався біля нього, — ховалася та чистота й міць, яка мала прийти на зміну тому світові, що на його березі конала, мов здихаюче чудо-юдо, Візантія? І, може, помилився князь Володимир, а за ним ще тяжче помилився він, Ярослав, переймаючи від Візантії те, що, видавалося, приносило їй могуття, а насправді ж обіцяло лиш загибель?». Та згодом відкидає цю думку заради, як він гадає, вищих інтересів: «Невлаштованість людська його мало обходила. Дбав і не за себе — за державу». Але Павло Загребельний не поставив тут крапки. Логіка характеру, соціальна його реальність привела автора до розуміння, що Ярослав, зрештою, повинен був перед помазанням на кесаря заперечити цю думку й визнати: «Зберігаючи державу, зберіг себе». Якщо князеві спочатку гадалося, що держава над усе, то кесареві годилося думати, як і всім монархам, що він — це держава. Досягнувши безмежної влади, Ярослав став самотнім, душа його перетворилася на пустку. Могуття влади не могло приборкати прагнення людей до волі, що й довела

втечею дочка Забави, на яку він нацькував вірних псів своєї держави. Не випадково роман завершується, як і початок розділу про Сивоока, у романтичному стилі, де фольклорно-біблійна узагальненість з повторенням приєднального «і», на противагу пишноті й подробицям опису покладання вінця на голову князеві, створює урочистий гімн безсмертю тих, хто в єдності з народом творить дива:

«І почалася погоня по всіх усядах, по всій землі.

І втікала Ярослава полями, лісами, крилася в пущах і на болотах.

І не наздогнали. Втекла. Заховалася між людьми. Народила сина від Сивоока. І син його — серед нас. Завжди з його талантом і горінням душі.

І диво це ніколи не кінчається і не переводиться».

З група

Як у трьох сюжетних лініях подається конфлікт влади й мистецтва?

Очікувані результати

Сивоок і Ярослав — це образи-антиподи, перший виступає як представник мистецтва, другий — влади. Уведення в роман образу Ярослави (позашлюбної дочки Ярослава Мудрого) загострює конфлікт мистецтва й влади та активізує протиставлення героїв, що можна простежити через зіставлення доль Ярослава й Шуйці, Сивоока і Ярослави. Для князя держава відігравала провідну роль, була найбільш значимою в його житті. І саме вона стала між Ярославом і Шуйцею. Для Сивоока не менш значимим, ніж для князя державні справи, було мистецтво. Проте, коли доля поставила вибір: собор чи кохана, — Сивоок став на захист Ярослави, переслідуваної за велінням князя, і загинув від меча своїх ворогів. Конфлікт дістає такого завершення, тому що Сивоок — митець, а мистецтво вільне. На такому тлі князь Ярослав постає невірником свого високого становища. Син Сивоока, народжений Ярославом, асоціюється з образом спадкоємця таланту Сивоока.

Продовження конфлікту мистецтва й влади, а відповідно свободи та обов'язку людини, зображено в розділах, присвячених подіям ХХ ст. Лише пам'ятки мистецтва тут потребують захисту.

У сюжетній лінії 40-х рр. ХХ ст. влада ототожнюється з фашизмом, її представники — німецький професор Шнурре і його помічник Оссендорфер. «Представник» мистецтва — учений-історик Гордій Отава, спадкоємець справи Гордія — його син Борис. Між

свободою людини та її обов'язком Гордій обирає друге, керуючись при цьому твердженням: «Якщо не зроблю я, то й ніхто не зробить», бо «Якщо вмираю, то вмирає зі мною цілий окремий світ, відновити який нікому не дано». Він зробив свій вибір на користь обов'язку: залишався захищати культурні пам'ятки в окупованому Києві, ризикував життям, незважаючи на малого сина Бориса.

У розділах, присвячених 60-м рр. ХХ ст. мистецька проблематика пов'язана з образом професора Бориса Отави. Наявний жіночий образ — московської художниці Таї Зикової. У цій сюжетній лінії автор порушує проблему обов'язку й свободи людини. Борису Отаві ще належить зробити вибір між справою життя й особистим життям. Він має змогу побачити наслідки цього вибору не лише на прикладі батька, але й своїх попередників (Сивоока і Ярослава). Героя не полишає почуття обов'язку, проте Борис отримує листа від Таї, і завдяки цьому епізоду можемо говорити про умовну розв'язку сюжетної лінії.

4 група

Розкрийте ідейний зміст образу Софії Київської як історичної пам'ятки та художнього символу.

Очікувані результати

У своєму славнозвісному творі автор робить перегуки минулого, сьогоднішнього й майбутнього. У найцікавішому «Диві» подано широку картину життя наших предків за часів Київської Русі, діяльність Ярослава Мудрого, а особливістю твору є справжнє диво — будівництво споруди — Софії Київської. «Цей собор вже з першого дня його існування, певно, мало хто вважав за житло для Бога — він сприймався як надійний притулок людського духу, тут відразу задомовився дух громадянства і мудрості тих, хто вибудовував державність Київської Русі ...Диво!».

Якщо говорити про конкретну історію Київської Софії, то сучасні вчені сходяться на тому, що її споруджували й оздоблювали грецькі майстри спільно з місцевими людьми, які, навчаючись у перших, збагачували й «ослов'янювали» їхнє мистецтво, привносили в нього виразні риси древньоруської самобутності.

Софія Київська — це й символічний образ. Так він сприймається передусім через те, що довкола нього розгортаються всі події, зображені в романі, на них постійно ніби падає тінь від Софійського собору. Софія, як художній символ і як реальна історична пам'ятка, сконцентрувала в собі весь волелюбний, сильний дух народу, його невмирущість, нескореність; стала своєрідним

самовираженням внутрішньої суті цього народу, його культури, історії, моралі, власне, утілила в собі духовність народу.

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

Творча робота проблемного характеру

Виберіть одне із запропонованих завдань:

- Поясніть вислів героїні роману Таї: «Людині мало самого тільки собору!».
- У формі розгорнутого роздуму дайте відповідь на питання: «Чому ми, нащадки Сивоока, Ярослава Мудрого, мусимо зберегти в собі та понести в майбутнє образ Софії Київської?» або «Які проблеми, порушені в романі, актуальні в наш час?».

V. Висновки

У Павла Загребельного сотні дійових осіб. Є серед них і художньо невиразні, одномірні. Та людська пам'ять вибіркова, у ній залишається тільки істинне, довершене й необхідне для пізнання й самопізнання.

Більшість людських характерів у творах нашого письменника — життєвоправдиві, повнокровні. Чим вони цікаві? Неповторністю прояву повторюваного. Вони наче жадають одного: дива. Хто шукає його й знаходить, хто втрачає його або знищує, а хто — і це найважче — творить його в муках і любові...

Прадавня семантика кореня слова «диво» — світити. У слов'янських мовах «диво» — це те, що вражає: чудо, незвичайне, краса. Герої Павла Загребельного знають, що таке диво волі, диво пізнання, диво творчості, диво кохання й взаєморозуміння, диво народження справжніх людей.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника, пояснити назву роману «Диво» або скласти сенкен до образу Диво.
2. Дібрати матеріал про сучасну українську літературу.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

В. Г. Сухенко

Урок № 65

ЛІТЕРАТУРА КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ ст. НА ШЛЯХУ ДО НОВОГО ВІДРОДЖЕННЯ. ЛІТЕРАТУРНІ УГРУПОВАННЯ

Мета: ознайомити учнів із здобутками української поезії, прози, драматургії кінця ХХ — початку ХХІ ст., історією створення й діяльністю літературних угруповань та з найвідомішими представниками сучасної літератури; розвивати пам'ять учнів, логічне мислення; формувати сучасний погляд на світ і людину в ньому.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Форма уроку: лекція-огляд

Обладнання: виставка творів сучасних українських письменників, опорна схема для роботи на уроці, епіграф.

*Українська література не призначена для читання.
Її можна цитувати, за неї можна страждати, її можна любити,
за неї боротися. Але для читання вона надто болісна,
надто консервативна, надто багатовимірна, надто елітна.*

Н. Сняданко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Покоління, яке ввійшло в літературу наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. здійснило справжню революцію в мові й тематиці, ретельно аналізуючи нову навколишню дійсність та досліджуючи експресивні можливості мови.

Характерно, що кількість творчих угруповань помітно зменшилася, що дозволяє зробити висновок про своєрідний потяг до самостійництва і в літературі. Народилося нове покоління в молодіжній творчості.

Сучасна література, як і класична, утверджує вічні цінності, правду, якою б гіркою вона не була, моральність, які б «свободи» їй не протиставляли.

Відомо, що література зосереджує свою увагу передусім на людині, її особистому, громадському житті, ставить і розв'язує кардинальні питання буття; що є добро, а що — зло? У чому сенс життя? Що робить людину щасливою?

Тож чи варто говорити про українську літературу останнього двадцятиліття як про постмодернізм? Чи є хоч якийсь зв'язок між серйозним, філософським, теоретичним постмодернізмом і сучасною українською літературою?

III. Оголошення теми й завдань уроку

Слово вчителя

Щоб запам'ятати великий обсяг інформації, її потрібно коротко занотовувати. «Хто записує, той читає двічі», — говорить прислів'я, що дійшло до нас зі Стародавнього Риму. Наукою доведено, що, записуючи думку, людина засвоює її значно краще, ніж у процесі читання.

Для фіксації матеріалу на цьому уроці, а також у подальшій роботі доцільно використовувати опорну схему.

У кінці ХХ ст. процес оновлення української літератури набув значної сили. Зміни в суспільному житті країни, зокрема розпад СРСР, відбилися й на розвитку літератури. Нове покоління письменників прагнуло подивитися на навколишню дійсність по-новому, а не під кутом зору соцреалізму. У літературі почали з'являтися нові теми, зрештою змінився й підхід до творчості.

IV. Основний виклад матеріалу

1. Сучасна українська література, її особливості

Сучасна українська література побудована на фундаменті вікових традицій і водночас це якісно новий продукт сучасного глобалізованого інформаційного світу. Основною ознакою сучасної літератури є її транснаціональний характер, що виявляється в спробі письменників-сучасників розв'язати глобальні вселюдські проблеми. Сучасні українські письменники намагаються подолати «провінційність», «окремішність» нашої літератури. Тому оцінки художніх творів українських митців слова часто неоднозначні, іноді діаметрально протилежні.

Питання для роздумів. Як ви розумієте слова сучасної письменниці Н. Сняданко: «Українська література не призначена для читання. Її можна цитувати, за неї можна страждати, її можна любити, за неї боротися. Але для читання вона надто болісна, надто консервативна, надто багатовимірна, надто елітна»?

Орієнтовна відповідь. Критика виділяє літературу *елітну*, *маргінальну* (тобто призначену для вузького читацького кола). На противагу такій літературі визначають також так звану *масову*, *актуальну* літературу (призначену для певного читацького кола, яке й визначає читацькі пріоритети).

2. Здобутки сучасної української поезії

Питання для роздумів. Що становить собою сучасна українська поезія?

Орієнтовна відповідь. Сучасну українську поезію творять представники різних поколінь. Поети «старшого» покоління концентрують увагу на філософському осмисленні життєвої проблематики (І. Драч, Б. Олійник, І. Калинець, Д. Павличко). У тематиці й проблематиці акцентують увагу на проблемі взаємозв'язку людини й Всесвіту, ширше — на філософському осмисленні проблеми людського буття, що виявляється у відповідальності людини перед природою й суспільством.

У цей період повертаються до другого мистецького життя твори літератури початку ХХ ст., актуальними стають багато мистецьких ідеалів тієї доби.

Поети «середнього» покоління активно розвивають урбаністичну тему, віддають належне футуристичним традиціям, оригінально поєднують християнську етику з гуцульською язичницькою міфологією (В. Голобородько, В. Герасим'юк, І. Римарук, В. Цибулько). Провідними мотивами стають роздуми про сенс

людського буття, про роль рідної мови як чинника становлення особистості.

Ще однією особливістю сучасної української поезії є феміністична течія, представлена іменами О. Забужко, Л. Таран, Л. Голоти, І. Жиленко, Л. Гнатюк.

Другою важливою ознакою цього періоду є розширення жанрового, стильового, мовного спектру української поезії, яку одні літературознавці називають постмодерном, інші це заперечують.

Отже, сучасна українська поезія віддає данину усім відомим словесно-мистецьким експериментам, усе ж спираючись на літературні традиції й живлячись народнопоетичними джерелами. Щоб сприймати модерну лірику початку ХХІ ст., треба, на думку сучасного поета Петра Мідянки, «мати відчуття не тільки мови, а й слова... В поезії рівень «зрозуміле-незрозуміле» не головний. Тут важить чуттєве начало, а не раціональне».

3. Тематика й проблематика сучасної української прози

Питання для роздумів. У чому виявляються особливості сучасної української прози?

Орієнтовна відповідь. У сучасній прозі співіснують різні тенденції розвитку без чітко визначеної жанрової диференціації. Її жанрово-тематичні пріоритети різноманітні. Це й детективна, і фантастична, і містична, й історична, і філософська проза, що представлена есе, оповіданнями, новелами, повістями, романами. Для визначення загального стилю української прози останніх років найкращим є термін «полістилістика», коли кожен окремий авторський художній текст становить собою поєднання різностильових елементів.

Авторське «я» перш за все виявляється в мові, тому вона — це або вишукана, надінтелектуальна, або це свідоме використання суржиків, зниженої лексики тощо.

Однією з рис сучасної прози є її двомовність (російськомовна література українських авторів). Ця традиція сягає ренесансної доби з ідеалом «людини трьох мов», проте сьогодні помітним стає прагнення російськомовних українських авторів писати українською мовою.

У віковому зрізі українська проза представлена творчістю митців різних поколінь. Проза класиків української літератури різнотематична й різноформатна. Письменники, з одного боку, дотримуються традицій у виборі тем, з другого — намагаються осмислити реалії сучасного їм буття: П. Загребельний (романи «Зона особливої охорони», «Юлія, або Запрошення до самогуб-

ства», «Брухт», «Стовпотворіння»), А. Дімаров (книги повістей, оповідань, етюдів «Самосуд», «Зблиски»), Є. Гуцало (роман «Тече річка...»), В. Дрозд (роман «Убивство за сто тисяч американських доларів»).

Нову інтерпретацію отримує традиційна історична тема у творах Р. Іваничука (роман «Рев оленів нарозвидні»), Р. Федоріва (роман «Вогняні роки»), Ю. Мушкетика (роман «На брата брат»). Вершинною постаттю сучасної української прози залишається В. Шевчук, який уміє поєднати історію й сучасність, традицію й модерн, драматизм та іронічність, реальність та «ірреальність» (романи «Око Прірви», «Юнаки з вогненної печі. Записки стандартного чоловіка», «Срібне молоко», «Темна музика сосон»; повісті й оповідання «Жінка-змія», «Біс плоті: Історична повість», автобіографічні замітки «Сад житейський»).

Прозаїки молодшого покоління перебувають у невтомному творчому пошуку. Їхня проза досить умовна щодо жанрового поділу. Український детектив увібрав елементи філософського роману, гостросюжетного бойовика, авантюрного (готичного) роману, поволі перетворюючись на справжню серйозну літературу: Євгенія Кононенко, Ірен Роздобудько, Леонід Кононович. Деякі автори вводять детективний сюжет в історичний контекст: Сергій Батурин, Дмитро Білий. Інші, як Василь Кожелянко, Василь Шкляр намагаються через призму авантюрно-пригодницького містичного детективу відповісти на таємничі питання нашої історії й сучасності. Продовжуючи традиції В. Винниченка та Ю. Смолича, активно розвивають жанр української фантастики Марина й Сергій Дяченки, Генрі Лайон Олді.

Заслугове на увагу прозова творчість письменниці, перекладача, автора літературно-філософських студій, есе Оксани Забужко. Її проза тематично різноманітна, гостропроблемна. Вона перша серед сучасних письменниць досліджує психо-інтимний світ жінки, виявляючи себе продовжувачкою Лесі Українки та О. Кобилянської. Інтерпретація традиційного оповідного жанру — повість-інтермедія «Казка про калинову сопілку» являє собою «жіночу» версію трагедії Каїна й Авеля, що є філософським осмисленням вічної проблеми боротьби Зла за душу людини. «Жіноча» проза є досить потужною течією в українській літературі. Вона представлена також іменами Алли Серової (трилер «Правила гри»), Марини Гримич (роман «Варфоломієва ніч»), Наталі Шахрай (роман «Сутінки удвох»), Марії Матіос (роман «Солодка Даруся»).

Особливої уваги заслуговують також твори авторів, що продовжили традиції шістдесятників і водночас спробували зруйнувати класичні форми, засвоюючи нові модернові (Юрій Андрухович, В'ячеслав Медвідь, Євген Пашковський, Олесь Ульяненко, Анатолій Дністровий та ін.). Українська інтелектуальна проза кінця ХХ — початку ХХІ ст. багато в чому набуває транснаціонального характеру.

Сучасні українські автори намагаються бути в одній жанрово-тематичній площині зі світовою прозою, знайти спільну мову зі «світовим» читачем.

Юрія Андруховича часто називають «патріархом української модерної літератури», «живим класиком», «постмодерним скандалістом». Своєю прозою (романи «Рекреації», «Московіада», «Перверзія») письменник творить майстерну ілюзію посткомуністичної, постколоніальної дійсності.

2004 р. вийшла друком перша за останні десятиліття поетична збірка Ю. Андруховича «Пісні для мертвого півня», що складена з оригінальних віршів-верлібрів, у яких кожен перший рядок написано англійською мовою. Насправді головною темою романів є вічна тема любові й смерті.

Юрій Андрухович — автор поетичних збірок «Небо і площі» (1985), «Середмістя» (1989), «Екзотичні птахи і рослини» (1991). Як прозаїк дебютував армійськими оповіданнями, написаними в середині 80-х років і опублікованими в журналі «Прапор» (1989). Вони відбивали світ буднів радянської армії.

Актуальною в сучасній прозі стає урбаністична тема, яку автори осмислюють у контексті людських стосунків та взаємин людини з викривленою пострадянською дійсністю. Це перш за все проза Олеся Ульяненка, Олександра Ірванця.

Часто прозу останніх десятиліть називають новим спалахом модерну, з його алегоричністю, химерністю, епатажем, вигадливістю форм. У контексті полеміки про центральність/провінційність української літератури чи творчості її окремих представників важливою ознакою сучасного прозового дискурсу є виокремлення в ньому так званого Станіславського феномену (Ю. Андрухович, Ю. Іздрик), «житомирської» прози, яку творить у Києві найперше В. Шевчук, «галицької» прози (В. Кожелянко).

Мова сучасної української прози різновимірна: це й висока, патетична, поетизована, і низька (аж до нецензурної), і суржик, і навіть російська. Свідоме використання таких мовних елементів свідчить про спроби авторів звільнити літературну мову від будь-яких обов'язків і протистояти цензурі.

4. Сучасна українська драматургія

Питання для роздумів. Чи існує новітня українська драматургія?

Орієнтовна відповідь. Сучасна українська драматургія, за визначенням критиків, перебуває в стані пошуку нових тем. Сучасні українські драматурги звертаються до історичного минулого (В. Шевчук, О. Пасічник, М. Негода). Людину й світ досліджують у своїх драматичних творах Ярослав Стельмах, Олександр Ірванець. Основним художнім засобом стає для О. Ірванця внутрішній монолог героїв або словесні баталії у формі діалогу чи полілогу, коли дія майже відсутня.

У сучасній українській драматургії представлені такі традиційні жанри: трагікомедія, трагедія, історична драма, драматична поема, містерія та ін.

Сучасні українські драматурги, часто зорієнтовані на європейський театр з його модерними експериментами, при цьому помітно втрачають національну самобутність.

Така ситуація є наслідком і мовної проблеми в сучасному українському суспільстві, де відсутній україномовний театральний діалог як частина суспільної розмовної практики.

Висновок. Поняття «літературний процес», «літературне явище» сьогодні, безперечно, одні з найуживаніших термінів у літературознавстві, але попри активне вживання не мають чіткого визначення та не подаються в спеціалізованих словниках і енциклопедіях. Оперуючи ними, більшість науковців послуговується загальномовними значеннями.

Дослідження сучасного літературного процесу ускладнюється його незавершеністю, неможливістю поглянути на нього на відстані часу, з позицій нового художнього досвіду. Адже ледь не щоденно змінюється ситуація нуртування текстів та ідей, еволюціонують погляди й тенденції, створюються та «відмирають» угруповання, імена, часописи, творчі принципи, змінюються художня актуальність і літературна «мода».

5. Сучасні літературні угруповання

Початок ХХІ ст. ознаменований активним створенням різних літературно-мистецьких гуртів (як і на початку ХХ ст.), які поставили собі за мету привернути увагу й шокувати читача опозиційністю до традицій, універсальністю проблематики, епатажністю.

АУП (Асоціація українських письменників) (1997)

Ідея утворення Асоціації українських письменників (АУП) виникла під час роботи ІІІ з'їзду Спілки письменників України

в жовтні 1996 р. Літератори, незгодні з творчими та організаційними принципами й традиціями, «совецького», як вони вважали, об'єднання письменників, подали заяви про вихід із СПУ.

Асоціація утворена 6–8 березня 1997 р. на установчих зборах АУП (118 учасників). До складу АУП увійшли, зокрема: Юрій Андрухович, Наталка Білоцерківець, Юрій Винничук, Василь Герасим'юк, Павло Гірник, Василь Голобородько, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Олександр Ірванець, Анатолій Кичинський, Дмитро Кремень, Олександр Кривенко, Мирослав Лазарук, Іван Лучук, Іван Малкович, В'ячеслав Медвідь, Петро Мідянка, Володимир Моренець, Костянтин Москалець, Віктор Неборак, Борис Нечерда, Юрко Покальчук, Василь Портяк, Ігор Римарук, Микола Рябчук, Дмитро Стус, Людмила Таран, Тарас Федюк та інші.

Організація АУП має за мету подолання структурно-ідеологічного змертвіння в письменницькому середовищі України, що виникло через неспроможність керівництва СПУ реформувати структуру та концептуальні засади Спілки письменників до рівня відповідності вимогам сучасної ситуації (як соціальної, так і світоглядної).

Першим президентом АУП було обрано Юрія Покальчука, віце-президентами Володимира Моренця, Юрія Андруховича, Ігоря Римарука й Тараса Федюка.

13 листопада 1997 р. Міністерством юстиції України було зареєстровано Всеукраїнську громадську організацію «Асоціація українських письменників».

Протягом перших двох років Асоціація провела низку широких презентаційних заходів: у Львові — «Наші в місті», «Вогні великого міста», в Одесі — фестиваль сучасного українського мистецтва «Південний хрест», АУПівські фестивалі відбулися в Києві, Харкові, Чернівцях, Кіровограді.

Протягом 4 років АУПівці тричі ставали лауреатами Національної премії ім. Т. Г. Шевченка.

19 квітня 2001 р. Асоціація набула статусу Всеукраїнської творчої спілки.

За роки існування АУП до неї долучилися такі відомі українські письменники як Василь Шкляр, Олесь Ульяненко, Марина та Сергій Дяченки, Мар'яна Савка, Маріанна Кіяновська та інші.

На сьогодні членами Асоціації є 158 письменників, що працюють у 17 регіональних організаціях України.

«Бу-Ба-Бу» (1985)

1985 року у Львові Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак заснували літутгрупування, яке назвали «Бу-Ба-Бу».

Віктор Неборак у своїй книжці «Введення у “Бу-Ба-Бу”» дає пояснення, що звукосполучення бу-ба-бу виникло як своєрідне складноскорочення слів бурлеск, балаган, буфонада і з того часу обростає новими значеннями. Основоположники літугрупування пояснюють, що бу-ба-бу — це стиль художньої літератури, де немає обмежень. Бубабісти вважають, що й політика, і економіка, і мистецтво можуть стати об'єктом естетичних зацікавлень, бо це є наше життя.

Період найактивнішої діяльності «Бу-Ба-Бу» (23 концертні поетичні вечори) припав на 1987–1991 рр. Апофеозом став фестиваль «Ви-вих-92», коли головну фестивальну акцію склали чотири постановки поезоопери «Бу-Ба-Бу» «Крайслер Імперіал».

1995 р. у львівському видавництві «Каменярь» вийшла книга «Бу-Ба-Бу». Бу-Ба-Бу заснувало свою Академію.

Наше життя — Бу-Ба-Бу.
Наша історія — Бу-Ба-Бу.
Наша політика — Бу-Ба-Бу.
Наша економіка — Бу-Ба-Бу.
Наша релігія — Бу-Ба-Бу.
Наше мистецтво — Бу-Ба-Бу.
Наша країна — Бу-Ба-Бу.
І це Бу-Ба-Бу потрібно перебороти...
(Віктор Неборак)

«Нова дегенерація» (1991–1994)

Літературне угруповання за участю Івана Андрусяка, Степана Процюка та Івана Ципердюка. Утворене 1991 р. в Івано-Франківську, де І. Андрусяк та І. Ципердюк у той час були студентами, а С. Процюк — викладачем педагогічного інституту ім. В. Стефаніка (нині — Прикарпатський університет).

Перші публікації гурту — 1991–1992 рр. у місцевому тижневику «Західний кур'єр», додатком до якого вийшло 3 альманахи, які так само звалися «Новою дегенерацією». Наприкінці 1992 р. у видавництві «Перевал» вийшла поетична збірка літугрупування, яка теж звалася «Нова дегенерація». Передмову до неї написав Юрій Андрухович. Навесні 2003 р. відбувся вечір літгурту в Києві в Спілці письменників, який спричинив чималий резонанс у періодиці й роздратований, відверто лайливий відгук Олесь Гончара. Книжка ж «Нова дегенерація» була визнана найкращою книжкою 2003 року за опитуванням критиків.

НОВА ДЕГЕНЕРАЦІЯ

ми не маски ми стигми тих масок що вже відійшли
ми не стіни ми стогін імен що об стіни розлучені
ідемо до людей у вінках недоспілих олив
у простертих долонях несемо гріхи як окрушини

ми останні пророки в країні вчорашніх богів
 ми останні предтечі Великого Царства Диявола
 ми зчиняємо галас і це називається гімн
 ми сякаємось в руку і це називається правила...

(Іван Андрусяк)

«Пропала грамота» (к. 80-х — п. 90-х рр. ХХ ст)

Літературне угруповання трьох київських поетів: Юрка Позаяка, Віктора Недоступа та Семена Либоня. Існувало в кінці 80-х — на початку 90-х рр. ХХ ст. «Пропала грамота» була заявлена як авангардний проект. (*Авангардизм* — термін на означення так званих «лівих течій» у мистецтві. Авангардизм виникає в кризові періоди історії мистецтва, коли певний напрям або стиль існують за рахунок інерції, тиражуючи вчорашні творчі здобутки, перетворені на кліше).

1991 р. вийшла книга з однойменною назвою. Книга «пропа-логромотіїв» мала шалений успіх і колосальний резонанс.

Приходьте до мене завтра!
 Я розкажу вам правду!

Приходьте до мене автра
 Я розкажу вам равду!

Пи одьте о мее авра
 Я оза жу ам аву!

Пи о те о мее ава
 Я ао жу а ау!
 И о е о ее аа!
 Я оа у а ау!

(Юрко Позаяк)

«Західний вітер» (1994)

Український літературний гурт. Створений 1992 р. в місті Тернопіль.

1994 р. видав однойменну збірку, куди як розділи увійшли поезії його членів Гордія Безкоровайного «Місцевість принагідної зорі», Василя Махна «Самотність Цезаря», Бориса Щавурського «...Правий берег сумної ріки».

«ЛуГоСад» (1984, Львів)

Літературна група, до складу якої входять Іван Лучук, Назар Гончар і Роман Садловський. Група заснована у Львові 19 січня 1984 р. (датування за першою писемною згадкою назви в листі Н. Гончара до І. Лучука).

Назва складається з початкових літер прізвищ учасників: ЛУчук, ГОНчар, САДловський. Існують різні варіанти написання

назви: ЛУГОСАД, Лугосад, ЛуГоСад, Лу-Го-Сад. Усі учасники групи народилися у Львові, в один рік закінчили Львівський університет (1986). Поетичний доробок лугосадівців найпоказовіше представлений у канонічному корпусі їхніх поетичних текстів — книжковому виданні «ЛУГОСАД: поетичний ар'єргард» (1996), що складається з трьох частин: «Ритм полюсів» Лучука, «Закон всесвітнього мерехтіння» Гончара, «Зимівля» Садловського.

У лютому 1994 р. відбулася академічна наукова конференція «Літературний ар'єргард», присвячена 10-літтю ЛуГоСаду. Окремі вірші лугосадівців перекладені німецькою, польською, білоруською, словацькою, болгарською, англійською, італійською мовами.

МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Плюси:

Гарна, хороша, красива,
пригожа, вродлива, прегарна,
красна, чудова, розкішна,
чарівна, тендітна, прекрасна,
зграбна, тонка, елегантна,
уміла, метка, делікатна,
файна, чутлива, струнка,
незрівнянна, чудесна, предобра,
лепська, зичлива, прудка,
доброчесна, діяльна, активна,
чула, приємна, розсудлива,
мудра, тямуща, дотепна.

Мінуси:

Зла, дрібничкова, недобра,
погана, огидна, паскудна,
кепська, противна, мерзотна,
плюгава, дурна, осоружна,
підла, підступна, лиха,
навіжена, потворна, жахлива,
в'яла, страшна, страховинна,
аска, балакуча, криклива,
дика, бридка, нечупарна,
пихата, чванлива, бундючна,
млява, облудна, брехлива,
похабна, тупа, горопашна,
скритна, фальшива, гидка,
вайлувата, нещира, бездушна,
а все одно... див. плюси.

(Іван Лучук)

Творча асоціація «500» (1994, Київ)

Представники: М. Розумний, С. Руденко, Р. Кухарчук, В. Квітка, А. Кокотюха та ін.

Творча асоціація «500» утворилась в 1993 році в Києві. Однією з цілей створення нової асоціації, за С. Руденком, стало «подолання неуваги» старших письменників до літературного покоління 90-х років.

Творча асоціація «500» разом із Національним музеєм літератури України організувала ряд поетичних вечорів під гаслом «Молоде вино». У 1994 р. учасники асоціації упорядкували й видали антологію поезії 90-х років минулого століття «Молоде вино». 1995 р. з'явилася антологія прози 90-х «Тексти».

У 1997 р. під егідою ТА «500» було проведено Всеукраїнський фестиваль поезії «Молоде вино». Популяризації творчого доробку учасників асоціації посприяло активне співробітництво з видавництвом «Смолоскип» та численні літературні вечори, проведені у великих містах України в 1994–1996 рр.

1997 р. вийшла ще одна антологія учасників асоціації «Іменик. Антологія дев'яностих».

«Червона фіра» (1991)

Літературна корпорація харківських поетів Сергія Жадана, Ростислава Мельникова та Івана Пилипчука, створена в 1991 р.

Літературною концепцією «Червоної Фіри» згідно із заявами її членів став неофутуризм. Провокативно-епатажні твори червонофірівців стали своєрідним східноукраїнським аналогом літературного карнавалу Бу-Ба-Бу. Поєднання пародій на публіцистичні штампи створило своєрідний стиль «Червоної Фіри», у якому гротеск здебільшого перемагає професійну роботу з текстом.

Дим по деревах, вода.
 Небес остуда тверда
 не зрушиться
 ні на мить,
 доки ця крона
 стоїть.
 Доки із височини
 Насиченість
 деревини
 дотягується гіллям
 до темних
 небесних ям.
 Доки ця сув'язь чіпка
 високо перетіка,

протискуючись углиб
з умінням
підводних риб.
Зелень дражлива, як ртуть,
мов русла вгору течуть,
і їхніх
розмитих меж
нізащо не перепливеш.

(Сергій Жадан)

V. Підбиття підсумків

Тож чи варто говорити про українську літературу останнього двадцятиліття як про постмодернізм? Чи є хоч якийсь зв'язок між серйозним, філософським, теоретичним постмодернізмом і сучасною українською літературою? (*Учні порівнюють відповіді з тими, що дали на початку уроку.*)

Сьогодні ми живемо в суспільстві, перенасиченому книгами. Ми стали свідками вільної української літератури. Тепер головне, щоб українська література не просто була, а була якісною.

Творча робота

Скласти сенкан про сучасну літературу.

Література.

Постмодерна, оригінальна.

Дивує, насичує, змінює.

Створює нову художню реальність.

Мистецтво.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал конспекту.
2. Підготувати повідомлення про сучасні літературні угруповання, які не розглядалися на уроці, або про творчість письменників (Г. Пагутяк, І. Римарука, В. Слапчука та ін.).

В. Г. Сухенко

Урок № 66

ВИЯВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ОСТАНЬОГО ЧАСУ. СУЧАСНІ ЧАСОПИСИ ТА АЛЬМАНАХИ

Мета: проаналізувати особливості постмодернізму в українській художній літературі останнього часу; ознайомити учнів із сучасними часописами та альманахами, сприяти глибокій та ґрунтовній літературній підготовці старшокласників, виховувати шанобливе ставлення до творчості.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Форма уроку: урок-бесіда.

Обладнання: виставка сучасних часописів та альманахів, епіграф.

«...Постмодернізм — це там, де кожен із нас опинився сьогодні; це така обставина часу і місця, від якої нікуди нам не подітися».

Ю. Андрухович

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

«...Постмодернізм — це там, де кожен із нас опинився сьогодні; це така обставина часу і місця, від якої нікуди нам не подітися» (Ю. Андрухович).

Питання для роздумів. Як ви розумієте ці слова?

Час телекомунікації і туризму, перельотів і телебачення визначають постмодерністську структуру людських відносин.

Ми живемо в епоху постмодернізму, тож маємо знати про це явище сучасного життя.

У визначенні сутності постмодерну та його хронології досі немає однозначних оцінок, порівняно мало й літератури. Очевидно, що розвиток цього феномену ще не завершений.

III. Актуалізація опорних знань

«Спринт»

За 1 хв. назвати якомога більше письменників сучасної української літератури.

За 1 хв. назвати якомога більше сучасних літературних угруповань.

IV. Перевірка домашнього завдання

Виступи учнів з повідомленнями про літературні угруповання кінця ХХ — початку ХХІ ст. або про творчість сучасних письменників.

V. Оголошення теми й завдань уроку

VI. Основний виклад матеріалу

1. Слово вчителя

Кінець ХХ ст. низкою дослідників культури визначається як епоха постмодернізму або постмодерну. Постмодерн — широка культурна течія, що охоплює філософію, естетику, літературу, мистецтво, гуманітарні науки.

Терміном «постмодернізм» користуються під час аналізу явищ культури, що виникли після модернізму (звідси й назва) і внаслідок розвитку модернізму.

Світ уявляється постмодернізму складним, хаотичним, багатоманітним, тому кращий спосіб його засвоєння — ігровий, естетський. Звідси така характерна риса постмодерністської культури, як іронія, насміхання. На думку постмодерністів, у сучасну епоху все відносне: немає істини, немає реальності (її з успіхом замінює віртуальна реальність, у якій люди вже не тільки спілкуються та проводять наукові конференції, а й освідчуються в коханні). У наш час «немає нічого живого та святого», що колись піддавалося модерністській критиці та засудженню, отже, залишається лише глузувати та насміхатися над цим дивним світом.

Найхарактернішим представником сучасної постмодерністської філософської думки є всесвітньо відомий італійський учений Умберто Еко. У його бестселерах «Ім'я рози», «Маятник Фуко» та інших органічно поєднуються філософський підтекст, пародійний аналіз культурної плутанини сучасної свідомості, іронічне осмислення минулого та попередження про небезпеку розумової деградації.

Одним із головних принципів постмодерну стала «культурна опосередкованість», або коротко — цитата. «Ми живемо в епоху, коли всі слова вже сказані», — помітив філософ С. Аверінцев. Отже, залишається лише повторювати відомі істини, цитувати відомі вислови. Цитатами говорять політики. Цитати є елементами

художньої творчості. Десятки, якщо не сотні цитат складають культурний багаж сучасної людини.

Виникає справедливе запитання: а що ж далі? Тут слід прислухатися до слів Д. Лихачова: «Мистецтво на межі ХХІ століття не закінчується, воно вступає в перехідний період хаосу, а хаос завжди народжує нове».

Герой літератури постмодернізму — людина, яка загубилася в повсякденному бутті, утратила зв'язок із Всесвітом, гостро переживає власну відчуженість і втрату духовних орієнтирів. Вона не відає, куди йти, у що вірити, навіть про що думати й що відчувати, оскільки її думки й почуття zdeформовані під впливом трагічної дійсності. Постмодернізм в образно-символічній формі відтворює загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків у світі, падіння людства в безодню, де немає шансів на спасіння.

Надзвичайної актуальності в літературі постмодернізму набув прийом естетичної гри. Гра письменників з реаліями буденності та літературними архетипами (прообразами) порушує глибинні зв'язки. У багатьох творах життя постає страшним театром, якимось апокаліптичним карнавалом. Літературна гра дає можливість переосмислити дійсність, більше того — переіграти певні ситуації, щоб знайти відповіді на складні питання. А коли гра поєднується зі сміхом, вона перетворюється на протистояння загальному абсурду. Відомий теоретик і практик постмодернізму У. Еко вважає, що, «коли вже минуло неможливо знищити, оскільки його знищення веде до німоти, його слід переосмислити іронічно, без наївності», позбавляючи людину страху від жахливого буття.

Сюжет у постмодерністських творах, як правило, розпадається на велику кількість мікросюжетів, відступів, коментарів тощо.

Характерною ознакою постмодернізму є поєднання комічного й фантастичного. Пародія, гротеск, художнє передбачення допомагають авторам оволодіти логікою абсурду, зазирнути за межу реального, протиставити суцільному хаосу «сміх життя».

Нерідко представники постмодернізму застосовують елементи різних напрямів і течій — реалізму, натуралізму, «потoku свідомості», експресіонізму, сюрреалізму та ін., які активізують пошук засобів боротьби з трагічністю буття.

Постмодернізм розвивається в жанрах фантастичної притчі, роману-сповіді, антиутопії, оповідання, міфологічної повісті, соціально-філософського й соціально-психологічного роману та ін. Жанрові форми можуть поєднуватися, відкриваючи нові художні структури.

У другій половині ХХ ст. активізується жанр наукової фантастики, який у своїх кращих зразках поєднується з прогностикою (прогнозами на майбутнє) та антиутопією.

У цей період у прозі, поезії, драмі посилюється тенденція до поглиблення інтелектуалізму. Інтелектуалізація літератури другої половини ХХ ст. виявляється в посиленні уваги до складних філософських проблем (людина й світ, природа й цивілізація, техніка й культура, прогрес і мораль тощо), а також у схильності персонажів, оповідача, ліричного героя до розумових рефлексій, самоаналізу, у розбитті драматизму процесу мислення, у тяжінні до певних розумових абстракцій. Розвиток і протиборство ідей, понять стає рушійною силою сюжету. У цей період інтелектуалізм визначив розвиток притчі, філософського роману, драми ідей, філософської лірики.

2. Аналіз сучасних часописів та альманахів

На жаль, сьогодні не кожна бібліотека має у своїх фондах достатньо творів сучасних українських письменників. Ця література може подобатися чи не подобатися. Проте вона є. Щоб існування літератури було повним, її треба читати, про неї треба говорити й писати. Тому джерелами ознайомлення з нею можуть стати часописи «Сучасність», «Київ», «Березіль», «Дніпро», «Україна», «Вітчизна» та ін. Для детального ознайомлення із сучасним літературним процесом України, його напрямками та течіями варто скористатися літературознавчими матеріалами, що друкуються на сторінках видань «Літературна Україна», «Дивослово», «Культура і життя», «Слово і час», «Українська мова і література в школі», «Дзеркало тижня» тощо.

Сучасні часописи та альманахи

Назва	Статус	Спрямування
«Вітчизна»	Літературно-художній та громадсько-політичний місячник Спілки письменників України	Найстаріший провідний часопис українських письменників. Створений у січні 1933 р. в Харкові під назвою «Радянська література». Друкує літературну критику, публіцистику
«Хроніка-2000»	Український культурологічний альманах	Завдання — відновити історичну справедливість. Головний редактор — Юрій Буряк. Виходить 4 рази на рік

Назва	Статус	Спрямування
«Київ»	Літературно-художній та громадсько-політичний збірник	Новий, часом несподіваний погляд на нашу історію та видатні постаті націє- й державотворення. Зберіг щомісячний вихід, кольорові художні сторінки, усі жанри
«Дзвін»	Літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис Національної спілки письменників України	Містить статті про письменників, критиків, літературознавців, перекладачів, бібліографів, фольклористів, а також про літературні течії, об'єднання, музеї, видавництва, періодичні видання, альманахи тощо
«Сучасність»	Література, наука, мистецтво, суспільне життя. Часопис незалежної думки	Є містком між українськими представниками літературної творчості в Україні та поза її межами, пробуджує наукову й творчу думку в Україні та висвітлює діяльність культурних сил діаспори
«Слово і час»	Журнал теорії, історії й критики літератури	Друкує статті й розвідки з питань теорії й історії української літератури, компаративістики, зарубіжних і слов'янських літератур, текстології, літературного джерелознавства, літературної критики
«Дніпро»	Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний ілюстрований журнал	Надзавдання діяльності видання — пошук і пропагування творчості українських здібних письменників — творців сучасної української літератури. Почав виходити 1927 р. в Харкові під назвою «Молодняк». Головними редакторами були: П. Усенко, А. Малишко, М. Руденко, О. Підсуха, Д. Ткач, І. Стативка, Ю. Мушкетик, В. Бровченко, В. Коломієць, з 1984 р. — М. Луків
«Нова проза»	Альманах сучасної української літератури	Це нова сучасна проза, проза, що твориться новим поколінням, «Гаряча десятка» найінтригуючих текстів сучасної України:

Назва	Статус	Спрямування
		Андрухович «12 обручів», Іздрик «Воцек», Прохасько «Непрості», Жадан «Порно», Бондар «Мас-скульпт», Кононенко «Імітація» та ін
«Березіль»	Недержавний літературно-художній та суспільно-політичний часопис	Єдиний україномовний журнал такого спрямування на Слобожанщині. Видається з 1956 р. (до 1991 р. виходив під назвою «Прапор»). Співзасновники: Спілка письменників України та трудовий колектив редакції. Основні розділи: публіцистика, художня література, критика, сатира, гумор. Початкова мета: популяризація кращих зразків красного слова літераторів і журналістів Слобожанщини й України
«Берегиня»	Всеукраїнський народознавчий часопис	Народознавчий кварталник, що висвітлює історію, звичаї, традиції українського народу. Журнал взяв на себе сміливість репрезентувати найголовніші напрямки народознавчих студій: звичаї й обряди, вірування і світогляд, повсякденні форми моралі та філософії, звичаєве право тощо
Сучасна українська драматургія	Альманах	Друкують твори як відомих, так і авторів-початківців, яких об'єднує Всеукраїнський благодійний фонд «Гільдія драматургів України». Завдання — відродити українську сучасну драматургію
«Всесвіт»	Літературно-художній та громадсько-політичний журнал	Це найстаріший український літературний журнал, який видається від січня 1925 р., заснований видатними українськими письменниками Василем Елланом-Блакитним та Миколою Хвильовим і художньо редагований Олександром Довженком. За 80 років свого існування часопис надрукував більше півтисячі романів, тисячі

Назва	Статус	Спрямування
		поетичних добірок, повістей і драматургічних творів, тисячі статей, розвідок, есе, репортажів, інтерв'ю авторів із 105 країн світу в перекладах із 84-х мов світу
ЛітАкцент	Альманах	Видання, покликане бути провідником у світі сучасного письменства. Фаховий погляд на проблеми розвитку сучасної літератури (української та світової), критичні відгуки на книжкові новинки, а також серія інтерв'ю з популярними письменниками
«Літературна Україна»	Газета письменників України	Єдина й найдавніша газета, відома своєю високою громадянською позицією й відстоюванням національних ідеалів. Довкола видання гуртується національна творча еліта. Заснована 1927 р. в Києві. Протягом 1941–1942 рр. виходила в Харкові, Луганську, Уфі, Москві й називалася «Література і мистецтво». Із 1945 р. — знову «Літературна газета», а з 1962 р. — «Літературна Україна». Обов'язки головного редактора газети виконували Б. Коваленко, І. Ле, П. Усенко, І. Кочерга, Л. Новиченко, А. Хижняк, Д. Цмокаленко, П. Загребельний, І. Зуб, В. Виноградський, А. Хорунжий, П. Перебийніс, Б. Рогоза, В. Плющ. На її сторінках друкують інформацію про творчу діяльність письменства України, нові літературні твори, критичні статті та рецензії

VII. Підбиття підсумків

Бесіда з учнями

- Назвіть визначальні риси постмодернізму. *(До визначальних рис постмодернізму слід віднести поєднання різних стильових*

тенденцій, частково опозиційність, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, епатажність, зміну функцій автора та героїв, прагнення поєднати істини різних культур; іронічність, пародійність тощо)

- Чи існує сучасна українська література?
- Чи можна вважати сучасну українську поезію новаторською?
- Якою є сучасна українська проза?
- Якою мовою пишуть сучасні українські письменники?
- Постмодернізм — смерть літератури чи відкриття нової літературної доби?
- Які тенденції розвитку сучасного літературного процесу в Україні? *(Чітко окреслилися основні тенденції розвитку сучасної української літератури:*
 1. *Розвиток літературно-мистецьких і гуманітарних часописів в умовах свободи творчого самовиявлення («Основа», «І», «Вежа», «Кур'єр Кривбасу» та ін.).*
 2. *Повернення до літературного життя творів раніше заборонених авторів різних періодів української літератури.*
 3. *Співтворчість у єдиному літературному контексті авторів вітчизняних і діаспори.*
 4. *Співіснування різних мистецьких течій, шкіл, напрямів.*
 5. *Подолання тематичної «неповноти» літератури, спроби вийти у світовий контекст, віддаючи належне глобальним проблемам людства й конкретної людини)*

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Написати реферат на одну із запропонованих тем: «Мотиви сучасної української поезії»; «Здобутки сучасної української прози»; «Творчі пошуки сучасних українських драматургів»; «Особливості мови творів української літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.»; «Постмодерні групи кінця ХХ ст.».

Л. О. Лузан

Урок № 67 РОСІЙСЬКОМОВНА УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ (ОГЛЯД)

Мета: познайомити одинадцятикласників із життєвим і творчим шляхом російськомовних українських поетів; знати про російську поезію та її особливості, про ставлення цих поетів до історії українського народу, його культури та звичаїв; аналізуючи вірші, визначити основні теми творчості поетів; розвивати вміння учнів зв'язно й грамотно викладати свої думки; виховувати любов до поезії.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрети поетів, збірки віршів, епіграф.

С України в крові я живу на землі України
Б. Чичибабін

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний етап

II. Мотивація навчальної діяльності

1. Забезпечення емоційної готовності

2. Продовжте незакінчене речення

- «Найважливіше в житті людини — це...».
- «Сьогоднішній урок навчить мене...».

III. Повідомлення теми, мети й завдань уроку

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

На початку ХХІ ст. в українському літературознавстві російськомовні художні твори, написані українцями впродовж ХVІІІ–ХХ ст., тільки-но починають досліджуватися в контексті розвитку національного письменства. Проте проблема перегляду й переоцінки художньої спадщини іншомовних літераторів-українців є однією з найактуальніших, тому що суспіль-

ство в силу різних обставин, а передовсім через нерозробленість механізмів ідентифікації іншомовної творчості наших співвітчизників, ще не схильне сприймати російськомовну художню спадщину І. Богдановича, М. Ушакова, Л. Кисельова, Л. Вишенського, Б. Чичибабіна, Г. Винського, В. Наріжного, О. Сомова, М. Маркевича, А. Погорільського, М. Гоголя та інших у контексті українського письменства.

Доцільність опрацювання російськомовної прози М. Ушакова, Л. Кисельова, Л. Вишенського, Б. Чичибабіна в річищі розвитку української літератури обумовлюється тим, що в ній знайшли своє втілення й осмислення національні історія, міфологія, усна народна творчість, етнографія, література, тобто народний дух, світогляд, мораль, які вони трансформували та презентували в іноземному культурному просторі. Виправданість вивчення художнього доробку літераторів у системі національного письменства виправдовується ще й тим, що вони, як свідчать твори, листи, спогади рідних, друзів, були свідомими свого українського походження.

2. Робота в групах

Перша група. Життя й творчість Миколи Ушакова

Микола Миколайович Ушаков (1899–1973) — один з найбільш помітних російськомовних поетів України, відомий також своїми перекладами творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, В. Сосюри. М. Рильського та інших українських поетів і письменників. За заслуги перед радянською літературою в 1973 р. поет був нагороджений Державною премією УРСР імені Т. Шевченка. З 1995 р. Національна спілка письменників України присуджує українським поетам, які пишуть російською мовою, літературну премію ім. М. М. Ушакова.

Друга група. Життя й творчість Леоніда Вишеславського

1. Дитинство.

Вишеславський Леонід Миколайович народився 18 березня 1914 р. в м. Миколаєві в сім'ї інженера. З 1922 р. жив і навчався в Харкові. (Дід одержав парафію у Павлівці, і майбутній поет певний час навчався в школі, викладання в якій велося українською мовою).

Это там предо мною возник
в блеске вишен,
лент и губ девичьих,
многострунный песенный язык —
истинная нежность и величье.

Навчався Леонід Вишеславський у цій школі недовго, а потім, як він сам напише, «батьки відвезли мене до Харкова».

Харків — особливий розділ у житті поета-початківця. Свій перший вірш написав він саме в Харкові в березні 1925 р. Харків — це і його дружба, і по-справжньому родинні стосунки з двома цікавими, видатними людьми — вітчимом Леонідом Гавриловичем Платоновим, захопленим викладачем біології, людиною величезних знань і надзвичайно широкого кругозору, а також його рідним братом, українським письменником і вченим Юрієм Платоновим. Від них — любов до біології та астрономії.

Але Харків — це й школа «Металіст», і перші публікації в журналах «Красное слово» і «Молодая гвардия». Юний поет, розкритикований за вірші «Природа» і «Солнце», за порадою старших колег, написав вірші «Ударная ночь» та «Бригада литейщиков». На той час він був уже студентом робфаку.

2. Фронт.

Про серце, що птахом випурхнуло з грудей вмираючого, зав'язаного заметіллю солдата, — одна з найкращих ліричних балад Вишеславського. Свого часу вона запала в душу не одному юному поетові й читачу. З неї Іван Драч розпочав і свою передмову до двотомника «Избранного» Леоніда Вишеславського — «...И выпорхнуло сердце».

Поезію неможливо переказувати. Її треба читати рядок за рядком. І не процитувати тут баладу. Динамічна, емоційна, вона свого часу неодноразово звучала по радію та з естради. Душевністю й щирою скорботою зворушували слова про бійця, який замерзає в степу, — «кругом враги, и некуда податься».

К утру замерзший человек
уснул навек. На крылья век
слетел уже усталый снег.
Не слышит мертвый ничего...
А из-под куртки у него
вспорхнуло сердце.

Війну Леонід Вишеславський пройшов від першого до останнього її дня. З липня 1941 р. й до самої Перемоги. Пішов на фронт, будучи членом Спілки письменників, аспірантом університету й викладачем педінституту. В армії служив літпрацівником і спецкореспондентом кількох армійських газет. Неодноразово бував на передовій. Перед закінченням війни став літпрацівником газет Південно-Західного та 1-го Українського фронтів. А якщо говорити мовою довідкового видання «Письменники України у Великій Вітчизняній»: «брав участь в обороні Харкова, Києва, Херсона,

Ростова-на-Дону; визволенні Харкова, Києва, Житомира, Тернополя, Львова, а також Кракова, Праги. Був поранений і контужений».

На парадному піджаку, що його поет соромився вдягати навіть у свята, — стрічки орденів Вітчизняної війни обох ступенів, Червоної Зірки, Дружби народів, «Знак Пошани» і безліч медалей.

В «Избранном» кращі твори про війну зібрано в розділі «Фронт». У них — справжня історія Великої Вітчизняної, конкретні свідчення очевидця «дней поражений и побед», скорбота відступу...

Толпы беженцев. Дети и скарб на возах,
в тучах пыли и мух угоняемый скот.
Долго с камнем в груди, темнотою в глазах
мы глядим молчаливо на этот исход...

А в «Дороге на Николаев» — вірші з 1941 р. — особливо запам'ятовується образ воєнного лихоліття:

Дома, возмездие и гнев
за каждой стенкой притаив,
стоят, от сажи потемнев,
глаза бумагой залепив.

Безпосередні враження тяжких доріг війни, прості щоденникові записи несуть таку емоційну наповненість, що й через десятиліття їх не можна читати й слухати без хвилювання. І тому особливо зрозумілі щирий гнів та обурення поета, викликані повідомленнями про те, що кіноепопея про Велику Вітчизняну війну йшла в кінотеатрах США під назвою «Невідома війна».

Я, пройдя среди громов и средь молний,
лютый холод изведав и зной,
до скончания дней переполнен
«неизвестною» этой войной.

Та й серед громів і блискавок, у важкі й сумні хвилини війни рядки Леоніда Вишеславського сповнені найщирішої віри в Перемогу. В одному з найкращих своїх творів, а може, і всієї воєнної лірики — «Чайка», що дав назву одній із його книжок, поет вимовив слова, які стали рефреном для багатьох:

Нам было дано возвратиться.
Такими уж мы рождены.

Написано ці рядки в серпні 1942 р. Вірш про мудрокрилого птаха чайку, яка крізь бурі та знегоди завжди повертається до

рідного гнізда, прикрашав чимало збірок поезії воєнних років і книжки автора.

Хрестоматійні рядки про війну Леоніда Вишеславського, що стали відомими всьому світу, процитувала перша людина Землі, яка побувала в космосі. Юрій Гагарін прочитав їх, відповідаючи на запитання допитливих кореспондентів: «Чи любите ви поезію?» Він пам'ятав вірші про солдата, який дві ночі не стулив очей біля кулемета й першим на світанку ввірвався до визволеного міста.

Он слезы радости заметил
в глазах у женщины чужой.

Невдовзі в газеті з'явився ще один виступ Гагаріна. Перший космонавт написав, що йому дуже сподобалися вірші Леоніда Вишеславського: у них без зайвих слів, коротко і ємно сказано про головне.

3. Зоряні сонети:

«Пачка стихов», відправлена в «Правду», — рукопис книги Леоніда Вишеславського «Звездные сонеты», що принесла пізніше особливу популярність українському поетові. А стаття Юрія Гагаріна у відповідь на його лист стала передмовою до них. Хочеться процитувати її майже повністю. «Поет Леонід Вишеславський, чий вірш «Визволитель» був згаданий у книжці «Дорога в космос», надіслав мені рукопис своєї нової поетичної збірки «Зоряні сонети». Мені дуже сподобалися ці вірші. Це краще, що за останній час я читав про космічні польоти...

Леонід Вишеславський малою кількістю слів сказав багато чого. У його сонетах усе на місці, надійно та прекрасно, і немає нічого зайвого, усе, як на космічному кораблі».

Ця невеличка книжечка, що принесла поетові справжню славу, визрівала не один рік. У ній успадковане від вітчима і дядька прагнення до розгадки таємниць світобудови, вміння бачити і рух небесних світил, і кульбабу, що тягнеться до сонця, і пробудження від зимової сплячки «маленького муравья». А ще — здатність у порухах материнської руки, яка розгойдує дитячу колиску, бачити вічність. Завдяки цьому «Звездные сонеты» сповнені глибокої людської мудрості, ніжності та краси, вчать осягати «души неведомые дали, миры звезд».

А головне — любити.
Любимый мой, какие в мире звезды!
Ты погляди! Ты только погляди!

Рецензенти книги й дослідники творчості Вишеславського у своїх відгуках про «Звездные сонеты» відзначали не тільки

їхню філософську глибину, емоційність та духовну наповненість, а й новаторський підхід поета до самої форми вірша, яку він майстерно використовував, описуючи події, що вразили світ: «Прошло лише сто, сто невеликих минут, а на Земле уже иная ера, которую космической зовут», — і тут же — розмірковування про споконвічні людські почуття та пориви, що прийшли до нас із найглибших часів:

«Видишь сад? Он твой. А я твоя навеки»...

Є в «Звездных сонетах» і один чудовий вірш, що виявився пророчим, — «Сонет моей звезды»:

У каждого своя звезда.
Об этом давным-давно от бабки слышал я
и, всматриваясь в звездные края,
я думал: и моя там светит где-то...

Початок шістдесятих. Цій невідомій зірці звіряв свою душу поет і шукав, дивлячись у небо: «Де ж вона?»

У жовтні 1986 р. Леонід Вишеславський одержав конкретну відповідь на своє риторичне запитання. Це було «Почесне свідоцтво» Інституту теоретичної астрономії Академії наук СРСР, який очолював у Радянському Союзі дослідження малих планет, підписане директором Інституту теоретичної астрономії С. Лавровим і першовідкривачем М. Черних. У ньому повідомлялося: «Цим свідчить, що мала планета № 2953, відкрита радянськими астрономами, одержала назву на честь Леоніда Миколайовича Вишеславського. Відтепер ця невід'ємна частина Сонячної системи називатиметься мала планета (2953) VYSHESLAVIA (Вишеславія)».

Матеріал для вчителя

Народився 18 березня 1914 р. в м. Миколаєві в сім'ї інженера. 1938 р. закінчив філологічний факультет Київського університету. Під час Великої Вітчизняної війни був військовим кореспондентом. Після війни захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. Тривалий час був відповідальним редактором журналу «Радуга». Поет писав російською мовою.

Перші вірші були надруковані в 1933 р. у московському журналі «Молода гвардія». 1936 р. у Києві вийшла перша книжка віршів. 1938 р. і перша збірка «Здрастуй, сонце!» Збірка «Чайка» (1946) (кращі вірші фронтових років). Збірки «Подвиг мрійників» (1949), «Пісня з Дніпра» і «Молодість світу» (1951), «Шляхами правди» (1952), «Спорідненість» (1955), «Простір» (1956),

«Єдність землі» (1958), «Щедрість» (1960) — вірші післявоєнного часу відтворюють трудовий ентузіазм, героїку мирної праці.

У книгах «Зоряні сонети» (1962), «Садівник» (1968), «Лоно» (1972), «Сковородинівське коло» (1980), «Сніжна весна» (1981) та ін. головна увага звернена на сучасність і моральні проблеми епохи.

Книги «Піонерська таємниця» (1950), «Марусин букет» (1953) написані для дітей.

Він є автором літературознавчих досліджень про творчість В. Маяковського, статей з питань сучасного літературного процесу, передмов до збірок молодих поетів, рецензій.

За двотомник віршів «Основа» (1974) і збірку «Поезії» (1974) удостоєний премії імені П. Г. Тичини «Чуття великої родини» (1975).

За збірку «Близька зоря» (1983) удостоєний Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Зробив переклад російською мовою твори Т. Шевченка (поєми «Мар'яна — черниця», «Царі», «Псалми Давидові» та ін.), М. Старицького (вірш «Дивлюсь на тебе і минуле...»), кілька сонетів І. Франка, Лесі Українки, вірші М. Рильського, М. Бажана, П. Тичини. У його перекладі окремими книжками вийшли твори В. Ткаченко, М. Гаска, О. Сороки, В. Бровченка.

Українською мовою окремі твори Л. М. Вишеславського переклали М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, В. Бровченко, А. Кацнельсон, О. Ющенко та ін.

Член Національної спілки письменників України (1939).

Помер Вишеславський Леонід Миколайович 26 грудня 2002 р.

Основні твори

1. *Ветвистое дерево: Стихи.* — К.: Худож. лит, 1969. — 205 с.
2. *Города и годы: [Стихотворение].* — М.; 1995. — 8 с.
3. *Глоток времени: Новые стихи.* — К.: Рад. письменник, 1970. — 71 с.
4. *Грунт: Поезії різних років / [Авториз. пер. з рос. М. Рильського та ін.].* — К.: Молодь, 1973. — 151 с.
5. *Звёздные Сонеты и земные строфы.* — К.: Дніпро, 1980. — 342 с.
6. *Избранное (1987–2002).* — К.: Изд. Дом Дмитрия Бураго, 2004. — 80 с.
7. *Избранное: стихотворения, проза.* — К.: Етнос, 2008. — 638 с.
8. *Маяковский серед нас.* — К.: Держлітвидав, 1960. — 133 с.
9. *Нам было дано возвратиться: Стихи. Письма. Дневники. Фотографии (1941–1945).* — М.: Тегга, 2005. — 100 с.
10. *Николаевская колыбель: Стихи о родном городе.* — К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2000. — 94 с.
11. *Основа: Избранное. В 2-х т.* — К.: Дніпро, 1974.

12. *Река*: Стихотворения. — К.: Рад. письменник, 1975. — 75 с.
13. *Снежная весна*: Кн. стихов. — К.: Рад. письменник, 1981. — 126 с.
14. *Это — Родина моя!* — К.: Молодь, 1961. — 136 с.

Третя група. Життя й творчість Бориса Чичибабіна
А мне, как ветру, мало мастерства

Поет-шістдесятник, лауреат Державної премії СРСР (1990).

Єправжне прізвище — Полушин. Народився в Кременчуці, жив у Харкові. Протягом трьох десятиліть був одним із найвідоміших й улюблених представників творчої інтелігенції міста (1950–1980). Із кінця 50-х рр. його вірші в рукописах широко розповсюджувалися по всій країні. Офіційне визнання прийшло до поета тільки наприкінці життя, у роки перебудови.

Борис Чичибабін виховувався в сім'ї офіцера, закінчив школу на батьківщині Іллі Рєпіна — у Чугуєві Харківської області. Псевдонім узяв на честь двоюрідного діда по лінії матері, академіка Олексія Євгенійовича Чичибабіна, видатного вченого в галузі органічної хімії й одного із перших радянських «неповерненців». 1940 р. Борис почав навчання на історичному факультеті Харківського університету, але на початку війни був призваний на військову службу на Закавказький фронт.

1945 р. вступив на філологічний факультет ХДУ, але в червні 1946 р. був зарештований і засуджений на 5 років таборів «за антирадянську агітацію». Можна передбачити, що причиною арешту були вірші «Мать моя посадница», де були, наприклад, такі рядки:

Пропечи страну дотла,
Песня-поножовщина,
Чтоб на землю не пришла
Новая ежовщина!

У тюрмі Чичибабін написав «Красные помидоры», а в таборі — «Махорку», два яскравих образи «тюремної лірики». Ці вірші покладено на музику й співаком Леонідом («Льошкой») Пугачовим, широко розійшлися по країні:

Школьные коридоры,
тихие, не звенят...
Красные помидоры
Кушайте без меня.

50-ті рр., після повернення із таборів, починають намічатися нові теми поезії Чичибабіна. Це, перш за все, громадянська лірика, «новый Радищев — гнев и печаль», якого викликають «государственные хамы», як у вірші 1959 р. «Клянусь на знамени веселом» («Не умер Сталин»).

Потім приєднується маловживана тема в післявоєнній поезії — співчуття пригноченим народам радянської імперії — кримським татарам, євреям, «зневаженій вольності» Прибалтики — і солідарність з ними («Крымские прогулки», «Еврейскому народу»). Ці мотиви співзвучні у Чичибабіна з любов'ю до Росії й російської мови, глибокої поваги до Пушкіна й Толстого («Рідна мова»), а також із синівською ніжністю до рідної України.

У меня такой уклон:
Я на юге — россиянин,
А под северным сияньем
Сразу делаюсь хохлом.

У 60-ті рр. ХХ ст. світ побачили 4 збірники віршів. Але в цих книгах було чимало творів, що звучали декларативно, у дусі апофеозу. Навіть назва збірника «Плывёт Аврора» відштовхнула прихильників творчості поета.

Така втрата індивідуальності привела Б. Чичибабіна до глибокої духовної кризи. («...Уходит в ночь мой траурный трамвай»):

Я сам себе растлитель и злодей,
и стыд, и боль как должное приемлю,
за то, что всё придумывал — людей и землю.
А хуже всех я выдумал себя...
Вийшов із депресії, коли закохався.
(«Сонеты к Лиле»)

«Уход из дозволенной литературы... был свободным нравственным решением, негромким, но твёрдым отказом от самой возможности фальши». Чичибабін повертається до роботи економістом у «трамвайне управління», пише для себе й друзів. Його темами стають кохання, природа, книги.

1973 р., після виходу збірника в самвидаві та публічного прочитання вірша про «воровські похорони» Твардовського, Чичибабіна виключають зі Спілки письменників. Його відповідь така:

Нехорошо быть профессионалом:
Стихи живут, как небо и листва.
Что мастера? — Они довольны малым.
А мне, как ветру, мало мастерства.

Завдячуючи прямоті й відсутності фальші, поезія Чичибабіна в 70–80 рр. ХХ ст. стає відомою інтелігенції й за межами Харкова. У роки перебудови його вірші активно друкують газети і журнали.

1990 р. за книгу «Колокол» поет отримав Державну премію СРСР. Бере участь у роботі спілки «Меморіал», дає інтерв'ю, виїздить в Італію, в Ізраїль.

Але прийняти результати перебудови йому було дуже складно. Не міг змиритися з розпадом Радянського Союзу, відобразивши це у вірші «Плач по утраченній Родине».

Похорон Бориса Чичибабіна в грудні 1994 р. в Харкові був багатолюдним. На вулиці, що назвали на його честь, була відкрита меморіальна дошка зі скульптурним портретом.

Четверта група. Життя й творчість Леоніда Кисельова
Леонід Кисельов — феномен поетичний чи психологічний.

Я постою у края бездны
И вдруг пойму сломаясь в тоске,
Что все на свете — только песня
На украинском языке.

(Леонід Киселев)

Леонід Кисельов відомий українському читачеві на Заході з невеличкої добірки поезій та короткої біографії, надрукованої в журналі «Сучасність» (1973, 7–8) та із статті Івана Кошелівця, вміщеної в цьому ж журналі в 1981 р.

На Україні, до появи його перших українських віршів у 1968 р., ім'я Кисельова було знане тільки вузькому колу київських письменників старшої та молодшої генерації.

Народився він у Києві, в 1946 р., в родині російськомовного письменника Володимира Кисельова. Не сягнувши зеніту свого поетичного обдарування, помер у жовтні 1968 р. від недуги лейкемії, проживши всього двадцять два роки.

У кінцевому підсумку наших шукань національного поетового кореня виявляється, що мати Леоніда — єврейка. Хоч у творчій біографії будь-якого письменника це не найосновніше питання, але у випадку Кисельова така деталь важлива й може кинути більше світла на таємницю його поетичної трансформації — переходу від поезії російської до української.

Учився на факультеті іноземних мов Київського університету на перекладацькому відділенні, спеціалізуючись, здається, в англійській мові. Не зважаючи на молодий вік, він вражав усіх не тільки начитаністю й широким знанням світової літератури, але й знанням точних наук — складних правил квантової механіки, кібернетики; міг говорити про останній футбольний матч чи найновіший закордонний фільм. Захоплювався й знав стародавнє мистецтво, мозаїки й фрески Київської Софії, цікавився примітивним мистецтвом Никифора, любив поезію Шевченка, раннього Тичини, Драча, Вінграновського, Блока, Пастернака, Гумільова, Данте, Шекспіра, Рільке й Лорки, американський джаз, українську та парагвайську пісню.

Ю. Щербак дає наступний мазок до зовнішнього й внутрішнього портрета Кисельова: «Обличчя нерухомо-смагляве, і це робило його схожим на молодого венеціанця.., проте темпераментом Льоня надто відрізнявся од італійців: був малорухомий і повільний (звичайно, не на футбольному полі), слова вимовляв тихо і наче мляво...».

Коли Кисельов захворів — невідомо, але з поеми «Первая любовь!», написаної 1962 р., коли йому було шістнадцять, можна догадуватися, що в тому часі він уже хворів на невиліковну недугу. Родина, друзі й лікарі-спеціалісти докладали всіх зусиль, а польські пілоти привозили ліки з Парижа, щоб рятувати, як тоді говорили, майбутнього Лермонтова, Пушкіна або й Шевченка.

Почав писати російською мовою в 1959 р. Перша добірка його віршів побачила світ в 1963 р. в березневому числі московського журналу «Новый мир», головним редактором якого тоді був Олександр Твардовський, — з наступною приміткою: «Леонид Киселев, ученик 10 класу школи 37, г. Київ». «Первые стихи». Того ж року в квітневому числі журналу «Радуга» було надруковано два його короткі вірші. Вірш «Цари» в журналі «Новый мир», в якому десятикласник зневажав особу царя Петра I, ще й посиляючись на Шевченка, викликав у Києві сенсацію, а в Москві серед російської інтелігенції й академічних російських кіл — обурення й протести. Після того молодого поета перестали друкувати в російській радянській періодиці.

П'ять років пізніше, 12 квітня 1968 р., за кілька місяців до смерті Кисельова, з'явилася в «Літературній Україні», з введенням Івана Драча, добірка його українських поезій «Перші акорди».

Посмертно вийшли дві його книжки російської й української поезії — перша в 1970 р. під назвою «Стихи. Вірші» (у видавництві «Молодь»), а друга, що є доповненням першої, у 1979 р., (також у видавництві «Молодь») під двомовною назвою — «Последняя песня. Остання пісня».

24 роки по смерті він став лауреатом Державної премії імені П. Тичини, ще через два роки — членом Спілки письменників України; ім'ям Леоніда Кисельова названий молодіжний поетичний фестиваль.

Загадковим для нас лишається питання, чому молодий поет, до того ж неукраїнського роду, вирішив переключитись з російської на українську мову. Загадково воно тим більше, що цей зворот стався в часи відвертої русифікації в Україні; в часи, коли

українська мова й культура стали об'єктом приниження навіть своїми, українського роду, чиновниками — республіканськими урядовцями та академіками починаючи, а сільським учителем кінчаючи.

Молодий поет виявив якщо не світоглядovu заангажованість, то тяжіння серця і мислі до України вже в перших своїх російських віршах, надрукованих у 1963 р. («Цари», «Вірші про Тараса Шевченка», «Я забуду»), себто понад п'ять років перед своєю смертю. Формували його різні чинники. Писати українською мовою заохочував його батько, а в дитинстві він потрапив під вплив непокірного духу й майстерності Шевченкового вірша. Продовжував свою поетичну підготовку в середовищі прекрасних майстрів-шістдесятників: Драча, Вінграновського; знав творчість і долю популярного нонконформіста Василя Симоненка, Ліни Костенко, Василя Голобородька й ряду інших, що впливали на нього своїми небуденними відкриттями в мові, образі, експресії, і що були для нього прикладом поетичної майстерності...

У книжці Володимира Кисельова «Веселий роман» прототип Леоніда — молодий київський поет Леон на прохання друзів прочитати свої вірші, проказав «схвильовано і палко»:

...все на свете — только песня
На украинском языке.

На запит «А чому українською мовою?» Леонід відповів: «А ось цього я не вмю пояснити. Я так відчуваю. Та якщо вважати поезію одним із засобів самовизначення, то доведеться примиритися з тим, що я саме так самовизначаюсь».

3. Робота в малих групах

Аналіз поезій

- 1 група. Микола Ушаков. «Стихи о Шевченко».
- 2 група. Леонід Вишеславський. «Мова».
- 3 група. Борис Чичибабін. «С Украиной в крови...».
- 4 група. Борис Чичибабін. «Тарас».
- 5 група. Леонід Кисельов. «Я позабуду все обиды...».
- 6 група. Леонід Кисельов. «Цари».
- 7 група. Леонід Кисельов. «Язык не может сразу умереть...».

Аналіз вірша Леоніда Кисельова «Царі»

У березневому випуску «Нового світу» за 1963 р. під рубрикою «Перші вірші» надрукували добірку Льоні, учня. У журналі

так і було зазначено: «Леонід Кисельов. Учень 10 класу школи № 37, м. Києва». Нечуваний випадок.

Але це не найголовніше — те, що автор десятикласник. Справа в тому, що в збірці був дуже сміливий у той час антиімперіалістичний (як сказали б нині) вірш «Царі», що закінчувався такими двома чудовими рядками:

За долгую историю России —
Ни одного хорошего царя...

І це не тільки — «ни одного хорошего царя». Юний поет дозволив собі критично написати про Петра I, посилаючись на Тараса Шевченка. Нечувана зухвалість викликала миттєву реакцію: на вірш школяра накинувся в газеті «Літературна Росія» один із провідних літературознавців, член-кореспондент Академії наук СРСР Дмитро Благий. Він заявив, що «поету-десятикласнику не годиться так писати про великі святині».

Отже, перша в житті публікація Леоніда Кисельова викликала серйозний резонанс. Сам же поет поставився до повчань «ідеологічного метра» з властивою йому іронією, і написав на свій вірш самопародію.

Вірші «Царі»-1 та «Царі»-2 (для Д. Благого) вперше були надруковані в книзі Леоніда Кисельова «Тільки двічі ми живемо», яку було видано в Києві в 90-х рр. ХХ ст.

Літературний рід — лірика.

Жанр — ліричний вірш.

Вид лірики — громадянсько-патріотична лірика.

Мотив — засудження правлячої верхівки держави.

Художні засоби: епітети (цари плохие, державный конник, ...), метонімія (Не Петр, а те голодные, босые в болоте основали Петроград), метафори (в болоте основали Петроград, ...) тощо.

Віршовий розмір — ямб.

Римування — перехресне.

Слово вчителя

Завершуючи аналіз цих поетичних творів, спробуємо визначити виражені в них почуття. Адже призначення поезії — торкатися найтонших струн душі, пробуджувати все найкраще в людині.

V. Підбиття підсумків уроку.

Оголошення результатів навчальних досягнень

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи.

Л. О. Лузан

Урок № 68
КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 4.
ПРОЗА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.
УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПРОЗА.
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Мета: перевірити рівень засвоєння вивченого матеріалу теми; формувати вміння роботи з різнорівневими завданнями; розвивати навички узагальнення й аналізу вивченого матеріалу; виховувати прагнення самовдосконалювання.

Тип уроку: контроль знань.

Обладнання: завдання тестової форми.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний етап

II. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми, мети й завдань уроку

III. Оголошення змісту завдань

Рівень I (0,5 б.).

Продовжити речення або визначити правильне твердження.

1. Державу премію УРСР імені Т. Г. Шевченка в 1962 р. О. Гончар одержав за твір
 - А «Прапороносці»
 - Б «Собор»
 - В «Модри-Камінь»
 - Г «Циклон»
 - Д «Людина і зброя»
2. Темою новели-застороги «Залізний острів» є ...
3. Новела — це ...
4. Відлік творчого шляху Гр. Тютюнника можна вести від оповідання
 - А «Зав'язь»
 - Б «Перед грозою»
 - В «В сутінки»

- Г «Три зозулі з поклоном»
 Д «Вогник далеко в степу»
5. Новела «Три зозулі з поклоном» має присвяту...
6. «Складність людських стосунків, виражена через історію нещасливого кохання» — це тема твору Григора Тютюнника
 А «Три зозулі з поклоном»
 Б «Вогник далеко в степу»
 В «Климко»
 Г «Зав'язь»
 Д «Дикий»
7. Роман-балада — це ...
8. «Світ, засіяний світлом, повний гармонії, але сплетений у надзвичайноскладний вузол» — це слова
 А Григора Тютюнника
 Б Валерія Шевчука
 В Ліни Костенко
 Г Олеса Гончара
 Д Павла Загребельного
9. Указати особливості «притчевої прози»
10. Перший історичний роман П. Загребельного
 А «Євпраксія»
 Б «Розгін»
 В «Роксолана»
 Г «Левине серце»
 Д «Диво»
11. Героями роману «Диво» П. Загребельного є...
12. Назвати сучасні літературні угруповання

Рівень II (1 б.)

Дати розгорнуту відповідь.

1. Розкрити зміст слів, які П. Загребельний узяв за епіграф до першого розділу роману «Диво»: «Найперше мусимо з допомогою мікроскопа дослідити всі відхилення від предмета».
2. Розкрити особливості творчого стилю Валерія Шевчука.
3. Проблематика й символіка твору Валерія Шевчука «Дім на горі».
4. Охарактеризувати один із образів новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном».
5. Проаналізувати один із віршів Ліни Костенко «Хай буде легко. Дотиком пера...», «Я вранці голос горлиці люблю...», «Недуманно, негадано...»

6. Пояснити назву новели-застороги «Залізний острів» із роману «Тронка» Олеся Гончара.

Рівень III (6 б.)

Виконати одне із завдань:

1. Скласти розповідь від імені героїв новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» у формі листа.
2. Скласти інтерв'ю з героєм твору, який вас найбільше вразив.
3. Написати лист до героя твору, який вас найбільше вразив.
4. Написати твір-мініатюру на одну із тем:
 - «Порятунок прийде тільки тоді, коли стрепенеться душа народу». Розкрити актуальні проблеми сьогодення через призму історичного роману П. Загребельного «Диво».
 - «Люблю слова. Їх музика іскриста». Яскравий світ художнього слова Ліни Костенко.
 - «Образ Софії Київської — символ духовного надбання українського народу» (за романом П. Загребельного «Диво»).
 - Розкрити особливості російськомовної української поезії.

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Повторити вивчений упродовж навчального року теоретичний матеріал.

Додаток до уроку

	1	2	3	4	5	6
Бали	0–1,5	2–3	3,5–4	4,5–5	5,5–7	7,5–8
	7	8	9	10	11	12
Бали	8,5–10	11–12	12,5–13,5	14–15,5	16–17	17,5–18

В. Г. Сухенко

Урок № 69
«УКРАЇНА У НАС ОДНА». ВЕЛИЧ МИНУЛОГО Й ВІРА
В ЩАСЛИВЕ МАЙБУТНЄ У ТВОРАХ ДАНИЛА КУЛИНЯКА

Мета: дослідити творчість письменника-земляка Дмитра Кулиняка, удосконалювати навички виразного читання поезій; розвивати вміння орієнтуватися в прочитаному й знаходити підтвердження своїх думок у тексті, стимулювати до власних висновків; формувати структуру особистості школяра, в основі якої — ідеал, що стає усвідомленим мотивом життєдіяльності; прищеплювати любов до рідного краю, формувати повагу до історичного минулого Батьківщини, морально-етичні якості, почуття патріотизму.

Тип уроку: засвоєння нових знань. Література рідного краю.

Форма уроку: урок-літературний портрет.

Обладнання: портрет Д. Кулиняка, збірки та друковані роботи письменника, тези для кожного учня, що роздаються заздалегідь, опорна таблиця для роботи, репродукції картин, епіграф.

*Україна без нас далі житиме,
Але ми без України — ні!*

Зоя Когут

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Вступне слово вчителя

«Тисячолітній Ромен
Гордо стоїть над Сулою!..»

Справді, місто має славу історію й пишається своїми дітьми, які жили й живуть нині на Роменщині. Данило Кулиняк усупереч життєвим обставинам завжди був вірний роменській землі. Письменник говорив: «Найвидатнішою подією минулого двадцятого століття вважаю об'єднання всіх українських земель в одну

державу. Я щасливий від того, що нарешті моя Карпатська Бойківщина, Галичина й неповторна козацька Роменщина, Гетьманщина, стали двома крильми України в її вічному польоті, котра, як легендарний птах Фенікс, знову постала з попелу для майбутнього кращого життя. Україна у нас одна. І та ж Роменщина чи Херсонщина мені не менш рідна і близька, ніж край, де я народився. Бо і Стрий, і Сула живлять своїми водами наше українське Чорне море. Бо в нас єдина мати — Україна».

III. Оголошення теми, завдань уроку

Вживання людства — це вживання людської моралі й духовності. І як пересторога звучатимуть для нас слова письменниці Зої Когут: «Україна без нас далі житиме, але ми без України — ні!», що будуть епіграфом до уроку на тему: «“Україна у нас одна”. Велич минулого й віра в щасливе майбутнє у творах Данила Кулиняка».

(Учні записують у зошити тему та епіграф.)

Сьогодні ви ознайомитеся з життєвим і творчим шляхом Данила Кулиняка. Урок вимагатиме від вас певної ерудиції, оскільки потрібно самотійно дійти до розв'язання проблемних питань: як зберегти культурну спадщину минулих поколінь (Пам'ятай історію свого народу!), урятувати природу від знищення (Ніхто не сміє ображати матір-Землю!), захистити Україну від кривди та зла (Боже, Україну збережи!).

Учні мають опорну таблицю, яку вони повинні заповнити протягом уроку.

Пам'ятай історію свого народу!	Ніхто не сміє ображати матір-Землю!	Боже, Україну збережи!

IV. Основний виклад матеріалу

Коментування тез й аналіз поетичних творів, у яких відображені етапи життя Д. Кулиняка.

Життєва дорога

Народився 2 квітня 1948 р. в селі Старий Кропивник Дрогобицької (нині Львівської) області в українських Карпатах у родині священнослужителя греко-католицької церкви.

Зростав у багатодітній родині, яка дуже бідувала.

1963 р. закінчив Сокальську школу-інтернат і вступив до Херсонського мореплавного училища.

16 грудня 1964 р. заарештували співробітники КДБ по Херсонській області за створення підпільної молодіжної організації «Вісник свободи України». (*Учитель читає вірш «Я юності не знав...»*)

Я ЮНОСТІ НЕ ЗНАВ...

«Я юності не знав...» Ми з нею розминулись
 В похмурих коридорах КДБ
 Вона мені прощально усміхнулась:
 «Мене арештували як тебе».
 І очі опустила винувато...
 Не встигла доказати — розвели.
 Занадто рано довелось спізнати
 Суворих істин суть. Але коли
 Минули дні, а я лишивсь собою,
 Збагнув трагічний смисл свого життя:
 Весь хід подій нас готував до бою,
 А в бою не було вже майбуття.

Засуджений не був, оскільки ще не мав 18 років. 1966 р. вступив до літературного інституту ім. Горького Спілки письменників СРСР в Москві, який закінчив у 1972 р. Жив у м. Ромни, що на Сумщині. Працював на посаді науковця в місцевому краєзнавчому музеї, займався археологією, вивчав унікальні документи.

МИНУЛЕ — МАЙБУТНЄ

Мовчать в степу насуплені кургани,
 Їх мудрий зміст лежить у глибині.
 Повзуть билинно сіверські тумани,
 І нам струна Боянова бринить.

Я уявляю пращурів печери,
 Бреду в думок і парадоксів ліс.
 Вже місяць, ніби жовтий скіфський череп,
 Над світом розтривожений повис.

А світ пливе в майбутнє (крізь минуле?),
 Ми пізнаємо всесвіт (чи себе?),
 Старовина нам душі не замулить
 І не затьмарить небо голубе.

І як в неволі пізнають свободу,
 Оцінюють часом всі діла.
 В польоті мужнім кожного народу
 Минуле і майбутнє — два крила.

- Які художні засоби використав Д. Кулиняк у ліричному творі?
- Визначте ідею поезії й запишіть під відповідною частиною опорної таблиці.

Восени 1972 р. переїхав до Києва, де перебував на нелегальному становищі, оскільки саме в той рік були проведені арешти багатьох українських патріотів.

1973 р. був (незаконно) відправлений на службу в армію на Забайкалля.

1976 р. разом з дружиною письменницею Наталею Околітенко оселився в с. Лютіж Вишгородського району Київської області.

З 25 до 29 квітня 1986 р. (під час ядерного вибуху реактора на ЧАЕС) був у відрядженні на Чорнобильщині.

СЕЛО ЗГОРІЛО...

Село згоріло у вогненнім вирі.
На місці хат лиш димарі стримлять.
Злетіла й церква полум'ям у вирій
Тоді, коли із вирію летять.
Велична, древня Воскресенська церква,
Яка село вінчала Товстий Ліс.
Коли побачив вперше — серце стерпло:
Завершена краса! Була. Колись.
Через десятиліт по катастрофі
Вона згоріла, як згорає птах..
Лиш «саркофаг» стримить, немов Голгофа
Полісся, що на атомних хрестах.
Її ж нема, згоріла. Відлетіла...
Залишилась від неї тільки тінь
Запечена, та згарище зчорніле,
Та даху металеві мертві крила —
Як докір для майбутніх поколінь.
Оце і все. По всьому. Тінь і тлін.

- Чи є у вірші образи-символи?
- Як ви розумієте рядки *«Злетіла й церква полум'ям у вирій // Тоді, коли із вирію летять»*?
- Визначте й запишіть головну думку твору.
- Розкажіть про свої роздуми та почуття, нав'яні поезією.

Д. Кулиняк — один із організаторів і керівників спеціалізованої історико-культурної експедиції на Чорнобильщину.

Слово вчителя

Якось у розмові з Д. Кулиняком про Чорнобильську зону Ліна Костенко сказала: «Але поезії там відбирає мову. Або пишеться щось таке трагічне — там не можна писати так просто, щебетати...».

Це дуже точне зауваження якоюсь мірою пояснює те, що за ті кілька років, коли письменник епізодично працював у тридцятикілометровій зоні як керівник чорнобильської групи спеціалізованої історико-культурної експедиції Мінчорнобиля України,

удалось створити лише кілька віршів після поеми «Мічені атоми або Сліпий політ», написаній у столичній лікарні 1988 року, куди Данило Іванович потрапив після Чорнобильської катастрофи. Справді «Поезії там відбирає мову» — бракне слів для висвітлення цієї трагедії...

СЬОГОДНІ МИ ПРАЦЮЄМ В БЛИЖНІЙ «ЗОНІ»

Сьогодні ми працюєм в ближній «зоні»,
В «десятці»... Знову охорона, дріт,
Тут зразу після вибуху плутоній
Осів, навіки залишивши слід.
Обіч дороги — те, що села звалось.
Закопані. Лише ряди могил
На місці сіл, та вітер на завалах
Минуле перемелює на пил.

- Поясніть зміст виразу «вітер на завалах минуле перемелює на пил».
- Чи актуальна тема Чорнобильської катастрофи в наші дні?
Д. Кулиняк — один із організаторів української екологічної асоціації «Зелений світ».

НАС ПРАВИТЬ ЧАС...

Нас править час нескорено-прискорений:
Тож по-новому пізнаємо світ.
Що втратили назавжди — в книзі Чорній
Як наслідок сліпих тисячоліть.
Епоха наша не розмов, а дії.
Вона Землі відродження несе.
Зелена книга — паросток надії,
Що люди, як захочуть, можуть все.
Суть явища не приховати формою —
Не зберегти сніжинку в кулаці.
Червона книга — це рум'янець сорому
У людства на прозрілому лиці.

- У яких рядках криється «серце» поезії? Поясніть їх зміст.
Письменник тяжко хворів.

МІЧЕНІ АТОМИ (АБО СЛІПИЙ ПОЛІТ)

(епілог з поеми)

Все мине. Тільки правда залишиться в зболенім слові.
Перетрухне і зникне полова кон'юктурних «прозрінь»

та розмов.

Я писав цю поему на бланках аналізів власної крові
У столичній лікарні. На кров накладалася кров.

Епілогу не буде. Його наша дійсність ще має писати.
Продиктує його майбуття і грізних подій круговерть,
Я творив цю поему, повернувшись в минуле.
Це тільки початок. Це поема життя.
Та завершить її моя смерть

- Чому в кінці поеми «Мічені атоми» Д. Кулиняк написав: «Епілогу не буде. Його наша дійсність ще має писати»?
Нині проживає в м. Ірпінь Київської області.

Громадська й творча діяльність

Член Національної Спілки письменників України й Національної Спілки журналістів України.

Автор громадсько-політичної, правозахисної природоохоронної публіцистики, історичних та екологічних досліджень.

За сорок років творчої праці написав понад трьох тисяч публікацій в українських і зарубіжних засобах масової інформації.

Був керівником організації «Вісник свободи України» (мета — підготовка військового перевороту й збройного повстання для здобуття незалежності України й створення української держави).

ТРЕБА

Треба світло нести
Серед мороку ночі
І не думать про слави лавровий вінець.
Бо коли десь в путі
В битві склепляться очі,
Це ж не значить, що битві кінець.

Треба завжди шукать,
Треба вірити в себе,
Власну долю тримати у власних руках.
Треба вміти вмирать
Так, як зірка на небі,
Що і смертю освітлює шлях.

- Чому автор порівнює людське життя із зіркою на небі?
- У чому призначення Людини на землі?
- Яким людським якостям ви надаєте перевагу?
- Визначте ідею твору

Постійно пропагував українську національну ідею, разом з однодумцями проводив підпільну роботу.

У березні 1973 р. виступив на суді над Іваном Дзюбою на його захист, після чого й постраждав. (*Коротке учнівське повідомлення про І. Дзюбу*).

Відшукав серед звалища церковних фондів і виставив в екс-

позиції відділу історії дореволюційного минулого, яким завідував з 1967 р., Євангеліє Петра Калнишевського.

Розповідь учителя

Про подарунок останнього кошового отамана Запорізької Січі церкві рідного села Пустовійтівка на Роменщині знають у цілому світі. Свого часу цей витвір коштував 600 карбованців золотом. Для порівняння: за коня тоді давали не більше 5. Пуд срібла (16 кг) пішов на оправу, довжина якої понад півметра, ширина — 32 сантиметра, товщина — 10.

Д.І. Кулиняк написав книгу «Од Калниша вісті...», у якій розповів про 112-річний життєвий шлях Петра Калнишевського, про складну епоху, на яку припала його діяльність.

СОЛОВЕЦЬКІ РОЗДУМИ

У кам'янім мішку століття чверть!
 На повен зріст не можна навіть встати!
 Життя таке жажливіше за страту —
 Вже краще зразу шибениця, смерть!
 Мабуть, забув п'яного сонця смак!
 Мабуть, забув трави і неба колір,
 Та України рідної ніколи
 Не забував ув'язнений козак!
 Тому й накази шлють царі-кати:
 «Усилить пуце прежнего охрану
 Бунтовщика, разбойника и хама!».
 Але думок не можна встерегти.
 Летять вони до сивого Дніпра
 Води його цілющої напитись,
 Побачити повстань червоні квіти,
 Які вогню мають на вітрах!
 Там, де Ромен збігає до Сули,
 (Роменщина була його отчина),
 Де стогне у неволі Україна
 Від царського знущання і хули!
 Нехай зогнили страчених тіла —
 Їх сила живить нації коріння!
 Вкраїна ж ще весняно не цвіла, —
 Ще світ здивує наша Україна!

- Визначте віршовий розмір поезії.
- Випишіть основну думку твору.

Майбутнє є збиранням урожаю
 Майбутнє є збиранням урожаю,
 Що пращури посіяли давно.
 А ми його вирощувати маєм —
 Сьогодні наливається зерно.

Батьків, дідів онуки не забули —
Глибоке небо завжди голубе.
Але хоч раз зневаживши минуле,
Ти назавжди зневажиш і себе.

- Запишіть і поясніть основну думку поезії.

Д. Кулиняк був державним інспектором рибоохорони Київської держрибінспекції, боровся з браконьерами, рятував водойми та їх мешканців.

Зазнав переслідування — його твори були заборонені, їх не друкували, не видавали.

Перша збірка поезій «Біля вогнища» видана аж у 1981 р.

Потім були книжки «Невідкриті острови» (1985), «Між берегами» (1987), «Телескопи криниць» (1990 р.), «Соловецький в'язень» (1991), «Од Калниша вісті» є доповненим перевиданням.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Слово вчителя

Сподіваюся, що цей урок залишить добрий слід у серцях, що ви багато чого зрозуміли. Саме від вас залежить майбутнє, від вашої освіченості, активної життєвої позиції. Ви повинні орієнтуватися на те, що споконвіку було притаманне нашому народові: патріотизм, відданість, милосердя, працьовитість...

2. Творча робота

Написати невеликий твір-роздум на тему «Призма моєї душі».

VI. Підбиття підсумків

Учні зачитують заповнену протягом уроку опорну таблицю, коментують шляхи розв'язання проблемних питань: як зберегти культурну спадщину минулих поколінь (Пам'ятай історію свого народу!), урятувати природу від знищення (Ніхто не сміє ображати матір-Землю!), захистити Україну від кривди та зла (Боже, Україну збережи!).

VII. Домашнє завдання

Ознайомитися з іншими творами Д. Кулиняка із збірки «Триста спартанців».

В. Г. Сухенко

Урок № 70
УСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ЛЮБОВІ.
ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИХАЙЛА ШЕВЧЕНКА

Мета: дослідити творчість письменника-земляка Михайла Шевченка, викликати інтерес до нього як поета й особистості; розвивати навички аналітичної роботи, уміння орієнтуватися в прочитаному й знаходити підтвердження своїх думок у тексті; виховувати духовність, доброту, милосердя, людяність — моральне обличчя майбутнього громадянина.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, формування вмінь і навичок. Література рідного краю.

Форма уроку: урок духовності.

Обладнання: портрет М. Шевченка, збірки віршів поета, словник етичних термінів, кралевецькі рушники, епіграф.

*Любов моя, жаго моя, світи!
 Пали мене своїм огнем нетлінним,
 Безсмертна сонцесяйна, Україно,
 І дух, і віру об'єднала ти!*

М. Шевченко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності.

Оголошення теми, завдань уроку

Вступне слово вчителя

У чому призначення Людини на Землі?

На жаль, ми опинилися сьогодні віч-на-віч з такими бідами, як духовне зубожіння, неувага до культурної спадщини, руйнування природи. Настав час замислитись (поки не пізно!): хто ми? Які ми? «Яких батьків, чиї діти?».

Тож поговорімо про екологію душі, збереження «соборів людських душ», про вічні людські цінності: Любов, Істину, Добро, Людяність. Якщо людина їх утратить, то не буде нації, бо виживання людства — це і є виживання людської моралі й духовності.

Хіба можна відмовитись від святих істин: «Не убий», «Не укради», «Шануй батька свого й матір свою...»?

Учні записують тему й епіграф уроку.

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Батьківщина... Сумщина... Крелевеччина. Саме вона подарувала Україні Миколу Лукаша, поета й перекладача зі світовим ім'ям, письменника Панаса Кочуру, поета Пилипа Рудя. Далеко за кордоном живуть письменники діаспори Віра Смерека, Григорій Сірик, Олекса Грищенко. На Великого Спаса, коли «на костурах крокував післявоєнний голодний час», у селі Обтовому 19 серпня 1947 р. в багатодітній родині Шевченків спалахнула зірочка майбутнього поета Михайла Васильовича Шевченка.

2. Повідомлення учнів про життя й творчість Михайла Шевченка

На долю Михайла випало нелегке повоєнне дитинство.

Навчався в школі, улітку працював у колгоспі, на торфорозробках.

Вступив до Полтавського сільгоспінституту здобувати фах зоотехніка. Проте з інституту виключили за «крамолу», бо писав вірші «націоналістичного ухилу» й читав заборонену «Історію України» Миколи Аркаса, заборонені твори Володимира Винниченка та Миколи Хвильового.

Виключили з інституту, але не з життя. Наперекір усьому, він іде працювати в районну газету Нових Санджар, потім — до редакції «Комсомольця Полтавщини» — і з головою пірнає в журналістику.

Прихід Михайла Шевченка в літературу привітав Олесь Гончар, із симпатією й прихильністю ставився до нього Віктор Астаф'єв, рідну душу вбачав у ньому Григій Тютюнник. Глибоко поважав його істинно козацький характер Борис Олійник. Іван Бокий узагальнив думки колег по перу: «Михайло йде разом з народом у його злетах, злиднях і лихолітті, як і личить синові цього народу». Високим визнанням поетичної творчості митця стало прийняття його в 1977 р. до Національної Спілки письменників України (СПУ): тривалий час Михайло Васильович працював секретарем СПУ, керував Літературним фондом СПУ.

Усе наболіле, пекуче лягало на папір поетичними рядками... Одна за одною виходять збірки віршів: «Травневе поле» (1976), «Близень світ», «Балади про любов», «В отчому краї» (1976), «Глибокий шлях», «Я ще живу» (1990), «...Один прощальний поклик

журавля» (1988), «Єдина книга», «В холодних руках Сократа», «Молитва для двох» (1997), «Юне дівча обриває ромашки» (1997), «Над горою Чернечою», «Останній теплохід мого тисячоліття» (2000).

Письменник постійно перебував у гущі літературних та культурних подій в Україні. Він — член літературно-мистецьких декад у Грузії, Росії, Німеччині, Польщі, Болгарії, Монголії, у далекому Ханті-Мансійському окрузі, на Камчатці, у Казахстані — на Кос-Аралі, у форті Шевченковому.

М. Шевченко — голова оргкомітету Міжнародного Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій».

Але за роботою не забуває й рідну Кролевеччину, земляків. Стає ініціатором створення в Києві Сумського та Кролевецького земляцтв.

За ініціативою Михайла Васильовича починають проводити Міжнародний літературно-мистецький фестиваль «Кролевецькі рушники». На всю Україну як гімн диву з див злинули поетові слова:

І ключами журавлиними,
Легко пущені з руки,
В небесах над Україною
Кролевецькі рушники.

Велику роботу для розвитку національної культури здійснює поет як заступник голови фонду культури України.

Понад 20 поетичних книг ознаменували 40-річчя творчої діяльності митця. Михайло Шевченко — Заслужений діяч мистецтв України, Лауреат премії ім. М. Островського, Міжнародної премії ім. Г. Сковороди. 1998 р. став лауреатом премії ім. В. Сосюри за збірку «Молитва для двох».

Він достеменно знає ціну миті — уже прожитої й наступної. Тому спішить, спішить жити, творити людям добро.

3. Аналіз поетичних творів М. Шевченка

Основою поетичної творчості Михайла Шевченка є тема любові до України, хвилювання за її долю. Його «поезія — не стільки квіти розуму, ...це більше крик душі». Кожний вірш — це гордість за рідне село, рідний край і водночас гострий біль за духовне зубожіння молоді, неухагу до культурної спадщини, руйнування природи. Це постійне шукання відповіді на питання: у чому ж призначення Людини на Землі? Кожний образ, чи то односельців, чи визначних осіб поет творить скрупульозно й філігранно, «обточуючи» кожну деталь, кожну рисочку.

Виразне читання вірша «До України»

ДО УКРАЇНИ

Одступають сонячні балади
На свої запльовані шляхи
Час такий — вожді наїлись влади,
А народ голодний — то лихий.
І його сини — котигорошки,
Чобітьми розчавлюючи вірш,
Розтягли пошарпані гармошки,
Шапки перекинувши під гріш.
Під бравурні, під козацькі марші,
Під купонний шелест у шапках
Впізнають вітчизну діти наші
Із новим знаменом у руках,
Я з надії й відчаю одлитий,
Збитий сам із гніву і молінь,
Вперше повертаюсь до молитви,
Зроду не ламаючи колін:
Україно! Чи замало Трої,
Чи коня не знайдеш...під сідло,
Що отак — завжди були герої,
І ніколи правди не було?
Чи твої сини такі ж лукаві,
І, мов греки, в'їхали у град
Щоби тільки у жиру і славі
Провести омріяний парад?
І гуде історія підземно,
І гряде історія вгорі,
І сидить України чорний демон
Верхи на золоченій зорі.
І дитя помітило ізмалу,
Вирісши собі не по роках:
Україна шапки не зламала —
Перевернуту... несе в руках.
І все ж ми піднесем свої знамена,
Зламавши древка тим, що відбули.
В ногах таки свого ж Карфагена
Постанемо, воскреслі, із золи.
Українонько моя мільйоннолиця,
Мільйоннодуша діво молода,
Не дай нам гріховодити й молитися,
І гнутися, й коритися не дай!
Не дай купити ближніх на любові,
На дай продати дальніх за бариш.
Не дай нам заблудитися у слові,

Не дай нам, Карфагене, бо згориш!
 Не дай нам заблукатись у параді
 У захваті свій час перебрести.
 Ну хтось же в світі знайде шлях до правди?
 Українонько, це будеш саме ти!
 Сама собі не заламавши руки
 Й сиnam своїм не скручуючи теж...
 З глибин, з надій, з могил своїх і муки,
 Зоринонько, Українонько... грядеш!

- Визначте тему поезії? (*Уболівання за долю рідної України*)
- Про які часи говорить автор? (*Про сучасність*)
- Які образи постають у творі? (*України, чорного демона, золоченої зорі, символічний образ Трої*)
- Чи присутній у вірші ліричний герой?
- Розкажіть про його внутрішній світ, прагнення. (*Ліричний герой переймається болем України*)
- Чому автор називає своїх синів «котигорошками»? З чим він їх порівнює? (*З мізерними душами*)
- Розкрийте алегоричність образу Трої? (*Символ підступності, зради, лукавства*)
- Про якого демона йде мова? Що символізує цей образ? (*Зло, зневіру*)
- Яке значення має символічний образ зорі? (*Зародження нового життя*)
- Як ви розумієте вислів «на золоченій зорі»? (*Настає нова доба — доба поклоніння грошам, золоту*)
- Визначте провідну думку твору? (*Віра в незламність нації, засудження обивательства*)
- Проаналізуйте епіграф уроку.

Слово вчителя

До написаного поет ставився надзвичайно відповідально. Накладало відбиток і те, що мав спільне прізвище з видатним Тарасом Шевченком. Часто Михайла Васильовича запитували, чи не важко йому нести Шевченкову ношу, маючи на увазі одне прізвище з Кобзарем?. А скептики зауважували: «Треба бути дуже відчайдушним хлопцем, щоб з таким прізвищем почати писати вірші...». На закиди поет влучно відповів у поезії «І викупи із рабства власних душ»:

Ми всі в душі потроху від Шевченка.
 Нехай дрібні, нехай собі маленькі.
 Але за ним-то й тягнемось увись.

Виразне декламування вірша «Підземний перехід»**ПІДЗЕМНИЙ ПЕРЕХІД**

Невідомий, невеликий —
Сів — і шапку між колін —
На асфальт дрібний каліка.
Збоку — він. А центром — плин.
Мов мачина — геть не видно.
Дзенькне в шапку — шапка мідно.
Відгукнеться — чуєш, він.
Тихо: нате — плине натовп
В діло, в свято, чи у блуд.
Обгинає натовп брата,
Обгинає брата люд.
Не помітить збоку брата
Молодий кооператор —
Хай летить, його пора.
Руку виважить надійно
З комітету благодійних,
Що вступив не від добра.
Ось поет мигтить у леті —
Мо, зупиниться хоч він?
...Не до шапки, бач, поету —
Задрібна для пістетів
Ця фігура до колін.
Навскач, навкрин, ніби гуни,
Мимо — юні, юні, юні
Пробиваються грудьми.
Академік вельми чемний,
Мало битий, хвисько вчений,
Зупиниться на мить.
— Це ж бо де ми? — академік, —
У яким столітті ми?
Де ж ми є, такі духовні,
братолюбчиві такі?
Може, благо від верховних
Легше котиться з руки?
Хай привидиться, присниться
Щедрість рук на гук біди,
Бо ніколи колісниця
Не спускається сюди.

- З'ясуйте лексичне значення слова «гріх»? (За словником етичних термінів, *гріх* — провина людини перед Богом унаслідок порушення нею Божих заповідей)
- Чи легко людині зізнатися у своїх гріхах?

- Доберіть і запишіть синоніми до слова «гріх» (*Гріх — провина, зло, поганий вчинок. Епітети: страшний гріх, великий гріх, тяжкий гріх*)
- Чому автор називає людей братами?
- Які рядки, на вашу думку, є «серцем поезії»? (*«Де ж ми є такі духовні, братолюбчики такі?»*)

Робота в групах

Учні читають й аналізують поезії «Співець», «Немає винятку із правил», «І викупи із рабства власних душ», «Рипить в мороз береза причілкова», «Лист золотий одривається й падає», «Срібляста паморозь, багрянець золотий», «Середина літа», «Молитва для двох» та інші (на вибір).

IV. Підбиття підсумків уроку

1. Виразне декламування твору «Поезія»

Вона живе,
сто раз побита грозами,
Не взята жоднораз на бариші.
Поезія —
не стільки квіти розуму.
Поезія — це, більше, крик душі.
У болях безоглядь
втрачає грацію
І не шука за болі нагород.
Поезія! Вона — рятує націю
І возвеличує її
в Народ!

Поезія Михайла Шевченка — чесна й мужня. Здається, традиційна, але й водночас новаторська за змістом, за наповненням філософською енергією думки й почуття, за багатозначністю слова. Таку поезію важливо читати серцем.

2. Бесіда з учнями

- Які проблеми порушує М. Шевченко у своїх творах?
- Яким людським якостям ви надаєте перевагу?
- Як повинна жити Людина?
- У чому призначення Людини на землі?

3. Слово вчителя

Насамкінець хотілося, щоб ви вчилися не заради самого лиш знання, а для того, щоб бути людяними, працелюбними, милосердними у ставленні не тільки до людей, а й до всього, що вас

оточує, щоб зберегли свою душу чистою навіть тоді, коли здається, що зло перемогло.

Сподіваюся, що цей урок залишить добрий слід у вашому серці, що ви багато дечого зрозуміли й зробили для себе певні висновки.

Сьогодні останній урок. Багато хто з вас більше не зустрінеться з літературою як навчальним предметом. Але мені б хотілося, щоб ви завжди пам'ятали своїх духовних учителів-письменників, читали їхні твори, учили напам'ять рядки поезії. Пригадайте, у Ліни Костенко «Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі».

Нехай книга завжди кличе вас до серйозної душевної роботи, змушує стати кращими, добрішими, людянішими.

V. Домашнє завдання

Читати поетичні твори Михайла Шевченка.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ващенко Ольга Павлівна,

учитель української мови та літератури вищої категорії Путивльської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 Сумської обл.

Головатюк Світлана Миколаївна,

учитель-методист, учитель української мови та літератури вищої категорії спеціалізованої ЗОШ № 1 м. Шостка Сумської області; переможець Сумського обласного туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року».

Лузан Людмила Олександрівна,

старший викладач секції методики викладання мов і літератури Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», учитель-методист, учитель вищої категорії Солоницівського колегіуму Дергачівської районної ради Харківської області.

Манян Людмила Вікторівна,

учитель української мови та літератури І категорії Путивльської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 Сумської області.

Сухенко Вікторія Григорівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач секції методики викладання мов і літератури Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», учитель-методист, учитель української мови та літератури вищої категорії комунального закладу «Обласна спеціалізована школа-інтернат II–III ступенів “Обдарованість” Харківської обласної ради».

Счастливцева Наталія Іванівна,

учитель української мови та літератури вищої категорії Путивльської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 Сумської області.

Чхайло Олена Миколаївна,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та українознавства Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, учитель української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист.

ЗМІСТ

Календарно-тематичне планування уроків української літератури в 11 класі	3
--	---

I СЕМЕСТР

Українська література 1920–1930 рр. Вступ

Ващенко О.П.

Урок № 1. Суспільно-історичні умови розвитку української літератури ХХ ст., основні стильові напрями	10
--	----

Счастливцева Н.І.

Урок № 2. Провідна роль поезії у 20-ті роки. Павло Тичина — найбільший модерніст цього періоду. Феномен «кларнетизму». «Арфами, арфами...», «О панно Інно...», «Ви знаєте, як липа шелестить?..»	27
--	----

Счастливцева Н.І.

Урок № 3. П. Тичина. «Одчиняйте двері...». Художнє відтворення національно-визвольного пробудження народу. Уславлення борців за Вільну Україну у вірші «Пам'яті тридцяти» ...	44
---	----

Счастливцева Н.І.

Урок № 4. Авангардні тенденції в українській поезії 1920-х рр. Михайль Семенко — поет-футурист. Урбаністичні мотиви лірики («Бажання», «Місто», «Запрошення»)	51
---	----

Счастливцева Н.І.

Урок № 5. Київські «неокласики». Микола Зеров. Різногранний творчий шлях митця. «Київ — традиція». Філософічність, афористичність лірики	63
--	----

Счастливцева Н.І.

Урок № 6. Максим Рильський. «Молюсь і вірю...», «Солодкий світ!..». Мотиви пошуків душевної рівноваги, краси в житті та в душі	72
--	----

Манян Л.В.

Урок № 7. Євген Плужник — один із провідних поетів «розстріляного відродження». Сповідальність, ліричність, філософічність поезії «Для вас, історики майбутні...»	86
---	----

Манян Л.В.

Урок № 8. Є. Плужник. «Вчись у природи творчого спокою...», «Ніч... А човен — як срібний птах!», «Річний пісок...». Урівноваженість душевного стану ліричного героя, мить і вічність у чуттєвому вираженні	91
--	----

Проза*Ващенко О.П.*

Урок № 9. Розвиток української прози 20-х років ХХ ст.

Микола Хвильовий. Біографія письменника, його провідна роль у літературному житті 1920-х рр. 100

Ващенко О.П.

Урок № 10. Микола Хвильовий. «Я (Романтика)» — новела про добро і зло в житті та в душі 110

Счастливцева Н.І.

Урок № 11. Микола Хвильовий. «Кіт у чоботях», «Вальдшнепи», «Сентиментальна історія», «Санаторійна зона» (на вибір) 116

Счастливцева Н.І.

Урок № 12. Григорій Косинка. Творча біографія прозаїка. Змалювання строкатої картини життя крізь призму долі й душі людини. Новела «В житах» — пошуки порушеної гармонії 122

Счастливцева Н.І.

Урок № 13. Григорій Косинка. «В житах». Вітаїстичний пафос новели, імпресіоністична настроєвість 132

*Счастливцева Н.І.*Урок № 14. *Контрольна робота № 1.* Українська література 1920–1930 рр. Поезія. Проза 140*Ващенко О.П.*

Урок № 15. Юрій Яновський. Творча біографія митця. Роман «Вершники». Ідея протиставлення загальнолюдських вартостей класовим у новелі «Подвійне коло» 144

Ващенко О.П.

Уроки № 16–17. Ю. Яновський. «Дитинство». Ідея нетлінної вартості національних основ буття. Утвердження загальнолюдських ідеалів вірності й кохання в новелі «Шаланда в морі» 153

Ващенко О.П.

Урок № 18. Валер'ян Підмогильний. Життєвий і творчий шлях письменника 161

Ващенко О.П.

Урок № 19–20. Валер'ян Підмогильний. «Місто». Світовий мотив підкорення людиною міста, самоутвердження, інтерпретовані на національному матеріалі. Зображення «цілісної» людини 173

Ващенко О.П.

Урок № 21. Життя і творчість Остапа Вишні. «Моя автобіографія» — гумористична розповідь письменника про свій життєвий шлях 182

Ващенко О.П.

Урок № 22. «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Сом». Оптимізм, любов до природи, м'який гумор як риси індивідуального почерку Остапа Вишні 189

Драматургія*Манян Л. В.*

- Урок № 23. Розвиток національного театру, драматургії
1920–1930 рр. Життєвий і творчий шлях Миколи Куліша.
Зв'язок із театром Л. Курбаса 195

Манян Л. В.

- Урок № 24. Микола Куліш. Сатирична комедія «Мина
Мазайло». Особливості сюжету. Розвінчання національного
нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації 204

Манян Л. В.

- Урок № 25. М. Куліш. «Мина Мазайло». Сатиричне викриття
бездуховності обивателів, які зрікаються своєї мови. Драматургічна
майстерність автора у створенні комічних характерів та ситуацій .. 212

Манян Л. В.

- Урок № 26. Контрольний твір-роздум на тему: «Значення п'єси
Миколи Куліша “Мина Мазайло” вчора й сьогодні» 216

Українська література за межами України*Манян Л. В.*

- Урок № 27. Література в Західній Україні до 1939 р. Життя
й творчість Богдана-Ігоря Антонича. «Автопортрет», «Вишні».
Аполітичність, наскрізна життєствердність, метафоричність
і міфологізм поезій 220

Манян Л. В.

- Урок № 28. Богдан-Ігор Антонич. Поезії «Зелена Євангелія»,
«Дороги», «Різдво». Міфологічність образу, екзотика
лемківського краю в контексті вселюдських мотивів 227

Манян Л. В.

- Урок № 29. Осип Турянський. Огляд життєвого й творчого
шляху письменника. «Поза межами болю». Загальнолюдські
мотиви й гуманістичні цінності 235

Манян Л. В.

- Урок № 30. О. Турянський. «Поза межами болю».
Ідея перемоги духа над матерією 241

Манян Л. В.

- Урок № 31. Дискусія-узагальнення на тему: «У чому сенс
життя?» (За твором Осипа Турянського «Поза межами болю») .. 245

Счастливец Н. І.

- Урок № 32. *Контрольна робота № 2.* Українська література
1920–1930 рр. Проза. Драматургія. Українська література
за межами України 248

II СЕМЕСТР**Еміграційна література***Головатюк С. М.*

- Урок № 33. Еміграційна література (огляд). «Празька поетична
школа» української поезії та її представники 252

Головатюк С.М.

- Урок № 34. Євген Маланюк. Огляд життєвого й творчого шляху письменника. «Під чужим небом», «Стилет чи стилос?..».
Ностальгічні мотиви, філософічність поезій 259

Головатюк С.М.

- Урок № 35. Проза У. Самчука, Т. Осьмачки, Д. Гуменної, Наталени Королевої. Основні віхи життя й творчості
І. Багряного 268

Головатюк С.М.

- Урок № 36. І. Багряний. «Тигролови» як український пригодницький роман. Проблема свободи й боротьби за своє визволення. Жанрові особливості 277

Українська література 1940–1950 рр.

Головатюк С.М.

- Урок № 37. Українська література 1940–1950 рр.
О. Довженко — відомий у світі кінорежисер, засновник поетичного кіно 285

Головатюк С.М.

- Урок № 38. О. Довженко. «Україна в огні». Національні й загальнолюдські проблеми 292

Головатюк С.М.

- Урок № 39. О. Довженко. «Зачарована Десна». Історія написання, автобіографічна основа, сповідальність оповіді.
Поєднання минулого й сучасного. Морально-етичні проблеми ... 301

Головатюк С.М.

- Урок № 40. Усний твір-роздум «Моральна краса й духовна велич людини в кіноповісті О. Довженка “Зачарована Десна”» .. 308

Українська література другої половини XX — початку XXI ст. Вступ

Сухенко В.Г.

- Урок № 41. Провідні тенденції розвитку української літератури в другій половині XX — початку XXI ст. 312

Поети-шістдесятники

Сухенко В.Г.

- Урок № 42. «Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище. Василь Симоненко — «Витязь молоді української поезії». «Задивляюсь у твої зіниці...», «Я...» 325

Сухенко В.Г.

- Урок № 43. Дмитро Павличко. Основні відомості про поета, перекладача. Пісня «Два кольори», що стала народною 338

Сухенко В.Г.

- Урок № 44. Іван Драч. «Балада про соняшник» — поетичний роздум про суть мистецтва 344

Сухенко В.Г.

Урок № 45. Микола Вінграновський — поет, прозаїк, кіномитець. «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...». Несподівана асоціативність, буйна фантазія, образна деталь поезії 351

Лузан Л.О.

Урок № 46. Ліна Костенко. Життя й творчість письменниці. Особливості індивідуального стилю. «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Українське альфреско» 357

Лузан Л.О.

Урок № 47. Ліна Костенко. Інтимна, пейзажна й філософська лірика («Хай буде легко. Дотиком пера...», «Я вранці голос горлиці люблю...», «Недумано, негадано...») 378

Лузан Л.О.

Урок № 48. Роман у віршах «Маруся Чурай». Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання 387

Лузан Л.О.

Урок № 49. Нелюди й люди в романі Л. Костенко «Маруся Чурай». Центральні проблеми твору 405

Лузан Л.О.

Урок № 50. Контрольний твір на тему: «Художнє осмислення загальнолюдських цінностей у творчості Ліни Костенко» 416

Сухенко В.Г.

Урок № 51–52. «Як добре те, що смерті не боюсь я...». Літопис життя й творчості Василя Стуса 420

Сухенко В.Г.

Урок № 53. *Контрольна робота № 3.* Еміграційна література. Українська література 1940–1950 рр. Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Поети-шістдесятники .. 434

Проза другої половини ХХ ст.

Головатюк С.М.

Урок № 54. Проза другої половини ХХ ст. Олесь Гончар. Загальна характеристика творчого доробку, громадянська й життєва позиція, роль у духовному відродженні нації 437

Головатюк С.М.

Урок № 55. О. Гончар. «За мить щастя». Краса й сила кохання як матеріал художнього осмислення. Узагальнений образ миті життя, філософія миті щастя людини 448

Головатюк С.М.

Урок № 56. О. Гончар. Новела-засторога «Залізний острів» з роману «Тронка» 456

Лузан Л.О.

Урок № 57. Григір Тютюнник. Життєвий і творчий шлях письменника 466

Лузан Л.О.

Урок № 58. Григір Тютюнник. «Три зозулі з поклоном». Образ любові як втілення високої християнської цінності 477

Лузан Л.О.

- Урок № 59. Валерій Шевчук. Життя й творчість митця.
Повість-преамбула до роману «Дім на горі» 489

Лузан Л.О.

- Урок № 60–61. Валерій Шевчук. «Дім на горі». Жіноче начало
й чоловіче у творі. Притчевість образів, епізодів. Барокове
поєднання високого (духовного) й низького (буденного) 506

Українська історична проза

Головатюк С.М.

- Урок № 62. Загальна характеристика української історичної
прози. Павло Загребельний. Життєвий і творчий шлях 522

Головатюк С.М.

- Урок № 63–64. П. Загребельний. «Диво». Історична основа
й художній вимисел у творі. Аналіз образів-персонажів.
Наскрізні проблеми роману 532

Сучасна українська література

Сухенко В.Г.

- Урок № 65. Література кінця ХХ — початку ХХІ ст. На шляху
до нового відродження. Літературні угруповання 545

Сухенко В.Г.

- Урок № 66. Вияв постмодернізму в українській літературі
останнього часу. Сучасні часописи та альманахи 558

Лузан Л.О.

- Урок № 67. Російськомовна українська поезія та її особливості
(огляд) 566

Лузан Л.О.

- Урок № 68. *Контрольна робота № 4.* Проза другої половини
ХХ ст. Українська історична проза. Сучасна українська
література 579

Сухенко В.Г.

- Урок № 69. «Україна у нас одна». Велич минулого й віра
в щасливе майбутнє у творах Данила Кулиняка 582

Сухенко В.Г.

- Урок № 70. Усе починається з любові. Життєвий і творчий
шлях Михайла Шевченка 590

- Відомості про авторів 598

Навчальне видання

Серія «Усі уроки»

ВАЩЕНКО Ольга Павлівна
ГОЛОВАТЮК Світлана Миколаївна
ЛУЗАН Людмила Олександрівна
МАНЯН Людмила Вікторівна
СУХЕНКО Вікторія Григорівна
СЧАСТЛИВЦЕВА Наталія Іванівна

УСІ УРОКИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ
Академічний та рівень стандарту

Упорядники *В. Г. Сухенко, О. М. Чхайло*
Головний редактор *К. Ю. Голобородько*
Редактор *О. О. Маленко*
Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 17.06.2011. Формат 60×90/16.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура «Шкільна».
Ум. друк. арк. 38,00. Зам. № 11-07/01-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
Виробник: ПП «Тріада+»
Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. (057) 757-98-16, 757-98-15

